VE
RI
TAS

Второ издание Цѣна лева 1.60.

СТОЯНЪ ЗАИМОВЪ.

МИНѪЛОТО

ОЧЕРКИ И СПОМЕНИ

изъ

дѣятелностьта на българскитѣ тайни революционни комитети

отъ

1869—1877 год.

I-ва КНИЖКА

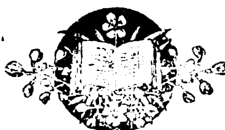

ПЛОВДИВЪ
Издание и печать на Хр. Г. Дановъ
1898

СТОЯНЪ ЗАИМОВЪ.

МИНЖЛОТО

ОЧЕРКИ И СПОМЕНИ

изъ

дѣятелностьта на българскитѣ тайни революционни комитети

отъ

1869—1877 год.

I-ва КНИЖКА

Второ поправено издание

ПЛОВДИВЪ
Издание и печать на Хр. Г. Дановъ
1898

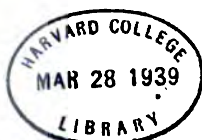
HARVARD COLLEGE
MAR 28 1939
LIBRARY

ПРѢДИСЛОВИЕ

КЪМЪ

Второто издание на **Минжлото**

I.

Написахъ книгата „Минжлото“, защото трѣбваше да бжде написана. . . .

II.

За спазванье хронологическия редъ на събитията III-та книжка отъ първото издание става I-ва книжка при второто издание.

София, 20 Октомври 1897.

Ст. Заимовъ.

Съдържание.

I.

Два разговора.

Негово Величество Султанъ Абдулъ Азизъ, неговото свободолюбиво правителство, Светата Екзархия, тѣхни Високопрѣосвещенства сѫ прѣиспълнени съ най-благитѣ намѣрения и добри цѣли, въ всѣко едно отношение, за прѣуспѣванието и процъвтяванието на нашия Български народъ; всичко това намъ е добрѣ извѣстно, остава само народътъ добрѣ да го разбере, и мирно, тихо да упражни даденитѣ нему правдини чрѣзъ фермана и хатихумаюна, — говорѣше единъ архимандритъ кюсе на другъ архимандритъ съ голѣма брада, и двамата живущи въ Орта-кьой — Цариградъ.

— Да, честното, справедливото, свободолюбивото и милостиво правителство на Султана ще даде на тѣхни Прѣосвещенства милостивитѣ си съдѣйствия, кога пристигнѫтъ и се настанѭтъ въ прѣстолнитѣ градове на Богоспасаемитѣ си Епархии, и, въ едно късо врѣме, нашето черковно ...ление ще бѫде турено въ редъ, — отгово... ...рхимандритътъ съ голѣмата брада.

— Едно нѣщо може да побърка на Све... Екзархия и на тѣхни Прѣосвещен... свободно да упражнѭтъ даденитѣ тѣмъ пра-

ва отъ Султана, именно, че въ Букурещъ, както се учимъ, основалъ се е бунтовнически комитетъ, който распраща хора изъ България да бунтуватъ мирното население. Това обстоятелство ще помогне на грьцката патриаршия да компрометира дѣйствията на Светата Екзархия и на тѣхни Прѣосвещенства прѣдъ свободолюбивото и честно правителство на Негово Величество Султана. Всѣко тѣхно свободно дѣйствие ще бѫде подозрѣно и истълкувано въ бунтовническа смисль, — притури къмъ първитѣ си думи кюсето архимандритъ, като си прѣдставяше, че скоро ще бѫде вѣнчанъ за владика, и че ще има расправии съ хората на комитета.

— Едва ли ще успѣе тази пропаганда въ дѣйствията си. Не вѣрвамъ българскиятъ народъ да се заблуди въ тази колкото безсмислена, толкова и гибелна за народа политика. Нашиятъ народъ е миренъ, тихъ, покоренъ, лесно се не лъже, лудешки глава не дига; той си знае само търговийката, гледа си нивята и стадото, туку така не се хвърля въ пропастьта.

— Хората на комитета сѫ луди глави, между тѣхъ има такива нехранимайковци, които сѫ готови и на баща си куршумъ да хвърлѭтъ. На тазъ пропаганда трѣбва да се попрѣче отъ наша страна. Комитетскитѣ хора не трѣбва да се допускатъ да ходѭтъ между мирното население. Мир[illegible]ѣ и благочестиви граждани и селяни трѣбва д[illegible]е прѣдпазѭтъ да не вѣрватъ на тия нехрани[illegible]-ковци. Онзи день бѣхѫ дошле хора отъ к[illegible]ъ Ловченско и Вратчанско; отъ дума на дума [illegible]-

де редъ до бунтовницитѣ; тѣ казахѫ, че по тѣхнитѣ мѣста се явили комитетски хора и основали комитети по градоветѣ, паланкитѣ и по голѣмитѣ села,—каза кюсето архимандридъ, като си прѣдставяше хората на Букурешкия комитетъ въ видъ на бѣсни вълци, а членоветѣ на комитетитѣ вѫтрѣ въ България на сбирщина голтаци.

— И какво искатъ тия хора, не разбирамъ! Свобода политическа? това е невъзможно; па не му е и врѣмето. Съ дѣлата си само ще побъркатъ на черковното дѣло. И защо е, кому е нужна тая необмислена и гибелна пропаганда? Дѣца и нищо повече, — каза архимандритътъ, като раздѣли съ малкото си пръстче дългата си и красива брада.

— Дяконъ Паиси, когато се проводи въ Ловченската Богоспасаема Епархия, каза му се, отгдѣто трѣбваше, какъ да постѫпи, ако се появѭтъ комитетски хора въ тази Епархия — довѣрително съобщи кюсето на голѣмата брада.

— Паиси? Троянецътъ? О, да, той е майсторъ, вѣрвамъ че не ще пропусне въ Епархията нито единъ отъ пропагандиститѣ на бунта, нито пъкъ ще позволи да се основѫтъ комитети, даже ако има тъкива, то той ще ги растури. Да, да, и азъ полагамъ голѣми надежди на .. Казано му е, отгдѣто трѣбва, енергически дѣйствова, ако се появѭтъ нехранимайковци ...лечѫтъ подиръ себе си населението, — ка..осето и прибра политѣ на джубето си.

Така разговарѣхѫ, прѣзъ 1870 година, двамина архимандрита, които съ нетърпѣние чакахѫ да се овладичѫтъ и се оженѭтъ за вдовствующитѣ тогава Богоспасаеми епархии.

Азъ ще имъ кажѫ тѣмъ, на тѣзъ, п . . шни! Събрали се въ Орта-кьой, провикнѫли се колкото ги гласъ държи: «България иска Екзархъ, не ще Свобода». Ще имъ кажѫ азъ тѣмъ единъ Екзархъ. Слушай брайно: «Свободата не ще Екзархъ, а иска Караджата». Фермани и хатихумаюни ми показватъ тѣ, като че ли не знаемъ, кой пише тѣзи фермани, и кой ги подписва. Хе, хе, не се лъжемь ние съ такива бабини деветини. Кому продаватъ тѣ криви краставици? на менъ, стариятъ бахчованинъ ли? Ха, ха, владици, патрици, берати, фермани, хатихумаюни, — говорѣше единъ брадатъ человѣкъ, облѣченъ като русски ботушарь, на другъ единъ високъ, сухъ, жълтъ човѣкъ, по облѣкло франтъ.

— Бунтъ, бунтъ, революция, всичко съ главата на долѣ и съ краката на горѣ, трѣбва да се обърне въ България, за да се добие политическата ѝ свобода; долу Турция, долу Султана и неговото варварско правителство, отговори жълтиятъ человѣкъ, като че ли да се произведе бунтъ бѣ много лесна работа, и като че ли Султанътъ се бѣ качилъ на нѣкоя небрана слива или круша, безъ позволението на франта, и трѣбваше да се свали долу отъ крушата, и кол-

кото набрани круши се намѣрнжтъ въ пазухата му да се земжтъ.

— Мерзость, свинщина.... не ги е срамъ! въ адреситѣ си величаѫтъ Султана: царь, баща, покровитель, защитникъ, а варварското му правителство «свободолюбиво, честно, справедливо и милостиво», — каза русскиятъ ботушарь, сърдито, като че ли подписавшитѣ адреса трѣбваше него да питатъ прѣди да направжтъ това.

— Азъ ще имъ кажж тѣмъ единъ «Султанъ, царь баща, покровитель и защитникъ на народнитѣ правдини». Ще ги научимъ ние тѣхъ, гдѣ Авраамъ копае корени: нека Левски, Кжнчевъ, Общи приготвжтъ революцията и подпалимъ фитиля на бунтовническия пожарь, нека пламнжтъ Балканитѣ и Тракийската долина, та па тѣ нека си четжтъ «вечернитѣ» и «утреннитѣ» и нека молитствуватъ Бога за дългоденствието на падишаха, — се заканваше рунтовия ботушарь, като че ли располагаше съ армията на великия Наполеона, съ държавния бюджетъ на Англия и съ тайната полиция на Велика Русия. . . .

— Въ личностьта на Общи, Централниятъ Комитетъ не се излъга, като му възложи да извършва обиритѣ и убийствата. Познавамъ г[illegible]ще отъ Бѣлградъ и Цетина, юнакъ момъкъ е [illegible]айсторски пипа, — каза сухиятъ и високъ ч[illegible]ъ.

— Войводата Хитовъ ми го прѣпоржча за [illegible]ь и азъ посъвѣтвахъ Левски да го вземе

за другарь. Левски въ едно писмо ми се хвали съ него и пише: «огънь и пламъкъ! гдѣто стжпи Общи, турска трѣва не никне», — отговори брадатиятъ човѣкъ.

— Владишкитѣ дякони, архимандрити и протосингели ако вземжтъ да бъркатъ на хората ни въ България, азъ мислж много-много да се не церемонимъ съ тѣхъ: едно рѣшение отъ страна на Централния Комитетъ и прѣпратено на Общи за испълнение, ще накара мнозина отъ тѣхъ да се позамислжтъ.

— Разбира се, че нѣма да се церемонимъ, до като имаме такива соколи като Левски и Общи, — каза брадатиятъ господинъ.

Разговорътъ ставаше въ Букурещъ, прѣзъ 1870 год., въ редакцията на вѣстникъ «Свобода.»

II.

Два портрета.

Селото Ябланица, не знамъ защо, навѣрно не знаjтъ това и самитѣ ябланчанки, взело че, ей тъй, на, се прострѣло на пжтя между Плѣвенъ и Орхание, и въ видъ на дълга, изкривена и кална улица, дошло та наклѣкало отъ двѣтѣ страни на онова шоссе, което Метхадъ паша съ гарбачь и тежки глоби едва можа, въ продължение на нѣколко години, да го прокара между Плѣвенъ и София. Почти въ срѣдата на селото, шоссето, или улицата, е малко разширена въ видъ на неправиленъ площадъ. На площада бурливо

шуми селската чешма. Близо до чешмата, на нѣколко крачки, шурти и бѫбли малко едно фонтанче (шадраванче). Площадътъ е ограденъ отъ едноетажни, кирляви отъ вънъ и вѫтрѣ, дървени здания, отъ които едни служѫтъ за кѫщи, други за дюкяни, трети за ханища, а прѣдъ самото фонтанче и селската чешма се мѫдри двуетажно дървено здание. Долниятъ етажъ на това здание служи за бакалница, горниятъ за ханъ, за плѣвникъ, за приемна стая, а по нѣкога за свърталище на плъховетѣ. Физиономията на дюкяна ни напомня срѣдневѣковната суровость и мрачность на духа, а вѫтрѣшностьта му умствения складъ на нѣкой нашенски енциклопедистъ, на когото въ главата е натикано отъ «всичко по малко и разбъркано.» По полицитѣ, кѫтоветѣ и долапитѣ на дюкяна сѫ натикани всевъзможни произведения отъ западната, източната и мѣстна индустрии. Вѫтрѣшниятъ миръ на тозъ съ мрачна физиономия дюкянъ е сглобенъ отъ толкова прѣдставители на всеобщата индустрия, щото на първъ погледъ произвежда слабото впечатлѣние на едно всемирно безпардонно изложение: Българскиятъ нещавенъ цървулъ виси надъ кутийката, въ която се потаѭтъ ингилишки игли; катранената качка седи редомъ съ американския газъ; доспатската борена лежи редомъ съ виенскитѣ кибритени кутийки; праханьта съ каф-ки-[illegible]а, габровскитѣ ножчета съ ингилишкитѣ и [illegible]ски чекийки; нѣколко аршина Сливенска хаба [illegible] подъ нѣколко аршина черно сукно «виенска [illegible];» нѣколко сопотски шишета съ лукмару-

во лежжтъ наедно въ една кутийка съ нѣколко шишета съ кезапъ; виенскитѣ червени сапунчета редомъ съ чувала, напълненъ съ «гиритъсапуну;» влашка соль, морска соль, емфе, тютюнъ въ пакети, черъ пиперь, сахаръ, маслини, хайверь (икра), басма, чехли, емении, подбрадници женски, юлари за коньe, ВЪрви, вжжета, лико, вино, ракия, червени пиперки, чесанъ лукъ, крумитъ лукъ, яйца, сирене въ тулумъ и качета, кашкавалъ, ключеве, куфари, мандала, синджири, букаи за конье, тесли, брадви, пастарма, суджуци, черна и бѣла дъвка (сакжсъ), прежда, оризъ, кафени чашки, фарфорови блюдца, паници, ебрици, и стомни отъ глина, дървени ракийничета и бъклици, тъсми, коланчета, боямби (вратовръзки), бѣли, сини, червени и жълти маниста. прътенчета, обички, една кутия съ бѣли и черни конци, «фино тънка виенска стока;» зелени, червени, бѣли, черни и сини гайтани, два-три турски пищова, нѣколко салтамарки, двѣ-три огледалца, една дузина кутийки съ огледалца (въ които селскитѣ моми и млади булки си крижтъ дъвката и сърдечнитѣ тайни), телени копчета, една кутийка вакса (кундура боясж), лой, червишъ, цигареви книжки, лули, чобуци, зейтинъ, шарланъ, кимионъ, анасонъ, сусамъ, и като напукъ нѣкому си въ единъ окаденъ, омърсенъ кжтъ на дюкяна си дими бояджиски кюпъ; и всичко туй «отъ всичко по малко» тъй безпардонно и немилосърдно е н[illegible] бъкано по долапитѣ и полицитѣ, и покачено [illegible] ръждясалитѣ гвоздие на дюкяна, щото ако п[illegible] искате да се ориентирате въ това Ябланишко вс[illegible]

мирно индустриално изложение (никому неизвѣстно въ Европа, Америка и Турция, а извѣстно само за ябланчани и ябланчанки), то ще ви потрѣбвать нѣколко недѣли, особено, ако пожелаете да съставите подробенъ описъ на всичко що се намира тукъ. Създательтъ и господарьтъ на това всемирно изложение е родомъ отъ селоЯбланица; величаѭтъ го, както ябланчани, така сѫщо околнитѣ села и турскитѣ власти въ Орхание и Вратца, «Чорбаджи Марко. Селянитѣ го уважаватъ и почитатъ за паритѣ му, но само за паритѣ му, това трѣбва да се забѣлѣжи.

Създательтъ на Ябланското всемирно индустриално изложение на бой е високъ, на месо пъленъ, на кокали широкъ, на изгледъ хубавецъ, тѣлосложение прѣкрасно, по осанка (каефетъ) внушителенъ. Въ лицето му и въ движението на очитѣ му е отпечатена житейската хитрость, присѫща на всичкитѣ бакали и кръчмари. Любимата му фраза е: «пари, пари, пари, и пакъ пари. Имашъ пари, имашъ умъ, нѣмашъ пари, нѣмашъ умъ»!! Лошитѣ езици на селоЯбланица говорѭтъ, че чорбаджи Марко билъ ортакъ съ дявола, и иматъ право, защото той бѣ успѣлъ тъй да вкара селото въ бакалския си тевтеръ, щото мѫчно можеше да се разбере: дюкянътъ ли на Марка чорбаджи е въ селоЯбланица, или селото Ябланица, съ женитѣ и [illegible]цата, бѣ въ бакалския му тевтеръ. Едни ка[illegible]тъ, че дюкянътъ е въ селото, а други (по св[illegible]ли) утвърдяватъ, че селото е въ дюкяна. Н[illegible] струва труда да седнемъ да разгръщаме

умствѐнитѣ листенца и сърдечнитѣ кутийки на Ябланския чорбаджия, за да прочетемъ написаното на тѣхъ, ще кажемъ само това, че умствениятъ багажъ на чорбаджията хилядо пѫтя е по-бѣденъ (по съдържание и разнообразие) отъ неговото лично и собствено кисийно всемирно изложение. Нѣмско, френско, ингилишко, москофията, влахията и прочее за него «хий,» така сѫ далечъ, щото трѣбва да имашъ «пари, пари и пакъ пари» за да можешъ да отидешъ да ги видишъ. Никакви истории за него не сѫществуватъ, нито българска, нито турска, нито пъкъ всемирната. Всичко що било и умрѣло, за него не важи нито за истритъ мангъръ: «Умрѣлото си е умрѣло, отъ гробъ не чакай алѫшъ-веришъ; виждъ, живото е друго, купува си по нѣщичко, прави алѫшъ-веришъ, по нѣкогашъ купува и за умрѣлитѣ, но пакъ живото купува за умрѣлото, а не умрѣлото за живото». Лошитѣ езици въ Ябланица приписватъ лоши дѣла на чорбаджията, но ние не имъ вѣрваме; вѣрваме само въ това, че той има много лири, че нито една не дава за «народски работи,» особено, като стане дума за «Българско». Димитръ Общи до сега щѣше да го поутърщува, а може би щѣше и да го убие, ако да не бѣ голѣмия му синъ, който безъ знанието на баща си бѣ членъ въ Селския т. р. Комитетъ. Синътъ му е гаранцията за неговиятъ животъ и за него[illegible]го богатство прѣдъ членоветѣ на м. ч. р. т. к[illegible]тетъ, и прѣдъ Общи, който съ насилие в[illegible]ша пари отъ чорбаджиитѣ, които доброволн[illegible]е

жъртвоватъ суми за свободата на «Българско». Голѣмиятъ му синъ, скришомъ отъ баща си, дава не бешлици, но лири на комитета. Приема въ бащината си кѫща Левски, Кѫнчева Общи и други дѣйци подъ прѣдлогъ, че сѫ търговци, и лъжи баща си, че той ще ги завърти съ нѣкакъвъ алѫшъ-веришъ. «Оставѣте баща ми на мира, азъ всичко ще дамъ за комитета, казваше синътъ, когато Левски или Общи искаха да кажѫтъ на чорбаджи Марка, какви търговци сѫ и за какво ходѭтъ по България, и че скоро ще стане «Българско,» а «турското» ще се дигне и ще се прати отъ дѣто е дошло. Чорбаджията дълбоко вѣрваше на сина си и никакъ не допускаше, че той може да се заплете въ такива едни работи, гдѣто нѣма парична печалба, а има бѣсилка, Диаръ-бекиръ, тъмница и пранга на краката. Така сѫщо вѣрваше, че селскиятъ попъ, кметътъ и другитѣ селяни никога не би си развалили рахата за нѣкакво си «Българско,» което нѣкога било, но умрѣло, а «голтацитѣ» искатъ да го въскръсѭтъ. Главното е, че въ тази работа нѣма никакъвъ «алѫшъ-веришъ,» никаква печалба, а всичко върви на юнашка вересия. Левски е нощувалъ три и повече пѫти въ кѫщата му, като голѣмъ търговецъ на шаеци, а Общи, почти всѣки мѣсецъ п[illegible]щава сѐлото Ябланица и се спира на не[illegible] ханъ, тоже подъ видъ на търговецъ. Дъл[illegible] бѣше убѣденъ чорбаджията, че тѣзи хора [illegible] ѫщински търговци; увѣрявамъ, че ако да [illegible]пе, че синътъ му е членъ на Комитета,

че скришомъ отъ него дава пари на комитетскитѣ хора, че тѣзи двамина търговци сѫ опасни, а синътъ му ги води въ кѫщата му, то той щѣше да го обѣси съ конския юларъ въ плѣвника. Но за негово щастие, за щастие на синъ му и за успѣха на комитетското дѣло, той това не знаеше и прѣспокойно си правѣше смѣтка на лиритѣ и печалбитѣ.

Този е то създательтъ и притежательтъ на всемирното индустриално изложение; това е то чорбаджи Марко Ябланченина.

Бѣ мѣсецъ Априли, годината 1872, ако се не лъжемъ сѫботенъ денъ слѣдъ обѣдъ. Прѣдъ дюкяна на чорбаджи Марка, при фонтанчето, до чучура, на една отъ дървенитѣ пейки, седѣше човѣкъ, облѣченъ въ изящно калугерско джубе. Вънкашниятъ изгледъ на този човѣкъ дава да се разбере, че подъ калугерското расо се криѭтъ хубави човѣшки тѣлесни форми, че подъ него (расото) се движѫтъ здрави, силни, еластични мускули. Подъ калугерската му камилавка е скритъ правилно сложенъ черепъ, обраснѫлъ въ гѫста, черна, дълга и кѫдрава коса; лицето му е слѣпено отъ чертитѣ на мѫжката хубость: носъ византийски, очи черни, силно свѣтящи, като два горящи вѫглена; черни, гѫсти, слючени вежди; чело високо, широко и гладко, безъ бръчки; брада и мустаци черни и гѫсти, уста правилно сложени, зѫби бѣли, чисти и здрав. (орѣхи да чупишъ съ тѣхъ); бузитѣ му пълни червени, като кюстендилска ябълка; ръстъ ср денъ, години 25—27. Впечатлѣнието, което пр

извежда на зрителя този младъ калугеръ, е онуй сжщото, което се получва когато гледате плѣвенско юнче още не впрѣгано въ хомотъ. Драго е, приятно е човѣку, когато гледа на добрѣ охранени бичета, биволчета, ждребчета; така сжщо му е приятно, когато гледа млади и здрави хубавци, добрѣ охранени хора.

Въ тази красива човѣшка черупка, облѣчена въ калугерско расо, скритъ е цѣлъ душевенъ миръ, който мжчно се поддава на психологически анализъ: много по-лесно е да надзърнешь въ една чафутска чаршия, или пъкъ въ дюкяна на чорбаджи Марка, и изведнъжъ да си съставишъ едно горѣ-долѣ опрѣдѣлено прѣдставление за тѣхното вжтрѣшно съдържание, отколкото да разберешъ вжтрѣшниятъ миръ на тоя хубавецъ дяконъ. До толкова е пъстъръ и неуловилъ психическиятъ миръ на този народенъ и черковенъ служитель, щото при първо опитвание да уловишь поне едно отъ неговитѣ истински желания и чувства, които насочватъ неговитѣ дѣйствия въ частния му и общественъ животъ, ще се намѣришъ въ недоумѣние: прѣзъ коя врата на неговия душевенъ складъ да влѣзешъ, по кои стълбички да се въскачвашъ, надъ кои прѣгради да се спирашъ, въ кои да се взрѣшъ, въ кой кжтъ да си починешъ, и най-сетнѣ изъ коя вр[illegible]а на душицата му да излѣзешъ? Макарь, че он[illegible] е младъ на години, макаръ, че окончателно он[illegible] не се е остановилъ неговия умственъ и сърде[illegible]ъ строй, но той достатъчно е набралъ «отъ вс[illegible]о по малко» изъ калугерския животъ, изъ жи-

вота на гръцкитѣ развратни владици, изъ живота на цариградскитѣ капии; достатъчно се е налапалъ съ житейски парливи истини; достаточно се е ухитрилъ и напрактиковалъ въ византийщината. Умственниятъ и нравственъ складъ на тозъ хубавелекъ дяконъ прѣмного ни напомнева всемирното индустриално изложение въ село Ябланица, което стои на петь крачки задъ гърба му. Както сѫ набъкани въ дюкяна на чорбаджи Марка найновитѣ индустриални произведения подъ една стрѣха, въ единъ долапъ, въ една кутийка заедно съ мѣстнитѣ груби произведения, така сѫщо новитѣ понятия за нѣщата и народнитѣ суевѣрия безропотно се намѣстяватъ въ двѣ еднакви мозъчни клѣтки, стоящи една до друга, въ единъ и сѫщъ неговъ мозъченъ вѫзелъ. Съ дълго и изтънко взиране въ неговата физиономия и въ свѣтящитѣ му се черни очи, наблюдательтъ ще прочете онуй смѣшение на дивотията и питомията, които често се срѣщатъ отпечатани по личнитѣ мускули на хора, излѣзли изъ простата народна масса и случайно издигнѫти на върховетѣ обществени, гдѣто има по-високи умствени и чувствени интереси. Съ такива хорица днешна България е изобилно надарена, достаточно е човѣкъ да се обърне на лѣво и дѣсно, за да види отъ двѣтѣ си страни физиономии, на които смѣсено сѫ отпечатани дивотията съ питомията.

Негова милость исповѣдва онова политическо «вѣрую» което е съчинила ново освободената Българска черква, а това «вѣрую» е: миръ, тишина, покорность на Султановитѣ власти. Един-

ствениятъ аршинъ, съ който измѣрва обществената и народна дѣятелность на българскитѣ патриоти, и лично своята, е самата Екзархия и неговиятъ благодѣтелъ Ловченскиятъ владика Иларионъ: мнѣнието на Светата Екзархия, мнѣнието на Илариона Ловченски сѫ най-високото рѫководяще начало за неговата народна и обществена дѣятелность; всѣка друга дѣятелность, която се намира вънъ отъ този тѣсенъ крѫгъ на мнѣния и распореждания, за него лично е и низко, и неблагоразумно, гибелно, врѣдно, диво, несъстоятелно, непрактично—несъгласно ще бѫде съ желанието на Светата Екзархия, съ интереситѣ на свободолюбивото и честно Отоманско правителство, и противъ волята на нашия царь баща Султанъ Абдулъ Азисъ. Вѣрва ли въ Бога, комуто служи, този хубавецъ, или не, това положително не знаемъ, но знаемъ че той дълбоко вѣрва въ своето собствено «азъ» вѣрва въ това, че той е способенъ да управлява мирната черковна рая, да пасе повѣреното нему православно стадо. А знаете ли какъ гледа той на самото стадо, което пасе? За него лично, това православно стадо е сгань, тълпа непросвѣтена. Въ патриотизъмъ черковнически не можемъ да му откажемъ; съ това искаме да кажемъ, че той исповѣдва «политическото вѣр[illegible] на черковницитѣ по въпроса за полити[illegible]то освобождение на България, а по този въп[illegible] черковницитѣ се придържатъ въ принципа н[illegible]волюцията (развитието) противоположенъ на [illegible]етското начало — революцията (бунтува-

нието). Този Иларионовъ чиракъ съ особена вражда се отнася къмъ революционеритѣ българи; възмущава се, самъ той навѣрно не знае защо, до черния си дробь отъ проповѣдьта имъ и отъ името имъ. Родомъ е отъ Троянъ, дълго врѣме е живѣлъ въ Цариградъ, въртѣлъ се е по голѣмитѣ и малкитѣ капии въ качеството си на дяконъ, и тукъ е усвоилъ черковния политически езикъ, на който се изражаватъ всичкитѣ владици, архимандрити и дякони и всички екзархийски агенти и чиновници. Личенъ любимецъ е на Илариона Ловченски, неговъ чиракъ е, неговъ въспитаникъ. Иларионъ живѣе въ Цариградъ, а дяконътъ въ негово име, управлява Ловченската епархия, урежда и управлява Ловченската епархия, урежда и управлява черковнитѣ и училищни настоятелства; накъсичко казано: той располага съ владишката власть, той коли, той бѣси по черковнитѣ дѣла. Името му е Паиси.

И тъй хубавецътъ човѣкъ, облѣченъ въ калугерско расо, седящъ прѣдъ дюкяна до фонтанчето е Дяконъ Паиси, личенъ секретарь на Ловченскиятъ владика Илариона. Дошелъ е въ село Ябланица — да уреди черковната община и училището, да даде на паството духовна храна, а на свещеника наставления по събирание на статистически свѣдѣния за числото на вѣнчилата и кръщенията, за числото на умрѣлитѣ и новороденитѣ. Постояното му сѣдалище е градътъ Ловечь, а врѣменното — градецътъ Орхание. Слѣдъ като бѣ благоволилъ да посѣти подчиненитѣ нему, въ черковно и училищно от-

шение, голѣми села: Ведраре, Български Изворъ, Осиково, Гложене, Правецъ, бѣ благоволилъ да посѣти Ябланица за първъ пѫть. Паиси седѣше самъ при шадраванчето, изрѣдко турѣше въ устата си кехлебареното си цигаретче, полекичка испускаше изъ прѣкраснитѣ си уста клѫбчета димъ; неговото внимание бѣ обърнѫто, съсрѣдоточено на такъвъ прѣдметъ, който се не намираше въ Ябланица, а живѣеше въ Цариградъ, въ Орта-кьой, въ Ерменската махала, до кѫщата на Хаджидура. Свѣтлиятъ априлски день, раззеленѣлата се гора, която заобикаля околовръсть селото, пълнѣхѫ съ пролѣтно блаженство душата на дякона Паиси. На хубавото му лице бѣ отпечатано онова сърдечно наслаждение, което се чувствува, когато человѣкъ си припомни юношескитѣ любовни стремежи. Подъ туй блажено настроение бѣ го подвела една млада хубава ябланченка, която съ запретнѫти рѫкави, съ малко понадигнѫти поли, съ забодено триндафилче на широкитѣ си пълни и здрави гѫрди, на рамо съ бѣли мѣнци, бѣ дошла за вода на бурливо шумящия чучуръ.

Хубавицата ябланченка живо напомни на хубавеца дяконъ милитѣ прѣдмети на първитѣ му любовни стремежи. Той растършува ония листенца отъ паметьта си, на които бѣхѫ живо отпечатани об[illegible]зитѣ на нѣколко мили сѫщества. Растършува П[illegible]и паметьта си и се захласнѫ въ милитѣ си ст[illegible]ни. Цигарата му догорѣ и огаснѫ. Тропътъ от[illegible]онски копита и разговорътъ на двамина п[illegible]ка, идѫщи отъ Орхание, разбудихѫ отъ

приятната дрѣмка прѣнесения въ царството на блаженитѣ спомени дяконъ.

III.

Първа срѣща.

Коницитѣ се спрѣхѫ прѣдъ хана, до самото фонтанче, и слѣзохѫ отъ коньетѣ си; хубавецътъ дяконъ ги изгледа, като че ли искаше да познае нѣкого отъ тѣхъ. Единътъ отъ пѫтницитѣ бѣ облѣченъ по селски; той бѣ отъ селото Гложене. Другиятъ пѫтникъ бѣ на ръстъ срѣдень, съ тънтуресто лице, съ голѣми сини очи, съ високо, широко и малко набръчкано чело, съ тънки коприновидни мустаци, съ развита мускулатура, съ грациозна обноска, облѣченъ въ джелепски каефетъ, съ наметната чефте-пушка прѣзъ рамо, и съ цѣлъ селяхлъкъ на пояса. Това бѣ Димитръ Общи. Дошелъ е Димитръ въ Ябланица по диритѣ на дякона Паиси съ цѣль: или да го убие, или пъкъ да го докара на тѣсно и му запрѣти да псува комитетскитѣ дѣла и дѣйцитѣ на възстанието.

Още при слазянието си отъ коня, пѫтникътъ, съ чифтето пушка, извика на селския кехая:

— Ей, ти, жено врачанска, земи и расходи коньетѣ!

Кехаята, слѣдъ като се почеса задъ тила, поведе коньетѣ по селския площадъ, подсвиркащецъ имъ съ устата си. Пѫтникътъ съ голѣмитѣ сини очи дойде при фонтанчето, поздрави по български Паисия, уми си лицето и рѫцѣтѣ, изтегнѫ

се на дървената пейка (като левъ въ своята клѣтка) и се прозинѫ така силно, че дяконьтъ се стресна, а кехаята въпросително изгледа и дякона и пѫтника.

Чорбаджи Марко, стопанинъ на дюкяна и епитропъ на селската чешма и фонтанче, опасанъ въ голѣмъ поясъ (на какъвто могѫтъ да се обѣсѭтъ триста цигани), съ подпетени обуща, съ зачервенѣло лице и вратъ, излѣзе изъ дюкяна, посрѣщнѫ пѫтницитѣ, поздрави ги съ «добрѣ дошли» и ги попита:

— Какво обичате? кафе, ракия, винце? Наргеле имаме, ако обичате да го приготвѭ.

— Мене кафе и наргеле, — отговори джелепинътъ прѣзъ носа си.

Пѫтникътъ съ осанката си (каефетъ), съ свободното си обръщение къмъ ханджията и кехаята, съ свободната си, грациозната и горда обнаска, произведе силно впечатлѣние на владишкия дяконъ, вслѣдствие на което приятнитѣ спомени единъ слѣдъ други се изгубихѫ изъ неговия собственъ паметовълшебенъ фенерь: неговото внимание, сега, неволно бѣ приковано къмъ човѣка, който близко стоеше до, около, и прѣдъ него при самото шадраванче.

Има една обща привичка, чисто източна, която се употрѣбява отъ всичкитѣ народи, живущи въ турската империя; тази привичка се [illegible]ои въ това, че когато се срѣщнѫтъ двамина [illegible]ършено непознати люди, непрѣмѣнно единътъ [illegible]тѣхъ, който е по-свободенъ, ще попита другия: [illegible]ѣ сте? какъ се викате? съ какво се зани-

мавате, имате ли баща, майка . . . и пр. . . . Тази привичка много е распространена и между българитѣ.

Владишкиятъ дяконъ набърже сви нова цигара, затъкнѫ ѭ въ цигарето си, нѣколко пѫти хвърли любопитствующъ погледъ на пѫтника джелапинъ — поизгледа го отъ главата до краката, като че ли ще го купува — и съвсѣмъ свободно попита пѫтника:

— Позволѣте, ваша милость, отъ кой градъ сте?

— Кой? азъ? въпросително отговори джелепинътъ и умишлено излъга, че е отъ Прищина.

— Види се, по търговия?

— Да, събирамъ зайчи и лисичи кожи, — отговори джелепинътъ и извика на кехаята:

— Ей, ти, врачанска жено, луковитска свинйо, добрѣ гледай, коньетѣ да не простудишъ! — заповѣда и наду наргелето.

— Отдавна ли си по тѣзи крайща? — продължи запитванията си владишкиятъ човѣкъ.

— Има нѣколко мѣсеца, — излъга джелепинътъ.

— Позволѣте, какъ се казвате по име и търговска фирма?

— Хаджи Джурджуна, фирмата — Дяковски, — произнесе натъртено пѫтникътъ и намръщи лицето си, като че ли кисела дрѣнка бѣ раздъвкалъ въ устата си. Това бѣ забѣлѣжено отъ дякона, който разбра, че събесѣдникътъ му не струва хасъ отъ такива питания, вслѣдствие на което и обърнѫ другото листо на разговора:

— Слава Богу, честното и свободолюбиво правителство на милостивия баща Султанъ Абдулъ Азиса взема мѣрки противъ разбойницитѣ: рѣдко се случватъ обири, убийства и кражби; търговията свободно може да се развива въ нашето отечество.

Думитѣ «честното, свободолюбивото, милостиво, баща Султанъ Абдулъ Азисъ» раздразнително подѣйствовахѫ на ухото у мнимия Дяковски, но това Паиси не забѣлѣжи и продължи:

— Съвмѣстнитѣ мѣрки, които сѫ взети отъ свободолюбивото правителство на Султана заедно съ Светата Екзархия, скоро ще дадѫтъ добритѣ слѣдствия по уреждането на черковнитѣ ни работи; остава само отъ страната на българитѣ да има: благоразумие, търпѣние, покорность, — каза на единъ черковно-политически езикъ Паиси, като че ли събесѣдникътъ му пѫтникъ, бѣ му задалъ въпроса: какво мисли турското правителство и българската Екзархия по уреждането на черковнитѣ работи, и какво поведение трѣбва да държи народътъ при тия обстоятелства.

Ха, ха, честното свободолюбивото, Светата Екзархия — се изсмѣ Дяковски, като повтори съ дебелашка и злобна подигравка думитѣ на Паисия. — Изсмѣ се мнимиятъ търго-... и злобно наду наргелето си.

— Колко кожи можете да прѣкупите и прѣ...дете въ годината, — обърнѫ въпроса дяконътъ, ... искаше да избѣгне по-нататъшния разговоръ ...щитѣ работи.

— Десетина, двадесеть хиляди! — късичката и сухичката отговори Хаджията, и като захвърли маркуча на наргелето, стана и се вмъкна въ дюкяна.

Ядовитиятъ смѣхъ, злобната подигравка, свободната, при това груба, обнаска, съмнителниятъ погледъ, хвърленъ по адресса на дякона отъ страна на Дяковски, всичко туй отпечата цѣла въпросителна по гладкото чело и красно лице на дякона Паиси. Човѣкътъ, който прѣди минута бѣ за него истински търговецъ на кожи, послѣ смѣха, стана гатанка. Паиси достатъчно бѣ се охитрилъ отъ житейския опитъ, та разбра, че събесѣдникътъ му не е отъ истинскитѣ търговци и отъ иститѣ хора. Той повика чорбаджи Марка, ужъ да му поржча нѣщо: бакалинътъ се яви; дяконътъ го покани да седне; чорбаджията, въ отговоръ на поканата, тръснж трикантарното си тѣло на дървената пейка.

— Кажете, молж, кой е този господинъ, гдѣто тукъ седѣше? — попита нѣжно, тънко Паиси.

— Този ли, който надува наргелето? — Той е търговецъ; Хаджията го казватъ, откждѣ македонско нѣкждѣ си е, събира соватъ, понѣкога кожи, понѣкога желжди — каза чорбаджи Марко.

— Другъ пжть дохождалъ ли е въ селото ви?

— Колко пжти! — отговори бакалинътъ, а-то завъртѣ ржката си и разтегнж долнята си бър а.

Владишкиятъ дяконъ, повидимому се успок я, врѣменно любопитството му се удовлетвори.

— Светиня му и старѣйшината се заба и-

хж. Знажтъ ли че ги чакамъ тукъ, — попита дяконътъ бакалина.

— Знажтъ, знажтъ, казали на момчето, че скоро ще дойджтъ, — каза бакалинътъ и дигнж дебелото си тѣло, та го занесе въ дюкяна.

Дяковски пакъ зае първото си мѣсто, пакъ наду наргелето.

— Милостьта ви да не сте дяконъ Паиси,— попита Хаджията, и изгледа отчето отъ петитѣ до главата, така, като че ли щѣше да му крои джубе, или пъкъ цѣлъ катъ дрехи.

— Да, уважаеми господине, навѣрно сте слушали за милостьта ни.

— О, да, вчера бѣхъ въ Изворъ, расправихж, че сте държали проповѣдь въ черквата, дали сте наставления и поучения на селянитѣ.

— Посѣтихме това прѣкрасно селце, много ни хареса по мѣстоположението си; хората му сж добри, особено впечатлѣние ни направи младиятъ учитель Василъ Бошерановъ и селскиятъ свещеникъ. Утрѣ е Недѣля, ще поговоримъ въ черквата; трѣбва да се опжти народътъ въ добрия пжть. Ваша милость, ако останете утрѣ тукъ, ще пожелаете да чуете нашитѣ проповѣди, — каза дяконътъ на единъ коконски гласъ, като желаеше да има за слушатель човѣка, който имаше нужда отъ неговитѣ наставления.

— Да видимъ, меже да останж, може би да инж, но по-завѣрванье е, че ще останж да нощувамъ въ Ябланица, — отговори Дяконски, ъ мозъка му пропълзя, като прѣбита змия, ълта за убиванието на дякона.

Селскиятъ свещеникъ, старѣйшината, нѣколко старци, се прѣдставихѫ прѣдъ владишкия дяконъ, цѣлувахѫ му рѫка, поздравихѫ съ «добрѣ дошелъ» търговеца, дойде и бакалинътъ. Дяконътъ ги покани; тѣ насѣдахѫ на дървенитѣ пейки. Групата около фонтанчето се уголѣми: къмъ нея сѫ присъединихѫ нѣколко селяни, селскиятъ пѫдаринъ помакъ, съпѫтникътъ на Дяковски и ковачътъ циганинъ отъ православно вѣроисповѣдание. Дяконътъ распитваше ту старѣйшината, ту старцитѣ за минѫлогодишния берекетъ, за тазгодишнитѣ сѣидби, бакалинътъ за алѫшъ-веришитѣ, а свещеника за числото на вѣнчилата, на умрѣлитѣ и на кръстенитѣ. Отговоритѣ бѣхѫ: че нѣмало берекетъ, че тазгодишнитѣ сѣидби май не били добри: бакалинътъ се оплака, че «алѫшъ-веришитѣ» били кесатъ, а свещеникътъ, че селянитѣ малко посѣщаватъ църквата, че числото на свадбитѣ отъ година на година се намаляватъ, че кръщенията не се много, но не се оплака, че малко умиратъ ябланчени, защото срамно бѣ прѣдъ самитѣ селяни да искаже такъва жалба. Оплакванията не бѣхѫ вѣрни, защото и берекетъ имаше, и «алѫшъ-веришъ» имаше, и свадби много ставахѫ, и дѣца се раждахѫ; вѣрно бѣ само това, че малко умирахѫ, и че селянитѣ слабо посѣщавахѫ черквата.

Дяковски не вземаше участие въ разговора, само сумтѣше, слушаше и надуваше наргелето.

— Светата Екзархия е взела бързи мѣрки по уреждането на черковнитѣ ни общини и народнитѣ ни училища; свободолюби-

вото и справедливо правителство на Султана благоволи и одобри тѣзи мѣрки. Отъ сега нататъкъ нашиятъ народъ ще си има самостоятелна и чисто българска черква: нашитѣ пари ще се харчѫтъ за нашитѣ народни нужди, а не както бѣ по-прѣди, на наши пари гърцитѣ градѣхѫ палати за гръцкитѣ владици и за гръцкитѣ училища! — каза Дяконътъ горнето, внушително и убѣдително.

Старѣйшината, свещеникътъ, Дяковски се спогледахѫ, когато Паиси кадѣше тамянъ на Султановото правителство и Светата Екзархия. Това спогледвание дяконътъ забѣлѣжи и потърси у себе си неговото обяснение; разбра че спогледването бѣ единъ видъ очно разговарянье, относяще се до казаното отъ него.

— Много кражби на добитъкъ тѣзи дни станѫхѫ, отче дяконе. Не знаемъ вече какво да се прави съ тѣзи черкези, изпокрадохѫ на хората добитъка, — съвсѣмъ не намѣсто и наврѣме каза чорбаджи Марко.

— Прѣди нѣколко дни по общински расправии посѣтихме Негово високо благородие, орханийския многоуважаемъ каймакамъ; като станѫ дума за кражбитѣ, той ми съобщи, че е взелъ бързи мѣрки за прѣкратяването имъ. Негово високоблагородие е честенъ и справедливъ чиновникъ на справед[illegible]то и свободолюбивото царско правителство, [illegible]говори Паиси на случайно подигнѫтия въ[illegible] отъ чорбаджията.

По лицето на Дяковски се отпечати гроз-

на усмивка; ржката му бързо заварття маркуча около лулата на наргелето, устата му сърдито изхвърлихж една гжста зелено-жълта храчка, която смачка съ обущата си, като че ли тя бѣ нѣщо живо, опасно, готово да ухапе нѣкого отъ присжтствующитѣ: тамянътъ, който кадѣше Паиси на орханийския каймакаминъ, разсърди Хаджията. Свещеникътъ, старѣйшината въпросително изгледахж и дякона и джелепина, а спжтникътъ на Дяковски, като се почеса задъ тила, и плюнж съвсѣмъ безсъзнателно, неизвѣстно по чий адресъ, отиде та се вмъкнж въ дюкяна на чорбаджи Марка.

— «Честното и свободолюбиво» турско правителство много по-добрѣ ще направи, ако избѣси по-напрѣдъ своитѣ «честни и справедливи» чиновници, че тогава да прѣслѣдва разбойницитѣ, — сърдито, надуто и злобно каза Дяковски, и се обърнж по адреса на кехаята.

Е, ти, жено луковитска, кажи на момчето да изчисти добрѣ яслитѣ и да даде най-доброто сѣно на коньетѣ! Хайде, върви, бакшишъ ще ти дамъ.

Паиси се смути отъ постжпката на джелепина, но майсторски скри това си вжтрѣшно безпокойство, и продължи по-нататъкъ разговора, като намали тона на една нота по-долу.

Светата Екзархия дълбоко се интересува отъ добрия вървежъ на народнитѣ ни градски и селски училища. Желателно е що го всѣки българинъ, богатъ и сиромахъ, старъ и младъ да се грижe за напрѣдването на у и-

лищното дѣло. Най-голѣмата грижа Светата Екзархия възлага на селскитѣ свещеници, старѣйшинитѣ и на по-богатичкитѣ и по-развитички селяни и граждани. Тукъ, въ добрѣ уреденитѣ училища и църкови, е нашето спасение.

Трудимъ се, до колкото ни иде отъ ржцѣ, — отговори селскиятъ свещеникъ.

— Май нашитѣ селяни малко се хайманжтъ, като дойде работата до школото. «Попове ли ще правимъ дѣцата си» казватъ тѣ, когато ги посмъмрешъ, дѣто не пращатъ дѣцата си на школото, — простичката, тихичката и сладичката притури селскиятъ старѣйшина, къмъ казаното отъ попа.

— Нашитѣ селяни хичъ не ходжтъ на църква. Отче дяконе! има таквизанкъна измежду имъ, дѣто не сж запалили до сега нито една свѣщь, нито пъкъ се стжпали въ църквата,—притури чорбаджи Марко, безъ да съобрази, че той именно е единътъ отъ «таквизанкъната». Той каза това, за да се намѣри на дума.

Паиси отвори прѣкраснитѣ си уста, пуснж въ ходъ своя музикаленъ гласъ, и на единъ сладъкъ прѣфиненъ езикъ заговори върху темата: ползата отъ просвѣщението, значението на училището, като храмъ на умственната свѣтлина. На дълго и ши-
о разви мислитѣ си, по тази тема Паиси,
о ж подкрѣпяше съ исторически фактове изъ
эта на просвѣтенитѣ народи. Старцитѣ, чор-
кията, свещеникътъ, старѣйшината, право-
ниятъ циганинъ съ внимание слушахж пропо-

вѣдьта на владишкия дяконъ. Слушаше спокойно и комитетския човѣкъ, който бѣ излъгалъ Паиси, че се казва Дяковски — слушаше спокойно, защото дяконътъ говорѣше убѣдително и сладко за такива нѣща, противъ които комитетския човѣкъ нѣмаше нищо да възрази, та и не можеше, ако бѣ пожелалъ да направи възражение. Въ свършека на проповѣдьта си дяконътъ изказа благодарность къмъ «честното и свободолюбиво» отоманско правителство, дѣто дава най-голѣмата свобода на българитѣ да си отварятъ и уреждатъ училищата, като притури, че Светата Екзархия всѣчески ще се погриже за добрата уредба както на училищата, така и на българскитѣ църкви. Тази благодарность исказана къмъ турското «варварско» правителство, наруши нравствения покой на хаджи Джурджуна: лицето му се намръщи, като че ли бѣ смръкнѫлъ въ носа си амониакъ (нишадѫръ-руху); щѣше да каже нѣщо сърдито, надуто, злобно, въ отговоръ на благодарностьта, но се сдържа и хрипнѫ отъ ядъ, та се мръднѫ въ хана. Дяконътъ забѣлѣжи туй настроение на съмнителния за него търговецъ, и до извѣстна степень бѣ налучкалъ, като съ каква търговия се занимава милостьта му. Слѣдъ като се отдалечи джелепинътъ отъ бесѣдующитѣ, Паиси погледнѫ на часовника си; стрѣлката му показваше врѣмето за «църковна вечерня». Попътъ, и дяконътъ, нѣколко старци отидохѫ въ църковата на вечерня; старѣйшината отиде при Дяковски; прѣдъ и около шадарванчето опустѣ.

— Ще му кажж азъ нему една «Света Екзархия» и едно «честно, свободолюбиво, отоманско правителство»; ще види той, съ каква благодарность ще заплатимъ на неговитѣ високоблагородия каймаками и високопрѣвосходителства мютесарифи и валии. Отворилъ уста, като пъприца, и дрънка ли дрънка приятельтъ за благоразумие, за страхопочитание и покорность прѣдъ турскитѣ власти Де, де, не каза само това, че освѣнь покорность къмъ «варварскитѣ» власти, трѣбва да подложемъ женитѣ си и дъщеритѣ си на келешитѣ турци, когато поискатъ това. Ха, ха . . . . . «Светата Екзархия, свободолюбивото турско правителство». Кому той расказва бабини деветини! . . . . виждь, право говори за училищата и за ползата отъ тѣхъ: на това отгорѣ нѣма какво да му се каже. Че па сладко говори дявола ненни . . . . а хубость, хубость! като че ли е на платно исписанъ! . . . Умно говоришъ, приятелю, и сладко, но не бъркай тѣзи думи: . . . Ха, ха . . . «Справедливото свободолюбивото и честно правителство на Султана»! Ха, ха, . . . Негово прѣвосходителство Махзаръ паша, Негово Величество Султанъ Абдулъ Азисъ. Ха, ха, нѣма ли негово Архитортаро-тарторско велическо?! . . . . Дяволъ ще ги земе тѣзи владишки и Екзархийски агенти!

Ходжтъ та ни мжтжтъ водата, проповѣдватъ на[...]лянитѣ и гражданитѣ миръ, тишина и овча по[...]ность, — говорѣше раздразнено Дяковски на ст[...]йшината въ една отъ стаитѣ на хапа, кога Паиси, заедно съ свещеника, отиваше на цр[...]ата за вечерня.

— Познавате ли, светиня ви, негова милость, търговеца, който стоеше при насъ около шадарванчето, — попита Паиси селския свещеникъ, вървейки по улицата, която свързва селския площадъ съ черковния дворъ.

— Че твърдѣ отъ близо не се познаваме, отче дяконе! Когато минава прѣзъ селото ни по търговията си, сегизъ-тогизъ се срѣщаме, но не всѣкоги, — лъжещецъ и приструвайки се отговори попътъ.

— Чини ми се, че на тозъ човѣкъ не му е чиста търговията! Какво ще кажете на това светиня ви, — испитвателно запита Дяконътъ, като смѣташе, че попътъ ще отгатка гатанката за човѣка.

— Ба, той си е търговецъ, отче дяконе! Събира кожи, соватъ, желѫдь. Чиста, чиста му е търговийката; добри алѫшъ-вериши прави, — присторено, хитро, отговори попътъ и нарочно наченѫ да распитва дякона по църковнитѣ работи.

— Чу ли го какви сладки и медени говорѣше владишкия дяконъ?! . . . Да се мирувало, да сте се подчинявали на турскитѣ власти; орханийския каймакаминъ билъ честенъ, справедливъ и свободолюбивъ чиновникъ; турцитѣ желаели добро на българитѣ. Ха, ха . . . . иди, че се не пукай отъ къмъ гърба, — распалено говорѣше Дяковски на селския старѣйшина, когато дървеното клепало зачука отъ клепалницата, а ковачътъ циганинъ, въ отговоръ на клепалото, се прозинѫ и протегнѫ въ дюкяна.

— Слушай! събранитѣ пари, било отъ вѣнчила, било отъ умрѣло, или кръщение, да не би да дадете на тозъ дяволъ калугеръ. Половината отъ събранитѣ пари ще задържите за потрѣбитѣ на вашия комитетъ, а половината прѣпратѣте по вѣренъ нашъ човѣкъ въ Ловечъ на комитетския кассиеръ. Дѣдо попъ да не би да се повлѣче по ума и по хубостьта на тозъ дяволъ; това ти го казвамъ, защото единъ селски попъ се отметнѫ отъ комитета и се повлѣче подиръ ума на владишкня дяконъ.

— Ба, ба, нашиятъ попъ не е отъ тѣзи; знамъ го добрѣ, не бой се . . . Хубава работа! Ако той се отметне, то какво остава за другитѣ, на които чети клетвата и ги закълна за вѣрность на Българско?! . . работа ли е то; ще му хака, ще му дака, доклѣ го испроводи по живо по здраво изъ селото съ праздни ржцѣ, и това си е то; не знаешъ ли какъ азъ испращамъ царскитѣ заптиета съ сладки думи и голи надежди, че скоро ще приберж царскитѣ данъци! така и дякона ще си испратимъ, — отвърнѫ старѣйшината на добрѣ извѣстния нему човѣкъ, който бѣ за него единъ видъ неофициално, но страшно началство, по-страшно отъ турския кжръагасж.

— Слушай, брайно, има заповѣдь отъ го-[illegible] ия комитетъ да се слѣди по диритѣ на тозъ [illegible]олъ, защото, когато е билъ още въ Ловечъ, [illegible]лилъ се е и заканвалъ се е прѣдъ попъ [illegible]ъстя, че съ сладки думи и заплашвание [illegible]ъ билъ да отметне нашитѣ хора отъ комитета.

Гледай дано тазъ вечерь прѣспимъ съ него наедно въ една стая, има нѣщо да се извади отъ него за комитета, — заповѣда и помоли Дяковски старѣйшината.

— За най-добрѣ прѣнощувайте въ кжщата на чорбаджи Марка, — отговори старѣйшината и отиде да се распореди, за да се приготви вечеря и стая за гоститѣ.

IV.

На гости у чорбаджи Марка.

Мръкнж се, черковната вечерня се свърши, говедата и хората на Ябланица се прибрахж отъ полето въ селото. Бакалницата се напълни съ народъ. Кехаята съобщи на селото отъ страна на старѣйшината и попа, че утрѣ ще се каже дамаскино (слово) въ църквата отъ владишкия дяконъ. Домашнитѣ на чорбаджи Марка шетахж насамъ-нататъкъ изъ двора и кжщи — приготвѣхж вечерята за двамината гости. Въ извѣстния на читателитѣ дюкянъ се слушаше селска глъчка. Изъ шумотевицата, сегизъ-тогизъ, ясно и разбрано се слушахж думитѣ: «Знаемъ ги, знаемъ ги, какви добрини ни готвжтъ тѣ, добрѣ ще бжде за чорбаджиитѣ и владицитѣ, а не и за насъ сиромашьта». И тѣзи думи се разнасѣхж изъ дюкянската задимена атмосфера тъй дрезгаво, както ударитѣ на дървеното църковно клепало прѣди малко се разнасѣхж по цѣлата

Ябланишка долина. Тѣзи думи бѣхж като платенъ отговоръ на едного отъ старцитѣ, който хвалѣше владишкия дяконъ прѣдъ събравшитѣ се селяни въ дюкяна. Стопанинътъ на горнитѣ думи бѣ другарьтъ на Дяковски.

Широката, но низка кжщна стая на чорбаджи Марка бѣ освѣтена съ една лоена свѣщь и съ една тенекиена ламбичка, на която фитиля правѣше такава струя димъ, каквато правжтъ коминитѣ на паровозитѣ. Вечерята бѣ приготвена, трапезата сложена, а около нея седѣхж «alaтурка» стопанинътъ на кжщата, старѣйшината, попътъ, Паиси и Дяковски. Стопанинътъ и стопанката канѣхж, а гоститѣ бъркахж въ общата паница, кой съ пръстье, кой съ вилица; у четертѣхъ стѣни и низкия таванъ на стаята се удрѣхж, като водни вълни въ закритъ сждъ, звуковетѣ на млясканието; мляскахж всички, защото всички бѣхж българи. Отъ начало разговорътъ между млясквющитѣ се въртѣше около лютевината и нелютевината на пиперкитѣ; послѣ се завъртѣ около кокошитѣ болести въ селото, защото, булка Марковица напомни, въ видъ на извинение, че тази година е върлувала кокоша болесть изъ селото, че много кокоши свѣтъ изирѣлъ, че нѣколко отъ дамазлжка ѝ не сжществувалъ вече, че закланиятъ за гоститѣ куркой билъ м[illegible]о мършавичъкъ, та нека простжтъ. Отъ ком[illegible]та болесть разговорътъ се прѣхвърли на тазъго[illegible]ината «баба-шарка» по дѣцата и възрастни[illegible]; послѣ се завъртѣ около главоболията на ст[illegible]ѣйшината и попа, по събиранието на цар-

скитѣ и църковни вергии (данъци). Отъ царскитѣ вергии думата прѣскочи на политиката.

— Както рѣкохте днесь, отче дяконе, Орханийскиятъ каймакаминъ е много честенъ и справедливъ човѣкъ. На, азъ имахъ една давия (расправия) съ Ивана Цвѣтковъ отъ село Правецъ; като му разказахъ какъ е давията и му дадохъ нѣкоя и друга парица, даде ми човѣка правото, — наченѫ съ низъкъ гласъ стопанинътъ на кѫщата.

— Ха, ха, много честенъ и справедливъ човѣкъ е твоя каймакаминъ, види се отъ това, че съ пари раздава правото на хората и расправиитѣ, — на присмѣхъ каза Дяковски.

— Е, ама, безъ пари не може; защо е каймакаминъ, ако не взема пари за расправии? Трѣбватъ на човѣка пари, даватъ му, зема ги; и азъ да съмъ на негово мѣсто и азъ ще земамъ; зеръ, царски челкѣъ, тежки масрафи, а айлѫкъ (мѣсечна плата) малъкъ. Ей го, на, азъ не съмъ каймакаминъ, ама когато му дойде сарата земамъ: чункимъ, парата е сладко нѣщо, на неѭ нàсита нѣма, — въ отговоръ протрѫби чорбаджи Марко, и се впуснѫ да расказва колко пари е похарчилъ за зданията си, и свърши съ това, че спечелилъ давията съ дюлгеритѣ, като тикнѫлъ въ рѫката на кадията нѣколко бѣли меджидиета и нѣколко турски б шлика.

— Какво ще кажете на това отгорѣ, отче дяконе? Негово високоблагородие орханийскиятъ каймакаминъ май не е отъ честнитѣ и справед-

ливи чиновници,—засмѣнъ до уши, попита Дяковски Паисия, като се въсползува отъ расказитѣ на чорбаджи Марка.

— Има единъ лошъ нравъ у всичкитѣ турски чиновници, то е да вcovering рушветъ, но това е останжло отъ старо врѣме; а ние да роптаемъ противъ този нравъ и да отиваме до тамъ да насъскваме нашето благоразумно, мирно и покорно население противъ царскитѣ власти, по мое мнѣние, е глупость и диванеликъ — отговори Паиси, като адрессира́ думитѣ си не по адресса на запитовача, а по по общия адрессъ на присжтствующитѣ.

Попътъ, старѣйшината и хаджията очно си проговорихж: «сѣтилъ се е дяволътъ, че се проповѣдва на селянитѣ бунтъ».

— Де-ва-не-ликъ! . . . — повтори разтегнжто Дяковски, остави вилицата върху трапезата, и опули очи въ Паисия.

— Право казвашъ, отче дяконе, че това у тѣхъ е адетъ да взематъ рушветъ; зеръ, колкото каймаками, кадии, мюфтии дохождахж въ Орхание сѐ сж земали пари, когато се рѣшавали давии; а гдѣто казвашъ, че не трѣбва да се насъсква сиромашьта противъ царскитѣ хора, виждъ, на това отсгорѣ имашъ голѣмо право; зеръ, какво може да излѣзе отъ сиромашьта, ако се сърде, както казвашъ, на чесното и [illegible]аведливо правителско, отоманско ли ги [illegible], ортоманско ли, — подкрѣпи чорбаджи Мар[illegible]ладишкия дяконъ.

—. Ако ви се не харесва думата диване-

ликъ, то да кажемъ тогава серсемликъ или фесфеселикъ, или пъкъ българската дума лудория, — високо каза Паиси.

— Като говорите това оскърбявате сѣнките на Крума, Асѣня, Симеона, Самуила отче дяконе, — каза Дяковски, и на лицето му се отпечати смѣсеното чувство на оскърблението и съжалението.

— Тѣзи хора отъ кой градъ сѫ Хаджи? съ каква търговия се занимаватъ? — попита чорбаджията, като мислѣше, че Крумъ, Асѣнъ, Симеонъ, Самуилъ сѫ нѣкои алѫшъ-верисчии.

— Кои хора?

— Гдѣто рече сега де, Семонъ, Асанъ, Сомунъ и какъ бѣше другия, Крѫмъ ли, Крумъ ли, — попита наивно стопанинътъ.

— Търговци сѫ, търговци, побратиме Марко, търговци сѫ на овни и човѣшки добитъкъ: събирали сѫ едно врѣме български добитъкъ и сѫ го пращали на цариградскитѣ касапници, — шеговито отговори Дяковски, и стаята се напълни отъ крѣхкия смѣхъ на Дякона. Другитѣ присѫтствующи не можахѫ да влѣзѫтъ въ ноемата на смѣха; тѣ, по подражание, само се хилѣхѫ, като варени овчи глави.

— Не сѫ търговци, гостоприемний стопанино, тѣ сѫ били български царье, — съобщи владишкиятъ човѣкъ на чорбаджията и отново се напълни стаята съ смѣхъ. Смѣеше се сега и самия чорбаджия, и старѣйшината, и попътъ, и синътъ и всичката софра.

Стаята бѣ пълна отъ смѣхъ и хихикание и

ето ти вратата ѝ се отвориха. Влѣзе пѫтникъ селянинъ отъ село Лупенъ и подаде писмо на Дяковски.

— Търсихъ те въ Орхание, Лъжене, Правецъ, Ведрари, Изворъ; въ Джурово ми казахѫ, че вчера сте тръгнѫли за Ябланица, — каза пѫтникътъ, и се връцнѫ та излѣзе изъ стаята.

Пѫтникътъ селянинъ бѣ отъ хората на селската тайна комитетска поща; бѣ добрѣ извѣстенъ на Дяковски, който му даде знакъ да излѣзе вънъ отъ стаята и да се върне тамъ, отгдѣто е дошелъ. Писмото бѣ запечатано съ червена фулинка (пулче), безъ конвертъ бѣ и съ надписъ: Елес-джутовъ *). Дяковски тури писмото въ една отъ многото гънки на селяхлѫка си, изново взема вилицата, забоде една мръвка и продължи наченѫтия разговоръ.

Тъй, а, побратиме Марко, сиромашьта да си мълчи, когато царскитѣ хора ѭ грабѭтъ и тъпчѫтъ, — каза Хаджията, гледащецъ право въ очитѣ чорбаджията.

— Елбете, сиромашьта си е сиромашь; чорбаджилъкътъ си е чорбаджилъкъ; търгофията си е търгофия; владиката си е владика; кадията си е кадия; всѣкой споредъ хала си, трѣбва да налѣга и парцалитѣ си. Сега, напримѣръ, да кажемъ, ти си търговецъ, както си; да кажемъ, [illegible]рѣ ти отива, биръ фарсъ, търгофията; що ти [illegible]бватъ тебъ дертоветѣ на сиромашьта, — [illegible]дително, каза чорбаджията, като муслѣ[illegible] че съ това исчерпи подигнѫтия въпросъ.

*) Първоначалното име на Орханийския комитетъ.

— Ха, ха, сиромашьта си е сиромашь; чорбаджилъкътъ си е чорбаджилъкъ; хубаво, хубаво! браво, побратиме Марко! Ами какъ е, ако утрѣ стане «Българско», а на чорбаджиитѣ и владицитѣ завиѭтъ юларитѣ и ги напѫдѭтъ по врага и дявола, — на присмѣхъ каза Дяковски.

— Има нѣкои отъ нашитѣ млади патриотчета, които ходѭтъ между народа и го насъскватъ противъ царщината; тѣзи незрѣли глави забравятъ, че нашиятъ народъ е миренъ, обича тишината, спокойствието, реда; тѣзи младежи сѫ опасни за народното благо, тѣ сѫ заслѣпени отъ букурешкия комитетъ; тѣ не виждатъ пропастьта, въ която тикѫтъ простодушния народъ. По обиколкитѣ си изъ Тетевенско, Орханийско и Етрополско забѣлѣжихъ, че много селски учители и млади попчета сѫ заразени отъ тази болесть; това е лошо, това е гибелно за насъ Българитѣ, които едвамъ вчера можахме да се оттървемъ отъ гръцката патриаршия. Сичкитѣ усилия на Българския народъ трѣбва да се устремѫтъ къмъ умното уреждание на нашата независима и самостоятелна църква и къмъ добрата уредба на училущата ни. Тукъ е спасението на народа; това ще ни направи хора за прѣдъ образования свѣтъ. Светата Екзархия, милостивото, сводолюбивото султаново правителство сѫ въодушевени отъ най-благитѣ намѣрения за процъвтѣванието на народната ни търговия, на свободата и образованието ни. Просвѣтениятъ Господарь на Отоманската Империя желае да види нащастливи Българската сиромашь и цѣлия народъ,

— пропѣ Паиси на онзи официаленъ и благодарственъ езикъ, на който се пишехѫ тогава правителственитѣ областни вѣстници «Едирне» и «Дунавъ».

— Куршумътъ, сатърътъ, пожарътъ ще спасѭтъ раята, отче Дяконе, — натъртено каза Дяковски, и станѫ отъ трапезата та седнѫ въ единъ кѫтъ на стаята; взема близо до себе си лоената свѣщь и отвори писмото.

— Ама, Хаджи, право казва отчето: Султанътъ и Езархията по-добрѣ разбиратъ царскитѣ работи; бакалитѣ и търговцитѣ, виждь, добрѣ отбиратъ отъ бакалия и търгофия. Гдѣто казвашъ куршумъ, сатъръ, това сѫ артъкъ приказки. Глава ли ще те заболи да си гледашъ рахатлъка; ако си търгофецъ, търгофията си гони, ако си бакалинъ, бакаллъка си гледай; попъ ли си, църковата си гледай. На ли така, отче дяконе?!.. Много ми харесахѫ твоитѣ думи, и тъй си е асла: миръ, тишина, спокойствие, всѣки на своитѣ главоболия лѣкъ да търси, а бунтъ, мунтъ, гдѣто казва Хаджията, далечь отъ насъ, далечь отъ нашата челядь, отъ нашето село, отъ нашата кааза (околия), — каза раздразнено чорбаджията, неподозрѣвайки, че голѣмиятъ му синъ е членъ и касиерь на Ябланския революционенъ комитетъ, че попътъ и старѣйшината сѫ хора отъ Българското тайно съзаклетие, че Хаджията е ч зкътъ, който насъсква Българитѣ противъ турс тѣ власти, въобще, противъ турцитѣ и чорб киитѣ, и готви сатъръ и куршумъ за него и з егговитѣ справедливи кадии и мюфтии.

Вечерята се свърши, трапезата се раздига. ебрика и легеня обиколихѫ гоститѣ; Хаджията бѣше заетъ съ писмото.

«. . . Д-тре!!! . . .»

«Утрѣ тръгвамъ за Столицата [1]) ще минѫ прѣзъ Карданъ [2]). Извѣстниятъ на тебъ и на всинца ни Николчо Арнаудовъ въ Драко [3]) отказалъ да даде обѣщаната прѣдъ менъ отъ него парична помощь на пратеника ни И. Н. Пр. [4]). Заплашвалъ нашитѣ хора съ прѣдателство на турскитѣ власти. Нашитѣ отъ Драко рѣшихѫ да се убие. Съ нѣколко момчета отъ тайната чета нападни на кѫщата му, него самого убий, а кѫщата му запали. Научавамъ се отъ вѣрни наши хора че дяконъ Паиси ни е мѫтѣлъ водата отгдѣто е поминѫлъ; проповѣдвалъ миръ, тишина и овча покорность, псувалъ тѣзи, които проповѣдвали бунта, т. е. насъ. Заканвалъ се на нѣкои селски попове, наши хора, че щѣлъ да имъ обръсне брадитѣ, ако се поведѫтъ по тѣзи хаймани и нехранимайковци, т. е. подиръ насъ. Слѣди за неговитѣ дѣйствия; пусни по диритѣ му наши вѣрни хора, гледай да сѫ отъ по-събудиничкитѣ, ако вземе много да бърка вижъ му работата, както се слѣдва. За сега само слѣди и съобщавай писменно въ столицата. Ако

---

[1]) Градъ Ловечъ.
[2]) Тетевенъ.
[3]) Етрополе.
[4]) Илия Ниновъ Правчяновъ.

доде работата до убийство, гледай масторски да се извърше». [1])

Лупенъ	Д. А. [2])
23 априлий.	В. Л. [3])

Така гласеше писмото донесено отъ Лупенеца; то бѣше написано съ ржката на Дяконъ Левски.

Слѣдъ прочитанието на писмото лицето на Дяковски взема мраченъ видъ.

— Е, Хаджи, отгдѣ и отъ кого е писмото? Пишжтъ ли ти връзъ колко върви сега лирата въ София? На каква цѣна сж добитъцитѣ въ Софийшко и Едренско? — питаше чорбаджията, като вѣрваше дълбоко, че това писмо е чисто търговско. При това сложи трикантарното си тѣло близо до неговия Хаджия, надникнж надъ бѣлата книга, като че ли може да отбере нѣщо отъ писмото; Хаджията сви писмото, боящецъ се да не би стопанинътъ на кжщата да разбере тайната му, като не съобрази, че той и да го разгледа добрѣ, нѣма нищо да разбере отъ искривенитѣ и наклѣкали букви по бѣлата книга.

— Съдружникътъ ми пише, че тѣзъ дни много е поевтинѣлъ добитъкътъ по Софийшко; куповачи малко, лирата $105^1/_2$—$105^3/_4$, — отговори полуспокойно Хаджията и хвърли такъвъ по-

---

[1]) Това писмо намѣрихме у Грозя Изворчанина, у кого- евски и Общи бѣхж оставили нѣколко свои нѣща. Пушка- Общи, система «Лафоше» е оставена у него.

[2]) Д. А. значи: Дервиш-Оглу Асланъ.

[3]) В. Л. Василъ Левски.

гледъ по адресса на Паисия, съ какъвто удостояватъ правителственитѣ тайни или явни агенти съмнителнитѣ лица, записани въ «черния списъкъ» и турени подъ таенъ полицейски надзоръ.

Слѣдъ вечерята донесохѫ кафе въ чашки голѣми колкото биволско око. Подиръ кафето виненото шуле, напълнено съ вино, начень да пѫтешествова между гоститѣ, да имъ се прѣдставлява, да сѣда, да става, да се допира до бърнитѣ имъ и отново да се спира на първото си мѣсто, отгдѣто бѣ тръгнѫло. Пушащитѣ тютюнъ навирихѫ цигаретата си; въ полумрака на стаята краищата на цигаритѣ се червенѣехѫ. Пушекътъ, въ видъ на търкалца и бесформенни масси, се носѣше изъ въздушно полумрачно пространство на стаята, полечка се разлагаше и изгубваше въ набѫкания съ прахъ кѫщенъ въздухъ. Старѣйшината и попътъ прѣзъ всичкото врѣме на вечерята почти мълчахѫ. Земахѫ участие въ разговора само тогава, когато се отнсяше по събиранието на царскитѣ вергии, и до разнитѣ човѣшки и кокоши болести. Умишлено избѣгвахѫ политическитѣ въпроси, намирахѫ за най-умно отъ тѣхна страна да мълчѫтъ при тѣзъ обстоятелства. Това тѣ го намирахѫ за най-умно, защото да поддържатъ своя человѣкъ въ прѣпирнята, страхъ ги бѣ да ги не подозрѣ чорбаджията и владишкия дяконъ; а да поддържатъ дякона, едно ги [illegible]ѣ страхъ отъ комитетския човѣкъ, дру[illegible]о пъкъ не бѣхѫ съгласни съ възгледитѣ на Паис[illegible]я и стопанина на кѫщата. — Несъгласни бѣхѫ, [illegible]-

щото тѣхния практически умъ виждаше, че «управия нѣма да има, докато има турско, и само тогава ще се управжтъ работитѣ и сиромашьта ще миряса, когато стане българско, както е било нѣкога си». И за това още не бѣхж съгласни, гдѣто комитетската пропаганда бѣ успѣла вече да ги заблуди, да ги зарази отъ болестьта, за която говорѣше по-прѣди владишкия дяконъ.

— Важно и интересато трѣбва да е вашето писмо: нощно врѣме намѣрва адресанта си, и то слѣдъ като обиколило толкова села и градове; види се важно нѣщо ви се съобщава по вашата търговия, — каза Паиси съ тъкъвъ тонъ, щото между думитѣ му се разбираше, че писмото не е търговско, но комитетско, че въ него се говори не за овце и лири, но за хора и за такива нѣща, които ако узнае Орханийския каймакаминъ, или пъкъ садразаминътъ въ Цариградъ, тутакси ще заповѣда да затворжтъ и писмото, и който го донелъ, и който го приелъ. Така тълкуваше дяконътъ бързото писмо: безъ да го чете, разбра съдържанието му, но неподозираше само това, че и неговото именце личеше между другитѣ имена, че се говорѣше за него, като за нѣкакъвъ си страшенъ прѣстжпникъ и му се готвѣше сатъръ, куршумъ . . .

— Не е важно: нашиятъ овчарь не разбралъ, та отъ серсемликъ тръгнжлъ да ме търси отъ се на село, — полуспокойно отговори Дяковски, гл ящецъ дякона не въ очитѣ, а въ гжрдитѣ, ка че ли избираше очно точката, гдѣто трѣбва да се забие камата, или насочи куршума.

Комитетскиятъ човѣкъ даде знакъ съ окото си на чорбаджи Марковия голѣмъ синъ да излѣзе вънъ; подиръ малко и самъ той излѣзе.

— Приготви така, щото коньетѣ да бѫдѫтъ готови за пѫть посрѣдъ нощь. На този дяволъ, най-сетнѣ, ще му видимъ работата. Баща ти огадилъ ли е нѣщо? — заповѣдаше и питаше Дяковски чорбаджиския синъ, близо до плѣвника въ присѫтствието на своя съпѫтникъ гложенчанинъ.

— Много остъръ человѣкъ е Хаджията, не знамъ, защо толкова е сърдитъ на турцитѣ; слава-Богу, до сега отъ какъ обикаля по нашенско, нито веднъжъ не сѫ го обирали: бей-гиби си ходи отъ село на село и си върти търгофийката; ако го оберѫтъ, то Богъ знае, каква гюрюлтия ще вдигне!.. това гдѣто казва бунтъ, мунтъ, то не е добра работа: гледай си кефчето, бе, търгофецо!... Сиромашьта си е сиромашь, и «турско» да е, и «Българско» да стане, тя си е сиромашь, и пакъ ще си е сиромашь; ама младени го кажи, аджамалъкъ го кажи, сербезликъ го рѣчи, ето що го люти и сърди. Виждь, на твоитѣ думи отсгорѣ се разлюти, като врачанска лютеница,—говорѣше чорбаджията на владишкия дяконъ, когато неговиятъ въображаемъ търговецъ се шушукаше съ сина му до плѣвника.

— Това не е нито младини, нито глупость, нито сербезликъ, но е диванеликъ, серсемликъ, българска лудория, — каза въ отговоръ Паиси.

Попътъ и старѣйшината нарочно измѣнихѫ темата на разговора, като зададохѫ на дякона

нѣколко въпроси, относящи се по църковната уредба.

Метлата въ ржката на стопанката се размаха изъ стаята; дигнж се гжстъ прахъ; чорбаджията и старѣйшината нѣколко пжти се прозинахж отъ онази прозѣвка, която казва, че е врѣме за спанье. Старѣйшината и попътъ отидохж по домоветѣ си: Дяконътъ излѣзе на минутка по двора; двѣ легла се приготвихж едно до друго въ стаята; стопанинътъ, стопанката, синътъ и дѣцата се прибрахж въ една обща стая, която бѣше и готварница, и спалня, и се прѣдадохж на нощното хърканье; двамата гости останжхж въ стаята; вратата на стаята наглухо се затворихж; дяконътъ си свали джубето и другитѣ връхни дрехи, надѣнж нощния си халатъ, сетнѣ шарената си съ червено пюскюлче нощна шапчица, и седнж ала-турка на едно отъ приготвенитѣ легла. Дяковски, безъ да свали нѣщо отъ горнитѣ си дрехи, изтегнж се, като уморенъ левъ, върху другото легло. Паиси и неговата гатанка-человѣкъ бѣхж двама-дваминички въ стаята; тенекиената ламбичка слабо освѣтяваше лицата имъ: Дяконътъ бъркаше въ тютюневата си кутия и свиваше цигара подиръ цигара; Дяковски упорито гледаше въ една произволно избрана точка на низкия таванъ; дълбоко мълчание владѣеше въ стаята, само кучешки лай, сегизъ-тогизъ, нарушаваше тази тишина, и [illegible]мулението на цигаревитѣ книжки при свива[illegible]ето на цигаритѣ. Двѣ съвсѣмъ противополо[illegible]и течения отъ мисли, чувства и желания се вт[illegible]хж въ мозъцитѣ на тия двама хора; дви-

жехѫ се така тѣзи противоположни течения, както вода въ сѫдъ, подхвърлена на силно нагрѣвание. Както въ нагрѣянъ сѫдъ съ вода, по водната повърхность излазятъ изъ дъното на сѫда водни мѣхурчета и се пукатъ безъ да оставатъ слѣда, така сѫщо изъ срѣдината на мозъцитѣ у тия двама хора, една слѣдъ друга, изпъквахѫ мислитѣ и безъ да се искажѫтъ въ словесна или друга нѣкоя форма, пукахѫ се на езичната имъ повърхность. И двамата бѣхѫ обзети отъ силно желание да продължѫтъ днешния политически разговоръ насамѣ, безъ глупавото, дебелашко, просташко вмѣсванье на стопанина и мълчеливото участие на старѣйшината и свещеника. И двамата горѣхѫ отъ желанието свободно да размѣнѭтъ възгледитѣ си върху подигнѫтия въпросъ, но ни единъ отъ тѣхъ не искаше да почне прѣвъ този разговоръ. Дяконътъ смѣташе, че ще убори доказателствата на комитетския человѣкъ, ще го вразуми, като му докаже, че дѣлото на комитетитѣ е глупаво, опасно и гибелно за народа; смѣташе, че ще го възвърне отъ кривия и ще го пусне да пѫтува по правия (като новото плѣвенското шоссе) пѫть — облѣгаще се още и на своята власть, съ която разполагаше, като владишки агентинъ; и че, най-сетнѣ, ако не земе отъ дума, ще го сплаше (както селскитѣ попове и учители) съ турскитѣ власти, които не сѫ далечъ отъ него. Дяковски правѣше други смѣтки, . . . нѣма да го убѣждава, но ще го обере, ще го сплаши съ револвера и камата, ще му внуши че ще бѫде убитъ, ако продължава да бърка на комитетскитѣ работи;

ако ли пъкъ се противи при обиранието, ще го задуши като пиле. Дяконътъ въ нощния си халатъ, съ шарената си шапчеца на глава, съ черната си брада и горящитѣ черни очи въ полумрака, седящъ а л а-т у р к а на леглото, изглеждаше по-хубавецъ отъ колкото денемъ. Дяковски съ турския си джепкенъ, съ гаджалскитѣ си потури, мѣшинения си селяхлжкъ изглеждаше на турски кесаджия, който за една неприятна дума вади ножь, цѣпи глави, рѣже носове и уши; синитѣ му голѣми очи блѣщукахж въ полумрака, като очитѣ на котаракъ, когато лови мишки въ тъмнината. И двамата мълчахж, чакахж, кой по-напрѣдъ да захване разговора.

Най-сетнѣ дяконътъ не утърпѣ, наченж разговора, като прѣдложи цигара на Дяковски.

— Не желаете ли да запушите една цигарка, — каза Паиси, като подаде цигара на събесѣдника си.

— Може,— каза комитетския човѣкъ; взема цигарата и изгледа ч е р к о в н и к а отъ червеното пюскюлче до бѣлитѣ чорапи, които се подавахж изъ подъ нощния му халатъ.

— Като че ли се сѣщаме, като каква търговия въртите: отъ този видъ търговци има много въ Ловечь; стокитѣ имъ иджтъ сѐ отъ къмъ Букурещъ, — каза владишкия дяконъ съ единъ нѣ[illegible]ъ и сладъкъ гласецъ, и отъ думитѣ му се раз[illegible]аше, че той знае за комитетската пропаганда.

— Нашата стока се продава на добра цѣна, [illegible]ще на по-добра цѣна ще се качи, ако не се [illegible] васъ търговци да ни бъркатъ и мжтжтъ во-

дата, — отговори съзаклетникътъ, гледящецъ черковника право въ очитѣ. Погледътъ му бѣ строгъ.

Паиси почувствова, че събесѣдникътъ му не е добрѣ настроенъ: чувството на страха бързешката се появи у него и пакъ угаснѫ: рѣшителностьта взема врѫхъ.

— Вашето име не е Хаджи Джурджуна, нито пъкъ фирмата ви е Дяконски; това сѫ имена прѣправени, — каза Дяконътъ, като искаше съ това да узнае истинското име на бунтовника, на когото образътъ, каефетътъ бѣхѫ му добрѣ познати.

— Чини ми се, че за васъ е все едно да ли се казвамъ Хаджи Джурджуна, Хаджи Гургула, Байрактаровъ, Разбойниковъ, Михаиловъ, Драгановъ или Дяковски. За васъ е достатъчно, че сте разбрали съ каква търговия се занимаваме; това е по-важно за васъ отъ колкото истинското име, което нищо не значи, — каза присмѣхулно Дяковски, като придружи думитѣ си съ свободно кикотение.

— Образътъ и каефетътъ ви ми сѫ добрѣ извѣстни; извѣстна ми е и търговията, съ която се занимавате; но, името, името ви не ми е извѣстно, многоуважаеми! Вие знаете моето истниско име, защо и азъ да не знамъ вашето истинско име? — каза владишкиятъ дяконъ, като допускаше, че събесѣдникътъ му ще си каже истинското име, а съ това той смѣташе че опасностьта ще бѫде по-малка.

— Името ми, сѫщинското ми име, искате

да знаете! О, това е невозможно, това самъ азъ не знаѭ, и да знаѭ не могѫ да ви го кажѫ. Ако не сте доволни отъ името Дяковски, то сами измислѣте ново име, станѣте ми кръстникъ, противъ това нищо нѣмамъ; но, истинското ми име не можете да знаете, — смѣящецъ се отговори Дяковски, но смѣхътъ му бѣ отъ злобнитѣ и жълчни смѣхове.

— Да сте дяконъ Левски, не сте: той е по-сухъ, по-високъ, по-намръщенъ; у васъ лицето е по-пълно, по-гладко, тѣлото ви е по-шишманесто. Кажете, Бога ради, кой сте и отъ дѣ сте? . . . . .

— Букурешка стока продавамъ и нищо повече! Желаешъ ли да си купишъ, продавамъ, не желаешъ ли, насила ще те накарамъ да си купишъ, — внушително отговори бунтовникътъ.

— Ако не могѫ да знамъ името ви, то не могѫ ли да знаѭ програмата на вашата търговия? — попита черковникътъ, като искаше да накара комитетския човѣкъ да се искаже, на коя «вѣра» слугува.

— Програмата, нашата света програма, програмата на народното ни освобождение? Да, добрѣ казахте, програмата ни! Ето нашата програма:

1. Българскиятъ, революционенъ, централенъ Комитетъ има цѣль да освободи България ч ɂзъ революция морално и съ орѫжие. Форм а на бѫдѫщето Българско управление ще б ɂе неопрѣдѣлена до онова врѣме, додѣто б гарското освобождение не стане дѣло свърш ɂо.

2. За да бѫде испълнена тая цѣль, дозволява се сѣко срѣдство: пропаганда, печать, орѫжие, огънь, смърть и пр., и пр., и пр.

3. Ние, Българитѣ, желаемъ да живѣемъ съ сичкитѣ наши съсѣди дружествено, а особено съ Сърбитѣ и Черногорцитѣ, които съчувствоватъ на нашитѣ стремления и съ Ромѫнитѣ, съ които нашата сѫдба е тѣсно свързана; и желаемъ да съставимъ съ тѣхъ федерация изъ свободни земи.

4. Ние желаемъ, щото тая земя, която е населена съ Българи, да се управлява български, т. е. съобразно съ нравитѣ, обичаитѣ и характера на Българския народъ, а ония земи, които сѫ населени съ Ромѫни, съ Сърби, Черногорци и съ Гърци, да се управляватъ съобразно съ характерътъ на Ромѫнския, Сърбския, Черногорския и Гръцкия народъ.

5. Нека сѣка народность, както сѣки човѣкъ уварди своята свобода и да се управлява по своята собствена воля. Ние не желаемъ чуждото, т. е. онова, щото не е наше; но не желаемъ да дадемъ и другиму своето.

6. Ние нѣмаме претенция на исторически права, и затова оставаме на самия народъ да рѣши своята сѫдба и да яви съ кой отдѣлъ на съюзътъ желае да се присъедини: съ Сърбския ли, съ Българския ли, съ Ромѫнския ли, или съ Гръцкия; — слѣдователно, у насъ не могѫтъ и да бѫдѫтъ въпроси за границата.

7. Ние желаемъ за себе си свобода народна, свобода лична и свобода религиозна: съ една дума, свобода человѣческа, и за това желаемъ такава сѫща свобода и на нашитѣ приятели и съсѣди. Ние не желаемъ да владѣемъ надъ другиго, а затова не дозволява се да ни владѣѭтъ и другитѣ.

8. Ние причисляваме въ числото на нашитѣ врагове и противници и ония Български изроди и чорбаджии, които прѣчжтъ на Народната ни цѣль, и ще ги прѣслѣдваме на сѣкждѣ и сѣкога.

9. Ние причисляваме и гърцитѣ въ числото на нашитѣ приятели и съюзници, ако само тия се откажжтъ отъ своитѣ досегашни панеленически цѣли и отъ своитѣ исторически претенции.

10. Ние не възставаме противъ турския народъ, а противъ турското правителство и противъ ония турци, които го подкрѣпяватъ и бранжтъ. Съ една дума, ние считаме за приятели сичкитѣ народи и народности, които съчувствоватъ на нашето свещено и честно дѣло, безъ да гледаме на вѣра и на народность.

Това е то, нашата свещена програма, каза Дяковски, като изговаряше на изустъ и натъртено членъ по членъ програмата на Централния революционенъ комитетъ. Гласътъ му бѣ строгъ, очитѣ му горѣхж, чепкеньтъ му треперѣше на гърба.

Главата на Паисия бѣ се обърнжла на Лайденска стъкленица, прѣпълнена съ отрицателни доказателства, съ които искаше да обори и отхвърли не само светостьта на горѣприведената программа, но въ сжщо врѣме и да укори исповѣдающитѣ този видъ политическо вѣрую. Той отвори красивитѣ си уста, за да изпразни своята стъкленица съ отрицателни доказателства, да испразни събравшитѣ се въ ума му доказателства, насочени противъ дѣлото и съзаклетието — отвори си устата, но Дяковски ги запуши:

— Азъ мисля, че . . . . . — успѣ само това да каже Паиси.

— Мълчи, мълчи, знамъ, какво мислишъ! — прѣкжснж бунтовникътъ черковника, и насочи въ гърдитѣ му револвера си.

Дяконътъ се уплаши: опули очи, отвори уста, и гласътъ му замрѫзнж.

— Тсть! . . . мълчи, не дигай шумъ, убитъ си, убитъ си на мѣстото, ако шавнешъ или извикашъ! Разбери, ще бждешъ убитъ, ако шавнешъ! — строго, треперащецъ отъ ядъ, заповѣда Дяковски на владишкия дяконъ.

— А бе, братко, какво искашъ отъ мене! . .

— Тсть! . . . мълчи, виканье, крѣканье нѣма, убитъ си, задушенъ си, като пиле, ако крекнешъ, или се противишъ!—повторно, строго заповѣда бунтовникътъ на черковника, седѣщецъ на колѣнѣ, близо до Паисия и упорно държящъ револвера си насоченъ въ гърдитѣ му.

— Колко пари имашъ? — всичкитѣ сложи тукъ на леглото! повторно ти казвамъ: при едно малко противенье ще бждешъ убитъ! Убитъ, разбери, разбери. . . .

Паиси замръзнж на мѣстото си; сърдцето му се сви и безъ малко нѣмаше втори пжть да се распусне, ако комитетскиятъ човѣкъ не му внуши съ погледа си и съ думитѣ си, че нѣма да бжде убитъ и задушенъ, ако мирува и доброволно си даде паритѣ. Докаранъ въ ужасъ отъ ненадѣйното нападение на събесѣдника си, дяконътъ остана прикованъ на мѣстото си, като че ли бѣ хипнотизиранъ — испълняваше безропотно заповѣдитѣ на хипнотизатора си.

— Гдѣ сж паритѣ ти? — попита строго бунтовникътъ.

— Въ дисагитѣ, отговори черковникътъ.

Мѣшиненитѣ дисаги на дякона се намирахж близо до възглавницата му; подигнж ги съ едната си ржка и ги сложи прѣдъ Дяковски на лѣглото; отключи дисагитѣ, извади една мѣшинена кисия и іж истърси върху лѣглото на съсѣда си, който слѣдѣше съ голѣмитѣ си сини очи за всѣко едно негово движение. По слабо освѣтената повърхность на лѣглото свѣтнжхж се около педесеть търкалясти туралии; извади друга платняна кисия въ видъ на чорапъ, истърси и нея върху лиритѣ. Въ стаята се разнесе звука, произведенъ отъ удрянието на турскитѣ меджидиета и бешлици съ турскитѣ лири.

— Прѣброй ги! — заповѣда бунтовникътъ.

Дяконътъ мълчишкомъ, съ растреперани ржцѣ и цѣло тѣло, отдѣли меджидиетата и бешлицитѣ на една страна, лиритѣ на друга; нареди ги на камарки по десеть на едно; сетнѣ нареди и лиритѣ на такива же камарки, въздъхнж дълбоко, като че ли стовари отъ гърба си тежъкъ товаръ.

— Колко сж всичкитѣ?

Петдесеть лири въ злато и петнайсеть въ сребро, — отговори дяконътъ съ умоляющъ гласъ и погледъ.

— Среброто за тебъ, златото за комитета. I бери си среброто, дай тукъ лиритѣ!

Дяконътъ испълни мирно, тихо и покорно з вѣдьта: тури среброто въ дисага, а златото ... на опасния си съсѣдъ събесѣдникъ.

— Сега седни на мѣстото си! Почерпи сега съ една цигара! — заповѣда комитетскиятъ човѣкъ, като показваше съ револвера си на тютюневата кутия.

Дяконътъ седнѫ на първото си мѣсто, но не ала-турка, а на колѣнѣ, както сѣдатъ прѣдъ кадията или мюфтията сѫдящитѣ се, и съ умоляющъ погледъ подаде кутията съ цигаритѣ. Подаде и цигаретчето си и чакаше нова заповѣдь. Мѫчительтъ му събесѣдникъ взема отъ кутията само една цигара, върнѫ му цигаретчето и кутията, па остави револвера до колѣното си.

— Бѫди спокоенъ! запуши сега и ти цигара! Ахъ, дяволъ да го земе, нѣма сега тукъ вино да се почерпимъ послѣ това благополучно споразумѣние! — каза Дяковски и изъ гѫрдитѣ му прохуча силна струя топълъ въздухъ.

Дяконътъ се поуспокои, дойде малко на себе си, прибра распилѣния си умъ и распилѣнитѣ си чувства и отъ своя страна изпуснѫ такава грѫдна въздишка, каквато, въобще, хората изпускатъ, когато се спасѭтъ отъ голѣма бѣда. Цигаритѣ се запушихѫ, по лицето на бунтовника и черковника се разлѣ онова спокойствие, което се забѣлѣжва по морската или езерна повърхность, слѣдъ приминуванието на бурята.

— Благодари не Богу, а менѣ, гдѣто останѫ живъ: щѣхъ да те задушѫ като пиле, ако бѣш[е] се противилъ. Нѣколко дни наредъ те слѣдѭ [и] търсѭ случай да те срѣщнѫ въ нѣкоя гора и [на] пѫтя, за да те убиѭ и обера. Случаятъ ми се прѣ[д]стави тукъ, подъ стрѣхата на чорбаджи Марк[о].

Тукъ, само те обрахъ, а убийството отложихъ за другъ пжть, ако ти не се откажешъ отъ да ни бъркашъ въ работитѣ, — каза тихо, но внушително бунтовникътъ

— Слушай! — продължи Дяковски — ти си заплашвалъ нашитѣ хора въ Правецъ и Скривена, че ще ги прѣдадешъ на властитѣ, ако не внесжтъ до 15 Май шесть хиляди гроша, владишка бирия. Заплашвалъ си попа отъ Изворъ съ турски зандани, а попъ Георгя Тутманиковъ отъ село Джурово си заплашвалъ, че щѣлъ си да му обръснешъ брадата, ако той слуша нехранимайковцитѣ и се води подиръ умътъ имъ. Заплашвалъ си Ведрарчани, Осиковци, Гложенчани, въобще, отгдѣто си минжлъ — заминжлъ заплашвалъ си и проповѣдвалъ си, че работитѣ на комитета сж лоши, като си съвѣтвалъ селянитѣ да ни ловжтъ и ни прѣдаватъ на турскитѣ власти. Наричалъ си ни вагабонти, единсизи, диванета, фесфесета. Всичко това знамъ отъ вѣрно мѣсто. Така сжщо си се хвалилъ въ Ловечь прѣдъ нѣкого си, че щѣлъ си билъ, не знамъ какво, да направишъ въ чарковетѣ на комитетската воденица. Всичко това е дошло до ухото на Централния Комитетъ, и азъ по заповѣдь на този комитетъ слѣдкж стжпка по стжпка за твоитѣ дѣйствия, — каза съ так[illegible] тонъ и на такъвъ езикъ Дяковски, като ч[illegible]ли бѣ прокуроръ, а Паиси обвиняемъ въ т[illegible]зи прѣстжпления виновникъ.

— Кой? азъ? . . . — оплашено отговори П[illegible]и.

— Да, ти, дяконъ Паиси, дяконътъ на Илариона Ловченски, владишкиятъ таксилдаренъ, — натъртено каза Дяковски.

— Боже пази, никому не съмъ говорилъ, никого не съмъ заплашвалъ; вашитѣ хора лъжжтъ, клеветжтъ, — каза Паиси, като се прѣструваше и явно отричаше довчерашнитѣ си дѣйствия, насочени противъ хората на комитета и самото комитетско дѣло.

— Нашитѣ хора не лъжжтъ и не клеветжтъ, това е тѣмъ строго забранено, а самъ ти лъжешъ и клеветишъ, като се отказвашъ отъ дѣлата си, — сърдито каза Дяковски, гледащецъ строго и упорно въ оплашенитѣ черни и свѣтящи се очи на Паисия.

Паиси щѣше да каже нѣщо въ отговоръ на това, но това нѣщо замръзнж на езика му и по зжбитѣ му, като лой налѣта въ студена вода. Зжбитѣ му, езикътъ му, бърнитѣ му направихж такова движение, като че ли той дъвчеше замръзнжла лой. Смънка нѣщото и съ умоляющъ погледъ изгледа револвера, който съвършено спокойно стоеше до колѣното на комитетския човѣкъ.

— Нашитѣ хора не лъжжтъ, не клеветжтъ, — повтори Дяковски. Занапрѣдъ трѣбва да бждете прѣдпазливи, мирни; не си позволявайте още веднъжъ псувни противъ хората ни и не заплашвайте нашитѣ работници съ турскитѣ зандани, — съ по-мекъ гласъ посъвѣтва бунтовникътъ черковника.

— Отъ сега нататъкъ нѣма да ви се бъркамъ въ работитѣ; ще си испълнявамъ само ду-

ховнитѣ длъжности, — проговори Паиси, и съ това призна противодѣйствието си, насочено противъ комитетитѣ.

— Така, така, отче дяконе, само духовнитѣ си длъжности гледайте и нищо повече, — одобрително потвърди събесѣдникътъ му.

— Думитѣ: свободолюбивото, милостивото, справедливото правителство, Султанъ, царь, баща, покровитель, защитникъ на народнитѣ правдини, Светата Екзархия, Негово Блаженство, отъ сега нататъкъ ви запрѣщавамъ да произнасяте прѣдъ българитѣ. Това добрѣ запомнѣте! — заповѣда внушително Дяковски на Паисия.

— Кълнѫ ви се — щѣше да каже въ името на Светата Екзархия, но присмънка и притури: кълнѫ ви се въ името на Комитета, че отъ сега нататъкъ нѣма да произнасямъ забраненитѣ отъ васъ думи, и че нѣма да ви се бъркамъ въ комитетскитѣ дѣла, — произнесе съ треперещъ гласъ Паиси; но, въ този растреперенъ гласъ, наблюдательтъ добрѣ можеше да отличи изнасилваната клетва и неистинското отказвание отъ противни дѣйствия срѣщу комитетитѣ — това бѣ мѣстно, врѣменно отричание, което ще трае доклѣ прѣмине опасностьта и се прѣдставѭтъ нови случаи, за да се побърка на комитетскитѣ работи.

— Браво, браво, отче дяконе, така, така, нѣма да бъркашъ на работитѣ ни, — отговори Дяковски, като потупка колѣното на дякона.

Допиранието рѫката на «комитата» до колѣ-

ното на дякона произведе онова тежко впечатлѣние въ душата на оплашения, каквото усѣщание испитва човѣкъ, когато глади съ ржката си крокодилче или змия.

— Разбира се, че нѣма да ми се сърдите, гдѣто ви оставихъ живъ; ако се сърдите, то толкова ми чине, — смѣящецъ се каза Дяковски.

— Благодарж Ви, благодарж Ви! нѣма да ви се сърдж — прѣсилено каза дяконътъ.

— Извършеното тукъ въ тази стая трѣбва да остане тайна до гробъ. Никому, разбрахте ли, никому не трѣбва да казвате. Това ви заповѣдвамъ! и ако си позволите нейдѣ да раскажете, то азъ лесно могж да узнаж и тогава му мислете. Разбрахте ли? Убитъ ще бждешъ, — строго каза Дяковски, като насочи устата на револвера си къмъ гжрдитѣ на Паисия.

— Кълнж ви се въ комитета! Нѣма никому да кажж! Петдесеттѣхъ лири нека бжджтъ подаръкъ отъ менъ за комитетското дѣло, — съ умоляющъ погледъ и гласъ отговори дяконътъ.

— Така, така, никому нищо, разбра?!..., полуразсѣено каза Дяковски и тури въ пояса си мѣшинената кисия съ петдесеттѣхъ лири. Слѣдъ туй станж на крака, пооправи си селяхлъка и джепкеня, изкашли се, засука си тънкитѣ и коприновидни мустаци; хвърли общъ погледъ на слабо освѣтената стая, събра лѣглото на двѣ, зема си нѣколко готови цигари отъ кутията на дякона, запуши една отъ тѣхъ, намѣсти камата и револвера си въ гънкитѣ на селяхлъка си и съ повелителенъ гласъ и погледъ заповѣда дякону:

— Сега легнѣте си, завийте се прѣзъ глава, заспѣте спокойно и утрѣ никому нищо; това добрѣ разберѣте! Кой съмъ, отгдѣ съмъ, това не можете да знаете и не трѣбва да знаете! . . .

Черковникътъ испълни заповѣдьта на бунтовника—зави се прѣзъ глава съ чергата, само че не заспа. Вратата на стаята скръцнжхж.

— Сбогомъ, честний, справедливий и милостивий Паиси! — присмѣхулно каза тайнственниятъ човѣкъ и вратата се отворихж.

— Сбогомъ — се чу подъ чергата уплашения гласъ на дякона и вратата на стаята силно се притворихж.

Часътъ бѣ шесть (по турски) прѣзъ нощьта, когато по дворътъ се слушаше гласа на чорбаджи Марковия синъ, на таинствения човѣкъ и на гложенчанина. Конски копита затропахж по двора на чорбаджи Марка; изъ тъмнината се свѣткаше цигарата въ устата на комитетския човѣкъ. Подиръ малко вратата на хана се отворихж, двамина коника излѣзохж изъ хана и се опжтихж къмъ Орхание. Защрапахж осемь конски копита по селския калдаржмъ; изрѣдко изхвъркваххж искри отъ конскитѣ подкови. Конищитѣ бѣхж сжщитѣ ония двамина господиновци, които заварихж прѣзъ деня Паисия при шадраванчето, потънжлъ въ сладострастни наслаждения, съ прѣпуснжти по венеринитѣ бойни поле[illegible] блѣнове. . . .

Общи, слѣдъ обира и сплашванието на Пл[illegible]ия, отиваше въ Етрополе да испълне заповѣ[illegible]ъ на Левски и да извърши присждата

на Етрополския комитетъ, т. е. да убие Н и к о л ч а А р н а у д о в ъ, а цѣлото му семейство, заедно съ кѫщата, да прѣдаде на пожарь.

Съ Паисия се случи сѫщото, както се случва съ всѣки хипнотизиранъ човѣкъ. Той, споредъ както му бѣ заповѣдалъ комитетския човѣкъ, цѣла нощь прѣкара подъ чергата, безъ да си открие главата. Нощьта му се показа година; уплашеното му въображение му рисуваше грозната картина на убийството, ако той бѣ си позволилъ да се противи на Дяковски. Съ разбурмени нерви и уморенъ мозъкъ той се завърне въ О р х а н и е и цѣли петнадесеть дни пролежа на постелка отъ тежка болесть.

Чорбаджи Марко, синъ му и комитетскитѣ хора отъ Ябланица не знаехѫ нищо за случившето се прѣзъ нощьта въ стаята. Десеть дни прѣди убийството, Паиси бѣ съобщилъ случившето се между него и Д я к о в с к и (подъ това име той знаеше Общи) на К р а ч у н о в а отъ И з в о р ъ. Общи, слѣдъ като уби дякона, расказа на нѣколко души отъ комитетскитѣ хора за случката между него и Паисия въ Ябланица, въ кѫщата на д ѣ д а М а р к а, подъ низкия таванъ между четиретѣхъ голи стѣни на гостната стая.

V.

Черковници и бунтовници.

«Царственникъ или история Българская, която учи отъ гдѣ сѫ Българе произошли, како се кралевствовали, како же царствовали и ка-

ко царство свое погубили и подъ иго подпадnали изъ Мавробила Латинскаго, Барония, Іоанния Зонария, Брефира Францускаго, Теофана Греческаго, Святаго Евтимия Търновскаго, Святаго Димитрия Ростовскаго и другихъ лѣтописцевъ».

Така е озаглавено онова малко книжле, въ което Отецъ Паиси, късичката и натъртеничката расправя: како се Българи Кралевствовали, како же царствовали и како царство свое же погубили. — Това ситнодребно книжле произведе онова дѣйствие върху умоветѣ и сърдцата на «Кроткия български народъ,» каквото произвежда мухата щърkелъ върху кожитѣ на кротко пасяще стадо волове. Книжлето пѫтуваше отъ градъ на градъ, отъ село на село, отъ монастирь на монастирь, и будѣше умоветѣ и сърдцата на дълбоко спящитѣ българи. Спящитѣ се пробудихѫ, и първомъ всички поискахѫ църковна независимость; но, злиятъ демонъ на врѣмето и нуждитѣ се намѣси тамо, та распокѫса събуденитѣ на два лагера: на черковници и бунтовници. Черковницитѣ отворихѫ война на грѫцката патриаршия, а бунтовницитѣ се въоружихѫ съ пушки капзелии и пищови кремъклии, развихѫ знамето на политическата свобода, нахълтахѫ въ балканскитѣ усои и обявихѫ война на турското правителство. Двѣ български знамена се развѣвахѫ, едновр[illegible]енно, въ Тракия, Македония и Дуна[illegible]ска България; на едното бѣ написано: Н[illegible]ависима и самостоятелна Българска цр[illegible]ква; на другото: или политическа своб[illegible]а, или физическа смърть. Първото зна-

ме бѣ на черковницитѣ, другото на бунтовницитѣ. Знамето на черковницитѣ се развѣваше въ Цариградъ, Пловдивъ, Търново, Руссе и прочее голѣми градове на бѫдѫща Санстефанска България, а знамето на бунтовницитѣ се развѣваше по планинскитѣ скали и долини, по влашката и сръбска земи. Бунтовницитѣ, въ видъ на малки чети, скитахѫ се по балканитѣ, явявахѫ се по царскитѣ друмища, обирахѫ, убивахѫ царскитѣ служители и сплашвахѫ мѣстнитѣ правителствени власти. Черковницитѣ, въ видъ на улични тълпи, нападахѫ посрѣдъ пладне върху владишкитѣ конаци, кѫсахѫ джбутата на гръцкитѣ владици, търкаляхѫ по улицитѣ владишкитѣ имъ камилавки, подигравхѫ се съ владишкитѣ сеизи и викахѫ съ прѣдрързгавѣли гласове прѣдъ правителственитѣ конаци: не щемъ, не щемъ, не щемъ гръцки владици; искаме Българскп! Въ Пловдивъ и Руссе нѣколко църкви се прѣвзехѫ съ пристѫпъ отъ тълпата; дървото, храчкитѣ, плесницитѣ, камитѣ вземахѫ най-живо участие въ борбата. Турскитѣ власти гледахѫ сеиръ отъ страна и не знаехѫ кого да запрѫтъ, кого отъ кого да завардватъ.

До озаконяванието на Българската Екзархия, бунтовницитѣ и черковницитѣ си съчувствовахѫ и тайничката си подпомагахѫ. Черковницитѣ извличахѫ полза отъ дѣйствията на бунтовницитѣ, като обяснявахѫ комуто се слѣдваше, че народътъ за това се бунтува, защото му се не дава отдѣлна, свободна, самостоятелна църква. До

извѣсна стъпень черковницитѣ нравствено поддържахѫ бунтовницитѣ, гледащецъ на тѣхъ, като на грубата и луда сила, съ която можехѫ да заплашватъ хората на Високата порта, за да изчевъркатъ по-скоро царския ферманъ за отцѣпванието на Българската църква отъ гръцката патриаршия. Четата на Филипъ Тотя и четата на Хаджи Димитра, може да се каже, ускорихѫ разрѣшаванието на църковния въпросъ. Ферманъ се издаде, Екзархатъ се учреди, светѣйши Синодъ се уреди. Черковницитѣ располагахѫ вече съ една висша, озаконена съ ферманъ духовна власть, располагахѫ съ единъ народъ отъ петь милиона, съ земитѣ на бѫдѫщата велика Санстефанска България. Политическитѣ сѫдбини и бѫдѫщето на Македонци, Тракийци и Дунавци бѣхѫ турени въ рѫцѣтѣ на събравшитѣ се отци въ Цариградъ, въ Орта-кьой, въ кѫщата на Магардича. Знамето на черковницитѣ крѣпко се заби въ тѣлото на гръцката патриаршия и официално се развѣ по Орта-кьойскитѣ височини. Нравствено тържествувахѫ черковницитѣ; и въ това си тържество тѣ не само че не забравихѫ бунтовницитѣ, но пожелахѫ да имъ се скѫса знамето да имъ се наведе врата, да замълчѫтъ и онѣмѣѭтъ, защото дѣлата имъ ще побъркатъ на свободното турянье въ дѣйствие дадени съ фермана правдини. Бунтовницитѣ наедно съ черковницитѣ тържествувахѫ по поводъ на църковната побѣда; но при все това тѣ останѫхѫ при и подъ своето знаме: свобода или

смъртъ. Когато черковницитѣ начен ѫхѫ да поднасятъ благодарителни адресси на Султана (съ вѣрноподанически и рабски чувства), когато черковницитѣ начен ѫхѫ да величаѭтъ Султана: царь, баща, покровитель, защитникъ на народа, а неговото тиранско правителство да наричатъ свободолюбиво, милостиво, справедливо, тогась бунтовницитѣ се разлютихѫ и начен ѫхѫ да роптаѭтъ противъ постѫпкитѣ на черковницитѣ.

Разлютихѫ се бунтовницитѣ и отворихѫ едноврѣменно война, и на Султана, и на Екзархията. Знамето имъ останѫ пакъ сѫщото, съ сѫщия разяренъ левъ и съ сѫщото изрѣчение: «свобода или смърть,» само името си промѣнихѫ: отъ бунтовници тѣ се нарѣкохѫ революционери. Така сѫщо измѣнихѫ плана на дѣйствията си: вмѣсто бунтовнически чети начен ѫхѫ да уреждатъ революционни комитети по градоветѣ и селата, прѣнесохѫ дѣятелностьта си отъ влашката и сърбска земи въ самото «Българско», въ самата народна масса между селянитѣ и гражданитѣ. Тръгнѫхѫ, скришомъ, отъ село на село, отъ градъ на градъ, съ брошури, вѣстници, устави, револвери, ками и отрова да проповѣдватъ революцията. Който прѣчеше на работата имъ, заплашвахѫ го съ смърть; ако ли не земѣше отъ дума, убивахѫ го, или пъкъ го отравѣхѫ. Ония отъ черковницитѣ, които располагахѫ съ срѣдства и отказвахѫ да дадѫтъ парична помощь на комитетското дѣло, изнасилвахѫ ги, земахѫ имъ толкова лири, колкото намирахѫ при тѣхъ.

Отъ горѣказаното се вижда, че патриотитѣ на нашето неотдавашно минжло се дѣлѣли на двѣ отдѣлни самостоятелни партии, отъ които всѣка една си е имала политическо знаме; и че тѣзи двѣ партии сж враждували помежду си и въ враждата си докарвали сж работата до политически убийства и обири, прѣдприети отъ страна на революционеритѣ. Принципиално тѣзи двѣ партии се дѣляхж една отъ друга така:

1). Черковницитѣ имахж за «политическо вѣрую», закона на еволюцията; тѣ вѣрвахж и проповѣдвахж слѣдующето: политическото освобождение на България отъ турското иго трѣбва да върви по пжтя на еволюцията, т. е. чрѣзъ мирното, спокойното и постепенно развитие, въ умствено и нравствено отношение, на българския народъ, чрѣзъ постепенното народно самосъзнание и проявяване на националното честолюбие и гордость; а за да се достигне тази цѣль, трѣбватъ се добрѣ уредени училища и черкви: училището и черквата ще родятъ хората, които законно ще завардватъ народнитѣ ни правдини прѣдъ царскитѣ власти — ще родятъ хората, които ще повдигнжтъ народната индустрия, култура и народната мѣстна търговия. Народъ просвѣтенъ, народъ съ развита индустрия и търговия стои близко до економическото благосъстояние — близко до материалното блаженство, до благоденствието на міра сего. Политическата свобода сама по себе си ще дойде, когато всичкитѣ търговски източници и държавно-економическия потикъ се задатъ въ просвѣтенитѣ ржцѣ на българския

народъ. Най-сетнѣ, има источенъ въпросъ, разрѣшението на който ще стане въ едно не далеко бѫдѫще. При разрѣшаванието на този въпросъ Българитѣ съ много малки жъртви, безъ кръвь и политически тегла, ще получѫтъ историческото си право да иматъ самостоятелна държава — ще имъ се даде политическа свобода. Освѣнъ това, трѣбва да се има прѣдъ видъ и това обстоятелство, че турската нация е назадничава, мѫчно се поддава на просвѣщението; въ индустриалната и търговска борба ще отстѫпи на просвѣтенитѣ Българи, ще се скапе и пропадне въ мързела, ще се сплуе въ разврата, а заедно съ това ще изгуби качеството си на управляющъ дѣятель, а като първи нейни замѣстници на Балканския полуостровъ ще се явѭтъ Българитѣ. Ето защо Българитѣ, за да могѫтъ да вземѫтъ съ достоинство, по миренъ начинъ, управлението въ рѫцѣтѣ си, трѣбва да минѫтъ прѣзъ добрѣ наредената школа и просвѣтената черква — трѣбва умствено и нравствено да се приготвѭтъ за държавното кърмило.— Пѫтьтъ на революцията е гибеленъ за «кроткия български народъ». Прѣвратитѣ сѫ опасни за поробенитѣ народи. Политическото спасение е въ постепенното и всестранно развитие на народа при най-дълбока тишина, редъ и благоразумие. Добрѣ уредената черква и училище подъ върховния надзоръ на Екзархията сѫ спасението на народа, а не бунтовническитѣ чети и революционнитѣ комитети. Бунтътъ е невъзможенъ; творителитѣ му само пакостѭтъ на мирното насе-

ление; дразнжтъ и сърджтъ турскитѣ висши и низши власти. А като е така, то трѣбва да се попрѣче, до колкото е възможно, на каквото и да било въстаническо опитвание отъ страна на революционеритѣ.

Тъй гледахж на въпроса черковницитѣ, въ това вѣрвахж, това проповѣдвахж, и, споредъ тѣзи възгледи, насочвахж дѣйствията си. Екзархията, Светѣйшиятъ синодъ, архимандрититѣ, протосингилитѣ, дяконитѣ, владицитѣ и тѣхнитѣ намѣстници по епархиитѣ, по-виднитѣ първенци и търговци, една часть отъ градскитѣ и селски свещеници и учители, една часть отъ монастирскитѣ калугери и тѣхнитѣ началници игумени, всичко туй казваше: «не му е врѣмето! почакайте, турцитѣ сами ще се сплужтъ; московецътъ единъ день ще дойде съ своитѣ донски казаци и царството ще остане на насъ. Търпѣние — спасение. Господь на небето, ние на земята; той всичко вижда, той закъснява, но не забравя: ние нѣма да се усѣтимъ, кога и какъ ще дойде нащия политически спаситель. Мълчание, миръ, редъ и тишина пазѣте! Почакайте, черквата и училището да наредимъ, че послѣ ще гледаме за другото».

2). Членоветѣ на Букурешкия централенъ революционенъ комитетъ, членоветѣ на частнитѣ революционни комитети въ Ромжния, Ловченския [централенъ] революционенъ комитетъ въ Българо, членоветѣ на частнитѣ мѣстни комитети по [гра]доветѣ, паланкитѣ и селата въ България, дѣй[ци]тѣ на централния комитетъ, апостолитѣ на

политическата свобода, всичко туй съставляваше комитетското съзаклетие—партията на революцията. Съображенията на тая партия бѣхѫ: сѫществува источенъ въпросъ; този въпросъ се състои въ това: кой да владѣе Цариградъ, Балканитѣ и народитѣ, които ги населяватъ. Источниятъ въпросъ го дигатъ и слагатъ народитѣ, които населяватъ Балканския полуостровъ; отъ народитѣ на полуострова зависи по-скорошното разрѣшение на въпроса. Българскиятъ народъ е единъ отъ тѣзи народи. Ако днесъ, повидимому, источниятъ въпросъ е затворенъ, замълчанъ, то е че нѣма кой да го повдигне. Чрѣзъ революция Българитѣ отново ще отворѭтъ источния въпросъ: веднъжь подигнѫтъ въпросътъ, ще послѣдва или обща европейска война, или частна. Турция непрѣмѣнно ще изгуби отъ силитѣ си, ще отстѫпи въ нѣщо си; но какво ще изгуби, и въ какво ще отстѫпи, това ясно не можехѫ да си прѣдставѭтъ хората на комитета. Резултата на тѣзи загуби и отстѫпки ще е, че царската рая ще получи политически правдини, но въ каква форма? и това не бѣ ясно за революционеритѣ. Пѫтьтъ на революцията е дълъгъ, уморителенъ, прокаранъ е прѣзъ Сахара, великата Африканска пустиня, по която нѣма сѣнки, нѣма чешми, нѣма гдѣ да си отпочине пѫтникътъ; при това, този пѫть е безкраенъ, прѣдвиждатъ се пустинни урагани, които могѫтъ да затрупатъ керванджи-башията заедно съ цѣлия керванъ. Напримѣръ, кой може да гарантира, че единъ день «свободолюбивото Сул-

таново правителство» нѣма да удари ключъ на Светата Екзархия, а «Негово Блаженство» да проводи на заточение, или пъкъ да му покаже прѣдѣлитѣ на Отоманската империя! Или пъкъ кой може да порѫчителствува, че Екзархътъ и владицитѣ единъ день или нощь не ще бѫдѫтъ натъпкани въ нѣкой воененъ пароходъ и испратени неизвѣстно гдѣ и защо?! Хайде, да кажемъ, че това нѣма да се случи, но гдѣ сѫ условията за напрѣдъка на индустрията, търговията и просвѣщението? пѫтнитѣ съобщения неуредени, пощитѣ и телеграфитѣ сѫщо. Гдѣ е здравината, че всѣки образованъ момъкъ може да живѣе свободно въ областитѣ, да просвѣщава народа, или да върти търговия, когато всѣки свършивши въ Русия, Ромѫния, Сърбия, или пъкъ на Западъ, щомъ се завърне въ отечеството си почватъ да го прѣслѣдватъ, като бунтовникъ? Политическата свобода е единственото условие за свободното и всестранно развитие на народа, а тя, свободата, ще се спечели чрѣзъ революцията. Има ли политическа свобода, има напрѣдъкъ, има възможность да се развие индустрията и търговията. Нѣма ли свобода, нѣма просвѣщение, нѣма индустрия, нѣма търговия. Въ революцията е спасението на народа. Въ това вѣрвахѫ хората на съзаклетието, това проповѣдвахѫ, и, споредъ своитѣ вѣрвания, устроихѫ революционнитѣ комитети, приготвихѫ веществената и умствена революция въ страната.

Черковницитѣ и бунтовницитѣ — тѣ на врѣмето си патриотически партии — разполагахѫ, и съ живи, и съ печатни органи,

чрѣзъ които прокарвахѫ своитѣ патриотически възгледи: чрѣзъ брошури, циркуляри, давахѫ наставления и заповѣди изъ областитѣ, еднитѣ по устройството на революционнитѣ комитети, а другитѣ по устройството на училищата и църквитѣ. Като двѣ противоположни течения, тѣзи двѣ партии се срѣщнахѫ по пѫтя на дѣйствията си и образувахѫ единъ видъ малки въртопи, въ които се давѣхѫ самитѣ лица, които произвождахѫ въртопитѣ. Като партии, враждующи помежду си, тѣ се явихѫ слѣдъ учрѣждението на българския Екзархатъ, слѣдъ като всичкитѣ черковни общини и училищни настоятелства се турихѫ подъ непосрѣдствената висша духовна власть—Екзархията, и слѣдъ като се учрѣди централенъ Български революцеоненъ комитетъ въ Букурещъ и Ловечь. Враждуванието въ началото бѣ слабо, но по-послѣ, когато хората на Екзархията се срѣщнѫхѫ съ хората на комитетското съзаклетие въ пѫтя на дѣйствията си и наченѫхѫ да си бъркатъ и прѣчѫтъ едни други, тогась враждуванието се усили. Този видъ спрѣчквания докарахѫ, въ нѣкои случаи, работата до политически убийства, нощни нападения, явни обири и заканвание съ смърть. Хората на комитетското съзаклетие наченѫхѫ буйно да проповѣдватъ противъ черковниците; заканвахѫ имъ се прѣдъ комитетскитѣ хора и увѣрявахѫ, че въ деня на революцията ще бѫдѫтъ изпрѣбити не само турцитѣ, но и първенцитѣ, владицитѣ, протосингелитѣ, архимандрититѣ и дяконитѣ, които явно враг-

дуватъ противъ революцеонеритѣ. Въ органа на съзаклетието, вѣстникъ «Свобода», послѣ «Независимость», Любенъ Каравеловъ бѣ отворилъ война на Екзархийцитѣ: явно имъ се заканваше, явно проповѣдваше на мирнитѣ граждани да не слушатъ владицитѣ и хората на Екзархийцитѣ, да се не подчиняватъ на тѣхнитѣ заповѣди; укоряваше ги, приписваше имъ сѫщитѣ качества, каквито тѣ приписвахѫ на грыцката патриаршия и на грыцкитѣ владици. Въ отговоръ на това, Екзархийцитѣ наричахѫ хората на комитета нехранимайковци, вагабонти, губители на народнитѣ правдини, луди глави, едепсизи, гладници, подкупници, орѫдие на нѣкаква си вънкашна сила. Това гърменье съ думи трая отъ 1870 до 1877, т. е. до деня, въ който братушкитѣ съ пѣсни прѣгазихѫ Дунава и нахълтахѫ въ царството на черната робия.

Дяконъ Паиси бѣ единъ отъ върлитѣ противници на комитетското съзаклетие, бѣ единъ отъ дързостнитѣ проповѣдници и агенти на екзархийцитѣ. Димитръ Общи бѣ единъ отъ върлитѣ гонители на владицитѣ и тѣхнитѣ дякони, единъ отъ юначнитѣ и неустрашими дѣятели на комитетското съзаклетие. Двѣтѣ противоположни патриотически течения се срѣщнѫхѫ въ лицата на Паисия и Общи, отъ които единъ та единъ, трѣбваше да изѣде главата на другия. Общи и Паиси се срѣщнѫхѫ по пѫтя на работѣ си, образувахѫ черковно-бунтовнически въртопъ, въ който въртопъ, се удави дяконъ Паисият.

VI.

Кратка историйка на Етрополския комитетъ. Отрова. Нощното нападение.

Градецътъ Етрополе е расположенъ въ една красива Старопланинска долина, по двата брѣга на Малкия Искъръ; балканската долина е заобиколена околовръсть съ Старопланинскитѣ върхове: Свѣщи-плазъ, Баба-глава, Шандорникъ, Лупенски връхъ, Правишки връхъ, Горнацитѣ, Кози-долъ — балкански височини обрасли съ лѣска, горунъ, букъ и джбъ. Градецътъ е нареденъ на длъжъ по двата брѣга на тихо шумолящия Искъръ. Числото на кжщитѣ е 1300, отъ които 500 сж чисто турски, а 800 чисто Български. Турцитѣ говорятъ на чисть български езикъ. Градецътъ е раздѣленъ на три голѣми махли: горня, срѣдня и долня махала, второстепеннитѣ махали сж: Турската, Шабанъ махлеси, Табашката махала. Брѣговетѣ на Малкия Искъръ сж окичени съ кжщи и върби, които (гледани отъ близкитѣ балкански върхове) прѣдставляватъ хубава гледка. Градецътъ е околийско срѣдоточие (мюдюрлюкъ), царскитѣ власти на «свободолюбивото, честното и справедливо турско правителство» се прѣдставляватъ отъ мюдюрина и кадията. Подъ заповѣдьта на мюдюрина има единъ юзбашия съ нѣколко дрипави заптиета. Градецътъ върти дребна търговийка, каквато въртятъ всичкитѣ вжтрѣшни градовце на Дунавския и Одриннски вилѣети. Българската община располага съ църква и учи-

лище основно и класно, а турската — съ нѣколко джамии и килии съ по единъ ходжа.

До 1870 година, 21 Февруари, Етрополчане прѣспокойно си живѣехѫ и си въртѣхѫ дребната търговийка, като вѣрвахѫ, че отъ Бога било писано и отъ турчина заржчано, да се заселѭтъ тѣхнитѣ прадѣди въ тази балканска долина.— Заржчено и поржчено било да се развъждатъ мирно, тихо и прѣспокойно като дамазлъка на Мехмедъ бучу-оглу, Етрополски бей.—Да се развъждѫтъ и размножаватъ «за честь и слава на Султанъ Абдулъ Азиса,» както се въспѣва това въ ученическата пѣсень, що пѣѭтъ ученицитѣ прѣдъ мюдюрина въ врѣме на байряма и на царскитѣ праздници. Това миролюбиво настроение на Етрополския българинъ биде нарушено отъ хората на комитетското съзаклетие прѣзъ 1870 година, мѣсецъ Февруари. Бѣ срѣдъ зима: дебели снѣжни прѣспи покривахѫ балканитѣ; букацитѣ, елхитѣ, липитѣ, горунитѣ, отрупани съ снѣгъ и съ наведени глави, чакахѫ топлитѣ вѣтрове на баба Марта; на етрополскитѣ огнища пращѣхѫ и тлѣехѫ букови и мѣшеви пънове; етрополчени размръзвахѫ замръзнѫлитѣ си отъ студъ стави и разговарѣхѫ за минѫлогодишната «лека зима» — и въ това врѣме, ето ти, по тетевенската пѫтека слѣзохѫ въ Етрополе двамина пѫтника. Пѫтницитѣ спрѣхѫ на турския ханъ. Тѣ изглежхѫ по каефетъ на Врачански и Карловски елепи. Единътъ отъ тѣхъ ужъ купува щавени жи, а другиятъ продава гайтани, шаеци, а бира вълна и чиста козина. Търговецътъ на

щавенитѣ кожи, слѣдъ като отмрѫзнѫ сдървенитѣ си рѫцѣ и крака, тръгнѫ изъ чаршията да пита за кожи, и съвсѣмъ случайно се намѣри въ дюкяна на Николча Арнаудовъ. Разговорътъ съ Николча се завъртѣ около търговията; въртѣ се нѣколко врѣме на български езикъ, послѣ на влашки и се свърши съ това, че Арнаудовъ се обѣща да направи пазарлъкъ съ единого отъ табацитѣ турци за хилядо щавени кожи. Търговецътъ на щавенитѣ кожи бѣ Димитръ Общи. Другиятъ търговецъ отиде въ класното училище; яви се прѣдъ Тодора Пѣевъ и Илия Вълчевъ, като че ли учителитѣ бѣхѫ купувачи на гайтани и шаеци, и продавачи на вълна и козина. Между Пѣева, Вълчева и гайтанджията търговецъ се подкачи съвсѣмъ нетърговски разговоръ: гайтанитѣ и шаецитѣ бѣхѫ съвсѣмъ другъ видъ стока. Разговоръ се завъртѣ около такъвъ въпросъ, за който Етрополския мюдюринъ, ако знаеше, щѣше да уплете нѣколко гайтана въ едно дебело вѫже, па щѣше да обѣси на него учителитѣ и гайтанджията търговецътъ. Съдраната карта на Европейска Турция (която бѣ се разцъвнѫла като ювка на слънце и висѣше на стѣната въ учителската стая), раскривената масса, счупениятъ столъ се сѣтихѫ за какъвъ гайтанъ и шаекъ се разговарятъ учителитѣ съ чужденеца; даже вратата на учителската стая се сѣти на кѫдѣ бие работата, та силно се притвори слѣдъ влизанието на търговеца. Търговецътъ на гайтанитѣ и шаецитѣ бѣ Василъ Левски Дяконътъ.

Тескеретата *) на пжтницитѣ бѣхж редовни, ала издадени отъ собственото писалище на Василя Левски, състояще се отъ една тенекияна кутия набъкана съ по-главнитѣ печати на полицейскитѣ управления отъ Дунавския и Одрински вилаети. Кутийката съ лъжовнитѣ печати е работа на Георгя Данчевъ, на когото бѣ възложено да прѣправя, подписва и издава лъжовни турски тескерета на комитетскитѣ хора. Иконописящата ржчица на Данчева, която рисуваше очитѣ и вѣждитѣ на светиитѣ и ангелчетата по черковнитѣ стѣни и сводове, не се боеше да прѣправя тескеретата, да ги кжитява (подписва), да прѣснема печатитѣ отъ официалнитѣ турски книжа и да ги дълбае на чемширово дърво. Ханджията, като разбра отъ самитѣ търговци, че тѣ сж дошле по търговия въ Етрополе, взема тескеретата имъ и ги отнесе на юзъ-башията за прѣглежданье.

Надвечеръ търговцитѣ, единъ по единъ, бѣхж отведени отъ единъ ученикъ въ бащината кжща на Тодора Пѣевъ. Тукъ въ тази кжща, чрѣзъ Пѣева и Вълчева, Левски свика за пръвъ пжть нѣколко Етрополски граждани на комитетско събрание. На първото събрание бѣхж повикани слѣдующитѣ лица: Ниновъ, правчанинъ, Мишу Вълчевъ, Григоръ Спасовъ, Иванъ Герчевъ, Х ту Лазаровъ, училищенъ благодѣтель въ град ѣ, Хрисанди, игуменъ на Етрополския монас ръ. Прѣдъ събравшитѣ се Левски раствори

*) Пжтни билети за пжтувание по вжтрѣшностьта на Ту ата империя.

комитетскитѣ карти, отвори апостолскитѣ си уста, убѣдително и сладко разви теорията за политическото освобождение на България чрѣзъ революция. Проповѣдьта му бѣ подкрѣпена отъ Пѣева, вслѣдствие на което още съ първа срѣща и при първо свижданье Левски успѣ да уреди революционенъ комитетъ въ Етрополе, на чело съ Тодора Пѣевъ. На 22 Февруари имаше второ събрание въ кѫщата на Илия Ниновъ. На това събрание, чрѣзъ Нинова и Мишу Вълчевъ, бѣхѫ повикани нови личности, именно: Андонъ попъ Кръстевъ, Христо Петковъ, Павелъ Ганчевъ, Цено Христовъ, Хаджи Григоръ Ниновъ, Попъ Кръстю Дончевъ (младия попъ), Атанасъ Петковъ, Павелъ Генковъ, Сава Миневъ, Семеонъ Златарьтъ. Въ това събрание устата на Левски, Общи и на Пѣева не спрѣхѫ отъ да доказватъ необходимостьта на една революция въ самата срѣда на България. На 23 Февруари се свика общо събрание. На събравшитѣ се прочете устава членъ по членъ; прочете имъ се клетвата и поканителното писмо отъ Ц. Б. Р. Комитетъ, и прѣдложи имъ се да се закълнѫтъ, както гласи устава. Попъ Кръстю Дончевъ наметнѫ патрахила, вдигнѫ високо евангелието; Левски дигнѫ високо револвера и камата; попътъ чете клетвата, събравшитѣ ѭ повтарятъ подиръ него дума по дума. Слѣдъ произнасянието клетвата цѣлувахѫ евангелието и рѫката на попа, револвера и камата на Левски, послѣ единъ съ други се цѣлувахѫ по устата, бузитѣ и челата, и съ това се свърши обреда на прѣкръщаванието имъ отъ

проста безмълвна рая въ непримирими революционери. Подиръ това се избра и учрѣди комитетско управително бюро (комитетско настоятелство), което ще се занимава съ управлението на Етрополския комитетъ, и ще се споразумява съ централния и съ другитѣ частни мѣстни комитети въ Българско, Влашко и Сърбия. Даде се (врѣменно) име на Етрополския комитетъ Мехмедъ-бучу-оглу — това е името на единъ отъ знатнитѣ, силнитѣ на деня, и богатъ бей отъ Етрополе. На 25-й сѫщия мѣсецъ, търговцитѣ напуснѫхѫ градеца Етрополе и отидохѫ по другитѣ градове и села да си продаватъ гайтанитѣ и шаецитѣ.

Слѣдъ заминаванието на Левски и Общи Етрополчене, които дадохѫ клетва на «българсвото правителство,» съвсѣмъ друго мислѣхѫ, чувствувахѫ и желаехѫ отъ онова, което прѣди клетвата пълнѣше спокойнитѣ имъ умове и смиренитѣ имъ сърдчица. Всѣки можеше лесно да забѣлѣжи по замисленитѣ имъ лица, че у тѣхъ се е загнѣздила нова нѣкоя муха (идея), която плаши и радва, мѫчи и наслаждава. Съ посѣщението си това мирно и спокойно градче, Левски и Общи отпечатахѫ по лицето на по-първитѣ граждани по една тежка въпросителна. Вчерашниятъ, онзиденшниятъ, по-онзиденшниятъ, ланскиятъ, умственъ и чувственъ покой напуснѫ вече хората, които имахѫ (щастие ли да го кажемъ, нещастие ли) да се срѣщнѫтъ съ апостолитѣ на свободата и да приематъ клетвата на комитетското съзаклетие. Евангелието, обра-

зътъ на Спасителя, попътъ, обоюдоострата кама, револверътъ, братскитѣ цѣлувки — всичко туй дълбоко се отпечати въ душата имъ. Едни отъ новитѣ съзаклетници се каехѫ прѣдъ себе си, за себе си, гдѣто тъй лесно се присъединихѫ къмъ съзаклетието, други тържествувахѫ, трети, пъкъ нито се раскайвахѫ, нито тържествувахѫ, а тъй, хе, като че ли бѣхѫ ходили на угощение и на сладки, но забранени, приказки. Спокойното и мързеливо прозѣванье по дюкенитѣ и кафенетата се замѣни съ напрегнѫто шушукание и постояно тичание на самъ на татъкъ, като че ли Богъ знае какви голѣми алѫшъ-вериши бѣхѫ се отворили и потекли къмъ Етрополе. Зимнитѣ дълги нощи станѫхѫ много къси, защото въ събранията се държахѫ страшни, но сладки разговори, които нѣмахѫ нито начало, нито край, нито нàсита. Но, ако узнае турската Етрополска власть за тѣзи събрания и разговори, има по гърбоветѣ имъ да играе дългата и дебела дървена удивителна, доклѣ попѣѭтъ петлитѣ на Самодивското кладенче. Ако се намѣрѣше нѣкой безъ работа, или пъкъ ако нѣкому плащахѫ (както на заптиета се плаща за това) да слѣди за тѣзи нощни събрания и шушукания по дюкенитѣ и кафенетата, то, щѣше да забѣлѣжи, че Етрополската рая е пощръклѣла, че нѣкой си ѝ е пуснѫлъ зла муха, че тази муха е отъ онзи видъ политически мухи, които съсипватъ царства, изгарятъ градове, освобождаватъ или пъкъ съвършено упропастяватъ поробенитѣ народи. Но такъвъ человѣкъ

безъ работа нѣмаше, а ония, на които се плащаше да слѣдѫтъ за това, не умѣехѫ да наблюдаватъ, не умѣехѫ да уловѭтъ и смажѫтъ въ тиранскитѣ си рѫцѣ злата муха. Младиятъ попъ Кръстю, комуто се случваше рѣдко да кръщава новородени дѣца, почти всѣки день, кръщаваше по единъ или двама възрастни българи въ водата на бѫдѫщата революция. Прихватливата болесть (така да нарѣчемъ идеята за революция) бърже се распространяваше по града и околнитѣ села. Прѣдсѣдательтъ на комитета, Пѣевъ, разви жива дѣятелность; съ помощьта на влиятелнитѣ граждани отъ Етрополе и съ името на игумена Хрисанда, той майсторски хвърли комитетската примка по околнитѣ села. Султановата рая, безъ да му обмисли на дълго и широко, клъвнѫ отъ комитетско зърно, и се улови съ двата крака въ капаня.

Въ продължение на три мѣсеца успѣ да се състави комитетска касса, която броеше около 200 лири. Така сѫщо се уреди и комитетска полиция, а слѣдъ шесть мѣсеца, отъ деня въ който се учрѣди комитета, явихѫ се прѣстѫпници между хората на Етрополското съзаклетие. Прѣстѫпницитѣ се сѫдѣхѫ отъ комитетското правителство; за първъ пѫть се наказвахѫ съ глоба, послѣ съ извършвание на пощалионска длъжность не съ жребие, а по личната заповѣдь на комитетския управитель. Левски и Общи, всѣки отдѣлно, застихѫ по обиколка въ Етрополе. Нощемъ дохождахѫ, нощемъ излѣзвахѫ изъ градеца, на ханъ слизахѫ, а се настанявахѫ или въ кѫщата

на Илия Ниновъ Правчанинъ, или въ кѫщата на Миша Вълчевъ, или пъкъ въ кѫщата на Хаджи Григора Спасовъ. Етрополския комитетъ въ продължение на едно късо врѣме бѣ добрѣ уреденъ; по уредбата си и дѣятелностьта си бѣ единъ отъ най-добрѣ уреденитѣ революционни комитети. Това се дължеше на пѫргавиятъ умъ и жива дѣятелность на главния учитель Тодора Пѣевъ, прѣдсѣдатель на комитета.

Отрова.

Прѣзъ мѣсецъ Ноемрви, 1871 година, Левски обиколи поданицитѣ си въ Етрополе. Отъ комитета му съобщихѫ, че Тацо, близкиятъ и вѣренъ приятель на дякона Паиси, заплашвалъ нѣкои си отъ хората на Етрополския комитетъ; заплашвалъ ги, че щѣлъ билъ да убаде на мюдюрина и на юзъ-башията гдѣто тѣ не си гледали търговийката, ами се повлѣкли по ума на Пѣева и Вълчева и по ума на нѣкакви си търговци, които продавали не гайтани и шаеци, но нѣкаква си забранена стока отъ нѣкакъвъ си таенъ комитетъ. Съгласно Устава, Тацо трѣбва да се осѫди на смърть, и по жребие трѣбваше да се намѣри между хората на комитета испълнительтъ на присѫдата. По заповѣдь на Левски членоветѣ отъ комитета теглихѫ жребие. Бръкнѫхѫ около дванайсеть рѫцѣ въ кутията. Паднѫ се жребие на Павла Генковъ. Тацо е уйка на Генкова. Прѣдложи се Генкову отъ отровата, ка-

мата и куршума да си избере едно та едно, за да извърши убийството. Генковъ избра отровата. Левски приготви самъ **отровата** и саморѫчно ѭ прѣдаде Генкову, като му внуши строго, че ако той не извърши убийството, то той самъ ще бѫде убитъ, както и уйка му Тацо. Жребие бѣ паднѫло, нѣмаше какво да се прави. Съ стиснѫто сърдце Генковъ взе отровата и чакаше сгодния случай да испълни възложената нему работа отъ устава на българското съзаклетие. Генковъ съ отрова въ рѫка дочака сгодния случай: Генковъ жени сина си **Никола**; между поканенитѣ, гости и роднини, и **Тацо**, въ качеството си на уйка, присѫтствова на свадбата. Кѫщата на Генкова бѣ прѣпълнена съ гости. Незабѣлѣжено отъ Таца, Павелъ тури отровата въ чашата и ѭ подаде на уйка си. Тацо испи отровата. Слѣдъ нѣколко минути отровата показа своето дѣйствие. Отровения, посинѣлъ и позеленѣлъ, изнесохѫ изъ кѫщи на вънъ и го заровихѫ въ снѣга; чрѣзъ домашни срѣдства възвърнѫхѫ му живота. Незабѣлѣжено за гоститѣ и домашнитѣ, чашата, въ която се поднесе отровата, бѣ заровена въ градината. Слѣдитѣ на прѣстѫплението не се уловихѫ; прѣстѫпникътъ не се удири. Въпросътъ по отравянието по домашнему и по роднински се затъпка между гоститѣ, като се каза, че случайно нѣщо е паднѫло въ чашата. Тази с[illegible]ка е първото опитвание на Етрополската т[illegible]а полиция да приложи на дѣло надлежния ч[illegible]ъ отъ устава на българското тайно съза[illegible]ие.

Нощно нападение.

Отъ първенцитѣ и голѣмцитѣ на градеца Етрополе само Николчо Арнаудовъ упорствоваше и не приемаше да се зачисли въ редоветѣ на съзаклетницитѣ. Неговото упорство безпокоеше първенцитѣ, които се числѣхж въ реда на комитетскитѣ хора; тѣ станжхж единъ видъ тжжители на Арнаудова прѣдъ управлението на комитета и прѣдъ общото събрание на хората му. Всѣчески се мжчехж да го впримчжтъ въ примката на комитета. Прѣдполагаше се и се допускаше, че той, ако не е замѣсенъ въ комитета, може да прѣдаде, а пъкъ да се скрие отъ него комитетското съзаклетие бѣ невъзможно; ето защо тѣ лично прѣдложихж на Левски: или да се накара Арнаудовъ насила да се присъедени къмъ комитета, или пъкъ да се убие; толкова повече, че той съ дяконъ Паиси често се шушука и подсмива на комитетскитѣ хора. Прѣзъ мѣсецъ Мартъ 1871 година Левски бѣ дошелъ нарочно за това въ Етрополе. Въ общото засѣдание на Етрополскитѣ първенци, членове на комитета, бѣ повиканъ и Арнаудовъ. Прѣдложи му се отъ Левски да се запише за членъ въ комитета, като му се внуши прѣдъ събравшитѣ се, че ако се противи ще бжде убитъ. Арнаудовъ прие и се записа членъ въ комитета. Левски му поднесе квитанционната книга и го помоли да внесе отъ 25 до 30 лири доброволна помощь за кассата на Етрополския комитетъ. Арнаудовъ саморжчно записа суммата трийсеть лири

турски въ записната книга, но само записа, а не даде нито една лира: обѣща се само на Левски, че утрѣ или други день ще внесе на кассиера обѣщаната сума. Минжхж се около двайсеть «утрѣ» и трийсеть «други-день», ала Николчо пари не внася. Управлението на комитета отрѣза квитанция отъ комитетската квитанционна книга, написа на нея името, подъ брой, на Арнаудова, и числото на обѣщанитѣ лири и ж проводи по Илия Ниновъ до Николча. Арнаудовъ не само че не исплатилъ квитанцията, но ж скжсалъ прѣдъ комитетския пратеникъ, напсувалъ Нинова, заплашилъ го съ юзъ-башията, нарѣкълъ Левски и Общи вагабонти, еденсизи, хайти, разбойници и прочее . . . . Заплашилъ Нинова съ дякона Паиси и строго се заканилъ на Пѣева, Вълчева и на другитѣ членове отъ Етрополския комитетъ. Управлението на комитета свиква съвѣтъ; съвѣтътъ рѣшилъ Арнаудовъ да се убие. Рѣшението се съобщило на Левски; Левски заповѣдалъ на Общи да извърши присждата.

Петъкъ ли бѣ, сжббота ли бѣ, това добрѣ не знаемъ, но знаемъ, че деньтъ бѣ единъ отъ ония майски дни, които утринь се смѣжтъ, по обѣдъ плачжтъ съ едри дъждовни капки, надвечеръ пакъ се смѣжтъ и послѣ това се навжсватъ. Въ този день едни отъ жителитѣ на градеца бѣхж пс расходка, други по работа, трети се припекува к на пролѣтното слънце. Послѣ обѣдъ, прѣзъ гр еца, по край рѣката и подъ върбитѣ, замина ч ѣкъ, облѣченъ въ овчарски дрехи, каквито дрехи н тъ овчаритѣ отъ селото Правецъ. Овчарътъ

се спрѣ прѣдъ кѫщата на Николча Арнаудовъ, разгледа ѭ околовръсть, измѣри съ очи височината на стѣнитѣ ѝ и външнитѣ и вѫтрѣшни порти; прослѣ това влѣзе въ двора, разгледа всичкитѣ му кѫтища, очно измѣри стълбитѣ, които водѭтъ къмъ горния етажъ на кѫщата. Слѣдъ това, бидейки незабѣлѣженъ отъ домашнитѣ на Арнаудова, овчарътъ излѣзе изъ двора и се опѫти къмъ кѫщата на Павля Генковъ. Вратата на Генкова се потропахѫ; Павлевица отвори и попита овчара:

— Кого търсите?

— Бая Павля: има да му се помолѭ за една работа, — отговори овчарьтъ на единъ не чистъ и не свободенъ селски езикъ.

Павлевица можеше, ако само пожелаеше това, да разбере, че овчарьтъ не е сѫщински овчарь, а е нѣкой си прѣдрешенъ въ овчарски дрехи; но това тя не желаеше, за това го взема за такъвъ въ каквито дрехи го и виждаше. Тя прати малката си дъщеря да повика бащa си отъ кафенето, или пъкъ, ако го нѣма тамъ, да го потърси въ Табашката махала. Момиченцето отиде и слѣдъ малко Павле Генковъ се яви прѣдъ овчаря.

— Въ кѫщи да влѣземъ; жена си и дѣцата си испрати на нѣкѫдѣ, — пришепнѫ овчарьтъ Генкову.

Стопанинътъ намѣри работа на стопанката си, а на дѣцата даде десеть пари да си купѭтъ шекеръ отъ близкия дюкянъ.

— Слушай, довечера съ петнайсеть мом-

чета ще нападнѫ Арнаудовата кѫща. Трѣбва да се отвлѣче вниманието на полицейския караулъ, на турцитѣ и другитѣ граждани, та затова ще трѣбва да се произведе пожаръ на край градеца. Ти и Иванъ Дочовъ ще запалите сламенитѣ цигански колиби, които сѫ до бостанитѣ край града. Това ще го извършите тъкмо въ три часа прѣзъ нощьта. Разбра ли? — каза и попита овчарьтъ Генкова, като извади часовника си изподъ овчарското си забунче и наченѫ да навива пружината му, за да го докара еднакво съ градския часовникъ.

— Разбрахъ, разбрахъ! въ два и половина часътъ ще бѫдемъ при колибитѣ и тамъ ще чакаме ударитѣ на градския часовникъ, — отговори Генковъ.

— Приготвѣте кѫлчища, натопѣте ги въ газъ или катрань; или пъкъ други парцали, намокрени съ газъ, земѣте; земѣте кибритъ, въоржжете се, и въ случай на нужда, гърмѣте, удряйте! Гледайте пожарътъ набързо да се усили; и щомъ видите, че огънътъ наздраво е обзелъ циганскитѣ колиби, бѣгайте отъ тамъ и се скрийте въ близката гора, — притури къмъ заповѣдьта си овчарьтъ.

— Не е ли по-добрѣ да запалимъ колибитѣ, когато се чуе първа пушка? — попита и прѣд-...и Генковъ.

— Добрѣ, добрѣ, при първа пушка ще да...е огънь на колибитѣ, — одобрително отговори ...арьтъ.

— Сбогомъ! Внимателно и рѣшително пи...!

— Сбогомъ, не се бойте, всичко ще извършимъ.

Читателитѣ се сѣщатъ, като кой господинъ е скритъ въ овчарскитѣ дрехи на Дима отъ село Правецъ.

Надвечерь майскиятъ день се намръщи; тъмни облаци запластихѫ небето; слънцето, прѣди да се скрие задъ Горницитѣ, скри се задъ облацитѣ. Етрополската долина се напълни съ паридумани. Старопланинскитѣ околни, близки и далечни върхове бѣхѫ се наметнѫли съ дебели облачни намѣтала. Надъ долината се въртѣхѫ два гѫсти черни облака, напълнени съ електричество и дъждъ. Всичко живо се прибра въ домашното си гнѣздо: жителитѣ въ кѫщитѣ си, а птицитѣ въ гнѣздата си. Турцитѣ и българитѣ прѣспокойно се навечерѣхѫ и се прѣдадохѫ на сладкия майски сънъ. Тукъ-тамъ, въ кѫщитѣ съ стъклени прозорци, блѣщукахѫ лоени свѣщи и малки ламбички. Кучетата, по обикновенному, лаехѫ въ табаханата. Градскиятъ часовникъ удари «единъ,» когато въ тъмната, като рогъ, и тиха като гробъ, нощь, петнайсеть души полекичката и тихичката слизахѫ по Правешката пѫтека. Тѣзи нощни пѫтници бѣхѫ облѣчени въ турски дрехи, въорѫжени съ пушки, револвери и съ голѣми турски ножове. Николчо Арнаудовъ, въ крѫга на семейното си гнѣздо, свито отъ баща му и отъ дѣда му, досвито отъ него, тази вечерь, както всѣкога, прѣспокойно се навечеря; испи си вечерното кафенце, изпуши си два три чубука. Дѣцата

потънаникаха ученическата пѣсень: Султанъ Абдулъ Азисъ да живѣе, да се слави. . . . Съпругата му расказа лошия си сънъ, който бѣ видѣла прѣзъ минѫлата нощь. Слугата, момче, расказа на господаря си, че слугата на Павля Христовъ му казалъ, че днесь, послѣ обѣдъ, е дохождалъ въ двора нѣкакъвъ си селянинъ, разгледвалъ двора и кѫщата и, безъ да каже нѣкому нѣщо, излѣзълъ и отишелъ по чаршията. На тази новина, съобщена отъ слугата, Николчо не даде никакво внимание. Семейството на Арнаудова бѣ се прибрало вече подъ чергитѣ, когато кукувицата на часовника изкука нѣколко пѫти и пакъ се скри въ дървената си клѣтка. Слугата чакаше да легне господарьтъ му, за да се изтегне и той въ готварницата, и да си почине отъ дневнитѣ тичения насамъ-нататъкъ. Но господарьтъ не лѣгаше; той отвори единъ отъ Дановитѣ Лѣтоструи и начена полекичка и мързеливо да прилиства листъ по листъ онзи отдѣлъ на календаря, гдѣто сѫ помѣстени: мѣсецитѣ, днитѣ, праздницитѣ и прокобяванието за врѣмето. Надъ главата му на стѣната виси чифте пушка, напълнена съ дробени (сѫчми) прѣди петь шесть дни. Гробната тишина въ стаята му се нарушаваше отъ прилистванието на календаря и сегисъ-тогисъ отъ прозѣванието на слугата. Когато Николчо хнѫ и отвори онова мѣсто въ календаря, гдѣто расказваше за Базена и за Тиера, двамина чии влѣзохѫ въ празнитѣ сламени цигански ко-ѝи, а петнайсетѣ души, които слазѣхѫ по Пра-

вишката пѫтека, пристигнѫхѫ до върбитѣ, що растѫтъ «за честь и слава» на Етрополския юзъбашия прѣдъ самата кѫща на Арнаудова. Часътъ бѣ $2^1/_2$ прѣзъ нощьта, по турски, когато въоржѫжената чета мина-замина край Клинтовския виръ и дойде та се скри задъ върбитѣ; всѣки отъ «момчетата» се потаи задъ една върба. Петь минути минѫхѫ не минѫхѫ (слѣдъ като се притаи четата задъ върбитѣ), ето ти че се чухѫ въ тъмната и глуха нощь звукове отъ дрънканието на заптийскитѣ касатури, стѫпки отъ полицейски обуща и гласътъ на чаушина. Стѫпкитѣ и звуковетѣ на нощния полицейски патраулъ се приближихѫ на десеть раскрача до върбитѣ; петь заптиета, заедно съ началника на полицейския патраулъ, минахѫ заминѫхѫ край върбитѣ безъ да забѣлѣжѫтъ, че тѣ криехѫ задъ себе си, въ себе си цѣла въоржѫжена чета. Стѫпкитѣ и звуковетѣ постепенно се отдалечавахѫ отъ мѣстото на потаенитѣ. Слѣдъ нѣколко минути и звуковетѣ, и стѫпкитѣ полицейски се изгубихѫ, — отидохѫ та се не чухѫ и не видѣхѫ къмъ Табашката махала, отгдѣто бѣ дошла четата.

Слѣдъ отдалечението на нощния патраулъ двамина отъ четата напуснѫхѫ върбитѣ и се приближихѫ до вънкашнитѣ порти па Арнаудова. Портитѣ се почукахѫ; слугата, който полудрѣмѣше на стълбитѣ, затича се къмъ портитѣ и прѣди да отвори попита:

— Кой си?

— Ние сме, наши хора сме, гости отъ

далечно мѣсто, сме — обади се единъ гласъ отъ вънъ портитѣ.

— Колко души сте?—попита слугата, момче.

— Двамина, двамина, носимъ много здравие и пари на бая Николча.

Момчето повѣрва, отвори вратата и драснѫ кибритева клечка за да разгледа гоститѣ. Кибритената клечка прѣдаде гоститѣ: слугата видѣ и разбра, че гоститѣ му не сѫ чисти хора. Извика, колкото го гласъ държеше:

— Бачо Никола, бачо Никола, разбойници! олеле, задушихѫ ме, — викаше уплашено съ дрезгавъ гласъ слугата, бидѣйки стиснѫтъ силно въ коравитѣ рѫцѣ на едного отъ неканенитѣ гости.

Общи се запѫти къмъ стълбитѣ, и когато кракътъ му бѣ стѫпилъ на третото стѫпало, кѫщнитѣ врата силно се притворихѫ, желѣзната заключалка плътно се намѣсти въ желѣзното резе. На слугата устата бѣхѫ запушени съ кърпа, когато Общи прѣдлагаше на Николча да отвори кѫщнитѣ врата и му се прѣдаде. Арнаудовъ, въ отговоръ на прѣдложението, грабнѫ чифтето отъ стѣната, и трепeрящецъ отъ страхъ, даде два, единъ слѣдъ други, гърмежа прѣзъ прозореца въ тъмното и влажно пространство. На тѣзи два гърмежа отговорихѫ други два отъ вънъ кѫщата, насочени по гласа и свѣтканието на чифтето; куршумитѣ пропищѣхѫ прѣзъ прозореца, направи[illegible] двѣ дупки по стъклата на прозорцитѣ и се за[illegible]хѫ въ тавана на стаята, гдѣто спѣхѫ дѣцата съ м[illegible]ата. Общи, съ нѣколко момчета, натискаше к[illegible]нитѣ врата, които и не мислѣхѫ да се отворѭтъ

на таквизъ неканени нощни гости. Съсѣдътъ на Арнаудова, Павелъ Христовъ, безъ да знае каква е работата, изгърмѣ нѣколко пѫти въ отговоръ на първитѣ четире гърмежа; дѣцата и женитѣ се распищѣхѫ. Николчо отново напълни чифтето, повторно го испразди на възбогъ въ нощната тъмнина. Въ отговоръ на пушечнитѣ гърмежи, циганскитѣ колиби пламнѫхѫ, етрополскитѣ кучета вийнѫхѫ, полицейскиятъ патраулъ бѣжешомъ се затече по гласа на нощнитѣ гърмежи. Едно отъ момчетата мушнѫ запалена отрѣбка въ стрѣхата на Николчовата кѫща и съ бързината на сърна се намѣри задъ една отъ върбитѣ. Щомъ се приближи патраула до върбитѣ, единъ слѣдъ другъ, около осемь гърмежа, поздравихѫ заптиетата, които, отъ своя страна, сѫщо така, отговорихѫ на върбитѣ съ гърмежи. Арнаудовъ и Христовъ продължавахѫ да гърмѭтъ на възбогъ въ тъмнината. Много отъ гражданитѣ, Турци и Българи, оплашени отъ нощнитѣ гърмежи, гърмѣхѫ на възбогъ, като мислѣхѫ, че съ това ще пропѫдѭтъ злото, отдѣто и да е дошло то, и каквото и да е то. Нощната тишина бѣ нарушена: Етрополе прѣдставляваше отъ себе си картината на нощно ненадѣйно нападание върху нѣкакъвъ си воененъ лагеръ, на който войницитѣ се бѣхѫ прѣдали на сладъкъ сънъ. Мнозина като видѣхѫ пожара, нададохѫ викъ: пожарь! пожарь! Заптиетата изгърмѣхѫ само по веднъжъ и избѣгахѫ. Четата зема дърмитѣ си по пѫтя, който води за Араба-Конашката клисура Пушечнитѣ гърме-

жи, кучешкиятъ вой, пламъцитѣ, които въ видъ на езици се дигахѫ високо на 10—15 метра въ нощната тъмнина, всичко туй, жестоко исплаши умоветѣ и сърдцата на жителитѣ Етрополски. Етрополчане живѣехѫ, но не говорихѫ, а уплашено шушнѣхѫ: единъ шушнеше пожарь, други разбойници, а хората отъ съзаклетието знаехѫ, кой, защо, и кому прави нападение. Мнозина отъ хората на съзаклетието чакахѫ съ напрегнѫто око, насочено къмъ кѫщата на Арнаудова, да видѫтъ пламъцитѣ, които трѣбваше да обземѫтъ кѫщата му, но бдящето око на слугата видѣ свѣтящата се отрѣбка въ стрѣхата на кѫщата, и потуши съ рѫката си огъньтъ, който слѣдъ половинъ часъ, може би, щѣше да обърне кѫщата въ прахъ и пепель. Небето, въ отговоръ на пушечнитѣ гърмежи и силно горящитѣ колиби, пуснѫ свѣтла кривулчеста черта по дебелата облачна масса, и ѭ придружи съ силенъ трѣсъкъ и гръмъ. Гръмотевицата удари въ близкия вързъ. Етрополчани замрѫзнѫхѫ на мѣстата си: турцитѣ бърборѣхѫ нѣкаква си молитва, а българетѣ се кръстѣхѫ безъ да щѫтъ. На минута тѣ забравихѫ случката, и съ искривени лица и уплашени погледи питахѫ единъ другиго: гдѣ ли паднѫ, и кого ли удари гръмотевицата? Като допълнение на грозната тъмна нощь, прѣпълнена съ гърмежи, съ кучешки вой, съ свѣткавица и съ гръмотевица, небето, като изъ мѣнецъ, излѣ силенъ проливенъ дъждъ. Улицитѣ, пѫтекитѣ, вадичкитѣ се напълнихѫ съ дъждовна вода. Запаленитѣ колиби горѣхѫ, докато се обърнѫхѫ на прахъ и пепель.

Какво каза Етрополе. Взети полицейски мѣрки.

Тъмната нощь съ своитѣ грозотии минѫ и отиде да се провали тамъ, гдѣто всички грозни нощи се проваляватъ. Силнитѣ нощни вѣтрове разгонихѫ гѫститѣ облаци, отъ които едни се пръждосахѫ къмъ Златица, други къмъ Тетевенъ. На разсъмнувание небесниятъ сводъ надъ Етрополската долина бѣ прозраченъ като чисто стъкло. Изъ дълбочинитѣ на вѣдрото небо слазѣхѫ слаби, меки слънчеви лучи, та освѣтлявахѫ долината съ окрѫжающитѣ ѭ планински върхове. Долината и върховетѣ бѣхѫ облѣти съ слънчеви лучи, когато прѣдъ кѫщата на Арнаудова тълпа отъ граждани зѣпаше и свободно расказваше за страхотиитѣ на минѫлата грозна нощь. Бѣ вече утрина; майскиятъ день се подсмиваше на тълпата, като че ли той знаеше, кои сѫ виновницитѣ на станѫлото, но не искаше да обади имената имъ. Вънкашнитѣ порти на Арнаудовата кѫща бѣхѫ съвсѣмъ отворени; нѣколко заптиета вардѣхѫ на вѫтрѣшнитѣ врата: единъ влазѣше, другъ излазѣше изъ кѫщата на Николча, като че ли грозната нощь бѣ ѭ прѣобърнѫла отъ спокойно семейно гнѣздо въ чудовищна изложба. Самъ Арнаудовъ лежеше въ леглото си, обвитъ въ нѣколко юргана. Люта треска свиваше и распускаше неговитѣ мишци. Слугата расказваше съ рѫцѣ, крака и цѣлото си тѣло на заптиетата и тълпата, какъ дошле разбойницитѣ, какъ похлопали, какъ той имъ повѣрвалъ

та имъ отворилъ, какъ запалилъ кибритената клечка, какъ се сѣтилъ, че сѫ разбойници; какъ извикалъ, какъ го натиснѫли, какъ се качили на стълбитѣ, какъ натискали вратата, какъ гръмнѫли, и какъ . . . и какъ . . . и какъ, най-сетнѣ, той се отървалъ отъ рѫцѣтѣ на разбойницитѣ. Отъ друга страна домашнитѣ на Арнаудова расказвахѫ на българкитѣ и кадънитѣ: какъ се уплашили, какъ куршумитѣ се забили въ тавана на стаята, въ която спѭтъ дѣцата, какъ Николчо уплашенъ бѣгалъ изъ стаитѣ, пълнѣлъ пушката и гърмѣлъ върху разбойницитѣ. И всичко туй се расказваше по-малко съ думи, а повечето съ тѣлесни движения. Слугинята храненица, отъ своя страна и тя расказа своята къса и грозна историйка на уплашванието си; тя треперѣше отъ страхъ, да не би пакъ да се върнѫтъ разбойницитѣ и изколѭтъ цѣлата кѫща.

Мюдюринътъ, юзъ-башията, кадията, нѣколко голѣмци турци отъ градеца, близкитѣ роднини на Арнаудова, посѣтихѫ пострадавшия, поздравихѫ го съ благополучното прѣкарвание на нощното прѣмѣждие.

— Кого подозирате, Николчо ефенди, да е виновникъ на това злодѣйство? — попита мюдюринътъ.

Честний, справедливий и милостивий мюд[…]ъ ефенди, разбойницитѣ сѫ отъ околнитѣ се[…] […] тѣ сѫ българи, прѣоблѣчени въ турски […]хи, — отговори Николчо, като се побоя да […]е, че това сѫ хора на съзаклетието, и […]това нападение е извършено съгласно рѣше-

нието на м. ч. р. комитетъ. Арнаудовъ знаеше, че това нападение е дѣло на Д. Общи, но страхъ го бѣ да обади на турскитѣ власти. И страхъ го бѣ, и ядъ го бѣ. Ядосваше се самъ на себе си, а не на разбойницитѣ; ядосваше се, че отказа да внесе трийсеть лири въ комитета, и съ това самъ прѣдизвика нападението. И срамотно му бѣ, и страшно му бѣ да искаже прѣдъ властитѣ тайнитѣ колелца на живата машина, която пращаше куршуми въ спалнята му и запалена отрѣбка въ стрѣхата му. Мислѣше и вѣрваше Николчо Арнаудовъ, че ако искаже прѣдъ властитѣ сѫщностьта на дѣлото, то ще го запишѫтъ въ тевтеря на прѣдателитѣ: трѣбваше да затвори около двѣстѣ и повече кѫщя въ Етрополе и отъ срамъ и страхъ трѣбваше да напусне съ цѣлото си домочадие Етрополе — трѣбваше да напусне родния си градъ и да се изсели изъ България. Така мислѣше, за това и мълчеше, а само каза, че разбойницитѣ сѫ отъ околнитѣ села, и че сѫ го нападнѫли за пари, а не за друго. Арнаудовъ рѣши въ себе си, прѣдъ себѣ си, за себе си, да се помири съ хората на българското съзаклетие, да се извини прѣдъ тѣхъ и да внесе не трийсеть, но педесеть лири, като ги помоли да го оставѭтъ на мира, и ако обичатъ, да го запишѫтъ въ редоветѣ на комитетскитѣ людье. Ето, защо Николчо даде тъкова показание прѣдъ Етрополскитѣ турски власти.

По поводъ на неслучайно случившето се събитие общественото мнѣние въ Етрополе се раз-

дѣли на двѣ: едното мнѣние гласѣше, че разбойницитѣ сѫ българи, прѣоблѣчени въ турски дрехи, нападнѫли сѫ Араудова съ единствената цѣль да го оберѫтъ и вземѫтъ скѫпитѣ нанизи на жена му; другото мнѣние гласѣше, че разбойницитѣ сѫ турци, нападнѫли сѫ Арнаудовцитѣ съ цѣль да убиѭтъ Николча, защото той ужъ оскърбилъ нѣкой си турски юначуга, когато пазарувалъ на дюкяна му. На третия день се образува трето мнѣние, което гласѣше, че никакви разбойници не сѫ се явявали прѣдъ кѫщата на Арнаудова, че това е измислица на неговото чорбаджийско въображение и на своенравната му жена, че Николчо самъ е гърмѣлъ, защото е билъ пиянъ, а съсѣдътъ му го е послѣдвалъ, защото не е знаялъ, каква е работата, че куршумитѣ, които сѫ забили въ тавана, самъ той ги е гърмѣлъ, че пробититѣ стъкла на прозореца му били по-напрѣдъ пробити, че пожарьтъ на колибитѣ билъ причиненъ отъ гръмотецицата, и че... и че... и какви не щѣте увѣрения, които съвършено отричахѫ дѣйствията на нѣкаква си разбойническа чета. Това трето мнѣние бѣ сглобено отъ женитѣ, майкитѣ и сеститѣ на хората отъ Етрополско съзаклетие; членоветѣ на комитета нарочно говорѣхѫ тъй прѣдъ домашнитѣ си и насъсквахѫ ги да говорѭтъ въ тази смисълъ, за да заблудѭтъ и да затъмнѭтъ и тъй за мнения умъ на турскитѣ мѣстни власти; а всичко туй се правѣше съ единствената цѣль да се прикриѭтъ дѣйствията на комитета.

Честниятъ и благородниятъ мюдюринъ,

свѣтлиятъ и справидливиятъ кадия, нѣколко турци голѣмци, трима българи членове (аази) отъ Етрополския градски съвѣтъ (беледие) засѣдавахѫ въ стаята на околийския началникъ. Съвѣтътъ бѣ свиканъ отъ мюдюрина. Въ съвѣта бѣ внесенъ въпросъ отъ сѫщия. Въпросътъ се състоеше въ слѣдното: какви мѣрки трѣбва да се вземѫтъ отъ страна на мѣстнитѣ власти, за да се откриѭтъ разбойницитѣ? Мюдюринътъ и кадията повѣрвахѫ на Николчовитѣ дӳми, че разбойницитѣ сѫ българи отъ околнитѣ села; при това бѣхѫ твърдѣ доволни, че въ това дѣло динъ-исляма нѣма намѣса. Мюдюринътъ и кадията, не че ги болѣше сърдце за Арнаудова, та свикахѫ съвѣтъ и търсихѫ мѣрки за изнамирането на прѣстѫпницитѣ, но да не би да се чуе до високото началство за станѫлото, безъ да сѫ взети мѣрки за прѣслѣдвание на разбойницитѣ. Съ такава готовность и присърдце царскиятъ чиновникъ свика съвѣта и му прѣдложи да даде мнѣние върху мѣркитѣ, които трѣбваше да се вземѫтъ за прѣслѣдвание на разбойницитѣ. Засѣданието се отвори, съвѣтницитѣ мълчахѫ, кадията нѣколко пѫти мързеливо се обади, двамина отъ турскитѣ голѣмци ази казахѫ по петь-шесть думи и замълчахѫ, единъ отъ българитѣ, аза каза двѣ думи и направи четире поклона и осемь темянни. Никой отъ съвѣтницитѣ не даде никакъвъ съвѣтъ, всѣки мънкаше и дъвчеше думитѣ си безъ да се искаже опрѣдѣлено върху мѣркитѣ за прѣслѣдванието. Най-сетнѣ, мюдюринътъ самъ прѣдложи мѣрки, самъ ги одобри, самъ ги прие и самъ и

тури въ дѣйствие; членоветѣ само подписахѫ протокола на засѣданието. Съвѣтницитѣ бѣхѫ доволни, че царскиятъ чиновникъ самъ се сѣти, като какво трѣбва да се направи по издирванието на разбойницитѣ, и се радвахѫ, че бѣхѫ свободни отъ да мислѭтъ по такъвъ единъ заплетенъ и тъменъ въпросъ. Испихѫ по нѣколко кафета, испушихѫ по нѣколко цигари и задништкомъ, съ нѣколко тамянни, напуснѫхѫ стаята на мюдюрина. Прѣдложената мѣрка отъ началника и приета пакъ отъ самаго него гласѣше: чрѣзъ полицията да се свикатъ всичкитѣ възрастни мѫжье отъ Етрополската околия и градеца; да се испитатъ отдѣлно, единъ по единъ, знаѭтъ ли нѣщо по случившето се произшествие и познаватъ ли виновницитѣ на нощното нападение; да си дадѫтъ кефили (порѫчители), че тѣ не знаѭтъ нищо по този дѣло, като се обѣщаѭтъ, че за напрѣдъ такъва работа нѣма да се повтори. За по-голѣма здравина, че въ бѫдѫще нѣма да се повтарятъ такива случки, да се закълнѫтъ въ градската черква.

На петия день, послѣ случката, полицейскиятъ дворъ бѣ пъленъ съ селяни и граждани. Единъ по единъ влазѣхѫ селянитѣ и гражданитѣ при юзъ-башията и пакъ излазѣхѫ, като се спирахѫ на двора, и се опирахѫ о стѣнитѣ му. С..ло хилядо души народъ се въртѣше прѣдъ и в полицейското управление. Едни отъ селянитѣ м ничко си чоплѣхѫ несоветѣ на припекъ, подп ащецъ съ гърбоветѣ си стѣнитѣ на полицейс дворъ, други досущъ спокойно си приказ-

вахѫ за земледѣлческитѣ си и домашни работи, бидѣйки събрани на колело; трети пъкъ отъ нѣманье работа взелъ клечка и съвсѣмъ безцѣлно ѭ дѣла; четвърти, събрани на купчинка, слушахѫ градскитѣ расказвачи за станѫлата случка. Два деня тази тълпа отъ селяни се въртѣ прѣдъ и въ полицейското управление, доклѣ се подписахѫ и потвърдихѫ порѫчителствата. Едно село ставаше порѫчитель за друго село; цѣло село ставаше порѫчителъ за едного, и единъ ставаше порѫчитель за цѣло село.

На питанието зададено отъ страна на юзъбашията:

— Ти знаешъ ли, кой гърмѣ върху кѫщата на Николча ефенди?

Всѣки отдѣлно отговаряше:

— Не знамъ, ефендимъ, нито пъкъ ми е работа да знамъ, кой на кого е гърмѣлъ и защо е гърмѣлъ.

— Не познавашъ ли нѣкого въ вашето село, който да пошавнова и да се занимава съ нечисти дѣла? — питаше наивно юзбашията.

— Въ нашето село лоши хора нѣма, ефенди, и да има не ми е работа да знамъ, кой се занимава съ лоши работи,— отговарѣхѫ селянитѣ така сѫщо наивно.

Свършихѫ се смѣшнитѣ порѫчителствования и се пристѫпи къмъ още по-смѣшното явление: цѣлата тълпа отъ селяни и граждани, като стадо овце, бѣ откарана отъ полицейския дворъ въ църковния. Тукъ, въ присѫтствието на мюдюрина, кадията и цѣлия свѣтъ, попъ

Кръстю Дончевъ закълнаваше тълпата, че тя нищо не знае за станѫлото, и че занапрѣдъ нѣма да се повтарятъ такива лоши работи въ околията и града. Смѣшното е тукъ, че попъ Кръстю Дончевъ, който откълнаваше раята отъ политическото робство и ѭ закълнаваше въ политическата свобода на България, той, сѫщиятъ попъ, ѭ закълнаваше въ прѣданость на турскитѣ власти. Понеже тълпата мълчеше, то попътъ, отъ името на мюдюрина, високо обяви, че занапрѣдъ трѣбва да се внимава такива случки да се не повтарятъ, защото, кадията казва, сѫ лоши работи.

Въ редоветѣ на тълпата се намирахѫ и хората на съзаклетието, които бѣхѫ взели участие въ нападението. Пѣевъ прихнѫ, та се изсмѣ, въ присѫтствието на царскитѣ хора, когато попъ Дончевъ закълнаваше невиннитѣ селяни, които нищо не знаехѫ за станѫлото. И наистина имаше и за какво да се приха отъ смѣхъ: съ знанието и желанието на попъ Дончева, Общи нападнѫ Арнаудова, самъ той, попътъ, е участвовалъ въ засѣданието, когато комитетътъ е рѣшилъ да се убие Арнаудовъ, и днесь, по заповѣдь на мюдюрина, той кара простолюдната селска и градска рая да се кълне въ това, въ което той самъ не вѣрва. Любопитно щѣше да бѫде да бѣхѫ турили него самого подъ испитъ, и да го бѣхѫ накарали да се закълне. Навѣрно щѣше да искриви пицата си и щѣше да каже, че не знае нищо дѣлото. Глупаво съчинената клетва отъ мюдюна и кадията се произнесе отъ тълпата дума дума; слѣдъ туй тълпата се разотиде по селата

и съ това се свърши и комедията. Но съ това не се исчерпахѫ глупавитѣ полицейски мѣрки: по заповѣдь на мюдюрина устроихѫ се потери отъ българи и турци и се пратихѫ по близкитѣ балкански върхове и долове да дирѭтъ и прѣслѣдватъ разбойницитѣ. И тукъ се повтори сѫщата комедия, както съ попъ Дончева; въ личния съставъ на потеритѣ влизахѫ почти всичкитѣ момчета, които участвовахѫ въ нападението, вслѣдствие на което излазѣше, че тѣ сами себе си прѣслѣдвахѫ, сами себе си дирѣхѫ по горитѣ и долинитѣ. Само Общи не участвоваше въ потеритѣ, но, случайно, когато се срѣщнѣше съ нѣкоя отъ тѣхъ, съставена исключително отъ помаци, лъжеше ѭ, като ѝ съобщаваше, че ужъ чулъ отъ двама непознати нему турци въ хана на Ташъ-Кесенъ, че разбойницитѣ заминѫли край сѫщето село и отишле къмъ Златица.

Взетитѣ полицейски мѣрки, по прѣслѣдването на разбойницитѣ, въ очитѣ на комитетскитѣ хора бѣхѫ повече отъ проста и глупава комедия. Етрополската турска власть съвсѣмъ изгуби достоинството си прѣдъ хората на съзаклетието. Николчо Арнаудовъ миряса и търсѣше случай да поднесе услугитѣ си на комитета, но дяконъ Паиси, неговъ близъкъ приятель и съвѣтникъ, посъвѣтва го да стои на страна, и отъ комитета, и отъ Етрополското турско правителство. Мюдюринътъ бѣ подушилъ, че Етрополчени шаватъ, и че имъ се иска нѣщо, но, кои именно шаватъ и какво искатъ, това той ясно не можеше да си прѣдстави. По тази при-

чина той нѣколко пѫти вика при себе си Григора Спасовъ, членъ отъ комитета, и го посъвѣтва да внуши на съгражданитѣ си, че тази работа, за която тѣ бълнуватъ, е опасна, че ще ѣдѫтъ дървото както трѣбва, а може би ще испълнѭтъ и тъй прѣпълненитѣ царски занданы. Григоръ Спасовъ изслуша царския чиновникъ; бунтовническото му сърдчице се сви и распуснѫ нѣколко пѫти неправилно, но туй за туй. Спасовъ излъга мюдюрина, че такива работи нѣма въ Етрополе, че това е клевета, хвърлена отъ нѣкои завистници и злосторници, че съгражданитѣ му сѫ мирна рая, и че мюдюръ-ефенди напразно се бои и безпокои за тѣхната политическа неблагонадежность. Така сѫщо бѣ повиканъ на «съвѣтъ нечестивихъ», и отецъ Хрисандъ, игуменъ на Етрополския монастирь, въ кабинета на мюдюрина. Разговорътъ между Хрисанда и мюдюрина се завъртѣ и на дълго се вѫртѣ около въпроса, съ който Спасовъ и царскиятъ человѣкъ по-напрѣдъ се занимавахѫ. Хрисандъ съ распретнѫти рѫцѣ и изблѣщени очи, посочени къмъ единъ отъ кѫтоветѣ на стаята (като че ли въ този кѫтъ се намираше иконата на Прѣображението), каза, че всичко това е клевета — тунѣ бѣда — че православната рая мирно, тихо си гледа селскитѣ и градски работи, «Боже пази» отъ такива лоши мисли и скверни ...ла. Каза това Хрисандъ, и излъга мюдю...на. Разговоритѣ между мюдюрина, Спасова ... отца Хрисанда на сѫщия день бѣхѫ раз...нкани между хората на Етрополското съза-

клетие. На мнозина отъ тѣхъ петитѣ истръпнѫхѫ, а на нѣколцина въ душицата полекичка се вмъкнѫхѫ лоши мисли; наченѫхѫ да мислѭтъ, не може ли нѣкакъ си тихичката, и досущъ незабѣлѣжено отъ другитѣ, да се дръпнѫтъ отъ дѣлото, което е подушено, защото ако се открие съвсѣмъ, то кѫщитѣ имъ и дюкенитѣ имъ ще се затворѭтъ, а семействата имъ ще ходѭтъ не мили, не драги по пѫтищата.

На питаньето: отгдѣ е подушилъ мюдюринътъ сѫществуванието на комитета въ Етрополе? Почти всичкитѣ хора отъ етрополското съзаклетие отговарятъ, че дяконъ Паиси му е внушилъ това, и че по този начинъ той е искалъ да унищожи Етрополското тайно общество, безъ да бѫдѫтъ затворени кѫщитѣ и дюкенитѣ на участницитѣ въ него. До колко е вѣрно горнето, незнаемъ, но знаемъ, че прѣдсѣдательтъ на Етрополския комитетъ е съобщилъ писменно на Ловченския комитетъ за случившето се съ Хрисанда и Спасова, и въ съобщението си далъ да се разбере, че дяконъ Паиси е вдъхнѫлъ на мюдюрина мисъльта да вика Спасова и Хрисанда, та чрѣзъ тѣхъ да сплаши Етрополскитѣ буйни младежи. Левски и Общи се ожесточихѫ противъ дякона Паиси.

VII.

Послѣ несполуката въ Етрополе.

Димитръ Общи, слѣдъ несполучното опитвание да убие Арнаудова, врѣменно се отстрани отъ Етрополско, Орханийско, Тетевенско и заминѫ за Софийско. Селото, въ което се останови, бѣ Желява, и отъ тукъ, отъ това Шопско село, той наченѫ своята пропаганда по другитѣ близки и далечни шопски села. Хората, чрѣзъ които Общи работѣше въ това село и въ другитѣ околни села; хората, които го приехѫ въ кѫщята си, въ качеството му апостолъ на свободата, бѣхѫ: попъ Стоянъ, Тонето и дѣдо Стоянъ Мечката*), старецъ на 65—70 години. Тѣзи патриоти-шопи бѣхѫ примкитѣ, съ които Общи ловѣше шопето отъ Софийско поле и ги турѣше въ комитетския човалъ. Тонето и Общи обиколихѫ околнитѣ села чакъ до Ихтиманъ и Златица, като търговци на вино и ракия отъ Заахарско и Чирпанско. Дѣдо Стоянъ Мечката и Общи обиколихѫ селата на Западъ и Сѣверозападъ отъ София, като търговци на агнета, на вълна, на сиренье и на овчи кожй. Попъ Стоянъ и Общи ходихѫ по Софийскитѣ улици, дюкяни и книжарници, единътъ като селски попъ, а дру-

---

*) И тримата бѣхѫ затворени по Арабаконашкото проедствие, и бѣхѫ осѫдени по на деветь години въ Диарърската крѣпость. Дѣдо Стоянъ Мечката умрѣ въ Диаръръ, а попъ Стоянъ и Тонето се завърнѫхѫ живо и здраво ... са сѫ още живи.

гиятъ като селски учителъ отъ село Желява. Селото Желява бѣ второто, слѣдъ Правецъ, любимо свърталище на Димитра Общи. Тукъ, въ това село, той бѣ научилъ шопското нарѣчие и говорѣше като шопъ отъ Софийско поле.

Отъ 10 до 28 Май Общи заобиколи слѣднитѣ градове въ Западна България: София, Пиротъ, Нишъ, Трънъ, Радомиръ, Кюстендилъ, Самоковъ, Баня и прѣзъ Момина-Клисура и Ихтиманъ дойде та се останови за нѣколко дни въ село Желява. Около първитѣ дни на мѣсецъ Юни, той отново се яви въ прѣдишното си любимо свърталище, въ селото Правецъ, или по-право казано въ Ханчето на бая Цвѣтка. Това ханче е расположено при самитѣ уста на онази прѣкрасна клисура, която съединява Орханийското поле съ Осиковското. Тази балканска улица се казва Чипило-Правешка клисура. Бай Цвѣтковото ханче е турнѫто въ редоветѣ на онѣзи ханчета, които сѫ наредени отъ двѣтѣ страни на шосето Орхание-Плѣвенъ и носѭтъ общото название Чипело-Правешкитѣ ханове. Селото Правецъ отстои на 2½ километра отъ прѣдметнитѣ ханчета. Общи гласѣше и тъкмѣше политическитѣ си обири и убийства въ това ханче, заедно съ бая Цвѣтка. Слѣдитѣ отъ политическитѣ прѣстѫпления, извършени отъ Общи и неговата тайна четица, повечето пѫти се заравѣхѫ въ градината на ханчето, скривахѫ се по таванитѣ му, или пъкъ въ кѫтоветѣ на плѣвника. По тази причина бай Цвѣтковото ханче се бѣ обърнѫло на мѣсто или работилница за

нагласяване комитетскитѣ обири и убийства. Нѣколко пѫти членоветѣ отъ Сарсаулското правителство сѫ правили засѣдания въ това ханче подъ видъ на расходка и угощение. Ханчето бѣ още и сборенъ пунктъ на хората отъ тайната четица, съ която Общи сплашваше Орханийско, Етрополско, Тетевенско и Врачанско [1]). Работилницата за нагляване комитетскитѣ обири и убийства се намира на такъво разстояние отъ Орхание и Осиково, по шосето Плѣвенъ-Орхание, щото пѫтникътъ, било пешакъ, било конникъ, било съ кола, брѫчка или файтонъ, трѣбва да се спре на ханчето за почивка, а това обстоятелство даваше възможность на бая Цвѣтка бърже и вѣрно да извършва натовареннтѣ нему длъжности отъ Общи по обиритѣ и убийствата.

Тукъ му е редътъ да кажемъ, вкратцѣ, за тайната четица на Общи, която бѣ съставилъ по начина на испанскитѣ и италиански бандити. Общи бѣ устроилъ една тайна четица, прѣдназначена главно за политически убийства, обири, нощни нападения и плашение на мѣстнитѣ власти. Четицата бѣ съставена отъ хората на революционното съзаклетие, взети по доброволенъ наборъ отъ слѣдующитѣ селски и градски комитети: Осиково, Правецъ, Изворъ, Гложене, Ведраре, Лупенъ, Ор-

---

[1]) Ханчето днесь не сѫществува вече: въ врѣме на руско-...ската война е било изгорено отъ черкезитѣ. Отъ ханчето сѫществуватъ само стѣнитѣ му, оградата на градината му и една ... върбитѣ му. Стопанинътъ му, бае Цвѣтко, умрѣ въ Диаръ-иръ, остави вдовица съ нѣколко дребни дѣчица.

хание, Тетевенъ. Върховниятъ и личенъ началникъ на тази, страшна по дѣлата си, четица бѣ самъ Общи. Освѣнъ обикновенитѣ комитетски скороходци (куриери) и конье, четицата си имаше и особна поща и три коня, прѣдназначени само за нейнитѣ нужди. Имаше особена лозинка (шифровка), извѣстна само на хората отъ четицата. Четицата бѣ снабдена съ нѣколко вида разбойнически носии: турски (гаджалъ-такжмж), тесалски фустанели, арнаутски джепкени, и нѣколко ката дрехи отъ формата на турскитѣ заптиета. Нито една отъ Българскитѣ носии четицата не обличаше въ врѣме на дѣйствие.

Турскитѣ власти не особено се възмущавахж отъ турскитѣ разбойнически чети; това обстоятелство хората на комитета имахж прѣдъ видъ и майсторски се ползувахж отъ него. Ако се появѣше нѣкаква чета, облѣчена въ българска носия (даже турци да бѣхж), турскитѣ власти й прѣдавахж бунтовнически характеръ, пращахж войска да іж гони, събирахж потери и ги пускахж по диритѣ й, а къмъ турскитѣ разбойнически чети чиновницитѣ отъ полицията се отнасѣхж съвсѣмъ хладнокръвно. Често даже, (имало е случаи) хората на турската полиция се завръзвали сношение съ турцитѣ разбойници и се си дѣлѣли плячката. Ето защо Общи исхитри да дѣйствова въ турски, арнаутски и тесалски носии. Общи самъ състави тази четица, самъ іж управляваше, самъ й заплащаше отъ обранитѣ пари; по личното си усмотрѣние единого вадѣше, а другиго тургаше на мѣсто-

то му; сгрѣшившитѣ въ нѣщо си лично наказваше, като имъ ударѣше нѣколко пръчки по напуканитѣ пети и заголената задница. Числото на хората, които влазѣхѫ въ тайната четица, се колѣбаеше между 20—30 души. Повечето отъ тѣхъ бѣхѫ въоръжени съ револвери, шешенета, голѣми ушати ножове; отъ 5—8 капзули чифтета-пушки се намѣрихѫ въ цѣлата чета. Съ тази четица Общи смѣташе да обира по-богатичкитѣ българи, евреи, ерменци, турци, живущи и търгующи по Орханийско, Етрополско, Софийско, Врачанско, Плѣвенско, Тетевенско, и Ловченско; смѣташе да истрѣби до кракъ онзи видъ гаджали-бабаити, било помаци, било турци, било а'рнаути, които вързувахѫ по горѣказанитѣ околии, и които бабаити прѣдъ самитѣ очи на турскитѣ власти (даже съ тѣхно знание и подържка), мѫчахѫ мирното българско население. Общи бѣ съставилъ списъкъ на всички тѣзи бабаити, които вързувахѫ въ прѣдметнитѣ околии, бѣ приготвилъ цѣла система за истрѣблението имъ. Така сѫщо бѣ съставилъ подробенъ списъкъ на всички богати евреи, турци, помаци, гърци и българи, които трѣбваше да се оберѫтъ, а въ случай на нужда, и да се убиѭтъ. Относително българскитѣ чорбаджии-богаташи, които се отказвахѫ да вземѫтъ участие въ комитета и до оволно да пожъртватъ исканитѣ отъ тѣхъ па, редътъ за обира и убийствата бѣ по-за атенъ. Най-напрѣдъ се праща многоздра-въ на чорбаджията отъ мѣстния частенъ комите отъ името на прѣдсѣдателя му, съ което

«много здравье» се моли да пожъртвова извѣстно число лири за народното дѣло. «Многото здравье» се придружава съ едно писмо, напечатано на тънка, като цигара, книга, съ съдържание поканително и застрашително. Въ писмото се завива квитанция [1]). (Образецъ на квитанция гледай стр. 193 книгата Василъ Левски).

Въ комитетската квитанция се отбѣлѣжваше числото на лиритѣ, името на чорбаджията, датата на получванието, годината, мѣсеца, и името на оногова, чрѣзъ когото сѫ получени паритѣ. Поканително-застрашителното писмо, съ квитанцията наедно, се даваше на чорбаджията или търговеца отъ пратеника на комитета насамѣ. Въ случай че търговецътъ, или чорбаджията-богаташъ откаже да даде исканитѣ пари, то управительтъ извѣстява комитета, свиква членоветѣ му на засѣдание и рѣшаватъ какъ да се постѫпи съ оногова, който е върнѫлъ комитетския пратеникъ безъ да е подарилъ нѣщо на Комитета. Рѣшенията на мѣстния комитетъ се съобщавахѫ на Общи, и той ги извършваше съ помощьта на хората отъ тайната четица. Споредъ случая, обаче, Общи, често пѫти самъ лично испълняваше комитетскитѣ рѣшения.

---

[1]) На всѣки градски комитетски центръ, комуто се подчинявахѫ околнитѣ комитетски общества, се испращаше отъ централния комитетъ по нѣколко квитанционни книги, подпечатани съ печатътъ на I отдѣлъ. Квитанционнитѣ книги се прѣдавахѫ подъ клетва на комитетския кассиеръ на негова лична отговорность. — Злоупотрѣблението съ квитанциитѣ влечеше подиръ себе си наказание съ смърть.

Една случка.

Около 5-то число на мѣсецъ Юни, 1872 год. въ ханчето на бая Цвѣтко двамина се боричкахѫ, а трети биеше едного отъ тѣхъ съ една дебела мѣшова цѣпеница. Между краката на борящитѣ се и столоветѣ на дюкянчето се търкалѣше една грамадна турска гъжва, съ която, ако ѭ развиемъ на длъжъ, ще можемъ да свържемъ Орхание съ Чипиловската клисура. Стопанинътъ на гъжвата е единътъ отъ борцитѣ, за когото казватъ да е родомъ отъ Харпутъ, по народность да е кюрдъ.

Този харпутчанинъ кюрдъ нѣколко години има отъ какъ живѣе въ София и се занимава съ разбойничество; той е единъ отъ неофициалнитѣ изѣдници на селската рая и мѫчитель на ханджиитѣ, които иматъ злочестината да отварятъ ханове по живитѣ мѣста на шосетата, гдѣто минватъ и заминватъ най-много пѫтници. Другиятъ отъ борящитѣ се бѣ самъ Общи. Сбили се за това, че кюрдътъ докачилъ съ думи честьта на бая Цвѣтка: нарекълъ ханджията гяуринъ, сетнѣ захвърлилъ върху него съ паницата, въ която слугата му насипалъ ѣстие. Не стига това, но на отивание не искалъ да заплати за ѣденьето и пиеньето. Всичко туй се извършило въ присѫтствието на Общи, който въ каефета на ловченския гаджали въ седѣлъ прѣдъ ханчето. Третиятъ, който биеше съ мѣшовата цѣпеница кюрда-бабаитинъ, бѣ самъ бай Цвѣтко. Бабаитинътъ мислѣше, че има работа съ нѣкой ловченски или плѣвенски чи-

такъ та за това и не тъй се оскърби, когато Общи тюхнѫ многонавитата му, свещената и неприкосновена за гяуритѣ гѫжва. Гѫжвата му бѣ смачкана и оцапана, а гърбътъ му наложенъ добрѣ съ мѣшовата цѣпеница.

На другия день (послѣ случката съ бабаитина въ ханчето), между Осиково и Ябланица, хората отъ тайната четица, по заповѣдь на Общи, налагахѫ коститѣ на кюрда-бабаитинъ. Освѣнъ че този разбойникъ бѣ битъ на умиранне отъ хората на четицата, но биде и обезорѫженъ: вземахѫ му паритѣ, коня, гѫжвата, обущата, селяхлъка, и го накарахѫ пешкомъ, гологлавъ и босъ да се завърне въ София. Този сѫщи турчинъ-бабаитинъ биде убитъ отъ хората на тайната четица по пѫтя за Ловечъ, между Тетевенъ и Изворъ, и биде захвърленъ въ единъ балкански долъ. Месата и коститѣ му бѣхѫ разнесени по доловетѣ и върховетѣ на близкитѣ балкански ребра. Това убийство никому не бѣше извѣстно, освѣнь на хората отъ четицата*). Турското правителство нито знаеше за това убийство, нито пъкъ познатитѣ на турчина го потърсихѫ, т. е. изгуби се безслѣдно.

---

*) Отъ тайната четица за сега сѫ останѫли живи само двамина отъ селото Правецъ; отъ другитѣ, едни измрѣхѫ въ рудницитѣ на Аргона Мадена, като политически прѣстѫпници; други бѣхѫ избѣгали въ Ромѫния, като емигранти, и съ Ботевата чета минѫхѫ Дунава; трети постѫпихѫ въ опълчението и загинѫхѫ въ редоветѣ на всички паднѫли за свободата опълченци.

VIII.

Расправиитѣ на Чорбаджи Патя съ Ведрарския революционенъ комитетъ.

Въ една блажена майска утрина чорбаджи Патю, отъ село Ведраре, бѣ си надулъ дългия чубукъ и си пиеше черното кафенце. Съставътъ на кафето му бѣ повече отъ печенъ ечмикъ, отколкото отъ сѫщинското кафе, нарѣчено «мокка». Надуваше си чубука, пиеше си кафенцето чорбаджи Патю, а въ главата му дълга и прѣдълга верига отъ смѣтки се протакаше, както керванъ отъ камили се протака по пѣсъчнитѣ полета на Аравийската пустиня. Всѣка една брънка отъ веригата означаваше количеството хилядо гроша. Сто брънки, сто хиляди гроша суха пара, дѣто се рѣкло: това бѣ богатството на ведрарския чорбаджия, заровено въ единъ кѫтъ, на собствената му кѫща. Майското утро съ «зефиритѣ и ефиритѣ» си, съ мекитѣ слънчеви лучи, съ пѣнието на ведрарскитѣ славейчета, пълнѣше съ физическо блаженство гѫрдитѣ, а не душата на чорбаджи Патя: душата му бѣ испълнена съ кюпчето, напълнено съ турски лири, заровено въ кѫта, въ който самъ той спи, и никого отъ домашнитѣ не допуска, нито да спи, нито да седи. Алчностьта му за турски лири до тъкава степень бѣ упражнила въображението му да работи все въ е 'а посока, щото денемъ, при отворени очи, и нощемъ, въ тъмнината, той виждаше редъ о гърнета (прилични на неговото), напълнени с жълти-жълтици. . . . . Седи чорбаджи Патю на

дървеното кьошче и съ заповѣдническо око гледа на околния божи свѣтъ. Веднъжъ сръмне кафе, дважъ дръпне отъ дългия си чубукъ, а трижъ присмѣтне отгдѣ да закачи още нѣколко турски лири . . . Блажено лихварско настроение! . . . Като на проклетия изправи се прѣдъ чорбаджи Патя Вуто Ветовъ, братъ на Ивана Вутовъ—изправи се, поздрави го съ «добро утро», сетнѣ съ «много здравье» отъ хората на «Българско» и му подаде слѣдното писмо, напечатано на тънка цигарева книга: «Сѣки въобще, българинъ иска днесь своето добро и желае да се освободи отъ агарянското робство; слѣдователно, и вие, ако сте само българинъ и честенъ человѣкъ, и желаете добро на отечеството си, трѣбва да се прѣдадете съ всичкото си сърдце и душа на народното дѣло, и да покажете, че сте достоенъ синъ на България и свободолюбивъ човѣкъ. Повтаряме, ако сте вие родолюбецъ, християнинъ и мѫдъръ, то трѣбва да испълните долууказанитѣ наши и на сичка България желания, а ако ли не, то честнитѣ и родолюбивитѣ Българи ще да ви прокълнѫтъ и твърдѣ скоро ще да ви испроводѭтъ при . . . . . сѣщайте се! — Прѣдателитѣ, чорбаджиитѣ, изѣдницитѣ, турскитѣ подлизурки ще да висѭтъ на едно дърво съ нашитѣ неприятели, — страшно ще бѫде народното отмъщение! Който днесь не желае да бѫде свободенъ, той не е Българинъ и не е човѣкъ! И така, вие сте свободни да изберете за себе си пѫть и да вървите по него, т. е. или съ нази и съ народътъ, или съ турскитѣ джелати и кръ-

вопийци. Побързайте да запишете името си въ страницитѣ на Историята съ златни или съ черни букви, и гледйте да ни явите по-скоро черно робство ли искате, или златна свобода.»

«Нашитѣ желания сж вамъ извѣстни, но ние пакъ трѣбва да ви ги повторимъ. Ние желаемъ да се освободимъ изъ подъ турското иго и да бждемъ хора. Приготвѣте се и вие и очаквайте оная минута, която ще удари твърдѣ скоро. Но за да извършимъ това велико дѣло, намъ сж потрѣбни двѣ нѣща: хора и пари. Хора ние имаме, а пари нѣмаме; но съ Божията помощь ще да найдемъ и пари твърдѣ скоро. Нашиятъ главенъ, народенъ комитетъ е избралъ насъ да съберемъ потрѣбнитѣ за нашето освобождение пари, и ние ще да ги съберемъ. А отъ дѣ? — ние ще ги съберемъ отъ тамъ, отъ дѣто сж ги събрали и другитѣ народности, т. е. отъ самиятъ народъ. И тъй, ние прѣдлагаме и вамъ да пожертвувате веднъжъ за всѣкога, щото можете и колкото можете. Сѣкиму отъ васъ ще бжде дадена разписка отъ Българското приврѣменно правителство; а това правителство ще да отговаря за даденитѣ му пари прѣдъ народа, т. е. прѣдъ Българскиятъ народенъ революционенъ комитетъ, който така сжщо ще да отговаря прѣдъ бждущето Българско свободно правителство. Приврѣменното Българско правителство ще да държи подробни смѣтки отъ дѣка колко е земало, дѣка ги е употрѣбило, колко Българе сж загинжли, какъ сж загинжли и пр. и пр. Честити сж ония наши

родолюбци, които повдигнжтъ ржка за своята свобода, — тѣхнитѣ имена ще да се славжтъ вѣчно; а страшливитѣ, изѣдницитѣ и хладнокръвнитѣ ще бждѫтъ проклети во вѣки вѣковъ. Който е Българинъ, когото е родила Българка, и който не иска да бжде турски робъ, той трѣбва да жертвова всичко, за да може послѣ да добие много. «Да продадемъ иманьето си, да заложимъ женитѣ и дѣцата си и да откупимъ отечеството си» е рѣкълъ прочутиятъ русски родолюбецъ Мининъ, когато отечеството му е било поробено, като нашето.»

«Господине! Ние искаме да ви кажемъ много, но за сега стига и толкова, — отъ васъ самитѣ зависи да притурите това, щото ние не сме изказали.»

«Вамъ ще да се покаже чудно нашето прѣдложение, защото то ще дойде ненадѣйно до васъ; но за чудение врѣме не остава: Историята не ни чака да се начудимъ.»

«Сичко това вие трѣбва да държите тайно, и вашитѣ най-ближни приятели не трѣбва да знаѭтъ нищо. Вие трѣбва да отговаряте сами за себе си. Гледайте да не кажете послѣ: азъ искахъ да помогнѫ, но нѣмаше отъ дѣ да се научѫ навѣрно, кому да дамъ и какъ да дамъ». Ние имаме хора на сѣкадѣ, и познаваме сѣкиго отъ васъ, познаваме състоянието ви и даже духътъ ви; слѣдователно, ние ще да намѣримъ възможность да ви явимъ ...... Но вие може да кажете: «нѣмаме пари!» — Зимайте на заемъ, продавайте стока, заложете кжщата си, и дайте първия си дългъ на отечеството, на свободата и на Бога! Който то-

могне съ щото и да е, той ще да има отъ насъ, освѣнъ горѣказаната разписка, единъ знакъ, а тоя знакъ ще бжде неговото спасение. Когато нашитѣ юнаци застанжтъ подъ знамето на свободата (а това ще да бжде твърдѣ скоро), то тежко томува, който имъ не покаже разписката и знакътъ си! Който не приема участие въ нашето народно движение, той ще да се счита за прѣдателъ и за неприятелъ на народа ни, и ще да плати скжпо за грѣховетѣ си; а фамилията му ще да бжде укорена прѣдъ свѣта. Повтаряме, ако дадете доброволно, щото сте длъжни да дадете, то ще бждете честити, и заедно съ вашето домочадие ще бждете подъ нашата защита чакъ до онзи день.... а ако постжпите съ насъ варварски, т. е. ако прѣдадете писмото ни, или човѣка ни, когото ние пращаме да се разберете, ако издадете на вънъ нашитѣ желания и ги раскажете на нѣкои наши български изроди или търсите причина, за да не дадете това, щото искаме отъ васъ, съ една дума, ако злоупотрѣбите нашето довѣрие, то страшно ще да ви се отмъсти. Помнѣте добрѣ, че ония мжжье, които стоjжтъ като главатари въ народното движение и които съставляватъ врѣменното правителство, не се боjжтъ вече отъ никого и рѣшили сж се да вървжтъ напрѣдъ, безъ да се обръщатъ назадъ. Ние се не боимъ вече н[illegible]) отъ турското безаконие, нито отъ турс[illegible]ѣ «мекерета»! Сичкитѣ турски мжки, бѣсилн[illegible]и, пращания въ Диаръ-Бекиръ и пр. сж п[illegible]дъ окото на Българскитѣ юнаци нищо. Сѣки ю[illegible]тъ има своето прѣдначертание въ главата си;

а народниятъ комитетъ и привр ѣменното правителство ще прѣварятъ всѣко зло и ще награждаватъ всѣко добро. На нашето чело е написано: чиста свобода или юнашка смърть.»

«Рѣшавайте се сега по-скоро да ни кажете: «съ нази ли сте», или «противъ насъ», защото хиляди юнаци очакватъ отговора ви! ...... Градъ (?) 1871 г. Марта 10. I Отъ Б. Р. Ц. К. Привр ѣменното правителство въ България.»

— Какво искашъ? — попита надуто Патю чорбаджи.

— Много здравье отъ учителя Илия Костовъ. Каза, да дадете каквото пише въ пусулката и писмото, — отговори Ветовъ.

— Хж, така ли? да видимъ, какво пише въ писмото и пусулката, рече — Патю и отвори писмото.

— «Сѣки Българинъ иска днесь своето добро и желае да се освободи отъ агарянското робство». Е, сетнѣ какво иска още? — прочете и запита съ надутость чорбаджи Патю.

— Не знамъ, чети по-нататъкъ, ще видишъ какво иска, — отговори Ветовъ, като се почеса задъ ухото.

— У, ху, колко гегички, кукички и климийки натуряли въ писмото, не може да се чете, пънешъ се, като че газишъ кжпина — каза Патю, като уприличаваше запетаитѣ, въпросителнитѣ и удивителнитѣ на гегички, кукички и климийки.

— У, ху, много дълго расправя това писмо бе Вуто! кой го е писалъ и гдѣ е типосано?

— Не ми е работа да знамъ.

— Туй «агарянско» дѣто пише, какво ще каже?

— Не знамъ.

— Туй «златна свобода», какво ще рече? — продума чорбаджи Патю.

— Не ми е работа да знамъ.

— Съ каква търговия се занимава милостьта му, който е казалъ: «да продадемъ иманьето си, да заложимъ женитѣ си и дѣцата си и да откупимъ отечеството си? Отъ кой градъ е и коя води?

— Не знамъ.

— Видѣлъ ли си златната книга, на която записватъ имената на народнитѣ българи? Златна дъска ли е, или е варакладосана мукава?

— Не ми е работа да знамъ.

— Пусулката е много тѣсна, нѣма гдѣ да си запишѫ името! нѣмахѫ ли по-широки книги?

— Не знамъ.

— Пъй, че тънка книга! на такава книга типосватъ ли се такива писма, ха, Вуто!

— Не ми е работа да знамъ.

— Пъй, че хубави цигари могѫтъ се направи отъ нея за дългия ми чубукъ, — каза Патю чорбаджи, като обръщаше въ рѫката си тънката книга и гледаше въ лулата на чубука си.

— Не знамъ.

— Види се, че хората, които сѫ те пращали при менъ, сѫ голѣми голтаци, зеръ, пратисѫ ми писмо на цигарева книга.

— Не ми е работа да знамъ.

— Това не знаешъ, онова не знаешъ, ами какво знаешъ, бе пръждомнико недни? защо си се исправилъ прѣдъ мене, като зорбаджия? Не знамъ, не ми е работа да знамъ. . . ще ти кажѫ азъ тебъ едно и половина не знамъ, — развика се, раскрѣска се чорбаджи Патю: ноздритѣ му се отворихѫ, като на разяренъ конь.

— Да кажешъ на брата си Ивана, на Филя и Иосифа Попови*), на Вута Пеловъ, на Дидя Пѣевъ, на даскалъ Илия да си налѣгатъ дрипитѣ, да си седѫтъ мирно, че дяволъ ще ги вземе, хѫ! . . Ще имъ кажѫ, азъ, тѣмъ едно и половина «агарянство», и двѣ и половина «турско тиранство». Не си налѣгатъ дрипитѣ, не си виждатъ съдранитѣ колѣнѣ и удърпани задници, ами седнѫли за агарянство да мислѭтъ, за златна свобода да говорѭтъ. Златни тевтери отворили голтацитѣ недни, щѣли биле да записватъ имената на хората! Да се махнешъ отъ тукъ, че дяволитѣ те земѫтъ, хѫ! разбра ли? Видишъ ли, този дългиятъ съ лулата? счупвамъ го по гърбътъ ти, та и ти ще разберешъ, че даскалъ Илия си е изгубилъ ума. Мръсници недни, писма и пусули ще типосватъ! я ги гледай! на хайдутяги се обърнѫли — говорѣше разярено чорбаджи Патю, като показваше ту юмрука си, ту чубука си на комитетския пратеникъ.

---

*) Братья Филю и Иосифъ Попови; братья Иванъ и Вуто Ветови, Вуто Пеловъ, Дидю Пѣевъ и Илия Костовъ слѣдъ издиривание обира на хазната, бѣхѫ запрѣни и осѫдени за по на 9 години въ Диаръ-Бекиръ. Тамъ тѣ дочакахѫ освобождението на България и отново се видѣхѫ съ Патя чорбаджи.

— Не знамъ, — засрамено отговори Ветовъ, стоещецъ на първото си мѣсто.

— Не знаешъ? . . . Ако не знаешъ, защо седишъ? хайде, махвай се отъ очитѣ ми! — заповѣда Патю.

— А десетьтѣхъ лири?

— Какви десеть лири? и ти да не си полудѣлъ? . . .

— Десеть лири ще дадешь за Българско.

— Не ми трѣбва менъ никакво «българско». Махвай се отъ очитѣ ми. Развали ми кефа, отрови ми хубавия майски день. Диванеликъ, съ деванеликъ! Хората тръгнѫли: кой по търговия, кой по нива, кой по лозя, а ти си тръгнѫлъ да просишь за българско. Ще ви кажѫ азъ вамъ едно българско, ако пошушнѫ на ухото на юзъ-башията Шакиръ-ага! . . .

— Ще се каешъ чичо Патйо! — полекичка, но натъртиничко, каза Ветовъ.

— Ще се каѭ! де, де, . . . да имъ кажешъ тамъ на тѣзи, които сѫ те пратили, да си натискатъ дрипитѣ, че ако обадѭ на каймакамина въ Орхание бѣлъ свѣтъ нѣма да видѭтъ, — закани се чорбаджи Патю.

Вуто Ветовъ взема писмото и квитанцията и, намръщенъ, навѫсенъ, напуснѫ градинката на чорбаджията. Случившето се съобщи на ведрарското съзаклетие. Хората на комитета въ е о отъ засѣданията си рѣшихѫ: «Насила да с вземѫтъ отъ Патя сто и повече лири; а ако (противи, да се убие». Това рѣшение се съ (ти на Общи, а той отъ своя страна пуснѫ

хора отъ тайната четица да слѣдятъ за ведрарския чорбаджия.

Чорбаджи Патю на тѣсно въ Чомпилската клисура.

Бѣ юнски день, но сѫббота ли, петъкъ ли или понедѣлникъ бѣ, виждь, това не могѫ ви каза. Въ този день излѣзе коникъ пѫтникъ изъ селото Ведраре и се опѫти къмъ Орхание. Ѣздачьтъ е облѣченъ въ ведрарски потури и ведрарско елеченце. Добичето, на което ѣздѣше, е отъ ония мършеви кобили, които често се срѣщатъ да пасѫтъ по селскитѣ улици. По опашката и гривата на добичето имаше около десетина оки бутракъ. Пѫтникътъ бѣ чорбаджи Патю, а добичето неговата кротка и смирена кобилка. По каква работа отива Патю въ Орхание, това вѣрно не можемъ каза, но за вѣрванье е че е благоволилъ да посѣти околийския градецъ съ двѣ цѣли: да се срѣщне съ дякона Паиси, за да научи, какво пишѫтъ цариградскитѣ вѣстници, и друго, да посъбере малко отъ вересиитѣ си. На срѣдъ пѫтя между Орхание и Ведраре се намира ханчето на бая Цвѣтка. Патю се поспрѣ на ханчето, поразговори се съ бая Цвѣтка, расказа му че отива въ Орхание по събиране на верисии; Цвѣтко съобщи това на Общи, който въ това врѣме се истѣгаше подъ върбитѣ. По заповѣдь на Общи Никола Цвѣтковъ, Сириковецътъ, членъ отъ Правишкото съзаклетие, тръгнѫ по диритѣ на

чорбаджията отъ Правецъ до Орхание и обратно. Цвѣтковъ придружаваше Патя като съпѫтникъ. До вечерьта Цвѣтковъ се завърнѫ въ ханчето и съобщи на Общи, че утрѣ Патю ще се върне, и че навѣрно ще носи съ себе си около 50—60 лири турски. И наистина, на другия день Патю чорбаджи се завърнѫ, но не съ 50, а съ 30 лири. Слѣдъ като се почерпи съ бая Цвѣтка и му разказа новинитѣ отъ цариградскитѣ вѣстници, Патю се опѫти съ мирната си кобила по шоссето, което минава прѣзъ Чомпилската клисура.

— Ще го земѫтъ дяволитѣ, азъ нему ще му кажѫ едно и половина «българско»; голтакъ съ голтакъ! . . . Не си гледа училището и дѣцата, ами седнѫлъ да расправя и управя стари царски работи. На, и днесь седнѫлъ да ми расправя прѣдъ хана на Стояна Брънчевъ и прѣдъ толкова Орханийци, че трѣбвало да пожъртвувамъ нѣкоя и друга парица за «българското«. Пъкъ не го е страхъ да говори прѣдъ Орханийци! ама и тѣ мълчѫтъ ли мълчѫтъ. Не само, че му мълчѫтъ, ами «отгорѣ» одобряватъ му приказкитѣ . . . . — Така си говорѣше самъ саминичъкъ чорбаджи Патю, ѣздещецъ на смирената си кобилка по дъното на клисурата. Той стигнѫ при третята извивка на клисурата, при-б[illegible]жи до чучура, що бълва бистра балканска [illegible]а.

— На тѣзъ години даскалитѣ и поповетѣ [illegible]ж да се бъркатъ въ царскитѣ работи . . . и [illegible]що още щѣше да каже чорбаджията, но биде

прѣкъснжтъ отъ ненадѣйно нападение: турчинъ-гаджалинъ искочи изъ гората съ револверъ въ едната ржка и ножь въ другата.

— Стой! — извика по турски гаджалинътъ.

— Кой си? — оплашено, по турски, попита чорбаджията.

— Ще ти кажж азъ тебѣ, кой съмъ, — отговори Общи и съ тилнето на ножа прѣмѣри два пжти гърба на ведрарския чорбаджия.

— Дай тукъ шейсетѣхъ турски лири, що носишъ въ себе си! — строго заповѣда непознатиятъ на Патя чорбаджи човѣкъ и скръцнж силно здравитѣ си и бѣли зжби.

— Не сж шейсеть, а трийсеть, — отговори, треперящъ отъ страхъ, чорбаджията.

— Колтото сж, дай ги тукъ всичкитѣ! — заповѣда непознатиятъ и, като тури ножа въ ножницата му, протегнж ржка за паритѣ.

Ведрарскиятъ чорбаджия, безъ да се противи, извади кисията си и ѭ истърси въ кривача на човѣка, който, повидимому, бѣ ловченски или плѣвенски гаджалинъ. Истърси кисията си Патю, и съ умоляющъ погледъ и тихъ гласецъ продума, че лиритѣ сж 30, а не 60, и че тѣ не сж негови, а чужди, взети на заемъ отъ Стояна Брънчовъ не знамъ за кого си. . . . Гаджалинътъ незабавно тури лиритѣ въ джоба си.

— Подпиши се на тазъ квитанция! тя, май, е тѣсна, но и ти сега се намирашъ на тѣсно, та ще може да се събере името ти, — каза на присмѣхъ и на български езикъ обирникътъ.

— Имашъ ли цигарева книга? Ако нѣмашъ, да ти дамъ, хемъ шарена, типосана. Сладка цигара ще направишъ за дългия си чубукъ, — притури къмъ горнето непознатиятъ господинъ като подаде поканително-застрашителното писмо на чорбаджи Патя.

Ведрарскиятъ чорбаджия разбра каква е работата, разбра отъ кой видъ хайдутяга е този, нему непознатъ господинъ. Отъ страхъ Патю си прихапа бърната. Студенъ потъ облѣ огоеното му тѣло. Поиспоти се дѣдо Патю, позачерви се отъ срамъ, прижълтѣ отъ страхъ и паднѫ на молба.

— А бе, брате! Пратили ми единъ мърхолку да иска пари; не можа двѣ думи като хората да ми каже. Дава ми, ей такава пусулка, и такъво писмо, каквото ваша милость ми дадохте, па мълчи. Питамъ го: кой те прати? отговаря: «не ми е работа да знамъ». Какво искашъ? «не знамъ». Колко искашъ? «не знамъ». Какво пише въ писмото и пусулката? «не ми е работа да знамъ». Зеръ, не можа да ми расправи Вуто, какво иска. Казахъ му, че ще питамъ дякона Паиси, и ако ми каже, че работата е добра, умна, ще дамъ не десеть, но двайсеть и повече лири, каза чорбаджи Патю. Гласътъ му треперѣше, треперѣхѫ рѫцѣтѣ и краката му.

— Е, пъкъ даде трийсеть лири я! само че в тѣсно мѣсто и въ гората;, но и то не врѣди - за пришлѣсъ забѣлѣжи Общи на дѣда Патя.

— А бе, брате! да бѣше ми расправилъ I то, щѣхъ да ги дамъ още тогава. Но така

се случи, на! На тозъ свѣтъ ставатъ по нѣкога погрѣшки; така станѫ, на! — полуспокойно и умолително отговори Патю чорбаджи.

— Хемъ хората ни въ Ведраре да не закачешъ, хѫ! Сбирай си ума въ главата и стискай си устата, че видишъ ли го (показва му револвера) и шестѣхъ ще ги нанижѫ въ дебелитѣ ти гѫрди! . . Това добрѣ го разбери!

— А, бе, братче! що ми трѣбва. Чулъ, не чулъ, видѣлъ, не видѣлъ, молѭ ти се, братле, никому да не казвашъ, че съмъ ти далъ 30 лири за «Българското!» Зеръ, ако се научѫтъ кадията и каймакаминътъ, има да пати главата ми, — полусъвѣщателно, а повече умолително каза чорбаджията.

— На Паисия ще обадишъ ли? — запита гаджалинътъ-турчинъ.

— Че знамъ ли? ще ми се смѣе. . . .

— Ще ти се смѣе! А нему кой да се смѣе? — отговори непознатиятъ и се изсмѣ съ гласъ. Изсмѣ се Общи, а прѣдъ очитѣ му се прѣдстави цѣлата случка, станѫла между него и Паиси въ кѫщата на чорбаджи Марка.

— Сбогомъ! — каза непознатиятъ и се скри въ гората.

— Сбогомъ, — отговори Патю и тръгнѫ да си върви.

Кобилката и стопанинътъ ѝ продължихѫ пѫтя си. Женско любопитство загризѫ сърдцето на чорбаджи Патя: въ главата му се въртѣхѫ (и не на шега) въпроситѣ: кой бѣ тоя господинъ? Отъ кой градъ е? Коя води? Какъ го викатъ?

Гдѣ живѣе? Отгдѣ ме познава? Кой му е казалъ, че съмъ ималъ въ пояса си 60 лири? . . . . Този пѫть чорбаджи Патю, не се закани да обади на юзъ-башията, както се заканваше на Ветова; напротивъ, уплаши се, че непознатиятъ може би ще раскаже, какъ му е везлъ 30 лири. Страхъ го бѣ, да не би да се научѫтъ Паиси, кадията, каймакаминътъ и Стоянъ Брънчевъ отъ Орхание. Ще му се смѣѭтъ, ще стане за срамъ прѣдъ силнитѣ на деня.

Слѣдъ обира, чорбаджи Патю станѫ повечко родолюбецъ: наченѫ да мисли сегисъ-тогизъ за Българско и, ако се не лъжемъ, единъ пѫть бѣ повикалъ Вута Пеловъ и бѣ го распиталъ за дѣлата на комитета. Чорбаджи Патю бѣ, и сега е, човѣкъ на помиряването. Щомъ усѣти, че хората на съзаклетието пипатъ мѫжки, изведнъжъ имъ станѫ другарь, но въ сѫщото врѣме не прѣставаше да бѫде и добъръ приятель на царскитѣ чиновници въ Орхание. *)

IX.

1. Чомпилската клисура. 2. Какъ трѣбва да се четѫтъ съкратенитѣ думи „Б. Ц. Р. К.“ отпечатани на комитетската квитанция.

Стоянъ Брънчевъ, орханийски чорбаджия, и ведрарецътъ Патю чорбаджи иматъ

*) Чорбаджи Патю, ако се не лъжемъ, и днесь е живъ. В Народното първо обикновено събрание, което бѣ растурено, Патю бѣ народенъ прѣдставитель отъ орханийската околия.

съвсѣмъ противоположни възгледи когато се зададе питанието: Ставатъ ли, или не обири въ Чомпилската клисура? Брънчевъ настойчиво доказва, че не ставатъ и не могѫтъ да ставатъ, а Патю (по личенъ опитъ) отъ своя страна увѣрява, че не само могѫтъ да ставатъ, но въ сѫщность ставатъ и при това какъ ставатъ още!... Разбира се, че Патю чорбаджи бѣ правъ, но отгдѣ да знае това чорбаджи Брънчо!...

Чомпилската клисура е една великолѣпна горска тѣсна улица, заградена отъ двѣтѣ страни съ високи планински гребени, покрити съ гѫсти габери, шапчести липи, съ бѣлата церовка, съ жилестата дрѣнка, съ дивата круша и трънка. По дъното, по ребрата и по сѣдлинитѣ на тази клисура змиеобразно лакѫтуши царското шосе Плѣвенъ—Орхание. По дъното на клисурата лѫкатуши Малкиятъ Искръ. Бистри, като сълза, източници бъблѫтъ изъ подъ самитѣ поли на планинскитѣ гребени, та образуватъ малки бистри вадички; вадичкитѣ се надпрѣварватъ, коя понапрѣдъ да се влѣе въ бурливо шумящия Искръ. Драго ти е, мило ти е, леко ти е, и на душата, и на тѣлото, кога се спрѣшъ прѣзъ пролѣтьта въ тази балканска улица и се поразгледашъ и услушашъ на около си: Изъ гѫстия шумакъ се обажда сладкопойното славейче, което не чурулика (както се изражава за неговата пѣсень народътъ), а пѣе; и тъй пѣе, и тъй прѣплетено нарежда звуковетѣ на веселието съ звуковетѣ на унинието, щото нито Моцартъ, нито Глинка, нито Майербергъ, нито Бетховенъ, нито...

нито . . . Нито единъ великъ композиторъ не може така прѣплетено да слага звуковетѣ въ сладкозвучни отливи и приливи, съ които славейчето си играе. Отъ гѫстълака на разеленѣлата се гора гласътъ на кукувицата — ку-ку! — ясенъ като звънецъ, се раздава и се разнася по цѣлата клисура. Гургулицата унило гука въ гнѣздото си между разсохитѣ на нѣкоя гѫста габерка. Въ небесния синь сводъ, който въ видъ на стъкленъ връшникъ покрива зѣпнѫлата отгорѣ клисура, се въртѫтъ балканскитѣ орли, описвайки правилни крѫгове надъ зѣющата пещеря, изъ дъното на която истича рѣка Златна-Панега. Долу, по дъното на клисурата бурливо шуми Малкиятъ Искръ, а на около ти бъблѫтъ малки вадички и тричучурната Беглишка чешма.

Бѣ 19 Юни, 1872 година, понедѣлникъ. Славейчетата, кукувицитѣ, гургулицитѣ, цвѣтята, трѣвитѣ, пролѣтнитѣ и лѣтни жители на клисурата, живѣехѫ сладко — плавахѫ въ нѣга и наслаждения. Всичко живо, що живѣеше тукъ, този день блаженствоваше; блаженствовахѫ даже и лигавитѣ циганки-гѫби, които растѫтъ по коритѣ и стъблата на горунитѣ и дѫбоветѣ.

Деньтъ бѣ ясенъ, свѣтълъ, чистъ и прозраченъ, като стъкло. Слънцето едвамъ що бѣ изгрѣло и облѣло съ утреннитѣ си лучи клису-
а и нейнитѣ височини, когато шесть души,
ѣчени въ турски каефетъ, въорѫжени съ
итета, револвери и ушати голѣми ножове, се
ихѫ въ шумалака на клисурата. Тайната
ица се разположи въ гѫсталака и чакаше

нѣкакъвъ си пратеникътъ съ извѣстието «Човѣкътъ отъ София иде.

Когато четата се скри въ гжсталацитѣ на клисурата, почти въ сжщото врѣме изъ градеца Орхание излѣзохж двамина коника и тръгнахж по пжтя, що води отъ Орхание за Плѣвенъ. Единътъ отъ пжтницитѣ е облѣченъ въ джелепски каефетъ, а другиятъ въ арнаутски. Първиятъ пжтникъ е истински търговецъ, събира едъръ добитъкъ за совати и го прѣпраща на Цариградскитѣ салхани; вториятъ е неговъ пазачъ — пази живота му отъ разбойници. Търговецътъ е българинъ, родомъ отъ Нишъ, върти повечето търговия съ София и Плѣвенъ; врѣменното му търговско свърталище е София, а постояното Нишъ и Цариградъ. Пазачътъ е турчинъ, отъ онзи видъ юнаци, които повече обичатъ да се хвалжтъ, отколкото да вършжтъ работа. Въ мѣшиненитѣ дисаги на търговеца, съ ключъ заключени, се потаіжтъ около 400—500 лири турски. Пазачътъ е въоржженъ отъ главата до петитѣ съ ножове, ножчета, пищове, харбии, а прѣзъ широкитѣ му плещи е прѣметната капзуллия чифте-пушка. Търговецътъ е въоржженъ само съ чифте пушка и единъ револверъ. Прѣдъ пжтницитѣ, на сто и повече крачки, върви тѣмъ непознатъ селянинъ. Разстоянието между Орхание и бай Цвѣткова ханъ е два часа, а коницитѣ, по утринната лѣтна хладина, го взехж за $1^1/_2$ часъ. Непознатиятъ на пжтницитѣ селянинъ, щомъ пристигнж на ханчето, пошушнж нѣщо си на бая Цвѣтко-

вото ухо, и слѣдъ малко другъ селянинъ отъ Правецъ закрачи по шоссето Правецъ — Осиково. Пѫтницитѣ коници, търговецътъ и пазачътъ, се спрѣхѫ на Цвѣтковото ханче. Бай Цвѣтко ги поизгледа и въ този погледъ лесно можеше да се прочете: «Слѣдъ малко ще бѫдете уловени и обрани отъ нашитѣ хора, а може би и убити и захвърлени въ балканскитѣ долища. Нашитѣ хора ви чакатъ въ клисурата». Искусниятъ ханджия, за да загалвиква пѫтницитѣ, пусна въ ходъ сладкитѣ си приказки и задържа на ханчето чужденцитѣ 20—25 минути. Това врѣме бѣ нуждно на бая Цвѣтка, за да свари пратеникътъ му да съобщи на четицата, че пѫтникътъ иде.

Часа бѣ два, утриньта (по турски), когато пѫтникътъ селянинъ се силно изкашли въ клисурата, близо до Беглишката чешма, и запѣ помашката пѣсень:

Луковишки моми, мамо,
Низъ Панега газѫтъ.
Низъ Панега газѫтъ, мамо,
Бѣли поли дигатъ . . . .
. . . .

Това бѣ уговорения знакъ. Въ отговоръ на пѣсеньта изъ шумака на клисурата изкочи единъ турчинъ; това бѣ Димитръ Общи.

— Идѫтъ ли? — живо попита турчинътъ.

— Идѫтъ и двамата — отговори селянинътъ.

Върни се назадъ по другъ пѫть, е, тамъ, по онази пѫтека, която води за Чомпилскитѣ к тари, — заповѣда Общи.

Слѣдъ това тайната четица се размѣсти на три поста: на първия и втори постове Общи остави по едно момче, а на третия постъ, гдѣто бѣше самъ той, остави три момчета. На първия и втори постове се даде заповѣдьта: «пустнѣте пѫтницитѣ да минѫтъ прѣзъ постовитѣ ви; щомъ чуете уговорения знакъ, излѣзте на пѫтя и захванѣте шосето задъ пѫтницитѣ.»

Пѫтницитѣ слѣдъ като си дръпнѫхѫ по една-двѣ сливовици за куражъ и кефъ, запалихѫ цигаритѣ си и се качихѫ на коньетѣ си; бай Цвѣтко ги благослови на «добра пѫтя». Коньетѣ защрапахѫ съ новитѣ си подкови по гладкото и добрѣ убито царско шосе. Коньетѣ имъ направихѫ нѣколко крачки и пѫтницитѣ влѣзохѫ въ красиво зинѫлата уста на Чомпиловската клисура. Тържествениятъ видъ на балканската улица прѣдизвика въ душата на пѫтницитѣ онова весело и тържествено настроение, което человѣкъ, въобще, чувствува, кога се срѣщне лице съ лице съ дивата, но хубава балканска природа прѣзъ пролѣтнитѣ и лѣтни мѣсеци.

— Мустафа! Я викни та запѣй оназь ваша пѣсня, какъ се казваше, де . . . Дѣ си, сега, мило либе. . . . де, Мустафа. . . — заповѣда и помоли търговецътъ своя пазачь турчинъ.

Пазачътъ издигнѫ високо гласа си, въ който прозвънтѣхѫ нѣколко пиени струни, скѫсани отъ спирта и окѫдени отъ тютюна. Отвори гърло турчинътъ и запѣ турската любовна пѣсень:

«Дѣ си, сега, мило либе,
Смѣешъ ли се, кога азъ плачѫ»

. . . .

Пияниятъ, но силенъ, гласъ на турчина се разнесе по височинитѣ и дълбочинитѣ на клисурата. На гласа му отзивътъ се откликнѫ глухо отъ къмъ високата, глухата и грозна каменна скала, надъ която се виѣхѫ балкански орли. Коньетѣ по-живо, по-весело защрапахѫ по гладкото шосе; топотътъ отъ копитата имъ на широко и високо се разнасѣше по стѣнитѣ и дъното на планинската улица. Пѣсеньта и ударитѣ на конскитѣ копита ясно се слушахѫ отъ хората на тайната четица. Двайсеть минути ходъ и пѫтницитѣ пристигнѫхѫ до мѣстото, гдѣто първиятъ постъ чакаше жъртвата си. Когато пѫтницитѣ се намирахѫ въ пространството между първия и втори постове, то въ душата на търговеца се промъкнѫ безпричинно, незабѣлѣжено за самаго него, чувството на страха. Страхътъ скѫса струнитѣ на веселото расположение и прѣдизвика страшната мисль за убийство и обиръ. Уплашеното му въображение на бърже нарисува грозната картина на обира и убийството. Неволно той спомни жена си и дѣцата си, и числото на лиритѣ, които се намирахѫ въ дисагитѣ му. Колкото повече се приближаваше къмъ м[illegible]тото, гдѣто бѣ поставенъ втория пость, толк[illegible] повече мисъльта за обиръ и убийство взем[illegible]е връхъ надъ другитѣ му мисли и чувства; а к[illegible]то се намѣри въ пространство между втория и [illegible]ти постове, грозната мисль бѣ обхванѫла

цѣлото му сѫщество: всѣки шумъ въ гората и глухъ звукъ отъ рѣката го стрѣскаше. Кукувицата случайно изкука отъ близката дива круша; търговецътъ се стреснѫ и подскочи на сѣдлото. Двѣ коруби жаби (костенурки, желви) бѣхѫ се спрѣли на срѣдъ пѫтя и съ извадени на вънъ глави нѣщо си приказвахѫ. Търговецътъ обърнѫ вниманието на пазача си върху костенуркинитѣ разговори. Пазачътъ, който вървѣше подиръ господаря си, поизгледа желвитѣ, отново отвори уста и съ гласъ продължи пѣсеньта. Търговецътъ тихо подпѣваше на пазача. Когато произнасѣхѫ думитѣ: «съсипа ме тази грижа» изъ гѫсталака, край шосето, по-горѣ отъ Беглишката чешма, искочихѫ единъ подиръ други четирма разбойника съ голи ножове и запрѣгнѫти револвери

— Стойте, не мърдайте! — заповѣда Общи, на турски езикъ.

И търговецътъ, и пазачътъ «примрѣхѫ на мѣстата си», както казватъ българитѣ за човѣкъ, който се е много уплашилъ. Смрътнѫ се на мѣстото си търговецътъ, езикътъ му се схванѫ, рѫцѣтѣ и краката му се вдървихѫ. Забрави се търговецътъ, забрави че има пушка и револверъ. Коньтъ му (като да разбра каква е работата), уплашенъ отъ ненадѣйното явяване на непознати нему хора, и отъ силния и строгъ гласъ на едногото отъ тѣхъ, дръпнѫ се нѣколко крачки на назадъ и се спрѣ, като прухтѣше съ широко растворенитѣ си ноздри. Пазачътъ намѣсто да запази господаря си, за което му се

и плащаше прѣскѫпо, връцнѫ коня си назадъ и прѣпускомъ духнѫ къмъ бай Цвѣтковото ханче, но не успѣ, защото момчетата отъ първитѣ и втори постове бѣхѫ вече излѣзли и съ запрѣгнѫти чифтета вардѣхѫ на шосето. Пазачътъ въ страха си силно прѣпускаше, и когато наближи до събранитѣ въ едно първи и втори постове, не може да спре коньтъ си, който, бидейки подплашенъ отъ хората на постоветѣ, исправи се на заднитѣ си крака, и заедно съ ѣздача се сгромоляса въ обкопа на шосето. Коньтъ пъшкаше въ обкопа, а подъ него пазачътъ викаше на помощь разбойницитѣ. Въсползовани отъ случая, момчетата се притекохѫ до мѣстото, гдѣто бѣхѫ паднѫли коньтъ и ѣздачътъ: дигнѫхѫ коня и извадихѫ изъ подъ него неискусния и уплашенъ ѣздачъ. Обезоржѫжихѫ вардача, и заедно съ ранения му конь, го поведохѫ къмъ третия постъ. Търговецътъ до толкова бѣ се забравилъ, щото не му дойде на ума да заповѣда на пазача си да гърми върху разбойницитѣ: той забрави даже че има пазачъ.

Общи дързостно и спокойно се приближи при примрѣлия отъ страхъ търговецъ, обезоржжи го, свали го отъ коня, увѣри го, че нѣма да бѫде убитъ, даде му да разбере, че лесно ще се споразумѣѭтъ. Търговецътъ виждаше прѣдъ очитѣ си турци разбойници, отъ които само единъ г ори по турски, а другитѣ мълчѫтъ като нѣми: О зоржжениятъ пазачъ, ударенъ въ колѣното и г ба, заедно съ ранения му конь, бѣше вече дов нъ при третия постъ. Общи даде знакъ, мом-

четата вързахѫ рѫцѣтѣ на пазача, запушихѫ му устата, вързахѫ му очитѣ, и го отведохѫ въ гората. Разбойницитѣ и търговецътъ тръгнѫхѫ по една тѣсна пѫтечка, и слѣдъ нѣколко минути пристигнѫхѫ на Хайдушката поляна.

По тѣсната и крива горска пѫтечка, търговецътъ едвамъ държеше и носѣше, на подкоснитѣ си отъ страхъ крака, натегнѫлото си тѣло: струваше му се, че тѣлото му тежи не шейсеть, а шестотинъ оки. Чувството на страха бѣ произвело онуй вцѣпеняване въ двигателнитѣ мишци на долнитѣ краища, което българинътъ исказва съ думитѣ: краката му се подкосили. Общи начень да разговаря съ търговеца на български, когато гората скри въ зеления си шумакъ него, неговитѣ момчета и пъхтящия търговецъ. Момчетата сѫщо наченѫхѫ да говорѭтъ по български. Това обстоятелство поуспокои до извѣстна степень търговеца; стиснѫтото му сърдце малко се пораспуснѫ, схванѫтитѣ му отъ страхъ уста се отворихѫ; той заяви че му е тежко да върви. Общи взе подъ внимание молбата на търговеца, спрѣ хода и почнѫ да приглажда на жъртвата си: даде му чистата си кърпа да обърше потътъ си, даде му готова цигара. Слѣдъ това го помоли да се успокои, като му обяви, че хората, които го водѭтъ днесь въ гората, не сѫ лоши хора, но сѫ добри, много добри и прѣдобри Българи. Даде му да разбере още, че ако той днесь е уловенъ и откаранъ въ гората, то на това самъ той е причината. Слѣдъ нѣколко почивки по пѫтечката, Общи при-

стигнж съ жъртвата си на прѣкрасната Хайдушка поляна. Поляната бѣ обрасла съ горски трифилъ, или, както се въспѣва този видъ трѣва въ народнитѣ пѣсни, трѣва детелина. Детелината, примѣсена и прѣплетена съ горската къласатка, сѣкашъ, като да покриваше поляната съ пиротски келимъ. Седнжли още не седнжли на горската постелка ето ти че отъ сребролистната липа се обади кукувицата съ своето ясно и звонко ку-ку! ку-ку!; слѣдъ туй распери крила испърпа и отиде та се не видѣ изъ зеления гжсталакъ. Слѣдъ кукувицата изъ гжстия габеревъ храстъ се обади гургулицата, съ тжжното си гуканье, което болезнено свива и распуска човѣшкото сърдце. Разбойницитѣ и жъртвата имъ насѣдахж на трѣвата.

— Кой си, отгдѣ си, какъвъ си, и съ какво се занимавашъ, всичко туй азъ знамъ, но ти не знаешъ: кой съмъ, отгдѣ съмъ и съ какво се занимавамъ, — каза Общи съ засмѣно лице.

— Така е, отговори полуспокойно търговецътъ и за пръвъ пжть изгледа свободно, отъ краката до главата, нему непознатия господинъ.

— Нашитѣ хора въ София пратили ти, ей, на, такава комитетска квитанция (показва квитанцията), завита въ едно печатно писмо: съ писмото и квитанцията молили те да дадешъ по-мощь на комитета; а ти, драгий ми прияте-
не само че си отказалъ, но си изпсувалъ
ѣка ни, като си му казалъ, че съ такива
танции и писма, ти ходишъ на онова
о, гдѣто царьтъ ходи пешкомъ. Така ли е?...

Търговецътъ се сѣти изведнъжъ, какви сѫ тия хора, и защо той днесь е уловенъ и отведенъ въ гората. Сърдцето му отново се сви болѣзнено, но това свивание бѣ повече отъ срамъ, а по-малко отъ страхъ.

— А бе брате! кой да знае, че е била такава работата. Рѣкохъ че се шегуватъ, — отговори търговецътъ.

— А сега какъ ти се вижда, шега ли е? — попита Общи шеговито.

— Кой да знае, че работата била такава! Да знаехъ, щѣхъ да приема и квитанцията и печатното писмо: щѣхъ да дамъ помощьта си.

— Тогава не си далъ доброволно, днесь ще ги земемъ насила. Колко лири носишъ съ себе си? — попита Общи.

— Около 500 лири, — тихичката съобщи търговецътъ.

— Дай ги тукъ! прѣброй ги! ще ти дадемъ срѣщу тѣхъ квитация! — заповѣда Общи.

Търговецътъ отключи дисага; извади лиритѣ; прѣброи ги, па умолително и въпросително погледнѫ на непознатия господинъ.

Момчетата (които безцѣлно скубѣхѫ детелина и класатка, когато разговарѣше началникътъ имъ съ търговеца) опулихѫ очи и отворихѫ уши, щомъ се лъснѫхѫ лиритѣ върху мешинения дисагъ. Когато търговецътъ броеше лиритѣ и ги рѣдеше на купчинки, момчетата въ умътъ си ги четѣхѫ една по една. За прѣвъ пѫть въ живота си тѣ виждахѫ 500 лири наредени на купчинки. Това имъ правѣше особено впечатлѣние; тѣ се радвахѫ на случая. . . .

— Колко сж всичкитѣ? — попита Общи.

— 500, — отговори търговецътъ.

— 400 ще веземъ ние, а 100 ще останжтъ на тебъ! — отсѣче Общи, като взе 400 лири, а 100-тѣхъ тури въ кисията, въ която бѣ завързана цѣлата сумма.

— Знаешъ ли да четешъ и пишешъ?

— Знамъ, — отговори търговецътъ.

— На, прочети тази квитанция! — заповѣда Общи, като му подаде една отъ ония комитетски разписки, извѣстни вече на читателитѣ по формата си (глед. Василъ Левски, стр. 193).

Търговецътъ взема полуспокойно квитанцията и на пръвъ пжть очитѣ му се спрѣхж на съкратенитѣ думи: Б. Р. Ц. К.

— Чети съ гласъ! — заповѣда Общи.

— «Бе, ре, це, ке, въ Българско, брой, Българско 10 Юни 1872 година, брой 3. Приехме отъ Г-на подъ брой и №. Х. У. изъ София 400 лири въ гората на Хайдушката поляна. Приети чрѣзъ человѣка въ турскитѣ дрехи». — Така прочети търговецътъ квитанцията.

— А какво е, онуй, тамъ, търкалястото! — попита Общи, като показа съ пръстъ на печата.

— Печатъ, — отговори търговецътъ.

— Прочети написаното на печата!

— На печата е изписано «рунтаво куче», а с ю него е написано: приврѣменното пра- і елство въ България. Надъ думата «Бъл- г 'я» отгорѣ е написано едно (I) отд. отъ бе, ре,

це, ке. — Така прочете търговецътъ дадената нему квитанция.

— Не е: «бе, ре, це, ке», а Български революционенъ, централенъ комитетъ. Това не е рунтаво куче, а е гербътъ на Българското приврѣменно правителство,—поправи учительтъ новия си ученикъ, смѣещецъ му се, че не може правилно да прочете расписката, която тъй скѫпо му струва.

— Прочети още веднѫжъ! — заповѣда учительтъ на ученика си. Търговецътъ, турнѫтъ въ положението на ученикъ (при това, какъвъ ученикъ и при какъвъ учитель!), изново и съвсѣмъ правилно прочете скѫпата си расписка, съ малка една погрѣшка въ думата революционенъ: търговецътъ не можеше свободно да произнесе дългата иностранна дума.

— Браво, браво, при първа поправка научихте си урока! Българското приврѣменно правителство има нужда като отъ васъ богати родолюбци; не давате доброволно пари, и съ това ни карате да ви плашиме само, и да ви учимъ на скѫпи уроци.

— А бе братко, кой да знае, че такава била работата: отъ все сърдце щѣхъ да дамъ помощьта си. Да сѫ халалъ 400 лири: ще дамъ още, когато ви потрѣбватъ и ми поискате, — увѣрително отговори търговецътъ.

— Ами скоро ли ще се освободимъ отъ турцитѣ? — съ дѣтинска наивность попита търговецътъ.

— Бѫдѣте всѣкога готови! когато му дойде

врѣмето ще ви се извѣсти; за сега ни трѣбватъ само пари; хора имаме: видишь ли ги юнацитѣ, отвъдъ морето отиватъ за Българско!...

— Ами Русия има ли пръстъ въ тази работа? — повторно попита ученикътъ учителя си.

— Разбира се, безъ нейно знание тия работи не ставатъ, — важно отговори Общи, като излъга, че Русия имала пръстъ въ дѣлата на приврѣменното българско правителство.

И тукъ, на Хайдушката поляна, Общи отвори апостолскитѣ си уста, та разви политическитѣ си възгледи по освобождението на България. Ученикътъ слушаше, слушахѫ и момчетата. Общи свърши урока си, като притури къмъ казаното, че щомъ се дигнѫтъ на бунтъ българитѣ, Русия и Сърбия въ сѫщия день ще проводѭтъ войскитѣ си да спасяватъ възстаналия народъ отъ турскитѣ ордии. Търговецътъ повѣрва и дълбоко се благодари, гдѣто узна такава политическа тайна, макаръ че заплати за нея 400 лири турски. Обирътъ и разговорътъ се продължихѫ около единъ часъ. Слѣдъ това търговецътъ бѣ свободенъ; Общи a la-браце го отведе до шосето.

— Молѭ ви се, не казвайте никому, че съмъ далъ 400 лири за смѣтка на комитета! Знаешъ, ако се научѫтъ турцитѣ, ще ми пати вата! — помоли търговецътъ неопасния вече чего човѣкъ.

— Разбира се, че никому нищо нѣма да емъ; само ще пишемъ на нашитѣ хора въ

София да те не закачатъ вече: вие сте отсега нататъкъ нашъ човѣкъ, на ли? . . .

— А бе братко! кой да знаеше, че е била такава работата! Още въ София щѣхъ да дамъ помощьта си; отъ незнание върнжхъ пратеника имъ съ праздни ржцѣ.

Така разговарѣхж Общи и търговецътъ слизайки отъ Хайдушката пжтека за шоссето; и тъй спокойно разговарѣхж, като че ли бѣхж найжарки, най-драги, най-близки приятели, като че ли прѣди единъ часъ Общи не бѣ разбойникъ, а търговецътъ негова плѣчка. Жъртвата и грабительтъ станжхж приятели; чувството на страха бѣ забѣгнжло на далечь отъ сърдцето на търговеца, а чувството на злобата у Общи бѣ се замѣстило съ чувството на приятелството. По заповѣдь на Общи, пазачътъ бѣ освободенъ, и заедно съ коньетѣ бѣ доведенъ на шосето. Пжтницитѣ бидѣйки свободни, продължихж пжтя си за Осиково; работата изглеждаше като че ли тѣ се бѣхж отбили въ гората на часъ врѣме, за да си набержтъ ягоди и да послушатъ славейчето, гургулицата и кукувицата. Щомъ се стъмни Общи съ момчетата си се прибра отъ гората въ бай Цвѣтковото ханче, а търговецътъ бѣ вече пристигнжлъ въ село Ябланица и се бѣ спрѣлъ въ хана на Марка чорбаджи. Когато Общи броеше лиритѣ прѣдъ бая Цвѣтка, въ това врѣме търговецътъ и чорбаджи Марко разговарѣхж за алжшъ-веришитѣ и за опасноститѣ, които могжтъ да се случжтъ на единъ търговецъ съ много пари, когато пжтува по турскитѣ царски дру-

мища. Клетиятъ Атанасъ Костовичъ! скжпоевтино, той живо-здраво се отърва отъ ржцѣтѣ на Общи, даже се сприятели; но черкезитѣ отъ Горни и Долни Джбникъ, слѣдъ като му взехж останжлитѣ 100 лири, заклахж го и го захвърлихж въ онзи гжсталакъ, въ който днесь стърчжтъ каменнитѣ и дървени кръстове надъ гробоветѣ на паднжлитѣ въ боя братушки при Джбницитѣ.

X.

Дяконъ Паиси осжденъ на смърть.

Кой е дяконъ Паисия? Какво «вѣрую» исповѣдва? Какъвъ е умствено и нравствено този хубавелекъ дяконъ? Всичко туй читателитѣ добрѣ знажтъ. Знажтъ още и онази, колкото смѣшна, толкова и страшна случка, която станж между него и Общи посрѣдъ нощь, между четертѣхъ голи и влажни стѣни въ гостната стая на чорбаджи Марка. Знажтъ и това, че дяконътъ е заплашвалъ учителитѣ и свещеницитѣ по селата съ турскитѣ власти, защото слушали и се подчинявали на комитетското управление. До поменжтата знаменателна (за ...она) «първа срѣща» съ Дяковски въ Яблаца, Паиси самъ бѣ си приготвилъ обвинителя актъ. Въ Тетевене, Ловечь Гложене, Тро..., Етрополе, Орхание, Ведраре, Изворъ, Пра...ъ и по другитѣ комитетски пунктове, дяконъ

Паиси публично бѣ говорилъ противъ членоветѣ на централния комитетъ и ясно бѣ се заканилъ да издири по-главнитѣ имъ послѣдователи и ги прѣдаде на турскитѣ власти. Това заканвание бѣ единъ видъ дипломатическа постжпка отъ негова страна: да сплаши дѣйцитѣ и членоветѣ на мѣстнитѣ комитети, и съ това да тури капакъ на комитетското дѣло въ Ловченската богоспасаема Епархия. Освѣнъ заплашванията, че ще прѣдаде на властитѣ хората на съзаклетието, той разубѣждаваше селянитѣ и гражданитѣ, гдѣто и когато му се прѣдставѣше случай, и ги отврѫщаше отъ комитета. Явно и дързостно прѣдъ хората на съзаклетието (но нему неизвѣстни за такива) той хокаше, хулѣше на дѣсно и на лѣво дѣйствията на дѣйцитѣ, наричаше ги: нехристиани, убийци, кръвници, разбойници, вагабонти, нехранимайковци, едепсизи, диванета, бербанти и прочее, и притуряше къмъ хоканията и хулѣнията си заплашванието: тежко му, който слуша тѣзъ бербанти. За всичко туй бѣ съобщено на централния комитетъ въ Ловечъ и въ Букурещъ. Съобщенията, писменни и устни, идѣхж едно слѣдъ друго почти отъ всичкитѣ селски и градски комитети. Самъ Общи въ едно дълго писмо рапортираше за всичко що бѣ извършилъ Паиси по селата и градоцетѣ противъ дѣлото на съзаклетието. Рапорта на Общи бѣ пратенъ и прочетенъ отъ когото се слѣдва. Въ умоветѣ на голѣмцитѣ отъ Ловченския комитетъ се въртѣше вече пи-

танието: «какво трѣбва да се прави съ дякона Паиси за противодѣйствията му върху комитетската тайна уредба?» Питанието се въртѣше въ главата на попъ Кръстя, Димитра Пъшковъ, Марина Лукановъ (кѫсото), Ивана Драсовъ; — въртѣше се въ главитѣ имъ, както орелъ въ синето небе се върти надъ зайче легло, зорко слѣдящъ за всѣко движение на зайчето. Питанието узрѣ, когато Левски се завърнѫ отъ Етрополско въ Ловечъ и прѣдложи: дяконъ Паиси трѣбва да се убие. Въ началото на мѣсецъ Юни членоветѣ на Централния комитетъ въ Българско имахѫ засѣдание край рѣката Осмь. Засѣданието бѣ отъ извънреднитѣ, свикано нарочно да рѣши окончателно за прѣмахванието на владишкия дяконъ. Едни отъ членоветѣ прѣдлагахѫ да се сплаше Паиси и чрѣзъ тѣзи сплашвания да се пропѫди изъ Ловченската епархия, или пъкъ чрѣзъ сплетни прѣдъ голѣмцитѣ на деня да се отстрани отъ прѣдметната епархия. Второто прѣдложение бѣше: Паиси да се убие; това се възлага на Димитра Общи. Главниятъ комитетъ въ Българско прие второто прѣдложение и рѣши: дяконъ Паиси да се убие. Това рѣшение се съобщи на Общи, по комитетската тайна поща, като му се заповѣда бързо да извърши присѫдата.

Паиси въ «първата си срѣща» съ Общи, Ябланица, бѣ сплашенъ: рѣдко излазѣше на колка по селата, и ако излазѣше, то всѣкога аше придруженъ отъ едно или двѣ запти-. При срѣщитѣ си съ селскитѣ попове, учи-

тели и старѣйшини, бѣ доволно прѣдпазливъ въ думитѣ си. Вардѣше се да не говори противъ съзаклетието: страшната мисъль, че могжтъ да го убижтъ, наченж отъ день на день да го плаши. Когато каймакаминътъ го запитваше: защо искате да ви придружаватъ заптиета по селата? Дяконътъ отговарѣше, че българитѣ доброволно не си плащатъ черковнитѣ берии, а като видьтъ заптийския джепкенъ и касатура подчиняватъ се, плащатъ редовно и напълно. Послѣ случката въ Ябланица съ непознатия нему бунтовникъ, когото знаеше подъ името Дяковски, Паиси получи нѣколко безименни писма отъ Етрополе, Орхание и Изворъ, въ които писма му се казваше, че ще бжде убитъ, ако не си стиска устата, и не прѣстане да заплашва поповитѣ и учителитѣ съ турски зандани. Тѣзъ безименни писма още повече поддържахж въ душата на дякона страшната мисъль за убийство. Въ едно отъ тѣзи писма, подхвърлено въ спалнята на дякона, явно му се казваше, че ще бжде убитъ, и му се посочваше параграфа отъ IX глава за наказанията изъ устава на Б. Ц. Р. К. [1]). Нощното нападение въ Ябланица, безименнитѣ писма, страшнитѣ сънища, прѣдчувствието за нѣкаква си опасность, всичко туй сплаши Паисия: той рѣши у себе си, прѣдъ себе си, за себе си, да се не бърка въ работитѣ на тайното българско приврѣменно правителство. Мисъльта да обади

---

[1]) Глед. Василъ Левски. Стр. 126—131.

на турскитѣ мѣстни власти за сѫществуването на комитетското съзаклетие само веднъжъ го посѣти; но това посѣщение не трая повече отъ една нощь. На другия день, сутриньта, Паиси пропѫди изъ главата си тази неканена гостенка, като ѝ забрани строго, другъ пѫть да му се не явява. Независимо отъ това строго запрѣщение, идеята за прѣдателство, сегизъ-тогизъ, съвсѣмъ незабѣлѣжено отъ самаго Паисия, се промъкваше въ калугерската му душа. Мисъльта за прѣдателство безочливо се натрапваше, а Паиси съ нравствена досада ѭ пропѫждаше. Тази вѫтрѣшна борба най-сетнѣ се свърши съ това, че дяконътъ побѣди: смаза мръснишката мисъль съ рѫцѣтѣ на патриотическото си сърдце.

Въ такъва нравствена мѫка се намираше дяконъ Паиси, когато централниятъ комитетъ въ «Българско» произнесе страшната присѫда надъ него, а Общи тури на кракъ тайната четица за извършванье на присѫдата. Дяконътъ търсѣше случай да открие сърдцето си прѣдъ нѣкого отъ хората на съзаклетието: доброволно да обяви, че той нѣма да се бърка въ дѣлата на комитета; но, като не можеше да се срѣщне вече лично съ Дяковски, защото не знаеше гдѣ се намира, то той раскри болкитѣ на сърдцето си прѣдъ Бошеранова, когото помоли [illegible] съобщи гдѣто трѣбва, да го не прѣслѣдватъ; [illegible]ерановъ съобщи на Общи желанието на Па-[illegible]я, но Общи не повѣрва. Слѣдъ като получи [illegible]сѫдата на Централния комитетъ, Общи [illegible] на кракъ тайната четица, пуснѫ хора да

слѣдѫтъ въ диритѣ на владишкия дяконъ. По шосето Ябланица — Орхание бѣхѫ опрѣдѣлени двѣ мѣста за извършвание на убийството; по пѫтя между Ловечъ и Изворъ бѣ опрѣдѣлено трето мѣсто; по пѫтя между Орхание и Етрополе — четвърто; по пѫтя между Изворъ и Гложене — пето; най-сетнѣ по пѫтя между Ведраре и Изворъ бѣше опрѣдѣлено шесто мѣсто. Арнаутски фустанели бѣхѫ раздадени на хората отъ тайната четица. Опрѣдѣленитѣ мѣста (на едно отъ които трѣбваше да се испълни присѫдата), даденитѣ наставления на хората отъ четицата, лутанието на Общи по селата, долинитѣ, горитѣ и пѫтекитѣ, всичко туй съставѣше грозната мрѣжа, която бѣ оплетена отъ ума на Общи;—мрѣжа, въ която дяконъ Паиси трѣбваше да се улови живъ и убие като добитъкъ, прихванѫтъ отъ болестьта сапъ. Василь Бошерановъ и Димитъръ Крачуновъ знаехѫ за присѫдата; знаехѫ още че Общи търси мѣсто, на което ще трѣбва да се извърши убийството; за това тѣ по заповѣдь на Общи направихѫ нужнитѣ приготовления въ село Изворъ. Обстоятелствата се сложихѫ тъй, че първиятъ опитъ на убийството трѣбваше да се извърши на шестото мѣсто—Ведраре-Изворъ.

Първо опитвание.

Бѣ или 15-й или 16-й отъ мѣсецъ Юни, годината 1872. Дяконъ Паиси този день бѣ пристигнѫлъ въ селото Изворъ, придруженъ отъ едно заптие. Владишкиятъ таксилдаринъ бѣ дошълъ въ

това село по едно църковно дѣло. Спрѣлъ се бѣ въ хана на Димитра Крачуновъ, прѣдсѣдатель на Изворския комитетъ, единъ отъ най-върлитѣ съзаклетници. Бѣ сѫбботенъ день, надвечеръ, Паиси и селскиятъ свещеникъ бѣхѫ въ черкова на вечерня. Единъ отъ учени-цитѣ канерва, а Бошерановъ пѣе отъ дѣсна страна. Попътъ и дяконътъ се обаждатъ по черков-ному отъ олтаря, ученицитѣ и учительтъ отгова-рятъ на молитвитѣ имъ. Когато се пѣеше тро-паря единъ ученикъ (на 8—9 години) набърже влѣзе съ боси крака въ черквата и по студенитѣ каменни черковни плочи се приближи до учителя си; подръпнѫ го за палтото и му подаде една свита пусулка. Бошерановъ, слѣдъ като испѣ тропаря, излѣзе на бърже изъ черквата и се опѫти къмъ клепалницата и черковната стая, гдѣто го чакаше единъ човѣкъ, повидимому, овчарь. — Това бѣ Общи.

— Паиси довечера въ Изворъ ли ще прѣспи?

— Да, и утрѣ послѣ черква ще замине за Осиково по ведрарската пѫтека.

— Момчетата сѫ готови; утрѣ той ще бѫде убитъ въ гората на пѫтя между шосето и селото. Потруди се да прѣмине прѣзъ това мѣсто. Ти знаешъ, гдѣ е нивата на . . . и корията на . . . ?

— Знамъ, знамъ; но дяконътъ, както ти [...]ахъ по-прѣди, моли се да го не прѣслѣдваме; [...]щава да влѣзе въ съзаклетието и да работи съ [...]ъ наедно по уреждането на комитетитѣ!

Късно е вече! Колко заптиета го съпро-[...]цать?

— Едно, но глупецъ надъ глупцитѣ.

Така разговаряхѫ Общи и Бошерановъ до клепалницата и черковната стая, въ която лѣжѫтъ свѣщи изворскитѣ набожни бабички. Бошерановъ се върнѫ въ черквата, а Общи си отиде по работата.

Свърши се черковната «вечерня», бабичкитѣ и учиницитѣ се разотидохѫ, а дяконътъ, учительтъ, попътъ се спрѣхѫ на сѫщото мѣсто подъ клепалницата, гдѣто прѣди малко разговарѣхѫ Общи съ Бошеранова. Паиси въртѣше въ рѫката си кехлибарена бройница, гордо държеше главата си и гиздавото си тѣло и мъмрѣше попа по черковното дѣло, за което бѣ дошълъ нарочно отъ Орхание. Попътъ съ кръстосани рѫцѣ, съ смирено лице и съ умоляющи погледи слушаше заповѣдитѣ на черковната власть, гълташе безропотно затегвателнитѣ хапове, които му се прѣдписвахѫ по черковна рецепта не отъ нѣкой докторъ на Богословието, а отъ единъ полуобразованъ калугеринъ, който 'случайно располагаше съ сѫдбата на 200 и повече свещеници и учители въ ловченската епархия. Бошерановъ полуразсѣено слушаше разговора между началството и подчинения: неговото въображение бѣ го занесло въ нивата на . . . и въ корията на . . . . живо се рисуваше въ главата му утрѣшния день съ страшното произшествие, което ще стане на пѫтя между Изворъ и Осиково. — Вниманието му бѣ насочено по цѣлата дължина на кривата горска пѫтечка, по която утрѣ ще пѫтува дяконътъ, а въображението му, бидѣйки сгорещено

отъ чувството на страха, живо рисуваше самото убийство. Въ отговоръ на мъмрението попътъ се извиняваше и хвърлѣше вината върху невѣжеството на виновницитѣ. Прѣдъ бесѣдующитѣ се изправи синътъ на Крачунова, ученикъ отъ първия классъ, и съобщи на Бошеранова, че баща му кани на вечеря дякона, попа и него, учителя. Дяконътъ поглади русата главичка на ученика и му каза: «много здравье на баща ти, тази вечерь съмъ му на гости.» Крачуновъ заема въ общественото положение на Изворъ онова стѫпало, което заема и дѣдо Марко въ село Ябланица, при това Крачуновъ е кметъ въ село Изворъ.

Богатата селска вечеря бѣ приготвена, софрата сложена, около неѭ седѣхѫ стопанинътъ съ поканенитѣ гости. Думата се въртѣше около дѣлото, по което Паиси бѣ дошълъ въ селото. Слѣдъ вечерята дяконътъ шеговито зададе нѣколко въпроса по географията на ученика.

— Каква е земята на видъ? попита дяконътъ.

— Валчеста е като тиква, — отговори малкиятъ Крачуновъ, и се зачерви, като че ли каза нѣщо срамотно.

— Какъ става день и нощь, лѣто и зима?

Ученикътъ отговори, като повтори дума по дума това, каквото бѣ писано въ учебника. Учи-[illegible]тъ Бошерановъ поправи малко ученика си и [illegible]юсъвѣтва да се не срамува, когато го питатъ [illegible]акива нѣща, а да отговаря смѣло и съ гордость.

— Истина ли е това, отче дяконе, гдѣто [illegible]ътъ ученитѣ, че земята се въртѣла? — по-[illegible]старецътъ, бащата на Крачунова.

— Туй нашето малко, отъ какъ е дошълъ новиятъ учитель, разправя, кого гдѣ срѣщне, че земята била валчеста, че се въртѣла, че не знамъ що си правѣла. Расправя такива нѣща, гдѣто ума ми не може да ги побере! — продължи запитването си старчето.

— Истина, истина е старче! — отговори дяконътъ и отвори уста та изреди, едно слѣдъ друго, доказателствата, за които нѣкога си Галилей е гнилъ въ папскитѣ тъмници.

Когато дяконътъ доказваше на стареца, че земята е валчеста и че се върти около оськта си, то въ главата на Крачунова (синъ на стареца) прѣхвъркнѫ мисъльта: «главата на дякона е валчеста, утрѣ ще видимъ на кѫдѣ ще се завърти.» Димитръ Крачуновъ знаеше, че Общи причаква Паиси въ гората.

На другия день, день света недѣля, още въ зори около шестина арнаути, въорѫжени съ чифтета, револвери и ножове, се явихѫ въ гората при нивата на . . . . , и се намѣстихѫ хайдушки въ гѫстълака между младоцитѣ мѣшета и церовки. Попътъ и дяконътъ служехѫ литургия въ чёрквата; ученицитѣ канервахѫ, Бошерановъ пѣеше, бабичкитѣ се кръстѣхѫ и се услушвахѫ въ приятния гласъ на владишкото дяконче. Каза се апостола, чете се Евангелието, минѫ прѣноса, испѣ се херувикото; свърши се Божествената литургия, богомолцитѣ се разотидохѫ, два коня чакахѫ прѣдъ хана на Крачунова; дяконътъ, попътъ, учительтъ и Крачуновъ похапнѫхѫ и пийнѫхѫ за «добра пѫтя». Дяконътъ се

качи на коня си, и, слѣдъ като се ржкува съ испроводачитѣ си, бутнж го по пжтечката, на която го чакаше смъртьта. Бошерановъ и Крачуновъ си пошушнжхж нѣщо; влѣзохж въ стаята, гдѣто бѣ нощувалъ дяконътъ, и съ сключени, отъ страхъ и милость, сърдца разговорѣхж за убийството, което имаше да се извърши него день. Заптието, въоржженно съ винчестеръ и кавалерийска шашка, ѣздѣше нѣколко раскрача прѣдъ владишкия дяконъ. Отъ гората до селото разстоянието е около десеть километра. Сждба го кажете, прѣдчувствие го рѣчете, каквото щѣте, така го кръстѣте, но щомъ се приближихж къмъ мѣстото, гдѣто прѣоблѣченитѣ съзаклетници подъ командата на Общи причаквахж пжтницитѣ, Паиси се спрѣ, като че ли нѣкоя си, нему неизвѣстна, ржка хванж юздитѣ на коня и го спрѣ на срѣдъ пжтя: заптието, което ѣздѣше на нѣколко крачки прѣдъ дякона, забѣлѣжи едного отъ разбойницитѣ, който си промѣняше мѣстото отъ единъ храстъ задъ други, спрѣ се въ недоумѣние, и връцнж коня назадъ. Паиси прѣдрасположенъ да вѣрва, че въ тази гора могжтъ да го причакватъ или прости разбойници, или хората на съзаклетието, уплашено и силно дръпнж юздитѣ на коня си, повърнж го назадъ и прѣпускомъ стигнж въ селото Изворъ. Растреперено слѣзе отъ коня си, влѣзе въ стаята си, ...шнж се на сламения мендерликъ и за...ка. Когато дяконътъ плачеше и сърдцето му свиваше и распускаше неправилно, заптието правѣше на любопитствующата селска тълпа,

че около 20—30 души арнаути-разбойници ги причаквали въ гората. Крачуновъ и Бошерановъ, на които много добрѣ бѣ извѣстно, кои сж и какви сж разбойницитѣ, распитвахж потънко заптието за случившето се. Поздравихж присторено дякона съ сполучливото му избавянье отъ гибельта и, приструвайки се, питахж единъ другиго: като отъ кждѣ ли, пъкъ, сж се домъкнжли тѣзи арнаути въ изворската гора? Единътъ отъ тѣхъ расказваше, т. е. лъжеше, че ужъ чулъ, че прѣди нѣколко дни нѣкой си видѣлъ да се расхождатъ вържжени арнаути по ловченския пжть, а Бошерановъ лъжеше, че не само чулъ, но видѣлъ съ очитѣ си, като се връщалъ отъ Орхание, нѣколко души арнаути въ Осиково прѣдъ хана и дюкяна на Ивана Стефановъ палабуюклията [1]).

Димитръ Крачуновъ, понеже е селски кметъ, и като такъвъ щѣше до извѣстна степень да отговаря прѣдъ турскитѣ власти за случившето се, и второ, за да убѣди дякона, че разбойницитѣ сж сжщински арнаути, на часа натъкми «чета отборъ юнаци,» около 15—20 души, и въ видъ на потера ж прати по посоката, гдѣто се прѣдполагаше че се намиратъ арнаутитѣ. Потерата бѣ съставена отъ хората на изворското съзаклетие, прѣдводителствована отъ брата на кмета, единъ отъ най-върлитѣ изворски съзаклетници. Кметътъ скришомъ даде наставления

---

[1]) Иванъ Стефановъ е членъ отъ Осиковския комитетъ, неговиятъ ханъ е единъ отъ тайнитѣ пощ нски пунктове. И днесь той още е живъ.

на брата си, да не гони и дири никого, а само да се порасходи въ околностьта и съ празни ржцѣ и лъжовно съобщение да се завърне въ селото. Взетата мѣрка отъ страна на кмета дѣйствително залъга дякона: той наченж да вѣрва, че разбойницитѣ сж сжщински арнаути и съ нетърпѣние чакаше да види сетнинитѣ на дирението. Надвечерь потерата се завърнж и съобщи, че немогла да намѣри никакви дири отъ разбойницитѣ, и даде мнѣние че навѣрно не е имало никакви разбойници, а така се е присторило на заптието, или пъкъ то нарочно лъже, за да се подмаже на дякона, съ цѣль да получи повечко възнаграждение за услугитѣ си. Отъ расказитѣ на потерата самото заптие наполовина повѣрва обстоятелствата, при които то за пръвъ пжть видѣ сгушения задъ храста арнаутинъ.

На другия день, понедѣлникъ, дяконътъ наполу успокоенъ се завърнж въ Орхание, а Общи още въ сжщия день, слѣдъ несполуката распрати момчетата по домоветѣ имъ, а самъ той се запжти за Карданъ. Отъ Тетевенъ, той, Общи, въ едно дълго писмо, испратено на Ловченския комитетъ, изложи подробно обстоятелствата, които му побъркахж да испълни присждата. Въ писмото си Общи напомни и това обстоятелство, че Паиси чрѣзъ Бошеранова е заявилъ, че нѣма вече да бърка на комитетското съзаклетие и че даже самъ желае да запише като членъ въ комитета.

Паиси лесно и евтино се отърва отъ примката, която му бѣхж хвърлили въ горицата между

Изворъ и Ведраре. Ако бѣ се уловилъ въ тази примка, турнжта отъ съзаклетницитѣ, то споредъ планътъ на Общи, по испълнение присждата, щѣше да бжде отведенъ въ гложенския балканъ и заедно съ заптието щѣхж да бждѫтъ убити и захвърлени; коньетѣ имъ натирени; оржжието имъ заровено, а паритѣ имъ щѣхж да се вематъ за въ полза на комитетското съзаклетие.

Първото опитвание да се убие Паиси отъ името на общето съзаклетие чрѣзъ Общи (първата срѣща между тѣхъ бѣ въ Ялбаница) излѣзе несполучно, както нощното нападение върху живота и кжщата на Николча Арнаудовъ. Тѣзи двѣ несполуки дразнѣхж болното честолюбие на Д. Общи, рицарьтъ на камата; тѣ му причинихж нѣколко безсънни нощи и двѣ-три нравствени трески.

XI.

Общи осжденъ на смърть.

Между двама клюки нѣма, па не може и да има. — Тамъ, гдѣто има трима, тамъ може да има интрига. — Общество, било то съзаклетническо, или несъзаклетническо, високо просвѣтено или неучено, диво или питомно, дамско или кавалерско, калугерско или мирско, каквото и да е то, отъ каквито елементи и да е сглобено, отъ каквато умствена и нравствена градация и да е то, всѣкога е изложено на интриги и интрижки. — Даже въ обществото на ангелитѣ небесни и дяволитѣ

тартарски, казватъ, нѣкога имало интриги, и то, още какви! . . . . Обществото на комитетското съзаклетие не бѣ оскудно отъ къмъ интриги и интрижки. Като общество и то, съзаклетието, си имаше своитѣ клюки, своитѣ клюкари, голѣми и малки интриганти.

Въ продължение на нѣколко мѣсеца, Общи направи нѣколко политически обира. За направенитѣ обири Общи не съобщи въ Централния комитетъ, нито пъкъ внесе всичкитѣ обрани пари, или пъкъ часть отъ нея, въ касата на Ловченския комитетъ. Съ събранитѣ чрѣзъ обири пари Общи набави по-необходимитѣ нѣща на тайната си четица. Съ часть отъ тѣзи пари той купи деветь коня нарочито за пощенско употрѣбление и за внезапни нападения. Коньетѣ бѣхѫ раздадени на момчетата отъ тайната четица. За себе си Общи купи единъ черенъ атъ и едно раскошно сѣдло, за 25—30 лири. Набави на всичкитѣ момчета отъ четицата по единъ револверъ съ по 100—200 патрона. Хората отъ Централния Комитетъ чрѣзъ слухове, разнасени отъ мѣстнитѣ комитети, узнавахѫ за работитѣ на Общи: Ловчени му се сърдѣхѫ, гдѣто той не имъ съобщаваше за дѣлата си по обиритѣ и разхарчванието на комитетскитѣ пари. Казахме, общество безъ интриги и клюки нѣма на този бѣлъ свѣтъ: ѕви слухове, не щете, пристигахѫ до ушитѣ членоветѣ отъ Централния комитетъ, по ритѣ, и опитванията за убийство отъ страна на щи! Въ обществото на съзаклетието се

разнесе мълвата, че Общи обралъ единъ богатъ софийски евреинъ въ Арабаконашката клисура, взлъ му билъ около двѣ хиляди турски лири. Послѣ се разнесе мълвата, че той ужъ казалъ нѣкому по тайно, че слѣдъ като събере нѣколко хиляди лири ще избѣга въ Сърбия и че ще се оттегли отъ комитетското дѣло. Мълвѣше се още, че ужъ той казалъ нѣкому си, че ще убие Левски, съ цѣль да застѫпи мѣстото му, като глава на революционнитѣ комитети въ Българско. Най-сетнѣ, самъ Общи, въ присѫтствието на Левски, въ кѫщата на Анастаса Поповъ (братъ на Даниила Поповъ), явно се закани на хората отъ централния комитетъ въ Ловечъ, че ще ги избие като кучета, ако продължаватъ да гледѫтъ на него, като на вагабонтинъ — да криѭтъ отъ него комитетскитѣ тайни; да го употрѣбляватъ като джелатинъ, а послѣ това да обсѫждатъ дѣлата му и въ обсѫжденията си да го наричатъ «голѣмъ вагабонтинъ». При това, като се взематъ прѣдъ видъ: първо, несполуката на дѣлото съ Арнаудова; второ, несполуката при испълнението на комитетската присѫда по дѣлото на Паисия, още повече, че той, Общи, въ писмото си прѣдлага да се отложи убийството на Паисия, понеже той се покръстилъ; — всичко туй събрано въ умоветѣ и сърдцата на хората отъ Ловченския комитетъ, накара ги да се осѫмнѭтъ, че Общи има лоши кроежи — наченѫхѫ да обяснаватъ всѣко негово дѣйствие въ смисъль на злонамѣреность. Прѣдъ очитѣ, както на Левски, така и прѣдъ

членоветѣ на Ловченския и Букурешки комитети Общи бѣ не само прѣстѫпникъ, нарушивши устава на комитетското съзаклетие, но и човѣкъ врѣденъ за сѫществуванието на самото приврѣменно Българско правителство. Къмъ всички тѣзи бѣдѣния дойде та се притури и тази клюка, че ужъ Общи за това не убилъ Паисия и Арнаудова, защото тѣ го, ужъ, подкупили. Къмъ горната клюка дойде та се присъедени още по-страшна, още по-грозна интрига, именно, че ужъ Общи щѣлъ билъ на своя глава, независимо отъ Централния комитетъ, да развие знамето на свободата въ Орханийско, Тетевенско, Етрополско, Софийско и Врачанско. Тази клюка още повече обезпокои хората отъ Ловченския комитетъ. Левски и членоветѣ на Централния комитетъ начен҄ѫхѫ да търсѭтъ срѣдства да се отървѫтъ отъ лудориитѣ на Общи и отъ самаго него. Въртѣхѫ сукахѫ, най-сетнѣ го поканихѫ да се яви лично въ Ловечъ и да се обясни прѣдъ тѣхъ, но той, Общи, категорически отказа. Тази му постѫпка още повече раздразни Левски и членоветѣ на Централния комитетъ. Това раздразнение и роди рѣшението на комитета: Общи трѣбва да се убие. Тегли се жребе; паднѫ се на Христя Ивановъ (Голѣмиятъ) да извърши у[illegible]йството.

Прѣзъ мѣсецъ Юни, за насъ неизвѣстно кой д[illegible], Христо Ивановъ (Голѣмиятъ), въорѫженъ с[illegible] револверъ, кама и отрова и ѣздящецъ н[illegible]акалестия комитетски конь, опѫти се

отъ Ловечъ за Сарсаулъ. Планътъ за испълнение на комитетската присжда, т. е. убиванието на Общи той, Голѣмиятъ, скрои още въ Ловечъ. Планътъ бѣ късичъкъ, простичъкъ и ясенъ. Той прѣдполагаше, че ще се срѣщне съ Димитра въ Орхание, и отъ името на Ловченския комитетъ ще му поиска смѣтка за несполукитѣ при испълнение комитетскитѣ присжди по дѣлото на Арнаудова и дякона Паиси. Отъ обясненията на Общи, ако намѣри, че непрѣдвидѣни обстоятелства сж побъркали, че заплетени нѣкакви случки сж попрѣчили да се извършжтъ присждитѣ, и найсетнѣ, ако Общи се обѣщае, че въ късо врѣме ще испълни присждата надъ Паисия, то той (Голѣмиятъ) ще отложи убийството; ако ли пъкъ намѣри противното, ще испълни присждата по слѣдующия начинъ:

Голѣмиятъ ще покани Общи да отиджтъ по ревизия на комитетитѣ въ Гложени или Етрополе; по пжтя въ нѣкоя гжста гора, тѣсна пжтечка, балканско дере ще изостане нѣколко крачки назадъ, и на разстояние отъ петь крачки ще испразни и шестѣхъ куршума на револвера си въ широкитѣ плещи и тлъсти гжрди на Общи; ако ли пъкъ куршумитѣ не свалжтъ осждения на смърть, то той съ бързината на черкезинъ ще забие камата си въ тънтурестото му тѣло. Слѣдъ испълнението на присждата, ще захвърли мъртвото му тѣло въ единъ отъ тъмнитѣ и непристжпни балкански долове, и съ това ще приготви на орлитѣ и вълцитѣ малко храна отъ човѣшко месо. Голѣмиятъ трѣбваше да из-

върши едното отъ двѣтѣ; но, не извърши, нито едното, нито другото. Пристигнж той въ Орхание, испрѣчи се прѣдъ Сарсаулскитѣ голѣмци и имъ съобщи цѣльта на дохождането си въ Орхание. Слѣдъ това поиска да се срѣщне съ Общи, като мислѣше, че Сарсаулци ще се присъединжтъ къмъ рѣшението на Ловченския комитетъ. Общи бѣ въ Орхание, въ кжщата на В. Петрова, когато Голѣмиятъ распитваше за него; но голѣмцитѣ на Сарсаулското правителство излъгахж Христя, че ужъ нѣмало било Общи въ Орхание, че ужъ прѣди нѣколко дни заминжлъ за селото Гложени, като, ужъ, казалъ, че отъ Гложени ще замине за Плѣвенъ, а отъ Плѣвенъ, чрѣзъ Никополъ Турну-Могурели, щѣлъ билъ да отиде въ Букурещъ на лични расправии. Защо излъгахж Христя сарсаулскитѣ голѣмци? Защо не си обадихж правичката, че Общи въ този сжщия день, когато се говорѣше за неговото отивание въ Букурещъ, бѣ въ кжщата на Петрова? . . . . За това, че тѣ обичахж, уважавахж, почитахж Общи за рѣшителностьта му; за това, че тѣ бѣхж негови съмишленици и не желаехж да чужтъ, или пъкъ съ очитѣ си да видитъ убитъ съ куршума и камата на съзаклетието човѣка, който до вчера сплашваше и ограбваше въ името на сжщето съзаклетие п тивницитѣ на народното дѣло. Най-сетнѣ, хорн на Сарсаулското съзаклетие не бѣхж с часни съ рѣшението на Ловченския комитетъ, и ко настояватъ Ловченци на рѣшението си, т Сарсаулци ще се отцѣпжтъ отъ Иванъ-

Шишмана и на своя глава ще продължаватъ да дѣйствоватъ на чело съ Общи. Станж едно малко спрѣчкване между Шишмановци и Сарсаулци. Това спрѣчкване доказа: какво значи българско **единство**, било то печатарско, било заклетническо, или пъкъ търговско. Общи се научи, че Голѣмиятъ Христо е дошълъ да го убие. Тежко му станж, поплака си, както дяконъ Паиси плака въ Изворъ, и рѣши да се срѣщне съ Голѣмия, за да се обясни на дълго и широко, но голѣмцитѣ на орханийския комитетъ не позволихж тази срѣща, като се задължихж отъ своя страна да уравнжтъ недоразумѣнията. По тѣхно настояване Общи напуснж Орхание и се прѣсели на 10—15 дни въ въ Черепишския монастирь, доклѣ тѣ уравнжтъ страшния въпросъ: да бжде ли Общи между живитѣ, или не. Между Черепишкия монастирь и Орхание се нареди нарочита поща, чрѣзъ която Общи се държеше въ течението на прѣговоритѣ между Сарсаулци и пратеника на Централния комитетъ.

Голѣмиятъ Христо напуснж Орхание и на отивание каза прѣдъ Василя Петровъ, прѣдсѣдатель на Сарсаулското съзаклетие, че ако Общи убие дякона Паисия, то навѣрно Централниятъ комитетъ ще оттегли присжда си. Това обявление бѣ съобщено на Димитра, който не почиваше, а нравствено се мжчеше въ монастиря. Измжчилъ си бѣ горкиятъ отъ собствената си съвѣсть, гдѣто бѣ се спрѣчкалъ съ ловченския комитетъ и съ обичния

нему Левски. Обѣща се той въ себе си, прѣдъ себе си, на себе си и на голѣмцитѣ отъ Сарсаулъ, че ще испълни присѫдата надъ владишкия дяконъ — макаръ по срѣдъ пладне, въ срѣдъ града, или кое да е село той ще убие осѫдения на смърть дяконъ. Понеже Паиси, послѣ случката въ Изворъ, напуснѫ за нѣколко дни Орхание и се прибра въ Ловечъ, то Общи заповѣда на хората си въ Сарсаулъ да слѣдѭтъ за завръщанието му въ Орхание: щомъ се завърне дяконътъ отъ Ловечъ въ Орхание на часа да му съобщѭтъ, за да приготви нужното и извърши убийството.

Голѣмиятъ Христо, като допускаше, че ще може лично да се срѣщне съ Общи, или въ Етрополе, или въ Гложене, или въ Изворъ или пъкъ въ Плѣвенъ, минѫ прѣзъ тѣзи градове и села, подъ видъ че прави ревизия на комитетитѣ по заповѣдь на ловченския централенъ комитетъ. Разбира се, че той нигдѣ не срѣщнѫ Общи. Слѣдъ като заобиколи горѣказанитѣ градове и селца, Голѣмиятъ се завърнѫ съ праздни рѫцѣ въ Ловечъ и изложи обстоятелствено, какъ стои работата по испълнение присѫдата надъ Общи. Обстоятелството, че Сарсаулци заплашватъ че ще се отцѣпѭтъ отъ Централния комитетъ, ако Общи бѫде убитъ, а съ това ще повлѣкѫтъ подиръ себе си и околнитѣ комитети, накара хората отъ ловченския комитетъ да оттеглѭтъ рѣшението си. Членоветѣ на главния комитетъ поискахѫ: Общи да се яви прѣдъ тѣхъ лично и надълго и широко да оправдае вироглавитѣ си постѫпки.

Такъво бѣ настроението на Шишмановци слѣдъ завръщанието на Голѣмия Христя отъ Сарсаулъ. Това настроение бѣ подушено отъ приятелитѣ на Общи и му бѣ съобщено, като го съвѣтвахѫ да испълни присѫдата надъ Паиси, и слѣдъ това да се яви на обяснение прѣдъ Ц. Б. Р. К.

XII.

Дяконъ Паиси бѣга въ Ловечъ.

Злата срѣща въ гората, между Изворъ и Осиково, съ хората отъ съзаклетието, първата срѣща съ Дяковски въ Ябланица, заканванието на Стамена отъ село Скривена, че ще убие дякона, ако той продължава да псува хората на комитета, всичко туй, събрано въ душата на Паисия, направи го да бѫде до толкова гузенъ къмъ нѣщата, щото наченѫ да си въобража́ва, че задъ всѣки храстъ и драка по Орханийско, Тетевенско и Етрополско се крие разбойникъ или нѣкой, a la-Дяковски, човѣкъ отъ комитета. Както, веднъжъ хващана въ капанъ, птичка или мишка, прѣдпазливо се приближава до прѣдметитѣ, имѣющи или напоминающи външно очертанието на капана, така сѫщо и дяконъ Паиси прѣдпазливо се приближаваше при ония свои познати хора, за които прѣдполагаше, че сѫ членове на комитетското съзаклетие: чувството на страха явно бѣ отпечатано въ гузния погледъ на чернитѣ му очи, въ честото му

обръщание на лѣво и на дѣсно (като че ли нѣкой го гони), въ треперящитѣ му красиви бърни, въ шупнението съ хората (намѣсто свободното говорение, както по-прѣди), всичко това показваше, че Паиси се мѫчеше въ душата си отъ нѣкаква си страшна и тайна личность, нѣкъкъвъ си убиецъ, нему ужъ като познатъ, но напълно неизвѣстенъ човѣкъ, на когото образа и каефетя му сѫ добрѣ извѣстни, но името му не знае; не знае родното му мѣсто, баща му, майка му, братьята му; не знае минжлото му, а сегашното му, грозното му сегашно, сѫщо не знае догдѣ се простира то и въ какъвъ размѣръ отъ комитетската власть. Не знаеше (а това го силно мѫчеше) какво изобразява отъ себе си човѣкътъ, който го излъга, че се казва Дяковски. Началникъ на комитета ли бѣ този Дяковски? Неговъ джелатинъ ли е? или пъкъ е нѣкой вагабонтинъ, който въ името на свободата ходи по градоветѣ и селата да убива и обира мирнитѣ хорица? Всички тѣзи въпроси страшно и дълбоко вълнувахѫ сърдцето на сплашения дяконъ. Чувството на страха, дѣйствующецъ така, заблуди свѣтлия умъ на дякона и разхлаби бурмитѣ на личната му логика. Страхътъ разбурми ума на Паисия, а уплашеното му въображение захванѫ да рисува страшни картини, да съчинява небивалици, д прѣувеличава и намалява до такъва стъпень с динскитѣ прѣдмети и събития, щото въ спо- в нитѣ си и свѣтли минути той самъ се чудѣше и себе си, самъ усѣщаше, че отъ негова страна и тукъ прѣувеличение или намаляване, че на-

праздно такъвъ страхъ тукъ, а спокойствие тамъ, че работитѣ никакъ не се сж измѣнили, откакто сж били до «Първата срѣща» въ Ябланица, до «Злата срѣща» между Изворъ и Осиково и спрѣчкването му съ Стамена отъ селото Скривена. Това бѣхж признаци на едно слабо умствено разбурмяване, признаци на леко душевно растройство. — Нѣщо бѣше шавнжло въ ума на сплашения дяконъ.

Така поставенъ и така настроенъ Паиси почувствова и съзна необходимостьта доброволно да се отстрани за нѣколко врѣме отъ Орханийско; съзна, че трѣбва врѣменно да се отдалечи отъ мѣстата, които бѣхж за него свърталище на нѣкакви си политически убийци и обикновени разбойници. Паиси се завърнж въ Ловечъ прѣзъ послѣднитѣ дни на мѣсецъ Юни, и прѣседѣ до 15 Юли въ града. Хората на комитетското съзаклетие, които искахж главата на Паисия, за която глава издадохж присжда за главата на Общи, живѣехж въ Ловечъ, ала Паиси това не знаеше; не само че не знаеше, но и не подозираше: той знаеше, че въ Ловечъ има комитетъ, но не допускаше, че ловченскиятъ комитетъ е центъръ на всичкитѣ комитети въ «Българско». Дяконътъ се настани въ владишкото жилище, като мислѣше, че е запазенъ отъ всѣкакви нападения и явни гонения отъ хората на съзаклетието. Чувствоваше се той тука въ митрополията, като болярииъ въ своята яка и непристжпна кула. Кулата на Паиси не бѣ обржжена съ сабли и стрѣли, а съ името на Негово

Високо Прѣосвещенство Илариона Ловченски и на Негово боголюбие попъ Кръстя, прѣдсѣдатель па Ловченската духовна община, подпрѣдсѣдатель на ловченския централенъ комитетъ и врѣменно управляющъ дѣлата на ловченската митрополия. Нещастний Паиси, никакъ не допускаше, че светиня му, негово боголюбие попъ Кръстю, е членъ-подпрѣдсѣдатель на ловченския комитетъ, и че самъ е ржководилъ комитетското засѣдание, въ което се е взело рѣшение за неговата глава. Дяконъ Паиси се призна, или по просто казано, се исповѣда прѣдъ попъ Кръстя, защо доброволно и не оврѣме е напусналъ Орхание. Исповѣда се дяконътъ и въ исповѣдьта си прокле отъ дълбочинитѣ на душата си хората на комитета, сжществуванието на комитетитѣ и тѣхнитѣ съставители—разбойници, вагабонти и кръвопийци. Паиси не се спрѣ съ проклетието, но прѣдложи на врѣменно управляющия митрополията да вземе мѣрки противъ комитетската пропаганда: да се издаде окржжно до всичкитѣ черковни общини, находящи се подъ вѣдомството на ловченската митрополия, въ което окржжно да се внуши на общинаритѣ да избѣгватъ лошитѣ съвѣти на нѣкакви си лоши хора, които ходятъ по градоветѣ и селата, та сѣятъ гибелни мисли между м ното, покорното и спокойното Христово ста-
д Попъ Кръстю ужъ се съгласи на прѣдложе-
в то, но притури, че трѣбва да се вземе мнѣние-
т на Негово Високопрѣосвещенство. Попъ
] стю съ това даде да се разбере, че е неумѣстно

да се издава такъво окржжно, защото турскитѣ власти ще подозрлтъ черковницитѣ въ участие на противозаконни дѣла; тѣзи власти щѣли били да си помислжтъ отдѣ на кждѣ черковнитѣ власти да знажтъ за сжществуванието на нѣкакво си врѣменно Българско правителство, ако тѣ не сж въ сношение съ него? Освѣнъ това попъ Кръстю свободно, но присторено, заяви на владишкия дяконъ, че той не иска много-много да вѣрва, че ужъ ходили хора по селата и градоветѣ и проповѣдвали бунтъ. Може би така да се е сторило на дякона, а въ сжщность нищо да нѣма; или пъкъ, че селянитѣ отъ нѣмание работа нарочно пускатъ такива думи. Понеже Паиси не допускаше по никой начинъ, че попъ Кръстю има пръстъ въ съзаклетието, и понеже просвѣтениятъ умъ на попъ Кръстя влияеше на дякона (и самата личность на попа за него лично бѣ авторитетъ), то Паиси наченж да осжжда себе си, гдѣто прѣувеличава нѣщата, гдѣто въображението му напразно рисува грозни картини. Дойде Паиси до заключение, че дѣйствително не сжществуватъ никакви комитети и че Дяковски е нѣкой вагабонтинъ, който въ името на нѣкакво си комитетско съзаклетие му взема толкова лири въ кжщата на чорбаджи Марка. Излъга се дяконътъ въ смѣтката си, вслѣдствие на което се успокои и на 15 Юли отново се яви въ Орхание: върнж се Паиси въ Орхание спокоенъ, настроенъ по прежнему, да проповѣдва словото Божие на Орханийци.

Димитъръ Общи напуснж монастиря и

прѣзъ Вратца, Бѣла Слатина, Книжя, Плѣвенъ спрѣ се нѣколко дни въ Гложене, въ кѫщата на Василя Ионковъ. Тукъ, въ Гложене, той получи извѣстието, чрѣзъ Правецъ, отъ Сарѐаулъ, че Паиси се е завърнѫлъ отъ Ловечъ въ Орхание.

XIII.

Мѣстата на прѣстѫплението.

Нино Артисалото и Лило Гебертмето, орханийци, често пѫтя се прѣпиратъ по въпроса: полезно ли е, или е врѣдно, дѣто Мидхадъ паша обърнѫ Орхание отъ проста селска община въ околия (каймакамлѫкъ): и полезно ли е, или е врѣдно, дѣто сѫщия паша прокара прѣзъ срѣдата на градеца царското шосе. Артисалото увѣрява че е полезно и на пръсти изброява ползитѣ отъ шосето и каймакамлѫка. Гебертмето, напротивъ, доказва и изброява (на пръсти) врѣдитѣ както отъ шосето, така и отъ каймакамлѫка. Най-силното му доказателство е, че въ врѣме на война, или прѣселванье на татаритѣ и черкезитѣ отъ Сѣверна България въ Софийшко поле, Орханийци ще бѫдѫтъ подхвър-ни на тежки тегла и тежки ангарии: прѣзъ адеца по шосето ще минуватъ както турскитѣ йски, така и гладницитѣ прѣселенци. На коя , двѣтѣ спорещи страни сѫ по-силни доказаствата, това оставаме да разрѣши дѣдо Елесъ-

Джутовъ *). Отъ наша страна ще да кажемъ само това, че на този градецъ кжщитѣ сж наклѣкали на длъжъ отъ двѣтѣ страни на шосето, което е прокарано прѣзъ срѣдата на градеца. Между наклѣкалитѣ край шосето здания има едно, което не клечи, а стои ала-турка и съ горда и високомѣрна усмивка изглежда около него наклѣкалитѣ дървени здания. Името на тази високомѣрна личность е Шарениятъ ханъ. Ханътъ е имотъ на Стояна Брънчевъ, аза въ орханийското билядие. Това надуто здание наричатъ Шарениятъ ханъ, не че то е изпъстрено, нашарено съ нѣкакви си изображения, цвѣтя или други нѣкои украшения, каквито се срѣщатъ по високомѣрнитѣ парижки и виенски хотели; — Ба, ба, съвсѣмъ не за това, а ето защо: въ една отъ стаитѣ на този ханъ е нарисуванъ единъ левъ съ седемъ глави, петь опашки, съ петь крака, съ едно око, турнжто посрѣдъ челото му (както у баснословнитѣ еднооки хора, циклопи нарѣчени), вързанъ съ дебела верига за едно тънко дръвце. Гривата му е нито конска опашка, нито е куркойска, нито пъкъ левска грива, нѣщо такъво, като опашка, но неизвѣстно на какво животно и по кои страни на нашата валчеста земя живѣе такъво животно. Едната му ноздра прилича на коминя, що стърчи надъ орханийското полицейско здание. Изъ подъ дебелитѣ му бърни, прилични повечето на стрѣха

*) Елесъ-Джутовъ е името на циганския цирибашия въ Орхание. Това име носѣше Орханийския комитетъ въ първитѣ дни на своето сжществувание, доклѣ получи името Сарсаулъ.

отъ колкото на бърни, стърчѫтъ дълги кѫжелести зѫби въ видъ на замрързнѫли зимѣ чичури, наредени едни срѣщу други въ долнята му и горня челюсти. Освѣнъ исписания левъ по лицето на зданието сѫ нарисувани отъ единъ до два рогове на изобилието. Зданието е каменно, отъ вънъ и вѫтрѣ повече прилича на затворъ, отъ колкото на гостоприемница, както гласи надписътъ на една спукана дъска окачена надъ вратитѣ на хана. Дворътъ му е четвъртитъ, обграденъ съ ахѫри и амбари; портитѣ му сѫ високи, вратата на портитѣ сѫ тежки и обковани съ желѣзни обрѫчи. Зданието е двуетажно. Въ долниятъ етажъ, отъ дѣсната страна на портитѣ, отдѣлно е намѣстена бакалница, а на лѣвата страна — механа и готварница. Въ горния катъ на зданието сѫ наредени съвсѣмъ неправилно отъ 5 — 7 стаи, прѣдназначени за пѫтницитѣ гости; къмъ горния катъ е присъединено едно дървено балконче (кйошче), което се подава отъ къмъ южната страна на зданието. Отъ това дървено балконче ясно се виждатъ околнитѣ балкански върхове, рътлини, рѣки, рѣкички и клисури, расположени на югъ, юго-истокъ и юго-западъ отъ градеца Орхание. Отъ това балконче пѫтникътъ може ясно да разгледва слѣднитѣ балкански върхове и рътлини: Зеленъ, Обилишко бърдо, П^ıска поляна, Рудина, Високъ, Ячм ıски върхъ, голитѣ и настръхнѫли върхове на Мургашъ планина. Прѣзъ годината нѣколко пъ и на това дървено кйошче орханийскитѣ м 'жи се угощаватъ подъ звуковетѣ на българ-

ската гайда, гждулка, или подъ звуковетѣ на турското кларне и циганскитѣ кеманета. Ханътъ се намира отъ лѣвата страна на шосето. Отъ дѣсната страна на шосето прѣзъ 10—12 кжщи, по посока къмъ София, клечи една дървена едноетажна кжщица. Стопанинътъ на тази кжщица е единъ отъ по-богатичкитѣ граждани на градеца Орхание. Той е прѣдсѣдатель на сарсаулското правителство; казва се Василь Петровъ. Въ скромната кжщица на Петрова често пжти сж гостували апостолитѣ на българската свобода.

Прѣзъ градеца тече една малка рѣчица, която води началото си отъ върха Зеленъ; по рѣчицата, на нѣколко мѣста, сж прѣметнжти дървени мостчета. Срѣщу Шарения ханъ, отъ дѣсна страна на шосето, задъ двѣ кжщи оттатъкъ рѣката, стои едно ново здание на два ката. Това здание Орханийци и Орханийки наричатъ владишкия конакъ. Въ този конакъ живѣе дяконъ Паисий. Владишкиятъ конакъ и Шарениятъ ханъ се съединяватъ съ улица, заградена отъ плетища и кжщни стѣни. Между дворoветѣ на прѣдметнитѣ кжщи и владишкия конакъ тече орханийската рѣчица, надъ която е прострѣно едно дървено мостче, по което се минава за владишкиятъ конакъ. До самата рѣка, на двѣ крачки отъ мостчето, дрѣме низъкъ плетъ. Задъ плета безсмислено подаватъ главичкитѣ си бжзунекътъ, конопитѣ и кучешката отрова. Тази градинка съ този низъкъ плетъ и гжстъ бурентъ принадлежи на едного отъ вѣрнитѣ поданници на Сарсаулското правителство. Градинката

е по-висока на нѣколко педи отъ мостчето, прикачено къмъ брѣга на двѣ крачки разстояние отъ плета. Мостчето е направено само за пешаци, понеже коници и кола могжтъ свободно да газжтъ прѣзъ плитката рѣкичка. Ако поискате да отидете въ владишкия конакъ, то трѣбва, непрѣмѣнно, да прѣминете по мостчето и край плета, задъ който дрѣми гжстия буренакъ. На 500 крачки отъ буренака и мостчето, има градина обрасла само съ черничеви дървета: Орханийци наричатъ тази градина дутлука на.... Между дутлука и буренака има тѣсна уличка. Буренакътъ, шарениятъ ханъ и дутлукътъ сж мѣстата на прѣстжплението по убийството на дякона Паисия.

XIV.

Приготовленията по убийството и самото убийство.

Около 10-то число на мѣсецъ Юли, Паиси се завърнж отъ Ловечъ въ Орхание. Грозната мисъль, че ще бжде убитъ, бѣ го вече напуснжла. Весело посрѣщаше и весело испращаше гоститѣ си той. По поводъ на завръщанието си отъ Лов ъ дяконътъ даде угощение на нѣколко отъ по-първ ѣ граждани; между поканенитѣ гости бѣ и ор гийскиятъ каймакаминъ и нѣколко души отъ хо а на съзаклетието, за които Паиси никакъ не ускаше, че тѣ могжтъ да вземжтъ, по какъвто

и да било начинъ, участие въ каквито и да било съзаклетнически общества.

Въ четвъртъкъ, 17-й Юли, късно вечерьта, по шосето Правецъ—Орхание влѣзе пѫтникъ коникъ въ града Орхание. Пѫтникътъ се спрѣ прѣдъ Шарения ханъ подаде коня си на Гаврила Брънчевъ, комуто нѣщо пошушнѫ на ухото и, слѣдъ това, отиде та се скри въ кѫщата на Василя Петровъ. Този пѫтникъ бѣ Димитъръ Общи.

Прѣзъ нощьта прѣдсѣдательтъ на Сарсаулското правителство, Василь Петровъ и рицарьтъ на камата, Димитъръ Общи, имахѫ съвѣщание по испълнение присѫдата на Цен. Бъл. Рев. Комитетъ, относяща се до погубванието на дякона Паисия. Съставихѫ много и разно заплетени кроежи, които давахѫ възможностьта да се осамоти първомъ дяконътъ и слѣдъ това да се убие. Най-сетнѣ се спрѣхѫ върху слѣднето, окончателно, рѣшение: отъ страна на училищнитѣ настоятели и черковни епитропи да се даде дякону угощение; на угощението да се поканѭтъ двама отъ първенцитѣ не комитетски хора, трима отъ първенцитѣ граждани, членове отъ комитета, а пъкъ каймакаминътъ и владишкиятъ дяконъ да се поканѭтъ официално. Угощението да стане въ Шарения ханъ, да се вечеря на дървеното кйошче, да се наемѭтъ орханийскитѣ цигуляри; но, вечерята да се нареди тъй, щото да се свърше около два или три часа прѣзъ нощьта, и, когато Паиси се завръща отъ Шарения ханъ въ владишкия конакъ, да му се свѣтне

изъ буренака, па послѣ «ни лукъ ялъ, ни лукъ мирисалъ», както казватъ нашитѣ.

Въ Петъкъ, 18 Юли, прѣзъ деня, нѣколко души отъ подданицитѣ на Сарсаулското правителство ту влизахж, ту излизахж изъ кжщата на Василя Петровъ. Влизанието и излизанието ставаше подъ прѣдлогъ, че ужъ искатъ да видятъ новия губеръ на Петрова,—аджемско издѣлие, понеже и тѣ имали намѣрение да си купятъ по единъ такъвъ губеръ. Ако Орханийската турска полиция бѣ наблюдателна и разбрана, имаше пълно право, слѣдъ убийството, да улови тѣзи гъй усърдни любители на губери господиновци и да ги пита: какъвъ губеръ сж разглеждали? И навѣрно щѣше да открие, че тѣ никакъвъ губеръ не сж виждали, а сж гласили какъ да убиятъ владишкия дяконъ; но тя дрѣмѣше, и така дрѣмѣше, щото даже и да бѣ забѣлѣжила влизанието и излизанието на съзаклетницитѣ въ кжщата на Василя Петровъ, на да ли щѣше да допусне, че въ кжщата на Василь чорбаджи могжтъ да се кроятъ такива прѣстжпни работа: Василь Петровъ бѣ членъ отъ градския съвѣтъ.

Петъкътъ си отиде, дойде Сжббота и донесе праздника Илинъ-день. Рано въ зори желѣзното клепало зазвънтѣ, а дървеното заехтѣ. Благочестивитѣ християни, единъ по единъ, се извървѣхж и пълнѣхж църквата. Прѣди да се чете Евангелието църквата бѣ пълна съ стари бабички, съ булки и съ моми. Всичкиятъ този женски свѣтъ, гр[illegible]ечъ и хубавъ, старъ и младъ, бѣ дошелъ

днесь въ църква не толкова да се помоли Богу, отколкото да се наслади съ гласътъ на владишкия дяконъ . . . . Да се наслади съ пѣнието му, да му се нагледа на църковната прѣмѣна, въ която, споредъ приказкитѣ на бабичкитѣ, той приличалъ на Ангелъ Херувимъ! Отъ мѫжкия Орханийски свѣтъ твърдѣ малко хора имаше въ църква; днесь въ църковната ограда прѣобладаваше женското. Дяконъ Паиси него день се чувствоваше особено расположенъ да пѣе херувикото. Приятниятъ му гласъ пълнѣше църковнитѣ сводове и богомолскитѣ сърдца днесь, на връхъ Илинденъ, за послѣденъ пѫть. Едни отъ богомолцитѣ намирахѫ, че дяконътъ е много ослабнѫлъ, други напротивъ, че е много надебѣлѣлъ; трети пъкъ намирахѫ, че гласътъ му днесь много по-гладко, по-сладко, по-силно и по-чисто работи; четвърти пъкъ намирахѫ, че, именно, днесь гласътъ му бие на дрезгаво и слабо. Църковната служба се свърши, мѫжьетѣ се разотидохѫ, богомолкитѣ се разшавахѫ изъ мѫжката черква и въ отдѣлението на приглашенитѣ. Дяконътъ свали църковната прѣмѣна, облѣче тънкото си лѣтно джубе и величествено и гордо излѣзе изъ Божия храмъ. На пѫтя си, като се връщаше отъ църква, дяконътъ срѣщнѫ единъ месарь, който носѣше едно драно тлъсто агне. Това бѣ агнето, съ което епитропитѣ довечера ще угощаватъ Паисия и каймакамина. Прѣди обѣдъ каймакаминътъ и Паиси получихѫ покана чрѣзъ едного отъ градскитѣ първенци. Въ поканата се умолявахѫ да благоволѭтъ да заповѣдатъ на угощение въ Шарения ханъ.

Илинъ-день е единъ отъ най-горещитѣ лѣтни дни. Него день небето два пѫти се намѣта съ дебели облачни пластове и на два пѫти си открива лицето. Прѣди и послѣ обѣдъ валя силенъ дъждъ. Орханийци, повече отъ половината, бѣхѫ излѣли на расходка въ близкитѣ балкански сѣнчести кѫтове. Каймакаминътъ слѣдъ обѣдъ полегнѫ и подрѣмнѫ една отъ тежкитѣ дрѣмки. Насънѣ каймакаминътъ видѣ: Паиси съ обръснѫта глава и брада, обутъ въ жълти чехли, моли каймакама да подѣйствова прѣдъ надлежното мѣсто, за да го приемѫтъ въ правата вѣра, т. е. иска да се потурчи. Каймакамскиятъ сънъ бѣ отъ живитѣ и опрѣдѣлени сънища, които по впечатлѣнията си за дълго врѣме се държѫтъ въ паметьта. И дяконъ Паиси послѣ обѣдъ си дрѣмнѫ. Неговата дрѣмка бѣ тежка мѫка: насънѣ дяконътъ се владичеше; всичко бѣ приготвено за овладичванье, само едно нѣщо липсваше; но, именно какво нѣщо не достигаше, това се не знаеше. Това неизвѣстно нѣщо и бъркаше да се извърши обреда на овладичваньето. Явлението на владичанье мъгновено се изгуби изъ полудрѣмящия мозъкъ, и се замѣни (като у вълшебенъ фенерь) съ нова картина, която нѣмаше нищо общо съ първата. Владишкиятъ дяконъ насънѣ видѣ: Паиси, Троянецътъ, съ обръснѫта глава и брада, облѣченъ въ расото на турски софта, на главата му зелена чалма, на краката му, намѣсто прилегнѫли добрѣ щефлики, жълти местови, въ рѫката му на мѣсто тънко бастунче, дълга дервишка тояга. Дяконътъ

се събуди и разбра, че видѣното за себе си бѣ сънъ, а не дѣйствителность. Паиси вѣрваше въ сънищата, разгърнѫ сънотълкователя. Тълкуванието на съна лошо прѣдвѣщаваше. Неспокоенъ, той надѣнѫ лѣтното си джубе, взема бастунчето си и излѣзе самъ да се порасходи по шосето Правецъ — Орхание. Вънъ отъ града, близо до Ялдѫзъ-табия, при градскитѣ лозя, той срѣщнѫ пѫтникъ-коникъ, нему добрѣ познатъ. Пѫтникътъ коникъ бѣ Димитъръ Пъшковъ [1]). Пъшковъ идѣше отъ Ловечъ въ Орхание по своя частна работа, но въ сѫщо врѣме бѣ задлъженъ да ускори испълнението на комитетската присѫда.

— Добрѣ дошле, добрѣ дошле! — поздрави Паиси Пъшкова.

— Добрѣ нашле! какво ново по вашитѣ тукъ краища? — попита Пъшковъ.

— Почти нищо ново. А отъ Ловечъ какво ново носите?

— Пакъ си е тъй, както го оставихте.

— Нѣщо, по търговия ли дойдохте по нашитѣ мѣста?

— Да, малка една търговска смѣтка; така сѫщо ще гледаме да направимъ нова покупка на зайчи кожи: въ Триестъ се търсѫтъ много.

— Добрѣ, добрѣ, на Шарения ханъ ли ще се спрѣте?

— Да, да, тамъ; азъ всѣкога на този ханъ се спирамъ.

— Довечера, навѣрно, ще ни бѫдете д[illegible]

---

[1]) Димитъръ Пъшковъ е членъ отъ Ловченски комит[illegible]ъ.

гарь: ще ѣдемъ печено агне; даватъ угощение нашитѣ първенци училищни и църковни настоятели; и каймакаминътъ е поканенъ на угощеньето.

— Да видимъ; ако ме поканятъ, нѣма да откажѫ, — отговори Пъшковъ, като не подозираше, че това угощенье бѣ устроено съ извѣстна прѣстѫпна цѣль, за сѫщата оная цѣль, за която му бѣ порѫчено отъ Ловченския комитетъ: да се бърза съ убиванието на осѫдения вече на смърть дяконъ, доклѣ не е прѣдалъ на турскитѣ власти дѣлото на комитетското съзаклетие.

Паиси продължи по-нататъкъ расходката си, а Пъшковъ влѣзе въ града и се спрѣ на Шарения ханъ. Въ този сѫщи день по сѫщото шосе бѣ дошълъ въ Орхание и Василь Бошарановъ, придруженъ съ едного отъ членоветѣ на тайната четица. Бошарановъ бѣ повиканъ отъ Общи, за да помага при испълнение на комитетската присѫда. Бошарановъ и другарьтъ му бѣхѫ се спрѣли на другъ ханъ.

Обѣдъ минѫ, дойде вечеръ, небото отново се покри съ дебели, черни облаци. Дървеното кйошче на Шарения ханъ бѣ освѣтено съ нѣколко лоени свѣщи и съ единъ голѣмъ стъкленъ фенерь, окаченъ на тавана надъ самата масса, на която бѣ сложено опеченото агне. Агнето съ озѫбена глава и съ свити на кръстъ крачка чакаше поканенитѣ гости. Гавриилъ Брънчевъ шеташе насамъ-тамъ изъ хана и по балкончето. Щомъ се ръкнѫ изъ хана изкарахѫ коня на Общи, и за да произвежда шумъ съ копитата си и желѣзниси подкови, той бѣ подкованъ съ дебела плъсть.

Този видъ подковка бѣ извършена отъ Бошеранова, Гавриила Брънчевъ (съдържатель на Шарения ханъ) и Божка Генчевъ. Коньтъ обутъ въ плъстени калоши закрачи по калдаржма и, прѣзъ шосето и улицата, която съединява хана съ владишкия конакъ, бѣ отведенъ въ черничевата градина, — дутлука. Тукъ Генчевъ и обутия въ калоши конь въ тъмнината чакахѫ нѣкого си. Отъ високото на градския часовникъ се обади часовническия звънецъ; желѣзниятъ чукъ удари веднъжъ и това веднъжъ се разнесе по Орханийското равно поле чакъ до селата Врачешъ и Лъжене. Нощьта бѣ тъмна, като рогъ; поканенитѣ гости, единъ по единъ, съ фенерь въ рѫка, занадохождахѫ въ Шарения ханъ и завземахѫ мѣста около сложената на балкончето трапеза. Пъшковъ бѣ поканенъ на угощението. Съобщено му бѣ отъ Василя Петровъ, че тази нощь ще се извърши онова, за което Общи бѣ осѫденъ на смърть. Гоститѣ се събрахѫ; каймакаминътъ и Паиси седѣхѫ на първитѣ мѣста. Угощението се наченѫ съ «ракѫ-кефи». Агнето и нѣколко пилета бѣхѫ погълнѫти отъ гоститѣ, когато изъ кѫщата на Василя Петровъ излѣзе Общи и се опѫти за буренака. Общи облѣченъ въ шопски дрехи, държащъ подъ мишницата си, завита въ чувалъ, чифте пушка и стѫпвайки на пръститѣ си покрай плетищата и стѣнитѣ, приближи се до мостчето, поугледа се въ тъмнината, безшумно прѣскочи низкия плетъ и с[е] мръднѫ въ буренака. Сгуши се Общи тамъ [и] чакаше завръщанието на Паисия отъ Шарени[я]

ханъ. Буренакътъ безропотно раствори своитѣ зелени обятия и прие да скрие човѣка, който се готвѣше да убие пакъ човѣкъ. Между хана и буренака се подкачихѫ съобщенията: Велчо Шунтовъ заснова между Общи и Брънчева. Шунтовъ бѣ назначенъ да слѣди за дохожданието и връщанието на гоститѣ и да съобщава на Общи за всичко, що ставаше въ хана съ гоститѣ. Шунтовъ на всѣки двайсеть минути се явяваше прѣдъ буренака и нѣщо му шепнѣше. Христо Цвѣтковъ[1]) бѣ назначенъ за вѫтрѣшенъ вардачь; той стоеше подъ балкончето, слушаше всичко що се говорѣше отъ гоститѣ, прѣдаваше го на Шунтова, а Шунтовъ го казваше на Общи. Гоститѣ ѣдяхѫ, пиѣхѫ, веселѣхѫ се на балкончето, а Общи се потаяше между бѫзето и конопитѣ, да не кихне, да не плюйне, да не шавне, даже дишанието трѣбваше да става съ най-малъкъ шумъ. На балкончето чашитѣ се дигахѫ пълни, слагахѫ се праздни, високо и весело се говорѣше, нѣколко уста силно мляскахѫ. Най-сетнѣ вечерята сѫ свърши, цигуларитѣ засвирихѫ . . и какви пѣсни не щѣте! . . . и турски, и български, и влашки. . . . Прѣзъ вечерята и слѣдъ вечерята се испи много вино: виното развесели всички. Въ това си весело настроение каймакаминътъ расказа прѣдъ всичкитѣ присѫтствуующи днешния си сънъ, отно-

---

[1]) Христо Цвѣтковъ, Бошерановъ, Велчо Шунтовъ, Божко Генчевъ бѣхѫ осѫдени по на деветь години въ Диарбекирската тъмница. Слѣдъ руско-турската война тѣ се завърнѫхѫ живо и здр[illegible] по домоветѣ си.

сящъ се до дякона; той, каймакаминътъ Орханийски, желае отъ все сърдце да види дякона въ каяфета на турски софта. Дяконъ Паиси отъ своя страна, така сѫщо расказа на присѫтствующитѣ своя сънъ, като прибави, че много общо има между неговия сънъ и съна на каймакамина [1]). Хората на съзаклетието се поизглеждахѫ мрачно и отъ спогледванието имъ лесно можеше да се разбере, че тѣ най-вѣрно истълкувахѫ така съвпадающитѣ се единъ съ други чудни сънища. Отъ това спогледванье каймакаминътъ много нѣщо можеше да разбере, но той не бѣ дошелъ да наблюдава, кой съ кого какъ се е спогледалъ, когато имъ се съобщаватъ хорскитѣ сънища, а бѣ дошелъ на гости да се весели. Много пѣсни се изпѣхѫ, много приказки се разсказахѫ, едно ситно-дребно хорце се изигра, въ което само дяконътъ и каймакаминътъ не взехѫ участие. Отъ балкончето се разнасѣхѫ викове, смѣхове, провиквания, които достигахѫ до ушитѣ на притаения въ буренака Общи. Околността на Шарения ханъ се пълнѣше отъ звуковетѣ на цигулкитѣ, кларнето и пѣснитѣ на цигуларитѣ. Съсѣдитѣ на Шарения ханъ знаехѫ, че се веселѭтъ градскитѣ голѣмци, и че владишкия дяконъ и каймакаминътъ участвуватъ въ това веселие. Христю Цвѣтковъ все подохождаше подъ балкончето, услушваше се

[1]) Отъ всички присѫтствующи на угощението само Петровъ се е поминѫлъ; всички други сѫ още живи. Съ особенъ интересъ тѣ расказватъ съвпадението на сънищата. Чудно е това съвпадение на сънищата съ самото убийство.

и пакъ изчезнуваше въ тъмнината; слѣдъ това шепнѣше нѣщо Шунтову, който пъкъ прѣшепнуваше сѫщото нѣщо на буренака.

Общи гърми върху Паисия.

Има нѣколко вида пиянство: единъ се напие и полудѣе, другъ се напие и заплачи, трети пъкъ колкото и да пие не се опива, но става мраченъ въ душата си, замисленъ, сърдитъ нѣкому си, но именно, кому, самъ той това не знае.... едно, ей тъй на, мрачно настроение на ума и сърдцето. Такъвъ бѣ и дяконъ Паиси. До извѣстно врѣме той бѣ веселъ, като че ли цѣлия свѣтъ бѣ неговъ, но щомъ му поприхвърли малко повече отъ мѣрката, той паднѫ въ мрачно настроение. . . . Въображението му начене да слага мрачни картини, сърдцето му наченѫ да се пълни отъ злоба. Часътъ бѣ два и половина прѣзъ нощьта, когато Паиси прѣстанѫ да участвова въ веселбата. Замълча Паиси и наченѫ да изглежда мрачно на прѣдметитѣ и хората, стоящи и веселящи се прѣдъ него и около му.

— Господа, часътъ вече е три, азъ не съмъ здравъ, позволѣте ми да си отидѫ. Благодарѭ ви за угощението, — каза Паиси, като станѫ и запо̄ѣда на слугата отъ владишкия конакъ да приго и фенеря.

— За лека нощь и добра срѣща още по едно, — каза единъ отъ зъзаклетницитѣ.

Паиси се съгласи: тракнѫхѫ се нѣколко чашт....

— Лека нощь! — каза Паиси и слѣзе по стълбитѣ.

Дяконътъ не бѣ още излѣзълъ изъ портитѣ на хана, а Шунтовъ вече бѣ ходилъ до буренака да съобщи на Общи, че Паиси се завръща въ конака. Щомъ Паиси слѣзе отъ балкончето и се опжти за владишкия конакъ, по лицето на съзаклетницитѣ, които останжхж да се веселжтъ, се отпечати чувството на гузностьта. И тукъ султановиятъ чиновникъ имаше възможность да разбере, че тази вечеря ще се свърше много скръбно; но, той бѣ турски чиновникъ, повиканъ на угощение.

Здравитѣ и силни крака на Паисия изнесохж красивото му тѣло изъ портитѣ на Шарения ханъ и го понесохж по улицата, която води направо за владишкия конакъ край буренака. Краката му носѣхж тѣлото му, а разхлабеното му въображение слагаше и живо рисуваше картината на видения прѣзъ деня сънь; и така живо рисуваше облѣклото му като турски софта, като че ли той въ дѣйствителность се виждаше бръснжтъ, безъ брада, съ чалма, съ желти местови и съ дервишка тояга. Чудно, дивно, при това и грозно, му се виждаше това облѣкло! . . . Слугата вървѣше прѣдъ дякона, и съ фенерь освѣтляваше пжтя. Двайсеть крачки направи дяконътъ, и изъ главата му изчезнж картината, съ която се виждаше облѣченъ като софта. Изчезнж картината, а на нейно мѣсто израстнж, противъ желанието на Паисия, явлението, което се случи между него и извѣстния нему бунтовникъ въ к -

щата на чорбаджи Марка. Сърдцето му се напълни съ злоба, отправена по адреса на Дяковски, който посѣгаше на живота му за нѣколко турски лири. Градскиятъ часовникъ удари: единъ, два, три. . . . Слугата стѫпи на мостчето, подиръ него и дяконътъ. . . . Въ това врѣме изъ буренака се свѣтнѫ, послѣ се пукнѫ евза, но пушка не се гръмнѫ. «Не хванѫ», каза нѣкой си отъ ядъ въ буренака. На шума Паиси безъ да иска се избърнѫ къмъ мѣстото отъ гдѣто се чу гласа на пукнѫлата евза. Втора евза се свѣтнѫ и пукнѫ, сетнѣ пушка се гръмнѫ . . . куршумътъ удари дякона въ дѣсната страна, расклса черния му дробъ, и се загнѣзди въ злъчния мѣхурь. Паиси извика и се хванѫ съ двѣтѣ си рѫцѣ на онова мѣсто, гдѣто куршума бѣ се забилъ въ тѣлото му. Слугата се уплаши, истърва финеря, свѣщьта угаснѫ. . . . Тъмно бѣ като рогъ. . . .

— Убихѫ ме, убихѫ ме, умирамъ! — викаше Паиси, паднѫлъ и простр̃ѣнъ на дървеното мостче.

— Какво ти е, отче дяконе, гдѣ те ударихѫ! Боже, Боже, кой гръмнѫ! — питаше слугата, седѣщецъ надъ ударения дяконъ въ тъмнината.

— Убихѫ ме, убихѫ ме, умирамъ, Петре!.. п[illegible]кай бабата, — викаше и молѣше Паиси.

— Убихѫ го, убихѫ го, бабо, ела, ела, да ви[illegible]шъ, донеси свѣщь! — викаше слугата, ко[illegible] го гласъ държи на бабичката, която живѣ[illegible]ше въ владишкия конакъ.

Отъ мостчето до кжщата на дякона има всичко петнайсеть раскрача; но, дяконътъ не можеше да направи нито една крачка.

— Умирамъ, умирамъ! защо ме убихж! —плачеше и думаше смъртно раненият дяконъ.

По гласа на пушката, по виковетѣ на слугата и плача на умирающия дяконъ притърчахж се заптиетата отъ правителствения домъ; и всичкитѣ гости отъ Шарения ханъ, на чело съ каймакамина, дойдохж на прѣстжпното мѣсто.

— Умирамъ, умирамъ! тежко съмъ раненъ. Боже, прости ме . . . убийца! . . . убийцитѣ! . . . ахъ! бабо, Петре . . . тукъ, тукъ, тука ме ударихж. . . .

Каймакаминътъ, седнжлъ на колѣнѣ, държи счупения фенерь надъ самото, отъ болки измжчено, лице и пипа съ ржката си челото на ударения, като че ли тамъ се намираше душата му.

— Папазъ ефенди, папазъ ефенди, кой гръмнж върху ти? Гдѣ те ударихж? — нажалено и развълнувано питаше каймакаминътъ.

— Умирамъ, убитъ съмъ, злѣ съмъ раненъ, тукъ, тукъ, тукъ, тукъ съмъ ударенъ . . . о, Боже! какво имъ сторихъ? . . . бабо, Петре, боли, боли! . . .

— Папазъ ефенди, папазъ ефенди, кой гръмнж?

— Отъ комитета, комитета, ко-ми-те-та . . . онзи, онзи, не знаете ли го, дѣто въ Ябланица . . . ахъ, забравихъ му името, не знамъ му името . . . той, той ме уби . . . Боже, какво имъ

сторихъ! . . . прѣдадохъ ли ги . . . на ли ги молихъ да ме простжтъ. . . .

— Какво казва дяконътъ, за кого говори? — попита каймакаминътъ присжтствующитѣ съзаклетници.

— Не му се разбира, каймакамъ ефенди, бърбори нѣщо несвързано. Казва, че селото Ябланица го убило, приказва за жени, споменува името на нѣкоя си отъ Ябланица, — нарочно съзаклетницитѣ така прѣведохж българскитѣ думи, съ цѣль да заблудятъ царския чиновникъ.

— Ржцѣтѣ му да изсъхнжтъ! като прѣбита змия да се влѣче! . . . убихж го, убихж го, хубавий ми дяконъ . . . умира, умира, горкиятъ, горкиятъ! . . . — плачеше, нарежданie и кълнѣше бабата.

Двѣ лоени свѣщи освѣщавахж мостчето и купчето хора, стоящи около свития на кжлбо дяконъ. По заповѣдь на каймакамина, тежко ранения понесохж въ владишкия конакъ и го занесохж въ спалнята му, гдѣто по заповѣдь на каймакаминътъ, полицейскиятъ приставъ (юзъ-башията) направи прѣдварително полицейско распитванье.

— Папазъ ефенди, видѣхте ли кой гръмнж изъ буренака? — попита приставътъ.

— Боли, боли! . . . Гръмнжхж отъ буренака. Отъ тамъ, отъ тамъ гръмнжхж! . . .

— Кой гръмнж? Кого подозирате?

— Отъ комитета, ко-ми-те-та! . . . — слабо оизнесе Паиси.

Приставътъ записа думитѣ на умирающия

Паиси; нъ, вмѣсто да напише комитетъ, написа фомита (турското к и ф еднакво се пишѫтъ, разницата е само въ точицитѣ: ке се пише съ двѣ точици, фе — съ една точка).

— Още кого другиго подозирате?

— Стаменъ, отъ село Скривена.

И това записа неправилно приставътъ.

— Другиго?

— Боли, боли, умирамъ!. . . Гюмрукчиитѣ! Гюмрукчиитѣ, тѣ, тѣ грънмѫхѫ върху ми. Боли, боли, бабо, умирамъ, прости ми! — каза за послѣдень пѫть Паиси и прѣдаде Богу духъ.

Умрѣ хубавецътъ дяконъ, а бабата чупѣше рѫцѣ, биеше се по колѣнѣ и гѫрди, плачеше колкото ѭ гласъ държи; плачеше, нареждаше и кълнѣше гюмрукчиитѣ (митничари).

Каймакаминътъ съ другаритѣ си отъ Шарения ханъ се оттегли въ гостната стая на владишкия конакъ, а при тѣлото на мъртвеца турихѫ да варди единъ стражаринъ.

XV.

Каймакамски распоредби.

Когато душата на Паисия летѣше къмъ небесата, и когато Общи съ коньтъ си наедно изъ нощната тъмнина се луташе по широкото и равно Орханийско поле, каймакаминътъ се распореди чрѣзъ юзъ-башията да (

прѣтършуватъ всичкитѣ ханища и да се испозатворжтъ всичкитѣ пжтници, съ исключение пжтницитѣ на Шарения ханъ. Юзъ-башията съ нѣколко заптиета окржжи Бѣлия ханъ, въ който Бошерановъ и другаря му (дошли нарочно по убийството) бѣхж се спрѣли, Тѣзи съучастници въ убийството, щомъ чухж гърмежа на пушката, виковетѣ и глъчката по улицата, свихж се на двѣ въ леглата си и се услушвахж. Всѣко потропванье на ханскитѣ врата утрояваше биението на сърдцата имъ, и мжчително свиваше грждитѣ имъ. Юзъ-башията влѣзе въ Бѣлия ханъ, разбуди всичкитѣ пжтници, дойде редъ до леглото на съучастницитѣ. Тѣ се потавахж въ леглата си, приструвахж се, ужъ, че спжтъ. . . .

— Ей, челѣкъ, ставай! — заповѣда полицейскиятъ приставъ на спящия пжтникъ, безъ да знае, кой е този пжтникъ.

Бошерановъ се приструва че спи, и че ужъ не разбира какво се върши около него.

— Ей, тебѣ думамъ, ставай! — строго повтори приставътъ.

Бошерановъ пакъ мълчи, не става.

— Ставай ти казвамъ! — каза приставътъ сърдито и така силно дръпнж покривката, щото тя мигомъ се намѣри задъ вратата, а Бошерановъ уплашено хрипнж и по бѣли гащи се прави прѣдъ страшния юзъ-башия, който му залеви два силни плѣсника. Изъ очитѣ, на ужъ збудения, искочихж нѣколко кръстати свѣтулки, голѣми колкото звѣздата вечерница. Сжщото

се повтори и съ неговия другарь, който се бѣше завилъ въ селската си кабаница.

— Отгдѣ си? кой си? по каква работа си дошелъ тукъ, въ Орхание? — попита юзъ-башията уплашения съзаклетникъ.

— Василъ Бошерановъ; учитель въ селото Изворъ; дошелъ съмъ въ Орхание по училищна работа, — уплашено, заплетено и несвързано отговори съучастника въ убийството.

— А ти, отгдѣ си? — попита юзъ-башията другаря на Бошеранова.

— Отъ Изворъ, дошелъ съмъ по домашни работи.

— Земѣте ги, запрѣте ги! — заповѣда пристава на старшия стражаринъ.

Всичкитѣ пжтници, находящи се въ Бѣлия ханъ, бѣхж отведени подъ стража въ полицейския домъ и затворени въ тъмницата.

На другия день, слѣдъ като испитахъ всѣкиго, освободихж всички; задържахж само Бошеранова и другаря му отъ Изворъ: задържахж ги въ затвора, защото тѣ въ отговоритѣ си се заплитахж. Затварянията ставахж по ханищата, а каймакаминътъ заедно съ приятелитѣ си отъ Шарения ханъ, разсжждаваше въ гостната сная на владишкия конакъ: като кой може да е убиецътъ на Паисия. Събесѣдницитѣ му, въсползувани отъ послѣднитѣ думи на убития дяконъ: «убихж м[illegible] митничаритѣ» заблудихж царския чиновникъ като му расказахж, че ужъ покойния дякон[illegible] прѣзъ деньтъ имъ расказалъ, какъ митничарит[illegible] му се заканвали да го убижтъ, по причина, ч[illegible]

той заявилъ на каймакамъ ефенди за тѣхнитѣ злоупотрѣбления. Дѣйствително Паиси бѣ заявилъ на каймакамина, че митничаритѣ злоупотрѣбяватъ съ властьта, дадена имъ като на правителствени чиновници, че грабили селянитѣ и гражданитѣ. Съвпадението на убийството съ заявлението на Паисия прѣдъ каймакамина и обясненението на приятелитѣ му, накарахѫ царския чиновникъ да повѣрва, че убийцитѣ сѫ митничаритѣ. Той даде високата си заповѣдь на часа да се затворѭтъ досущъ непричастнитѣ въ убийството митничари и да се испитатъ на тънко и широко. Митничаритѣ бѣхѫ нападнѫти, уловени и отведени по бѣли гащи въ затвора. Слѣдъ това каймакаминътъ поиска да разгледа мѣстото на прѣстѫплението. Заедно съ приятелитѣ си отъ Шарения ханъ, придружени отъ слугата на дякона, който носѣше прѣдъ тѣхъ фенеря, отидохѫ на мѣстото при мостчето, гдѣто дяконътъ бѣ гръмнѫтъ. Тукъ слугата расказа подробно за случившето се. Слѣдъ това слугата влѣзе въ буренака и съ фенерь въ рѫка намѣри мѣстото, гдѣто се е крилъ убиецътъ.

— Ей го на, тукъ е седѣлъ разбойникътъ! — извика слугата, като се гърбѣше и държеше низко фенеря надъ буринака.

— Оставилъ едно фесче, единъ скѫсанъ чувалъ и една подлога! — притури къмъ пърьото слугата, като подигнѫ чувала и фесчето и ги тури прѣдъ фенерьтъ.

Каймакаминътъ и приятелитѣ му, съучастници въ убийството, влѣзохѫ въ градината, нага-

зихѫ изъ буренака, приближихѫ се при самото мѣсто, дѣто е седѣлъ Общи. Внимателно разгледахѫ чувала, червеното фесче и подлогата, посгледахѫ се, посбутахѫ се въ тъмнината незабѣлѣжено отъ каймакамина, който заповѣда тѣзи три слѣди отъ прѣстѫплението да се отнесѫтъ въ полицейското управление. По заповѣдь на каймакамина, слугата измѣри разстоянието между мѣстото, гдѣто се криялъ убиецътъ, и мѣстото, гдѣто е паднѫлъ дяконъ Паиси.

— Тамамъ десеть раскрача! — каза слугата, като държеше високо фенеря.

Слѣдъ това дружината отъ Шарения ханъ, на чело съ каймакамина, прослѣди кървавата пѫтечка, образувана отъ кръвьта на убития, когато го носѣхѫ на рѫцѣ за владишкия конакъ. Слугата освѣтяваше пѫтечката, ходящецъ полекичка и заднишкомъ, като показваше съ пръстъ кървавитѣ мѣста; каймакаминътъ отбѣлѣзваше съ бастунчето си сѫщитѣ мѣста, като се тюхкаше, ахкаше, ядосваше и цъкаше съ устата си. Сѫщото тюхкание повтарѣхѫ и приятелитѣ му, но то бѣ изнасилвано, присторено. Дружината, слѣдъ като прослѣди кървавата пѫтечка, отново се настани въ гостната стая на владишкия конакъ. Испушихѫ по нѣколко цигари, испихѫ по едно-двѣ кафета, всѣки единъ разказа по нѣщичко добро за убития, съжалихѫ го, и слѣдъ това разотидохѫ се всѣки «у дома си,» като оставихѫ студения трупъ на Паисия подъ надзора на стражарина.

XVI.

Юзъ-башийски распоредби.

Още прѣзъ нощьта каймакаминътъ повика началника на орханийската турска полиция — казвамъ турска полиция, защото има тайна българска полиция на сарсаулското съзаклетне — повика юзъ-башията и му заповѣда да употрѣби каквито мѣрки намѣри за най-сгодни по издирвание на убиеца. Съвнж се, приставътъ издаде заповѣдитѣ си на стражаритѣ. Стражаритѣ тичахж като бѣсни по орханийскитѣ улици, събирахж хората и ги карахж въ стаята на юзъ-башията. Утриньта рано дворътъ на полицейското управление бѣ прѣпълненъ отъ орханийци, между които имаше много отъ хората на сарсаулското съзаклетие, посветени въ тайната на извършеното убийство. Приставътъ седи въ стаята, прѣдъ него на масата се кипржтъ: скжсания чувалъ съ търговската марка, написана съ латински букви **Vр**, шопско червено фесче, и една подлога отъ цървулъ. Единъ по единъ се вкарватъ въ стаята на юзъ-башията докаранитѣ въ полицейския дворъ Орханийци. Приставътъ показва всѣкиму отдѣлно чувала, фесчето, подлогата, и пита: знаете ли чии сж тѣзи нѣща? Отговарятъ всички: не знаемъ. Търговцитѣ се ра[illegible]питвахж за чувала, като имъ се обръщаш[illegible] вниманието на марката **Vр.** Земледѣлцитѣ и [illegible]чаритѣ се распитвахж за фесчето и подл[illegible]ата. Сжщинскиятъ стопанинъ на чувала не [illegible] докаранъ въ конака, защото бѣ на уго-

щението и присжтствуваше при послѣднитѣ минути отъ живота на убития дяконъ. Така сжщо и сжщинскиятъ стопанинъ на фесчето отсжтствуваше отъ Орхание, защото Божко Генчевъ, комуто принадлежи фесчето, още прѣзъ нощьта липса изъ градеца и отиде за Етрополе, ужъ, по домашни работи. Стопанинътъ на подлогата бѣ доведенъ при юзъ-башията, защото тя принадлежеше на онзи орханиецъ, въ градината на когото бѣ се скрилъ Общи. До обѣдъ орханийци бѣхж прѣкарани прѣзъ турската полицейска стърга. Послѣ обѣдъ полицейскиятъ дворъ се напълни съ селяни, докарани отъ конни стражари изъ близкитѣ български села. На селянитѣ показвахж фесчето и подлогата. Приставътъ имъ расказва случившето се прѣзъ нощьта съ дякона и ги запитва: не познавате ли човѣка, комуто принадлежжтъ тѣзи двѣ нѣща? — Не познаваме го, не познаваме го,—отговарѣхж селянитѣ. Юзъ-башията бѣ се распоредилъ, щото който и да е, какъвто и да е пжтникъ, да се задържа и прѣпраща нему въ полицейското управление. Единъ отъ пжтницитѣ, Врачанецъ, спрѣнъ на пжтя и докаранъ отъ стражари при юзъ-башията, заяви, че той се счита оскърбенъ, гдѣто го воджтъ въ полицията съвсѣмъ безъ причина, и му задаватъ такива въпроси. Въ отговоръ на заявлението му, юзъ-башията му лѣпнж два силни плѣсника, послѣ това заповѣда да го затворжтъ и да му ударжтъ нѣколко пржчки по голо, за да се изгони изъ главата му дързостьта, която иска да продава прѣдъ Султанскитѣ власти.

Прѣзъ деня отъ Орханийската телеграфна станция се протелеграфирахѫ три телеграми; двѣтѣ носѣхѫ подписа на каймакамина; едната бѣ до Софийски мютесарифинъ Мазхаръ-паша, съ която му се съобщаваше случката; другата бѣ на името на сѫдебния изслѣдователь (мюстентакчия), съ която му се съобщаваше произшествието и му се прѣдлагаше да дойде въ Орхание и произведе сѫдебно изслѣдванье. Третята телеграма носѣше подписа на Димитра Пъшковъ, испратена въ Ловечъ до Марина попъ Лукановъ. Телеграмата бѣ написана съ турски букви и турски думи и гласѣше така: смѣтката е свършена, утрѣ тръгвамъ за София. Прѣведена въ истинска смисъль, телеграмата гласѣше: Паиси е убитъ. Телеграмата съ подписа Пъшковъ бѣ едно отъ доказателствата, които казвахѫ, отъ гдѣ и отъ кого е насочено убийството, но това не можеше да си допусне нито телеграфистътъ, който прѣдаде по апарата прѣдметната телеграмма, нито началникътъ на станцията, който ѭ прочете, нито пъкъ самиятъ каймакамъ. Какъ така, Пъшковъ, единъ отъ честнитѣ и видни търговци по Ловченско и Орханийско, който има земанье-даванье съ града Триестъ, този Пъшковъ, който присѫтствува на общото угощение! — Какъ така, може ли, человѣкътъ, който толкова любезно разговарѣше съ каймакамина, сладко-приятелски се разговаряше съ Паисия, даже нѣщичко на ухо си шушнахѫ и послѣ се смѣехѫ! — Какъ така, този Ловчанинъ, дошелъ по търговията си и нѣкакви си смѣт-

ки, може да има пръсть въ това прѣстжпно дѣло?! — . . . щѣше да си помисли каймакаминътъ, ако бѣхж обърнжли вниманието му върху рѣченната телеграма съ подписа Пъшковъ. Това не можеше да бжде; това го не допуска ума на Орханийския администраторъ. . . .

На 20 Юли, старитѣ бабички, почитателки на дякона за приятния му гласъ, за хубавото му лице и гиздавата му прѣмѣна, провървѣхж въ владишкия конакъ съ цвѣтя и ги трупахж върху останкитѣ на убития дяконъ.

Докаранитѣ селяни отъ околнитѣ села се трупахж на тълпи прѣдъ владишкия конакъ, за да видмтъ убития дяконъ; да се простмтъ съ останкитѣ на оногова, който тъй сладко имъ пѣеше въ селската църква, когато посѣщаваше селото имъ, и който тъй умно имъ говореше по уредбата на църковнитѣ и училищни работи.

— Добъръ човѣкъ и хубавецъ бѣ дяконътъ. Защо го убихж? Кой го уби? — говорѣхж си и се запитвахж селянитѣ, непосветения въ дѣлата на комитетското съзаклетие.

— Добъръ бѣ, но отъ Бога тъй му било писано! отговарѣхж хладнокръвно селянитѣ, които, като че ли се сѣщахж, кой е убилъ и защо е убилъ владишкия дяконъ. Това бѣхж хората отъ селскитѣ комитети, които по-отрано си шушукахж, че дошло отъ незнамъ-гдѣ си заповѣдь да се прѣмахне владишкиятъ дяконъ, и какъ и защо, това тѣ не знаяхж.

Деньтъ 20 Юли се свърши, свършихж се и полицейскитѣ дознания; събраната тълпа отъ с-

ляни и граждани се распилѣ по домоветѣ си. Вниманието на полицията се прикова къмъ затворенитѣ митничари, Бошеранова и другаря му отъ Изворъ. Вечерьта на 20 Юли, недѣля, заиграло полицейското дърво — казватъ злитѣ езици, а Бошерановъ отказва — по задницитѣ и петитѣ на затворенитѣ отъ Изворъ, и се залѣпили по лицето на митничаритѣ нѣколко тежки полицейски плѣсника. Другарьтъ на Бошерановъ, членъ отъ тайната четица на Общи, нито мигнѫлъ, нито гъкнѫлъ отъ полицейскитѣ удари, а Василь (казватъ Орханийскитѣ клюкарски езици) викалъ, плакалъ, скачалъ, когато дървото се е удрѣло и отскачало отъ петитѣ му и задницата му. По личната заповѣдь на каймакамина затворенитѣ биле турени въ строгъ затворъ — по насамѣ, или както казвахѫ турцитѣ въ полюза.

XVII.

Чорбаджи Патю и чорбаджи Марко.

Прѣдъ обѣдъ, на 21 Юли, желѣзното клепало заби на умрѣло. Въ владишкия конакъ влизахѫ и излизахѫ жени съ китки и свѣщи. Въ това врѣме излѣзохѫ двамина коника изъ Чомш[illegible]ската клисура и се спрѣхѫ прѣдъ бая Цвѣтковото ханче. Това бѣхѫ чорбаджи Патю отъ Ведраре и чорбаджи Марко отъ Ябланица. И двамата отивахѫ въ Орхание на погребението.

Спрѣхѫ се пѫтницитѣ прѣдъ ханчето и завъртѣхѫ разговоръ съ Цвѣтка по убийството.

— А бѣ Цвѣтко, ти си по-близо до Орхание, какво се слуша за убийцитѣ на дякона, уловени ли сѫ? — попита чорбаджи Патю безъ да подозира, че Общи е въ една отъ стаитѣ на ханчето, и че Цвѣтко има пръстъ въ това убийство.

— А бе, че разно се говори: едни казватъ, че го убила любовницата му, други казватъ, че го убили митничаритѣ, но правото е, че митничаритѣ сѫ го убили, — лъжещецъ отговори Цвѣтко.

— Пари, пари, пари, и пакъ пари! За пари го убихѫ. Това го знамъ, това ти го казвамъ, като двѣ и двѣ четире, — каза чорбаджи Марко.

— Остави се, за пари! какви пари имаше дяконътъ? Чини ми се, тукъ е друга работата! . . . щѣше да каже, че отъ комитета е убитъ, но въздържа се Патю, защото бѣ му внушено отъ когото трѣбва, много-много устата си да не отваря по работитѣ на комитетското съзаклетие.

— Че пъкъ добъръ дяконъ бѣ покойниятъ! . . уменъ, сладкодуменъ. Прѣзъ Априлъ мѣсецъ бѣ ми дошелъ на гости съ Хаджията, знаешъ го, търговецътъ; като отворихѫ онѣзи сладки приказки за Българско, за Турско, за владици, за училища и за какво не щѣшъ. Да ти е драго да го слушашъ. Хеле пъкъ Хаджията, като ябрить пламваше, като дойдѣше дума за Българско и Турско.

Думата Българско напомни на чорбаджи

Патя Чомпилската клисура, комитетската разписка, трийсетѣхъ лири и двата плѣсника.

— Българско, Българско, чини ми се, че сѐ отъ туй Българско дяконътъ истегли, — каза Патю, като се поогледа на около си.

— Пари, пари, пари, и пакъ пари, за пари е убитъ, това го знамъ, това ти го казвамъ.

— Ба, не знамъ да ли е за пари, нъ митничаритѣ люто му се заканвжхж, — присторено каза бай Цвѣтко.

— Българско, Българско изѣде главата на дякона; но да видимъ на кждѣ ще му излѣзе крайчето. Единъ день ще стане нѣкое земи-дай, че тогась: дръжъ се майчице. Но, какъ и да е, Богъ да прости умрѣлия, а на насъ животъ, имотъ и здравье да дава, — каза Патю чорбаджи и изпразни чашата съ виното въ широкитѣ си уста.

— Българско каза, че ми дойде на ума: туй Хаджията, търговецътъ, много залѣга за Българско. И дяконътъ Паиси — Богъ да го прости — залѣгаше много за Българско, ала друго-яче. Ржцѣтѣ да изсъхнжтъ томува, който го уби. Горкиятъ, много залѣгаше за владицитѣ и за турското правителско. Кучета да ѣджтъ главата на убиеца му. Горкиятъ дяконъ, като кажеше: негово Велическо Султанъ-Абдулъ-А исъ, негово Блаженско българскиятъ Екз охъ, светата Екзархия, отъ устата му м ъ капѣше, — каза чорбаджи Марко и отъ с страна сжщо испразни чашата.

— Много залиташе за турцитѣ и тѣ му

земахж животеца, — отговори и на двамината чорбаджи бай Цвѣтко.

— Добъръ день ви! — каза единъ пешакъ, пжтникъ, който идѣше отъ къмъ Орхание. Това бѣ Осиковчининъ.

— Далъ Богъ добро! Отъ Орхание ли идешъ?..

— Отъ Орхание.

— Какво се чува? Има ли много затворени?

— Днесь погребватъ дякона. Народъ, народъ, да ти каже Господь. Хеле пъкъ туй женуряга! Азъ да ти кажж хилядо, а ти ми кажи двѣ хиляди! Пълно владишкиятъ конакъ отъ тѣхъ! Всѣка взела по китка и по свѣщь, въртжтъ се и плачжтъ около владишкия конакъ. Казватъ, че всичкитѣ голѣмци, и турци и българе, щѣли да отидмтъ съ умрѣлото до гробищата. Такава заповѣдь дошла отъ Софийския паша.

— Кои сж затворени? — попита чорбаджи Марко.

— Двамата митничари, Бошеранчето и едно Изворчанче.

— Бошеранчето? Изворското даскалче ли? ба! ами защо? Че то на дякона бѣ добъръ приятель: по Великденскитѣ празници ала-франга се расхождахж изъ Осиково. Нѣщо да не грѣшишъ? — попита чорбаджи Патю.

— Бошеранчето, Бошеранчето, даскалчето отъ Изворъ, — настоя на първото си казване Осиковецътъ.

— Туй, Василь ли бе? Я гледай ти я! .. Че и то забъркано ли е въ тази работа! пу ти

пари, пусти пари! — каза чорбаджи Марко, като вѣрваше дълбоко, че дяконътъ е убитъ за пари, а не по други нѣкои причини.

— Българско, българското му изѣди главата, — потрети чорбаджи Патю, като повторно си спомни комитетската разписка и трийсетѣхъ лири.

— Добъръ приятель ми бѣ Паиси? Богъ да го прости, да побързаме на погребението.

— Споредъ приказкитѣ на осиковчанина много свѣтъ ще има на погребението; то ще бѫде полвинъ владишко; колко пари, колко грошовци ще се похарчѫтъ за погребението! . . . каза чорбаджи Марко и дълбоко издъхнѫ, като че ли той щѣше да похарчи тѣзи пари и грошовци.

Въ Орхание желѣзното клепало биеше на умрѣло, дървеното му повтаряше, тълпи отъ жени, съ китки и свѣщи, сновѣхѫ по улицата и мѣстото гдѣто Паиси бѣ убитъ. Послѣ обѣдъ, погребалното шествие се проточи отъ владишкия конакъ по шосето къмъ гробищата. Ученицитѣ, ученичкитѣ, учителкитѣ, жени, старци придружавахѫ останкитѣ. Проклетии се сипѣхѫ по адреса на неизвѣстния убиецъ. Между присѫтствующитѣ на погребението бѣхѫ и голѣмцитѣ на Сарсаулското съзаклетие. Участвовахѫ тѣ хладновно въ шествието, съ усурени лица. . . . .

XVIII.

Сѫдебно изслѣдванье.

На 23 Юли, срѣда, прѣдъ Шарения ханъ се спрѣ бричка съ единъ конь. Изъ бричката не искочи, а испълзѣ едно мършаво човѣче, облѣчено съ сетре, — ала-турка. Носътъ на това човѣче прилича на човка (кълвунъ), а другитѣ части на лицето му сѫ тъй сплескани и прѣпитени около и къмъ носътъ му, черепътъ му е тъй сплеснѫтъ и длъгнестъ, щото главата му заедно съ лицето му напомнюватъ повече изгледа на нѣкоя птица, отколкото на човѣкъ. При първа срѣща съ такъвъ човѣшки образъ, човѣкъ си напомнюва за сѫществуваньето на този видъ птици, които едни наричатъ фитове, други куркои, трети пуеци. Още по-жестоко се е подиграла природата съ това сѫщество, като му е свързала на полвинъ езикъкъ, и го е турила въ редоветѣ на пелтецитѣ. Този пелтекъ-ефенди, съ птичешкия образъ е сѫдебниятъ изслѣдователь, който бѣ дошълъ отъ София въ Орхание по убийството на дякона Паисия. Гавриилъ Брънчевъ, съдържатель на хана и съучастникъ въ убийството, посрѣщнѫ съ запретнати рѫкави и съ чехлички на босъ кракъ гостенина си. Прибра му изъ бричката вързопа съ дрехитѣ (бохчата), папката, и като прѣдп... лагаше, че това ефенди е нѣкое смахнѫто бече, или нѣкое халосано ефенди, което оти... за Плѣвенъ или Ловечъ, даде му една отъ на... нечиститѣ стаи. Въ стаята, въ която му тури...

слугитѣ бохчата и папката, имаше една дървена разхълцана маса, на която сѣкжтъ месо, сушжтъ чуканъ пиперь, а по нѣкога распъватъ и цървули. Послана бѣ стаята съ една скжсана рогозка, върху която не седѣше, а клечеше едно плетено раскривено столче.

— Коя стая ми дадохте? — попита птицата-ефенди Брънчева, като дъвчеше думитѣ си между челюститѣ си, като че ли рибена кость бѣше се забила между небцето му и долнята му челюсть.

— Заповѣдайте! въ тази стая ще приношувате! — отговори Брънчевъ и отвори стаята.

— Безвѣрнико не единъ!... — заговори съ запѣнени уста ефендито, като видѣ мръсната стая.

Тритѣ думи едвамъ за 5 минути можа да каже ефендито, и едновремѣнно съ произнасянието на послѣдния слогъ «динъ», залѣпи една плѣсница по лицето на ханджията.

Брънчевъ изгледа отъ петитѣ до главата мършавото човѣче, на което по лицето кипѣше злоба. Поизгледа го Гавриилъ, и налиташе го да стисне птичия му гръцмулъ па да го хвърли отъ дървеното балконче долу отъ хана, гдѣто не щѣше да остане отъ халосаното ефенди нито кость, ни вѣсть; налиташе го, но той се сдържа, приглътнж плѣсницата и проводи едного о слугитѣ си да повика едно заптие, за да с ›асправи съ ефендито-птица. Заптиет ;ойде; Брънчевъ му расправи въ какво се със работата. Заптието изгледа ефендито, прѣдл ' му да тръгне подиръ него за полицейския

домъ, за да ги расправи юзъ-башията съ ханджията. Ефендито и нему залѣпи една плесница, и му заповѣда да каже на полицейския приставъ, бърже да се яви при сѫдебния изслѣдователь (мустентакчи ефенди). Заптието, помакъ, отново изгледа отъ главата до петитѣ ефендито, което, по неговото лично мнѣние, нѣмаше право да удря плесници. Не повѣрва заптието, че това ефенди може да бѫде изслѣдователь и за туй го задърпа да го кара въ полицейския домъ; Брънчовъ, въсползуванъ отъ случая, че ефендито не се покорява на правителственитѣ власти, а на дѣсно и на лѣво раздава плесници, грабнѫ го и го изнесе чакъ на двора. На злочестия пелтекъ, разядосанъ и оскърбенъ отъ постѫпкитѣ на стражарина, още повече се схванѫхѫ челюститѣ и езикътъ още повече не можеше да каже онова, което искаше да внуши на полицейския агентинъ. Да се бори на сила съ заптието и Брънчева бѣ му невъзможно, да каже кой е и каква длъжность завзема, тоже не му бѣ възможно; трѣбваше да се подчини, врѣменно да испълни волята на заптието, доклѣ се срѣщне съ каймакамина, или юзъ-башията. Ефендито бѣ заведено въ полицейското управление; за злочестия и като на пукъ приставътъ отсѫтствуваше, и за туй ефендито бѣ задържано доклѣ се завърне юзъ-башията. По този смѣшенъ начинъ, смѣшниятъ сѫдебенъ изслѣдователь бѣ затворенъ за нѣколко часа.

Каймакаминътъ бѣ телеграфически прѣизвѣстенъ, че него денъ ще пристигне изслѣдов-

тельтъ, за това надвечерь излѣзе да се расходи около Шарения ханъ, да се срѣщне съ него и го распита за новини отъ София. Но изслѣдовательтъ бѣ вече отдавна откаранъ въ полицейския домъ, когато каймакаминътъ се яви на Шарения ханъ. Каймакаминътъ попита Гавриила, не е ли дошло нѣкое ефенди отъ къмъ София днесь на хана. Брънчовъ му расправи, че е пристигнжло едно смахнжто ефенди, расказа му за случката, като притури че е откарано вече въ полицейския домъ. Каймакаминътъ бѣ личенъ приятель на сждебния изслѣдователь, по описанието на Брънчева, той разбра нещастната случка станжла съ приятеля му, и сърдито закрачи къмъ полицейския домъ, за да освободи правителствения чиновникъ отъ срамното му положение. Изслѣдовательтъ бѣ освободенъ, заптието, виновникътъ на затварянието, биде затворено, Брънчева глобихж, а мустандакчи ефенди настанихж въ една българска кжща. Нещастната случка съ ефендито го доведе въ такъво злобно настроение, щото отъ ядъ го втресе, два деня наредъ го тресе и чакъ на 25 число, сжщиятъ мѣсецъ, прие дѣлото отъ полицейския приставъ. Така се започнж сждебното диренье по убийството на хубавия дяконъ. Отъ разказитѣ на каймакамина и юзъ-башията изслѣдовательтъ заключи, че убийтѣ сж безвѣрници — българи.

— Безвѣрникъ безвѣрника убилъ, дохождамъ ги расправямъ, безвѣрникъ ме изблъсква изъ ча, заптие ме завежда на полицията! . . . . — говѣше си ефендито, когато го люлѣеше треската.

Изслѣдовательтъ нѣмаше никакви свръзки съ убития, даже го не познаваше лично, но отъ расказитѣ на каймакамина и юзъ-башията разбра, че той е билъ уменъ човѣкъ и вѣренъ служитель на Султановото правителство. Тѣзи двѣ качества уменъ и вѣренъ нѣмахѫ значение прѣдъ фанатическитѣ очи на ефендито, защото по неговитѣ чисто мюсюлмански разсѫждения, покойниятъ, колкото и да е билъ уменъ и вѣренъ, все си е билъ пакъ безвѣрникъ, пакъ българинъ. Друго е, ако убитиятъ бѣше правовѣрецъ — турчинъ, а убийцитѣ да бѣхѫ безвѣрници, вижъ, тогава има за какво да се дохажда въ Орхание, има за какво да се страда, има за какво да се вземѫтъ строго мѣрки по издирванието на прѣстѫпницитѣ. . . . Прѣдъ него се испрѣчи дѣло на нѣкой си духовникъ (кешишинъ), когото убили хора, на които той всѣка недѣля чете евангелие въ черквата.

Така бѣ настроенъ сѫдебниятъ изслѣдователь, така гледаше на убийството, и съ такъво присърдце захванѫ сѫдебното изслѣдванье.

Написаното на турски полицейско дознание отъ пристава не можеше да се прочете отъ изслѣдователя турчинъ, за това трѣбваше приставътъ да го чете, а изслѣдовательтъ да го запише отново.

Юзъ-башията канерва, изслѣдовательтъ подиръ него произнася думитѣ, а тръстеното перо скърца по гладката книга.

— Отъ комитета ме убихѫ (думитѣ н Паисия) бѣхѫ прѣведени на турски и записан отъ юзъ-башията: фумета ме уби.

— Затворенъ ли е фумета? попита изслѣдовательтъ полицейския приставъ.

— Не е затворенъ: не сме още издирили гдѣ се крие. Распитахме цѣлия градъ и се разбра, че никой не знае да има такъвъ човѣкъ въ Орханието и нашата околия: трѣбва да бѫде нѣкой разбойникъ отъ далечни мѣста, — отговори свободно приставътъ.

— Устамиянъ Искуравеная[1]) затворенъ ли е?

— По заповѣдь на каймакамъ ефенди днесъ е затворенъ.

— Али и Мехмедъ, затворени ли сѫ, и по чия заповѣдь?

— Затворени сѫ и по заповѣдь на каймакамъ ефенди.

— Кой е още затворенъ? — попита изслѣдовательтъ, слѣдъ като написа показанията на убития дяконъ.

— Пушеранъ Ивасилъ[2]), даскалъ отъ селото Изворъ и единъ селянинъ отъ сѫщото село.

— Причинитѣ на затварянието имъ?

— Заподозрѣни сѫ като участници въ убийството: разно говорѭтъ за дохождането си въ Орхание. Бъркатъ се въ показанията си. Полицията взема това прѣдъ видъ и ги задържа затворени.

Дайте тука чувала, червеното фесче и цлогата! — заповѣда изслѣдовательтъ.

Веществениtѣ доказателства донесохѫ и ги

[1]) Стаменъ, отъ селото Скривена.
[2]) Василъ Бошерановъ.

сложихж на мендеря близо до кракката на изслѣдователя. Прѣдпазливо, като че ли чувала да бѣ бомба, изслѣдовательтъ хванж съ двата си пръста чувала, дигнж го високо и тъй го истърси, като че ли въ чувала имаше скрипи и змии. Приставътъ обърнж вниманието на изслѣдовательтъ върху марката Vp и на друга една латинска буква, която не можеше добрѣ да се разбере: Н ли е, К ли е, Д ли е. Изслѣдовательтъ разгледж буквитѣ съ внимание, но понеже не знаеше нито латинската азбука, нито славянската, понамръщи се, поизгледа още веднъжъ чувала и неговитѣ дупки, и го пуснж съ такъва же прѣдпазливость на първото му мѣсто, съ каквато го бѣ подигнжлъ. Послѣ взема червеното фесче, разгледа го всестранно, помериса го, като че ли отъ меризмата му щѣше да узнае, сжщинскиятъ му стопанинъ. Слѣдъ това обърнж го наопаки, и внимателно разгледа опакето му. Очитѣ му така напрегнжто разгледвахж дъното на фесчето, като че ли тамъ, на дъното, бѣ написано по турски името на убийцата—фумета. Съ коконска прѣдпазливость и истънченость фесчето бѣ турнжто отново на първото му мѣсто. Подлогата бѣ, така сжщо, разгледана всестранно и турнжта отново на първото ѝ мѣсто.

Чувалътъ, фесчето и подлогата нищо не казахж на изслѣдователя; не казахж му: кому принадлежжтъ, какъ така тѣ се намѣрихж въ буренака на онова мѣсто, гдѣто се е крилъ убиецътъ. Понеже мълчахж, изслѣдовательтъ распореди да ги затворжтъ въ долапа, до вто

негово распореждание. Ако умѣехѫ да говорѭтъ тѣзи трима свидѣтели, вѣрвамъ, че щѣхѫ да бѫдѫтъ бити, доклѣ си кажѫтъ правичката. Фесчето и подлогата, дѣйствително, малко, или почти нищо не говорѣхѫ, като кому принадлежѫтъ, но чувалътъ имаше езикъ: на него седѣхѫ буквитѣ Vр и недовършената буква Н. Тѣзи три букви говорѣхѫ чий е чувалътъ. Но за щастие на Василя Петровъ, а за нещастие на каймакамина, който искаше какъ и какъ да се открийѫтъ убийцитѣ, изслѣдовательтъ не разбираше отъ езика на чувала, не му стигаше пипката да се въсползува отъ тѣзи мълчеливи свидѣтели Vр и Н. Достатъчно бѣ отъ негова страна да издири по тевтеритѣ и писмата на Орханийскитѣ търговци, кой отъ тѣхъ приема и проважда стока подъ прѣдметната търговска фирма; а това много лесно можеше да се узнае, но изслѣдовательтъ това не направи, а се распореди да затворѭтъ чувала съ буквитѣ въ долапа.

Чувалътъ нринадлежеше на Василя Петровъ, въ кѫщата на когото Общи прѣзъ деня бѣ скритъ. Общи бѣ завилъ пушката си въ чувала, когато се прѣмѣсти отъ кѫщата въ буринака.

Фесчето принадлежеше на Божка Генчевъ; взелъ го Общи отъ Генчева, неизвѣстно съ каква цѣль; забравилъ го е въ буренака, когато избѣгнъ слѣдъ убийството.

Подлогата принадлежеше на онзи орханиеи , въ градината на когото Общи се бѣ скрилъ и ·акваше жертвата си. Този съвършено неви-

ненъ свидѣтель на убийството се е намѣрилъ случайно на мѣстото въ буренака, гдѣто Общи си свилъ гнѣздото: двѣтѣ малки кученца на Нинова си играли съ подлогата на това мѣсто, гдѣто ѫ намѣри слугата на дякона слѣдъ убийството.

Изслѣдовательтъ слѣдъ като сне дознанието отъ нѣмитѣ подсѫдими — чувалътъ, фесчето и подлогата, присѫпи къмъ испитванието на затворенитѣ хора, набѣдени въ убийството. Единъ по единъ се довеждахѫ набѣденитѣ и се распитвахѫ. Най-напрѣдъ бѣ исправенъ прѣдъ изслѣдователя Василь Бошерановъ.

— Какъ се казвате? На колго години сте? Съ какво се занимавате? Имате ли родители? — питаше изслѣдовательтъ Бошеранова, като се заекваше, пулѣше очитѣ си и кривѣше челюститѣ си.

Фичиятъ изгледъ на изслѣдователя, пелтечението му, мършавото му тѣло, облѣчено въ дълго и широко сетре, възбудихѫ въ набѣдения чувството на смѣха. По лицето му намѣсто чувството страхъ, отпечати се една усмивка на подигравка; това настроение на обвиняемия бѣ забѣлѣжено отъ изслѣдователя, вслѣдствие на което съ сърдитъ тонъ той запрѣти Бошеранову да се смѣе и го покани да си каже правичката. Това още повече размѣ заподозрѣния. По-сърдито заповѣда изслѣдовательтъ, а въ отговоръ на това обвиняемиятъ се изсмѣ съ гласъ. Изслѣдовательтъ оскърбенъ, става и удря една плѣсница Бошеранову и заповѣда на заптиетата да закаратъ тогози безвѣрника въ затвора.

Подиръ Бошеранова исправихѫ прѣдъ лицето на изслѣдователя Стамена отъ селото Скривена. Стаменъ не знае бъкелъ по турски, а изслѣдователятъ бъкелъ по български.

— Какъ се казвашъ? отъ кое село си? на колко години си? — попита изслѣдовательтъ.

— Та па си е тъй, господине, добъръ човѣкъ бѣ дяконътъ! Богъ да го прости. Хубаво пѣеше въ черквата; казватъ, че мърсѣлъ малко по хорскитѣ жени, но това си е лъжа, — отговори набѣдениятъ досущъ спокойно, като мислѣше, че изслѣдователятъ го пита: какво е неговото мнѣние за убития дяконъ.

— Какво, какво каза? — попита изслѣдовательтъ заптието.

Заптието, помакъ, прѣведе на турски казаното отъ Стамена.

— Не за това те питамъ, а за името ти! — сърдито повтори изслѣдовательтъ.

— Който го уби, кучета главата му да ѣдѫтъ. На този и онзи свѣтъ добро да не види! — отговори малко уплашено скривенчанинътъ.

Заптието отново прѣведе казаното; изслѣдовательтъ кипнѫ, стовари нѣколко плѣсника по лицето на набѣдения и нѣколко тупници по коравия му селски гръбъ. Въ случая Стаменъ печелѣше: изслѣдовательтъ усѣщаше повече болк отъ ударитѣ, отъ колкото набѣдениятъ . . .

— Па си е така, господине! . . . Който го у ., кучета главата му да ѣдѫтъ! — въ отговоръ н плѣсницитѣ и тупницитѣ отговори Стаменъ.

Стаменъ бѣ отъ хората на комитетско-

то съзаклетие. Слѣдъ първата несполука при Изворъ да убие дякона, Общи бѣ натоварилъ Стамена да извърши убийството. Отъ своя страна Стаменъ бѣ се похвалилъ на едного отъ приятелитѣ си, съзаклетникъ, а този неговъ приятель се похвалилъ на другъ свой приятель, който сѫщо се похвалилъ на свой, а този свой, на другъ свой и така нататъкъ до като стигнѫло до ухото на Паисия. Ето защо и при умиранието си Паиси бѣ казалъ: «Стаменъ отъ село Скривена ме уби». Стаменъ знаеше, че дяконътъ ще бѫде убитъ, но не знаеше, че самъ Общи ще извърши убийството; затова прѣдполагаше, че е убитъ отъ Сарсаулци, или пъкъ отъ хората на бай Цвѣтка отъ село Правецъ.

Слѣдъ като изѣде нѣколко изслѣдователски тупника и ритания, Стаменъ отново бѣ откаранъ въ тъмницата.

Подиръ Стамена, доведохѫ другаря на Бошеранова. Повтори се почти сѫщото: плѣсници, тупници,ританици и отново въ тъмницата.

Слѣдъ това бѣхѫ докарани митничаритѣ. Сега изслѣдовательтъ бѣ любезенъ, вниmателенъ, прѣдпазливъ. Въ показанията си митничаритѣ се позабъркахѫ, а това обстоятелство накара изслѣдователя да хвърли върху набѣденитѣ едно тънко съмнѣние.

Цѣла седмица изслѣдовательтъ се поти и ядосва съ затворенитѣ, като се надѣваше, че днесь или утрѣ ще пристигне отъ нѣкѫдѣ-си телеграма, че фумета е уловенъ, задържанъ и че го прѣпращатъ въ Орхание на испитвание. Но нито е-

леграмма дойде, нито затворенитѣ се признавахѫ, нито пъкъ чувалътъ, фесчето и подлогата нѣщо казвахѫ за фуметата. В习тѣ, сука изслѣдовательтъ, и най-сетнѣ, безъ да направи постановление за освобождение на затворенитѣ, или пъкъ постановление за даванието имъ подъ сѫдъ, станѫ и си задигнѫ изслѣдователскитѣ чукове.

Затворенитѣ киснѣхѫ въ затвора; не знаехѫ какво ще послѣдва по-нататъкъ.

Тѣлото на Паисия гниеше въ гроба, затворенитѣ гниехѫ нравствено въ затвора, а Общи готвѣше нови кроежи за нови политически убийства и обири.

Мѣсецъ Юли изтече, изнизвахѫ се и днитѣ на мѣсецъ Августъ, а никакво добро, или по-голѣмо зло не дойде да посѣти затворенитѣ и набѣденитѣ въ убийството. Митничаритѣ се пукахѫ отъ ядъ и злоба, че за Божата правдина лежахѫ въ тъмницата, а тримата българи, хора отъ комитетското съзаклетие, съучастници въ убийството, се мѫчахѫ нравствено, като прѣдполагахѫ, че ще бѫдѫтъ осѫдени по на 15 години въ тъмница. Макаръ, че нищо не се улови въ тѣхъ, макаръ че тѣ не се признахѫ за съучастници въ убийството, но пакъ допускахѫ голѣмо наказание. Това имъ го казваше собствената имъ съвѣсть.

Излѣзе Августъ мѣсецъ, влѣзе Септември, дойде гроздоберъ, хората се разшавахѫ по беридба, а затворницитѣ още въздишахѫ въ тъмницата. На 18 Септември, Общи се завърнѫ отъ Араба-Конашката клисура въ Цвѣтков[illegible] ханъ, гдѣто го чакаше Стоянъ Костовъ (членъ

отъ Тетевенската четица), прѣоблѣченъ въ овчарски дрехи, за да обади на Общи, че четицата, която ще обира хазната, живо-здраво е пристигнжла на Градище (мѣсто отъ Правишкия връхъ), и чака по-нататъшнитѣ му заповѣди. Въ този сжщия день прѣдъ обѣдъ, полицейскиятъ приставъ обяви на затворенитѣ българи, че ще бждхтъ освободени, ако прѣдставжтъ поржчителства. До вечерьта бѣхж приготвени таквись три, подписани отъ хората на Сарсаулското съзаклетие. Подписахж се поржчителствата, поднесохж се на юзъ-башията, и Бошерановъ, другарьтъ му, Стаменъ отъ Скривена, бѣхж освободени, а митиичаритѣ останжхж да въздишжтъ и пжшкатъ между четиритѣхъ голи стѣни на тъмницата! . . . .

На 20 Септември Тетевенската четица, на чело съ Общи, обра царската хазна. Въ този день освободенитѣ отъ затвора съзаклетници се веселѣхж на Шарения ханъ. Гаврилъ Бръкчевъ водѣше веселото хоро съ кърпа въ ржка и съ боси крака. . . . .

XIX.

Цариградъ, Босфорътъ, Бююкъ-дере, Хюнкяръ-су [1]). Ехъ, читатели! Това, дѣто се казва Хюнкяръ-су, при Бююкъ-дере, да ви к-

[1]) Царскитѣ води, мѣстность въ Босфора, у Цариградъ.

несе Господь тамъ, та да видите съ очитѣ си, какво ще рече Царскитѣ води! . . . . Тази мѣстность е едно великолѣпно кътче отъ естественитѣ прѣлести на Бююкъ-дере! Весело е това кътче, приятно е, великолѣпно е, особено прѣзъ пролѣтьта и лѣтото! . . Тукъ, не току тъй на вѣтъра свѣтъ се събира подъ дебелитѣ сѣнки на яворитѣ (чинаритѣ), брѣстоветѣ и кѫжелообразнитѣ кипариси! Горещитѣ лѣтни дни тукъ прѣкарватъ и много бѣднитѣ и много богатитѣ Цариградски жители . . . . Това мѣстенце е едно отъ забѣлѣжителнитѣ Цариградски мѣста за расходка.

Около първитѣ дни на мѣсецъ Августъ, годината 1872, подъ широко-расклонения чинаръ на Хюнкяръ-су седѣхѫ двѣ, наскоро вѣнчани за владишкия тронъ, Високопрѣосвещенства, които още не бѣхѫ се нарадвали на чина и положението си. Разговорътъ имъ се въртѣше около злочестата случка съ дякона Паисия въ Охрание:

— Да, лошо, лошо, опасно; тѣ утрѣ и насъ ще избиѭтъ като псета, когато пристигнемъ въ прѣстолнитѣ градове на Богоспасаемитѣ си епархии. Посегнѫхѫ върху живота на невинния Паисия! Ще посегнѫтъ и върху насъ! — говорѣше едното Високопрѣосвещенство на другото.

— Проклетие, проклетие отъ Бога на тѣнехранимайковци! . . . . И откѫдѣ сѫ завъѫ тѣзъ вагабонти въ България, милото отечество! . . . Чудни работи! . . . Както ми

расказватъ, хора дошли отъ къмъ нашитѣ страни, нѣкой си раздяконенъ дяконъ ходѣлъ изъ народа и насъсквалъ мирното население на бунтъ противъ царщината. Какво искатъ тѣзи луди глави отъ кроткия нашъ народъ! Клетиятъ Паиси! Какво искахѫ отъ него? Какво имъ е сторилъ! О, мерзость, о, подлость! — каза второто Прѣосвещенство на първото.

— Да, много добъръ чевѣкъ бѣ покойниятъ Паиси, гласъ, гласъ, Ваше Високопрѣосвещенство, гласъ, като ясенъ и чистъ звънецъ! А хубость, хубость, да му се не нагледашъ! Убихѫ го и защо? О, мерзость! . . .

— Проклетие, проклетие отъ Бога надъ убийцитѣ, кръвницитѣ! . . .

— И не иде чрѣзъ мѫдрото Султаното правителство да се вземѫтъ мѣрки противъ тѣхъ: ще ни обявѭтъ за прѣдатели народни. То нищо, но може да постѫпѭтъ и съ насъ тъй, както съ злочестия Паисия!! Трѣбва да се цѣри раната доклѣ не се е обърнѫла на живеница! Светата Екзархия трѣбва да поразмисли върху мѣркитѣ. И отгдѣ пъкъ имъ дойде на ума да се казватъ революцiонни комитети! Казватъ имали уставъ, тайна полиция, управителни съвѣти. Лошо, лошо, водѭтъ кроткия народъ на гибель! Сега не му е врѣмето за бунтове! . . . Още не сме се уредили църковно, тѣ дигнѫхѫ глава за свобода! . . .

Дяволъ ги взелъ тѣзъ кръвници! нечес[illegible] дѣла вършѭтъ, къмъ лошо водѭтъ народа. В[illegible] се, че нѣкое чуждо правителство ги поддър[illegible]

казвать, че разполагали съ много пари, съ много злато, — каза първото Високопрѣосвещенство.

1872 година, мѣсецъ Юли, Букурещъ, Чешмеджиу, градската градина, близо до буфета, около една малка, кржглеста массичка сѣджтъ двамина българи, пижтъ пиво и се разговарятъ по поводъ на новината, че Д. Общи убилъ дякона Паисия. Единътъ отъ тѣхъ е Любенъ Каравеловъ, прѣдсѣдатель на Централния Б. Р. Комитетъ; другиятъ е високъ, тънъкъ, възсухъ, възжълтъ, съ хубаво, но сурово, лице младъ момъкъ, облѣченъ по франтски, студентъ отъ Инжинерното Букурещско училище. Това е Олимпи Пановъ*), секретарь на Цен. Бъл. Р. Комитетъ.

— Браво, Общи, юначуга; азъ казвахъ на Левски, че той, Общи, е едничкото лице, комуто могжтъ да се възложжтъ политическитѣ убийства и обири. Още при първа срѣща съ него въ Бѣлградъ разбрахъ, че той е човѣкътъ, комуто могжтъ да се възложжтъ тежкитѣ длъжности на централния комитетъ, — говорѣше рунтавиятъ човѣкъ на хубавеца момъкъ.

— Майсторски, майсторски е извършилъ убийството. Да бѣше другъ нѣкой, навѣрно, щѣше да се уплаши, а можеше и да се улови въ врѣме на убийството, — каза младиятъ момъкъ.

Войводата Хитовъ отбиралъ отъ хора,

*) Упушнжтъ въ Русчукъ, по случай на февруарскитѣ [illegible]. прѣзъ 1887 година.

право ми казваше той, че Димитъръ е човѣкътъ комуто могжтъ да се повѣрьжтъ убийствата и сплашванията. Само съ такива хора ще докажемъ прѣдъ свѣта силата на комитетското съзаклетие, — каза рунтавиятъ човѣкъ на възсухия и възжълтъ момъкъ, като го потупка по рамото.

— Знайте ли новината? Нашиятъ Общи убилъ едного отъ чернокапцитѣ! — вмѣсто «добъръ день» каза единъ високъ, намръщенъ и сърдитъ господинъ, който дойде, та седнж при първитѣ двама и заржча пълзенско пиво. Това е Димитъръ Ценовичъ, кассиерътъ на Ц. Б. Р. Комитетъ.

— Не дякони, а владици ще трепимъ, ако тѣ само си позвольжтъ да бъркжтъ на дѣлото ни, — съ живость каза рунтавиятъ господинъ. . .

Второ издание. Цѣна 2 лева.

СТОЯНЪ ЗАИМОВЪ.

МИНѪЛОТО

ОЧЕРКИ И СПОМЕНИ

изъ

дѣятелностьта на българскитѣ тайни революционни комитети

отъ

1869—1877 год.

II-ра КНИЖКА

ПЛОВДИВЪ

...ие и печать на Хр. Г. Дановъ

1898

СТОЯНЪ ЗАИМОВЪ.

МИНЖЛОТО

ОЧЕРКИ И СПОМЕНИ

изъ

дѣятелността на българскитѣ тайни революционни комитети

отъ

1869—1877 год.

II-ра КНИЖКА

2. изд.

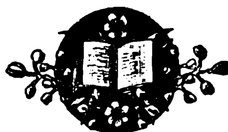

ПЛОВДИВЪ
Издание и печатъ на Хр. Г. Дановъ
1898

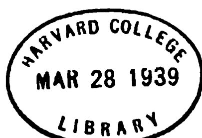
HARVARD COLLEGE
MAR 28 1939
LIBRARY

Вмѣсто прѣдговоръ.

За центъръ на расказа, прѣдметъ на втората книжка отъ «Минжлото», служжтъ: а) обирътъ на хазната и б) раскриванието отъ турскитѣ власти на Бъл. тайниревол. кокомитети въ Тетевенско, Орханийско, Плѣвенско и Софийско прѣзъ 1872 год.

Слѣдъ отпечатваньето *първо издание* на *втора книжка* «Минжлото» (1884 год.) получихме писма отъ приятели, бивши наши *Диаръ-Бекирски* другари, замѣсени въ Араба-Конашката случка; въ писмата си тѣ ни отбѣлѣжихж нѣкои грѣшки, относящи се до лица, мѣста и нѣкои факти.

Освѣнъ казанитѣ приятелски бѣлѣжки, ние сами съ *«въпросникъ»* се обърнжхме до дѣйцитѣ (днесь още живи) на Българското съзаклетие въ Тетевенско, Орханийско и Со ийско прѣзъ 1869—73 год., и ги помо. ихме да отговорьтъ на зададенитѣ ни вы оси, относящи се до вѣрностьта на то или оня фактъ, до тая или оная дата,

личность, мѣстность, градъ, село, пѫть, кръстопѫть и пр.

Второто издание на *Втора книжка* «Минѫлото» е *прѣработено*, *допълнено* и *наредено*, споредъ добититѣ отпослѣ свѣдѣния (слѣдъ отпечатванието на първото издание).

За дѣятелностьта на **«чрѣзвичайната комисия»**, която осѫди и испроводи на бѣсилото Д. Общи и В. Левски, събрахми свѣдѣнията лично отъ покойния Х. Иванчо Х. *Пенчовичъ*, членъ на самата комисия. Той ни даде и краткитѣ биографически свѣдѣния за генерала Саидъ-паша и за марешала Шакиръ-паша, тогава майоръ Шакиръ-ефенди.

При *поправението* и *допълнението* на Втора книжка отъ «Минѫлото» ползовахме се не малко отъ «дневницитѣ» на Тоня Ивановъ *Крайчевъ* и отъ «тевтеритѣ» на Хр. П. Ковачевъ, писани въ Диаръ-Бекиръ.

Тайната експедиция на Тодора Пѣевъ въ Ромѫния — да дири обирачитѣ на хазната — ни е расказана лично отъ самаго него.

«Психологическитѣ портрети», на които бѣ дадено не малко мѣсто въ първото издание, при второто издание сѫ изоставени отъ насъ, като материалъ тежъкъ за четенье отъ широката публика, за която

сѫ прѣдназначени, изобщо, книжкитѣ отъ «Минѫлото»; но при все това гледано е да бѫде спазена психологията на дѣйцитѣ при тоя или оня моментъ на дѣйствие.

София, 9 Мартъ 1898 год.

Ст. Заимовъ.

Съдържание.

I.

Тайни куриери.

На лѣвия дунавски брѣгъ, срѣщу града Руссе, расположенъ е градътъ Гюргево, на който съборната черква, пожарното и триетажнитѣ здания високо и гордо се издигатъ въ дунавскитѣ небеса. На крайбрѣжната часть на Гюргево, именно тамъ, гдѣто градътъ се граничи съ Дунава, стърчи високъ, украсенъ въ синя боя стълпъ, на който денемъ и нощемъ се развѣва трицвѣтното ромѫнско знаме. Срѣщу синиятъ и високъ стълпъ клечи малка дървена стаичка (караулница), прѣдъ която денонощно (отъ какъ градътъ Гюргево е станѫлъ свободенъ влашки градъ) стърчи «часовий» съ пушка въ рѫка, съ шапка на глава (направена отъ цѣла агнешка кожа) и съ кокоше перо на шапката. Между караулницата и стълпа се мѫдри дървена, като рѣшетка направена, вратца, която се отваря нàдвѣ, и ⟨о⟩дѣля «шлепа» отъ митницата и паспортджийни⟨ц⟩ата. Митницата и паспортджийницата сѫ на⟨ста⟩нени въ едно и сѫщо здание, което е едноет⟨а⟩кно, низко, одърпано, разхълцано: види се че е ⟨ост⟩анѫло наслѣдие отъ руситѣ на влашкото цар-

ство отъ врѣмето на кръмската война, и, може би, тогава да е служило за «хамбарь», или пъкъ е извършвало друга нѣкоя царска служба. Къмъ южния край на казаното уветхѣло и раскривено здание е прилѣпено едно тѣсно, неугледно «бюфетче», въ което мѫжъ и жена продаватъ разни «пан-де-шпани», кафе «турчаска и нѣмчаска» и други за ѣдение сладкиши. Синиятъ стълпъ, караулницата, вратцата, «шлепътъ», съставляватъ Гюргевската скеля.

Въ годината 1872, 9-и Августъ, на Гюргевската скеля нѣколко души пѫтници чакахѫ параходчето отъ Руссе за да ги прѣнесе въ «Турско». Едни отъ пѫтницитѣ се растъпкватъ прѣдъ митницата, а други седѫтъ на плетени столове, наредени безъ всѣка съразмѣрность прѣдъ неугледното «бюфетче». Вратцата, които водѫтъ за «шлепа», крѣпко сѫ притворени и «часовиятъ» не пуска никого отъ пѫтницитѣ да замирише край тѣхъ. Около крѫглеститѣ и длъгнести масички седѫтъ дами и кавалери отъ разнонародно произхождение, облѣчени въ разнообразни труфила, се́ отъ новата мода. Нѣкои отъ дамитѣ сѫ съ «турнюри», а нѣкои отъ кавалеритѣ съ «цилиндри».

Около една отъ длъгнеститѣ масички седѫтъ двѣ дами, повидимому, като че сѫ осѣдлани въ нѣкакво си модно самарче; тѣхъ ги придружава единъ господинъ, на когото главата е въврѣна въ единъ гладъкъ «кюнкъ», нарѣченъ отъ шапкопродавачитѣ «цилиндъръ». На читателитѣ, вѣрваме, ще се стори чудно, ако имъ кажемъ, че господинътъ съ цилиндра е българинъ, че е родомъ отъ Пе-

щера, че двѣтѣ дами сѫ българки, че едната отъ тѣхъ е отъ Руссе, а другата отъ Казанлъкъ. Тѣ и тримата разговарятъ на такъвъ български «езикъ», щото на слушателя отъ страни се чини, като че ли ги разбира, но въ сѫщность нищо имъ не отбира; защото имената на прѣдметитѣ, за които тѣ разговарятъ, не сѫ истински имена — всичко е прикрито съ псевдоними, т. е. приказватъ на онзи условенъ езикъ, който се употрѣбява между членоветѣ на тайното Българско правителство, особено между тайнитѣ му куриери и агентитѣ на тайната му полиция. Слушательтъ може, наприм̂ѣръ, да чуе слѣднитѣ изрѣчения: «Брадата и Киселицата скоро ще развалѭтъ калимерата». — «Бъкърътъ и Манго много си вѣрватъ». «Ако Брадата и Киселицата се скаратъ, то Челото ще свети маслото на Киселицата». Първото изречение значи: Каравеловъ и Д. Ценовичъ ще се скаратъ; второто значи: Прѣдсѣдательтъ на Търновския комитетъ и прѣдсѣдательтъ на Руссенския; а третйото значи: ако Д. Ценовичъ се отдѣли неприлично отъ Ц. Р. Б. комитетъ, то Ботевъ ще го убие.

Дамата отъ Казанлъкъ е висока, едра и стройна гиздосия, съ черни очи и правилни черти на лицето. Ако развие косата си, сега навита на косишникъ, и ѭ распусне, то тя ще покрие цѣлия гърбъ и ще опре до петитѣ й. Когато говори лко заплита (пелтечи), но тя е отъ ония пелци, които природата нарочно създава, за да покаже какво ще се рече приятно-музикална ѣчь.

Обноскитѣ, гласътъ, гиздавостьта, разумниятъ погледъ, чернитѣ гѫсти вѣжди и черната и гѫста коса на тази хубавица правѭтъ особно впечатлѣние на наблюдателя. Любенъ Каравеловъ ѭ нарича: Казанлъшко-Балканска русалка. И дѣйствително, като че ли казанлъшката триндафилова долина е слѣпила това нѣжно сѫщество отъ отборъ на всичко най-нѣжно, що е имала; като че ли триндафиловата долина е излѣла всичкитѣ си скѫпи благовония въ състава, отъ който е направила тази горска русалка. По-забѣлѣжителнитѣ народни дѣйци, списатели, бунтовници, учители, които сѫ имали случай да се срѣщнѫтъ съ тази хубавица, съ особно почитание сѫ се отнасяли къмъ неѭ. Русалката е дъщеря на извѣстния казанлъшки житель, г-нъ Миразчиевъ, жена е на Петка Бакърджиевъ, сѫщо казанлъчанинъ, живущъ при дѣда си въ Гюргево. Името на тази хубавица е Тодорка, а псевдонимътъ ѝ е: Дългата коса. Тя се брои въ редоветѣ на тайното съзаклетие и има длъжностьта на таенъ куриеръ и агентъ на тайната полиция.

Войниковъ (драматургъ) не дава ни едно прѣдставление безъ нейното участие: Браилчени, Галлацчени, Букурешчени и въ Руссе ѭ знаѭтъ като забѣлѣжителенъ актьорски талантъ. Колко сърдца сѫ замирали, когато Тодорка е излазѣла на сцената и е прѣдставлявала нѣкоя патриотка-героиня! Тя, като актриса, най-добрѣ изобразява любовнитѣ и патриотически героини.

Дамата отъ Русчукъ е суха, привлѣкателна обичлива, съ римски носъ; на ръстъ е дребничк

по търса жива, подвижна, весела и като ластовица непрѣстанно по нѣщо си чурулика. Тя е дъщеря на онази бунтовническа майка, която руссенскитѣ жители знаѭтъ подъ нѣколко имена: «Додъ-Тонка,» «Баба Тиховица,» «Баба Тонка,» а турската полиция ѭ зове: «Тихо карасѫ,» «Дели карасѫ». Тя, сухата дама, е сестра на онѣзи петима братья «Обрѣтеновци», отъ които тримата сложихѫ кости по балканскитѣ урви, а другитѣ двама — Никола и Ангелъ — истрихѫ нѣколко чифта ръждясали пранги въ Сенъ-Жанъ-д'Акарската тъмница.

Занаятътъ на тази мома е да снове между Букурещъ, Гюргево и Русчукъ, на да ли не по два пѫти въ недѣлята. Тя е първиятъ таенъ куриеръ на Българското приврѣменно правителство. Името на момата е Петрана Тихова — Обрѣтенова, а псевдонимътъ ѝ е «Пелтека».

Господинътъ съ цилиндъръ, който придружава казанитѣ двѣ дами, на ръстъ е срѣдень, съ правилно направено тѣло, червендалестъ, съ синкави очи; облѣченъ е доволно елегантно, чисто, прибрано, до извѣстна степень франтски. По пръститѣ на рѫцѣтѣ му блѣстѭтъ нѣколко златни пръстени, а отпрѣдъ на желетката му виси златно синджирче, на което е прикаченъ златенъ голѣмъ часовникъ. Господинътъ съ цилиндра непрѣснѫто по-нѣщо си дърдори и забѣлѣжително че повечето пѫти говори дърти глупости. Той единъ отъ многото платонически обожатели на ългата коса;» занимава се съ свѣщарство

и сапунарство, за който занаятъ има своя собствена фабрика въ Гюргево. Капиталътъ му надминава сумата двадесеть до тридесеть хиляди франка. Наскоро той се е женилъ за Иванка Кънчева, сестра на Ангела Кънчевъ. Той минува между Гюргевскитѣ търговци за честенъ търговецъ; има доволно голѣмъ кредитъ прѣдъ цѣлото Гюргевско търговско общество. Наема за кѫща и фабрика едно доста красиво здание; сѫщото здание служи и за пощенска станция на тайната поща и за гостоприемница на всички пѫтешествующи отъ България въ Букурещъ дѣйци по комитетското дѣло.

Кѫщата на този господинъ не само че е пощенска станция между Букурещъ и Руссе, не само че е хотелъ за пѫтницитѣ-революционери, но може да се нарѣче още прибѣжище и свърталище на всички ония злочестници, които се скитатъ «не мили, не драги», безъ «пулъ и пара» по Влашката земя, които гладуватъ «на сирмия» и които навсѣкждѣ прѣзиратъ, гонятъ, унижаватъ и проч., т. е. кѫщата му бѣ свърталище на хѫшоветѣ. Минжлото на този червендакъ е хѫшлашко: той отбира положението на хѫшоветѣ на тънко и зема истинско участие въ тѣхното злочесто положение. Ако да имаше голѣми срѣдства, той непрѣмѣнно щѣше да направи цѣли казарми, за да защити злочестнитѣ патриоти отъ глада, студа и онова обществено прѣзрѣние, на което тѣ бѣхж подхвърлени. Истинското име на този господинъ е Димитъръ Горовъ, а псевдонимътъ му е «Гаргата» За това е даденъ такъвт

псевдонимъ на Горова, защото фамилното му име се начева съ буквата Г. Д. При това Горовъ се брои за единъ отъ най-дѣятелнитѣ и най-жертвующитѣ членове на Гюргевския Б. М. Р. комитетъ.

До сега, до тази минута, той е жъртвовалъ себе си заедно съ цѣлия си имотъ не еднъжъ за свободата на България. Именно на 1868 гонина той бѣ раздалъ цѣлото си не голѣмо състояние на юнацитѣ, които на чело съ Х. Димитра и Ст. Караджа минѫхѫ Дунава. Той самъ е придружавалъ четата до турския брѣгъ и слѣдъ като се простилъ съ всички и прѣдалъ всичко, що е носилъ съ себе си, върнѫлъ се съ «враницата» обратно на ромѫнския брѣгъ.

И тъй, «Дългата коса,» «Пелтека» и «Гаргата» съставляватъ онази тройца, която седи прѣдъ неугледното «бюфетче» на Гюргевската скеля, и чака пристиганието на пароходчето отъ Русчукъ.

Казахме, че дамитѣ като че ли сѫ осѣдлани въ самарчета-турнюри, но въ сѫщность това, което тъй испъкнѫто стърчи изъ-отзадѣ имъ, не е истинско дамско труфило, а нѣщо доста опасно, а при това много любопитно и смѣшно. Напр. ако полицейския агентъ, който се расхожда по «шлепа» и чака пристиганието на пароходчето, бѣ накаранъ отъ висшитѣ букурешки власти, да провѣри да ли всичкитѣ дами, които ще пѫтуватъ съ пароходчето въ Руссе, и които сѫ осѣдлани въ казаното самарче, сѫ натруфени съ истински турнюри, то той щѣше да намѣри, че турнюритѣ на «Дългата коса» и «Пелтека» сѫ лъжовни.

Въ самарчето на «Пелтека» между броеветѣ на в. «Свобода» се потаяжтъ още нѣколко екземпляри отъ окржжното писмо, издадено отъ Ц. Р. К. къмъ Ч. М. Р. К. въ България, въ което окржжно се заповѣдва на казанитѣ комитети да гледатъ да внесжтъ до новата година (1873) една голѣма сумма турски лири въ касата на казания комитетъ, понеже той ще прави значителни и необходими покупки на оржжие и други комитетски потрѣби.

А защо Горовъ носи цилиндъръ? Да нѣма да се крие нѣщо опасно и интересно за полицията въ цилиндра? Не! такова нѣщо нѣма! той носи цилиндъръ съ цѣль да прави впечатлѣние на полицейскитѣ, които вардяжтъ по скелитѣ Руссенска и Гюргевска: полицейскитѣ нѣкакъ си се отнасятъ по съ уважение и страхъ къмъ ония господа пжтници, които биватъ облѣчени по франтски и при това още съ цилиндъръ на глава; а нему по нѣкога се случва да пжтува по комитетски работи въ Руссе.

Извѣстната на читателитѣ тройца прѣспокойно и приятно още се разговарѣше прѣдъ «бюфетчето», когато изъ-отзадъ острова се чу тънкия гласъ на пароходната свирка, а слѣдъ малко пухканието и пъхтението му по спокойно текущата дунавска вода. Слѣдъ петь минути пароходчето се прилѣпи къмъ «шлепа»; пжтницитѣ наскакахж и наченжхж суетно да се прибиратъ за да навлѣзжтъ въ него. Затворенитѣ вратца се растворихж надвѣ, полицейскиятъ агентъ събра паспортитѣ на пжт-

ницитѣ изъ Руссе; тѣ единъ слѣдъ други излѣзохѫ, а тѣхното мѣсто изново се зае отъ пѫтницитѣ, които отивахѫ отъ Гюргево за Руссе.

«Дългата коса» и «Пелтека» се простихѫ съ «Гаргата» и влѣзохѫ въ пароходчето. Д. Горовъ испрати дамитѣ на самото пароходче, и когато послѣднитѣ се настанявахѫ на мѣстото си, той имъ шеговито забѣлѣжи: «внимавайте да не загубите възглавничкитѣ си (турнюритѣ).»

Слѣдъ нѣколко минути пароходната свирка изсвири, колелата изново запѣнихѫ дунавската вода, «Гаргата» сне «цилиндра», поздрави вторично и третично носящитѣ се вече по водата бунтовнички, като ги молѣше да поздравѭтъ Кобрата (Никола Обрѣтеновъ), и Асѣня (Иванъ Х. Димитровъ), ако го видѭтъ.

Слѣдъ двайсеть минути пѫтуванье Тодорка и Петрана ще се озовѫтъ въ Руссе съ бунтовническитѣ си «турнюри». Десеть минути още и нашитѣ, по модата натруфени дами, ще се намѣрѭтъ въ кѫщата на Баба Тиховица, гдѣто и ще растоварѭтъ своитѣ бунтовнически самарчета.

Ето по какъвъ начинъ се прѣнасяше отъ Гюргево въ Руссе в. «Свобода» и други брошурки съ революционно съдържание.

Но освѣнъ «Дългата коса» и «Пелтека» въ извънредни случаи и въ по-голѣмо количество оеви отъ сѫщия вѣстникъ и орѫжие се прѣсяхѫ отъ единъ българинъ на име Димитъръ, йто се занимаваше съ «каикчилъкъ» и рибоство; така сѫщо въ това куриерско испровож-

данье, сегизъ-тогизъ, земахж участие госпожа Наталия Каравелова, Баба Тонка и сестрата на Ан. Кжнчевъ, Иванка Горова.

II.

Баба Тонка. Съзаклетническа (консператорска) и распращателна (експедиционна) станция.

Който е ходилъ въ Русчукъ и е ималъ случай да разгледа града отъ Левенъ-Табия, той знае какъ и гдѣ е расположенъ градътъ на Метхадъ паша. Извѣстно е че дѣсниятъ брѣгъ на рѣка Дунавъ е много по-високъ отъ лѣвия и че е стръменъ. Крайбрѣжната часть на града Руссе е расположена на стръмния дунавски брѣгъ. Повечето отъ кжщитѣ, които сж съградени по тая часть, стоятъ нѣколко метра навжтрѣ отъ самия брѣгъ, други пъкъ стоятъ почти на самия него. На една отъ високитѣ крайбрѣжни части е расположено високо, двоетажно здание, боядисано съ желта боя. Надъ вратата на това здание е прикачена черна дъска съ надписъ: «Дѣвическо училище». Дворътъ на дѣвическото училище отъ къмъ сѣверната си страна се граничи съ самия Дунавъ, а отъ къмъ южната — съ улицата, която води къмъ митрополията. Къмъ сѣверо-источната часть на училищния дворъ е расположена една низка, едноетажна кжщица, лицето на която е обърнжто къмъ сѣверъ и гледа направо въ Влашката земя, а едно малко про-

зорче е отворено отъ къмъ гърба на кѫщата, и гледа къмъ Иерусалимъ. На това прозорче денемъ постоянно стои дебела, тлъста и червендалеста жена.

Дворътъ на тази кѫщица е неправиленъ осмоѫгълникъ. Почти въ срѣдата на двора се намира друго по-ново здание, тъй сѫщо едноетажно, съ 4 малки стаички и съ едно дървено балконче, отъ което се вижда половината Влашко и Богданско.

Отъ къмъ западната часть на старото здание е направена една подземна сграда, нѣщо като зимникъ, а отдолу на новото здание е издълбана доволно дълбока изба (зимникъ). Сѣверната страна на дворчето граничи направо съ Дунава, а южната, при това най-тѣсната, излазя въ улицата, гдѣто при самитѣ врата на дворчето се мѫдри кладенецъ съ дъсченъ капакъ. Околовръстъ цѣлиятъ дворъ е обраснѫлъ съ кичести и доста високи акации; само източната му часть е покрита съ разни овошки: сливи, круши, дюли, ябълки-киселици и друг.; между овошкитѣ стърчѫтъ нѣколко лозеви главини (лозье отъ сто и повече лози). Крайбрѣжната часть на дворчето е тъй стръмна, щото ако човѣкъ случайно позалитне и се подплъзне отъ брѣга, доклѣ се усѣти какво се върши съ него, ще отиде чакъ долу при самата рѣка. Понеже брѣгътъ е стръменъ и високъ около 10 метра, то и владѣтельтъ му не намѣрилъ за нужно да го загради съ плетъ или стѣна. Въ единъ отъ западнитѣ ѫгли на осмоѫгълника-дворъ е прикачена дървена вратичка,

прѣзъ която се излазя и по една стръмна и лѫкатушна пѫтечка се слазя на самия Дунавъ.

Тази бѣдна и скромна кѫщица, съ прѣкрасната гледка дворче, принадлежи на Българката-патриотка Баба Тиховица, нарѣчена отъ хората на българското съзаклетие Майка на българскитѣ бунтовници.

Цѣлото здание е прѣпълнено съ хора. Повечето отъ населението на това скромно, бѣдно, но прѣкрасно и забѣлѣжително (по ролята си, която игра и изигра въ българскитѣ политически движения отъ 1868 — 76 г.) здание сѫ гости, надошле отъ разни страни на България. Кѫщицата крие въ своитѣ стѣни и зимници много нѣща, които не сѫ за прѣдъ турското правителство. Двата зимника не сѫ друго нѣщо, освѣнъ съзаклетнически мѣста, въ които се приготвяватъ такива прѣдмети, за които турското правителство бѣси и праща, или въ Сенъ-Жанъ-д'Акръ, или въ Диаръ-бекиръ.

Стопанката на тази кѫщица — «Майката на бунтовницитѣ», — до годината 1872 е дала двама сина жертва за народното дѣло, отъ които единътъ паднѫ убитъ на Балкана въ 1868 г. съ Х. Димитра, а другиятъ раненъ паднѫ въ рѫцѣтѣ на турското правосѫдие (въ сѫщата година и въ сѫщата битка) и е осѫденъ на вѣчно заточение въ занданитѣ на крѣпостьта Сенъ-Жанъ-д'Акръ. Убитиятъ на Балкана е Петъръ Обрѣтеновъ, а заточениятъ въ Сенъ-Жанъ-д'Акръ е Ангелъ Обрѣтеновъ. Величаѭтъ ѭ тъй още и затова, че тя заедно съ двѣтѣ си дъщери Ача-

стасия и Петрана (Пелтека) и съ тримата си синове, Никола (Кобратъ), Георги и Барбата, взима най-живо участие въ дѣлата на Българското приврѣменно правителство. Баба Тонка, освѣнъ дѣто е дала до сега двѣ жертви на освободителния жертвеникъ, готви още шесть такива жертви, въ числото на които е и тя сама.

За направената жертва (за Петра и Ангела) тя прѣдъ приятели и познайници още не е поронила нито капка сълза, нито пъкъ е истървала дума, въ която да е изсказала майчинската си скърбь; но въ дълбочинитѣ на своето сърдце, при всѣко спомнюванье образитѣ на дадената жертва, неволно никне скърбьта, и тя безъ да ще трепва. Когато остане насамѣ, понѣкога си поплаче, и то бива повечето въ такива минути, когато майчинската скърбь надвие, наддѣли надъ идеята, за която тя съ цѣлата си челядь денемъ и нощемъ работи.

Тайнитѣ куриери, които се качихж на вечерното пароходче съ «тайнственитѣ си турнюри», слѣдъ като слѣзохж на Руссенската скеля, хванжхж пжтя, който води покрай самия Дунавъ, сетнѣ по лжкатушната пжтечка и чрѣзъ дъсчената вратица се озовахж въ дома на Баба Тонка. Влѣзохж именно въ онази стая на кжщата, която има прозорче, що гледа къмъ Иерусалимъ, и тукъ снехж отъ себе си бунтовническитѣ си турнюри.

9-и Августъ си заминж, по небето завървѣха гжсти тъмни облаци, настанж тъмна тъмнина. Въ нѣкои хареми и богаташки български кжщи блѣщукахж лампи и свѣщи; на свѣтлината имъ весело се разговарѣхж охолнитѣ голѣмци върху

дребolиитѣ на деня. Въ кѫщата на Баба Тонка, обаче, всичко бодърствуваше: Дългата коса, Пелтека, Кобратъ съзаклетничествувахѫ. Нощнитѣ гости на Баба Тонка четѣхѫ вѣстникъ «Свобода» и сладостно поглъщахѫ цѣли стълпци отъ него; радостно треперѣхѫ отъ мисъльта, че «турското» скоро ще си отиде тамъ отдѣто е дошло.

Изъ «съзаклетническитѣ зимници» на Баба Тонка изрѣдко се донасѣхѫ подземни чукания и гласове, напѣвающи бунтовнически пѣсни.

Кобратъ свърши нощното распращание, разподѣли броеветѣ отъ вѣстникъ «Свобода» на нѣколко връзки и каза: «всичко туй утрѣ трѣбва да тръгне за мѣстото си».

На десети Августъ утриньта рано отъ кѫщата на Баба Тонка излѣзе единъ младъ и снаженъ момъкъ, подъ мишницата му се бѣлѣеше нѣщо като свитъкъ, въ който бѣхѫ сгънѫти двѣ връзки отъ вѣстникъ «Свобода»; едната връзка бѣ за Разградско, а другата — за Шумненско. Този младъ и снаженъ момъкъ е пощенски чиновникъ по желѣзницата Варна — Русчукъ. Младиятъ момъкъ е Българинъ, родомъ отъ Сливенъ; облѣченъ е въ такъва злато-ширитна «униформа», въ каквато сѫ облѣчени чиновницитѣ на желѣзницата «Варна — Руссе». Въ вѫтрѣшния джебъ на чиновническото му късо палтенце дрѣмѫтъ около 10—15 окрѫжни писма, които «Пелтека» бѣ донеслъ между броеветѣ на вѣстникъ «Свобода», а братъ ѝ Кобратъ бѣ ги прибавилъ къмъ връзкитѣ за «Крумъ» (Шуменъ) и «Мирославъ» (Разградъ).

Въ сѫщия день подлѣ обѣдъ изъ Руссе излѣзе бричка съ два коня и хванѫ шосето Руссе—Търново. Бричкаджията е турчинъ, родомъ Русенецъ. Въ бричката единъ едничъкъ седи Кобратъ, на редъ съ него стоѭтъ нѣколко тенекиени кутийки въ видъ на «цилиндъръ», т. е. такива въ каквито, въобще, държѫтъ енфе. Капацитѣ на кутийкитѣ сѫ добрѣ заварени и надъ тѣхъ се пѫчи бандеролъ на турски езикъ: «енфе кутусу».

Въ сѫщность «енфе кутусу» сѫ напълнени не съ енфе, а съ вѣстникъ «Свобода» и съ окрѫжни писма. Никола Т. Обрѣтеновъ отива за Търново да прѣдаде Букурешката поща, отдѣто Търновския комитетъ ще ѭ прѣпрати на вѫтрѣ въ България. Той ще слѣзе на хана на Момчооглу, а ще спи въ кѫщата на Асѣня (Иванъ Х. Димитровъ), прѣдсѣдатель на Търновския комитетъ.

Въ този день съ вечерното пароходче «Дългата коса» се върнѫ въ Гюргево, а на другия день «Пелтека» заминѫ за Свищовъ съ парохода. Тя носѣше прѣдназначенитѣ броеве отъ вѣстникъ «Свобода» за комитета Алцеко (Свищовскиятъ комитетъ).

Въ продължение на седемь дни окрѫжнитѣ писма, заедно съ броеветѣ на вѣстникъ «Свобода», проникнѫхѫ по всичкитѣ кѫтища на Сѣверна и Южна България, гдѣто бѣ стѫпилъ кракътъ на Левски, Ангела Кънчевъ и Димитра Общи, и пъкъ кракътъ на нѣкой мѣстенъ апостолъ. [illegible]явяването на всѣки брой отъ казания вѣст[illegible]къ между книжовнитѣ и безкнижни членове

на революционнитѣ мѣстни, частни комитети бѣ равносилно съ появяванието на нѣкакво си Апостолско послание: книжовнитѣ събирахѫ «тайно» безкнижнитѣ и имъ прѣдавахѫ съ свои думи онова, що е писано въ Букурешкото листо — така се наричаше «Свобода» отъ членоветѣ на м. ч. р. комитети. Новинитѣ, които се съобщавахѫ въ казания вѣстникъ, и разсѫжденията, които живо, гладко и ясно се развивахѫ въ първитѣ му стълпове, ненаситно се гълтахѫ отъ читателитѣ и слушателитѣ; поглъщахѫ се отъ хората, които умствено и нравствено гладувахѫ и жадувахѫ да чуѭтъ свободна мисъль, облѣчена въ свободно слово. Читателитѣ и слушателитѣ на «Букурешкото листо» не можахѫ да търпѭтъ Цариградскитѣ вѣстници: за тѣхъ, казаното отъ рѣченитѣ вѣстници бѣ нѣщо лъжовно, казано или за «хатъра» на турското правителство, или за «хатъра» на нѣкой владика, или пъкъ за «хатъра» на нѣкое конашко ефенди. Най не можахѫ да търпѭтъ вѣстникъ «Вѣкъ». Причината, гдѣто читателитѣ на «Букурешкото листо» мразѣхѫ и ненавиждахѫ листото «Вѣкъ», бѣше че «Букурешкото листо» въ всѣки брой мъмрѣше лично Балабанова и неговия «Вѣкъ» по всичкитѣ политико-вѣстникарски посоки. Не се минуваше брой, въ който да не бѣ оцапанъ Балабановъ отъ краката до главата въ нѣкое стихотворение. Любенъ Каравеловъ изливаше всичката си жлъчка върху «парижкото докторче», — Балабанова — защото то хокаше, мъмрѣше бунтовницитѣ и въ «листото» си ги наричаше нехранимайковци.

III.

Срѣдища на съзаклетието. Прикрити имена. Лъжовни надписи. Проповѣдници и послѣдователи на революцията.

Градътъ Ловечъ въ административно отношение (по турското распрѣдѣление) е каймакамлъкъ (горѣ-долѣ околия, споредъ сегашното наше распрѣдѣление), зависи отъ търновския мютесарефлъкъ (окржгъ). А по комитетското распрѣдѣление на градоветѣ той се чете за срѣдище (центъръ), къмъ което сж присъединени слѣднитѣ мѣстни, частни, революционни комитети: Троянъ, Севлиево, Тетевене, Плѣвенъ, Орхание, Етрополе, София, Вратца и всичкитѣ планински и полски села, административно присъединени къмъ казанитѣ срѣдища. Въ Ловечъ е съсрѣдоточена властьта, силата и срѣдствата на II-ия отдѣлъ отъ Ц. Б. Р. комитетъ; Ловечъ служи за столица на Василя Левски.

Градътъ Велико Търново, по комитетското административно распрѣдѣление, е сжщо тъй срѣдище, къмъ което сж присъединени слѣднитѣ градове и голѣми села: Габрово, Трѣвна, Лѣсковецъ, Дрѣново, Горна и Долна Орѣховица, Свищовъ, Руссе. Градътъ Елена отказа да влѣзе въ съюза на съзаклетието.

Г. Стара-Загора, по комитетското административно распрѣдѣление, е срѣдище, къмъ което сж присъединени слѣднитѣ градове: Сливенъ, Чирпанъ, Нова-Загора, Търново-Сейменъ, Хасково и по-голѣмитѣ и богатички села отъ лѣвия и дѣсния брѣгъ на р. Марица.

Г. **Пловдивъ** се брои за административно срѣдище на градоветѣ: Карлово, Сопотъ, Калоферъ, Копривщица, Панагюрище, Пещера, Батакъ, Татаръ-Пазарджикъ, Клисура, Перущица, Брацигово.

Въ източна Дунавска България имаше комитети само въ градоветѣ: Шуменъ, Тулча, Разградъ, Варна, Кюстенджа, Ески-джумая.

Туй административно распрѣдѣление на комитетитѣ въ горѣказанитѣ срѣдища е скроено отъ Кънчева, прѣдложено отъ Левски и одобрено отъ Б. Ц. Р. комитетъ.

Градоветѣ, въ които имаше съставени комитети, носѣхѫ прикрити имена (псевдоними); така напр.: Търново се наричаше **Асѣнь**, Руссе—**Кубратъ**, Сливенъ—**Славомиръ**, Лѣсковецъ—**Аспарухъ**, Варна—**Еремия**, Котелъ—**Софрони**, Стара-Загора—**Атилъ**, Разградъ—**Мирославъ**, Троянъ — **Боянъ**, Шуменъ — **Крумъ**, Плѣвенъ — **Любомиръ**, Ловечъ—**Иванъ Шишманъ**, Пазарджикъ — **Докумъ**, Пловдивъ—**Дѣлиянъ**, Сопотъ — **Самуилъ**, Рѣхово—**Нотовъ**, Никополъ—**Ситомиръ**, Ломъ-Паланка — **Амасия**, Тулча — **Рашомиръ**, Етрополе — **Драко**, Вратца — **Борисъ**, София — **Романъ**, Орхание—**Сарсаулъ**, Тетевенъ—**Карданъ**, Габрово — **Перунъ**, Свищовъ — **Алцеко**, Одринъ — **Гръмникъ**, Хасково — **Цоко.**

Комитетскитѣ писма се надписвахѫ съ лъжовни надписи (фалшиви адреси) до ония лица въ градоветѣ, които бѣхѫ високопоставени прѣдъ турскитѣ мѣстни власти и се брояхѫ за върли туркофили.

По-забѣлѣжителнитѣ лъжовни надписи, които употрѣбявахѫ когато си пишахѫ помежду си частнитѣ М. Р. комитети, бѣхѫ слѣднитѣ: Въ Видинъ **Севастаки** чорбаджи; въ Чирпанъ Х. **Стамо** и Х. **Недѣлчо**; въ Стара Загора Х. Господинъ **Славовъ**; въ Търново Тодоръ **Шишковъ** и Стефанаки **Карагйозовъ**; въ Хасково Хаджи **Калинъ** и Хаджи **Ставри**; въ Пловдивъ **Цоко Каблешковъ** и Хаджи **Калчо**; въ Шуменъ **Димчо чорбаджи**; въ Сливенъ Иванъ **Сарж-оглу**; въ Тулча **Стефанаки бей**; въ Руссе **Петраки Златевъ** и Иванъ **Чюрапчиевъ**; въ Рѣхово **Цеко** чорбаджи; въ Ломъ **Йончо** чорбаджи; въ Габрово **Манафа**; въ Вратца **Печеняка**; въ София **Каймакчи**; въ Казанлъкъ **Груйо-оглу**; въ Етрополе **Арнаудовъ**; въ Орхание Стоянъ **Брънчевъ**; въ Карлово **Софто-оглу.**

Важно е да се знае по онуй врѣме кои отъ българитѣ проповѣдвахѫ мисъльта за повдиганье противъ турцитѣ, кои участвовахѫ и поддържахѫ М. Ч. Р. комитети вѫтрѣ въ България.

Въобще важно и назидателно е да се знае: Кой проповѣдваше революцията? Кому ѭ проповѣдваше, и кой слушаше, вѣрваше и жертвуваше за опасната проповѣдь?

Революцията проповѣдвахѫ ония български синове и младежи, които не вѣрвахѫ, че съ разрѣшаванието на църковния въпросъ ще се добиѭтъ ичкитѣ политически блага, каквито тѣ искахѫ.

Революцията проповѣдвахѫ ония български синове и младежи, за които полето на черковния въпросъ, гдѣто се извършваше народно-черковна-

та борба, бѣ тѣсно, пусто и не даваше възможность да се развиѭтъ всичкитѣ умствени и високо-нравствени качества у българина и неговата младежь.

Революцията проповѣдвахѫ ония български синове и младежи, които лъмтѣхѫ за истинска, страшна борба; борба, която иска голѣми жертви: животъ, имотъ, роднини, приятели; —всичко туй да се подари за свободата на милото отечество.

Проповѣдьта за революция ставаше: писменно и устно.

Любенъ Каравеловъ писменно проповѣдваше революцията чрѣзъ вѣстника на Б. Р. Ц. комитетъ, който носѣше съблазнителното име «Свобода;» устно ѭ проповѣдвахѫ Василь Левски, Ангелъ Кънчевъ, отецъ Матей Прѣображенски, Христо Ивановъ книговѣзецътъ, Д. Общи, Атанасъ Узуновъ и всичкитѣ прѣдсѣдатели на Ч. Р. М. комитети, залостени въ самата народна масса, въ градоветѣ и селата. Василь Левски, Ангелъ Кънчевъ, Д. Общи и Ат. Узуновъ ходѣхѫ изъ градъ въ градъ, изъ село въ село и проповѣдвахѫ уреждането на революционни комитети. Никола Ганчевъ дѣйствоваше въ Старо-Загорско; Георги Данчевъ въ Чирпанско; Райновъ въ Сливенско; Петъръ Берковски и Ст. Заимовъ въ Хасковско; Димитръ Матевски и Костаки Дугановъ въ Пловдивско; Иванъ Хаджи Димитровъ въ Търновско; Димитръ Пъшковъ, Маринъ попъ Лукановъ, Иванъ Драсовъ въ Ловченско; Никол

Т. Обрѣтеновъ, Тома Кърджиевъ и Раде Ивановъ въ Руссенско; Воловъ и Енчевъ въ Шуменско; Тодоръ Пѣевъ и Илия Вълчевъ въ Етрополско; Василь Ионковъ въ Тетевенско; Маринъ Николовъ, Гавриилъ Бръневъ и Василъ Петровъ въ Орханийско; Митю Цвѣтковъ, Митю Анковъ и Стефанаки Савовъ въ Врачанско; Христо П. Ковачевъ въ Софийско; Найденъ Дриновъ въ Панагюрско; Петко Кундураджията въ Копривщица; Стефанъ Георгиевъ, Гено Атанасовъ и Ганчо Георгиевъ въ Малко-Търново.

Първитѣ, които посрѣшнѫхѫ съ отворени обятия проповѣдницитѣ на революцията, бѣхѫ учителитѣ; тѣ тѣломъ и духомъ се прѣдадохѫ на дѣлото и не само че се прѣдадохѫ, но и станахѫ най-дѣятелнитѣ и най-върлитѣ распространители на комитетското дѣло.

Вторитѣ, коитѣ пригърнѫха отъ сърдце мисъльта на апостолитѣ, бѣхѫ почти всичкитѣ «кундураджии» и «френктерзии»; този видъ хорица въ нашето минѫло съставлявахѫ оная часть отъ нашата градска мисляща младежъ, която по вѣстницитѣ слѣдѣше за борбитѣ на тогава свободнитѣ балкански държавици съ турската държава.

Слѣдъ тѣхъ идѣхѫ патриотитѣ отъ бѣлото и черното духовенство — патриотитѣ и калугеритѣ. С ь първитѣ участие вземахѫ селскитѣ и нѣкои о градскитѣ попове, бивши събуденички и свѣстни у тели, а отъ вторитѣ — калугеритѣ — само н і-долнитѣ отъ този духовенъ чинъ и нѣкои р олюбци игумени.

Другата часть отъ гражданитѣ много мжчно се вдаваше на проповѣдьта, а най-мжчно се вдаваше търговската класа; но при все това и тази класа даде нѣколко жертви прѣдъ олтара на комитетското дѣло.

Най-лесно се вдаваше на агитацията земледѣлческата народна масса: за селянитѣ черковниятъ въпросъ не бѣ отъ голѣма важность; той не можеше да ги задоволи та да се държжтъ исключително у него и да отблъскватъ исканията на революционеритѣ; защото съ рѣшаванието на черковния въпросъ нѣмаше да олекне на земледѣлцитѣ нито въ данъкоплащанието, нито въ правосждието, нито пъкъ административнитѣ условия, подъ които тѣ бѣхж подхвърлени, щѣхж да се замѣнжтъ съ по-добри, съ по-леки и справедливи.

Стигаше селскиятъ учитель тайничко да събере въ стаичката си по-събуденитѣ селяни и да имъ разкаже за Крума, Симеона, Асѣня, да имъ напомни Хаджи Димитра и Стефана Караджата да имъ испѣе по една-двѣ бунтовнически пѣснички, за да спечели сърдцето имъ, и слѣдъ туй да имъ разкаже, че изъ България ходи единъ раскалугеренъ дяконъ и събира хора юнаци за бунтъ.

Учительтъ слѣдъ като приготвѣше селянитѣ, до извѣстна степень да слушатъ и съ участие да очакватъ явяванието на апостола, извѣстяваше въ града на прѣдсѣдателя, който или пращаш мѣстния апостолъ, или пъкъ молѣше Левски да се яви въ селото за да «откръсти» селянитѣ от

турското правителство и да ги «прѣкръсти» въ новото, Българско приврѣменно правителство. Апостольтъ незабавно се явяваше въ селото и «откръстванието» и «прѣкръстванието» (закълнаванието) ставаше нощѣмъ прѣдъ иконата, револвера, камата и пушката.

Проповѣдьта най-лесно си отварѣше пѫть въ ония села, гдѣто се намирахѫ по-събуденички учители и свещеници.

Най-голѣмо число «работници» давахѫ слѣднитѣ окрѫзи: 1) Старо-Загорски, 2) Ловченски, 3) Орханийски, 4) Търновски, а най-малко — Шуменски, Варненски и Софийски.

Забѣлѣжително бѣ и това явление, че много отъ селата, които взехѫ участие въ дѣлата на приврѣменното българско правителство, и които отъ деньтъ на ражданието си не бѣхѫ виждали въ очитѣ вѣстникъ, щомъ влѣзохѫ въ състава на казаното правителство записахѫ се за спомощници на «Букурешкото листо». Съ какво нетърпѣние се чакаше «Букурешкото листо» отъ «прѣкръстенитѣ» селяни! . . . .

IV.

Отъ народа за народа. Два портрета.

Прѣзъ втората половина на мѣсецъ августъ, 1872 година, въ Ловечъ, въ кѫщата на попъ Лукана засѣдаватъ пратеницитѣ на ч. м. б. р. комитети о› Ловченското комитетско окрѫжие, свикани на

съвѣтъ по поводъ на окрѫжното отъ «привръменното Българско правителство.» Съ окрѫжното си Б. Ц. Р. К. иска да се внесе отъ ч. м. б. р. к. въ общата касса сумата двѣ хиляди турски лири. Пратеницитѣ разисквать въпроса: Ловченското окрѫжие колко лири турски трѣбва да внесе въ общата комитетска касса? По срѣдата на засѣдателната стая стои дървено столче, на столчето кошница съ грозде. Кандилото прѣдъ иконостаса и двѣ лоени свѣщи освѣтлявать засѣдателната стая. Засѣдателитѣ седѫтъ на миндерлици, зобѭтъ грозде и горещо се прѣпиратъ по въпроса. Единъ прѣдлага суммата хилядо лири, други петстотинъ, трети половината на петстотинъ. Гласувани прѣдложенията, второто спечели и прѣпирнята се свърши. Слѣдъ това засѣдателитѣ-пратеници се натъкнѫхѫ на мѫчния въпросъ: отъ кого и какъ да се събере гласуваната сумма? Тукъ прѣпирнята бѣ по-гореща; говорителитѣ, за да бѫдѫтъ разбрани, говорѣхѫ по-високо. Единъ прѣдлага да се расхвърли патриотически данъкъ на по-заможнитѣ членове отъ комитета по 20, 40, 80, 100 лири; други прѣдлага на глава, безъ разлика на материално състояние, да се расхвърли комитетския данъкъ върху членоветѣ на комитета; трети пъкъ прѣдлага да се обере нѣкой богатъ турчинъ, или пъкъ нѣкой отъ конашкитѣ чорбаджии. Д. Общи, по видимому, не се мѣси въ прѣпирнята: погледътъ му е прикованъ у иконостаса, въ иконата на с. великомѫченика Димитра.

— Бай Димитре, какво си се загледалъ ь

иконата на св. Димитра? Защо не кажешъ и ти нѣщо по въпроса? — шеговито подразни В. Ионковъ рицаря на камата.

Общи се сепнѫ, като че ли се пробуди отъ ужасенъ сънъ; протегнѫ се, прозинѫ се, разтри очи и тихо продума:

— Отъ народа за народа — царската рая пълни съ злато царската хазна — грѣхота е да се взиматъ отъ хората ни двойни данъци, единъ пѫть отъ турското правителство за смѣтка на турската царска хазна, втори пѫть отъ насъ за смѣтка на Българското приврѣменно правителство. Намѣсто да налагаме на хората си данъкъ върху данъкъ, по-добрѣ ще направимъ ако задигнемъ царската турска хазна: тя е отъ народа, нѣка пакъ за свободата на народа да се употрѣби. Не 500, а 5000 лири турски ще ви намѣрѭ! Прѣдлагамъ да ми се дозволи да задигнѫ орханийската царска хазна за смѣтка на българското приврѣменно правителство. На пусто не се прѣпирайте, прѣдложението ми приимѣте, та по-скоро да се свърши работата ни, — каза Общи и бръкнѫ въ кошницата за грозде.

Пратеницитѣ весело се спогледнѫхѫ. Единъ се обади:

— Кой ще задигне хазната?

— Азъ, — отговори рицарьтъ на камата.

— Какъ?

— То е моя работа. Отъ васъ искамъ само дозволение и одобрение.

— Отъ народа за народа, — обадихѫ се много гласове.

Прѣдложението на Общи бѣ приeто. Пратеницитѣ взехѫ слѣдното рѣшение:

1) Димитръ Общи, съ 10 до 12 юнака, прѣоблѣчени въ носията на турски войници отъ Видинския гарнизонъ, ще нападне хазната въ едно отъ най-сгоднитѣ мѣста на Араба-Конашката клисура. Взетитѣ пари ще се внесѫтъ въ общата касса на Българското Приврѣм. Правителство.

2) Една часть отъ взетитѣ пари да се раздаде, като възнаграждение на ония юнаци, които ще участвуватъ въ обира на хазната.

3) Маринъ Николовъ, ковчежникъ на Орханийско ковчежничество, въ сѫщо врѣме членъ-касиеръ на Орханийския М. Ч. Р. Б. комитетъ, се задължава да даде: а) нужнитѣ свѣдѣния за количеството на паритѣ, б) за деня на тръгването на хазната отъ Орхание за София и в) за числото на полицейскитѣ стражари, които ще придружаватъ хазната.

4) Настоящето рѣшение писменно да се съобщи, за одобрение, на Василя Левски и на членоветѣ отъ Пр. Бъл. Правителство.

Слѣдъ това засѣданието се дигнѫ. Едни отъ пратеницитѣ останѫхѫ да прѣнощуватъ въ засѣдателната стая, а други се разотидохѫ по ханищата. Градскиятъ часовникъ удари 3 прѣзъ нощьта (по турски), когато Общи и нѣколцина отъ пратеницитѣ се натъркалѣхѫ по мендерлицитѣ и подътъ на засѣдателната стая, завити, кой съ палто, кой съ юрганъ, кой пъкъ съ черга.

Стаята, която прѣди часъ врѣме се пълнѣше отъ горещи прѣпирни, сега се пълнѣше отъ хъ[illegible]-

канието на спящитѣ бунтовници. Нѣкои отъ тѣхъ насънѣ видѣхж обиранието на хазната, дори и четохж паритѣ; бешлицитѣ имъ сж виждахж голѣми колкото конски петали, а лиритѣ като че ли да бѣхж изрѣзани отъ тиквена кора, въ голѣмина на «връшникъ».

Общи, бидѣйки доволенъ отъ взетото рѣшение на пратеницитѣ, заспа като кжпанъ и на разсъмнуванье видѣ чудесенъ сънъ: покойниятъ Паиси и Николчо Арнаудовъ съ нѣколко стотини души отборъ турски войници прудружаватъ хазната. Общи ги нападнж, взе ги въ плѣнъ, изби ги до единъ и задигнж хазната. Пушка пукнж отъ гората, удари Общи въ главата! . . . . Общи се събуди и расказа съна си на Марина.

На разсъмнуванье пратеницитѣ единъ по единъ се измъкнжхж изъ Ловечъ и се разотидохж по домоветѣ си.

По пжтя Ловечъ — Габрово се мѣрка коникъ-пжтникъ. Пжтникътъ на ръстъ е срѣденъ, съ широко набръчено чело и измжчено лице, на което сж отпечатани християнска скромность и благородна усмивка. Безъ да го познавате, ако го срѣщнете и се взрѣте въ лицето на нашия пжтникъ, ще речете: «този господинъ е евангелски проповѣдникъ, апостолъ на Христовитѣ начала». Въ гласа му, въ говорението му звучи дълбокото самосъзнание, дълбокото християнско смирение. Въ дълбокитѣ му очни глобове сж втикнжти двѣ синкави очи, на които въ блѣсъка играе личното и народно самосъзнание, т. е. по очитѣ, както казватъ българитѣ, се познава, че този смиренъ

господинъ дълбоко съзнава себе си и добрѣ разбира народа си, между когото и за когото той живѣе. Подъ дългия му и възгърбичекъ носъ небрѣжно висѫтъ два червеникави мустака. Такива смирени хорица Българитѣ наричатъ: «Божи-човѣчета».

Отъ какъ е съзналъ себе си, като нравствена личность, т. е. отъ минута и деня, въ които той самъ е наложилъ на себе си нравственитѣ длъжности къмъ близкитѣ нему люди и, въобще, къмъ человѣчеството, той на да ли си е позволилъ да оскърби когото и да е, да излъже по-силния отъ себе си и да онеправдае по-слабитѣ отъ него люди. Той даже не се сърди на коня си, който често-често се плаши отъ камънитѣ и отъ храститѣ, които се срѣщатъ по пѫтя.

Той макаръ да не носи никакви духовни титли: «свещенство», «боголюбие», «високопрѣосвещенство», макаръ да не е ходилъ на Божи гробъ («хаджалъкъ»), «Света-гора» и «Свети Иванъ Рилски», но по вѣроисповѣдна чистота и непорочность стои много по-високо отъ самитѣ ония, които по улицитѣ, черквитѣ и домоветѣ явно се кръстѭтъ и на «всуе» произнасятъ Божието име.

Занятието му, чрѣзъ което прѣхранва цѣло домочадие, е книговѣзство и книжарството. Книгитѣ, учебни или черковни, той разнася по селата и градищата въ сандъци, чували или дисаги.

Той наскоро е жененъ, има си първа рожба; притежатель е на едно дюкенче и една бѣдна, но скромна кѫщица въ г. Ловечъ. Редовно плаща

на турското правителство наложения нему данъкъ.

Минжлото на този истинско-смиренъ господинъ е похвално. Съ чувалъ или «дисаги» на гръбъ, пълни съ разни «душеспасителни книжки,» «пѣснопойки» и учебничета,» той е исходилъ цѣла България на длъжъ и ширъ; съ дългото си шеячено палто, което му служи и за постелка и за завивка, умелъ е до сега праха почти на всичкитѣ ханища отъ Руссе до София, отъ София до Видинъ, отъ Видинъ до Търново. До 1867—68 той е пжтувалъ по Дунавския вилаетъ съ цѣлъ да продава и подвързва книги, но отъ 1867—68 година, до този день, въ който го виждаме, че се мѣрка по пжтя отъ Ловечъ за Габрово, той се занимава съ книговѣзство и съ подвижно книжарство, нъ съвсѣмъ съ друга цѣль: ветхиятъ му «занаятъ» днесь му служи като прикривка задъ която се крие бунтовническа дѣяелность; — дѣятелность, която мирише «на барутъ и кръвь,» а не на катехизисъ и календарчета.

Ловченскитѣ и Търновски поклоници (хаджии), чорбаджии, владици, дякони, архимандрити, сжщо така и турскитѣ власти въ Ловечъ и Търново го иматъ за смиреннѣйша и покорнѣйша рая, а въ сжщность той е мѣстенъ, бунтовнически апостолъ по Ловченско и Търновско. Родомъ е отъ Ловечъ; на години е около 35; името му Хр[illegible]то Ивановъ; а бунтовническото му прикрито им[illegible] — «Голѣмиятъ». Бивши юнакъ отъ «Бълга[illegible]ката легия», участвовалъ е въ Бѣлградската бу[illegible]. 1862 година.

Чакалестиятъ, жълтъ и високъ конь, на когото той сега ѣзди, е движимо имущество на Ловченския комитетъ. Този чакалестъ конь колко пѫти е ѣзденъ отъ Ангела Кѫнчевъ, Левски, Д. Общи, и въобще, отъ всѣки апостолствующи, който е ималъ случая да мине прѣзъ Ловечъ за Търново или София! — Колко пѫти на гърба му е пѫтувало «Букурешкото листо!» И на, днесъ той носи на гърба си рѣшението на окрѫжното събрание — рѣшение, гласѣще обирането на Орханийската хазна.

На оветхѣлото и истъркано сѣдло сѫ прикачени сѫщо истъркани и ветхи мѣшинени «дисаги,» въ които «Голѣмиятъ» е набъкалъ нѣколко букварчета и една дървена бъклица. Въ бъклицата лежи самата тайна: повидимому тя е обикновена бъклица, а въ сѫщность тя е съ двѣ дъна. Въ едната кухина е налѣто вино, а въ другата е натикана тайната кореспонденция. Въ лъжовната и двудънна бъклица се мѫдрѭтъ двѣ съ еднакво съдържание писма, едното е съ надписъ за Дервишоглу-Асланъ, а другото за Лулча въ Букурещъ. Въ писмата се говори за извѣстното на читателитѣ рѣшение, взето отъ пратеницитѣ на Ловченския окрѫгъ. Въ днешното си пѫтуване за Габрово и Руссе «Голѣмиятъ» извършва куриерска длъжность: писмото за Левски ще прѣдаде на Габровската комитетска поща, която ще го прѣхвърли прѣзъ Балкана въ Стара-Загора до Никола Ганчевъ. Отъ Габрово «Голѣмиятъ» ще замине за Руссе, гдѣто ще прѣдаде писмото на «Пелтека» за да го прѣхвърли въ столицата на Влашко и Богданско.

На втория день послѣ извѣстното засѣдание на пратеницитѣ въ Ловечъ, изъ кѫщата на попъ Лукана, сутриньта рано, излѣзе пѫтникъ-оцетарь и улови пѫтя за Карданъ. Оцетарьтъ-пѫтникъ държи въ рѫката си повода (юларя) на оцетарския си конь, на гърба на когото се кандулкатъ двѣ оцетарски бурета. Надъ буретата отгорѣ е наметнѫта селска кабаница, подъ кабаницата чувалъ, въ чувала чифте пушка отъ системата «Лафоше», а изотзадъ къмъ сѣдлото е прикачена дълга и дебела тояга, нарѣчена отъ Габровскитѣ ябълкари «помагало». Оцетарьтъ е облѣченъ въ такъва носия, въ каквато се облачатъ оцетаритѣ изъ Орханийско, Врачанско и Плѣвненско. Коньтъ му леко и свободно щапа по гладко-обития пѫть: види се, че въ буретата намѣсто оцетъ царува въздухъ. Човѣкъ съ проницателно око изведнъжъ ще усѣти измамата на оцетаря, ще разбере, че той не е истински оцетарь, че въ «буретата» нѣма никакъвъ оцетъ, и че неговата работа не е оцетарска, а е чисто бунтовническа.

На ръсть (бой) оцетарьтъ е срѣдень, съ сила мѫжка, на снага гиздавъ, съ набити, яки и гъвкави мишци. Ако тюхните оцетарската му шапка изъ подъ нея ще лъсне руса, свѣтла, мека като коприна коса, остригана войнишки. Подъ широкото му гладко и испъкнѫло напрѣдъ ч^ю се мърдатъ двѣ голѣми синкави очи, въ б ѣсъка и изражението на които прогледва дух тъ на рицарството отъ срѣднитѣ вѣкове. Гѫсти, р си, копринообразни мустаци красѭтъ лицето н оцетаря.

Ако може да се допустне, че мишцитѣ на лицето у човѣка могжтъ да бждѫтъ изразители на душевното развитие и състояние, то по мишцитѣ на лицето у мнимия оцетарь може да се заключи, че негова милость, оцетарьтъ, е отъ онзи видъ юнаци, за които народътъ говори така: «дѣто стжпи, трѣва не никне».

Въ умствено отношение той е пораснжлъ чисто житейски до такъва степень, до каквато могжтъ да пораснжтъ хора съ силни и яки нерви и мишци, които лично сж прѣкарали нѣколко юнашки приключения, нѣколко възстанически събития — хора, които въ продължение на 10 години (отъ 20—30 си година) сж имали случаи да испитатъ хиляди несполуки и сполуки въ велики за тѣхъ прѣдприятия. Казвамъ, умствено-житейски е пораснжлъ, а не умствено-научно, защото оцетарьтъ добрѣ владѣе камата, а съвсѣмъ слабо науката.

Въ него нѣма онова твърдо и разумно «вѣрую», което е накарало Левски и другитѣ апостолствующи бунтовници да търсжтъ смъртьта си, или на турското бѣсило, или въ азиатскитѣ тъмници, или пъкъ на Балкана съ пушка и ножъ въ ржка. Ако може да се допустне, че въ нѣкои случаи силнитѣ желания, които се прѣвръщатъ въ страсть, могжтъ да се считатъ за свѣтовно «вѣрую», то въ такъвъ случай може да се каже, че коприновласиятъ оцетарь има свѣтовно «вѣрую», което се състои въ неговото лично и силно желание да умре не отъ естествена смърть, і отъ «сатжра» на палачитѣ. Туй него

силно желание е смѣсено съ по-силната страсть — славолюбието — онова славолюбие, което кара човѣка да прави подвизи безъ разборъ на тѣхната обществена или лична врѣда, т. е. той се стреми умно или глупаво да накара обществото, печатътъ, държавата да заговорѫтъ за него, да се чуй: «на! има единъ човѣкъ на име Димитъръ, който се не бои отъ сатъра на правителственитѣ палачи, — Димитръ, който прѣзира и общество, и държава, и закони». Съ други думи, оцетарьтъ е революционеръ-искатель на приключения.

Случайно въ главата му се е вълпила думата «козмополитизъмъ» (гражданство по цѣлъ свѣтъ), която криво и непълно разбира, и дѣ седне, дѣ стане, сѐ всесвѣтско гражданство проповѣдва. Готовъ е да участвова въ всѣко въстание. На драго сърдце ще отиде за тая цѣль дѣ да е и да се бие съ кого да е; кажете му, че еди кой си поробенъ народъ е възстанѫлъ и че необходимо е той да бѫде тамъ, непрѣмѣнно ще се запѫти за отечеството на възстанѫлитѣ.

Минѫлото на оцетаря е пълно съ подвизи: взелъ е участие въ критското възстание прѣзъ 1858 г. Тукъ е наченѫлъ своя бунтовнически занаятъ; слѣдъ усмиряванието на критското възстание се отзовалъ въ Триестъ, и тукъ е влѣз[illegible]ъ въ една италиянска възстаническа чета, коят[illegible] се е борила въ името на «изгубена Италия» ([illegible]ia-irredenta). Слѣпиятъ случай сетнѣ го е прѣх[illegible]рлилъ въ редоветѣ на черногорскитѣ соколи; с[illegible]циятъ случай го е захвърлилъ отъ черногор-

ската земя въ Бѣлградъ; тукъ той влѣзълъ въ редоветѣ на «Българската легия», тукъ се е запозналъ съ Дякона Левски, съ Раковски, съ Панайота Хитовъ и съ другитѣ повидни на врѣмето си български политически дѣятели.

Името на този пѫтникъ-оцетарь е Димитъръ, а прѣкорътъ му — Общи. Този прѣкоръ той самъ си е прикачилъ: съ това иска да каже на свѣта, че той желае да принадлежи на всичкитѣ възстания. По народность българинъ отъ Македония; владѣе езицитѣ гръцки и български писменно, а сърбски, черногорски, арнаутски, турски, влашки, италиански, френски, еврейски — устно.

Сега за сега, както го виждаме, пѫтникъ-оцетарь, той се брои въ редоветѣ на апостолствующитѣ, които приготовляватъ революция въ България — брои се за помощникъ на главния апостолъ, В. Левски. Но най-важната длъжность, която му е отредена отъ привремѣнното българско правителство, е да испълнява рѣшенията по убийства и обири, взети отъ Ц. комитетъ и отъ Ч. М. Б. Р. комитети.

Години има около 38—40. Не е жененъ. Не е билъ сѫденъ, макаръ и да тежѫтъ на гърба му много и тежки прѣстѫпления. Нѣма нигдѣ забитъ колъ: що е на гърбина, то е на върлина. Има майка и сестра вдовици, за които рѣдко се сѣща. По вѣроисповѣдание принадлежи къмъ хората ъ свободна религия, макаръ и Исусъ Христо ъ да му служи за образецъ на самопожертвование.

— Бай Димитре, каква вѣра исповѣдвашъ, — питатъ го шеговито Левски и Кънчевъ.

— На ли знаете, — отговаря спокойно **Общи**.

— Знаемъ, знаемъ; но пакъ кажи, бае Димитре, защото безъ вѣра никой не живѣе на тозъ бѣлъ свѣтъ.

— Моята **вѣра** е, България да се освободи, за туй съмъ станжлъ **бунтовникъ**. Имамъ **любовь** къмъ отечеството си, затуй съмъ се жертвувалъ за него и **надеждата** ми е че, слѣдъ освобождението, народътъ ни ще добрува.

— Юнашка вѣра! Да живѣешъ бае Димитре!

— А какъ върви козмополитизмътъ?

— Когато хората захванжтъ да мислжтъ като бая ви Димитра, тогась и той ще повърви.

Три години отъ какъ той тайно върлува изъ турската правовѣрна империя по окржзитѣ: Софийски, Орханийски, Плѣвненски, Ловченски, Етрополски, Тетевенски и Троянски. Съ този оцетарски конь и оцетарски бурета до сега е обиколилъ почти всичкитѣ малки и голѣми села въ Ловченско, Троянско, Тетевенско и Плѣвненско.

Коньтъ и оцетарскитѣ бурета сж движимо имущество на Ловченския комитетъ.

Ловджийската пушка отъ системата «Лафоше», сега прѣчупена на двѣ, прѣгънжта и крита въ чувала, на всѣкждѣ го придружава, и то не съ цѣль да го запази отъ опасность, а само да распаля селянитѣ, като ги увѣрява, че въ деня на «второто пришествие»,

(възстанието) той съ нея най-напрѣдъ ще убие Софийския паша-Масхара.

Съ револвера си лега и съ него става: нему той се кръсти, нему той се клани. «Моятъ Господь, моятъ св. Димитъръ», казва той и потупква револвера си по дръжката.

Днесь той отива въ онзи градецъ, който се чете въ турскитѣ административни списъци Тетевене, а въ комитетскитѣ — «Карданъ». Отива за да се срѣщне съ главатаритѣ и голѣмцитѣ на Тетевенския комитетъ.

V.

На гости у дѣдо Хаджия. Карданци даватъ отборъ юнаци.

На сѣверъ отъ Балкана, малко на югъ отъ пжтя Ловечъ—Орхание, е расположена една дълбока тѣсна и хубава балканска долина, устата на която сж обърнжти къмъ сѣверъ. Долината е заградена съ високи исполински скали. Отъ источната и западна страни на долината се издигатъ и се протакатъ къмъ Дунава два балкански гребена, които отиватъ та се не виждатъ изъ Дунавската равнина; прѣзъ долината отъ югъ къмъ сѣверъ, лжкатуши рѣката Бѣли-Видъ. Въ тази дълбока, тѣсна и хубава балканска долина, по двата брѣга на рѣката Видъ, е расположенъ единъ малъкъ градецъ на име Тетевене. Долината се казва Тетевенска, а околниятъ балканъ — Тетевенск-

планина. На едно отъ закжтанитѣ мѣста въ градеца високо се издига двуетажно здание.

По искривения и лжкатушенъ пжть, който съединява Троянъ съ Тетевене слѣзе, надвечерь, въ града извѣстниятъ намъ пжтникъ-оцетарь.

При влизанието въ града той поведе коня си и закрачи къмъ двуетажния домъ. Слѣдъ нѣколко минути пжтуванье изъ градскитѣ улици, той се изправи прѣдъ високитѣ и дървени порти на дѣда Хаджия, отвори самъ портитѣ и заедно съ оцетарския си конь се вмъкнж въ широкия дворъ; привърза коня си къмъ единъ отъ стълповетѣ, що подпиржтъ плѣвника, сетнѣ весело и шеговито попита бабичката, която се въртѣше около «кочината» и бърборейки нѣщо си подъ посъ, хранѣше шопара.

— Тукъ ли е дѣдо Хаджия? Донесохъ му много здравье отъ Троянскитѣ чорбаджии и отъ Ловченскитѣ хаджии.

Старата бабичка, която бѣ виждала нѣколко пжти този съмнителенъ оцетарь, несъзнателно го мразѣше и нѣколко пжти бѣ казвала:

«Този оцетаръ, помнѣте ми думата, ще затрие нашия Хаджия!»

На запитванието отъ оцетаря тя навжсено и грубо отговори:

— Сполайти за многото здравье, ала «Хаджията» още не се е върнжлъ отъ «Мюдюрина».

Съ това тя искаше да каже, че Хаджията е се е върнжлъ отъ правителствения домъ, въ който засѣдава като аза (членъ на градския съвѣтъ).

Оцетарьтъ знаеше, че бабичката не струва «хасъ» отъ неговото гостуванье въ дома на хаджията. Смѣещецъ се на бабата, весело и тихо подсвиркащецъ съ устата си, той пое стълбитѣ, що водятъ въ горния катъ на кѫщата, сетнѣ се опѫти направо въ стаята, въ която домовладиката приема гости. Въ двѣ минути той се намѣри въ онази стая, въ която до сега, може би, двайсетъ и повече пѫти да е гостувалъ и нощувалъ.

Стаята бѣ послана по кѫтоветѣ и миндеритѣ съ мечешки кожи, а по стѣнитѣ ѝ висѣхѫ разни видове орѫжия: чифте-пищови, кремъчени, капсуллии, револвери, пушки, шишенета и разни видове «чифтета», между които лъщи и ловджийска пушка отъ системата «Лафоше», т. е. такъва, каквато е въ чувала на «оцетаря».

Въ тази стая домовладиката приема на гости и мюдюръ ефенди, безъ да навлече на себе си подозрѣние въ «комитаджилъкъ», защото мюдюрииътъ (участковъ началникъ) знае, отъ личнитѣ обяснения на Хаджията, че той е «мераклия», както всѣки правовѣренъ мюсюлманинъ, на орѫжие. Дори, тъй украсената съ орѫжия стая кара административнитѣ Тетевенски власти да мислятъ, че въ кръвьта на Хаджията тече отчасти и мюсюлманска кръвчица.

Общи съ влизаньето си въ стаята тръшнѫ се на едно отъ дървенитѣ миндерчета, покрито съ гѫста, мека, още нова мечешка кожа, сетнѣ на-

вири крака и затананика любимата си помашка пѣсень:

Шайнъ по дворъ ходи,
Хемъ си коня води,
Хемъ си шала криви,
Надъ гжститѣ вѣжди,
Надъ чернитѣ очи,
И на коня дума:
«Хайде коню, хайде
Хайде, мой другарю! и т. н...

Слѣдъ половина часъ, откакъ Общи бѣ се истегнжлъ въ стаята на «Хаджията», дебелата джбова вратчка изкърца, сетпѣ се отвори, и въ двора влѣзе домовладиката. Оцетарскиятъ конь, който се мждрѣше съ празднитѣ бурета прѣдъ плѣвника, посрѣщнж «Хаджията» съ конското си «хо-хо-хо-хо», на което домовладиката весело и задоволно отговори:

— Хж, дошелъ е «Общи»; много не се бави въ Ловечъ: ще има нѣщо важно.

Отколѣ ли е дошълъ нашиятъ оцетарь?— съ любопитство попита бабичката, която сега имаше нѣкаква си расправия съ кравата, за гдѣто не оставяше да ж дои.

— Отдавна е дошълъ твоятъ оцетарь. Да видимъ, Хаджи, накждѣ ще ж искарате съ неговия умъ! — отговори надуто и сърдито бабата.

— То не е женска работа: женитѣ да си гдатъ хурката и врѣтеното,—шеговито, но въ сщо врѣме и сърдито отговори Хаджията, и зѣвѣда на «ратая», който държеше кравата

за рогата, да растовари буретата отъ коня, да го разсѣдлае и да му даде сѣнце.

На ръстъ Хаджията е възкъсичъкъ, но снаженъ, набитечъкъ съ месо; лице кржглесто, червендалесто, гжсти вѣжди и дълги гжсти клепачи; мустаци палабуюкъ, или както на смѣхъ ги наричатъ «кжделки». Съ червеникава коса, остригана «алафранга»; чело високо и широко, намръщено; очи сини, като бардачки сливи. Облѣченъ въ дебели шаечени опнжти дрехи, но безъ вратникъ и вратовръзка ходи.

По вънкашность, въобще, Хаджията много напомня войводата Панайота Хитовъ. На възрасть той е около 45—50 години, тукъ-тамъ съ побѣлѣли косми. Името му е Хаджи Станю Станчевъ; членъ е въ градския съвѣтъ; брои се за най-богатъ не само въ Тетевенско, но и въ Троянско, и въ Ловченско, и въ Орханийско; има до десеть хиляди лири. Турскитѣ и църковнитѣ власти гледатъ на него като на писано яйце. Кaймакамитѣ въ Ловечъ и Орхание му ставатъ на крака, кога се яви въ конака. Въ Тетевенско той и Петко Милевъ (сжщо първенецъ и богаташъ) «колжтъ кучето», както се изразява народътъ за хора, въ ржцѣтѣ на които е сждбата на населението. Мудюритѣ и полицейскитѣ чинове (заптиетата) по неговъ личенъ «кефъ» се турятъ и ваджтъ. Тетевенско (и помаци, и българи, мало и голѣмо) гледа на него съ дълбоко уважение и почитание.

Идеята, че скоро ще настане второ пришествие за турското царство, на което

ще се отдаде всѣкиму по заслуги и дѣла, дѣтински радва Хаджи Станя Станчевъ.

Но при всичко това Хаджията е страшенъ скжперникъ; страда отъ онова скжперничество, което прави човѣка и смѣшенъ и доленъ.

Дѣдо Хаджия, слѣдъ като заповѣда на ратая да растовари празднитѣ бурета, бързишкомъ се опжти къмъ стаята, въ която Общи отдавна почиваше.

Съ влизанието си въ стаята Хаджията неволно засука мустакъ, като че ли съ това искаше да каже на оцетаря: виждашъ ли ги? — на тѣхъ ще обѣсж Масхаръ-паша само докарай ми ти второто пришествие.

Слѣдъ обикновенитѣ поздравления, Хаджията ходѣйки тихо по стаята, наченж да распитва Димитра за вървежа на комитетското дѣло.

Общи весело, шеговито, и донѣйдѣ си разглѣзено, посрѣщнж Хаджията; вмѣсто отговоръ на запитванието тикнж му едно писмо въ ржката: Чети! ще узнаешъ, какво се иска.

Въ писмото си Иванъ Шишмановци заповѣдватъ на Карданци да дадктъ нужната подържка на Общи, за да се извърше обира на Орханийската хазна сполучливо.

Хаджията стоешкомъ прочете писмото и, слѣдъ като разбра въ какво се състои работата, каза:

— Рѣши да се обере Орханийската хазна!...

При изговарванието на горнитѣ думи въ часа на Хаджията прозвънтя онова самодо-

волство, онова душевно-сърдечно тържество, което се чувствова отъ хора, на които се е сбѫднжла една отъ много желаемитѣ мечти.

— Да! «Да се обере», каза важно Хаджията, като прибави, че такава мисъль отдавна се е въртѣла въ главата му, ала той не се рѣшавалъ да ѭ каже, защото членоветѣ на комитета щѣли да го обвинѭтъ въ скѫперничество.

Общи, полегнжлъ на едно отъ мендерчетата, слѣдѣше за движенията на Хаджията, и промърмори въ себе си:

— И не си малъкъ скѫперникъ я! . . . . .

А па гласъ, шеговито, продума:

— Дѣдо Хаджи! ти самъ можешъ да внесешъ 2000 лири въ кассата на Ц. Комитетъ, само ако желаешъ, на-ли?

Хаджията се поспрѣ, застанж, важно погледнж къмъ мендерчето, отъ което оцетарьтъ му се ухилваше, и полуразглезено каза:

— Ба! не щѣшъ ли и десеть хиляди лири да внесѫ! ами сетнѣ трѣва ли да пасѫ? Защо азъ да дамъ двѣ хиляди лири, свои парици, когато ти можешъ и двайсеть хиляди да откраднешъ отъ турската хазна. И най-сетнѣ, паритѣ въ хазната сѫ пари на народа, за когото се боремъ. — На ли е така Димитре?

— Тъй, тъй, дѣдо Хаджи, отъ народа за народа! азъ на шега ти рѣкохъ да видимъ като какво ще рѣчешъ, — засмѣно каза Общи.

— А че ума ми ли искашъ да испитвашъ? — шеговито, но и до извѣстна степень ядосано, каза Хаджията.

— Както щешъ, тъй го земи, — важно каза Общи—но да си дойдемъ на думата: ти разбра ли какво се иска отъ васъ, Карданци? Желаешъ ли да ти кажж въ какво ще се състои помощьта, която трѣбва да ми се даде отъ Карданци? Ако желаешъ, слушай какво ще ти кажж.

Хаджията вторачи очи и се приготви да слуша, а оцетарьтъ продължи:

— Отъ вашия комитетъ искамъ десеть юнака и десеть чивта «низамски дрехи», каквито носжтъ войницитѣ отъ Видинската войска. Това искамъ и нищо повече.

Хаджията седнж на едно отъ мендерчетата, засука дебелитѣ си мустаци, намръщи чело, сключи вѣжди и късичката каза:

— Много малко искашъ. Всичко ще ти се даде. Трѣбва още сега да свикаме нѣкои отъ членоветѣ на засѣдание, за да приготвимъ юнацитѣ.

Общи се съгласи.

Вратата на стаята се отворихж, женска глава надникнж и продума: «дѣдо Хаджия, вечерята е готова, тука ли ще вечеряте, или въ другата стая?»

Хаджията заповѣда да донесжтъ вечерята въ гостната стая, и да повикатъ ратая.

Главата се скри, вратата изново се затворихж.

Общи разсказа на Хаджията на кой ханъ е ѣдвалъ днесь, и какво е обѣдвалъ. Доклѣ оцета ътъ описваше «блюдцето», въ което му сипали ва нъ фасуль, вратата изново се отворихж, влѣзе ра ія и се умждри «като булка».

Хаджията му заповѣда да отиде да каже на Петка Милевъ и на Голѣмия «даскалъ», да дойдѫтъ слѣдъ вечеря у него на гости, защото «оцетарьтъ» е дошелъ, и щѣлъ билъ да имъ дава пари.

Ратаятъ отиде да вика гоститѣ; слугинята сложи вечерята; Хаджията и оцетарьтъ седнѫхѫ на скромната тетевенска трапеза.

Слънцето отдавна бѣ се скрило задъ Тетевенскитѣ западно-балкански височини; дълбоката Тетевенска долина бѣ покрита съ есенна мъгла. Тетевенци вечерѣхѫ. Тукъ-тамъ се чувахѫ гласове на закъснѣли пѫтници, идящи отъ къмъ устието на долината и Троянската тѣсна пѫтека. Вечерята се свърши и Тетевене захърка, съ исключение на нѣкои и други кучета, които «обичатъ да лаѭтъ на мѣсечината». Прѣдъ кѫщата на Петка Милевъ, въ рѫцѣтѣ на единъ пъргавъ и високъ човѣкъ, се свѣтнѫ «фенерче;» човѣкътъ закрачи къмъ кѫщата на Хаджи Станя Станевъ. Сѫщото се случи и прѣдъ училищното здание, изъ което така сѫщо излѣзе едъръ, снаженъ човѣкъ, който хванѫ улицата, водяща пакъ за кѫщата на дѣда Хаджия.

Хаджията и Общи бѣхѫ вече вечерѣли; сладко, приятно и занимателно разговарѣхѫ за вървежа на комитскитѣ дѣла. Хаджията засукваше своитѣ «кѫделки-мустаци» и натъртено повтарѣше: половината отъ хазната тука ѭ докарай; азъ знамъ дѣ да ѭ скриѭ и какъ да ѭ внесѫ въ кассата на централния комитетъ.

Пжтнитѣ вратца се почукахж, ратаятъ отвори.

Хаджията надзърнж изъ прозореца и бидѣйки самодоволенъ, каза: «приятелитѣ иджтъ».

Минути двѣ и вратата на стаята се отворихж; Хаджията и Общи весело се поусмихнжхж, а прѣзъ прага на стаята мжжки прѣкрачи едъръ, високъ, кокалестъ, сухъ, черенъ, черноокъ и грозенъ господинъ, облѣченъ въ «хабени путури», вълненъ «джамаданъ» и «абяно късаче», съ пюскюллия фесъ на глава. Този страшенъ, грозенъ и пжргавъ господинъ Тетевенци наричатъ Петко Милевъ, а Общи «Грозниятъ, страшниятъ Петко». «Страшниятъ Петко» е единъ отъ най-дѣятелнитѣ членове на Тетевенския комитетъ; има голѣмо име и почитъ прѣдъ тетевенското население и тетевенскитѣ турски власти. Той и Хаджията, «колжтъ кучето» въ Тетевене и цѣлото Тетевенско.

Слѣдъ нѣколко минути отъ дохожданието на «Страшния» при «Хаджията» и Общи, прѣзъ прага на стаята прѣкрачи високъ, плещестъ и жилавъ господинъ, лицето и гжрдитѣ на когото сж обрасли въ гжсти черни косми; той малко накуцва. Името на този човѣкъ е: Даскалъ Иванъ Топалътъ, на смѣхъ нарѣченъ отъ ученицитѣ: «Куче-влачи». Слѣдъ малко влѣзе и Маринъ, най-стариятъ Тетевенски бунтовникъ.

Голѣмцитѣ на Карданъ чухж и разбрахж за попецетарьтъ се е домъкнжлъ въ Тетевене.

По исканието на Общи опрѣдѣлихж се за четата слѣднитѣ юнаци Карданци:

1) Тодоръ Брѫмбарьтъ, 2) Двамата братья: Вълчо и Маринъ Станчеви; 3) Лечо Желѣзарьтъ, нарѣченъ още гайдарьтъ; 4) Петко Генковъ; 5) Маринъ Павловъ; 6) Павелъ Лаловъ; 7) Найденъ Крушедолецътъ; 8) Стоянъ Костовъ Пандурътъ; 9) Лало Генчевъ. Всичко десеть души.

Слѣдъ избора на юнацитѣ, Общи испѣ нѣколко бунтовнически пѣсни, Хаджията и Топалътъ му държахѫ исо, Грозниятъ Петко и Маринъ слушахѫ и се въсхищавахѫ отъ бунтовническитѣ пѣсни. По срѣдъ нощь гоститѣ се разотидохѫ. Общи се изтегнѫ на една отъ мечитѣ кожи и захърка като закланъ, а Хаджията цѣла нощь не затвори очи: какъ четата ще се прѣоблѣче въ низамски дрехи; какъ Общи ще ѭ поведе, какъ ще направи посия (засада) въ Араба-Конашката клисура, какъ ще изгърмѭтъ шишенетата; какъ заптиета ще бѫдѫтъ избити до едно; какъ момчетата ще грабнѫтъ отъ колата торбитѣ съ лиритѣ и бѣлитѣ бешлици, какъ сетнѣ тѣзи торби ще бѫдѫтъ скрити въ една отъ неговитѣ подземни дупки, какъ ще раздаде по хилядо гроша на всѣко момче и ще му каже: «На! юнакъ си: тѣзи пари сѫ твой потъ!», какъ Софийскитѣ и Орханийски власти ще се слисатъ отъ обира и ще си помислѭтъ, че обирътъ е извършенъ отъ турски низами, какъ, най-сетнѣ, той самъ, Хаджията, ще отиде въ Ц. Комитетъ и ще внесе паритѣ на касиера; — всичко туй пълнѣше неговото възбудено съзнание, блазнѣше и гѫдаличкаше неговото жедно за пари сърдчице.

До такава степень той бѣ отпуснжлъ юздитѣ на въображението си, до толкова не провѣряваше вѣрностьта и правдоподобностьта на сглобенитѣ отъ него картини, та дори забрави, че паритѣ сж още въ Орханийското ковчежничество и че може би обира съвсѣмъ нѣма да се извърши.

Утриньта рано Общи съ своя оцетарски конь хванж пжтя, що води отъ «Карданъ» за «Сарсаулъ».

На втория день, вечерьта, отъ какъ Общи заминж за Орхание, Хаджията свика избранитѣ юнаци въ кжщата на Милева. Тукъ той съ засукани на кръвь мустаци, важно и внушително имъ съобщи паднжлото имъ се жрѣбие. «Ако нѣкой отъ васъ се оплаши и побърка на работата, то трѣбва да знае, че азъ самъ ще му отсѣкнж главата, като на Петровско пиле. За награда всѣкиму ще дамъ по хилядо гроша. Разбрахте ли? каза Хаджията.

Отбранитѣ, които съ страхъ и почитъ слушахж развълнувания Хаджия, единогласно отговорихж: «всичко ще извършимъ Хаджи, само кажете кога и какъ да захванемъ работата.»

Даскалътъ каза почти сжщото. Грозниятъ закълна избранитѣ да държжтъ работа тайно прѣдъ другитѣ членове отъ тетевенския комитетъ.

Избраницитѣ на Общи, слѣдъ като получихж многи наставления за пазенье на тайната, распръснхж се по домоветѣ си. Тѣ бѣхж полу-уплашени, полу-радостни отъ «жрѣбието», което имъ се бѣ паднжло. Уплашени бѣхж, защото за пръвъ пжть

трѣбваше на дѣло да докажѫтъ, че жертвоватъ имотъ, животъ, дѣца и жена за добивание политическата свобода; а радвахѫ се, защото Дѣдо Хаджия и голѣмцитѣ на тетевенския комитетъ показахѫ къмъ тѣхъ особена «вѣра» и «надежда», и защото Общи (той за тѣхъ бѣ единъ видъ бунтовническо божество) ще има тѣхъ за другари въ такъво едно страшно, но народно дѣло.

Отъ десеттѣхъ избрани само Тодоръ Брънбарьтъ се не плашеше, а дѣйствително се радваше, защото неговото лично «азъ» до обиранието на хазната бѣ извършило нѣколко обира; само че не отъ такъва голѣма важность, както прѣдстоящия обиръ на царската хазна. Брънбарьтъ цѣлъ-цѣлиничъкъ тържествуваше. Два дни, може да се каже, той не ѣде, нито пъкъ затвори очи да спи; види се въ него много силно да е работило въображението, а мисъльта да се обере хазната да е прилѣгнѫла добрѣ на неговото юнашко-хайдушко сърдце. Другаритѣ му, по обира на хазната, разказватъ за него, че той постоянно е сновѣлъ отъ кѫща въ кѫща, и по цѣли нощи и дни имъ е дърдорилъ: «Момчета, вие оставѣте на менъ, азъ самъ ще се хвърлѭ върху заптиетата; азъ самъ ще ги избиѭ до единъ; вие само гледайте. Бая си Тодора Брънбарьтъ сега ще го видите, що за човѣкъ е той!! . . .

И наистина, Тодоръ Брънбарьтъ въ врѣме на обира пръвъ се е хвърлилъ къмъ колата съ голъ ножъ въ рѫката. . . .

Бѣлѣжка. Брънбаритѣ сѫ голѣма челяд , състояща се отъ десеть домакинства. Населяватъ г -

либитѣ Брѣзово. Въ жилитѣ на Бръмбаритѣ тече юнашка кръвъ. Съ пушка легжтъ съ ятаганъ ставатъ. Истрѣбители сж на дивитѣ свинье и на мечки-стръвници. Бръмбаритѣ сж прѣвъсходни стрѣлци: птицитѣ бижтъ като хвъркатъ. Отъ хайдушкага кръвь на Бръмбаритѣ е излѣзълъ и прочутиятъ на врѣмето си Яко Тодоровъ, когото убѣсихж прѣзъ 1889 год. въ София. Баща му и Тодоръ Бръмбарьтъ сж първи братовчеди.

VI.

Сарсаулци смѣтатъ. Общи не зачита заповѣдьта на Ц. комитетъ.

Който отъ читателитѣ е ималъ случай да прошари на длъжъ и ширъ Стара-планина, вѣрвамъ, че му се е случвало да срѣща планински поляни, заобиколени отъ всичкитѣ страни съ високи планински гребени и върхове, които пръстенообразно обгръщатъ таквизитѣ поляни. Когато човѣкъ се намѣри въ такава планинска мѣстность и се поразгледа на лѣво, на дѣсно, на горѣ и на долу, струва му се, като че ли е тикнжтъ въ нѣкой котелъ, захлупенъ съ стъкленъ връшникъ. Стъклениятъ връшникъ въ този случай е небесниятъ сводъ, изъ синкавитѣ дълбочини на който нощемъ мигатъ звѣздитѣ и мѣсецътъ, а денемъ б ѣщи ясното слънце. Такъва една планинска п яна е расположена на пжтя Плѣвенъ—София (ѣзъ Балкана). Тази поляна е заобиколена отъ к о-истокъ, юго-западъ и югъ съ слѣднитѣ Старо-п нински върхове: Вѣтрилото, Острината,

Бѣлиятъ-Камъкъ, Каменна-Стръга, Люта-Глава, Равна-Мъртвина, Росине, Обинекъ, Локвитѣ, Ечимеще, Голѣма-Чеканица; а отъ къмъ сѣверъ е закжтана отъ напрѣченъ гребенъ, клонъ отъ Мургашъ-планина. Изъ подъ политѣ на върха «Бѣлиятъ-Камъкъ» изтича една планинска рѣкичка, на име Стубелка; а изъ подъ политѣ на върха «Прѣдѣлъ», истича друга рѣкичка, на име «Ечимешка». Тѣзи двѣ планински рѣкички, подъ самитѣ поли на Стара-планина, на мѣстото «Зеленъ», се събиратъ въ едно, та образуватъ една рѣка, която тече прѣзъ планинската поляна, пробива напрѣчния гребенъ, и отива та се влива въ рѣката «Малки-Искъръ». Рѣката минава прѣзъ единъ малъкъ градецъ, който по езика на Метхадъ-паша се нарича Орхание, а по езика на Общи—«Сарсаулъ».

Градецътъ Орхание е сглобенъ отъ 500 кжщици, и нѣколко хана и дюкени.

По главната улица сж наредени дюкенитѣ, ханищата, правителствения домъ и градския часовникъ. Този градецъ е плодъ на Метхадъ-пашовнитѣ административни прѣобразования. До 1866 година се броеше за едно отъ голѣмитѣ села на Софийския окржгъ, и носѣше неблагозвучното име Самунджиево, а Метхадъ-паша го направи административенъ центръ и му даде името на султанъ Орхана, единъ отъ първитѣ завоеватели на Старо-планинския полуостровъ. Мнозинството отъ жителитѣ на Орхание се занимаватъ съ земледѣлие, а малцинството — съ ханджълъкъ, бакаллъкъ и дребна търговия. Правителственн ѣ

чиновници се състоятъ отъ каймакаминъ, кадия (сядия), малъ-мюдюръ (финансовъ надзиратель), санджкъ-емини (ковчежникъ), юзъбашия (нѣщо като градоначалникъ и полицейски приставъ) и отъ 25—35 пѣши и конни заптиета (стражари) земени изъ «Арнаутлука» и «Помаклъка».

Помежду ханищата и дюкенитѣ на главната улица сж втикнжти скромни кжщички, построени по старому.

Къмъ източния край на главната орханийска улица «по ведрарски е притърхана» надвѣнатри едноетажна кжщичка, дворътъ на която захваща отъ орханийското градско пространство единъ-два уврата. По кжтоветѣ на двора се кипрятъ полуисплетени, полузатрънени кочини и курници, въ които домовладиката затваря своитѣ кокошки, мисирки, прасета и дяволити козлета.

Домовладиката на тази скромна кжщица на ръстъ е срѣденъ, очи възжълти, мустаци черни и дълги, вѣжди възгжсти и черни, лице продълговато, чело широко и издадено малко напрѣдъ, тѣло здраво, ягко. Облѣченъ е въ хабени и гайтанени потури, на гърба му се кипри хабено «късаче», а на глава му моравъ фесъ, смачканъ, като че ли е изваденъ отъ възглавница. На години домовладиката е около 32—35. Има образование орханийско.

На този черномустакатъ българинъ турско-орханийско правителство е повѣрило орханийския държавенъ ковчегъ.

Казвамъ, «орханийското правителство» на

това основание, защото турското царство бѣ распокжсано на толкова малки царства, колкото вилаети (области), мютесарифлици (окржзи), каймакамлъци (околии) мюдюрлюци и нахии (участъци) имаше. Всѣки «валия» (областенъ главенъ управитель), «мютесарифинъ» (окржженъ управитель) «каймакаминъ» (околийски началникъ) и «мюдюринъ» (участковъ началникъ) изображаваше единъ видъ малко султанче, което произволно, по личния си кефъ, се распореждаше съ административно подчиненитѣ нему мѣста. Ужъ имаше законъ, а пъкъ нищо по законъ се не вършеше, всѣка административно-полицейска, сждебна и финансова глава, като почнешъ отъ «валията» та до послѣдния мръхолевъ заптие, управляваше не по духътъ и буквата на закона, а по свой личенъ кефъ.

Защо орханийското турско правителство бѣ избрало, именно, този черновѣждъ орханиецъ за държавенъ ковчежникъ, не може никой да знае, освѣнъ орханийскиятъ каймакаминъ. Но, ако попитате каймакамина, защо е повѣрилъ тази служба на този господинъ, той съ кисело лице ще ви отговори: воля ми бѣше (кефъ буя!) пожелахъ — назначихъ го! . . .

Името на този черномустакатъ господинъ е Маринъ Николовъ; членъ касиерь на Сарсаулското правителство, а ковчежникъ на официалното турско орханийско правителство.

10-ия день отъ мѣсецъ Септември, 1872 година, се свърши по обикновеному, т. е. слънцето се скри задъ Орханийскитѣ западни върхов тъй, както почти всѣки день се скриваше. Бул

Мариница, по обикновеному, прибра прасетата и козлетата въ затръненитѣ имъ палати, а бай Маринъ, се завърнѫ по-раничко отъ Брънчевия ханъ и правителствения домъ. Орхание, както всѣкоги, вечерѣше безъ да подозира, че тази вечерь въ града «Сарсаулъ» ще влѣзе убиецътъ на дякона Паиси».

Градскиятъ часовникъ още не бѣ ударилъ «единъ», прѣзъ нощята, когато прѣдъ вратата на Брънчевия ханъ полуизцвили, полуизхъхра оцетарски конь.

Вратитѣ на хана се отворихѫ; коньтъ съ буретата введохѫ именно въ онзи оборъ, въ който бѣ нощувалъ и денувалъ сѫщия този конь нѣколко пѫти. Общи набърже влѣзе въ стаята на Гавриила Брънчевъ, нѣщо му пришепнѫ на ухото и безъ да си почине, наедно съ Гавриила закрачи по главната улица, що води за кѫщата на орханийския правителственъ ковчежникъ, Маринъ Николовъ.

Дъсченитѣ вратца у бай Мариновия дворъ скръцнѫхѫ, сетнѣ хлопнѫхѫ; градскиятъ часовникъ удари «единъ», Общи и Брънчевъ се намѣрихѫ на пруста, отъ който се обади едно малко кученце. Джавканието на кученцето накара ковчежника да излѣзе по бѣли гащи и да види кому то се е разсърдило. Съ отварянье на вратата, Ма-[illegible]нъ чу гласа на Общи и Брънчева: Общи [illegible]авняваше бай Мариновото кученце съ орханий-[illegible]итѣ полицейски агенти, а Брънчевъ, доволенъ [illegible]ь сравнението, по брънчевски се кикотѣше.

На минутата бай Маринъ се сѣти кои му

сж гоститѣ, неговото сърдчице затупка по-бърже и той неволно запита: отъ «Карданъ» ли идите? Карданци каква нж завършихж? — Общи вмѣсто пъленъ отговоръ, дръпнж му едно «да» и се мръднж въ стаята, гдѣто блѣщукаше една лоена свѣщь.

Слѣдъ обикновенитѣ обреди на посрѣщанието «оцетарьтъ» исказа желание: първо, да се навечеря; второ, слѣдъ вечерята да се свикатъ на засѣдание Сарсаулскитѣ голѣмци и третьо, да си отспи, защото 3—4 дни не е спалъ.

Гавриилъ Брънчевъ, зема на себе си грижата да свика голѣмцитѣ.

Буля Мариница нàдвѣ-нàтри приготви вечерята. Слѣдъ вечерята извърши се обреда «ржкомиване» и настанж онова мълчание и тишина, която българитѣ опрѣдѣлятъ съ думитѣ: «прѣносъ минува».

Но, Общи, по темперамента си и хлабавостьта на езика си, не се забави да наруши мълчанието и наченж да затрупва Марина съ питания: а) до сега колко пари сж събрани въ орханийската правителствена каса; в) кога мисли «малъмюдюринътъ» да испроводи хазната за София; г) когато Маринъ се е върнжлъ отъ Ловечъ и е съобщилъ на орханийския комитетъ рѣшението на пратеницитѣ, то какво впечатлѣние е произвело на Сарсаулскитѣ първенци.

Членоветѣ на Сарсаулското правителств[illegible], единъ по единъ, гузно се вмъквахж въ стая[illegible] при Общи. Часътъ удари три, прѣзъ нощьт[illegible], и събранието бѣ вече нагласено. Прѣдсѣдате[illegible]-ствува Василь Петровъ, тетевенецъ, секр[illegible]-

тарствува Гавриилъ Брънчевъ. Ковчежникътъ на орханийското правителство извади изъ-подъ възглавницата си едно ветхо тевтерче; по ветхитѣ и опърпани странички на това оцапано «книжле» бѣхѫ записани мѣсецитѣ, днитѣ и количеството на внесенитѣ пари въ правителствения ковчегъ, т. е. тевтерчето съдържаше количеството на внесенитѣ пари въ касата на султановото правителство, които пари трѣбваше да се прѣнесѫтъ неофициално въ ковчега на Българското привременно правителство. Николовъ казваше, Брънчевъ записваше отдѣлнитѣ количество пари внесени въ разни дни на мѣсецитѣ Юли и Августъ въ орханийския ковчегъ, послѣ събра числата и се получи сборътъ сто хиляди (100,000) гроша. «Сто хиляди» неблагозвучно прозвуча по слуховитѣ тѫпънчета на засѣдателитѣ, а най-повече по тѫпънчето на Д. Общи: той си въображаваше че въ ковчега се е набрало най-малко двѣ хиляди турски лири; слѣдователно, «хазната» ще съдържа въ себе си горѣ-долу 200,000 гроша. Малкото събрани пари прѣдизвикахѫ въ нѣкои отъ членоветѣ, мнѣнието да се отложи обира, доклѣ се сберѫтъ поне двѣ хиляди лири, защото «сто хиляди гроша не си струватъ труда и врѣвата». Туй мнѣние роди второ, което съвсѣмъ не бѣ «по гайдата» на Д. Общи, а именно: 1) да съобщи на Централния комитетъ, че количеството е много малко, та обира да се отложи за ·угъ пѫть, именно когато «хазната» носи съ бе си не по-малко отъ 2000 лири, 2) доклѣ

«Сарсаулщи» не получжтъ личното съгласие на Левски, обирътъ да не се извършва.

Туй настроение на засѣдателитѣ разлюти Общи: той се расприпка, разсърди се, защо тѣ не слушжтъ него, а чакатъ позволение отъ Централния комитетъ и личното съгласие на Левски. Но за радость на Димитра, Маринъ Николовъ намѣри по одърпанитѣ листенца на своя тевтеръ думитѣ: «36,000 гроша ще се внесжтъ до 16 число на Септември отъ Ведраре и нѣкои други селца». Тогась «хазната» ще съдържа не сто, а сто тридесеть и шесть хиляди гроша, а това число, по личното мнѣние на Димитра, бѣ достатъчно за да се посегне на хазната. Числото 136 хиляди гроша бѣ силна подпорка за Общи; той безъ друго настояваше да се обере хазната. Слѣдъ дългитѣ прѣпирни засѣдающитѣ рѣшихж слѣднето:

1) Доклѣ не дойде заповѣдь отъ Централния комитетъ, така сжщо, доклѣ не се изслуша личното мнѣние на Левски, обирътъ да не се извършва.

2) До получванието на заповѣдьта, Общи да отиде и прѣгледа Араба-Конашката клисура и избере мѣсто за обира.

3) Вуко Цолевъ и Колю Цвѣтковъ отъ Правецъ и Тако отъ Гложене да се присъединятъ къмъ тетевенската чета.

4) Отъ орханийския комитетъ да се опрѣдѣлятъ двама членове, отъ които единътъ да е куриеръ и шпионинъ на Общи, когато той се останови съ четата си въ клисурата, а другиятъ да служи като проводникъ на четата.

За куриеръ и шпионинъ се опрѣдѣли Вълчо Шунтовъ, а за проводникъ Божко Генчевъ, и двамата Орханийци — първиятъ месаринъ и бакалинъ, а вториятъ земледѣлецъ.

Рѣшено — подписано. Градскиятъ часовникъ удари «петь» прѣзъ нощьта; членоветѣ на Сарсаулското правителство се измъкнжхж единъ по единъ изъ кжщата на Николова и въ тъмната облачна нощь, цапащецъ раскаленитѣ улици на градеца, се разотидохж по домоветѣ си. Общи прѣнощува въ дома на Марина.

На 11 Септември Сарсаулскиятъ куриеръ още не бѣ излѣзълъ изъ Орхание за «Шишманъ», а куриерътъ отъ Ловечъ пристигнж съ заповѣдьта:

а) Да се отложи обирътъ на хазната до втора заповѣдь.

в) Четата да се разпусне, защото Левски е противъ обира, и защото привремѣнното Българско правителство не позволява да става обиръ, ако хазната носи по-малко отъ 10 хиляди турски лири.

Въ писмото нѣколко пжти се повтарѣхж думитѣ: «Обирътъ да се отложи за неопрѣдѣлено врѣме, Общи да разпусне четата, ако е сбрана.»

Заповѣдьта на Ловченския комитетъ «да се отложи обира», за Общи бѣ неочаквана, отвратителна изненада; не му се вѣрваше, че запо[вѣд]ьта е издадена отъ ония личности, които той с[чи]таше за голѣми революцеонери, защото, спор[ед]ъ него, не могжтъ да бждатъ революцеонер[и] [т]ония, които не желажтъ и не позволяватъ да

се правжтъ пакости на турското правителство. Той не разбираше постжпката, която държахж членоветѣ на приврѣменното българско правителство, постжпка, която състоеше въ тихото и обмислено работенье за избѣгванье скандали и сблъсквания съ органитѣ на турското мѣстно правителство, защото сблъсканията могжтъ да докаратъ случайно откриванието на тайното дѣло. Всички членове на комитета, които проповѣдвахж между «работницитѣ» казаната обмисленость, и се ржководихж по неж въ дѣйствията си, Общи ги считаше за «пъзлювци.» Той не можеше да се примири съ мисъльта: «тихо и обмислено да се работи.» За него не бѣ възможно да събере въ мозъка си понятието «революционеръ» съ правилото: «трѣбва да се постжпва съобразно съ врѣмето и обстоятелствата.» Споредъ както той разбираше и оцѣняваше революцията, за всѣки членъ на комитета не трѣбва да сжществуватъ никакви обстоятелства, врѣмена, хора, правителства; даже не трѣбва да сжществуватъ никакви обмислювани постжпки, защото, «който много обмислювалъ, той нищо не вършелъ; който много съображавалъ, той на нищо не се рѣшавалъ; а не се рѣшавалъ и нищо не вършелъ, защото животецътъ му билъ много милъ.» Така гледящецъ на работитѣ, Общи не можеше да се примири съ заповѣдьта на Ловченския комитетъ.

Отъ една страна заповѣдьта на Ловченския комитетъ: «да се отложи обира»; отъ друга, силното желание да стане обира, — доведе рицаря на камата въ онова душевно настроение, което

може да се нарѣче «вжтрѣшно распетие»: Ако прѣстжпи заповѣдьта знаеше, че ще бжде убитъ отъ хората на тайната полиция; ако ли пъкъ се откаже отъ обира, въображаваше си че ще падне доленъ прѣдъ Карданци, които чакахж заповѣдьта му за пращанье на четата въ Орханийския балканъ. Но, оцетарьтъ-козмополитъ лесно се освободи отъ распетието; той допустнж, че както Ловченския комитетъ, така и Левски ще му простжтъ, ако извърши обира безъ да се удири работата. Допустнж това Общи и рѣши: «противъ личното мнѣние на Левски и заповѣдьта на Ловченския комитетъ ще извършж обира, па каквото става нека става».

Дори не намѣри за нужно да свика на съвѣщание «Сарсаулскитѣ голѣмци» и да имъ съобщи рѣшението си. Въ сжщия день той заминж за Тетевене да се срѣщне лично съ Карданци, за да се споразумѣе по събиранието на четата и испращанието ѝ въ Орханийския балканъ. Попита само Марина Николовъ въ кой день ще замине «хазната» за София и по кое врѣме ще излѣзе изъ града.

Въ Тетевене той прѣспа само една нощь: на 12-и се завърнж въ селото Правецъ; на 13-и бѣ въ Етрополе на свадбата на Т. Пѣевъ; на 15-и разгледа мѣстата на Арабо-Конашката к[illegible]ура съ Божка Генчевъ, а на 16-и пакъ се завърнж изново въ селото Правецъ и тукъ чакаше пристигванието на четата отъ Тетевене.

VII.

Прѣобразенитѣ колибари на пѫть за Араба-Конашката клисура. Планъ на дѣйствие.

На 14-й Септември, годината 1872, слънцето навжсено залѣзе задъ западната стѣна на Тетевенския балканъ. Гѫститѣ есенни, балкански пари и мъгли напълнихѫ Тетевенската долина, та покрихѫ градеца и околностьта му. Всичко живо се прибра подъ стрѣхата си. Едни отъ жителитѣ на Тетевенския балканъ се прибрахѫ въ градеца, други — въ колибитѣ. Кое се казва планинска «колиба» и какъ сѫ, въобще, распръснѫти и распоставени тоя видъ кѫщи по Балкана, това го знаѭтъ ония, които сѫ имали случай да гостуватъ по тѣзи «островчета отъ кѫщи», направени по балканскитѣ присои и припеци. Който е ималъ случай да живѣе въ таквисъ балкански села, той знае какво ще каже балканска мъглява нощь; знае какво се казва «балкански пара и мъгла» прѣзъ мѣсеца Септември. Такава бѣ и нощьта, която отдѣляше 14-й день на мѣсецъ Септември отъ 15-ия му день. Въ началото на тази нощь бѣ забѣлѣжено едно особено движение между Българитѣ отъ Тетевенскитѣ колиби. Туй движение малко-по-малко се съсрѣдоточи въ колибата-кѫща на Тодора Бръмбарьтъ. Въ тази кѫщичка тихички, мирнички, но развълнувани вѫтрѣшно, десеть души Българи, тетевенски колибари си шушнѣхѫ нѣщичко. Вѫтрѣшно развълнувани, казвамъ, защото всѣки единъ бѣше

обзетъ отъ онзи вѫтрѣшенъ страхъ, какъвто обзема всѣки человѣкъ, когато прѣдъ него стои неизвѣстностьта пълна съ страхотии.

Въ юклюка на кѫщицата-колиба стои чувалъ, а въ чувала се мѫдрѭтъ 12 чифта низамски дрехи (фесове, потури и елечета), скроени и ушити като облѣклото на войницитѣ отъ Видинската войска. У стълпа, който подпира пруста на кѫщицата, стои исправена и скѫсана «кабаница», увита добрѣ, а въ нея се потаѭтъ десеть шишенета, съ които Тетевенци «биѭтъ мечки и диви свинье по Тетевенския балканъ». На стълпа е забита дървена клечка, на неѭ висѭтъ два чифта дисаги; въ еднитѣ сѫ наредени около 12 пити хлѣбъ, между които е натъпкано едно кѫсче поумърсено платно, ушито като торбичка, пълно съ червенъ пеперь и ситносчюкана влашка соль Между сѫщитѣ пити въ дисагитѣ е мушнѫта пръстена «плоска», напълнена съ сливовица. Вторитѣ дисаги сѫ пълни съ фишеци, приготвени за «шишенетата», за всѣко едно «шишене» по 100 фишека.

Шушнещитѣ колибари, по заповѣдьта на домовладиката, натовархѫ се съ чувала, дисагитѣ и увитата кабаница и се опѫтихѫ за онова мѣсто въ Тетевенския балканъ, което носи името Разбой. Тукъ устата на чувала се развързахѫ, на пр[illegible]ѫтствующитѣ се даде по единъ катъ дрехи. В[illegible] продължение на нѣколко минути тетевенскитѣ ко[illegible]бари хвърлихѫ отъ гърба си балканското си об[illegible]ѣкло и нахлухѫ потуритѣ, елечетата и фесове[illegible] на турския «низамъ». Колибаритѣ се прѣо[illegible]зихѫ на турски войници.

— Всички готови ли сте? — попита Бръмбарътъ.

— Всички! — отговорихѫ прѣобразенитѣ колибари.

Часовникътъ на Тетевенския мюдюринъ показваше 2 часа, прѣзъ нощьта, когато четата на прѣобразенитѣ колибари, на чело съ Бръмбарьтъ, потегли чрѣзъ Тетевенския балканъ за Лопатинската планина.

Тази чета отъ тетевенски колибари е стъкмена отъ голѣмцитѣ на Карданъ и неѭ нощь тя се опѫти за Орханийското село Лопатина, загнѣздено въ една тѣсна долина, съставляѭща часть отъ Лопатинската планина. Отъ Лопатинския селски Ч. М. Р. Комитетъ опрѣдѣлено е едно лице, което ще посрѣщне четата, ще ѭ заведе и укрие въ безопасно мѣсто и ще извѣсти на Общи, който чака въ Правецъ, за нейното пристигание. Условниятъ знакъ (лозинката) на четата е «Карданъ — Сарсаулъ». Четата непрѣмѣнно трѣбва да пристигне на опрѣдѣленото мѣсто — Вълчи-Долъ — въ вторникъ на 16 Септември вечерьта.

13-й Септември, 1872 година, въ Етрополе се ознаменова съ вѣнчаванието на прѣдсѣдателя отъ Етрополския Ч. Р. Комитетъ, когото Етрополци наричатъ «даскалъ Тодоръ», турскитѣ Етрополски и Софийски власти — «Тодоръ-ефенди», а комитетскитѣ Ловченски власти — «Тодоръ Пѣевъ». Свадбата на Тодора Пѣевъ е забѣлѣжителна по това, че на нея присѫтствувахѫ всичкитѣ членове отъ Етрополския комитетъ и прѣдсѣдателитѣ

на селскитѣ комитети, които подпадахѫ подъ административната зависимость на Етрополския комитетъ; забѣлѣжителна е още по това, че на нея Д. Общи присѫтствува съ своитѣ «мали и велики» събрани изъ Етрополскитѣ, Тетевенскитѣ и Ведрарски колибари. — Свадбата е забѣлѣжителна още и по това, че Тодоръ Пѣевъ, въ записията си, даде съгласието си да се обере хазната противъ послѣдната заповѣдь на Ловченския комитетъ.

На 15-й Септемврий Д. Общи спа въ клисурата «Прѣведена».

На 16-й Септемврий вечерьта, Общи се съвѣтваше съ Марина Николовъ, Гавриила Брънчевъ и бая Цвѣтка. Безъ всѣкаква прѣпирня съвѣтницитѣ съставихѫ слѣдния планъ на обира:

а) Генчо Божковъ отъ Орхание и Илчо Табакътъ отъ Правецъ ще приготвѭтъ за четире дни храна на четата и ще прѣведѫтъ четата отъ Лопатинската планина въ Араба-Конашката клисура.

в) В. Шунтовъ ще съобщи на Общи деньтъ и часътъ, въ който ще излѣзе хазната изъ Орхание, т. е. ще шпионствува на Общи.

г) Маринъ Николовъ и Гавриилъ Брънчевъ ще даватъ вѣрни и бързи свѣдѣния на Шунтова по испращанието на хазната.

д) Бай Цвѣтко, заедно съ Марина Николовъ, приготви за возачъ на хазната единъ членъ Правецкия комитетъ, и ще гледа щото колата, то ще вози хазната, да е впрегнѫта съ биволи.

е) Бай Цвѣтко трѣбва да приготви четире

коня за деня на обира и тѣзи коньe трѣбва да се намиратъ при самата чета на «Пантата».

ж) Бай Цвѣтко трѣбва да приготви нѣколко Правчени и нѣколко души отъ околнитѣ колиби (членове на комитета), които, слѣдъ обира на хазната, да се явжтъ въ Орхание и да кажжтъ на Орханийскитѣ власти, че тѣ сж видѣли, ужъ, около 50 души низами, които ходѣли, изъ гората съ пушки, и биели, обирали кого гдѣ срѣщали, т. е. да направжтъ «сметенье» та доклѣ властитѣ се съземжтъ, Тетевенската чета да може да се завърне въ Тетевене.

з) Къмъ Тетевенската чета да се присъединжтъ Вуко Цолевъ, Коле Цвѣтковъ и Тако, юнаци отъ тайната четица на Общи.

к) Торбитѣ съ паритѣ да се натоварятъ на коньe и да се занесжтъ въ овчарската кошара на Цоло Топалски, членъ отъ комитета, и тука, въ неговата кошара, да се извърши дѣлежа.

Шунтовъ «заснова» между Орхание и «Цвѣтковия ханъ» — между Брънчевия ханъ, кжщата на Марина Николовъ и Орханийския конакъ.

Илю «Табака» въоржженъ съ съѣстни припаси закрачи къмъ долината и букака, гдѣто бѣ се скрила четата.

Маринъ Николовъ распрѣдѣли царскитѣ пари на «бешлици», «меджидиета», «лири», «ирмеличета» и наченж полека-лека да ги зашива въ торби.

«Малъ мюдюринътъ» заповѣда на «колъагасж» да приготви кола за хазната.

Гавриилъ Брънчевъ почерпи пристава и му прѣдложи да хване за возачъ на хазната онзи Правченецъ, когото бай Цвѣтко бѣ проводилъ нарочно въ Орхание съ биволска кола: колата съ бивалитѣ и «комитата» чакахѫ въ Брънчевия ханъ; но приставътъ по-отрано бѣ пазарилъ друга кола, сѫщо съ биволи запрѣгнѫта, само че не отъ Правецъ, а отъ село Скривена. Притежательтъ на колата бѣ «чиста рая»: нищо не знаеше за сѫществуванието на «новото българско царство».

Общи се завърнѫ отъ Прѣвѣдена въ «Цвѣтковия ханъ» гдѣто бѣ слѣзълъ отъ планината и Стоянъ Костовъ, прѣдрешенъ въ овчарски дрехи. Костовъ отрапортира на Общи за благополучното пристиганье на четата. Прѣзъ нощьта часа по два (по турски) Общи, съпровожданъ отъ Костова, се яви при четата. Четата трѣбваше да се прѣмѣсти на върха «Рудина». Както четата, така и самъ Общи не знаеше безопаснитѣ пѫтечки, по които можеше благополучно да се пристигне на «Рудина». Случайно паднѫ подъ рѫка на Общи овчарьтъ Илю; той заведе четата на върха «Бѣли-Камъкъ».

Надвечерь, изъ Орхание излѣзохѫ двама Сарсаулци, натоварени съ дисаги на рамо. Чрѣзъ «Зелинска» рѣка и «Плоската Поляна» тѣ забързахѫ за «Бѣли-Камъкъ». Тѣзи двамина Сарсаулци бѣхѫ В. Шунтовъ и Божко Генчевъ.

Всичко въ Орхание спѣше; спѣше и каймакаминътъ, и малъ-мюдюринътъ, и сеймънъ-агасѫ, и заптиетата; спѣше цѣлото

Орхание, когато градскиятъ Орханийски часовникъ удари шесть пѫти наредъ. Бѣ срѣдъ нощь; Шунтовъ и Генчевъ се озовахѫ на «Бѣли-Камъкъ» при една купчина отъ камънье, по-отрано приготвена, като знакъ гдѣто Общи трѣбваше съ четата си да се спре и срѣщне съ пѫтеводителя си Генчевъ, и съ шпионина си Шунтовъ. Шунтовъ седѣщецъ около купчината камънье, и клепещецъ съ ножа си у дръжката на брадвата, даде знакъ за пристиганье. Дървенитѣ звукове на клепалото се разнесохѫ по «Бѣлокаменския» букакъ и храсталакъ; букакътъ оттовори: «лупо-лупо»—«Сарсаулъ-Карданъ». Нощната срѣща станѫ. Общи заповѣда на четата да си похапне и да си попуше тютюнецъ. Той отпуснѫ овчаря Иля, като му даде 50 гроша награда и наставлението: «стискай си устата, че сетнѣ родътъ ти добро нѣма да види: живъ живеничекъ съ кремъкъ ще те одерѫ и, видишь ли! на тази липа кожата ще ти окачѫ, ако само си отворишъ устата и раскажешь нѣкому нѣщо за насъ.»

Въ тъмната прохладно-балканска нощь четата, прѣдвождана отъ Генчева и Шунтова, тръгнѫ отъ «Бѣли-Камъкъ» за върха «Прѣдѣлъ». Слѣдъ дълго скитанье и лутанье изъ букацитѣ, храсталацитѣ и гѫстацитѣ «прѣобразенитѣ» се настанихѫ на Прѣдѣлската чука. По причина на тъмната нощь и невъзможностьта да се отличаватъ познатитѣ мѣста и дървета, Общи отложи нощното пѫтувание на четата за «Рудина». Шунтовъ придружи четата само

до «Прѣдѣла»: Общи му заповѣда да замине за Орхание, да се научи въ кой денъ ще тръгне хазната за София.

На 19-и Септември четата се прѣхвърли отъ «Прѣдѣла» прѣзъ «Промката», «Тръситѣ» и поляната «Радивой» та се настани на балканския върхъ, нарѣченъ «Високъ»*). Отъ този балкански върхъ се вижда цѣлото орханийско поле, движението на пѫтницитѣ по шосето Орхание—София.

Въ четвъртъкъ вечерь, въ планинския завой, нарѣченъ Прѣвѣдена, яви се пѫтникъ селянинъ. Той караше четире коня, оседлани въ самари. Това сѫ коньетѣ на които ще натоварѭтъ хазната. Въ този день Николовъ бѣ приготвилъ всичко нужно по испращание хазната за София.

VIII.

Араба-Конашкиятъ проходъ. Какво станѫ при Пантата. Кѫдѣ се дѣна хазната.

Араба-Конашкиятъ проходъ е единъ отъ най-величественитѣ Старо-планински проходи: отъ дѣсно и лѣво на прохода сѫ расположени редъ м[illegible] [illegible]и и голѣми завои, прилични ту на тѣсни и [illegible]ълбоки улеи, ту на камилски гърбици, ту

*) Отъ върха «Високъ» турцитѣ, прѣзъ войната 1877 год., об[illegible]ѣлвахѫ отвора, плѣщитѣ и ребрата на тѣсната долина, ме[illegible] Пантата и Северния входъ на Клисурата.

на широки и криви улици, обрасли съ букаци и габери, съ осика и трепетлика; по върховетѣ имъ тукъ-тамъ стърчи черната борика. Всѣка една отъ тия клисури зѣе и гледа къмъ дъното на главния проходъ и въ врѣме на дъждъ съ шумъ и трѣсъкъ му испраща мѫтнитѣ си поройни води. За всѣка една отъ тѣхъ народната фантазия е създала легенда, расказвана отъ околнитѣ жители-колибари. Народнитѣ пѣвци отъ Етрополскитѣ колиби извадили сѫ пѣсни на всѣка една отъ тия величествени клисури. По гърбоветѣ, по политѣ, по ребрата и плещитѣ на клисуритѣ има особени мѣста, кръстени отъ народа съ разни имена, често пѫти много сполучливо, за примѣръ: Кръвницата, Високъ, Вълчи Долъ, Меча-дупка, Зайчи-Долъ, Лисича-опашка, Лопатката, Пантата и т. н.

На срѣдъ пѫтя Орхание—Араба-Конакъ е расположена една тѣсна, хубава клусура, обърнѫта съ отвора си на западъ и наднича надъ главния проходъ; денемъ и нощемъ въ нея шуште и бѫбли малка балканска рѣкичка, кръстена отъ стругаритѣ Ечменска. При входа на клисурата, тамъ гдѣто се слива съ главния проходъ, стърчи балканска изпъкнѫтинка, обрасла съ букаци и гѫсти храсталаци; името на тази изпъкнѫтинка е грозно, казва се Пантата: тукъ, на това мѣсто, ставатъ обиритѣ и убийствата. Легенда казва: нощно врѣме на Пантата излизатъ душитѣ на убититѣ, приказватъ за търговия и сетнѣ играѭтъ хайдушко хоро.

Въ букака и гѫсталака на Пантата, на 50

крачки отъ шосето, скришомъ се е загнѣздила четата на Прѣобразенитѣ. Тукъ Общи е нарелилъ юнацитѣ си на «посия» и чака биволската кола съ царската хазна.

На 20 Септември пѫтници минаватъ заминаватъ край Пантата безъ да подозиратъ, че въ гѫсталака и букака ѝ се потаватъ «прѣобразени пантии». И стражаритѣ отъ вардачницитѣ (бекчиемета) на Араба-конакъ сутриньта рано минѫхѫ край Пантата, но нищо не знаехѫ за хората, които при «втори петли» прѣзъ ноща бѣхѫ нахълтали въ букака. «Пушенье тютюнъ, говоренье, кашленье, киханье, строго сѫ забранени», — заповѣдь на Общи, която строго се пазеше отъ притаенитѣ въ шумака на Пантата.

Въ градеца Орхание прѣдъ Брънчевото кафене пиѭтъ си утреното кафе конашкитѣ голѣмци и разговарятъ «по висшата политика». Отъ «вѣстницитѣ» думата имъ минѫ по испращанието на хазната.

Каква сумма ще пратимъ днесь за София? — попита началникътъ ковчежника.

— Сумата 136,000 гроша, — се обади Маринъ Николовъ.

— Малко! . . . отъ София искахѫ съ телеграма триста хиляди.

— За сега, на бърза рѫка, имъ пращамъ колкото се намѣри на лице въ ковчега.

— Колко стражари ще трѣбва да съпровождатъ хазната? — запита ковчежникътъ.

— Двамина стражари стигатъ: съ Божята воля и съ царската заповѣдь на всѣкждѣ въ

държавата е мирно и тихо; въ нашата околия разбрйници нѣма, — се обади приставътъ.

— При все това проводѣте съ хазната найюначнитѣ стражари — дяволътъ си нѣма работа, може отъ нейдѣ да искочѫтъ разбойници и да задигнѫтъ хазната, — заповѣда началникътъ и се запѫти за управлението.

На разговора присѫствуватъ, отстрани, Велчо Шунтовъ и Гавриилъ Брънчевъ. Ковчежникътъ, Николовъ, смигнѫ Шунтову и нѣщо пошепнѫ въ ухото на Брънчева.

Шосето Орхание-София отначало се разстила по равното Орханийско поле, по западна посока, на 7-я километъръ завива на югъ и влазя въ Араба-конашката клисура, и тукъ, по кривинитѣ и извивкитѣ на прохода, пълзи като змия и се качва на Араба-конашката сѣдловина; отъ сѣдловината шосето се спуска за Ташъ-кесенъ и отива та се не вижда въ Софийското равно поле.

Тъкмо въ 2 часа сутриньта (по турски), на 20 Септември, изъ двора на орханийския конакъ изкърца биволска кола и се затъркаля по шосето Орхание-София. Колата се съпровождаше отъ нѣколко конни стражари, въоржжени съ «игленки пушки,» отъ системата Винчестеръ. Хазната бѣ изминѫла първия километъръ, когато изъ Брънчевия ханъ излѣзе Сарсаулецъ-пѣшакъ и хванѫ пѫтя, по който скърцаше биволската кола. Пѫтникътъ на ръстъ е срѣденъ, снаженъ, мѫжественъ, очи жълти, бивжтъ на лисичи, вѣжди възруси, лице правилно, мустаци възжълти, плещи широки, години (възрасть) 35—38, занятие м -

сарь и бакалинъ, обществено положение «срѣдня ржка човѣкъ.» Пѣшакътъ-сарсаулецъ е извѣстниятъ намъ Велчо Шунтовъ. Прѣзъ рамото на Шунтова е наметнжто кжсаче (салтамарка), въ пояса му сж затъкнжти револверъ и кама. Шунтовъ настигнж хазната, приятелски поздрави стражаритѣ, хвърли имъ нѣколко благи думи, що гжделичкатъ приятно ухото на всѣки арнаутинъ, особено пъкъ на арнаутинъ-заптие. Приятелски ги поздрави, защото стражаритѣ имахж да даватъ на Шунтова за тютюнъ и месо и отдавна не бѣхж му плащали нито за едното, нито за другото.

Шунтовъ присторено запита коларя скривенченинъ:

— Добра стига! Кждѣ така; на София ечмикъ ли карате?

— А бе, че какво да ти кажж, на, царската хазна возьк, — простодушно каза возачътъ на «царската пара».

— Добрѣ, добрѣ: на царя трѣбватъ пари, измънка пжтникътъ и заминж колата.

Пжтникътъ ускори крачкитѣ си: хазната стигнж при Брънчевитѣ стругарници, а Шунтовъ вече бѣ при Пантата.

Провикнж се Шунтовъ високо та дълбоко:

«Кой е като мене, кой като мене!
Деветъ годинъ ходи по Софийско поле
На хаскеръ по сеферъ.»

(Бошнашка пѣсень).

Човѣкъ, облѣченъ въ дрехитѣ на турски ...тфебель, изкочи изъ букака. Шунтовъ се при...жи при него, пришепнж му нѣщо си, огледа

се на самъ на тамъ, и хванж пжтя за Брънчевитѣ стругарници прѣзъ завоитѣ на «Прѣвѣдена.»

Появата на Шунтова при «прѣобразенитѣ,» извѣстието, че хазната се приближава къмъ «посията» възбуди у четата онзи видъ душевно вълнение, което усѣща човѣкъ, когато се намира близо, много близо до постиганието любимата мечта. Гжсталакътъ и букакътъ на Пантата, който прѣди малко прѣдставляваше онѣмѣла мѣстность, сега се оживи отъ шушнението и стжпкитѣ на притаенитѣ. Прѣобразенитѣ карданци-колибари се стѣгахж: кой опинцитѣ, кой чантата, трети пъкъ провѣряваше подсипа на шишането си. Общи се качи на най-високото мѣсто на Пантата и съ бинокълъ разгледа движущата се по шосето хазна.

Хазната наближаваше Пантата, заедно съ нея наближавахж и куршумитѣ на «игленнитѣ пушки.» Скърцанието на колата, разговорътъ на возача съ биволитѣ се донасяхж до ушитѣ на «прѣобразенитѣ.» Прѣзъ «диркитѣ» на шумалака очитѣ на притаенитѣ виждахж лѣнивото клатенье на скривенскитѣ биволи, безгрижниятъ вървежъ на нѣкои отъ стражаритѣ прѣдъ хазната, безсмисленото кандулканье на «винчеститѣ пушки» по рамената. . . .

Коларьтъ безъ да подозира, че слѣдъ десеть минути ще му свѣтнжтъ очитѣ и заглъхнжтъ ушитѣ отъ ненадѣйни пушечни гърмежи, пон-криви калпака си и запѣ — отъ едно гърло ди гласа — пѣсеньта:

«Тръгналъ ми й Стоянъ, Стояне,
Въ София града да иде,
Царската хазна да кара.»

. . . .

Въ отговоръ на пѣсеньта Бръмбарьтъ, тихичко, почти шушнещецъ отпѣ:

— «Ще ѭ закара докара
До Прѣвѣденска клисура,
До шумалака—Пантата.»

. . . .

. . . .

Колкото повече се приближаваше хазната къмъ «посията,» толкова повече настръхвахѫ космитѣ на «прѣобразенитѣ.» Тръпки побивахѫ новацитѣ—мравки лазѣхѫ по кожата имъ.

Общи заповѣда: «три куршума въ първия стражаринъ, три въ втория, останѫлитѣ мѣрѣте въ заднитѣ стражари!» . . . .

Кога човѣкъ пѫтува прѣзъ клисури и завои, долове, букаци и гѫсталаци, особено прѣзъ такива, за които се расказватъ разни страхотии, обзема го страхъ, той неволно запѣва, или се прозѣва, или пъкъ се кашле, като че ли пѣсеньта, прозѣвката и кашленьето могѫтъ да пропѫдѭтъ злото, ако го има тѫдѣва нѣкѫдѣ. Сѫщото станѫ и съ стражаритѣ, що ѣздохѫ нѣколко крачки п..дъ колата, когато наближихѫ «Пантата»: това к ..че отъ Прѣвѣдена за тѣхъ бѣ мѣсто кървн..лко, свърталище на разбойници, игрище на н..цнитѣ зли духове. . . . . .

Първиятъ стражаръ неволно накриви фесъ,

засука арнаутския си тънкъ и дългъ мустакъ: дигнж гласъ та запѣ пѣсеньта на Киоръ-оглу,

«Киоръ-оглу, дѣто го казватъ
Низъ горитѣ ходи
Пжтницитѣ обира
Царски войски трепе.»

. . . .

Пѣсеньта, въ която се въспѣва анадолскиятъ разбойникъ, се разнесе по дълбочинитѣ и височинитѣ на Прѣвѣденската клисура, а въ мозъка на Общи неволно изпъкнж отговорътъ на турската пѣсень; той излеко затънъника:

«Общи пъкъ ходи
Низъ планинскитѣ осои.
На Пантата «посия» държи
И царската хазна чака.»

. . . .

Хазната се приближи 50 крачки до посията, изъ букака на Пантата свѣтнжхж десеть тетевенски шишенета, сетнѣ задружно изгърмѣхж; гърмежътъ се разнесе по долове и върхове. Прѣвѣдена, задружно съ околнитѣ сѣдловини и прѣвали, повтори нѣколко пжти пушечния гърмежъ. Стражаритѣ, оплашени отъ ненадѣйния гърмежъ, връцнжхж конье назадъ и отидохж та се не видѣхж къмъ Орхание. Возачътъ неволно се прѣкръсти, погълнж плюнката си, испуснж поводитѣ на биволитѣ и безсъзнателно се шибнж въ единъ храстъ близо до шосето. Биволитѣ, подплашени отъ гърмежитѣ, дръпнжхж колата къмъ Прѣвѣденския долъ, процѣпътъ на колата силно испращѣ. Те-

доръ Бръмбърьтъ искочи съ голъ ножъ въ ръка, прѣпрѣчи пѫтя на оплашенитѣ биволи, хванѫ поводитѣ имъ, отпрегнѫ ги и ги напѫди въ гората; другитѣ юнаци заобиколихѫ хазната. Павелъ Лаловъ се метнѫ въ колата и наченѫ да подава торбитѣ съ паритѣ, като че ли подаваше торби съ кукурузъ; Стоянъ Костовъ изведе изъ букака приготвенитѣ конье и ги докара до колата; повечето отъ торбитѣ натоварихѫ на коньетѣ, а двѣ отъ тѣхъ заровихѫ въ гѫсталака на Пантата. Въ нѣколко минути колата останѫ праздна и сама; прѣобразенитѣ заедно съ коньетѣ, натоварени съ царската хазна, хванѫхѫ тѣсната и крива пѫтечка, що води за кошарата на Топалски; возачътъ скривенченинъ искочи изъ храсталака, впрегнѫ биволитѣ си и съ праздна кола хванѫ пѫтя за Орхание. *)

Топалски, стопанинътъ на кошарата, по-отрано знаеше, че четата слѣдъ обира ще посѣти кошарата му, затова бѣ приготвилъ нѣколко печени шилета, хлѣбъ, тютюнъ да нагости момчетата. Дружината благополучно пристигнѫ на кошарата, похапнѫ, поотпочинѫ и хванѫ кривитѣ и тѣсни пѫтеки за Тетевенския балканъ. Общи, придруженъ отъ Вука Цоловъ и Коля Цвѣтковъ, отпѫтува за бай Цвѣтковото ханче: въ

*) Днесь на Пантата стърчи желѣзенъ кръстъ съ рус- [illegible] надписъ. Тукъ, на Пантата, прѣзъ русско-турската война, [illegible]7 год. е загинѫлъ единъ отъ русскитѣ полковници, отъ аван[illegible]ца на отреда, който отпрѣдъ нападà Араба-конашкитѣ укрѣпения, прѣзъ мѣсецъ Декември. Полковникътъ е убитъ отъ [illegible]апнель» хвърленъ отъ върхътъ «Високъ», расположенъ срѣщу [illegible]тана.

двора на ханчето той зарови 36,000 гроша «царска пара.»

Бръмбарьтъ съ другаритѣ си благополучно пристигнѫ на «Разбой». Прѣобразенитѣ се прѣдрешихѫ въ собственитѣ си колибарски дрехи и се разотидохѫ всѣки по дома си. Стоянъ Пандурътъ събра и свърза войнишкитѣ дрехи въ товарчинка и нощно врѣме ги внесе и закѫта въ хамбаритѣ на Петка Милевъ Страшникътъ. Кордаци смѣтахѫ, че за другъ пѫть ще имъ трѣбватъ дрехитѣ, та затова заповѣдвахѫ на Пандура Стоянъ да ги прѣбере и закѫта нѣкадѣ си. Бръмбарьтъ една по една намъкнѫ торбитѣ съ паритѣ въ зимницитѣ на дѣда Хаджия. На Тодора Бръмбърьтъ дѣдо Хаджия даде хилядо гроша, като водителъ на четата, а на момчета само по 500 гроша. И тука хаджи Станю си показа скѫперничеството.

IX.

Показанията на очевидцитѣ по обира на хазната. Масхаръ-паша въ Орхание. Бездѣлницитѣ бегове подхвърлени на мѫки.

Коннитѣ стражари, съпровождачи и пазачи на царската хазна, отъ страхъ като вихрушка нахълтахѫ въ Орхание и съобщихѫ неприятната новина на конашкитѣ голѣмци. Распитани по отдѣлно, всѣки по своему расказваше за случката при Пантата: единътъ стражарь расказваше, дор

описваше лицата на разбойницитѣ, че обирачитѣ облѣчени въ «фустанели» и въоржжени съ арнаутски (геги) пушки, били около 30—40 души; другиятъ расказваше, че разбойницитѣ били облѣчени въ Черногорска прѣмѣна и били въоржжени съ «сърбски пушки»; трети, третье расказваше; четвърти четвърто; — всички лъжехж, защото нито единъ отъ тѣхъ не видѣ никакъвъ разбойникъ, а чухж само дружнитѣ гърмежи на тетевенскитѣ шишенета и писъкътъ на куршумитѣ що минжхж край главитѣ имъ и рамената имъ. Началникътъ въ яда си удари кому два, кому три плѣсника, заповѣда да имъ снематъ шапкитѣ и да ги затворжтъ въ стражарската казарма. Отъ показанията на стражаритѣ каймакамъ-ефенди нищо не разбра, затова телеграфически съобщи въ София — Руссе само факта на обира.

Отъ конака новината за обира на хазната като водна вълна се растели по всичкитѣ краища на града. Орханийци трепнжхж отъ страхъ, а Сарсаулци отъ радость.

Надвечеръ биволската кола, що караше царската хазна, се дотътри въ конашкия дворъ. Началникътъ подробно распита коларя за случката. Коларьтъ съ шопска наивность расказа всичко що можа да види отъ хръсталака на Пантата, гдѣто несъзнателно бѣ се скрилъ; отъ показаята на скривенчинина началникътъ разбра, че: коло 40—50 души турски войници, въоржжени нови пушки, нападнжли хазната, натоварили на четире коня и отпжтували на вжтрѣ въ кана».

Оплашенъ човѣкъ всичко прѣувеличава и прѣиначава. Ето защо оплашеното око на коларя видѣло не 12, а 40—50 разбойника, видѣло не тетевенски шишенета, а нови «царски пушки,» каквито носили турскитѣ солдати, кога отивали отъ София за нѣкадѣ си и минжли прѣзъ село Скривена.

Началникътъ допуснж възможностьта обирачитѣ на хазната да бжджтъ турски солдати, или марадйори (бѣгълци) или пъкъ «редифи», прѣди нѣколко дни распуснжти отъ лѣтнитѣ военни упражнения. Допуснж това началникътъ и телеграфически съобщи въ София на Масхаръ-паша слѣдната новина: «Отъ вѣренъ източникъ се разбра, че разбойницитѣ, на брой 40—50 души, сж били въ каефета на солдати; навѣрно това ще да сж избѣгали войници, или пъкъ распуснжти редифи». Новината отъ Орхание роди слѣдната заповѣдь въ София: «Било редифи, било редовни войници, гдѣто и да се намѣржтъ да се арестуватъ и да се подхвърлжтъ на строго испитание.» Така телеграфически заповѣдваше Масхаръ отъ София на всичкитѣ каймакамя и мюдюри, нему подчинени въ прѣдѣлитѣ на софийския мютесарефликъ.

Заповѣдьта на пашата роди голѣми неправди: стотина души невинни редифи бидохж затворени и подхвърлени на тежки испитания! . . . . .

На 3-ия день отъ случката въ Орхание се дотътри Масхаръ-паша. Заобиколенъ отъ сотня конни стражари той начумерено влѣзе въ градеца, кръстенъ на името на султанъ **Орхана**. Гражданитѣ безъ разлика на вѣра и народность, по

срѣщнахж пашата съ поклони до земята. Пашата никому блага дума не каза: сѣкашъ орханийци бѣхж обрали царската хазна.

Сърдитъ нѣкому си, надутъ, намусенъ той минж прѣдъ тълпата и се настани право въ конака. Началникътъ треперѣше, като листо, прѣдъ «свѣтлото лице на пашата», Орханийскитѣ бегове-ази подсмърчахж задъ вратата и въ коридоритѣ на конака; всички се усѣщахж виновници прѣдъ пашата, безъ да разбератъ сжщностьта на вината си.

Съ първо влизанье въ конака Масхаръ се запретнж на работа, почнж съ распитванието на стражаритѣ; отъ забърканитѣ имъ показания разбра, че тѣ сж избѣгали при първа пушка отъ полето на сражението и никакви разбойници не сж видѣли. Плѣсници,ританици, заплювания, хокания се изсипахж върху главитѣ на бѣговцитѣ стражари-арнаути. . . . Пашата заповѣда да ги уволнжтъ, да ги затворжтъ и да ги дадатъ подъ сждъ за неиспълнение дълга си къмъ интереситѣ на държавната честь и хазна.

Исправихж прѣдъ пашата злочестия возачъ на хазната. Седѣщецъ на колѣнѣ и треперѣйки като листо коларьтъ повтори сжщото онуй, що бѣ казалъ прѣдъ каймакамина. Пашата му подари «меджидие» (петолевка) и го освободи.

Затворенитѣ «редифи» единъ по единъ испавихж прѣдъ Масхара. Редефитѣ бѣхж отъ Е рополско, връщахж се отъ Видинско — отъ л гнитѣ военни упражнения. Отъ забърканитѣ о ювори на «редефитѣ» пашата ги заподозрѣ:

заповѣда да се държжтъ подъ строгъ затворъ. Въ жестокостьта си пашата заповѣда да имъ ударжтъ по нѣколки сопи. Невиннитѣ «редефи» съ сълзи на очи молѣхж пашата да ги пощади, отъ затвора и истезанието да ги освободи, но пашата бѣ далечъ отъ да имъ изслуша молбата.

За откриванье обирачитѣ на хазната Масхаръ натъкми планъ и се распореди:

1. Подъ ржководството на конни и пѣши стражари да се дигнжтъ потери отъ турци, българи и помаци, да се распратжтъ по върхове и долове на околния балканъ и чрѣзъ овчаре и говедаре да влѣзжтъ въ диритѣ на разбойницитѣ. Овчаретѣ и говедаретѣ, заедно съ стадата си, да се свалжтъ отъ гората долѣ въ полето, за да се отнеме възможностьта на разбойницитѣ да си намиратъ храна и подслонъ.

2. Да се подкупжтъ туркини, помакини и българки (тайни агенти) за да слухтжтъ що се говори за обирачитѣ на хазната въ хамамитѣ църквитѣ, по свадбитѣ и сборовѣтѣ.

3. Да се подкупжтъ мжже, безъ разлика на вѣра и народность (тайни агенти) и прѣдрешени въ разни прѣмѣни да обиколжтъ Орханийско, Етрополско, Тетевенско, Златишко и Софишко. По черквитѣ, главнитѣ кафенета, хановетѣ, дюкенитѣ, пжтищата и кръстопжтищата, казанитѣ агенти да слухтжтъ дано да уловжтъ нѣщич[о] отъ «крилце-перце» относително героитѣ на оби[ра].

Заповѣдьта се испълни: многочислени п[о]тери нахлухж въ балкана, овчаретѣ и гове[да]ретѣ, заедно съ стадата, слѣзохж долѣ на поле[то]:

прѣдрешени агенти, жени и мѫжье, засновахѫ, но всичкитѣ посоки на Орханийско и Етрополско. За да се покажѫтъ прѣдъ пашата, че нѣщо вършѫтъ, тайнитѣ агенти всѣки день по нѣщо шепнѣхѫ на пристава. Тайнственитѣ шепнения раждахѫ чудни и дивни версии по обира и обирачитѣ: намѣсто свѣтлина, тѣ хвърлихѫ отъ день на день по-гѫсто було върху дързкитѣ обирачи на царската хазна.

Овчаритѣ-колибари отъ колибитѣ Лопатна (членове отъ т. с. ч. р. комитетъ на Правецъ) казали началнику на потерата, че три дни прѣди обира на хазната, въ околния балканъ се навъртали нѣколко души турски войници, въорѫжени съ нови «царски пушки». Така каза Цено Гайдарьтъ и другаритѣ му говедаре и овчаре, защото бай Цвѣтко по-отрано бѣ ги нагласилъ какво да казватъ на агата, ако се явѫтъ потери по Лопатненскитѣ върхове. Показанието на Цена бѣхѫ съобщени на пашата.

Овчаретѣ и говедаретѣ отъ «Прѣвѣдина» съобщили на потеритѣ, че въ сѫщия денъ, когато станѫлъ обира на хазната, на кошаритѣ имъ пиянствували и блудствовали четирма младежи отъ Етрополе, и че въ врѣмето, когато сѫ чули пушечни гърмежи на Пантата, тѣ, младежитѣ, на гърмежитѣ отговорили съ гърмежи, и слѣдъ това се опѫтили за нѣкакъвъ си дълбокъ долъ, гдето и прѣнощували. Това по реда си бѣ съобщено на Масхара.

На часа заповѣдь се даде: «младежитѣ (турчета) да се хванѫтъ и докаратъ подъ стража въ

Орхание». Двамина беговски и двамина агаларски синове се исправихѫ прѣдъ пашата. Лично пашата ги распита за пиянствованието имъ и блудствованието имъ на Прѣвѣденскитѣ кошари. Отъ разпитванието се разбра слѣдното: на 19 септември нѣколко агаларски и беговски синове цѣла нощь пиянствували въ хана на Таца Никленчето*). Въ разгара на пиянството нѣкому си отъ тѣхъ «текнѫла» мисъльта да задигнѫтъ нѣколко «гевендии,» помакини и циганки, и да ги отведѫтъ въ клисурата Прѣвѣдена и тамъ да прѣкаратъ нѣколко дни въ пиянство и блудство. Другаритѣ се съгласили; Тацо приготвилъ нужното; посрѣдъ нощь, пияната дружинка, въоржѫена съ пищове, ножове, пушки, ракия, и придружена отъ нѣколко «гевендии» се запѫтила за Прѣвѣденскитѣ кошари. На разсъмнование пристигнѫли на кошаритѣ, скарали се за циганкитѣ, раздѣлили се на двѣ дружини, едната останѫла на кошаритѣ, другата отишла въ дълбокия долъ на Прѣвѣдена. День и половина пиянствовали, били овчаретѣ и говедаретѣ, ѣздили ги, подпалили имъ кошаритѣ, заклали по нѣколко овни и юнци и нищо не имъ заплатили. Единъ отъ говедаретѣ, защото се поопрѣлъ и се заканилъ да обади на бащитѣ имъ, билъ битъ на умиранье. Гърмежитѣ на Пантата беговскитѣ синове ги взели за гърмежи на другаритѣ имъ, що пиянствовали въ

*) Тацо Никленчето е турски шпионинъ — за такъвъ го смѣтатъ членоветѣ на комитета Драко. Той е подхвърлянъ на отравянье отъ страна на комитета: глед. I книжк. II-ро издание Минѫлото, стр. 80—81.

дълбокия долъ на клисурата, та имъ отговорили съ гърмежи — знакъ, че тѣ сѫ тукъ, и че скоро ще имъ отидѫтъ на гости. Етрополскитѣ обезпечени бездѣлници, беговски и агаларски синове развратници, право си казвахѫ, ала пашата ги заподозрѣ въ обиръ на хазната.

— Който пиянствува и блудствува по цѣли дни въ балкана съ «гевендии;» който подпаля на бѣднитѣ данъкоплатци кошаритѣ за лично удоволствие; който коли овни и юнци безъ да пита господаритѣ имъ, той е способенъ, за лично удоволствие, да посегне и на царската хазна, — каза пашата и заповѣда блудницитѣ и пияницитѣ да се арестуватъ и да се подхвърлѭтъ на строгъ испитъ.

Дружинката отъ «Етрополски чапкъни, беговски и агаларски синове» бѣ изловена и подхвърлена на тежки изтезания. Бой и викъ до небето, подпалена прахань подъ ноктетѣ, тридневно постенье — отъ всичко по множко испитахѫ разгаленитѣ чада на Етрополската турска аристокрация, ала най-сетнѣ излазѣше, че тѣ нѣматъ нищо общо съ обира на хазната.

Родители, роднини, приятели, всичко вилико въ Етрополе се задигнѫ, прѣдстави се на пашата и го моли да освободи невиннитѣ беговски синове. Пашата ги нахока и забрани имъ още веднъжъ да се явяватъ прѣдъ него съ молба за запрѣнитѣ прѣстѫпници. Етрополскитѣ бегове и агалари телеграфически се оплакахѫ на Садразагъна отъ постѫпкитѣ на Масхара; пашата имъ ск[illegible]а телеграмата прѣдъ очитѣ, и заповѣда на

началника на станцията да не приема никакви телеграми подобни на първата. Беговитѣ и агаларитѣ се обърнѫхѫ съ молба къмъ Тодора Пѣевъ (прѣдсѣдатель на Етр. комитетъ) да имъ напише «мѫдро прошение» до пашата, та дано да го смилѭтъ и отърватъ чадата си отъ строгия затворъ и тежкитѣ испитания. Пѣевъ написа «мѫдрото прошение». Въ прошението Масхаръ се сравняваше съ нѣкакво си турско божество, което раздава правда и миръ долѣ на земята въ царството на Ислямa. Благитѣ думи и раболѣпниятъ духъ на просбата умилостивихѫ пашата: Масхаръ омекнѫ и запита за автора на «мѫдрата просба». Каза му се, че писачътъ на просбата е главнийтъ учитель въ Етрополе, много ученъ човѣкъ, знае много езици и много науки.

Пѣевъ се прѣдстави на пашата. Масхаръ го посрѣщна прѣлюбезно, задържа го на обѣдъ у себе си, разговори се съ него на френски и на турски за много нѣща, оплака му се отъ простотията на турскитѣ административни чиновници и го попита:

— Тодоръ ефенди, Етрополскитѣ беговечапкѫни не сѫ ли обирачитѣ на хазната?

— Макаръ и да сѫ голѣми развратници, но не допускамъ да сѫ извършили тѣ това дързко нападение на царската хазна, — каза ефендито и съ това олекчи сѫдбата на затворенитѣ младежи.

Пашата заповѣда да имъ снемѫтъ желѣзата и да ги затворѭтъ въ каушитѣ на стражаритѣ. Родителитѣ исказахѫ хиляди благодарности на Пѣева и му дадохѫ нѣкакви си подаръци.

Въ разговора си Пѣевъ подметнѫ на пашата, че обирачитѣ на хазната трѣбва да бѫдѫтъ или «редифи», или пъкъ бѣгълци войници, както казва возачьтъ на хазната и овчарьтъ отъ Лопатнинскитѣ колиби.

На раздѣла пашата силно стиснѫ рѫката на Тодора ефенди и на ухо по френски му пришепнѫ: «имайте ме за вашъ добъръ приятель, когато ми имате нуждата, обрѫщайте се безъ стѣснение къмъ мене; всѣкога ще ви бѫдѫ услужливъ». Пѣевъ ся поклони до земята и напуснѫ стаята на пашата.

Пашата прѣседѣ въ Орхание до първи октомври, нищо не откри, само Орханийци изпоплаши, на Етрополскитѣ бегове и аги носоветѣ натри; на тръгванье освободи синоветѣ имъ отъ затвора, като ги настани подъ полицейски надзоръ и строго имъ забрани въ бѫдѫще да не вършѫтъ таквись безпѫтни работи по Прѣвѣденската клисура. Сърдитъ на цѣлото Орхание, на небето му, пашата обиколенъ отъ голѣма свита конни стражари отпѫтува за София.

При Пантата пашата се спрѣ, всестранно разгледа мѣстностьта, гдѣто хазната бѣ обрана; сърдито изгледа каймакамина отъ главата до петитѣ и прѣдъ всички строго му каза: «до десеть дни искамъ отъ тебе обирачитѣ на хазната да бѫдѫтъ въ рѫцѣтѣ на властьта».

X.

Съвѣщателно събрание. Тодоръ Пѣевъ, Христо Пиронковъ и Хасо (Хасанъ) помакътъ довѣрени лица.

Каймакаминътъ испрати пашата до Арабаконашкитѣ стражарници (беклемета) и длъбоко замисленъ се завърнѫ въ Орхание. Главата му сѣкашъ бѣ пълна съ олово, а не съ мозъкъ; безсъница го хванѫ; всичко тѣсно му станѫ, дори и Орханийското небо му се виждаше много низко, като че ли стоеше надъ самата му глава; устата му постоянно бъбрѣхѫ: «Да се не видѣше макаръ, тѣзъ хора въ дънъ земя ли потънѫхѫ, или крилье имахѫ, та въ небесата отлетѣхѫ»....

Потеритѣ се скитахѫ по върхове и долове и освѣнъ неприятности, нищо добро на каймакамина не донасѣхѫ; тайнитѣ агенти сновѣхѫ по чаршии, хамами, джамии и кафенета и освѣнъ блудкави «рѣкли, казали» нищо друго не шепнѣхѫ на властитѣ.

Срокътъ наближаваше, а нищо, положително нищо не се знаеше за обирачитѣ на хазната. Каймакаминътъ се посъвѣтва съ чорбаджи Стояна Брънчевъ, старъ конашки плъхъ, прочутъ въ Орханийско и Етрополско по голѣмото си туркофилство. Чорбаджи Стоянъ даде на каймакамина слѣдния съвѣтъ: окрѫжнитѣ съвѣтници (идарие межлиси), по-виднитѣ първенци въ Орханийско и ближнитѣ паланки да се свикатъ на съвѣщание. Да се поиска отъ съвѣта разрѣшението на въпроса, касающъ се до издирването на обирачитѣ.

На каймакамина поолекнѫ; той свика съвѣщателното събрание и поиска спасителенъ съвѣтъ.

Съвѣтници бѣхѫ слѣднитѣ лица: отъ Орхание: Стоянъ Брънчевъ, Кръстю Миневъ, Маринъ Николовъ (ковчежникъ), Василь Петровъ. (Петровъ и Николовъ членове на Сарсаулъ); отъ Тетевене: Хаджи Станю Станчевъ, Христю Пиронковъ и Дочо Мръвковъ, и тримата членове на Карданъ; отъ Етрополе: Григоръ Симеоновъ, Мишю Вълчевъ, Никола Арнаудовъ, Тодоръ Пѣевъ, Медю Помакътъ, Сали ага (Сали Кйопавиятъ), Ибрахимъ Табакътъ (турци първенци отъ Етрополе); отъ Орханийскитѣ турци първенци бѣхѫ повикани: Юнузъ-бей, Ибрахимъ-аа; отъ Ведраре—Чорбаджи Патю; отъ Ябланица—Марко Минчевъ—Чорбаджи Марко; отъ селата Литаково и Новачене прочутитѣ на врѣмето си селски чорбаджии.

На 5-и Октомври, по царска заповѣдь, първенцитѣ се събрахѫ въ града на Орхана; всички бѣхѫ гости на Шарения ханъ. Между гоститѣ частно се промълви, че обирачитѣ на хазната не сѫ мѣстни жители, а нѣкакви си, прѣдрешени въ войнишки дрехи, комити дошли отъ Сърбия или Влашко, задигнѫли хазната и отново се завърнѫли въ влашката и сръбска земя. Отгдѣ и какъ изпъкнѫ тая мълва между първенцитѣ никой не знаеше.

«Съвѣщателното събрание» се отвори подъ прѣдсѣдателството на каймакамина. Съвѣтницитѣ бѣхѫ много прости и дадохѫ много прости съвѣти. Пръвъ поиска думата чорбаджи Стоянъ Брънчевъ. Той просто и на кѫсо каза:

поповитѣ въ църквитѣ, а ходжитѣ въ джамиитѣ проповѣдь да държжтъ и да закълнжтъ вѣрующитѣ въ Бога, — който знае нѣщо за обирачитѣ на хазната правичко да си обади на мѣстнитѣ власти. Безъ прѣпирни и гласуванье, дѣто се е рѣкло еднодушно, съвѣтътъ на чорбаджи Стояна се прие. Втори зе думата Ибрахимъ Табакътъ, синътъ на когото щѣше да умре отъ мжки въ затвора; той съобщи мълвата, що обикаляше изъ града и между първенцитѣ, че обирачитѣ сж вънкашни лица, и даде съвѣтъ да се испратжтъ на царски разноски хора да дирмтъ въ Влашко и Сръбско дързкитѣ разбойници. И тоя съвѣтъ се прие еднодушно.

Пристжпи се къмъ избора на лицата. Беговитѣ и агаларитѣ открито агитирахж за Тодора-ефенди, като довѣрено лице на Масхаръ-паша и като човѣкъ на многото науки. Пѣевъ бѣ приетъ еднодушно. Пѣевъ отказва подъ прѣдлогъ, че има въ кжщата си млада булка, и че хранитѣ на чифтлика му още не сж прѣбрани. Каймакаминътъ го въведе въ кабинета си, сърдечно го пригърнж, стисна му силно ржката и го помоли да приеме избора, инакъ той, каймакаминътъ, рискува да изгуби службата си. Пѣевъ категорически отказва, каймакаминътъ телеграфически съобщи на пашата рѣшението на «съвѣщателното събрание». Масхаръ любезно помоли (по апарата) Тодоръ ефенди да приеме да услужи на правителството въ такт о едно делекатно дѣло. Тодоръ ефенди испълни пр -бата на Масхаръ-паша. Съвѣтницитѣ се зар -вахж и прѣдоставихж на Пѣева самъ да си -

бере други двама другари. Пѣевъ показа на Христа Пиронковъ, като на човѣкъ, който е много ходилъ и скиталъ по влашката земя, и знае много добрѣ влашкия езикъ. Избора на третето лице Пѣевъ прѣдостави лично на каймакамина. Той нареди за другарь на Пѣева и Пиронкова Хасо (Хасанъ), помакъ отъ село Добревци, бивши старши стражарь, сега таинъ агентинъ на полицията по издирванието на обирачитѣ. «Съвѣщателното събрание» рѣши и постанови: «На Пѣева да се дадять за разноски 90 лири турски отъ ковчега на Етрополската община (беледие); Пиронкову да се дадять 30 лири отъ ковчега на тетевенската градска община; 30 лири на Хаса отъ ковчега на Орханийската градска община.

Въ честь на Пѣева беговетѣ и агаларитѣ отъ Етрополе дадохѫ на съвѣтницитѣ голѣмо угощение въ Шарения ханъ.

На 7 Октомври каймакаминътъ повика въ кабинета си Тодора-ефенди, пришепнѫ му нѣщо на ухото и двѣстѣ (200) лири турски, по заповѣдь на пашата, му втикнѫ въ рѫката.

«Парламенто-межлиси» (съвѣщателното събрание) се разотиде; потераджиитѣ по домоветѣ си се завърнахѫ, тайнитѣ агенти се захванахѫ на частната си работа. Поповетѣ въ църквитѣ, а ходжитѣ въ джамиитѣ си казахѫ думата, съгласно исканието на чорбаджи Стояна Брънчевъ.

Сарсаулци сърдечно испроводихѫ Пѣева за ...рополе. Заобиколенъ отъ етрополскитѣ голѣмци, ...гове и агалари, той тържествено се върнѫ въ ...ѫга на домашнитѣ си. Драко, Сарсаулъ и

Карданъ тържествувахѫ въ душата си за даденото довѣрие Пѣеву. Всички вѣрвахѫ, че обирътъ на хазната за дълго врѣме ще остане въ дълбочината на морето—на вѣки-вѣковъ неиздиренъ.

XI.

Гоститѣ на Петка Страшникътъ. — Гощавка и кръщавка въ село Ябланица.— На пѫть за Ромѫния. — Въ Орѣхово.— Въ Бекетъ. — Въ Крайова.

На 13 Октомври Пѣевъ се жени, а на 14-и, на връхъ Петковденъ, напустнѫ Етрополе. Придруженъ отъ брата си Хаджи Христа, той се запѫти за Тетевене. Агаларитѣ и беговетѣ, за гдѣто имъ спаси削 синоветѣ отъ прангитѣ, мѫкитѣ и затворитѣ, излѣзохѫ та го испроводихѫ дори вънъ отъ града. На раздѣла пожелахѫ му «добра пѫтя», добра сполука» въ работата и скоро завръщанье въ обятията на младата булка. Хората на Драко го испроводихѫ съ бъклица въ рѫка до мѣстото Лисича-Стѫпка, що е на срѣдъ пѫтя между Тетевене и Етрополе. Тукъ изгърмѣхѫ нѣколко пищова за «добра пѫтя». Колко бунтовнически пѣсни се испѣхѫ тукъ! колко благи думи и благи пожелания се исказахѫ при Лисича-Стѫпка! Самъ Пѣевъ нѣколко пѫти съ револвера си изгърмѣ въ знакъ на раздѣла и съ пѣсня на уста отиде та се не видѣ по пѫтя за Тетевене.

Тетевенскиятъ мюдюринъ, на чело съ нѣкол-

пандури, срѣщнѫ довѣреното лице на Масхаръ-паша; отведе го въ конака и му пришепнѫ: «писано ми е тайно по каква работа сте тръгнѫли; напълно съмъ на ваше расположение».

— Христо Пиронковъ върнѫ ли се отъ Орхание? — запита «тайниятъ агентъ» тетевенския голѣмецъ.

По исканието на «царския човѣкъ» мюдюринътъ повика въ конака на съвѣщание Дочо Мръвковъ, Хаджи Станя Станчевъ и Христя Пиронковъ, и тримата членове на общинския съвѣтъ, въ сѫщо врѣме членове и на Карданския комитетъ.

Петковденъ е: Петковци гости посрѣщатъ, гости испращатъ. Петко Милевъ, като всѣки български Петко, и той празднува именния си день. Широката му гостна стая ту се пълни, ту се изпразва отъ роднини и приятели. На широкия кіошкъ е наредена и натъкмена богата трапеза, на трапезата седѫтъ около десеть души, отборъ юнаци, въ праздничнa прѣмѣна; ѣдѫтъ, пиѭтъ, веселѭтъ се, сладки думи си приказватъ. Тодоръ Бръмбърътъ пѣе хайдушки пѣсни, Стоянъ Пандурътъ се провиква колко гласъ го държи и бие съ рѫка ту стѣната, ту масата. Днесь Петко Милевъ Страшникътъ даваше угощение на четата, що обра хазната при Пантата. На ...то на трапезата седи нѣкой си господинъ облѣ...ъ въ богати сукнени дрехи, натруфени съ ...ни гайтани и златни ширити—дрехи що носѭтъ ...ксилдаритѣ» на Гюмюшъ-Гердана. Пови...ому господинътъ изглежда да е «таксилдаринъ»

на нѣкоя богата търговска кѫща въ Одринъ, или Пловдивъ.

Мюдюринътъ, Пѣевъ, Мръвковъ, Хаджията, Пиронковъ си свършихѫ таѝнитѣ разговори по раскриването обирачитѣ на хазната. Голѣмецътъ даде Пиронкову 30 лири, взети отъ общинска каса и прѣдложи на събесѣдницитѣ си да разводѭтъ скѫпия си гость изъ Тетевене. Първата визата бѣ направена на «сестритѣ во Христѣ». Сестра Евдокия любезно посрѣщнѫ «високитѣ посѣтители», почерпи ги съ сладко и съ сладки приказки. Втората визита бѣ направена на дѣда Хаджия; на отивание отъ хаджи Станя за дома на Доча Мръвковъ, до ушитѣ на голѣмцитѣ долѣтѣхѫ пѣснитѣ и провикванията, що ставаха въ кѫщата на Петка Милевъ. Мюдюринътъ се заинтересува; каза му се че днесь е Петковденъ, и че Милевъ се празднува деня.

— Да отидемъ да поздравимъ Петка чорбаджи, — рѣшително каза голѣмецътъ.

Пиронковъ, Мръвковъ и Хаджията се спогледохѫ и Пѣеву нѣщо пришепнѫхѫ.

— Ушитѣ не имъ е рѣзалъ я, та да ги знае кои сѫ и какво се вършили, — шеговито каза Пѣевъ и нахълта въ дома на Петка Милевъ.

Високитѣ гости на чело съ мюдюрина се прѣдставихѫ на Петка Страшникътъ. Юнацитѣ «диванъ-чепразъ» се изправихѫ прѣдъ голѣмцитѣ на деня и онѣмѣхѫ прѣдъ строгото лице н Хаджията. Високитѣ гости влѣзохѫ въ гостнат стая, а юнацитѣ единъ по единъ се измъкнѫх и отидохѫ да продължаватъ веселието си въ кѫ

щата на Доча Мръвковъ. Господинътъ съ скжпитѣ «такселдарски» дрехи останж; съ особена важность и престорена сериозность се прѣдстави на мюдюрина.

— Търговецъ на шаеци, на келиме и седжедета таксилдаръ на Гешевви отъ Пловдивъ,—каза господинътъ и се присъедини къмъ високитѣ гости.

Голѣмцитѣ Тетевенски се разположихж въ гостната стая; рамо до рамо съ мюдюрина седѣше Д. Общи, подъ името Фотаки Караискаки, пловдивски гръкъ, Гешевъ таксилдаринъ, натруфенъ въ сърма и скжпи гайтани.

Присжтствието на търговеца напжти гоститѣ на търговски разговори.

— Прѣди години дохождаше въ Тетевене Янко Деве-дишлията, Гюмюшъ-Гердановъ човѣкъ, та прикупуваше за царската войска черджета и келимчита; колко пари оставаше този човѣкъ въ нашето Тетевене само за тѣзи нѣща! Но, става нѣколко години отъ какъ не дохожда; и колко стока, тъй, на мърцина се сплува, — се обади дѣдо Христо Пиронковъ.

— Не дохожда, господине, защото европейскитѣ фабрики захванжхж да вадятъ по-хубави и по-евтини келимчета и черджета — се обади челеби Фотаки Караискаки.

— На, азъ съмъ дошълъ тукъ и съ праздни кцѣ ще се върнж, защото много скжпо искате ı келимчетата и черджетата,—продължи гъркътъ ърговецъ.

— И въ нашата «просвѣтена държава» има брики: на, въ Бали-Ефенди, при София, е

отворена фабрика за сукно,—каза Пѣевъ съ намѣрение да погъделичка честолюбието на мюдюрина.

Петко Страшникътъ прѣкжснж разговорътъ: обяви, че скжпитѣ му гости сж негови плѣнници, — ще останжтъ на вечеря у него.

— Който бѣга отъ пилафа, лъжицата му се счупва, — се обади мюдюринътъ.

Съ това той даде да се разбере, че желае да остане на вечеря.

Разговорътъ по «търговия и напрѣдъкъ» се продължи, Петко Страшникътъ заповѣда трапезата да се поднови съ печени кокошки и вити баници.

До като си свършжтъ разговора гоститѣ, и до като Петко чорбаджи си поднови трапезата, нека се запознаемъ съ Мюдюръ-ефенди и съ дѣда Христя Пиронковъ.

Махмудъ-ага, така се казва мюдюринътъ — на ръстъ е извънмѣрно високъ (съ нѣщо повече отъ два метра), съ дълги арнаутски мустаци, длъгнесто лице, низко и тѣсно чело, тѣло съ повече кости съ по-малко месо, съ бръсната брада, говорътъ му напомня лаението на старо овчарско куче; правъ като топола, носъ орловъ клюнъ, очи живи, соколови и диви; по народность Албанецъ, по вѣра мюслюманинъ, по образование простакъ; на години 35—40, бивши таенъ агентинъ на Метхадъ паша, послѣ полицейски приставъ въ Кюстендилъ, отгдѣто се и познава съ Т. Пѣевъ;*) любитель на вѣстници и на вѣстникарската политика; за повишение е

*) Пѣевъ по-рано е билъ учителъ въ Кюстендилъ.

проводенъ отъ Кюстендилъ въ Тетевене; има двѣ жени, едната живѣе въ Руссе, другата въ Кюстендилъ; има намѣрение да земе третя, и тия дни е ходилъ въ Ловечъ на сгледа. Раболѣпенъ е прѣдъ Хаджи Станя, прѣдъ Петка Милевъ и прѣдъ Доча Мръввковъ, и тримата богаташи-първенци въ Тетевенско и Орханийско.

Дѣдо Христо Пиронковъ на ръстъ възвъсичекъ, лице правилно, вѣчно засмѣно, на години около 55—60, живъ, пъргавъ, страстенъ шегобиецъ, злоезичникъ, безъ поговорка не може да направи нито крачка напрѣдъ въ разговора си, въ тънкотиитѣ и деликатноститѣ на живота достатъчно е упражненъ; къса луличка вѣчно пухiи подъ носа му; спиртливи питиета рѣдко употрѣблява, емфе смърка въ тържествени дни и случаи; по богатство и обществено положение заема високо мѣсто подъ Тетевенското небе; членъ въ окръжния съвѣтъ (идарие меджлиси), постояненъ градски съвѣтникъ въ Тетевене, на голѣма почеть е прѣдъ мюдюрина и каймакамина; близъкъ приятель на Василя Левски, още подобъръ приятелъ на Д. Общи, той е единъ отъ първитѣ членове на комитета Карданъ.

Гоститѣ приказвахѫ за търговия и индустрия и черпихѫ Махмудъ-ага съ масгика. Агата се понапи и начеиѫ да бръщолеви групости. П..ченитѣ кокошки и баници чакахѫ; около тра..ата гоститѣ се наредихѫ: Махмудъ-ага на ..о, Пѣевъ отъ дѣсно до него, отъ лѣвата му ..ана Челеби Фотаки, на срѣща имъ Дѣдо ..джи и Дѣдо Пиронковъ. Подкачи се всѣиз-

вѣстното «хорово» млясkание; Челеби Фотаки ту крилце, ту кълчица подаваше на Махмудъ-ага. Това радваше агата. Дѣдо Пиронковъ влѣзе въ прѣпирня съ Махмуда по Светото писание, на темата «вино веселитъ сердце человѣка». Самъ Дѣдо Христо вино не пие, но прѣпоръчваше на агата да пропие вино, и да напустне мастиката. Агата това и чакаше; заповѣда да му донесѫтъ само за него едно голѣмо шуле; дръпнѫ му нѣколко пѫти и очитѣ му свѣтнахѫ — агата е отъ метхадиститѣ — ракио-винопиецъ.

Махмудъ-ага отъ «кефъ» подкачи да разсѫждава за политиката на Франция и Русия; Дѣдо Хаджи му напомни, че въ Тетевене на Петковденъ политика не се приказва, а се ѣдѫтъ печени кокошки и «вити баници».

Агата спрѣ и обърнѫ наопаки колата; наченѫ да приказва за «Сестра Евдокия» неврѣли некипѣли. Тукъ Дѣдо Христо се намѣси и каза, че тя му е роднина, та по-добрѣ е за нея да се не говори. Агата се почувствова стѣсненъ. Пѣевъ това забѣлѣжи; за да го спаси отъ това му положение, пришепнѫ му нѣщо на ухото. Махмудъ-ага високо се изсмѣ и весело изгледа Фотаки Челеби и разбра се, че Пѣевъ и мюдюринътъ кроѭтъ нѣкакъвъ заговоръ противъ Челеби Фотаки. Махмудъ ага високо дигнѫ костьта, рѣчена ѣдецъ, накара Пѣева да хване една[illegible], а Фотаки другата часть на костьта и имъ за[illegible]вѣда да се хванѫтъ на ѣдецъ. Оговорътъ [illegible]ѣдеца бѣ по на единъ конь на стойность отъ 50—[illegible] лири турски. Пѣевъ и Общи расѫсахѫ костьта [illegible]ѣдецъ. Агата се впуснѫ да загалвиква Фо[illegible]

Челеби съ разни бабини деветини, дано го забърка, та Пѣевъ да го измами. Фотаки нарочно се поддаде, Пѣевъ го измами; Махмудъ-ага плѣснж ржцѣ та се изсмѣ и силно настоя, щото Челеби Фотаки или коня си да даде, или 50 лири да брои. Фотаки конья си не даде, а брои на Пѣева 50 лири турски; мюдюринътъ два пжти ги чете, да не би да има измама отъ страна на излъгания търговецъ. Лиритѣ бѣхж отъ ония, що бѣхж задигнжли при Пантата. Дѣдо Христо взе лиритѣ отъ ржцѣтѣ на Пѣева, нареди ги на петь купчинки, усмихнжто ги изгледа, шеговито продума, и като врачка занарежда:

— «Царьтъ ги сѣкълъ въ Цариградъ; визирьтъ ги пратилъ на раята, овчари ги пасли по горжта, търговци ги запирали въ долапа, бирници ги внасяли въ хазната, мишки хазната проѣли, та лиритѣ въ джеба на Фотакя влѣзли, на Петковдень пощрькнѣли, и хайде, хопъ, тропъ, въ кисията на Пѣева се намърдали. . . . .»

Всички, освѣнъ Махмудъ-ага, се сѣщахж, кждѣ бие дѣдо Пиронковъ.

Махмудъ-ага тържествуваше, гдѣто приятельтъ му, довѣрено лице на пашата, спечели ѣдеца, а събесѣдницитѣ му отъ смѣхъ си умирахж, като знаяхж кой кому какви лири даде.

Играта на ѣдецъ се продължи: Хаджи Стан- и Махмудъ-ага се зговорихж на чифте пушка. Ма ıхмудъ-ага ѣдеца спечели, чифтето донесохж и н голѣмеца на колѣното сложихж. Дѣдо Пиронк ъъ на ѣдецъ Махмудъ-ага надмами, взема му с джирчето отъ часовника.

Срѣдъ нощь бѣ; гоститѣ се оморихѫ; Махмудъ-ага, поддържанъ подъ мишници отъ Пѣева и Петка Страшникътъ, напуснѫ трапезата: Петковдень бѣ го ударилъ въ краката и главата. Пандуритѣ на рѫцѣ го отнесохѫ дома му.

Прѣдсѣдательтъ на Драко, голѣмцитѣ на Карданъ и рицарьтъ на камата останѫхѫ сами, отворихѫ въпроси, за които Махмудъ-ага, ако знаеше, щѣше да ги убѣси на първата върба.

Общи прѣдложи: взетата сумма на Пантата, сега находяща се въ зимницитѣ на Хаджи Станя, да се прѣобърне въ злато (Хаджията срѣщо нея да брои хилядо лири), да се даде нему (на Общи) да ѭ занесе заедно съ Пѣева въ Букурещъ и прѣдаде въ кассата на Приврѣменното Българско правителство. Това той иска по слѣднитѣ съображения: първо, казаната сумма по-скоро трѣбва да се внесе въ кассата на Централния комитетъ — трѣбва по-скоро да се прѣхвърли оттатъкъ Дунава, да не би въ случай откривание работата да падне изново въ рѫцѣтѣ на турското правителство; второ, той е извършилъ обира на хазната противъ волята на Ц. комитетъ, та пада му се самъ да занесе взетата сумма и лично да се оправдае прѣдъ хората на Българското приврѣменно правителство, особено прѣдъ Л. Каравеловъ; иначе той се бои да не би единъ день да испита на себе си камата, куршума или отровата на Българското съзаклетие.

— На «вѣчния календарь» ти е писано, бай Димитре, че ще умрешъ на турското

бѣсило, — шеговито и пророчески каза дѣдо Христо Пиронковъ.

— Искането на Общи не може да се приеме, защото на прѣдложението на Общи, дѣто Хаджия отговори: първо, азъ не съмъ и не могѫ, сега за сега, да бѫдѫ «сарафинъ» на крадени пари; второ, ако Общи замине за Ромѫния, то момчетата ще се отпуснѫтъ и работата може да бѣлне на бѣлилката.

— Слѣдъ двайсеть дни азъ ще разполагамъ съ хилядо лири, чисто злато, и ще станѫ «сарафинъ» на краденитѣ пари, ако дѣдо Хаджия се бои да не изгуби при размѣната, — се обади Дочо Мръвковъ.

— За сега да дадемъ Пѣеву стотина-двѣстѣ лири, да ги занесе въ Букурещъ, че слѣдъ двайсеть дни лично азъ, заедно съ Общи, ще отнесѫ останѫлата сума, — продължи Мръвковъ.

По прѣдложението на Общи съвѣтницитѣ взехѫ слѣдното рѣшение: «слѣдъ двайсеть дни Хаджи Станю и Общи ще отнесѫтъ въ Букурещъ хилядо лири на Ц. Комитетъ.»

— Утрѣ смѣтате да ни испратите до село Ябланица; за да бѫде паметно испращаньето ни, искамъ да станѫтъ, тамъ, въ Ябланица, двѣ нѣща: голѣма гощавка и голѣма кръщавка.

Гощавката ще бѫде отъ чорбаджи Марка М [illegible]чевъ, а кръщавката отъ мене, — шегови[illegible] продължи Хр. Пиронковъ.

— Кого ще кръщаваме? — запитахѫ го [illegible]тѣ на Петка Страшникътъ.

— Чорбаджи Марка, — каза Пиронковъ и се впуснѫ да доказва, какво значение има селото Ябланица за комитетското дѣло, като кръстопѫть между Тетевене — Орхание, Орхание — Плѣвенъ, Тетевенье — Вратца — Орѣхово. Къмъ стратегическитѣ си доводи прибави и слѣдното обстоятелство: когато били свикани първенцитѣ на окрѫжието въ Орхание, на «съвѣщателно събрание,» той съ Марка Минчевъ си поговорилъ отъ сърдце по работитѣ на «Българско.» Чорбаджи Марко му съобщилъ голѣмата тайна, какво чорбаджи Патю отъ Ведраре се научилъ отъ положително мѣсто, че нѣкой си раздяконенъ дяконъ ходѣлъ тайно изъ Българско, юнаци записвалъ, пари събиралъ, който съ добро не давалъ, прѣсрѣщалъ го въ гората и съ кама въ рѫката събличалъ го голъ-голеничекъ; че на Патя по тозъ начинъ взелъ трийсеть лири турски. Дѣдо Пиронковъ отдалечъ му загатнѫлъ за дякона Левски и за намѣрението и дѣлата на българското съзаклетие; отъ първомъ той се стреснѫлъ, послѣ се успокоилъ и далъ дума никому нищо да не казва ни за Левски, ни за «новото Българско». Отъ тукъ Пиронковъ прави заключение, че чорбаджи Марко Минчевъ е прѣдрасположенъ да «клъвне зърнцето на комитетския капанъ».

— И безъ чербаджи Марка Ябланица е наша: синъ му Мико е членъ касиерь на селския комитетъ; когато не стигнѫтъ комитетски пари той дава отъ бащинитѣ си; той приема, той испраща нашата поща и нашитѣ хора — се обади Общи.

— Утрѣ голѣма гощавка и голѣма кръщавка ще има въ село Ябланица, — казахѫ гоститѣ на Петка Милевъ.

На 15 Октомври, сутриньта рано, Тодоръ Бръмбарьтъ ѣхнѫ тетевенския комитетски конь, и отпѫтува за село Ябланица. Отиваше по заповѣдь на Хаджи Станя, да извѣсти Марка Минчевъ, че днесь ще му дойдѫтъ на гости мюдюръ-ефенди, Тодоръ Пѣевъ, Хаджи Станю, Дочо Мръвковъ, Петко Милевъ и Христо Пиронковъ.

Деньтъ бѣ ясенъ, свѣтълъ, приятенъ за пѫтуванье, съ свѣтлината си и топлината си напомняше днитѣ отъ втората половина на мѣсецъ Априлъ. Изъ Тетевене излѣзе кавалкада, състояща се отъ седемь глави човѣшки и двайсеть и осемь крака конски. Това бѣ свитата на Тодора Пѣевъ. Рамо до рамо ѣздѫтъ мюдюръ-ефенди и «човѣкътъ» на Масхаръ-паша. Другитѣ съпѫтници прѣпускатъ напрѣдъ и по адресса на Махмудъ-ага пускатъ остроти. Пѣевъ тайно расправя на мюдюръ-ефенди хитритѣ си планове, по които ще издири обирачитѣ на хазната. Махмудъ-ага отъ радость изъ кожата си ще излѣзе; Пѣевъ току му подава шището съ коняка и пѝкюлчето съ мастиката. До като стигнѫтъ до Ябланица, Махмудъ-ага втаса: конякътъ и мастиката му свързахѫ езика.

Чорбаджи Марко въ празднична прѣмѣна, съ запретнѫти рѫкави, посрѣщнѫ високитѣ си гости. Христо Пиронковъ отъ коня го прегърнѫ, нещо го цѣлунѫ по червената буза и нѣщо приятно на ухо му пришепнѫ.

Богатата кѫща на чорбаджи Марка бѣ приготвила богати ястиета за богатитѣ гости.

Махмудъ-ага отъ коня свалихѫ и на постелка го турихѫ. Той спа непробудно дори до вечерьта: конякътъ и мастиката отровно бѣхѫ подѣйствували върху центроветѣ на нервната му система.

Богата трапеза се сложи въ оная сѫща стая, въ която Общи безмалко «щѣше да свети маслото» на дякона Паиси.*) Гоститѣ се наредихѫ: Пѣевъ на чело, отъ дѣсната му страна Хаджи Станю, отъ лѣвата Христо Пиронковъ, на срѣща му Марко Минчевъ.

— «Ѣжте и пийте другари и благи думи думайте», — шеговито повтори думитѣ на хайдушката пѣсень дѣдо Пиронковъ.

— Доведе ни на гощавка и кръщавка; гощавката е богата, дѐ да видимъ, каква ще ти бѫде кръщавката, — подскороснически каза «човѣкътъ на Масхаръ-паша».

— Каква кръщавка — се обади Марко Чорбаджи.

— Женитѣ и дѣчурлигата вънъ, — пришепнѫ на Марка Петко Страшникътъ.

Чорбаджи Марко очи дигнѫ та изгледа домашнитѣ си. Въ стаята останѫхѫ само гоститѣ съ домовладиката.

— Дошле сме днесь на голѣмо кръщенье. Кръстникъ съмъ азъ; кръщелниче си ти: попътъ ти е негова милость, — каза Пиронковъ, като потупка по рамото даскалъ Тодора.

---

*) Глед. първа книжка II-ро издание Мижалото стр. 32—40.

— Та азъ съмъ кръщаванъ на врѣмето си! — се обади Чорбаджи Марко.

— На врѣмето, когато сж те кръщавали, казвали сж: «во име Отца, и Сина, и Светаго Духа» и «вѣрую во Единаго Бога», а сега кръстникътъ и попътъ ти ще казватъ: «въ името на камата, отровата и куршумътъ» и «вѣрую во единаго комитета централенъ и частенъ»,— духовито каза Пиронковъ; стаята се напълни отъ смѣхъ.

Чорбаджи Марко не разбра Пиронковата духовита шега; той смутено изгледа «високитѣ си гости», спрѣ да мляска, замислено дигнж високо глава и почнж да обяснява думитѣ на стария си приятель. Пиронковъ не го остави да си напъва ума; напомни му тайния разговоръ, що сж имали въ стаята на Шарения ханъ за раздяконения дяконъ, за «новото Българско царство» и пристжпи на право къмъ цѣльта — кръщаването на Чорбаджи Марка.

— Казахъ че сме дошле на кръщение, че ти си кръщелникътъ, азъ кръстникътъ, а даскалъ Тодоръ попътъ. Слушай сега да разберешъ каква е работата. Въ Вѣчния календарь е писано, че днитѣ на турското царство сж на свършванье; на мѣстото му ще дойде «новото Българско царство», за което ти говорихъ на Шарения ханъ. Това царство вече го има. Царьтъ му е дяконъ Левски, везирьтъ му даскалъ Тодоръ, министритѣ му сж въ Ловечъ, пашитѣ му сж въ всѣки градъ първенцитѣ българи; нà, дѣдо Хаджия е тетевенски паша, Хаджи Мано со-

фийски паша; новото Българско царство си има и хазна, и войска, и полиция, всичко каквото трѣбва да има едно царство. Името на «новото Българско царство е **«таенъ комитетъ»**. Който залѣга за турското царство комитетътъ го убива. Дяконъ Паиси много залѣгаше за «турско», ето защо го уби комитетътъ. Синъ ти Мико е касиерь на Ябланския комитетъ; до сега е далъ трийсеть лири, твои пари, на комитета (на Марка свѣтъ се завъртѣ, отъ страхъ поблѣднѣ). Всинца, що ни гледашъ тукъ, сме отъ комитета; дошле сме ти на гости не печени кокошки и баници да ѣдемъ, а тебъ въ комитета да вкараме. Разбра ли въ каква вода ще те кръщаваме? — каза Пиронковъ и пригърнѫ Чорбаджи Марка.

— Пиронковъ каза една голѣма тайна. Истина е че има таенъ комитетъ и че той убива ония, които залѣгатъ за «турско», — продума съ свойствената нему сериозность Тодоръ Пѣевъ.

— Нà, третя година става какъ съмъ членъ на комитета и до сега, ако не триста, то поне трийсеть лири съмъ далъ на касата му, — се обади дѣдо Хаджия.

— Пакъ азъ съмъ далъ до сега 90 лири, — се обади Дочо Мръвковъ.

— Колко съмъ далъ не съмъ броилъ, но съмъ далъ и много съмъ далъ, — продума Петко Страшникътъ.

Марко Минчевъ слушаше, а не чуваше, гледаше, а не виждаше: когато му говорѣше Пиронковъ струваше му се че нѣкакви си рогати дяволи го грабнѫхѫ, та въ дънъ земя го поне-

сохж, а когато Пѣевъ, Хаджията Петко Милевъ потвърдихж казаното отъ Пиронкова, стори му се, че нѣкакви си ангели го дигнжхж на ржцѣ и го отнесохж въ Ябланскитѣ небеса. Въ дадения моментъ Чорбаджи Марко не мислѣше, а чувствоваше, при това силно чувствоваше. Чувствата му бѣхж смѣсени: $^{3}/_{4}$ страхъ, $^{1}/_{4}$ радость.

— Нѣма и моя Мико, синъ ми, е въ комитета? — почти просълзено попита Чорбаджи Марко.

— Още отъ кога! — отговори Пиронковъ.

— Защо не ми се е обадилъ?

— Защото му не позволявахме.

— Господи Боже, Света Богородичке! И той, Мико, синъ ми, е далъ, до сега, триесетъ лири! . . .

— До сега се бояхме отъ тебъ, като близъкъ приятель на дякона Паисия; сега не се боимъ, затова ти обаждаме, — каза Пѣевъ.

— **„Во името на камата, отровата и куршумътъ"**,— каза Пиронковъ и направи кръсть по челото на чорбаджи Марка.

„Вѣрею во единаго комитета, централенъ и частенъ",— допълни Пѣевъ и кръщението се свърши.

— Отъ сега нататъкъ ти си пашата на Ябланскитѣ комити, както съмъ азъ на Тетевенскитѣ, — шеговито каза Хаджи Станю Станчевъ.

— До сега синъ ти Мико приемаше, испращше хората на централния комитетъ, отъ сега татъкъ ти, заедно съ Мика, ще вършешъ тая бота, — заповѣда везирьтъ на Левски.

Гощавката и кръщавката едноврѣменно се извършихѫ. Пиронковъ повика Мика, пришепнѫ му на ухото: «баща ти кръстихме, отъ сега нататъкъ свободенъ бѫди; иди доведи най-искусния гайдарь, да му дръпнемъ едно хорце». Гайдарьтъ дойде, гайдуницата писнѫ, ручалото ревнѫ, Махмудъ-ага се пробуди, обърнѫ се на другата страна и пакъ заспа. Пиронковъ поведе хорото, Петко Страшникътъ замѣта крака, свѣтъ се събра въ двора на Чорбаджи Марка; хорото станѫ голѣмо, Пиронковъ го извади на мегдана прѣдъ дюкяна, булки, моми на хорото се нахванѫхѫ, провиквания, тропанье се дигахѫ до небеса.

Пѣевъ и Минчевъ останѫхѫ въ стаята на сладка приказка. Пѣевъ е старъ приятель на Чорбаджи Марка, малкиятъ му синъ е ученикъ на Пѣева въ Етрополе. Всецѣло е повѣрилъ той сина си на Пѣева въ наука и въспитание. Пѣевъ за Чорбаджи Марка е най-учениятъ човѣкъ на свѣта; най-умниятъ между българитѣ. Слѣдъ станѫлото Пѣевъ не се боеше отъ Марка Минчевъ, рѣши се да му открие тайнитѣ на комитета.

— Ти си вече нашъ кръщелникъ, отъ тебе нѣма нищо да криемъ. Дякона Паисия го убихѫ наши хора; царската хазна обрахѫ пакъ наши хора. Избрахте ме въ Орхание (Марко Чорбаджи е членъ отъ съвѣщателното събрание, което избра Пѣева за издирвачъ на обирачитѣ) да отидѫ въ Влашко обирачитѣ да дирѭ, а пъкъ тѣ до едині ь сѫ въ Тетевене. Масхаръ паша ми даде 2( ) лири за тая работа, 90 ми дадохѫ отъ Етр - полската каса, 150 лири взехъ отъ обрань а

хазна (Пѣевъ му показва цѣлата сумма); всичко 440 лири ще внесѫ въ касата на Ц. Комитетъ. Както знаешъ сега сме тръгнѫли съ Пиронкова себе си да диримъ, т. е. вѣтъра да гонимъ. Прѣдъ Махмудъ-ага, главниятъ обирачъ на хазната ми даде 50 лири отъ обраната хазна. Другаритѣ на това се смѣхѫ до небеса. Приятелитѣ дойдохѫ въ Ябланица не менъ да испращатъ, а тебъ да кръщаватъ. Пази дълбока тайна, Мика не сърди. Това ти казвамъ да знаешъ какъ сѫ работитѣ на комитета, па и ти отъ своя страна да помагашъ, — свърши полузаповѣднишки «човѣкътъ на Масхаръ паша».

Чорбаджи Марко чуваше и виждаше, а не вѣрваше на ушитѣ и очитѣ си. Струваше му се че тукъ има нѣкаква голѣма шега, скроена противъ него отъ добритѣ му стари приятели, все първенци въ Тетевене, първи приятели на мюдюрина, каймакамина и пашата въ София.

— Даскале, ако се не шегувате съ мене, ако казаното отъ всинца ви е истина, то да ти кажѫ на земята ставали чудеса надъ чудесата, работи надъ работитѣ, хитрини надъ хитринитѣ!..

— Каква ти шега! чисто злато, истина ти казвамъ, — малко сърдито каза Пѣевъ.

— Пиронковъ е старъ прочутъ шегобиецъ и злоезичникъ, та рѣкохъ да не би и мене да подиграва, както веднъжъ подигра чорбаджи Па- та го прати чакъ въ София да търси отъ пата нѣкъква си подарена лула.

Пиронковъ и Страшникътъ влѣзохѫ въ тта, дигнѫхѫ Пѣева и Минчева и ги отведо-

хж на хорото. Човѣкътъ на Масхаръ-паша се хванж до дѣда Хаджия; чорбаджи Марко бидѣйки дълбоко замисленъ, поведе хорото. Пиронковъ го изнасилваше; държеше го силно за пояса, подъ мустакъ му се кривѣше и тихичко думаше: «тропай кръщелниче, царството е наше, Махмудъ-ага има още много да спи; на вѣчния календарь е писано отъ мастика и конякъ Махмудовци щжтъ загинжтъ на този бѣлъ свѣтъ. . . И членоветѣ на Ябланския комитетъ чухж и разбрахж, тайничко. защо гоститѣ на чорбаджи Марка сж толкози весели; тѣ отъ все сърдце люшкахж хорото. Мико веселъ, като никога, съ оканица въ ржка обикаляше хорото и черпѣше старитѣ си другари комити. Пиронковъ се не сдържа, пийнж нѣколко глътки вино, а когато пийне сѣкашъ че полудѣва. Влѣзе въ стаята на мюдюръ-ефенди, разбуди го, съживи го, натъкми го, нареди го, и прѣдъ хорото го изправи. Провиквания, тропания въ честь на мюдюрина прѣдъ дюкяна на чорбаджи Марка съ оки се изсипахж. Махмудъ-ага съвсѣмъ изтрѣзнѣ, видѣ гдѣ се намира и защо е дошелъ въ село Ябланица; весело заговори съ селскитѣ старѣйшини, що го заобиколихж. Махмудъ-ага отъ сърдце се радваше, като гледаше. какъ живо, какъ крѣхко подскачатъ и тропжтъ Ябланскитѣ невѣсти и моми, и всичко туй (както му се каза) се прави за негова честь.

Чорбаджи Марко задържа високитѣ си гости на вечеря. На чело на трапезата сега стоеше Махмудъ-ага. Мико испълняваше службата на Ганимеда — виночерпецътъ; ручилото на гай-

дата до срѣдъ нощь ревà; на ѣдецъ се игра; Махмудъ ага нѣщо си на ѣдецъ отъ чорбаджи Марка взема; пѣсни се пѣхѫ; и мюдюринътъ испѣ нѣкъква си албанска хайдушка пѣсня. Пиронковъ, кръстникътъ на чорбаджи Марка, пѣ, пѣ и най-послѣ се истърва, та каза: «най-голѣмата свиня на свѣта е Масхаръ-паша». Махмудъ-ага хрипнѫ, като че ли бѣ ожиленъ отъ оса; Пѣевъ се застѫпи за Масхаръ-паша. Чорбаджи Марко потънѫ въ дънъ земя; другитѣ обяснихѫ, че Пиронковъ кога сръмне, говори що на езикъ му кривне. Малкия скандалъ Пѣевъ майсторски потуши; пѣснитѣ и сладки приказки се продължихѫ до зори. По срѣдъ нощъ кокошки се клахѫ, яйца се пържихѫ, нѣкъкви си «вити баници» се пекахѫ по желанието на Махмудъ ага. Отъ гоститѣ нито единъ не мигнѫ. . . .

На 16 октомври Пѣевъ и Пиронковъ отпѫтувахѫ за село Добревци, да вематъ другаря си по мисия Хаса помакътъ; Махмудъ-ага съ «вѣрнитѣ си приятели» се завърнѫ въ Тетевене, а чорбаджи Марко съ тежка мисъль на душа останѫ въ Ябланица.

По току що трасираното шоссе Вратца — Орѣхово се мѣркахѫ трима пѫтници. Двамина отъ тѣхъ ѣздѫтъ на коньe, третиятъ е пѣшакъ. Конницитѣ сѫ извѣстнитѣ намъ Пиронковъ и Пѣевъ, ѣшакътъ е Хасо помакътъ. Да се запоаемъ съ Хаса: възвисокъ, тънкулявъ, възкйовъ, брада и мустаци твърдѣ рѣдки и възжълти; и котешки; глава вѣчно гола като кратуна (бръся); на 40—45 години, безкниженъ, просто-

душенъ, прочутъ между съселянитѣ си помаци за добъръ познавачъ на влашкия езикъ. Знае толкова влашки, колкото хлѣбъ да си поиска. Научилъ е тази «поука» казано по езика на помацитѣ, прѣзъ Кръмската война — като турски войникъ той прѣкаралъ нѣколко мѣсеци въ влашката земя, гдѣто и научилъ, че на качамака власитѣ казвали м а м а л и г а. Инакъ Хасо е добъръ мюслюманинъ, честенъ человѣкъ, добъръ домакинъ; мѣстото му е въ село, да оре и да копае, ала сѫдба, на, взела та го турила въ избраницитѣ на Масхаръ-паша: виновница на това е лъжливата му слава, що се носи по орханийско и ведрарско, че Х а с о з н а е в л а ш к и п о в е ч е о т ъ в л а ш к и я к р а л ь. Хасо (Хасанъ) е прѣдрешенъ въ селска българска носия изъ орханийско. Въ личния му паспортъ е казано: Иванъ Петковъ отъ село Гложане, по частна работа отива въ Ромѫния на търговия; а въ конфиденциалното му писмо, адресирано до административнитѣ началници, се вазва: «Х а с а н ъ М е х м е д о в ъ, отъ село Д о б р е в ц и, таенъ полицейски агентъ по издирванье обирачитѣ на хазната.»

Пѫтницитѣ наближаватъ село Боруванъ, що е на срѣдъ пѫтя между Вратца—Орѣхово. Злоезичникътъ, шегобиецътъ Пиронковъ дяволито подзе другаря си Хаса.

— Бай Иване, знаешъ ли какъ се каз[illegible] това село?

Хасо мълчи, не се сѣща, че нему говорѭт[illegible].

— Ей, бай Иване (Хасо тебе думамъ), зн[illegible]ешъ ли какъ се казва това село?

— А бе, чорбаджи Христо, не могѫ да навикнѫ на новото си име.

— Хасо, добрѣ да помнишъ, че отъ днесь на татъкъ, до като издиримъ обирачитѣ на хазната, ти не си Хасо, а Иванъ Петковъ, — това добрѣ да помнишъ, че инакъ, ако ни подушѭтъ комититѣ, живи съ кремъкъ ще ни держѫтъ, хѫ! — съвѣтнически и заповѣднически се намѣси въ разговора Тодоръ Пѣевъ.

— Бай Иване — тебе думамъ Хасо — по какво се познаватъ комититѣ? — пита шегобиецътъ старецъ.

— Молѭ те, чорбаджи Христо, не ми казвай Хасо, та дано, до като стигнемъ влашката земя, да привикнѫ на новото си име.

— Така, така Хасо, Иване, да ти вика, та да не би да ни издадешъ, зеръ, комититѣ отъ малко се сѣщатъ, кой какъвъ е, и по каква работа ходи, — се обади Пѣевъ.

— Бай Иване, по какво ще познаемъ комититѣ, що обраха хазната? — повторно запита Пиронковъ.

— Е, хе, да ги видѭ отъ хилядо крачки ще ги познаѭ? . . .

— Кажи ни, та и ние да се сѣтимъ кога ги видимъ.

— Носѭтъ рунтави калпаци и високи москвски ботуши.

— Това трѣбва добрѣ да се помне, — продума Пѣевъ, и взе та записа, ужъ, въ тевтерчето си вънкашнитѣ признаци на комититѣ.

—По друго нѣщо познаватъ ли се бай Иване?

— Очитѣ имъ гледатъ на кръвь, мустацитѣ имъ запършени на горѣ, ушитѣ имъ рѣзани отдолѣ, чела имъ жигосани кръстато! . . . . .

Пѣевъ и това, ужъ, записа.

— Бай Иване, ти забрави да кажешъ още едно нѣщо.

— Че какво чорбаджи Христо?

— Хората казватъ за комититѣ: «кога вървжтъ, сѣкашъ че хвъркатъ.»

— Виждъ това не съмъ слушалъ.

— Ти помни това, а ние ще помнимъ онова, що ти го каза, та хелбете, ще ги издиримъ тѣзъ царски душмани, — каза Пиронковъ и поиска отъ бая Ивана прахань за лулата си.

Пжтницитѣ влѣзохж въ село Борованъ, спрѣхж се на хана; кръчмата бѣ пълна отъ селяни, «бай Иванъ» съ торбичка на рамо се сви въ едно кжтче на кръчмата; селянитѣ го начеголихж и распитвахж, откждѣ е и за кждѣ се е запжтилъ Бай Иванъ слабо лъжеше, — не умѣеше да се преструва.

Пѣевъ поиска нѣщо да закуси; ханджиятъ метнж нѣколко свински призоли на скарата; запращѣхж, задимихж се, размирисахж се свинскитѣ прижоли; бай Иванъ се навжси, настръхнж като котаракъ прѣдъ куче. Пжтницитѣ седнжхж на трапезата; бай Иванъ топи само соль и пиперъ и гълта сухи залъци; ханджията безъ да знае, каква е работата, мъмри бай Ивана, че не си кусва отъ крѣхкитѣ свински призоли; бай Иванъ се извинява, че още отъ дѣтинство неможе да търпи свинско месо.

— Чева си свиня, та не обичашъ свинско, — изгърмѣ ханджията по адреса на бая Ивана.

Кроткиятъ, мирниятъ, тихиятъ бай Иванъ остървенѣ — прѣобърнѫ се на Хаса отъ Добревци; хрипнѫ, грабнѫ ханджията и пухъ въ земята, стиснѫ го за гръцмула, иска да го удуши; селянитѣ се затекохѫ да отърватъ ханджията; Пиронковъ и Пѣевъ оттеглихѫ бая Ивана и нѝбързо отпѫтувахѫ за Орѣхово.

— Бай Иване, както се виде, нѣма за дълго врѣме да другаруваме, — продума Пиронковъ.

— Азъ съмъ Хасо, а не «бай Иванъ» — се озѫби помакътъ на дѣда Христя.

— Ако си Хасо, дълга ти пѫтя; върви самъ, кѫдѣ ти видѭтъ очи: писано ми е отъ пашата, че ти ще се казвашъ Иванъ Петковъ отъ село Гложане; това ще го кажѫ на каймакамина въ Орѣхово и ще телеграфирамъ на пашата въ София да те върнѫтъ назадъ, — заплашително каза Пѣевъ.

— А бе, чорбаджи Тодоре, истървахъ се, на; забравихъ че съмъ Иванъ отъ Гложане, ако има грѣшка, нѣма ли прошка, — умолително каза Хасо и раболѣпно изгледа началника на «тайната експедиция».

— Хѫ, така, кажи «истървахъ се», а не викатъ ме Хасо, а не «бай Иванъ отъ Гложане»; първа грѣшка, първа прошка. Само пази да не повторишъ, — посъвѣтва Пиронковъ простодушни помакъ отъ село Добревци.

Бай Иванъ съ клетва на уста се обѣща, че нѣма да повтори направената въ Борованъ грѣшка.

Надвечерь пжтницитѣ влѣзохж въ градеца Орѣхово. Тѣ минжхж прѣзъ турската махала; на улицата нѣколко турчета играхжтъ на орѣхи, Бай Иванъ отъ невнимание настжпи единъ отъ орѣхитѣ, що бѣхж наредени около «кловията». Турчетата (доста възрастни) бѣхж поразени отъ факта, че нѣкой си гяуринъ, при това селянинъ, имà коража да не внимава, та имъ стъпка единъ отъ орѣхитѣ; съ псувни и камънье посипахж невнимателниятъ пжтникъ-селянинъ. Бай Иванъ настръхнж, като свиня начегулена отъ кучета, забрави се, прѣобърнж се пакъ на Хаса: задигнж колъ отъ близкия плетъ, погнж турчетата; кое дѣ стигнж по задницата и гърбицата добрѣ наложи: распищѣхж се турчетата, наискочихж родителитѣ имъ, дърти турчуля; хванжхж Бая Ивана, че бой, че бой, доклѣ пѣтли пропѣхж въ «Самодивско усое»; не стига това, ами го откарахж въ полицията, прѣдадохж го на старшия съ молба да го затвори. Пѣевъ и Пиронковъ всичко видѣхж, но мълчишката заминжхж на тетевенския ханъ се спрѣхж, и чакахж самъ Хасо сждбата си да умилостиви.

Вечерьта Пѣевъ и Пиронковъ свикахж на засѣдание членоветѣ на Орѣховския комитетъ. Каза имъ се за кждѣ и по каква работа сж тръгнжли. Пиронковъ живо, шеговито прѣдстави на Орѣховскитѣ съзаклетници сценитѣ съ Хаса въ Борованъ и въ Орѣхово.

На 17-и, Пѣевъ се яви въ кабинета на Орѣховския управитель, прѣдстави си «тайнитѣ писма»; съобщи му за случката съ Хаса въ

турската махала. Управительтъ повика пристава и му заповѣда да се намѣри нѣкой си Иванъ Петковъ отъ село Гложане, вчера вечеръ битъ въ турската махала. Приставътъ съобщи че битиятъ Иванъ е въ затвора. Исправихж Бая Ивана прѣдъ управителя и Пѣева съ привързана глава и посинѣли меса. Хасо се расплака и поиска прошка.

— Втора грѣшка, втора прошка, — каза Пѣевъ, и прѣдъ управителя смъмри другаря си Ивана за нетактичностьта му.

Каймакаминътъ отъ своя страна чете на Ивана строга «катавасия» и го заплаши съ връщанье назадъ, ако се не научи да се приструва.

Управительтъ задържа на обѣдъ Пѣева и Пиронкова; на дълго и широко се разговоря съ тѣхъ по обира на хазната и по начина за откриване на обирачитѣ. Слѣдъ обѣдъ съ особена почесть ги испроводи дори до Ромжнския брѣгъ. Въ лодката Хасо треперѣше отъ страхъ: станжлитѣ случки съ него въ Бурованъ и турската махала, бѣхж го направили нервозенъ. Управительтъ го подигра: «такива треперковци не сж за откриватчи на обирачитѣ». На Бекетската скеля Пѣевъ и Пиронковъ прѣлюбезно се раздѣлихж съ управителя Орѣховски. Пѣевъ обѣща каймакамину, като на пограниченъ управитель, че ще го държи въ течението на работата.

Нераздѣлната троица — Хасо, Христо и одоръ — се метнжхж на файтонъ и се изтърсихж въ Бекетъ прѣдъ кжщата на Янка Ванковъ, п дсѣдатель на Бекетския Български таенъ, ч енъ револ. комитетъ. Пѣевъ пришепнж Ван-

кову, по каква работа сѫ тръгнѫли, кой е и какъвъ е човѣкътъ въ селскитѣ дрехи. Пиронковъ проводи Бая Ивана да се порасходи изъ градеца по кафенетата и дюкенитѣ, да види да ли нѣма комити, т. е. хора съ рунтави шапки, съ високи русски ботуши, съ кървави очи, съ жигосани чела и съ запършени мустаци. Ванковъ хрипнѫ отъ радость, когато узна историята на обира и тайната експедиция на Пѣева.

Ванковъ покани, Пѣевъ се съгласи да принощуватъ въ Бекетъ. Пиронковъ скрои планъ за подиграванье на Бая Ивана. Приготви се вечеря отъ свинско месо. На трапезата турнѫхѫ пиперница и солница. Прѣди вечеря Ванковъ почерпи гоститѣ си съ жамайка. Отъ нѣколко жамайки Бай Иванъ се напи. Седнѫхѫ на трапезата; Бай Иванъ топи само солчица и пиперецъ. Ванковъ го подзе.

— Бай Иване, що си не хапнешъ отъ свинското? Я вишъ, какво е крѣхко, за ваша честь съмъ заклалъ голѣмъ шопаръ.

— Нашата вѣра свинско не яде.

Пиронковъ бута въ ребрата прѣдрешения Хаса.

— Че ти на ли си отъ нашата вѣра? — пита Ванковъ.

— Отъ малакъ още се гнусѭ отъ свинско: цѣлиятъ ни родъ е такъвъ, — се поправи Хасо.

— Бай Иване, другъ пѫть дохаждалъ ли си въ влашката земя? — пита домовладиката.

— Да не съмъ дохаждалъ нѣмаше да знамъ влашки, — гордо продума Хасо Помакътъ.

— Че по каква работа си дохождалъ?

Съ нашия аскеръ съмъ билъ тукъ на сеферъ.

Пиронковъ го бута въ ребрата.

— Български аскеръ никога не е дохождалъ на сеферъ въ влашката земя; ти съ кой аскеръ си билъ тукъ на сеферъ?

— Излъгахъ чорбаджи: дохождалъ съмъ телци да пасѫ, — се поправи Бай Иванъ отъ Гложане.

— А, ти знаешъ ли да гледашъ добитъкъ?

— О, хо, азъ да ти изгледамъ добитъкъ, та да видишъ, какво ще се рѣче добитъкъ.

— Имамъ около хилядо глави рогатъ добитъкъ; гледатъ го около десетина говедари; плащамъ всѣкому по двѣ хиляди гроша на година, и добитъкътъ ми е пакъ нехвелитъ. Да щешъ да станешъ кехая на добитъка ми колко хубаво ще бѫде и за мене и за тебе: три хиляди гроша ще ти плащамъ на година, — каза Ванковъ, като мѣташе Хаса на «зеленъ хайверъ».

— Ставамъ чорбаджи, — каза бай Иванъ и се впуснѫ да расправя какъ е отгледвалъ добитъка на юнюсъ-бега въ Орхание.

Пиронковъ го сбута по ребрата.

— Бай Иване, говедаритѣ ми сѫ до единъ «комити», ето защо не върви на добитъка ми.

— Комити ли? — попита бай Иванъ и подъ вѣжди изгледа Пѣева и Пиронкова.

Пѣевъ съ пръстъ на уста му даде знакъ да с потава, т. е. случайно влѣзли въ диритѣ на о ирачитѣ.

— Комити говеда не гледатъ: тѣ ще ги изпро-

даджтъ, изкраджтъ и въ механата ще ги изпиjжтъ, — се обади Пиронковъ и посъвѣтва Ванкова да ги напжди до единъ.

— А бе, чорбаджи, вара-вара та комити ли за говедари хванж, — засмѣнъ до уши каза Хасо.

Хасо пришепнж Пиронкову, да ли не сж сжщитѣ комити, що обрахж хазната.

— «Комити — говедаре» хазна не обиратъ: толкова ли си простъ та не разбирашъ, — шепнешкомъ му отговори Пиронковъ.

— Бай Иване, гледай си работата: на комититѣ скоро кореньетѣ ще прѣсушимъ, — се обади Пѣевъ.

— Та и затова сме тръгнжли, я, — се истърва та каза бай Иванъ отъ Гложане.

Пиронковъ го бучнж въ ребрата.

На другия день раскошенъ файтонъ изгърмѣ прѣдъ кжщата на Ванкова и отнесе нераздѣлната тройца въ г. Крайово. Бай Иванъ седѣше на капрата и пѣеше помашки пѣсни: Пиронковъ се провикваше и се заканваше на «комититѣ».

Пѣевъ се настани у вуйка си Гавриила Лазаровъ; Пиронковъ у Димитра Зенийовски, тетевенецъ, виденъ търговецъ, отличенъ родолюбецъ, старъ приятель на Пиронкова. Хаса настанихж въ единъ мрьсенъ ханъ, находящъ се въ табашката махала.

Крайово, или Кралево, е столица на Мака Влахия. Подновенъ градецъ, съ широка лица, съ високи кжщи, съ богати хотели, дюкя и

и съ нѣколко фабрики за спиртъ. По физиономията си (по жители) градътъ изглежда повече на български, отколкото на ромънски градъ: Тетевенската махала, Табашкиятъ кварталъ и Габровската чаршия давахѫ български тонъ на цѣлия бивши столиченъ градецъ. Първитѣ търговци и прѣдприемачи сѫ до единъ Българи отъ Тетевене, Плѣвенъ, Габрово, Гложане и пр.

Пѣевъ си починѫ «отъ дълга пѫтя» и сити гощавки. Седнѫ и написа нѣколко писма: едно до Масхаръ-паша, въ което хвалѣше административнитѣ му способности до небеса; друго до Любенъ Каравеловъ, въ което му съобщаваше вкратцѣ историята на обира и назначението му отъ турскитѣ власти да дири обирачитѣ; третье до Орханийския каймакаминъ, съ поздравъ и голѣма надежда за откриване на «обирачитѣ комити»; четвърто до Хаджи Станя да кажи на Общи, че той (Пѣевъ) ще го измоли прѣдъ членоветѣ на Ц. комитетъ, та да се не бои отъ смъртни присѫди и отлѫчванье отъ комитета.

Пиронковъ отъ нѣманье работа и за удоволствие на Зенйовски пуснѫ се да разиграва Хаса по Крайово. Заведе го въ Габровската чаршия, гдѣто се продаватъ съ хиляди ножчета, звънци, захлупци и бъклици, сетнѣ въ голѣмитѣ магазини, складове на разни ловджиски орѫжия; каза му строго да слѣди, кой влѣза, кой излиза и тия дюкени и магазини, и на обѣдъ и вечерь д дохожда при него да му съобщава. Хасо въ п стотията се повѣрва на чорбаджи Христя и т гнѫ да слѣди кой въ чий дюкянъ влиза. Ето

нѣколко устни рапорти на бая Ивана отъ Гложене:

— Чорбаджи Христо, днесь, прѣди обѣдъ въ дюкяна на оня съ голѣмитѣ мустаци, влѣзе една комита, купи си звънци, бъклици, ножчета, изгледа ме отъ главата до петитѣ и нищо не ми рѣче.

— По какво го позна, че е комита? — запита Пиронковъ.

— Той бѣ съ рунтава шапка, съ високи русски ботуши, съ запършени на горѣ мустаци.

— Ами очитѣ му съ кръвь ли бѣхѫ налѣти?

— Виждъ, това, чорбаджи Христо, не видѣхъ.

— Още веднъжъ да гледашъ и какви му сѫ очитѣ: така само по шапката и мустацитѣ не може да се сѫди за хората, комити ли сѫ, овчари ли сѫ.

Другъ рапортъ.

— Чорбаджи Христо, днесь слѣдъ обѣдъ въ дюкяна, що се продаватъ чифте пушки и алтѫпатлаци (револвери) влѣзе единъ човѣкъ съ високи ботуши, безъ рунтавъ калпакъ, съ запършени мустаци и съ кръвь налѣти очи; купи чифтепушка, алтѫпатлакъ, изгледа ме, нищо ми не рѣче и отиде, хе, въ онзи ханъ, дѣто има исписано на кйошчето му «кокошка съ пилци».

— Рунтавъ калпакъ имаше ли?

— Нѣмаше.

— Е, тогава не е башъ комита: ти гледай да има и рунтавъ калпакъ, и високи ботуши, и запършени мустаци, и съ кръвь налѣти очи, па

тогава го слѣди, дѣ ще отиде, па ела та ми обади, че да идемъ съ Пѣевъ-ефенди да го видимъ и разберемъ, сжщи комита ли е, или е нѣкой прѣдрешенъ въ комитски дрехи.

Каравеловъ телеграфически повика Пѣева въ Букурещъ. Той на часа отпжтува; остави Пиронкова въ Крайово да загалвиква Хаса помакътъ съ «зеленъ хайверъ».

Пиронковъ още не бѣ се наситилъ на шегитѣ си съ Хаса, ето че нарочно пратенъ човѣкъ отъ Орѣхово—Бекетъ, довтаса съ страшната новина въ Крайово. Новината гласѣше: «обирачитѣ на хазната до единъ сж хванжти, Общи е въ опасность; затваряния ставатъ по цѣлата страна!!...

Пиронковъ на бърза ржка, испрати Хаса обратно въ Орѣхово, а той самъ, отпжтува за Букурещъ при Пѣева.

Пиронковъ съ сълзи на очи съобщи грозната новина на голѣмцитѣ отъ Българското приврѣменно правителство въ Букурещъ. Всички иструпнжхж, въ яда си рѣшихж и постановихж: «ако се яви Общи въ Ромжния, дѣто и да било, по срѣдъ день и на срѣдъ улицата трѣбва да се убие!»

Слѣдъ нѣколко дни послѣдва нота отъ Високата Порта до ромжнското правителство. Портата искаше ди ѝ се прѣдадкътъ Тодоръ Пѣевъ и Христо Пиронковъ, като участници въ обира на хазната. ...зевъ забѣгнж въ Русия, въ гр. Одесса, а Пирон...въ се скри въ градеца Слатина при роднини ...приятели (Бобевски) и тамъ слухтѣ до освобо...телната война. Слѣдъ шесть мѣсеца Пѣевъ се за-

върнѫ въ Ромѫния, прие длъжностьта директоръ на българскитѣ училища въ Браила и длъжностьта «дѣловодитель на Българското книжовно дружество» и «редакторъ на периодическото списание.»

Слѣдъ освободителната война, въ врѣме на окупацията, Пѣевъ и Пиронковъ се събрахѫ въ Орхание. Пѣевъ окрѫженъ началникъ, а Пиронковъ неговъ гостенинъ — храненикъ. Проводихѫ донски казакъ да доведе отъ село Добревци Хаса помака. Събрахѫ се бившитѣ трима другари и му дръпнѫхѫ по свойски такава веселба, щото и до день днешенъ Хасо я помни и расказва . . . .

1. Бѣлѣжка. Пѣевъ и Хасо помакътъ и днесь сѫ още между живитѣ. Дѣдо Пиронковъ прѣди двѣ години прѣдаде Богу духъ въ своята любима воденичка, що е при село Блъсничево.

2. Бѣлѣжка. При първо издание на втора книжка «Минѫлото» иначе е прѣдставена «тайната експедиция» на Тодора Пѣевъ въ влашката земя. Тогава располагахме съ свѣдѣния почерпнѫти отъ втора и третя рѫка. Сега при второ издание располагаме съ свѣдѣния отъ първа рѫка, дадени намъ лично отъ Тодора Пѣевъ, днесь пенсионеръ на свободното ни отечество, за свободата на което той не пожали ни млада булка. ни животъ, ни имотъ . . . . . .

XI.

Минчо и Станчо Ташеви. — Бошко затворенъ и подхвърленъ на мжки. Велчо не отрая на мжкитѣ. Чорапътъ се расплете. Властьта влѣзе въ диритѣ на истинскитѣ обирачи.

Овчарьтъ Илю, що прѣведе «прѣобразенитѣ» отъ Лопатненския връхъ на «Бѣли-камъкъ», се изтърва та каза на буля Илювица слѣдната новина: «хората, що обрахж царската хазна, не сж турски «низами», а прѣдрешени комити. Заведохъ ги на «Бѣли-камъкъ, дѣто ни намѣрихж Божко Генчевъ и Велчо Шунтовъ. Войводата на юнацитѣ ми даде «бакшишъ» и ми каза: дръжъ си езика задъ зжбитѣ, никому нищо не говори, че инакъ живъ съ кремъкъ ще те одерж». Буля Илювица, като всѣка болезнена клюкарка, раздрънка на цѣлата махала, ужъ тайно, страшната новина. Пѣевъ и Пиронковъ бѣхж вече въ Бекетъ гости на Янка Ванковъ, когато новината, въ видъ на мълва, изпълни ушитѣ на Овчарската махала. Мълвата пропълзѣ до центъра на града и влѣзе въ ушитѣ на Минча и Станча Ташеви*). Минчо едва сега се сѣти каква е работата и кому сж носили хлѣбъ Божко и Велчо въ гората два дни прѣди обира на хазната; работата стои така: братия Ташеви два дни

---

*) Ташеви иматъ роднински свръзки съ Абдулъ-Рахманъ Имамовъ и Ибо Чакъровъ, помаци, махленски първенци. Майката на Иба е леля на Ташеви, на сила потурчена прѣди години.

прѣди обира на хазната бѣхж ходили въ гората по нѣкаква си работа; на връщанье, това било надвечерь, въ мѣстностьта «Зеленъ» тѣ срѣщнали Божка и Велча, натоварени съ дисаги.

— Кждѣ така, бай Велчо, по това врѣме съ дисаги на рамо? — попиталъ Минчо хората на Общи.

— Тадѣва въ гората, на овчаритѣ и говедаритѣ малко хлѣбъ, тютюнецъ и ракия ще занесемъ, — отговорилъ Божко.

Едва сега се сѣти Минчо кому, тогава, Божко и Велчо сж носили въ гората хлѣбъ, тютюнь и ракийка; досѣти се и обади догатката си на Станча; седнжхж двамата и скроихж плана за излавянието юнацитѣ на обира. Първомъ тѣ се явихж, нощно врѣме, въ дома на Божка и го заплашихж съ думитѣ: «или ще ни дадѣте отъ паритѣ, или ще ви обадимъ на властитѣ». Божко имъ се кълнѣлъ, че нищо не знае за обирачитѣ на хазната. Братята се явили при Шунтова, повторили сжщото искане, съ сжщото заплашванье. Велчо ги изпждилъ, нахокълъ, и съ смъртъ ги заплашилъ, ако още веднъжь се явжтъ прѣдъ него съ такива прѣдателски искания. Минчо нѣколко пжти на день, като муха, се натрапвалъ на Божка, до като изчевъркалъ изъ устата му слѣдното признание: «хазната е обрана отъ народни хора; паритѣ сж внесени въ кассата на голѣмия комитетъ; съ тия пари ще се купжтъ пушки; съ пушкитѣ ще убиватъ турци, свобода ще придобиватъ; отъ паритѣ Божко и Велчо нито аспра не земали, защото обирачитѣ не били хайдути, а народни хора».

Слѣдъ исповѣдьта на Божка прѣдъ Минчя Ташевъ, братьята отново се явили при Шунтова и категорически заявили: «трѣбва двайсетъ хиляди гроша да имъ се бронжтъ отъ кассата на голѣмия комитетъ, инакъ тѣ ще обадятъ на каймакамина».

Шунтовъ бѣ тежко боленъ, при това и нервозенъ; намѣсто да загалвика Минча и Станя съ пари, той ги изхока съ думитѣ:

— «Сбирайте си устата и ума въ главата, че ще оцапате съ кръвьта си ножа на комитета, както Паиси оцапа комитетския куршумъ» . . . .

Отъ дома на Шунтова братия Тишеви отишле право въ дома на Иба Чакъровъ, расказали му всичко, що знаяли за обирачитѣ на хазната. Ибо съобщилъ на Абдулъ-Рахмана. Ибо, Абдулъ-Рахманъ, братия Ташеви отишле при каймакамина. Планътъ за затварянието на Божка и Велча тѣ скроили. Надвечерь, когато Шунтовъ се мѣташе на постелката си отъ тежки болки, около 10 души стражари нахълтахж въ дома на Божка Генчевъ. Арестувахж го, прѣтършувахж всичкитѣ кжтове на дома му, ударихж му нѣколко плѣсника и го подкарахж за конака. Тържественото шествие на Орханийската полиция, на чело съ пристава, по главната улица, възбуди любопитството на Орханийци. Орхание хрипнж на кракъ, и напрегнж ухо да узнае причинитѣ на затварянието. Едни отъ градскитѣ клюкари пуснжхж изъ града мълвата, че Божко убилъ жена си, други, че открадналъ кобилката на чорбаджи Г тя, трети, че напсувалъ Мохамеда прѣдъ

Иба Чакърътъ. На заптиитѣ бѣ заповѣдано никому нищо да не казватъ по затварянието на Божка, ала «турско заптие» и «полицейска тайна» сѫ двѣ нѣща, които никакъ се не търпѭтъ: на другия день градътъ знаеше причинитѣ за затварянието на Божка. Турци, Помаци, градски първенци се изпровървѣхѫ въ конака да видѭтъ Божка комитата. . . . Приставътъ ги приемаше съ нѣкаква си тайнственость, отпечатана на устнитѣ и ключа на вѣждитѣ му. . . .

Каймакамъ-ефенди се распореди да се затворѭтъ на глухо конашкитѣ врати. Божка исправихѫ прѣдъ орханийскитѣ голѣмци.

— Божко чорбаджи, знаешъ ли нѣщо по обира на хазната? — сериозно попита каймакамъ-ефенди.

— Не ми е работа да знамъ.

— Два дни, прѣди обира на хазната, ти и Велчо Шунтовъ сте били въ гората; носили сте нѣкому си хлѣбъ и тютюнь. Братия Ташови Миню и Станю, ви срѣщнѫли при мѣстото «Зеленъ». Истина ли е това? . . .

— Нито съмъ въ гората ходилъ, нито съмъ Ташеви видѣлъ.

— Минча и Станя Ташеви, познавате ли?

— Имаме далечно познанство.

— Прѣди два дни какво сте имъ говорили за обирачитѣ на хазната?

— Нито съмъ ги виждалъ, нито пъкъ съмъ имъ нѣщо говорилъ за обирачитѣ на хазната.

Каймакаминътъ плѣснѫ съ рѫцѣ; перде о се дигнѫ, дежурниятъ се исправи, поклонъ о

земята направи. Заповѣда му се да въведе въ стаята Станя и Миня Ташеви. На редъ съ Божка се изправихѫ братия Ташеви. Лична ставка станѫ.

— Миню чорбаджи, кажете тукъ, прѣдъ всички членове на съвѣта, какво знаете за участието на Божка въ обира на хазната, — любезно помоли каймакаминътъ свидѣтеля Минча.

Минчо спокойно разказа всичко що бѣ видѣлъ и чулъ. Станю потвърди показанията на брата си.

— Божко чорбаджи, чухте ли какво расказватъ братия Ташови за тебе и Шунтова?

Божко смутено изгледа Минча и Станя и тихичко продума:

— Тѣзъ хора, тукъ прѣдъ съвѣта сънища расказватъ: да не би да сѫ тѣ обирачитѣ на хазната, та искатъ върху насъ да стоварятъ вината?

Отъ тона на отговоритѣ и упорството на духа, добрѣ се разбра, че Божко безъ мѫки не ще да искаже обирачитѣ на хазната. Заповѣда се да го оковѫтъ въ тежки вериги и да го хвърлѭтъ въ най-тъмното кѫтче на зандана. Каймакаминътъ прѣдложи, съвѣтътъ одобри, Божко да се подхвърли на тежки мѫки. Съвѣщанието се дигнѫ, съвѣтницитѣ се разотидохѫ; приставътъ приготви нужнитѣ уреди за нощното истезание. Николовъ, членъ на съвѣта, излѣзе отъ «конака», и отиде право на Шарения ханъ; тамъ съ нетърпѣние го чакахѫ «голѣмцитѣ на Сарсаулъ». Николовъ разказа какъ стои работата на Божка

и Велча, какво поведение държжтъ братия Ташеви прѣдъ властитѣ, и прѣдстави опасностьта, която грози да сполети съзаклетницитѣ въ Орхание. Сарсаулъ разбра, че Орханъ е влѣзълъ въ диритѣ на «комититѣ». Василь Петровъ се засуети, распрати куриери да търсжтъ Общи. Посрѣдъ нощь лично посѣти Шунтова: съобщи му прѣдателската постжпка на Минча и Станя. Тифозна треска гърчеше тѣлото и душата на Велча, когато Василь се яви прѣдъ него съ неприятната новина; къмъ силнитѣ физически болки се прибави и силна морална болка; Шунтовъ като че ли полудѣ; всичко що му попаднж на ржка расвжса го на парчета; Петровъ едвамъ задържа болника въ стаята; за да го успокои до зори прѣседѣ при него.

Нощьта бѣ тъмна и грозна: гжсти, есенни облаци покривахж небето, дъждътъ, като прѣзъ гжсто сито, непрѣкжснжто се сипѣше; есенна студенина царуваше въ въздуха. Високъ, снаженъ, мжжественъ Сарсаулецъ излѣзе изъ Орхание и въ нощния мракъ хванж пжтя за Чипилскитѣ ханчета.

Заптие-каушу (стая за стражаритѣ) бѣ силно освѣтенъ. Въ срѣдата на стаята прострѣнъ лежи Божко на земята; краката и ржцѣтѣ му сж вързани съ вжжета; четирма стражари, въоржжени съ дрѣнови пржчки, бижтъ по голо прострѣния Сарсаулецъ на земята: меса синѣжтъ, крака се подуватъ, слѣди отъ пржчки оставатъ по дебелитѣ меса, очи червенѣжтъ, ала Божко мълчи, сѣкашъ, другиго бижтъ. На н -

колко стъпки отъ простpѣния на земята трупъ на столъ седи каймакамъ-ефенди и лично ръководи нощното истезание. Отъ многото удари Божко прѣмрѣ, приставътъ го залѣ съ вода; мѫченикътъ се свѣсти, умолително изгледа каймакамъ-ефенди; погледитѣ имъ се срѣщнѫхѫ. . . .

— Кажи имената на обирачитѣ, и ти ще бѫдешъ спасенъ, инакъ като псе тукъ ще те прибиемъ, — каза каймакамъ-ефенди трогнѫто и заповѣднически.

— Не знамъ, — тихо каза Божко и заклюпи очи.

Стражаритѣ напъхахѫ подъ ногтетѣ на краката и рѫцѣтѣ му кѫсчета отъ прахань и ги подпалихѫ; отъ силнитѣ болки Божко се распърпа, скѫса вѫжетата и като стълпъ се исправи въ срѣдата на кауша; каймакаминътъ като куршумъ изхвръкнѫ изъ стаята на вънъ; приставътъ и стражаритѣ се хвърлихѫ върху мѫченика, свалихѫ го отново на земята и сега добрѣ го обвързахѫ съ яки вѫжета; на врата му окачихѫ желѣзна верига, заключена съ ключъ на желѣзна халка (лале).

Каймакаминътъ се завърнѫ и нѣколко пѫти ритнѫ въ корема простpѣния на земята мѫченикъ. Истезанията се продължихѫ: на сцената се явихѫ нажежени желѣза, въ стаята замириса на пържена кожа. Божко нѣколко пѫти испищѣ и прѣмрѣ, но не каза нищо за обирачитѣ на ханата. Каймакаминътъ се разядоса и заповѣда да отнесѫтъ трупа на «комитата» въ зандана.

Когато заптиетата набивахѫ прахань подъ ногтетѣ на Божка, портитѣ на бай Цвѣтковото ханче силно се потропахѫ. Въ една отъ стаитѣ слабо блѣщукаше кандилце прѣдъ иконата на «Св. Великомученикъ Димитрий».

— Кой тропа? — попита бай Цвѣтко.

— Сарсаулецъ, — се обади пѫтникътъ.

Вратитѣ се отворихѫ, въ механата нахълта мѫжествената фигура на Сарсаулеца.

— Тукъ ли е Общи? — попита Сарсаулецътъ.

— Нѣма го.

— Ами сега?! . . .

— Какво има?

Сарсаулецътъ расказа на бая Цвѣтка станѫлото въ Орхание: затварянието на Божка и рѣшението на съвѣта да се подхвърли Божко на мѫки, за да искаже обирачитѣ на хазната. Въ ушитѣ на бая Цвѣтка забихѫ тъпани; въ тъмнината окото му видѣ нѣкакво си свѣтло кѫлбо....

— Стой тука! — каза Цвѣтко и се изгуби нѣкждѣ си въ хана.

Дебнешкомъ влѣзе въ стаята на Общи, разбуди го и му съобщи страшната новина. Общи сънуваше, че обира Плѣвенската хазна. Горната новина изблъска изъ главата на Общи илюзиитѣ на приятния сънъ. Свѣтъ му се завъртѣ, въ тъмнината той видѣ образитѣ на Божка и Велча. . . .

— Пратеникътъ тукъ да дойде! — запов[ѣд]а Общи.

Измокренъ отъ дъжда, настръхнѫлъ отъ ст[уд]а,

окалянъ и оцапанъ отъ кальта, пратеникътъ се исправи прѣдъ рицаря на камата. Подробно му расказа за прѣдателската постжпка на братья Ташеви и за взетитѣ мѣрки отъ страна на турскитѣ власти.

— Братья Ташеви трѣбваше да се убиятъ още на часа, па и сега не е късно. Ей, сега, ще се върнешъ въ Орхание и ще прѣдадешъ това писмо на бая Василя Петровъ, — заповѣда Общи.

Сарсаулецътъ на часа отпжтува за Орхание.

Съ писмото си Общи заповѣдваше на Сарсаулскитѣ голѣмци: Миню и Станю Ташеви посрѣдъ бѣль день да се съсѣкжтъ на парчета на улицата, или пъкъ, ако първото не стане, въ дома имъ нощно врѣме да се нападнжтъ, умъртвятъ и домътъ имъ да се подпали, та властитѣ да намѣрятъ труповетѣ имъ въ пепелището. Найюначнитѣ Сарсаулци да се стегнжтъ и да чакатъ знака за нападанье на «конака». Велча Шунтовъ, нощно врѣме, да отнесжтъ на носило въ село Скривена и да го скриятъ въ кжщата на Стояна.

Общи се наемчи да испълни една отъ найопаснитѣ и нетактични заповѣди на Централния Комитетъ — заповѣдьта: «ако нѣкой народенъ работникъ случайно падне въ турски ржцѣ, членоветѣ на мѣстнитѣ комитети сж длъжни да го отървжтъ, съ оржжие въ ржка, отъ ржцѣтѣ на властьта».

— Байо Цвѣтко, още днесь ще извѣстишъ на момчетата отъ «тайната» (тайната четица) да бждатъ до единъ готови на кракъ. Сборниятъ пунктъ е

кошарата на Цена гайдарьтъ. Отъ Тетевене и Гложане ще доведж сто юнака, ще нападнемъ на «конака». Правчане до единъ да сж готови. Ей, сега, осѣдлай «черня» (гиздавъ, пжргавъ арабски конь): тръгвамъ за Тетевене,—заповѣда Общи.

Черня осѣдлахж, Общи се метнж на гърба му и въ нощната тъмнина прѣпуснж а Тетевене. Нагърби се Общи, безъ да знае що върши, съ диганието прѣждеврѣмененъ смутъ въ страната.

Каймакамъ ефенди цѣла нощь не спа, ядъ го бѣ до дънъ земя, гдѣто Божко нищо не каза, макаръ да бѣ налаганъ съ нажежени желѣза; свика съвѣтницитѣ, съ съкрушено сърце имъ съобщи яловитѣ резултати на нощнитѣ истезания. Съвѣтницитѣ дадохж слѣдния съвѣтъ: Велча Шунтовъ, макаръ и тежко боленъ, на носило да се донесе въ конака и да се распита прѣдъ съвѣта. Каймакаминътъ се распореди, слѣдъ нѣколко врѣме внесохж болника въ засѣдателната стая. Съвѣтницитѣ единъ по единъ се изреждахж та запитвахж болника върху показанията на братья Ташеви. Болникътъ нищо не каза по обира на царската хазна, а десетина пжти напсува Миню и Станю Ташеви. Шунтова отнесохж въ стаята на стражаритѣ. Прѣзъ нощьта го подхвърлихж на страшни мжки. Болникътъ паднж въ нѣкакво си особенно душевно настроение да бърбори, несвързано да расказва за отдавна минжли работи. Безсъзнателно Шунтовъ расказа, макаръ и на скокове, какъ станж обира на царската хазна. Каймакамъ-ефенди хвръкнж отъ радость, на часа, по срѣдъ нощь свика съвѣтницитѣ; съобщи имъ

показанията на болника. На часа Божка исправихж прѣдъ съвѣта, прочетохж му показанията на Велча: мило и любезно го распитахж за много нѣща, относящи се до обира на царската хазна. Отъ морални мжки Божко се расплака—чорапа се расплете — отъ игла до конецъ той расказа историята на обира. . . .

Каймакамъ ефенди телеграфически съобщи въ София на Масхаръ паша приятната новина. На часа се распореди да отпжтуватъ нѣколко конни стражари въ Тетевене да хванжтъ Тодора Бръмбарьтъ и Стояна Пандурътъ — сжщо и нѣколко стражари, придружени отъ башибозуци—помаци, да отидмтъ и притършуватъ ханчето на бая Цвѣтка, когото намѣрмтъ въ него да го запрмтъ и докаратъ въ Орхание. Съ «нарочни» стражари каймакаминътъ испроводи «секретна записка» до мюдюритѣ въ Тетевене и Етрополе. Въ запискитѣ на кратко се съобщавахж показанията на «затворенитѣ комити» по обирачитѣ на хазната, и се заповѣдаше строго да се слѣди за «вънкашни лица» и прѣдрешени колибари. Стражари и башибозуци—помаци се распълзѣхж по Орханийско, Тетевенско и Етрополско да ловмтъ «комити». . . .

За усилвание на властьта, за сигурното и бързо излавянье на «съзаклетницитѣ» каймакаминътъ телеграфически поиска отъ Софийския паша военна и жандармска сила: отъ Русе, Видинъ и София се запжтихж за Орхание сотни конни стражари и два баталиона «низами». Прочутиятъ и врѣмето си искусенъ сждебенъ изслѣдователь,

Кязимъ ефенди, набързо отпжтува отъ Нишъ за Орхание. Масхаръ паша испрати личния си яверинъ (адютантъ), Нури бея, въ Орхание да слѣди и ржководи излавянието на съзаклетницитѣ.

XII.

Рѣшението на Карданци. Сладки приказки. Колибаритѣ сж хванжти. Общи се дири.

Въ зори, при послѣдни пѣтли, пжтникъ-конникъ влѣзе въ Тетевене, и незабѣлѣзанъ отъ никого слѣзе въ кжщата на Доча Мръвковъ. На часа Общи свика на войнишки съвѣтъ голѣмцитѣ Карданскн. Той поиска прѣзъ идкщата нощь да се дигнжтъ на нога около сто души отборъ юнаци и подъ негова команда да отпжтуватъ за кошарата на Цена гайдарьтъ, гдѣто го чакатъ хората отъ тайната четица и около стотина души селяни отъ Правецъ и Лопатна— го чакатъ въ Орхание да освободи Божка, да хване живи братья Ташеви, на кжсове да ги насѣче, да надроби мръснитѣ имъ езици и отъ все страни да запали «конака». . . . . Карданци силно се въспротивихж; рицарю на камата тѣ категорически отказахж каквато и да била военна помощь. . .

— За едного, нѣкой си Божко, нѣма нужда да се трепжтъ сто души Карданци. Ако е ми ъ на Сарсаулци, нека безъ вънкашна помощь о

откраднѫтъ отъ затвора, — единодушно казахѫ Карданци.

— Отъ Божка не се боя, но Велчо е тежко боленъ, ще го подхвърлѭтъ на мѫки, не ще издържи, и работата на бѣлилката, — ще бѣлни каза Общи.

— По-добрѣ е да се чака, отколкото прибързано да се напада въ Орхание на конака, — каза дѣдо Хаджи Станю..

— Турцитѣ ще ни прѣварѭтъ, работата ще се открие и ние, до единъ, на бѣсилката ще увиснемъ, — каза най-послѣ Общи.

— Каквото ни е писано на календаря, такъво и ще се сбѫдне, — нà шега се обади нѣкой.

— Ще чакаме, па каквото даде Господь, — се обади Петко Милевъ.

Карданци рѣшихѫ да чакатъ, събитията сами да се развиѭтъ — отъ страни, съ кръстосани рѫцѣ, «сеиръ да чинѭтъ» на всичко онова, което има да се изсипи върху главитѣ на изказанитѣ съзаклетници. . . .

Рѣшението на Карданци обезкрили прѣдприемчивия духъ на Димитра Общи; голѣмитѣ пера на силнитѣ му крила, съ които летѣше, жестоко бѣхѫ изтръгнѫти отъ най-вѣрнитѣ му людье. Рѣшението, да се чака, сломи гордата му душа. Общи се чувствуваше като орелъ съ оскубани крила, слѣзълъ отъ небесата долѣ на земята за поигравка на дѣцата. Клюмнѫ съ глава и на себе си каза: «ако се открие дѣлото, трѣбва въ дънъ земя да потънѫ!» . . .

Тетевенскиятъ мюдюринъ, Махмудъ-ага, седи

въ конака на писалището си и пуше «енедже» тютюнь, що бѣ му подарилъ дѣдо Хаджи Станю; пуше тютюнь, тегли кехлибаренитѣ си бройници, гледа тавана и нищо не мисли. Хаджи Станю много приятелски влѣзе при Махмудъ-ага. Подкачихѫ се сладкитѣ приказки. Махмудъ-ага съобщи, като новина, нѣкаква си скандалиозна историйка за Троянския мюдюринъ. Хаджията високо се изсмѣ; мюдюрътъ продължи и расказа съна си, що бѣ видѣлъ прѣзъ нощьта: сънувалъ челеби Фотакя; играли на ѣдецъ, мюдюринътъ го измамилъ, вземалъ му скѫпия конь; Фотаки се разсърдилъ, извадилъ ножъ и распорилъ гѫрдитѣ му.

— Туй Фотаки челеби е чуденъ човѣкъ!... много ходило, много видѣло, много патило; на колко езици говори тозъ човѣкъ! . . . Трѣбва да е голѣмъ търговецъ, — говорѣше мюдюринътъ отъ овче простодушие.

— Фотаки ли? Е, хе, търговецъ ти казвамъ, и още какъвъ! — каза Хаджията, като подсвирнѫ съ уста и замаха съ рѫка.

— Ала Тодоръ ефенди (Пѣевъ) е по-ученъ отъ него.

— Разбира се: дѣ е науката на Тодоръ ефенди, а дѣ на Фотаки челеби! — каза дѣдо Хаджи.

— Тодоръ ефенди ми обѣща, че щомъ стѫпи на влашката земя и подуше диритѣ на обирачитѣ на часа ще ми пише за вървежа на работата. Днесь или утрѣ, чакамъ отъ него писмо, — каза мюдюръ ефенди и испуснѫ двѣ голѣми кълба димъ.

— Падишахътъ да имаше десетина души учени хитри, като Тодора ефенди, съвѣтници, нѣмаше нужда отъ топове и пушки, — присторено каза Хаджията.

— Право казватъ хората, Хаджи, че не всичко е тъй, както ти се вижда на пръвъ погледъ: на, всички мислѣхме, че хазната е обрана отъ «низами», а какво излѣзе? Излѣзе, че обирачитѣ били прѣдрешени комити, пратени отъ Влашко, — каза Махмудъ-ага и засука дългия си мустакъ.

Хаджи Станю не успѣ да потвърди казаното отъ Махмудъ-ага, ето, че въ стаята се изправи висока плѣщеста човѣшка фигура. Това бѣ заптие отъ Орхание, «нароченъ» куриеръ, испроводено съ «секретна записка» до Мюдюръ-ефенди. На плика бѣ написано: «бързо, важно». Махмудъ-ага освободи заптието и на бързо растврори пакета; дълго врѣме чете записката; Хаджията, по движението на очитѣ и мускулитѣ на лицето у Махмудъ-ага, разбра, горѣ-долѣ, съдържанието на записката. Махмудъ-ага дигнѫ глава, плеснѫ рѫцѣ и тържествено каза: обирачитѣ на хазната биле Тетевенски колибари, а не влашки комити!..

— Видишъ ли, Хаджи, кѫдѣ е била работата! . . . Видишъ ли, кой е задигнѫлъ хазната! На пусто Тодоръ ефенди «ще си бие ангелитѣ» механитѣ влашки. Още днесь му напиши смо по-скоро да се върне при младата си ... ка; пиши му, че обирачитѣ сѫ нашенци, Те...венски колибари! . . .

— Тетевенци да бѫдѫтъ обирачи на хазна-

та! . . . Това го не вѣрвамъ: каймакамъ ефенди има грѣшка; нѣкой го е заблудилъ; поръчителствовамъ прѣдъ падишаха и везира, че въ тетевенско нѣма нито единъ, какъвто и да било, царски душманинъ, — каза натъртено Хаджията на Махмудъ-ага, а на себе си пришепнѫ: Хаджи, «право каза Общи, че затворенитѣ отъ тежки мѫки ще раскриѭтъ работата, и че насъ, като говеда ще ни навържѫтъ и проводѭтъ въ София подаръкъ на пашата».

— Хаджи, познавате ли Тодора Бръмбарьтъ и Стояна Пандуринътъ; отъ кои колиби сѫ казанитѣ колибари?

— Има колиби «Бръмбаритѣ»; всичкитѣ Тодоровци отъ казанитѣ колиби се наричатъ «Бръмбари». Стоянъ Пандуринътъ, чини ми се, е отъ колибитѣ Генчевци.

Хаджията умишлено заблуждаваше мюдюрина: Стоянъ Пандурътъ е отъ колибитѣ Крушидолъ; Тодоръ Бръмбарьтъ е единъ въ голѣмата «челядь на Бръмбаритѣ».

Махмудъ-ага скрои плана за арестуванието на Пандура и Бръмбара; впуснѫ се въ тайна интимна бесѣда съ Хаджията, относително начина за излавянието обирачитѣ на хазната. Хаджията майсторски се прѣструваше като никога удобряваше плановетѣ на Махмудъ-ага. Бидѣйки вѫтрѣшно неспокоенъ и прѣиспълненъ отъ мѫкитѣ на неизвѣстностьта, той силно надуваше дългия чубукъ на мюдюръ-ефенди.

Хаджията не издържа мѫкитѣ на неизвѣстностьта: напуснѫ конака, отиде въ кѫщата на

Доча Мрѫвката и съобщи всичко на Димитра Общи. Горчиви думи се размѣнихѫ между «рицаря на камата» и първенцитѣ Кардански. Отъ морална болка Общи не знаеше кѫдѣ да се дѣне; явно бѣ, като ясенъ день, че дѣлото е раскрито, че не само обирачитѣ на хазната, но и другитѣ съзаклетници ще бѫдѫтъ изловени, изпозатворени и испроводени на бѣсилото. . . .

Махмудъ-ага още не бѣ турилъ на испълнение скроения прѣдъ Хаджията планъ за арестуванието на Бръмбара и Пандура, ето, че въ Тетевене нахълтахѫ десетина конни стажари (суварие-заптии), придружени отъ 50—60 души, въорѫжени помаци. Сганьта нахълта въ двора на конака. Началникътъ на отреда устно съобщи на мюдюрина заповѣдьта на каймакамина, врѫчи му списъка на Тетевенскитѣ колибари, виновницитѣ на обира. Слѣдъ обѣдъ сума свѣтъ (стражари, пандури, помаци) се запѫти за колибитѣ Круши-долъ, Генчевци и Бръмбаритѣ. Махмудъ-ага съ вирнѫта глава, съ накривенъ фесъ, съ засукани на кръвь мустаци, заобиколенъ отъ заптии, пандури и помаци, тръгнѫ на ловъ за «комити» по ханищата, кръчмитѣ, кръстопѫтищата и улицитѣ на Тетевене. По духа на «записката» той изпозатвори всички не Тетевенци, дошли въ града по търговия или друга работа. Надвеч ръ направи визита на Хаджи Станя Станчевъ и му съобщи всичкитѣ новини, що узна отъ (ханийскитѣ стражари, по излавянието на ко- итѣ въ Орхание и село Правецъ. Каза му, ч нѣкой си Димитъръ Общи билъ главатарь на]нницитѣ, които обрали хазната.

Срѣдъ нощь е; отъ къмъ Балкана шумъ и глъчь се носи къмъ Тетевене; множина колибари, навързани като добитъкъ, вървжтъ запъхтени прѣдъ сгань отъ малки властелини: стражари, пандури, помаци викатъ, пѣжтъ, псуватъ навързанитѣ колибари, смѣжтъ се, провикватъ се високо! . . . — тържествено и напето шествуватъ за Тетевене. . . .

Махмудъ-ага съ сънливи очи посрѣщнж героитѣ на деня. Конакътъ се напълни отъ затворници и помаци. Изловенитѣ колибари распрѣдѣлихж на групи, приготвихж прахань и нажежени желѣза; подхвърлихж на тежки мжки Тодора Брьмърьтъ, Стояна Пандурътъ и нѣколко невинни колибари. Писъкъ се дигнж до небесата; кучетата вийнжхж въ махалата, що е близко до конака. Карданци силно почувствувахж, че настжпи «второ пришествие» за людьето на комитета. Отъ страхъ и морални болки се изпокрихж въ миши дупки. До изгрѣванието на зората Махмудъ-ага узна много нѣщо по обира на хазната: Хаджията, Петко Милевъ и Дочо Мръвковъ испъкнжхж прѣдъ очитѣ на мюдюръ-ефенди, като главатари на Тетевенското съзаклетие. На Махмудъ-ага свѣтъ се завъртѣ: спомни си ѣдеца на Петковдень, веселбитѣ въ село Ябланица, сладкитѣ думи на Пѣева и Хаджията, вспомни си всичкö туй Махмудъ-ага, па дигнж ржцѣ къмъ небето и каза: «Боже, тѣзи простаци колибари право ли казватъ, или отъ тежки мжки клеветжтъ най-честнитѣ хора въ Тетевене!» . . . .

На разсъмнованье пристигнж въ Тетевене С—

ханийскиятъ «кжръ-сердаринъ» (полицейски приставъ специално назначенъ за прѣслѣдванието на разбойницитѣ); той бѣ проводенъ отъ каймакамина да издири и хване Димитра Общи. Слугата на бая Цвѣтка при първитѣ удари казалъ на агата, че Общи по срѣдъ нощь ѣхнжлъ черня и заминжлъ за Тетевене. Коста Пандурътъ,*) членъ на комитета, случайно подслуша разговора между мюдюра и пристава, относително издирванието и олавянието главатаря на съзаклетието. Издебна момента, промъкнж се въ дома на Мръвката и комуто трѣбваше пришепнж новината: «Общи е прѣдаденъ; търсжтъ го подъ трънъ и габеръ»...

Голѣмцитѣ на Карданъ се събрахж отъ страхъ и срамъ въ дома на Петка Страшниятъ, рѣшихж и постановихж: Общи на часа да напусне Тетевене и да бѣга за тамъ, гдѣто му очи виджтъ, уши слушжтъ и доклѣ крака му държжтъ. Натоварихж Доча Мръвковъ да съобщи на Общи рѣшението на Карданци. Буля Дочевица запретнж бѣли ржкави, па нареди натъкми, та нахлузи на Общи женски дрехи. Фотаки Караискаки, приятельтъ на Махмудъ-ага, се прѣобрази на стара бабичка. Надвечерь изъ дома на Доча Мръвковъ излѣзе кираджиски конь, осѣдланъ въ самарь, натоваренъ съ дърта бабичка, забрадена до носъ съ черна шамия и въоржжена съ револверъ и кама. Най-вѣрния слуга на Доча поведе коня прѣзъ главата улица на

*) Въ Тетевене намѣсто заптии имаше пандури, мѣстни жители, юначни българи, които получвахж 30 гроша (шесть лева) мѣсечна заплата. Повечето отъ тѣхъ бѣхж членове на комитета.

Тетевене; случайно ги срѣщнѫ Махмудъ-ага бидѣйки придруженъ отъ кѫръ-сердарина.

— Кѫдѣ така въ такива страшни врѣмена на пѫть съ жена? — запита Махмудъ-ага слугата.

— На погребенье въ село Гложане, — каза слугата.

Общи благополучно се измъкнѫ днесь отъ рѫцѣтѣ на турската власть! . . .

XIII.

Гложане и Василь Ионковъ. Прѣзъ Гложане за Плѣвенъ. Властьта е въ диритѣ на Общи.

На нѣколко часа разстояние, по сѣверо-западно направление, отъ Тетевене, по двата брѣга на р. Витъ, е расположено село Гложане, населено само отъ българи. По интелигентность и численость на чело на селата, въ Тетевенско и Орханийско, стои Гложане. Това чисто и голѣмо българско село имà важно значение за първитѣ дни на комитетското дѣло. Първото село, между селата въ Тетевенско, Етрополско и Орханийско, бѣ Гложане, което наведнъжъ прие вѣрата на «бунтовническа България». Причината на това е, че една голѣма часть отъ жителитѣ на Гложане прѣкарватъ въ годината по нѣколко мѣсеца въ Влашко и Сърбия по разна търговия, второ, че това село бѣ родило единъ отъ найдобритѣ, енергичнитѣ мѣстни апостоли, бѣ -о-

дило Василя Ионковъ, първи съпроводникъ на Василя Левски въ Ловченско, Троянско, Тетевенско, Орханийско и Етрополско (глед. кн. Василь Левски, Ст. Заимовъ). Съ доброто си сърдце и съ възвишения си патриотизмъ Ионковъ бѣ спечелилъ умоветѣ и сърдцата на Гложанчани. Думата му за тѣхъ бѣ нѣщо като «Божа заповѣдь». Той си бѣ свилъ топло бунтовническо гнѣздо въ родното си село и отъ тукъ проповѣдваше, въ близкитѣ и далечни села, началата на комитета. Кратката биография на Ионкова гласи така: роденъ въ Гложане, израснѫлъ въ Сърбия и Ромѫния, гдѣто бѣ се надъхалъ отъ началото на свободомислието и бѣ въсприелъ духа на революцията. Вземалъ е участие въ Бѣлградската буна 1862 год., билъ е въ «Българската легия» (1862—1867 год.); близъкъ приятель на Раковски, на Л. Каравеловъ, на войводитѣ Панайотъ Хитовъ и дѣдо Илю, сърдеченъ приятель и другарь на Левски, на Общи и на Ангела Кѫнчевъ; всѣкога е билъ избиранъ за пратеникъ на «комититѣ въ Българско» да зема участие въ генералнитѣ събрания на тайното съзаклетие. (глед. Минѫлото, Етюди върху запискитѣ на Зах. Стояновъ, стр. 30—34).

Интелегентното Гложане, на чело съ Василя Ионковъ, изобразяваше отъ себе си нѣкаква си «тайнствена република», вѣрующа въ близкото пришествие на нѣкакво си «ново българско царство», прѣизпълнено отъ правда и свобода! . . . Една само заповѣдь на Ионкова и цѣлото Гложане ще стане на кракъ да защити честьта на съзаклетието.

Новината за затварянията и мѫченията въ Орхание и Тетевене съ бързината на соколъ прилетѣ въ село Гложане. Между съзаклетницитѣ се дигнѫ тревога до Бога; тѣ прѣдчувствовахѫ, че днесь или утрѣ нѣщо страшно, нѣщо злокобно ще сполети огнищата имъ; мѫчителна безсъница върлуваше въ редоветѣ на Гложанскитѣ републиканци. Умътъ забъркано работѣше, а сърдцето силно тупкаше. Като че ли нѣкакъвъ си зълъ духъ, съ нѣкакви си адски клѣщи, стискаше мозъцитѣ на интилегентното Гложане; мисъльта: «работата се откри, злото и насъ ще посѣти», джелатски мѫчеше тѣхнитѣ гѫрди. . . .

Тъмна, облачна, грозна, мѫчителна нощь надвиснѫ надъ село Гложане; есениятъ дъждъ ту ръсне, ту като изъ рѫкавъ се сипне. Въ домоветѣ на прозорцитѣ не се вижда нигдѣ свѣтлинка, само въ хана на Василя Ионковъ, въ една отъ вѫтрѣшнитѣ стаи, трепти лоена свѣщь. Въ стаята на дървенъ креватъ лежи младъ момъкъ. На ръсть момъкътъ е срѣденъ, лице продълговато, възсухо, бѣлоликъ, черновѣждъ, черномустачичъкъ, очи свѣтли, живи, подвижни, погледи мили, усмивка умайна, гласъ приятенъ, мекъ, кадифянъ, зѫби бѣли, чисти, правилно наредени, носъ орловъ клюнъ, на мускули пъргавъ, на нерви издръжливъ. На 28—30 години. Духъ стремителенъ, съ крилато въображение, духовитъ шегобиецъ, приятенъ събесѣдникъ.

Лоената свѣщь трепти, момъкътъ лежи и физически и морално трепере; физически, защото силна Гложанска треска го люлѣе, морално, тре-

пери защото комитетското дѣло отъ непослушностьта на Общи и простотията и неразборията на «работницитѣ» паднѫ въ рѫцѣтѣ на турскитѣ власти.

Този хубавецъ, и на лице, и на сърдце, момъкъ е Василь Ионковъ **Гложански**.*)

Бѣ срѣдъ нощь; портитѣ на Ионковия ханъ се потропахѫ силно; лоената свѣщь огаснѫ; дъждътъ като изъ рѫкавъ се излива. . . .

— Кой тропа? — попита Гложански.

— Димитъръ **Шопа**,—отговори пѫтникътъ.

Портитѣ се отворихѫ; пѫтникътъ и господарьтъ на хана се пригърнѫхѫ, два чифта рѫцѣ силно се стиснѫхѫ, двѣ уста се цѣлунѫхѫ горещо.... Измокренъ до коститѣ отъ дъжда, Общи нахълта въ стаята на болника; лоената свѣщь отъ ново затрѫптѣ. . . . .

— Бай Димитре, по това врѣме, какво те носи въ наше Гложане? — попита болникътъ.

— Зло, зло, голѣмо зло! . . . Карданци се отказахѫ да дѣйствуватъ съ орѫжие въ рѫка; въ Орхание воиска налетѣ; изпозатворени сѫ главнитѣ дѣйци; обирачитѣ на хазната сѫ изловени до единъ; всичко казватъ, нищо не крижтъ; дѣлото се откри; Карданци ме изпѫдихѫ; рѣ-

*) В. Ионковъ, по поводъ обира на хазната, бѣ осѫденъ на вѣчни окови въ Арганамаденскитѣ рудници – Мала-Азия. Прѣзъ 1875 г. заедно съ Атанаса Узуновъ избѣга отъ рудницитѣ; прѣзъ 1877 год. взема най-живо участие въ дѣлата на българското опълчение на Шипка, при Стара-Загора и Шейново. Слѣдъ освобождението нѣколко години наредъ заема длъжностьта членъ-секретарь при Ловчанската окрѫжна постояна комисия. Прѣди нѣколко години той прѣдаде Богу духъ.

шихъ прѣзъ Гложане да заминж за Плѣвенъ, оттамъ прѣзъ Никополъ за Ромжния и послѣ, дѣ ми очи видмтъ, — каза Общи съ тона на едно съкрушено сърдце.

— Рѣшихж да бѣгашъ, и ти се съгласи?!...

— Да.

— Не, ти не трѣбва да бѣгашъ!

— Какво да се прави?

— На, давамъ ти моитѣ Гложанци; стегни ги, нападни на Тетевене, освободи изловенитѣ съзаклетници, въоржжи ги, нападни на Орхание, смажи войскитѣ, и обяви бунтъ въ страната!..

— Глупости! Сто души Гложанци съ чакмаклийки ще се боржтъ съ хилядо души «низами», въоржжени съ «игленки»! . . . Василе, ти искашъ работи невъзможни. Прѣди три дни имаше защо да се нападне Орханийския конакъ, но сега, при така сложившитѣ се обстоятелства, ще бжде глупость да излагаме на смърть толкова хора.

— Защо прѣди три дни не нападнжхте конака въ Орхание?

— Защото твоитѣ Карданци отказахж да дадмтъ каквато и да била военна помощь.

— Защо ми не обадихте прѣди три дни?

— Знаехъ че си тежко боленъ, и че тия дни ще ходишъ на Ловечъ за доктори и цѣрове.

— И ти сега ще бѣгашъ за Ромжния?

— Както бѣгатъ всичкитѣ генерали на разбити и изплашени войски. Разбитъ генералъ съмъ, това добрѣ разбери, и като такъвъ трѣбва да бѣгамъ дѣто ми очи видмтъ. . . . Не виждашъ ли, че вѣрнитѣ ми войници сж въ затвори и че до единъ ми изневѣрихж! . . .

Карданци оскубахж крилата на Общи, а той отъ своя страна, оскуба голѣмитѣ пера на Василевитѣ крила. Злѣ сложившитѣ се обстоятелства съкрушихж юначното—бунтовническо сърдце на Гложански. Той се примири съ бѣгството на Общи и се распореди да се приготвжтъ нужнитѣ нѣща за пжть до Плѣвенъ—Никополъ. Гложанскиятъ комитетски конь този день бѣ вънъ отъ селото по комитетска работа. Приготвихж куцата, и съ едното око слѣпа, кобилка на Таца; турихж на самара й два чювала сушени круши и едно оцетарско буренце. Общи се прѣдреши въ скжсанитѣ овчарски дрехи на Таца «бинбаши». Гложанскитѣ първенци за послѣденъ пжть се простихж съ гостенина на Василя Ионковъ. Добъръ пжть му пожелахж. Тацо цѣлуна ржка на Димитра и му каза: тия дни съмъ въ Турно-Могуреле, тамъ пакъ ще се видимъ.

— Бай Василе, хайде съ мене въ Турно-Могуреле! Тукъ е опасно да се чака края на разплетения чорапъ, — покани Общи Василя Гложански да бѣгатъ на едно въ влашката земя.

— Тукъ заедно съ моитѣ вѣрни Гложанци ще умрж, — каза Гложански и за послѣденъ пжть стиснж ржката на Общи.

Въ тъмни зори изъ село Гложане излѣзе пжтникъ и хванж кривинитѣ що водятъ за Плѣвенско поле. Куцата и слѣпа кобилка на Таца бинбаши носѣше на гърба си сушени круши и разбития генералъ на Сарсаулъ и Карданъ. Общи съ все сили напираше да се измъкне изъ района наареститѣ и завзетитѣ отъ войска и жандарми мѣстности.

Два часа по-късно, слѣдъ излизанието на Общи, втори пѫтникъ излѣзе изъ Гложане и хванѫ пѫтя, що води за Тетевене. Това бѣ Карданецътъ, който изведе изъ Тетевене Общи и го доведе въ село Гложане.

Изловенитѣ колибари, бидѣйки подхвърлени на тежки испитания, майчиното си млѣко, дѣто се е рѣкло, исказахѫ. Властьта узна, че Василь Ионковъ е човѣкътъ, който първъ пѫть закълналъ въ «новото българско царство» простодушнитѣ колибари, че Тацо бинбаши е единъ отъ обирачитѣ на хазната, и че Гложанци сѫ до единъ комити.

Приставътъ, що бѣ дошълъ отъ Орхание съ специалната задача да издири и хване Димитра Общи, яхнѫ коня, заобиколи се отъ десетина и повече конни стражари и отъ 40—50 души помаци, и се запѫти за село Гложане. На срѣдъ пѫтя срѣщнѫ Карданеца. Свали го отъ коня, распита го подробно кѫдѣ и по каква работа е ходилъ. Карданецътъ се забърка въ показанията си. Приставътъ заповѣда да му ударѭтъ 20 прѫчки.

— Ходихъ въ Гложане на кръщение, — каза Карданецътъ слѣдъ като издържа 20 силни удара.

— Ударѣте му още 50, — заповѣда приставътъ.

— Стара жена водихъ на погребенье.

— Обѣсѣте го съ главата на долѣ, ей на тазъ круша, — заповѣда кѫръ-сердаринътъ.

Съ глава на долѣ Карданецътъ увиснѫ в ь

дивата круша. Помацитѣ и заптиитѣ го бияхж по глава, по крака, дѣ какъ завърнѣхж. На Карданеца очитѣ съ кръвь се налѣхж; свѣтъ му се завъртѣ; мжкитѣ не издържа; каза че старата жена, що водилъ на Гложане, не било жена, а мжжъ, прѣдрешенъ въ женски дрехи. Откачихж отъ крушата Карданеца, дадохж му да си почине и отново го подхвърлихж на мжки. Приставътъ узна, че Димитъръ Общи се намира въ Гложане, въ хана на Василя Ионковъ, и отъ радость хвръкнж. Натоварихж Карданеца на коня и обратно го откарахж на Гложане. На чело на станьта приставътъ тържествено влѣзе въ Гложане. Обсади хана на Ионкова, затвори всичкитѣ слуги и господаря, разтършува, дѣто се е рѣкло, подъ всѣка керамида, но Общи не намѣри. Помацитѣ и стражаритѣ заобиколихж селото, изловихж всички мжжье отъ 20—80 години. Ханътъ на Ионкова се обърнж на затворъ. Накладохж буенъ огънь въ двора на хана, нажежихж нѣколко вериги, що висжтъ по коминитѣ на Гложанчени; слугитѣ на хана подхвърлихж на тежки мжки; въ обора замириса на печено месо. Слугитѣ не издържахж тежкитѣ мжки, казахж кога, какъ, и за кждѣ е заминжлъ Общи.

Изловенитѣ Гложанчени навързахж съ вжжета и вериги и на чело съ Василя Ионковъ и Таца бинбаши откарахж въ Тетевене. Приставътъ остави помацитѣ да конвоиратъ хванжтитѣ комити, а той, придруженъ отъ десеть конни стражари, се спуснж въ диритѣ на Димитъра Общи.

XIV.

Общи застигнжтъ. Неприятни гости. Бѣжанци.

Рѣката Витъ извира изъ дълбочинитѣ на Тетевенския балканъ; по пжтя си за Дунава тя прави хиляди лжкатушки, едни отъ други по-извити. Прибира въ коритото си по-малки сестрици, бистри балкански рѣчици, и заедно съ тѣхъ бурливо се влива при селото Самовитъ въ «тихи бѣлъ Дунавъ». Въ тѣсния басейнъ на Витъ, въ срѣдното и долно течение, сж разположени нѣколко прѣкрасни помашки и български селца. Въ реда на тия селца спада и селото Чериково, разположено на единъ отъ брѣговетѣ на р. Витъ. Въ селото има ханче, построено по вкуса на Крушавскитѣ цинцаре. Притежательтъ на ханчето е нѣкой си Пако, а наемательтъ му нѣкой си бай Пеню.

На 27-и Октомври, привечерь, прѣдъ ханчето се спрѣ пжтникъ-конникъ. Кобилката на Таца бинбаши едвамъ се домъкнж до ханчето на Пака цинцаринътъ. Пжтникътъ бѣ уморенъ не на шега; дори плюнка нѣмаше въ устата му. Той введе кобилката въ обора; свали отъ гърба ѝ двата чувала сушени круши, посла ѝ слама подъ краката, даде ѝ сѣнце и поиска отъ ханджията бай Пеня да му приготви нѣщо за вечеря. Общ три дни и три нощи не бѣ нито спалъ, нито ял сега се усѣщаше извънредно уморенъ и изгла нѣлъ. Бидѣйки увѣренъ, че се намира вънъ о

района на ареститѣ и прѣслѣдванията спокойно се навечеря и рѣши да прѣнощува въ ханчето, — смѣташе сутриньта рано да отпжтува за Плѣвенъ, да се скрие въ дома на Анастасъ попъ Даниловъ, и да чака благоприятна минута за прѣхвърляние оттатъкъ Дунава.

Слѣдъ вечеря въ кжта на обора, гдѣто обикновено кираджиитѣ спжтъ при добитъка си, Общи се расположи на спанье; двата чувала сушени круши употрѣби на мѣсто дюшекъ, на тѣхъ отгорѣ се сви като куче, а буренцето нареди за възглавница; задрѣма, заспа и се унесе, чрѣзъ сновидѣния, въ царството на страхотиитѣ и ужаситѣ на истезанията, що ставахж въ Тетевене и Орхание . . . . Общи спѣше въ обора на Пака безъ да подозира, че по стъпкитѣ му дебне Орханийскиятъ кжръ-сердаринъ.

Отъ Гложане кжръ-сердаринътъ се впусна въ диритѣ на Общи, като копой въ диритѣ на подгонена лисица. По пжтя гдѣ кого срѣщнж началнически пита: «отъ тукъ кога минж овчарьтъ съ куцата кобила, натоварена съ два чувала и едно малко буренце?»

Пжтницитѣ, работницитѣ по полето опжтвахж кжръ-сердарина въ диритѣ на Овчаря-оцетаря. Нѣкой си евреинъ, отъ ония що ходжтъ по селата та разнасятъ «амириканско платно», игли, конци и разни ебрешими, срѣщнжлъ се съ овчаря-оцетаря на кръстопжтя Буковица-Черикове; размѣнилъ нѣколко думи съ човѣка, що каралъ куца кобилка. Кжръ-сердаринътъ узна отъ евреина, че [illegible]тникътъ-оцетарь заминжлъ за село Черикове.

Тъмна есенна дъжлива нощь покрива Плѣвенския хоризонтъ. Подъ шума на дъждовнитѣ капки кобилката на Таца бинбаши мързеливо глождe стръкове отъ магарешки бодили въ обора на Пака чорбаджи. Чериково спѣше, само въ хана на Пака свѣтѣше газениче. Кжръ-сердаринътъ се спрѣ прѣдъ хана; разбуди ханджията, распита го подробно за нѣкакъвъ си пжтникъ овчарь-оцетарь; отъ радость трепнж като узна, че «главатарьтъ на комититѣ» сега спи въ обора при добитъка. Кжръ-сердаринътъ се распореди: стражаритѣ, съ запрегнжти «винчестери въ ржка», обсадихж обора. Кметътъ, старѣйшинитѣ и селската стража на часа се явихж прѣдъ «свѣтлото лице» на кжръ-сердарина. Каза имъ се какъвъ гостъ лежи въ обора на Пака чорбаджи. Кжръ-сердаринътъ заповѣда живъ да му хванжтъ овчаря-оцетарь.

Бай Пеню, съ газениче въ ржка, дебнишкомъ се вмъкнж въ обора и съ погледа на подплашена свиня изгледа дълбоко спящия пжтникъ-оцетарь-крушарь. Сега Общи спѣше за смѣтка на три нощи, прѣкарани въ мжчително безсъние; ето защо не усѣти влизанието на бай Пеня въ обора. Бай Пеню закачи газеничето на стѣната и излѣзе вънъ отъ обора.

— Спи, спи, спи, дълбоко спи! — каза ханджията на кжръ-сердарина, и до земя се сниши.

Планъ се скрои за олавянието на дълбоко-спящия бунтовникъ. Стражари съ запрѣгнжти револвери, селяни, въоржжени съ сопи, съ кмета на чело, влѣзохж въ обора. Дебнишкомъ, безъ шумъ, се приближихж до спящия овчарь-оцетарь, заобч-

колихж го отъ вси страни, разгледахж го добрѣ: трептението на свѣщьта и присжтствието на толкозъ свѣтъ пробуди спящия; той отвори очи и доклѣ се сѣти, що се върши на около му, бѣ хванжтъ, обезоржженъ и вързанъ съ вжже за дебелиятъ буковъ стълпъ, що подпира покрива на обора. *)

Кжръ-сердаринътъ нанесе плѣсникъ по лицето на овчаря-крушарь. Той му отвърнж съ голѣма храчка, която енергично лѣпнж върху политѣ на кжръ-сердарския му шинелъ.

— Не плюйте, че ще ви смажж! — искрѣска кжръ-сердаринътъ.

— Не удряйте, че ржката ви ще изсъхне, — каза оцетарьтъ.

— Кой сте? По какво работа ходите?

— Не виждашъ ли? Оцетарь съмъ, круши продавамъ.

— Ти не си ли Димитъръ Общи?

— Оцетарь съмъ, круши продавамъ: не виждашъ ли крушитѣ въ двата човала!

— Кажи, кой си? инакъ ще те прѣбиж като куче! .

— По-скоро ме карайте въ Плѣвенъ: тамъ всичко на каймакамина ще кажж.

— Тукъ, тукъ, на менѣ всичко ще кажешъ! . . .

---

*) Въ първо издание на II-ра книжка «Минжлото» е казано, че Общи е хванжтъ обѣдвайки самъ въ една стая на хана; прѣзъ 1890 год. распитахме лица, които добрѣ знаяхж факта за арестуванието на Общи въ село Чериково. Увѣрихж ни, че той е хванжтъ въ врѣме на дълбокъ сънъ, по начинъ, както тукъ, и[illegible] второ издание на II-ра книжка, излагаме.

— Има много да чакашъ?

— Ти не си ли голѣмецътъ на комититѣ, що обрахѫ хазната?

— Та какво отъ това?

— Казвай, ти ли си?

— Та и да съмъ, тебъ какво отъ това?

— Казвай, ти ли обра царската хазна?

— Круши продавамъ, петъ пари оката; разбра ли? — сърдито каза вързаниятъ оцетарь.

Кѫръ-сердаринътъ ритнѫ въ слабинитѣ вързания за стълпа крушарь-оцетарь и напуснѫ обора. Селската стража и нѣколко стражари останѫхѫ да вардѭтъ добрѣ овързания за стълпа бунтовникъ.

Кобилката на Таца бинбаши милозливо изгледа ѣздача си, по конски нѣщо изхърхори и продължи да гризе стръкове отъ бодили.

Протоколъ се състави за арестуванието на крушаря-оцетарь. Общинскиятъ печать се лѣпнѫ върху политѣ на протокола. Съ писанието на протоколъ кѫръ-сердаринътъ искаше да печели слава прѣдъ голѣмцитѣ на деня.

На другия день крушаря-оцетарь откарахѫ въ Плѣвенъ. Исправихѫ го прѣдъ каймакамина, Исмаилъ-бея. Общи, засмѣнъ до уши, весело, шеговито, свободно расказа на Исмаилъ бея, що е вечерялъ въ Чериково, какъ си приготвилъ легло въ обора, какъ заспалъ, какво сънувалъ, и като се събудилъ видѣлъ сумма свѣтъ на около си, държащъ въ рѫцѣ свѣщи, пушки, сопи и револвери . . . . расказа за плѣсницата и храчката, за размѣненитѣ думи съ кѫръ-

сердарина, и за ритнята, що му нанесълъ той въ слабинитѣ. Слѣдъ това категорически поиска отъ бея да се накаже кжръ-сердарина за несправедливо нанесенитѣ нему плѣсници иританици. Каймакаминътъ се смая отъ живостьта, шеговитостьта и веселостьта на крушаря-оцетарь. Подъ дрехитѣ на овчаря той виждаше господинъ, който добрѣ владѣе турския езикъ и още нѣколко чужди езици. Беятъ съ особено почитание попита човѣка, прѣдрешенъ въ овчарскитѣ дрехи на Таца:

— Не сте ли, вие, Димитъръ Общи, когото Орханийската полиция търси по обира на хазната?

— Да, азъ съмъ сжщия, когото търсжтъ въ Орхание.

— Кажете, какъ извършихте обира?

— Ни вамъ, ни на пашата въ София ще кажж какъ обрахъ хазната, а ще кажж защо ж обрахъ.

— Кажете защо?

— Не сте ме сждия, та нѣма защо да ви расказвамъ. Тя е дълга и широка: тамъ, въ София или Цариградъ, ще се разберемъ, — каза Общи така, та бея разбра, че на Плѣвенъ не е писано въ календаря да разиграва политика.

Исмаилъ-бей телеграфически обади въ Руссе, София и Орхание за арестуванието на Д. Общи.

Масхаръ-паша извика Исмаилъ бея на апарата. Между Плѣвенъ и София се завърза дълъгъ разговоръ. Масхаръ заповѣда подъ силна стража да се испроводи крушарьтъ-оцетарь въ Орхание и се прѣдаде въ ржцѣтѣ на сждебния изслѣдователь, Кяз[illegible]-ефенди.

Плѣвненски и Орханийски конни стражари, съ кжръ-сердарина на чело, подкарахж Крушаря по шосето Плѣвенъ-Орхание. Смирената кобилка на Таца бинбаши крѣхтѣше между добрѣ охраненитѣ стражарски коньe. За самаря й съ дълго вжже бѣ привързанъ бай Пеню ханджията: Кжръ-сердаринътъ се осъмни въ вѣрноподаническата чистоплътность на ханджията, ... Бай Пеню и кобилката на бая Таца много си приличахж по здраве, по богатство, по умствена нищета и по пжргавина на краката. Още при първа зла срѣща, тѣ се разбрахж, ржка си подадохж и задружно опъвахж пжтя за Орхание. Бай Пеню неотлжчно се намираше при опашката на милата си другарка сѫпжтница.

Кобилката и бай Пеню, макаръ невинни, въ качеството си на «политически прѣстжпници» омърлушано стъпвахж по добрѣ отъпканото Плѣвенско шосе.

Затворницитѣ обѣдвахж въ Луковитъ, прѣспахж въ Ябланица. Неприятни гости бѣхж на чорбаджи Марка.

Прѣдъ портитѣ на хана Марко Минчевъ посрѣщнж кжръ-сердарина. Много пжти кжръ-сердаринътъ е бивалъ гостъ на чорбаджи Марка, когато, по служба, е обикалялъ околноститѣ на Ябланица и Вѣдраре. Колко баници, колко печени кокошки и пържени яйца е изѣлъ кжръ-сердаринътъ въ кжщата на чорбаджи Марка, това знае само баба Марковица. Кжръ-сердаринътъ и чорбаджи Марко сж отдавнашни добри приятели.

— Добрѣ дошле, добрѣ, дошле! кждѣ тъка

сте ми ходили и за кждѣ карате тѣзи хора? — поздрави и попита чорбаджи Марко.

— Добри гости ви доведохме: главатарьтъ на комититѣ и ханджиятъ, който искаше да го скрие.

Чорбаджи Марко като разбра, какви гости му докарали, не посмѣя да изгледа нито Крушаря, нито ханджията, нито куцата кобилка; съ наведени очи отведи кжръ-сердарина въ сжщата оная стая, въ която Христо Пиронковъ на 15 октомври кръсти въ вѣрата на комитета чорбаджи Марка Минчевъ.

Кжръ-сердаринътъ заповѣда: затворницитѣ и кобилката да се затворжтъ въ малкия оборъ, Крушаря да привържжтъ добрѣ съ яки вжжета къмъ стълша, стражарскитѣ коньe да нареджтъ въ голѣмия оборъ, селската стража да се свика, да се удвои и утрои, и цѣла нощь да стои при затворницитѣ на «часи», подъ надзора на дежурни заптии.

Заповѣдьта се испълни: Крушаря увързахж съ вжжа и оковахж въ вериги, бай Пеня привързахж, къмъ яслата наредъ съ кобилката.

На чорбаджи Марка небето наопаки се обърнж: такива неприятни гости той за пръвъ пжтъ приема въ дома си. Не се стърпѣ, повика Мика, заведе го въ най-затънтеното кжтче на зимника и го распита подробно за главатаря на комититѣ.

— Отъ двамата затворници, кой е главатарьтъ на комититѣ?

— Онзи, що имаше на ржцѣтѣ си желѣзни

гривни. Той е сѫщиятъ, когото ти знаешъ подъ името Хаджията, който се прѣпираше съ Паиси, помнишъ, за владици и патрици и за турскитѣ золумлуци. Той е сѫщиятъ, който уби Дякона и обра хазната. Той е сѫщиятъ, който взе на чорбаджи Патя 30 лири въ Чомпилската клисура.

— Нима този овчаринъ е Хаджията, що дохаждаше у насъ по търговия? Нима той уби Паисия? Боже света Богородице! — каза Марко, въздъхнѫ и отъ все сърдце се прикръсти.

— Другиятъ затворникъ познавашъ ли?

— Пръвъ пѫть го виждамъ.

— Синко, Мико, никому нищо да не си продумалъ, че познавашъ «главатаря на комититѣ» . . .

— Цѣль день е пѫтувалъ, трѣбва да е много гладенъ; ще му занесѫ хлѣбъ, сиренье, и нѣколко суджука, — каза Мико и чакаше съгласието на баща си.

— Стой, таквозъ добро не струвай: на главата ми огънь ще запалишъ — кѫръ-сердарътъ какво ще каже?

— Скришомъ ще му подхвърлѭ парче хлѣбъ и нѣколко суджука.

— Неприятни гости, неприятни гости! по-добрѣ би било да не бѣхѫ дохаждали! Дръжъ се, да не се истървешъ прѣдъ кѫръ-сердарина, — заповѣда бащата на сина, напуснѫ зимника и отиде да разговаря съ кѫръ-сердарина.

Селската стража утроена се яви на сцената. Една часть отъ нея се настани въ обора при затворницитѣ, а другата завзе позиции около обора. Нѣ-

колцина отъ момчетата бѣхѫ членове на комитета. Мико имъ пришъпнѫ кого и защо го пазѭтъ. Бай Пеню бъркаше да се завърже таенъ и интименъ разговоръ между Крушаря и селската стража. Мико наруши заповѣдьта на баща си: съ баница нагости «неприятнитѣ гости;» това станѫ чрѣзъ момчетата отъ вѫтрѣшната стража. По срѣдъ нощь въ главата на Мика блѣснѫ мисъльта: да се отвърже Общи, да му се снемѫтъ веригитѣ и заедно съ него стражата да избѣга въ гората. Пришепнѫ мисъльта си на вѣрнитѣ си другари. Мислѣхѫ, кроихѫ, и най-сетнѣ рѣшихѫ, че по-добрѣ е да се седи въ Ябланица, отколкото да се бѣга зимно врѣме по гората.

Кѫръ-сердаринътъ се расположи на богата трапеза самъ саминичъкъ; чорбаджи Марко лично му прислужваше. Кѫръ-сердаринътъ, слѣдъ като пийнѫ и похапнѫ, встѫпи въ интимна бесѣда съ домакина по злобата на деня: затварянията въ Орхание и Тетевене. Подробно му расказа, какъ е станѫло откриванието обира на хазната; какъ сѫ се исказали Божко и Велчо, какъ той изловилъ комититѣ въ Правецъ, въ Гложане, какъ стъпилъ въ диритѣ на Общи и какъ го хванѫлъ въ село Чериково. Обади му, че обирачитѣ на хазната до единъ се изловени, че Тетевенския и Орханийски затвори сѫ прѣпълнили отъ комити-разбойници. Чорбаджи Марко си вспомни думитѣ на Пѣева: «обирачитѣ на хазната се въ Тетевене, а ние съ дѣда Пиронковъ отиваме себе си да диремъ по влашкитѣ кръчми и пазари»». Кѫръ-сердаринътъ расказва, чорбаджи Марко машинално му

хѫка, а въ главата му редомъ се изреждатъ сценитѣ и разговоритѣ, що станѫхѫ въ врѣме на гощавката и кръщавката, тъкмо прѣди 13 дни.

— Казвате, че обирачитѣ били тетевенски колибари, и че били до единъ изловени; тогава Пѣевъ що ще прави въ Ромѫния? — осмѣли се да попита чорбаджи Марко.

— Ще му се заповѣда да се върне.

— Я се върне, я не — продума на себе си Марко Минчевъ.

Слѣдъ вечеря гоститѣ на Марка не мирувахѫ: ту коньетѣ се ритахѫ въ обора, ту стражаритѣ помежду си се псувахѫ за нищо и никакви причини, ту крушарьтъ дигаше врѣва да го освободѭтъ отъ стълпа и да му дадѫтъ постеля. Вика, вика крушарьтъ, па дигнѫ гласъ та запѣ нѣкаква си албанска пѣсня — запѣ пѣсеньта за Скендеръ-Бея — борбата му съ Султанъ Мурада за независимостьта на Албания. Окованиятъ въ тежки вериги пѣвецъ прочувствено испѣ епопеята на Скендера. Заптиитѣ, повечето албанци, съ особено почитание и малчание изслушахѫ пѣсеньта за албанския герой. Бай Пеню се нажали, дори си поплака, навѣрно не за печалната сѫдба на Скендера, а за милитѣ си дѣчица, които оставаше безъ пулъ безъ пара на срѣдъ пѫтя.

Пѣвецътъ млъкнѫ, всичко, съ исключение на селската стража, заспа. Марко се прибра подъ «китената» черга и се помѫчи да заспи. Какъвъ сънъ те е патило!... Главата му бѣ се обърнѫла на

тръвна отъ пчели: рой отъ мисли ту нахълтвахѫ въ мозъка му, ту изхвръкквахѫ изъ него, ту пълзѣхѫ, ту бръмчахѫ, ту се боричкахѫ, а по нѣкога си думахѫ и много грозни думи . . . . . Чорбаджи Марко не можеше да хване ключа на събитията, които бързо, едно слѣдъ друго, дойдохѫ та изнасилихѫ мирното му битие и чорбаджийското му благоденствие. — Отъ една страна Тодоръ Пѣевъ, Христо Пиронковъ, Хаджи Станю, Дочо Мръвковъ, Петко Милевъ, голѣмци на «новото българско царство», обиръть на хазната за смѣтка на комитета, убийството на Пайсия, а отъ друга, затварянье на толкова свѣтъ, олавянието на Хаджията, убиецътъ на Паисия, участието на Мика въ дѣлата на комитета, кръщаваниьето му отъ Пиронкова . . . , всичко туй не бѣ за ябланския умъ на чорбаджи Марка . . .

Чорбаджи Марко слухти подъ «китената» черга, Общи се мѫчи въ обора при Тацовата кобилка, а въ това врѣме (прѣзъ сѫщата нощь) на дунавския брѣгъ се извършвахѫ подвизи отъ бѣгство — нѣколцина отъ по-виднитѣ съзаклетници на «Шишманъ,» «Карданъ,» Троянъ, «Борисъ,» «Алцеко,» «Асѣнь,» «Перунъ» прѣгазихѫ безъ паспортъ водитѣ на «тихъ бѣлъ Дунавъ.» Тази нощь даде на влашката земя още нѣколко политически прѣстѫпници — нови бѣжанци — нови емигранти — нови скиталци — мѫченици, нови «немили недраги». . . .

Тъмна, влажна, студена, облачна, есенна нощь накрива дунавската равнина; Карпатитѣ и Балканитѣ сѫ наметнѫти съ гѫсти есенни облаци.

Есенниятъ дъждъ непрѣкжснжто р ъ м т и по влашко поле и българско доле. Тихъ бѣлъ Дунавъ мудно клати воднитѣ си масси и ги праща даръ на Черното море. Сѣверо-источниятъ вѣтъръ по есенному бучи, водитѣ на тихия Дунавъ прѣобръща на разярени, распѣнени вълни — бучи вѣтърътъ та брули оголѣлитѣ пржчки на дунавскитѣ върбалаци; тѣ пищжтъ и свирятъ нѣкакво си «заплетено самодивско хоро.» Подъ монотонния шумъ на есенния дъждъ, подъ еднообразното виение на върбалака и плѣсканието на разяренитѣ вълни, турската погранична стража спи дълбоко въ вардачнитѣ б о р д е и. Въ турскитѣ стражарници, по цѣлата линия, се не вижда никаква свѣтлинка. Изъ върбалака, що е по-горѣ отъ Орѣхово, въ тази грозна есенна нощь, господинъ нѣкой си тайнствено се скита. Той се приближи при старата хралупата върба, свидѣтелка на славата и величието на Г е н д ж ъ - а а Орѣховски, и П а з в а н т ъ-о л у Видински, — приближи се, разгледа ж въ тъмнината, почука ж оттукъ-оттамъ, каза си нѣщо на ума и слѣдъ това се намърда въ широката й и сгодна за седѣние хралупа. Старата върба се намира на нѣколко крачки отъ брѣга на Дунава.

Надъ върбалака, на дунавския ронливъ брѣгъ, въ тъмнината се потава турската стражарница. Турскитѣ низами-вардачи, дели-ормански ч и т а ц и и анадолски д а н г у л и, завити въ скжсани шинели, свити на кжлбо, като псе на сѣно, подъ шума на дъжда и виеньето на върбалака спжтъ прѣспокойно и сънуватъ сладки сънища — сънуватъ вити баници, тлъсти кокошки, яйца а

очици, български моми и невѣсти и «съкъзка мастика». . . . На ромжнска страна, срѣщу турската стражарница, на лѣвия брѣгъ на р. Шилъ (дунавски притокъ) прѣдъ влашката караулница гори силенъ огънь. Прѣдъ и около караулницата се растъпква доробанецъ съ пушка на рамо — растъпква се и подъ носъ тънаника влашката пѣсенъ «фрунза верде» — «зеленъ листецъ — буково дърво». Влашката караулница е расположена на нѣколко километра отъ дунавския брѣгъ на вжтрѣ — въ задницата на шилския балталъкъ. Отъ турския брѣгъ изглежда, като че ли огъньтъ гори не въ Бекетския върбалакъ, а негдѣ далече, далече, при политѣ на Карпатитѣ. . .

Бѣженецътъ се намърда въ широката хралупа на старата върба, и се вслуша въ виеньето на върбалака и плѣсъка на дунавскитѣ вълни. Страхътъ и нощнитѣ грозотии го наведохж на бабешки халюцинации (видѣния): плѣсъка на вълнитѣ вземаше за кикотенье и распра на самодивитѣ, бучението на върбалака за виенье на глутница вълци. По едно врѣме му се стори, че хиляди нечисти духове нахълтахж въ върбалака, и че ще го грабнжтъ и отнесжтъ въ дъното на рѣката. . . .

Измжченъ отъ видѣнията бѣженецътъ напуснж хралупата, приближи се при рѣката и напрегнжто се вгледа въ тъмнината по посоката Орѣхово: чакаше наетитѣ прѣзъ деня лодкари, да го прѣхвърлятъ на влашкия брѣгъ. Никъкви лодкари се не виждахж, а дунавскитѣ вълни ревжтъ т се кжсатъ. . . . Бѣжанецътъ отново се завърнж

въ грозната хралупа и отново се поддаде на грозни видѣния. . .

Срѣдъ нощь е; въ шилския балталъкъ пропѣхж самодивски пѣтли; прѣдъ влашката караулница огъньтъ огаснж; злитѣ духове, що обитаватъ дунавскитѣ води, наискочихж по брѣга; одавникъ нѣкой си, овчарь Козлудуйски, съ върбова пищѣлка засвири на хоро; дунавскитѣ русалки, голи-голинички, се хванжхж на самодивско хоро. . . . На бѣженеца широката хралупа се видѣ извънредно тѣсна: «лодкаритѣ ме излъгахж» — си каза той и хрипнж да върви за Орѣхово; за послѣдень пжть се вслуша той въ плѣсъка на дунавскитѣ вълни и чу нѣкакво си клепанье — оговоренъ знакъ съ лодкаритѣ. «Спасенъ съмъ» каза и се озова на брѣга. Двамина бѣлодрешковци, власи отъ Орѣхово, съ все сили теглѣхж край брѣга рибарска лодка. Бѣженецътъ ги видѣ, отъ радость прѣмрѣ. . . . Лодката се приближи, бѣженецътъ нѣщо пришепнж на дългоризеца влахъ и се метнж въ лодката. Лопатитѣ се дигнжхж високо и лодката чевръсто запори дунавскитѣ вълни. На Орѣховското пристанище испищѣ силно пароходната свирка. Пароходътъ «Радецки» се запжти за Ломъ-паланка. Пъхтението на машината, шумътъ на колелата, пароходнитѣ фенери въ дънъ вода пропждихж злитѣ духове, що се навъртахж около старата и хралупата върба. . . . Бѣлодрешковцитѣ власи рибари, съ лопати въ ржка, отворихж силна война на дунавскитѣ разярени вълни. Борбата бѣ неравна: вълнитѣ по «кефа» си разигравахж г-

барската лодка. Пароходътъ мина край самата лодка; дежурниятъ капитанъ видѣ борящета се съ вълнитѣ лодка; «това сж контрабандисти или на тютюнь, или на соль» си каза той и прѣспокойно си заминж.... Слѣдъ дълга борба лодката се допрѣ до ромжнския брѣгъ. Прѣмрѣлъ отъ радость бѣженецътъ стъпи на «спасителната земя»; въ шепата на юначния рибарь той спуснж трийсетъ лири турски. Сърдечно му стиснж мускулистата ржка и нагази въ шилския балталъкъ...

Бѣженецътъ бѣ отъ виднитѣ комитетски дѣйци — той е синъ на чорбаджи Мишо. До откриванието на обира той бѣ секретарь и касиерь на комитета «Драко».

Въ сжщата грозна, есенна, дунавска нощь, по-долѣ отъ Свищовъ, гдѣто днесь стърчжтъ паметницитѣ на «освободителната война» се явихж двамина рибари-турци, контрабандисти на турски тютюнь и влашка соль. Широката имъ рибарска лодка, като трѣска се мѣташе по дунавскитѣ распѣнени вълни. Мехмедъ-чаушъ — така се казва стопанинътъ на лодката — мжжествено се испъчи на брѣга и тихо подсвирнж нѣкому си. Въ отговоръ на подсвирканието, сѣкашъ, изъ земята израснж висока човѣшка фигура. Бѣженецътъ се приближи при лодкаритѣ-турци; шепнишкомъ си размѣнихж нѣколко думи; слѣдъ това бѣженецътъ съ трепетъ на душа се намѣсти въ рибарската лодка на свищовскитѣ турци-рибари. Широкоплещестиятъ, рунтаво-гжрдестиятъ и жиластиятъ Мехмедъ-чаушъ силно дръпнж лопатитѣ и лодката като трѣска полетѣ по

разяренитѣ дунавски вълни. Бѣженецътъ, отъ страхъ, трепетѣше като листо. Закоренелиятъ контробандистъ, побѣдительтъ на дунавскитѣ вълни, прѣспокойно направляваше лодката си къмъ брѣга на Молдованитѣ, гдѣто го чакахѫ нѣколко «денка» контрабанда влашка соль. И въ лодката имаше нѣколко «денка» контрабанда турски тютюнь. Побѣдительтъ на дунавскитѣ есенни бѣсове благополучно стовари на ромѫнския брѣгъ непознатия нему бѣженецъ... младиятъ момъкъ, синъ на богата вдовица, секретарь на комитета «Шишманъ» отъ благодарность напълни съ злато шепата на Мехмедъ-чауша, и доволенъ отъ сѫдбата си нахълта въ балталъка, що е по-долѣ отъ Зимничъ, въ който балталъкъ прѣзъ 1877 год. (освободителната война) генералъ Скобелевъ бѣ скрилъ цѣла русска девизия и оттамъ прѣгази великата славянска рѣка. . . . . . .

. . . .

По-долѣ отъ Орѣхово, прѣзъ нощьта, срѣщу първий ноемврий 1872 год., нѣколко Карданци, Боянци, Сарсаулци и Борисовци прѣминѫхѫ безъ паспортъ турската граница — стѫпихѫ на влашката земя въ качеството си на политически бѣжанци. . .

XV.

Турско военно положение. — Тържествено влизанье въ Орхание. — Първитѣ показания на Общи. — На пѫть за София. — Срѣщата при село Враждебна. „Добрѣ дошелъ комита гяуръ“.

София телеграфически обади на Руссе, че властьта, при дирението обирачитѣ на хазната, се е натъкнѫла на нѣкакви си «тайни български революционни комитети»; Руссе обади на Цариградъ случайнитѣ открития на Орханийската полиция; Цариградъ заповѣда да се обявватъ на военно положение околийскитѣ и общински центрове, огнища на революционнитѣ комитети. Нѣколко баталиона низами и дунавската конна жандармерия завзехѫ слѣднитѣ градове: Орхание, Тетевене, Етрополе, Троянъ, Плѣвенъ, Вратца. По личната заповѣдь на Акифъ паша — валия (главенъ-управителъ) на Дунавската область — се организирахѫ башибозушки тълпи и подъ рѫководството на конни стражари се распратихѫ по села и градове да дирѫтъ, откриватъ и затварятъ нѣкакви си «тайни комитети». Въ завзетитѣ градове и села се дигнѫ страшна олелия. По царски друмища, по селски пѫтища, по кърски ханища кръстосвахѫ низами, башибозуци, конни и пѣши стражари; кого дѣ срѣщнѣхѫ задържахѫ, биехѫ, обирахѫ (понѣкога и обезчестявахѫ) и го откарвахѫ въ «конака» въ качеството му на «таенъ комита».... Нѣкой си Стоянъ, нарицаемъ Хъртлето отъ

село Литаково отива съ младата си невѣста на гости у кумеца си, живущъ въ съсѣдното село. Помаци — башибозуци го срѣщатъ на пѫтя, спирѫтъ го, распитватъ го за кѫдѣ така, въ такива разбъркани врѣмена, е тръгнѫлъ съ младата си невѣста. «На гости у кумеца» билъ отговора на простодушния селянинъ. Башибозуцитѣ разбрали че отива на гости у «комитета». Вързватъ го, обезчестяватъ жена му и го откарватъ за Орхание. Въ Орханийския затворъ го били до умиранье и слѣдъ като се увѣрили, че той нѣма нищо общо съ «тайнитѣ комити» пуснѫли го съ прѣчупени ребра да се завърне на бащиното си огнище. Много моми и невѣсти по селата бѣхѫ обезчестени отъ низами, башибозуци — помаци и черкези — и отъ турски стражари. По-богатичкитѣ селяни бѣхѫ истезавани и обрани подъ прѣдлогъ, че сѫ скриватели на «тайни комити», или пъкъ че сами сѫ такива. Колко баници, кокошки, яйца и масло се изѣдохѫ за смѣтка на «тайниитѣ комити» отъ турската паплачъ по селата, това могѫтъ да кажѫтъ само селянитѣ отъ тѣзи околии. Сѣки день навързани селяни се карахѫ отъ башибозушкитѣ тълпи въ Орхание и Тетевене. Повечето отъ навързанитѣ селяни бѣхѫ съвсѣмъ невинни хора по отношение на българското съзаклетие; мнозина отъ тѣхъ за пръвъ пѫть чувахѫ думитѣ «тайна комита». Турскитѣ власти въ простотията си распространявахѫ чрѣзъ бой и затваряные между селската масса, непосветена въ дѣлата на комитета, мисъльта за сѫществуванието на нѣкакво си «ново

българско царство», наречено **таенъ комитетъ**. Ханищата, оборитѣ, по-голѣмитѣ здания въ Тетевене и Орхание сж обърнжхж на врѣменни затвори. Въ Орханийско, Тетевенско, Етрополско, Троянско дѣте писнж въ утробата на майка си, дѣто се е рѣкло, отъ золумлуцитѣ на побѣснѣлитѣ низами, стражари и башибозушки тълпи. Много училища, църкви и по-видни домове бѣхж притършувани за оржжие, писма и други комитетски нѣща. Учебници, наустници, псалтири, псалтики, търговски и любовни писма, разни записи се събирахж на купища отъ невѣжитѣ заптиета, завързвахж ги въ чували и ги испращахж въ София подаръкъ на Масхаръ-паша. Между запрѣнитѣ «псалтири и наустници» въ чувалитѣ се намирахж и комитетски печати, квитанции, писма, «лозинки» (ключове за шифриранье и дешифриранье на писма), дълги списъци на лица и много номера отъ вѣстникъ «Свобода», (органъ на Бълг. т. р. комитетъ, редактиранъ отъ Каравелова) паднжхж въ ржцѣтѣ на турскитѣ заптии. Тетевенско и Орханийско напълнихж нѣколко чувала съ вѣстникъ «Свобода» и съ драмата «Хаджи Димитъръ Асѣневъ».

Турскитѣ офицери и жандармски пристави се държахж много непристойно спрѣмо затворенитѣ «комити» и «некомити» българи. Заповѣдвахж да ги бижтъ по голо, да ги бѣсжтъ съ главата на долѣ, а извѣстни мѣста по тѣлото имъ да горжтъ съ нагорещено желѣзо.

Българското население въ завзетитѣ села и градове бѣ подложено на плѣнъ, на истезания

и на **голѣмо безчестие,** каквото безчестие може да се извърши само при едно «турско военно положение»....

Кжръ-сердаринътъ, Рюзгяръ-чаушъ, се събуди рано, поблагодари на чорбаджи Марка и заповѣда на отреда да се приготви за пжть. Стражаритѣ въ тъмни зори натовирихж Общи на куцата кобилка и хванжхж пжтя за Орхание. При ханищата на село Осиковица пжтницитѣ се срѣщнжхж съ въоржжена тълпа отъ помаци-башибозуци. Отъ стражаритѣ помацитѣ узнахж кой ѣзди куцата кобилка на Таца бинбаши; начоголихж го като врабци бухала, и съ стиснжти юмруци му се заканвахж. Общи ги изгледа съ иронична усмивка на уста и пуснж нѣщо нецензурно по тѣхенъ адресъ. Нѣкой си Шайнъ, рунтавогжрдестъ помакъ, се спуснж и нанеси силенъ ударъ по гърба на Общи. Другъ въ яда си извади ножъ да коли «комитата». Кжръ-сердаринътъ и на двамата помаци зашлеви по плѣсница: «той е паша на комититѣ, а паша, какъвто и да бжде той, никога се не бие отъ простацитѣ и дебелацитѣ като васъ» каза Рюзгяръ-чаушъ и заповѣда на башибозуцитѣ да си вървжтъ по работата. Слѣдъ една малка закуска керванътъ отъ стражари, на чело съ кжръ-сердарина, се запжти за Чипило-Правешкитѣ ханища.

Орханийскиятъ каймакаминъ отъ Плѣвенъ бѣ увѣдоменъ телеграфически, че този день въ Орхание ще бжде докаранъ Димитъръ Общи, главатарятъ на хазнатаритѣ. Неизвѣстно по кои съображения, навѣрно отъ женско любопитство,

той рѣши да посрѣщне виновника на обира при Чипило-Правешкитѣ ханища. Заобиколенъ отъ офицери, пристави, стражари и тълпа отъ Орханийски турци първенци, каймакаминътъ се яви на бай Цвѣтковото ханче. Тукъ взводъ низами и стотина башибозуци помаци пазѣхѫ клисурата отъ нѣкакво си нападение. Прѣди нѣколко дни бай Цвѣтко бѣ затворенъ, окованъ въ тежки желѣза и хвърленъ въ зандана; ханчето днесь бѣ безъ господарь. Сега ханчето бѣ се обърнѫло на казарма, въ която живѣехѫ постове отъ низами, черкези и помаци — башибозуци. Всичкитѣ гости на бай Цвѣтковото ханче, днесь, съ нетърпѣние чакахѫ пристиганието на «юначния и пѫргавия» Рюзгяръ-чаушъ.

Прѣдъ обѣдъ изъ Чомпилската клисура се зададохѫ нѣколко конни стражари; голѣмцитѣ разбрахѫ, че това е конвоя, който съпровожда и кара виновника на деня; разшавахѫ се, размърдахѫ се голѣмцитѣ прѣдъ бай Цвѣтковото ханче, тревожно чакахѫ да видѭтъ лицето на «пашата». Войницитѣ и башибозуцитѣ се наредихѫ въ редици. Отъ страна да гледа човѣкъ би казалъ, че тукъ, днесь се посрѣща или нѣкой голѣмецъ, или пъкъ нѣкой хаджия, който се връща отъ Мекка и Медине.

Отреда се спрѣ прѣдъ ханчето на бай Цвѣтка; кѫръ-сердаринътъ, Рюзгяръ-чаушъ, на късо и почтително отрапортира на каймакамина историята за хващанието на Д. Общи въ село Чериково, въ хана на чорбаджи Пака. Куцата кобилка на Таца бинбаши въ «и ··» (унисонъ) на рапорта нѣщо изхърхори.

Бай Пеню се разрева прѣдъ свѣтлото лице на каймакамина и съ сълзи на очи разказа, какъ се е подиграла съ него злата сѫдба. Общи свободно и весело изгледа «свѣтлитѣ лица» на силнитѣ на деня. Сто и повече чифта очи стрѣлнѫхѫ жестоки погледи въ лицето на оцетарякрушарь. Той съ ироническа усмивка отблъснѫ жестокитѣ погледи на тържествующитѣ Орханци. Снехѫ го отъ куцата кобилка и го настанихѫ на триножно столче подъ кѫдравата върба. Столчето и върбата бѣхѫ стари и много близки приятели на Димитра Общи. Той се разгледа на около си и живо си спомни всичко що бѣ вършилъ въ ханчето на бая Цвѣтка и въ Чомпилската клисура въ продължение на три години. . . Силнитѣ на деня го начоголихѫ и го затрупахѫ съ въпроси. На всички той отговаряше хладнокръвно и свободно само едно: «въ Цариградъ всичко ще кажѫ, а тукъ никому нищо не казвамъ». Между помацитѣ—башибозуци, що пазѣхѫ «Чомпилската клисура», разно се говорѣше за главатаря на хазнатаритѣ: едни казвахѫ, че това е оцетарьтъ на Хаджи Станя, други, че е Хаджията, що събира жълъда и дѫбови кори, трети, че е търговецътъ, който прѣкупува коньe за Джумайския панаирь, четвърти, помакъ нѣкой си отъ село Добревци, каза, че този господинъ е нѣкой си Иванъ, който разнасялъ лопати и гребла по Врачанскитѣ села. . . .

Голѣмцитѣ обѣдвахѫ на бай Цвѣтковото ханче, отъ вкуснитѣ ястиета дадохѫ и на «комитския паша». Слѣдъ обѣдъ каймакаминътъ отреде

Димитра Общи въ обора на бая Цвѣтка, показа му мѣстото, гдѣто бѣ заровена часть отъ обраната сума, взета при Пантата, а по показанията на бая Цвѣтка бѣ извадена и обратно внесена въ Орханийското ковчежничество. Общи изгледа дупката, намръщи се, нищо не каза и за послѣдень пѫть разгледа обора на бая Цвѣтка, въ който оборъ прѣди нѣколко дни се излѣжаваше неговиятъ любимецъ черню — арабски атъ.

По заповѣдь на каймакамина извадихѫ изъ обора едрата кобила на бая Цвѣтка, натоварихѫ на гърба ѝ главатаря на хазнатаритѣ, а бая Пеня натоварихѫ на куцата кобилка. Съ накривени фесове и засмѣни до уши голѣмцитѣ на деня се наредихѫ въ редица и заедно съ «пашата на комититѣ» се запѫтихѫ за Орхание. Шествието бавно се движеше по раскаленото шосе; на бързия ходъ бъркаше смирената кобилка на Таца «бинбаши». Бай Пеню плачеше, а Общи свободно разговарѣше съ офицеритѣ и чиновницитѣ за коне, за хрътки и за ловджиски пушки. Голѣмцитѣ на деня бърже се примѣрихѫ съ личностьта Общи; всѣки искаше да размѣни съ него по нѣколко думи. Каймакаминътъ си позволи дори нѣколко шеги да размѣни съ човѣка, който му създаде толкова безсънни нощи съ обира на хазната. Край града тумби, тумби отъ народъ, прѣчаквахѫ «високия гостъ» на Орхание: низами, башибозуци, турци—граждани, турчета, и кадѫни се растъпквахѫ край шосето и съ напрѣгнѫто око гледахѫ по посоката, отдѣто се прѣдполагаше пристиганието на хванѫтия бун-

товникъ-размирникъ. Пѫтницитѣ наближихѫ и на чело съ каймакамина тържествено влѣзохѫ въ градеца, кръстенъ на Султанъ Орхана. Кѫрърсердаринътъ, Рюзгяръ-чаушъ, получи хиляди честитявания отъ публиката за сполучливото хващанье главатаря на «хазнатаритѣ».

Прѣдъ конашкитѣ порти чорбаджи Патю и чорбаджи Стоянъ Брънчевъ посрѣщнѫхѫ каймакамъ ефенди, до земя му се поклонихѫ, изподъ вежди изгледахѫ Общи и нѣщо си пришепнѫхѫ. Чорбаджи Патю дори сега разбра, кой му взема 30 лири турски въ Чомпилската клисура*): Общи свалихѫ отъ кобилата на бая Цвѣтка и го настанихѫ въ една тѣсна стаичка на затвора. Оковахѫ го въ тежки пранги; на врата му метнѫхѫ желѣзна халка, къмъ нея прикачихѫ дълга верига; привързахѫ го съ веригата къмъ стълпа на стаята. Публика отъ черкези и помаци се набра около прозореца на затвора да гледа и разговаря съ «пашата на комититѣ**)» Общи върванъ като мечка о стълпа полека се растъпкваше низъ тѣсната стая и не обръщаше ни най-малко внимание на зѣпащата го тълпа. За смѣтка на каймакамина поднесе се най-вкусна храна на «високия Орханийски гостъ». Общи се навечеря, истегнѫ се и заспа! . . . . .

Кязимъ-ефенди — искусниятъ сѫдебенъ изслѣдователь, отъ Нишъ нарочно испратенъ за распитванье обирачитѣ на хазната — скрои хит-

---

*) Глед. І-ва книжка второ издание. Стр. 120—125.

**) Помацитѣ и черкезитѣ на мѣсто «комита» казвахѫ «комица».

рия си планъ: нареди цѣла верига отъ въпроси, на които **Общи** трѣбваше да отговори; за да бѫде внушителенъ той нареди, натъкми, испитването да става нощно врѣме.

Срѣдъ нощь е; засѣдателната стая на каймакамина е силно освѣтена. Конашкиятъ дворъ е пъленъ съ низами, черкези и башибузуци, въорѫжени отъ главата до петитѣ. На мендерлицитѣ въ засѣдателната стая седѫтъ четирма души: каймакаминътъ, яверинътъ, изслѣдовательтъ и чорбаджи Стоянъ **Брънчевъ**. Прѣдъ изслѣдовательтъ писалищно бюро, до бюрото «марсилски» плетенъ столъ полопродъненъ. Стражата введе въ стаята Общи, накиченъ съ тежки **прангн**; Кязимъ-ефенди го покани да седне на стола. Общи съ сънени очи изгледа четирмата голѣмци, седнѫ на стола и спокойно разгледа засѣдателната стая. Изслѣдовательтъ съ тона на сѫдебенъ юпитеръ подкачи распитването.

— Името ви?

— **Димитъръ**.

— Прѣзимето ви?

— **Общи — Косовацъ.**

— Кой ви даде този прѣкоръ?

— Да се живи приятели.

— Кажете името на приятелитѣ си?

— Всички българи и никой.

— Каква вѣра исповѣдвате?

— **Българска**.

— Има българи: папищаши, протестанти и православни, къмъ кои отъ тия три български вѣри принадлежите?

Чорбаджи Стоянъ одобри питанието на изслѣдователя.

— Отъ най-старата и най-яката българска вѣра.

Конашкитѣ голѣмци не разбрахѫ какво искаше да каже «пашата на комититѣ».

— Чий поданникъ сте?

— Български.

— Българско царство нѣма; прочее какъ можете да бѫдете поданникъ на царство, което не сѫществува?

— Сега нѣма, но скоро ще го има.

Каймакаминътъ хрипнѫ и съ стиснѫтъ юмрукъ се запѫти къмъ дързкия бунтовникъ. Изслѣдовательтъ му смигнѫ да си седне на мѣстото.

— Господине, вие не съзнавате, кѫдѣ се намирате въ този часъ! — каза развълнувано каймакаминътъ и закрачи изъ стаята.

— А вие забравяте съ кого говорите, — се обади Общи.

Изслѣдовательтъ майсторски прѣкѫснѫ разгорещения споръ между каймакамина и дързкия бунтовникъ.

— Други пѫтъ подъ сѫдъ давани ли сте?

— Никога.

— Кого познавате въ Орхание?

— Никого.

— Въ Етрополе?

— Никого.

— Знаете ли да четете и да пишете?

— Знамъ.

— Напишете името си на тая хартия — каза Кязимъ-ефенди и подаде кѫсче отъ бѣла книга.

— Бунтовникътъ написа: «Д. Общій».

Изслѣдовательтъ извади изъ чекмеджето комитетската квитанция съ подписъ «Д. Общій» въ която се казваше, че «Господинъ № 99 внесълъ въ кассата на комитета 15 лири турски прѣзъ 1871 год. мѣсецъ юлии. **Българско.**» Ефендито помоли чорбаджи Стояна да сравни подписитѣ. Ясно бѣ, че ржката на Общи е подписала и е издала прѣдметната квитанция. Поканихж го да ж прочете. Отъ първо вижданье квитанцията, Общи разбра, че Василь Петровъ, прѣдсѣдательтъ на Сарсаулъ, е паднжлъ въ ржцѣтѣ на властьта, че кжщата му е притършувана, че комитетската кореспонденция е прѣхванжта, че Сарсаулското съзаклетие е въ ржцѣтѣ на полицията . . . . . .

— Спомнѣте си, кому сте дали тая квитанция?

— Никому.

Познавате ли Василя Петровъ, тетевенецътъ, първъ търговецъ въ Орхание?

— Прѣвъ пжть, сега, кракътъ ми стжпва въ Орхание; прочее не могж да познавамъ никого.

— Ами Велча Шунтата, ами Божка Генчевъ, ами Марина Николовъ, ами Гавриила Брънчевъ не познавате ли? — се обади чорбаджи Стоянъ.

— Никого, никого, никого! . . .

— Де, де, не се прѣструвай . . . Ами кой взема на чорбаджи Патя 30 лири въ Чомпилската клисура при Бѣглишката чешма?

— Той да благодари че евтино се отърва, — каза шеговито Общи.

Чорбаджи Стоянъ се смълча, каймакаминътъ отъ ядъ се расхуча.

— Постояното ви занятие? — попита Кязимъ ефенди.

— Бунтовничество — отговори Косовацъ и вкратцѣ расказа бунтовническата си биография.

Голѣмцитѣ разбрахж че иматъ работа съ господинъ, който тъкмо петнайсетъ години, въ качеството си на бунтовникъ, се скита низъ държавицитѣ на Балканския полуостровъ; разбрахж че иматъ работа съ човѣкъ, които се не бои ни отъ султани, ни отъ царье, ни отъ императори, ни отъ заптии, ни отъ сатжри, ятагани, ни отъ пранги и коршуми; разбрахж, че прѣдъ тѣхъ стои **Димитъръ Общи** — рицарьтъ на камата, организаторътъ на тайния терорь, главатарьтъ на хазнатаритѣ . . . .

— Бунтовничеството не е занаятъ: никой държавенъ законъ никому не позволява такова занятие, — внушително каза изслѣдовательтъ.

— До като е турско, ще живѣемъ вънъ отъ законитѣ: на мирни занятия ще се прѣдадемъ тогава само, когато настане новото царство — царството на правдата и свободата. . . .

Каймакаминътъ се распърпж, развика, чорбаджи Стоянъ се сви въ кжта и съ погледа на старъ конашки плъхъ изгледа отъ главата до петитѣ «безстрашния бунтовникъ;» изслѣдовательтъ се наеже, сдържно промърмори нѣщо подъ носа си и бидѣйки сгорещенъ продължи испита.

— Изловенитѣ съзаклетници казватъ че ти си обралъ хазната; истина ли е?

— Да, азъ обрахъ хазната.

— Тѣ казватъ още, че ти си убилъ *дякона Паисия*.

— Да, азъ го убихъ.

— Какъ обрахте хазната.

— Какъ и защо обрахъ хазната; какъ и защо убихъ дякона Паисия, всичко туй ще расскажѫ само въ Цариградъ на министритѣ, на везиря и на султана. . . .

— Кажи намъ, ние ще имъ пишемъ и работата ще се свърши.

— Нито вамъ, нито на Масхаръ-паша въ София, нито на Акифъ-паша въ Руссе, нито на Абдулъ-Рахманъ паша въ Едерне ще кажѫ какъ и защо съмъ извършилъ убийството и обира. Това добрѣ го разберете и молѭ освободѣте ме отъ каквото и да било по-нататъшно распитвание.

Стражата отведе Общи въ зандана. Голѣмцитѣ останѫхѫ до зори въ засѣдателната стая. Каймакаминътъ и изслѣдовательтъ се спрѣчкахѫ по начина и тактиката на распитваньето. Каймакаминътъ искаше да се подхвърли на мѫки затворника, за да искаже причинитѣ на убийството и обира; изслѣдовательтъ, поддържанъ отъ чорбаджи Стояна, искаше съ *благость* да се дѣйствова върху човѣка, който се не бои отъ нищо и отъ никого. Криво бѣ на всинца имъ, гдѣто виновникътъ се държеше свободно и гордо прѣдъ хората на конака, гдѣто не зачиташе каймаками, мютесарифи, валии, а искаше да говори само съ министри, везири и султани; криво имъ бѣ, ала нѣмаше що да се прави. Тѣ сега много добрѣ раз-

брахж съ какъвъ човѣкъ иматъ работа, че Общи не е Цвѣтко Вълевъ отъ Чипило-Правешкитѣ ханчета, който отъ мжки (нажежени желѣза, подпалена прахань подъ ноктетѣ) исказа гдѣ сж заровени торбитѣ съ краденитѣ пари . . . . разбрахж, много добрѣ разбрахж съ кого иматъ работа тѣ . . . .

На другия день, надвечеръ, конашкиятъ дворъ се испълни отъ «тетевенски комити». Всичкитѣ колибари — хазнатари бѣхж навързани на двѣ дълги вериги; на чело на веригитѣ стояхж Тодоръ Брамбарьтъ и Стоянъ Пандурътъ. Хаджи Станю, Петко Милевъ, братья хаджи Иванови, Дочо Мръвковъ, Василь Ионковъ и всички видни и невидни членове на комитета Карданъ се окумихж прѣдъ свѣтлото лице на Орханийския каймакаминъ. Тѣ бѣхж натоварени на коньe съ оковани ржцѣ въ желѣзни гривни (белезици). Прѣдъ тѣхъ стояхж нѣколко конья, натоварени съ обраната хазна, задигнжта отъ властьта изъ зимницитѣ на дѣда Хаджия. Махмудъ-ага, жаркиятъ приятель на хаджи Станя, съ распѣненъ конь тържествено влѣзе въ конашкия дворъ. Той ѣздѣше черня, ата на челеби Фотаки Караискаки. Коньтъ бѣ задигнжтъ отъ обора на Доча Мръвковъ. Общи прѣзъ прозореца видѣ тая печална картина и заплака, като майка надъ гроба на милото си чедо. . . .

Надвечеръ Махмудъ-ага посѣти въ затвора челеби Фотаки Караискаки и му се похвали, че въ живота си пръвъ пжть ѣзди такъвъ хубавъ, пжргавъ и уменъ арабски атъ. Каза му, че слѣдъ откриванието обира на хазната той много добрѣ разбралъ играта на ѣдецъ, станжла въ дома на Петка чорбаджи. . . .

Гоститѣ на Петка Страшникътъ, съ изключение на Пѣева и Пиронкова, днесь до единъ бѣхѫ гости на Орханийския затворъ.

Отъ морални мѫки Общи се поболѣ: хванѫ го безсъница и настѫпихѫ нервни мѫчителни припадъци. . . . .

Орхание се обърнѫ на арестанска казарма: сумма свѣтъ бѣ докаранъ отъ Тетевенско, Етрополско, Плѣвенско и Троянско; повечето отъ тоя затворенъ свѣтъ бѣ непричастенъ въ дѣлата на **Българското приврѣменно правителство,** ала турскитѣ власти затварѣхѫ кого дѣ завърнѣхѫ, щомъ имъ се сторѣше, че този или онзи гяуринъ е членъ на кемитета. Изслѣдовательтъ имаше прѣдъ себе си сумма «политически прѣстѫпници», подлежащи на сѫдебно распитванье. Той се смая съ кого да почене и съ кого да свърши распитванието си. Най-сетнѣ рѣши първомъ да прѣгледа полицейскитѣ дознания въ Тетевене, че сетнѣ да пристѫпи къмъ распитвания; другитѣ затворници прѣдаде въ рѫцѣтѣ на военнитѣ и полицейскитѣ власти да ги распитатъ и да съставятъ за това надлежнитѣ протоколи. Низамитѣ и стражаритѣ бияхѫ и ония, що си казвахѫ правото — защото сѫ комити — и ония, които отъ незнание нищо не казвахѫ. Общи слушаше писъцитѣ на затворницитѣ и отъ морални болки лудѣеше въ затвора. На нѣколко пѫти силно протестира прѣдъ каймакамина и изслѣдователя противъ биението и мѫчението на «политическитѣ затворници». Тѣ, голѣмцитѣ, се извинявахѫ съ грубостьта на стражаритѣ и низамитѣ и обѣщавахѫ, че ще заповѣдятъ да се прѣкра-

тжтъ боеветѣ и истезанията, но приставитѣ и офецеритѣ знаяхж какво трѣбва да се върши . . . . . .

На 2 ноември Общи високо се развика, раскрѣска въ тѣсната стая на затвора. Прѣдъ него испъкнж яверинътъ (адютанта) на Масхаръ-паша.

— Защо викашъ, защо крѣскашъ? — го попита адютантътъ.

— Хората ми не мжчете: не сме хайдуци, ние сме **политически прѣстжпници,** а такивато прѣстжпници всичкитѣ закони на свѣта закрилятъ отъ полицейски произволи . . . . . Вие сте тирани: царството ви на тирания се крѣпи . . . . .

Яверинътъ се оскърби; дигнж високо марсовата си ржка и нанесе силна плѣсница по образа на Общи. Рицарьтъ на камата се изчерви, злобно изгледа турския офицеринъ и го напсува гнусно по хамалски . . . . . .

Изслѣдовательтъ отъ изучванието книжата на тетевенскитѣ полицейски власти узна на подробно историята по обира на хазната и организаторитѣ и главатаритѣ на комитета Карданъ: въ книжата имаше всичко, каквото трѣбваше да знае едно сждебно диренье. — До единъ, всички Карданци, бѣхж се признали прѣдъ Махмудъ-ага за участници въ дѣлото на комитета; ето защо Кязимъ-ефенди не подхвърли на распитванье въ Орхание «Тетевенскитѣ комити». Само ги посѣти въ затвора. распита ги отгорѣ отгорѣ за нѣкои нѣща и ги утѣши съ мисъльта че тѣ, като хора, подлъгани отъ «вънкашни лица» и понеже нищо не крижтъ отъ властьта, ще бждктъ опростени отъ «всеопрощаающия падишахъ.»

Втори пжть извадихж Общи на испитъ. Пишманъ станжхж за това голѣмцитѣ: развика се, раскрѣска се Общи по адресса на каймакамина и яверина, гдѣто позволяватъ на стражаритѣ и низамитѣ да истезаватъ хората му. Съ стиснжтъ и вирнжтъ юмрукъ яверинътъ се спуснж да удари Общи. Кязимъ-ефенди му прѣпрѣчи пжтя; станж едно малко сборичкванье между изслѣдователя и яверина на Масхаръ-паша.

Изслѣдовательтъ раздразненъ отъ случката, запжхтѣнъ седнж прѣдъ писалището и вкратцѣ прѣдаде на Общи показанията на тетевенци по обира на хазната; слѣдъ това го покани да расскаже какъ и защо е обралъ хазната.

— Тукъ, въ Орхание, никому нищо нѣма да кажж; по-скоро ме карайте въ София: тамъ, тамъ, тамъ, каквото има да кажж, тамъ ще го кажж . . . . . .

Изслѣдовательтъ телеграфически съобщи на Масхаръ-паша какъ стои работата на хванжтитѣ хазнатари и числото на затворенитѣ комити. До вечерьта се получи заповѣдь: «тетевенци, орханийци и всички, които сж се признали за участници въ обира и въ дѣлото на комитета, заедно съ Общи, да се откаратъ на часа въ София».

На 4 ноемврий, 1872 год., въ тъмни зори изъ Орхание потегли голѣмъ керванъ отъ затворници, низами, стражари, черкези и конье. Горнякътъ (сѣверо-источниятъ вѣтъръ) бучи, есененъ дъждъ вали, Араба-конашката клисура злобно ечи. Напрѣдъ вървжтъ два синджира роби — колибари-

хазнатари; въ първии сенджиръ Тодоръ Брѫмбарьтъ; въ втория Стоянъ Пандурътъ. Слѣдъ тѣхъ вървѭтъ Тетевенци и Орханийци, отборъ младежи, старци и първи богаташи. Най-отподирѣ каратъ Димитра Общи, натоваренъ на текъ бричка и окованъ въ тежки вериги. Слѣдъ него скърца биволска кола, натоварена съ комитетски нѣща — веществени доказателства за сѫществуванието на нѣкакво си «ново българско царство». Керванътъ наближи мѣстностьта Пантата. Брѫмбарьтъ се провикнѫ та запѣ пѣсеньта на хайдукъ Велка; синджиритѣ зазвекахѫ, Прѣведена заплака. Брѫмбарьтъ свърши пѣсеньта и на другаритѣ си каза: «момчета, помните ли, прѣди два мѣсеца, кои бѣхме на това хайдушко мѣсто! а сега кои сме!» .... Черкезитѣ съ камшици зашибахѫ царскитѣ душмани. .... Началникътъ на отреда, по чинъ майоръ, се спрѣ до Пантата и прѣчака Димитра Общи. Любезно го распита, дѣ се стояли момчетата, кѫдѣ е била хазната и какъ сѫ избѣгали стражаритѣ. Общи за послѣдень пѫть изгледа Пантата и Прѣведенската клисура и съ въздишка на уста каза: слѣднитѣ думи.

— Обрали нѫ разбойницитѣ, намъ какво отъ това; по-добрѣ е да си гледаме пѫтя .....

Керванътъ се спрѣ прѣдъ вардарницитѣ (беклеметата), що стърчѫтъ на Араба-конашката седловина*). Затворницитѣ отъ чувството на самосъхранение се наредихѫ подъ стрѣхата на ва-

*) Днесь тамъ стърчѫтъ паметници на освободителната война.

дарницитѣ — искахѫ да се защитѭтъ отъ силния студенъ вѣтъръ и дъжда. Поручикъ нѣкой си се спуснѫ съ камшикъ въ рѫка и забрули ушитѣ на «хазнатаритѣ» — изгони ги изподъ стрѣхата и го изложи съ лице къмъ вѣтъра и дъжда. Тази сцѣна отъ дънъ душа покърти Димитра Общи. Той високо извика на разярения поручикъ:

— На чина ви не прилича така жестоко да постѫпвате съ тия злочети хора! . . . .

Поручикътъ се запѫти къмъ бричката на Общи и му нанеси нѣколко камшика по вързанитѣ рѫцѣ. Майорътъ пристигнѫ, Общи му се оплака, поручикътъ получи слабо мъмренье. Слѣдъ малка закуска и тревожна почивка керванътъ се проточи по Араба-конашката седловина — запѫти се за Ташъ-Кесенскитѣ ханища. При влизанието въ село Ташъ-Кесенъ черкезинъ нѣкой си жестоко оскърби Хаджи Станя Станчевъ. Общи силно се застѫпи за дѣда Хаджия; началникътъ на отреда удари нѣколко плѣсника на грубия черкезинъ.

Послѣ обѣдъ на ханчето, що е при моста на село Враждебна, пристигнѫхѫ нѣколко софийски цигани, въоружени съ тѫпани и съ зурни. Отъ гърмежа на тѫпанитѣ и писъка на зурнитѣ околностьта на Враждебна се заглуши. Тѫпанаритѣ бѣхѫ испроводени отъ нѣколко конашки турци българомразци, — българофоби. Масхаръ нищо не знаеше за испратенитѣ тѫпанари при моста на село Враждебна.

Масхаръ-паша, бидѣйки заобиколенъ отъ голѣма свита висши чиновници, пристигнѫ съ файтонъ при мостчето на Враждебна. Въ честь на

пашата тжпанитѣ гръмнжхж, зурнитѣ писнжхж, близкия върбалъкъ се залюлѣ. Пашата хвърли нѣколко монети на «голитѣ цигани» и запита, кой ги е проводилъ днесь да тупжтъ прѣдъ моста. Каза му се, че това е една подигравка, натъкмена отъ нѣкои чиновници отъ «беледието» противъ комититѣ, обирачи на царската хазна. Пашата прие тжпани да тупкатъ при посрѣщанието на царскитѣ душмани. Заповѣда на тжпанаритѣ да се нареджтъ оттатъкъ моста и да тупкжтъ колко имъ «душа сака».

Масхаръ-паша се расположи въ ханчето на Враждебна и се впуснж въ приятна бесѣда съ чиновницитѣ си, очаквайки пристиганието на затворническия отредъ. Надвечеръ керванътъ наближи, тжпанитѣ гржмнжхж, двата синджира-роби наредихж прѣдъ хана, Тетевенци и Орханийци се поклонихж низко на пашата, Общи свалихж отъ бръчката. Пашата любезно распита всичкитѣ си гости за благополучиното имъ пжтуванье отъ Орхание до Враждебна. Всички мълчахж. Общи се испжчи, свободно и гърлесто заговори, и съ тона на единъ не проситель, не плѣненъ робъ, а съ тона на единъ побѣдитель, наговори на пашата сумма дързости по поводъ на изстезанията, що ставахж въ Орхание, Тетевене, и за грубитѣ обноски на низамитѣ и черкезитѣ по пжтя съ навързанитѣ затворници. Масхаръ трепнж и се дръпнж на страна отъ импровизирания ораторъ-защитникъ на «вжтрѣшнитѣ царски душмани». Отъ думитѣ му, отъ тона на говорението му, той почувствова, че прѣдъ него стои не нѣкой началникъ

на хайдушка банда, а човѣкъ, който знае законитѣ на страната, и който мѣрка царство да събаря. Дързкиятъ говоръ на Общи развали благодушното настроение на пашата, но при все това той, Масхаръ, заповѣда да се поразслабѭтъ затворницитѣ и на негова смѣтка да имъ се раздадѫтъ три оки ракия.... Бакалинътъ черпи, отъ тѫпанитѣ пукотъ иде, та земята се тръсе... Изморенитѣ пѫтници се пораспуснѫхѫ, насѣдахѫ на земята, нѣкои отъ тѣхъ навирѣхѫ крака въ знакъ на силна умора. До Враждебна на Общи се не позволяваше да разговаря съ когото и да било отъ затворницитѣ. Тукъ това запрѣщение сѣкашъ изфиряса отъ шума на тѫпанитѣ и писъка на зурнитѣ. Хаджи Станю, Петко Милевъ и Анастасъ Хр. Поповъ се приближихѫ при Общи и подкачихѫ интименъ разговоръ.

— Братко Димитре, слѣдъ всичко туй що станѫ съ насъ, какво мислишъ да правишъ — попита съ насълзени очи дѣдо Хаджи Станю.

— Ще искамъ и ще настоявамъ въ Цариградъ да ме откаратъ, и тамъ, само на везиря ще расправа какъ стои нашата работа. Тукъ въ София, никому нищо нѣма да кажѫ. На тия келеши ли ще седнѫ да расправямъ какво желае народа, какво сме искали да правимъ... Въ Цариградъ великъ въпросъ ще творѭ на великитѣ и всесилни държави .....

— Братко Димитре, Цариградъ е далеко, везирятъ е високо, та нѣма нито ти, нито ние да го видимъ; ала слушай що ще ти кажемъ: казвай всичко — ние всичко що знаехме казахме го —

казвай множество хора. Въ множеството е спасението на тия клетници хазнатари.

— Множество, множество, тамъ е спасението, — повтори Хаджи Станю.

— Множество, множество, множество казвайте, — потрети Петко Милевъ.

— На тия келеши въ София нищо нѣма да кажѫ. Въ Цариградъ, въ Цариградъ великъ въпросъ ще отворѫ.

— Ние всичко казахме; слѣдъ насъ върви биволска кола, пълна съ комитетски нѣща. Какъвъ те е Цариградъ заѣло. Въ София казвай множество и ето ти, че въпросътъ ще стане отъ великъ по-великъ, — внушително каза дѣдо Хаджи.

Тѫпанитѣ бумтѭтъ, зурлитѣ пищѭтъ; Масхаръ пие прѣдъ механата «финъ конякъ» и се радва на хазнатаритѣ. Шопитѣ отъ Враждебна заобиколихѫ хазнатаритѣ и съ погледитѣ на подплашени крави изглеждахѫ ги отъ главата до петитѣ.

На Масхара станѫ кефъ, гдѣто шопитѣ съ оплашено око изглеждахѫ царскитѣ душмани — обирачитѣ на царската хазна. Пашата заповѣда: шопитѣ на «коло» да се хванѭтъ, хоро да му друснѫтъ. Шопитѣ първомъ се отказахѫ, но като имъ се каза, че това пашата го иска и че ще ги почерпи, бързо се хванѫхѫ на хоро и го залюлѣхѫ по шопски. Пашата се въсхити отъ пѫргавата игра на «раята». Заповѣда и цѣлъ «полвякъ» ракия се раздаде на разгорещенитѣ шопи. Бръмбарьтъ отъ синджиритѣ се обади: провикнѫ се та запѣ пѣсеньта на «Стоя Попова». . . . .

Слънцето се скри задъ Лиленскитѣ върхове. Масхаръ се метнж въ впрегнжтия файтонъ и на пашовски крилье полетѣ за София. Керванътъ отъ комити, низами, стражари и черкези, на чело съ тжпани и зурни се запжти за София. Гърмежа на тжпанитѣ и писъка на зурнитѣ Общи не можеше да търпи, бидѣйки нервиранъ, постоянно се мърдаше въ бричката . . . . .

При село Подоени въ мрачината изгърмѣ, запищѣ музиката на Софийския воененъ гарнизонъ. Тя засвири марша на „Хуниядитѣ." На чело съ музиката керванътъ закрачи полека за турския пашовски конакъ. Високитѣ гости на Масхаръ-паша — на Враждебна така той нарѣче «тетевенскитѣ комити» — полека крачахж за Софийския конакъ, а въ Софийската тъмница имъ се готвѣше оскърбително «добрѣ дошле» . . .

Ония чиновници — турци — комитофоби отъ беледието (градски съвѣтъ), що испроводихж тжпани и зурни на Враждебна, скроихж планъ съ гардеанъ-башията (началникъ на затвора), за позорно посрѣщанье на тетевенскитѣ комити-хазнатари въ затвора. Планътъ гласѣше: при влизанието на комититѣ въ каушитѣ на затвора затворницитѣ бабаити, турци и черкези, съ суровица въ ржка всѣкиго да прѣчакатъ и по гърба му да примѣрватъ по нѣколко суровици думайки: «Добрѣ дошле, добрѣ дошле, комита гауръ» . . . . .

Военната музика млъкнж прѣдъ пашовския конакъ; конашкия дворъ се испълни отъ комити, черкези, низами, стражари и тълпа отъ «голи цигани». Началникътъ на затвора, на чело гар-

деанитѣ, посрѣщнѫ новитѣ си гости — комити затворници. Силно скрѫцнѫ съ зѫби и заповѣда на гардеанитѣ и стражаритѣ да прѣгледатъ нѣщата на затворницитѣ и да обискиратъ дрехитѣ имъ. При провѣрката на лицата, по списъка, испъкнѫ една голѣма грѣшка: повече затворници се намѣрихѫ на лице отколкото гласѣше списъкътъ на Орханийския каймакаминъ. На излишнитѣ затворници ударихѫ нѣколко плѣсника, защото не се обадили още въ Орхание.

— Та отгдѣ да знамъ, че не съмъ вписанъ въ спьсъка — се обади бай Пеню отъ Чериково.

— Турска управия и нищо повече, — се обади Василь Ионковъ Гложенски.

Слѣдъ половинъ часъ расправии за туй за онуй съ комититѣ, гардеанитѣ распрѣдѣлихѫ новитѣ си гости по съотвѣтствующи кауши.

Задъ вратата на всѣки каушъ съ суровици въ рѫка чакахѫ жъртвитѣ си бабаититѣ затворници турци и черкези. Комититѣ ввеждахѫ единъ по единъ. Щомъ пристѫпи вратата новиятъ гостенинъ и нѣколко суровици се стоварятъ по гърба и главата му. Думитѣ: «добрѣ дошле комита гяуръ» се повтарѣхѫ при всѣка врата на каушитѣ. На дѣда Хаджия пукнѫхѫ главата, на Тодора Бръмбара оскубахѫ мустака, защото зашлеви силенъ плѣсникъ на черкезина, що го бѣ ударилъ съ суровица по главата. На много хорица изпоранихѫ главитѣ, изпочупихѫ ребрата, защото силно протестирахѫ прѣдъ началника на затвора за безчестието, което имъ се нанасяше по този начинъ.

Началникътъ на затвора бѣ глухъ къмъ справе-

ливитѣ протести на **политическитѣ затворници**; бѣ нѣщо повече отъ глухъ: той, въ отговоръ на протеститѣ, насъскваше затворницитѣ турци да се подигравать съ «новитѣ гости,» както намѣрятъ за добрѣ! . . . .

Общи настанихѫ въ отдѣлна стая — оставихѫ го самъ саминичъкъ (на единиченъ затворъ). Заптието келъ Медю (помакъ) взема оцетарската шапка на Д. Общи и за «добрѣ дошле» ѭ употрѣби намѣсто «нощно гърне.» Общи побѣсня: по адреса на султана, на везиря, на пашата, на началника на затвора проводи какви не щешъ мръсни думи . . . Началника на затвора му се закани, че ще го съсипи отъ бой, ако още веднъжъ си позволи да псува падишаха, пашата и везиря. . . .

XVI.

Турска София, сегашна столица на свободна България. — Пашовския конакъ, сегашенъ княжески дворецъ. — Софийската тъмница и наредбата ѝ. — Масхаръ-паша, членоветѣ на испитната комисия.—Общи протестира. Хаджи Станю се изповѣдва. Великъ въпросъ се повдига.—Нови арести.—Левски усилно се търси.—Визирска заповѣдь.—Мъмренье.

При сѣвернитѣ поли на Витошъ-планина клечи двѣ-хиляднogодишна старина — римската Сардика — старо-шопската столица — Визан-

тийската София — Царь Иванъ Шишмановиятъ Срѣдецъ — слѣдъ паданието на България турска мръсна паланка, сѣдалище на разни Масхаръпашовци — мютесарифи — турски окрѫжни управитети. . . . На Софийско поле при Витошко доље клечи двѣхилядно годишенъ старецъ — градъ съ мѫченическо минѫло, съ славно бѫдѫще — бѫдѫща столица на бѫдѫща свободна и цѣлокупна България и бѫдѫщи источникъ на бѫдѫщи интриги по раздѣлата на турската империя! . . . . . . На два Перловски рида по шопски казано клечи градъ София, облѣченъ въ мръсенъ чифутски халатъ, съ шопски опинци на крака, съ турска чалма на глава! . . . . .

Градътъ е заобиколенъ съ дълбокъ и широкъ ровъ (обкопъ). «Света София» (джамия) съ распукнѫтитѣ си стѣни и прѣчупеното си минаре (викалница) прѣдава мраченъ срѣдневѣковенъ тонъ на турската мръсна паланка. Въ центра на града стърчѫтъ кубетата на нѣколко православни храмове: **Свети Краль, Свети Спасъ, Света Прѣчиста, мали Свети Никола, голѣми Свети Никола, стара Света Петка, Света Петка Самарджиска** и **Свети Георги** (Гюлъ-джамия — бѫдѫща приврѣменна гробница на Александра Батемберга). По неизвѣстни, намъ, исторически сѫдбини прѣдметнитѣ храмове сѫ начоголени отъ вси страни съ низки мръсни, тѣсни и тъмни еврейски домове. . . . . Православни храмове въ еврейска махала! Иди та се не чуди на историческитѣ сѫдбини! . . . . . . Зданията въ еврейската махала — съсѣдитѣ на православнитѣ храмове — сѫ набъкани едно до друго, едно въ

друго. Въ тая махала е тѣсно, мръсно, отвратително — нѣма въздухъ, нѣма свѣтлина, а животинска воня, колкото искашъ!..... Турската махала заема $^3/_4$ отъ града; тая е разположена на югъ, юго-западъ, юго-истокъ и сѣверо-истокъ отъ пашинския конакъ. Въ турската махала има и повече въздухъ и повече свѣтлина — дворове широки, обрасли съ разни овощни дървета. Турскитѣ домове сѫ низки, единоетажни, съ низки прозорци, запрѣчени съ дървени решетки (кафези). Въ турската махала тукъ-тамъ се срѣщѫтъ, двоетажни, беговски конаци, съ широки свѣтли чардаци. Турската махала е непристѫпна за неправовѣрцитѣ: всѣки нетурчинъ, минуващи прѣзъ турската махала, всѣкога ще иде дома си съ пукнѫта глава..... Българитѣ (шопитѣ) населяватъ крайщата на града; само Софийската българска аристокрация (нѣколко семейства) живѣе около църквата «Свети Краль,» въ махалата тогава нарицаема **„царь Калоянъ"**!....

Улицитѣ сѫ тѣсни, криви, мръсни; есенно, зимно и пролѣтно врѣме сѫ кални до уши. Въ еврейската и християнска махали тукъ-тамъ се срѣщѫтъ двоетажни кѫщи, построени по вкуса на пловдивскитѣ нервозни кокони—съ много прозорци, насочени все къмъ улицата!.... На всѣкѫдѣ изъ града владѣе хигиеническа мизерия: по улицитѣ, по кривитѣ и тѣсни мегдани пролѣтьлѣгѣ се разлагатъ разни лѣшове — умрѣли кучета, котки, кокошки, мишки, често пѫти и едъръ добитъкъ. Прѣдъ прозорцитѣ на самата градска санитарна дирекция се разлагатъ умрѣли котки

и кокошки. Познавачьтъ на «турския истокъ» само по това ще се сѣти, че градъ София се намира въ турски ржцѣ. . . .

Въ пазаренъ день градътъ изглежда на шопски лагеръ отъ врѣмената «прѣселение на народитѣ»; въ сжботенъ денъ — «тълпата на Голгота»; въ дѣлниченъ день—«турски градъ съ български кахжри-неволи»! . . . . .

По високитѣ точки на Перловския ридъ сж разположени: пашинския конакъ (по шопски казано), казармитѣ, военната болница и джамията «Света София».

Конашкиятъ дворъ е тѣсенъ, въ него се набъкани слѣднитѣ двоетажни постройки:

I. Пашинскиятъ конакъ. Той е двуетажно паянтово здание, отвънъ и вжтрѣ варосано-зидосано съ бѣла чиста Ташъ-Кесенска варь. Горниятъ етажъ се състои отъ десеть широки засѣдателни стаи. Въ тѣхъ се помѣщаватъ, номеръ по редъ, слѣднитѣ турски държавни канцеларии: №. 1 Кабинетъ на пашата съ «кафе оджаа», №. 2 Тахриратъ-мюдюрю (управитель на канцеларията), №. 3 Идаре-меджлиси (управителенъ съвѣтъ), №. 4 Темезихукукъ (правосждие), №. 5 Меркезътъ (командански управление), №. 6 Малъ-мюдюрю (финансовъ чиновникъ), №. 7 Санджкъ-емини (ковчежникъ), №. 8 Теджаретъ-меджлиси (търговско сждилище), №. 9 Беледие (градско общинско управление), №. 10 Кадийницата.

Въ долния етажъ се помѣщаватъ: №. 11 Тевтерханата (архива за владалата), №. 12 Тес-

кере-мюдюрю (паспорджийницата); №. 13 полицейскиятъ приставъ, за дребни расправии на деня, №. 14 Затворъ на фалиралитѣ търговци. Другитѣ стаи въ долния етажъ служѫтъ за складове на разни държавни нѣща, за «кафе оджаа» и за свърталище на конашкитѣ плъхове.

II. Пашинскиятъ харемликъ. На истокъ отъ пашинския конакъ стои пашинския харемликъ —двоетажно паянтово здание, обърнѫто съ лицето си къмъ Витоша, а съ гърба си къмъ Орландовци, съ десетина-петнадесеть малки стаички, съ зарешетени прозорци, съ високъ и широкъ чардакъ, зарешетенъ отъ вси страни съ «фино» дървени решетки. Харемликътъ е заграденъ отъ вси страни съ високи зидове. Малка една портица, внушителна на изгледъ, съобщава конака съ харемлика. Прѣдъ харемлика има малка овощна градина и раскошенъ цвѣтарникъ. Западното крило на харемлика служи за апартаментъ на пашата. Въ харемлика живѣѭтъ нѣколко ханѫмки-голѣмкини, нѣколко пашовски наложници (одалиски). Прислугата у харема е тройно повече отъ господаркитѣ: циганки, негърки, черкезкини, по нѣкога и българки, денонощно сновѫтъ изъ харема въ качеството си на прислуга — черна робия.

Апартаментитѣ на голѣмкинитѣ-ханъми сѫ послани съ скѫпи материи — на всѣка стъпка и пашински раскошь. . . . Въ женското отдѣление на харема владѣе **женска тирания,** а въ мѫжското — апартаментъ на пашата — «харемска благословия». . . . .

III. На сѣверо-западъ отъ конака стои гра-

мадно двоетажно здание, паянтова постройка. Горниятъ етажъ служи за казарма на жандармерията, а долния — за оборъ на жандармскитѣ коньe. Лицето на зданието е обърнжто къмъ Орландовци, а гърба му къмъ пашинския конакъ. Въ горния етажъ има три отдѣлни стаи, назначени за канцелария на жандармското управление.

IV. На сѣверъ отъ зида на харемлика стои двуетажна постройка, вапсана въ синкава боя. Въ долния етажъ на това здание се съхранява «царската пара», а въ горния—държавнитѣ книжа.

V. Между пашинския конакъ, жандармската казарма, ковчежничеството и високитѣ зидове на харемлика, посрѣдъ конашкия дворъ, стърчи грозна гевгирена постройка. Това е Софийската апсана — Софийската тъмница — Софийскиятъ затворъ. . . .

Конашкиятъ дворъ е обграденъ съ високъ тухленъ зидъ. Задъ зида, на западъ отъ конака, високо се дига викалото на «Челеби-джамиси», а на истокъ се гушжтъ малки низки турски кжщици. . . . .

Това бѣ прѣди 25 години! . . А сега? . . Историческитѣ събития сж безсърдечни шегобийци — жестоки подигравачи съ царства и народи: върху основитѣ на тогавашния пашински конакъ, днесь внушително и гордо се издига княжескиятъ дворецъ на Княжество България; на двореца се развива не пашински байрякъ (турски полумѣсецъ), а знамето на **свободна България**. . . Тогавашниятъ кабинетъ на Масхаръ-паша, днесь е **червената зала** на

Двореца. — Тогавашната засѣдателна стая на идаре-меджлиси (управителенъ съвѣтъ), днесь е цвѣтарникъ (оранжерея) и **желтата зала** на княжеския дворецъ. — Тогавашниятъ меркезъ (стая на коменданта), сега е чекалня при кабенета на Княза, съ «марангосанъ» таванъ и накачена съ свещени знамена — славата и величието на българското воинство. . . . Тогавашниятъ «Теджаретъ-меджлиси», сега сѫ «параднитѣ стълби» що водѭтъ въ горния етажъ на княжеския дворецъ. — Тогавашнитѣ паради стълби на пашинския конакъ, сега сѫ билярдна стая на княжеския дворецъ. — Тогавашниятъ «Темизи-хукукъ», сега е бесѣдна стая на княза, накичена съ разни исторически игралца. . . .

Харемликътъ е издъно срутенъ, на мѣстото му днесь растѭтъ хубави «княжески цвѣтя», а на бившия дворъ на харемлика, дѣто отъ бездѣлие по цѣли дни се люлѣехѫ на черничеви дървета одалискитѣ на харема, днесь растѭтъ тънки високи борики, напомнящи тънкитѣ високи черкезкини, пашински наложници — одалиски. . . .

На мѣстото на тогавашната жандармска казарма, днесь стои княжеската кухня. . .

На мѣстото на тогавашната **турска тъмница,** днесь въ двора на палата се издига висока могила, обрасла съ разни дървета, съ хубаво малко фонтанче на върха; пролѣтно врѣме могилата е покрита съ кокичета и теменужки, съ мензухари и лалета; растѭтъ цъвтѭтъ всѣкакви «хубавици диви», прѣнесени отъ Витоша и Рила....

На бившия тъмниченъ дворъ днесь растѭтъ хубави борики, красавици на княжеския

дворецъ. Бившия тѣсенъ конашки дворъ, днесь е разширенъ до неузнаваемость; съ желѣзни пармаклъци е заграденъ, съ борики, съ айланти съ брѣзи и липи е насаденъ, съ широки алеи нашаренъ. . . Дѣ пашинскиятъ конакъ, тогава, дѣ княжеския дворецъ сега!—разлика между небото и земята! . . .

Сѫдбинитѣ исторически сѫ по-капризни отъ женитѣ: бившата турска **мръсна паланка**, днесь е гиздава **столица** на свободна България! — Тамъ, дѣто днесь се развѣватъ знамената на «Славянска бесѣда», тогава бѣ жабинясало блато — тамъ дѣто днесь величествено се издигатъ «военното министерство» и «хотелъ България», тогава бѣ мѣсто на низки турски кѫщици, на тѣсни и мръсни харемлици, котило на турчета-змийчета, бѫдѫщи тирани-господари на покорната рая шопи!—Тамъ, дѣто днесь величествено се усмихватъ улицитѣ «Търговска» и «Леге» тогава бѣ **мръсна** турска **чаршия**, съ дървени и отъ врѣмето окѫдени кепенци! — Градската градина, която днесь, въ празниченъ день, събира толкова свѣтъ на приятна разходка, тогава бѣ градско купище — смѣтище, на което се търкаляхѫ, свободни отъ всѣкакво занятие, градскитѣ и конашки кучета — Народниятъ музей (Бююкъ-джамия), въ който днесь се пазѭтъ черешевитѣ топчета на Априлското възстание и револвера на Левски, тогава бѣ катедрална джамия за Софийскитѣ мюслюмани. На мѣстото на тогавашната турска военна болница, днесь величествено се издига зданието на

«Офицерското събрание» — клубътъ на ония, които бидѣйки въ «аджемийския чинъ капитани», побѣдихж на Сливница бѣлобрадитѣ генерали на **Милана** Обрѣновичь — уравновѣсительтъ на политиката на Балкана . . . . . Тамъ, на около, дѣто днесь гиздаво и внушително изглежда оградата на **Народното събрание,** тогава стоеше мрачна, мръсна **черковна механа** (притежание на църквата Свети Краль), въ която шопитѣ отъ Софийско поле си почивахж и заливахж съ Кюстендилска сливовица «чернитѣ си кахъри». — Сегашната Княжеска зоологическа градина, тогава бѣ мочурлива ливада на нѣкой си простакъ — софийски ага, която ливада бѣ напуснжта отъ господаря си и служеше за свърталище и пасбище на краставитѣ софийски магарета и «курудапъ» биволици. — Сегашната ботаническа градина (докторскиятъ паметникъ) тогава бѣ «стари турски гробища, захвърлени забравени» и служахж за пасбище на Подуенскитѣ шопи-овчари. Мѣстото на което Софиянци, тогава, на Тодоровъ-день си прѣпускахж коньетѣ, днесь на това мѣсто високо и гордо се издигатъ артиллерийскитѣ казарми, плюсъ казармитѣ на Княжеския конвой. — Мѣстото, на което днесь високо стърчжтъ шиповетѣ на държавната печатница, тогава бѣ складъ на сѣно, прѣдназначено за турската кавалерия, а днесь това мѣсто, служи за складъ на «държавното печатно слово». — Тогавашната «циганска махала», днесь служи за мѣсто на «високата просвѣта» въ свободната ни татковина: тамъ, дѣто голитѣ циганчета, тогава, тичахж по цѣли дни безъ опрѣдѣлени занятия и на пролѣтното слънце си припичахж голитѣ тум-

наци, тамъ, днесъ, българската учаща се младежъ (гимназисти и студенти), събиратъ зрѣлитѣ плодове на зрѣлата наука. — Тогава, (прѣди 25 години), голитѣ циганчета се навъртахѫ около бѣсилката, за да люшкатъ удушенитѣ трупове на борцитѣ народни, а днесь гимназиститѣ и студентитѣ съ благоговѣние гледатъ на «паметника Левски» и отъ избликъ на благородни чувства думи не намиратъ да прославятъ паметьта имъ . . . . . Тогава циганска махала, днесь учебно мѣсто, научно мѣсто — мѣсто на българската висока просвѣта. . . . . Тогазъ Рашидъ-бегове конаци— харемлици, днесь първоначално основно училище — Денкоолу. . . . .

Турската Софийска тъмница е грозно гевгирено здание, съ тѣсни прозорци, зарешетени съ желѣзни яки решетки. Тъмницата има четире тѣсни дълги кауша. Въ дъното на коридоритѣ между каушитѣ има двѣ тѣсни, тъмни, низки стаички. Едната отъ тѣхъ служи за строгъ арестъ (карцеръ), а другата за дежурна стая на нощнитѣ дежурни пазачи. Каушитѣ сѫ тъмни, съ извънредно дебели стѣни, по стѣнитѣ имъ се приковани нѣщо като дървени, широки полици, служащи за легло на затворницитѣ. Вратитѣ на каушитѣ сѫ букови, оковани въ желѣзо. Тъмничната атмосфера е извънредно тежка за дишание, почти никаква вентилация. Въ всѣки каушъ отъ мръкнѫло до видѣло мъжди газениче, което трови тъмничния въздухъ. . . . .

Управлението на затвора е повѣрено въ рѫцѣтѣ на единъ началникъ на затвора; дадени му сѫ на помощь нѣколко души тъмнична присл[illegible]

Въ тъмницата има повече отъ 200 души затворници. $^3/_4$ отъ тѣхъ сѫ черкези, турци и цигани, $^1/_4$ българи, евреи. Животътъ въ тъмницата за всичкитѣ затворници, изобщо, е несносенъ по тѣснотия, по липсуванието на свѣтлина и въздухъ, ала съвсѣмъ несносенъ е за немюслюманитѣ затворници. Осѫденитѣ турци и черкези — бабаити — на «тъмниченъ затворъ въ окови» за по нѣколко години, сѫ пълни господари на живота въ каушитѣ. — Никой тъмниченъ надзиратель не може да сломи тѣхнитѣ бикоглави натури. Тѣ раздаватъ мѣстата въ каушитѣ на новитѣ затворници, срѣщу извѣстна заплата; тѣ заповѣдватъ кога да се спи, кога да се говори; тѣ продаватъ на затворницитѣ тютюнъ и други нѣща въ каушитѣ — тежко и горко ономува, който си не купи отъ тѣхъ! . . . . . . Тѣ налагатъ особенъ данъкъ (по десетъ пари на глава мѣсично) на своитѣ съкаушници безъ да питатъ султана въ Цариградъ, или пашата въ София — Който не плаща нека му мисли! . . . . . Новакътъ затворникъ нищо не може да получи отъ домашнитѣ си, доклѣ не даде нѣкакъвъ си «бакшишъ» на «каушъ-бабаититѣ». Карти за игранье можете да си купите само отъ «тиранина на кауша», и то на стойность двойна и тройна. Затворницитѣ, наедно съ тъмничната прислуга, сѫ въ пълно распорежданье на «каушнитѣ-бабаити». Често пѫти и тъмничниятъ надзиратель се допитва отъ «тиранитѣ на кауша». Изобщо казано, тъмничниятъ животъ на затворницитѣ се намира въ рѫцѣтѣ на осѫденитѣ кръвници турци, черкези и цигани пехлевани. . . . . . .

Такъва бѣ наредбата на Софийската тъмница, когато въ мръснитѣ ѝ и тѣсни каушп нахвърляхѫ «тетевенскитѣ и орханийскитѣ комити» и обирачитѣ на хазната. Общи турихѫ въ карцера на «единиченъ затворъ». Тетевенскитѣ първенци-богаташи натикахѫ въ каушъ №. 1, Орханийци въ №. 3, а хазнатаритѣ въ други кауши. Мѣстата въ № 1 и № 3 кауши на веднъжъ се дигнѫхѫ на извънмѣрно висока цѣна: каушнитѣ бабаити вземахѫ по турска лира отъ богаташитѣ — комити, по бѣло меджидие (петолевка) отъ срѣдна рѫка хорица, по «бешликъ» отъ хазнаритѣ. Тъмницата сѫ прѣпълни отъ затворници-комити; турскиятъ елементъ, сега, съставляваше малцинството, но съ помощьта на властьта той останѫ господствующа сила между стѣнитѣ на затвора. Тиранитѣ на каушитѣ обложихѫ съ седмиченъ данъкъ, бѣло-меджидие, богаташитѣ комити. Плѣчката си дѣлихѫ съ тъмничния надзиратель и съ нѣколцина отъ тъмничната прислуга . . . .

Военната музика до полунощъ гърмѣ въ двора на пашинския конакъ; засѣдателната стая на управителния съвѣтъ (идаре-меджлиси) бѣ силно освѣтена. Масхаръ въ крѫга на своитѣ интимни приятели, софийски бегове и агалари, днесь, по поводъ докарванието на «тетевенскитѣ и орханийски комити», се веселѣше въ конака. До като каушнитѣ бабаити плѣчкосвать новитѣ затворници, подъ звуковетѣ на военната музика, нека се запознаемъ съ тогавашното величие на турската власть въ София — да се запознаемъ съ Масхаръ-паша.

Масхаръ е на възрасть 38—40 го[illegible]и,

на ръстъ е срѣденъ, плещестъ и малко шишкавъ, съ сини очи, остриганъ по пашовски, руса коса, низко чело, бѣло лице, червени бузи, голѣми уши, носъ, орловъ клюнъ, подстригани мустаци, подбръснжти сколуфи, живъ, пжргавъ, злобенъ, голѣмъ касканджия, отмъстителенъ, голѣмъ «рушветчия»; прѣдъ силнитѣ на деня мекъ като памукъ, надъ слабитѣ тиранинъ; прѣдъ подчиненитѣ си твърдъ като желѣзо, прѣдъ душманитѣ си гордъ, прѣдъ приятелитѣ си низъкъ; явенъ почитатель на еротиката, таенъ гонитель на етиката; ученикъ отъ «Султанския лицей», бивши подсекретарь на турската легация въ Парижъ; обожатель на французитѣ, гонителъ на българитѣ, жлъченъ руссофобъ, унесенъ англоманъ — роденъ въ Цариградъ, въспитанъ въ конацитѣ на прочутия на врѣмето си Рушидъ-паша, произлѣзълъ е изъ «пашовско котило»; носитель на възгледитѣ и намѣренията на турската висока цариградска аристокрация; истънченъ въ обноскитѣ си, коравъ въ душата си, ласкатель първо качество, държавенъ разсипникъ въ пълната смисъль на думата, синъ на Рушидъ-паша; баща му е единъ отъ придворнитѣ и близки на Султанъ-Абдулъ-Азиза генерали-адютанти, който, (баща му) продава службитѣ при висшата администрация съ наддвание въ цѣлата империя, а синъ му прави сжщото въ Софийския мютесарифликъ*).

---

*) Слѣдъ освобождението на България, Масхаръ-паша з… длъжностьта министъръ на полицията въ Цариг…дъ; прѣзъ 1893 год. тъй умрѣ отъ апоплексия на длъж… тъ Цариградски градоначалникъ. . . . .

Харемликътъ на Масхаръ-паша е прѣпъл-ненъ съ «башъ ханжмки» и отборъ черкескини— одалиски, кавказки хубавици, лично нему пода-рени отъ падишахж и отъ баща му.

До срѣдъ нощь Масхаръ-паша се залива съ вино-ракия (митхадистъ) въ кржга на своитѣ ин-тимни приятели бегове-агалари, и бидѣйки дово-ленъ отъ благополучния исходъ по дирението обира-читѣ на хазната, се завърнж въ апартаментитѣ на харемлика си......

На 5 ноември, 1872 год., въ широката за-сѣдателна стая на идаре-меджлиси — днесь желта зала и оранжерея на княжеския дворецъ — засѣдава голѣмата (по числото на членоветѣ си) испитателна комисия. Ко-мисията засѣдава подъ прѣдсѣдателството на Мас-харъ-паша. Отдѣсно на пашата седжтъ, слѣднитѣ бегове-агалари и турски чиновници: **Селимъ ефен-ди, Салихъ спахи, Кюрдъ Хафжзъ, Кючюкъ Мустафа бей,** отлѣво седжтъ слѣднитѣ българе, конашки чорбаджии, членове на идаре и теджаретъ меджлиси: **Пешю Жилявски, Хаджи Мано, Мито Каймакчи, Димитъръ Митовичъ.** Между бъл-гаритѣ, членове на голѣмата комисия, заслуж-ва особено внимание Хаджи Мано: първъ бо-рецъ по черковния въпросъ въ Софийско, старецъ съ младежки идеи, личенъ неприятель на Ди-митра Трайковичъ, лично познатъ съ Василя Лев-ски; чрѣзъ Хр. Ковачевъ той е далъ нѣколко лир на Д. Общи за смѣтка на «тайнитѣ комитети Другитѣ трима Българи сж «конашко про(толюдие» — табашки маши на разни к

нашки паши; за турцитѣ — членове на комисията, нѣма нѣщо особено да се каже: тѣ сѫ стари конашки плъхове, които систематично прогризватъ торбитѣ съ «царскитѣ пари», и безконтролно смучѫтъ кръвьта на дебелокожия шопъ отъ софийско поле . . . . . .

Засѣдателната стая е широка, свѣтла, освѣтлена съ много прозорци, обърнѫти на сѣверъ. Край стѣнитѣ на стаята се наредени низки широки миндерлици, послани съ «малинова дамаска»; посрѣдъ стаята стои дълга масса, покрита съ зелено сукно, около нея нѣколко кресла въ малиновъ цвѣтъ. Прѣдъ масата, на нѣколко стѫпки, дреме плетенъ столъ «марсилска стока». На миндерлицитѣ седѫтъ членоветѣ на комисията, на креслата Масхаръ-паша, Селимъ-ефенди и сѫдебниятъ изслѣдователь. Плетениятъ столъ е назначенъ за подсѫдимитѣ бунтовници. Комисията е въ пълния си съставъ; Масхаръ съ оживление расказва на комисаритѣ за срѣщата си съ «комититѣ» при мостчето на село Враждебна, за разговора си съ Общи и за натоварената кола съ комитетски нѣща.

— Господа, днесь ще чуете, ще видите, кой, какъ и защо е обралъ царската хазна въ Орханийската клисура при мѣстностьта Пантата; и ще се увѣрите, че въ царството на Падишахѫ сѫ се завъдили «нѣкакви си комити», които искатъ чрѣзъ възстание да подкопаѭтъ основитѣ на държавата и да възкръсяватъ нѣкакво си «българско царство». Между тѣхъ има първенци-богаташи отъ Тетевене и Орхание, — каза Масхаръ-паша и заповѣда на небетъ-чаушу (дежурний старши) доведе въ засѣдателната стая Димитра Общи.

Членоветѣ комисари съ напрегнжти погледи, насочени къмъ вратата, чакахж явяванието на Общи. Слѣдъ нѣколко минути пердето се дигнж, Общи прѣкрачи прага: босъ, гологлавъ, окиченъ отъ главата до петитѣ въ тежки вериги той гордо се изправи прѣдъ голѣмата испитна комисия; гордо се изпжчи въ срѣдата на стаята, тъкмо срѣщу пашата, силно тръснж на пода тежкитѣ вериги, свободно и внушително изгледа комисаритѣ конашки, и прѣди нѣкой да го запита, отвори уста, и съ сърдитъ тонъ заговори на Масхаръ-паша — заговори за да чуйтъ и разберѫтъ конашкитѣ ази-агалари, какви безобразия се вършѫтъ отъ страна на стражари, низами, тъмнични слуги, каушни бабаити върху изловенитѣ и затворени **политически прѣстжпници** — отвори уста и сърдито наговори на Масхаръ-паша слѣднитѣ горчиви думи:

— Паша ефенди, извѣстно ли ви е какви безобразия се вършѫтъ надъ политическитѣ затворници отъ страна на тъмничнитѣ слуги и каушнитѣ бабаити? на какви тежки истезания сж подхвърлени изловенитѣ въ Орханиe и Тетевене българи-революционери? Извѣстно ли ви е, че има хора съ прѣчупени ребра, съ прѣбити пищѣли, съ оскубани мустаци и бради и съ пукнжти глави? Знаете ли че 70 годишни старци сж влачени по конашкитѣ дворове? Дѣ се намираме? Въ Европа ли или въ Мала-Азия? Срамота е въ този вѣкъ так жестоко да се постжпва съ политически прѣстжпници!.... Ако сме виновни сждѣте ни, н не ни позорѣте съ тия варварски истезания.....

Пашата желтъ зеленъ извика на Общи:

— Млъкнѣте: не за това сме те повикали тукъ въ съвѣта! . .

— До като не изкажѫ всичко, що видѣхъ и чухъ нѣма да млъкнѫ — каза Общи и продължи подробно да расказва на конашкитѣ голѣмци за жестокитѣ постѫпки на низами, стражари, мюдюри, офицери и каймаками при арестуването на комититѣ и при разпитванието имъ. Нареждаше Общи единъ подиръ другъ грознитѣ факти на истезанията въ Орхание и Тетевене, биението съ камшикъ политическитѣ затворници при Арабаконашкитѣ стражарници (беклемета), позорното посрѣщание на почтенитѣ тетевенски и орханийски първенци въ затвора съ «суровица» по глава, и свърши съ гнусната подигравка, извършена отъ тъмничнитѣ слуги съ оцетарската му шапка.

Общи говорѣше високо, сърдито и гледаше право въ очитѣ, ту пашата, ту Пеша Жилявски. Дѣдо Пешо се смръзнѫ на мѣстото си, отъ голѣмъ «съклетъ» се изпоти на мендерлика: той, дѣдо Пешо, нѣколко пѫти даде знакъ на Общи кога говори да гледа пашата и турцитѣ, а не българитѣ ази, ала Общи гледаше Българитѣ, а говорѣше на турцитѣ. . . . . .

Бидѣйки нервиранъ отъ думитѣ и тона на Общи, Масхаръ се растрепера, и жлъчно продума: Наели сте се царство да събаряте, а мѫчно ви е дѣто сѫ ви затворили.

— Затворътъ не ни тежи; протестирамъ само противъ позорнитѣ постѫпки и жестокитѣ истезания; нѣща, които не правѭтъ честь на една просвѣтена държава.

— Млъкнѣте, или ще заповѣдамъ да ви изхвърлятъ изъ стаята на вънъ!—извика пашата.

— Съ глухи хора, като васъ, не искамъ да имамъ работа, — каза Общи, нарами тежката си верига и тръгнѫ да си излѣзе изъ стаята.

— Стой! на кѫдѣ се запѫти?

— Въ затвора.

Седнѣте на стола: днесь съ Васъ ще поговорѭ по обира на хазната, — каза Масхаръ съ мекъ тонъ и съ пръстъ показа «марсилския плетенъ столъ» на сърдития си гостенинъ.

Общи сърдито изгледа стола, пашата и меджлиса, дигнѫ високо дѣсната си рѫка и каза:

— Доклѣ се не накажѫтъ тъмничнитѣ слуги и тъмничниятъ надзиратель за снощната имъ позорна постѫпка, до тогава нѣма съ никого за никакви обрани хазни да говорѭ.

Пешо чорбаджи и Мито Каймакчи хрипнѫхѫ, приближихѫ се при Общи и го замолихѫ да седне на стола и, както далъ Господь да отговари на запитванията.

— Седнѣте си на мѣстата: съ глухи хора не искамъ да имамъ работа, — каза Общи и потегли за вратата.

Масхаръ-паша даде знакъ на Али-чаушъ; старший взе подъ мишца сърдития бунтовникъ и го отведе въ затвора.

Слѣдъ нѣколко минути на сцената испъкнѫ тъмничниятъ надзиратель, треперящъ като трепетликово листо.

— По чия заповѣдь каушнитѣ бабаити съ суровици въ рѫка сѫ посрѣщнѫли моитѣ гости

отъ Орхание и Тетевене? — запита сърдито пашата.

— Каза ми се, че това е ваше желание.

— Кой ви каза?

— Еминъ ефенди, секретарьтъ на беледието.

— Скоро, тукъ, да дойде Еминъ-ефенди, — заповѣда пашата.

Ефендито, желто-зелено, се изправи прѣдъ меджлиса.

— Кой ви каза да кажете на тъмничния надзиратель да посрѣщне съ суровици моитѣ гости отъ Орхание и Тетевене?

— Али-ефенди, тескереджията.

— Скоро, тукъ, да дойде Али-ефенди тескереджията.

Али-ефенди съобщи, отъ своя страна, че му казалъ Махмудъ-ага, жандармскиятъ юзбашия. Пашата изгледа на криво ефендетата, нахока ги прѣдъ меджлиса и съ пръстъ имъ се закани, още веднъжъ такива лъжи да не пускатъ между служащитѣ при затвора; на тъмничния надзиратель залѣпи нѣколко плѣсника, дѣто се е поддалъ на разни «неотговорни ефендета по управлението на затвора» и му заповѣда да стегне юздитѣ на «каушнитѣ бабаити». Тъмничниятъ надзиратель червенъ, испотенъ отъ срамъ и «саклетъ» се яви въ затвора; свика въ стаята си тъмничната прислуга, всѣкиму удари по единъ-два плѣсника, като имъ каза: «идѣте се оплачете на пашата, дѣто ви ударихъ по два плѣсника». . . .

Въ стаята прѣдъ меджлиса изправихѫ Хаджи Стѣчя Хаджи Станчевъ. Главата му бѣ привързана

съ бѣлъ пешкирь — раненъ отъ бабаититѣ при влизането въ кауша. Пашата го покани да седне на столъ. Хаджията седнѫ и не погледнѫ въ очи никого отъ членоветѣ на комисията: усѣщаше се извънредно прѣсраменъ отъ тържествената обстановка на голѣмата испитателна комисия. Пашата го попита защо му е привързана главата.

— Снощи при влизанието ни въ кауша, всичкитѣ до единъ бѣхме бити отъ затворницитѣ мюслюмани и тъмничнитѣ слуги, — каза низко дѣдо Хаджи.

— Познавате ли бабаититѣ и слугитѣ които ви бихѫ?

— Тъмно бѣше, нищо се не виждаше . . .

Масхаръ съ приятелски тонъ подкачи разговоръ съ дѣда Хаджия: напомни му личнитѣ срѣщи прѣди обира на хазната въ Орхание и Тетевене по расправиитѣ за шоссето Осиковица-Ябланица, по споровитѣ за пасбища между Изворчени съ близкото помашко село. Хаджията тогава бѣ членъ на окрѫжния съвѣтъ, натоваренъ лично отъ Масхаръ-паша да уравни подигнѫтитѣ спорове — давии. Отъ споменитѣ на вчерашното минжло пашата майсторски прѣминѫ на днешното, грозното днешно. Мило, любезно, приятелски пашата помоли Хаджията да раскаже прѣдъ меджлиса историята на обира. Дѣдо Хаджи съ свѣнливи погледи, насочени къмъ пода, съ низъкъ гласъ, расказа отъ игла до конецъ историята на Карданъ: кога и какъ се е наредилъ таенъ комитетъ въ Тетевене, какво е говорилъ и връш..ъ

Левски, кждѣ се ставали първитѣ засѣдания, какъ се събирали пари, какъ се прѣдумвали тетевенци и колибаритѣ отъ тетевенскитѣ колиби да станжтъ комити, какъ Общи е уреждалъ комитети въ тетевенско и орханийско, какъ е нагласилъ плана на обира и какъ го изпълнилъ съ помощьта на тетевенскитѣ колибари — всичко, що знаеше по наредбата на тайнитѣ комитети, дѣдо Хаджи расказа, като споменж стотина и повече имена на славни Карданци, върли съзаклетници — членове на Българското приврѣменно правителство. — Първенцитѣ на Карданъ още въ Тетевене рѣшихж да казватъ всичко — множество хора да посочжтъ, въпросътъ да стане общъ, та наказанието да бжде по-слабо. Ето защо дѣдо Хаджи се исповѣда прѣдъ меджлиса, като прѣдъ светогорски духовникъ прѣзъ великитѣ пости. Отъ расказа на Хаджи Станя меджлисътъ ясно разбра, че Българитѣ въ тетевенско и орханийско искатъ Българско царство. Комисаритѣ българи отъ думитѣ на дѣда Хаджия потънжхж въ дънъ земя, а турцитѣ комисари се изсмѣхж на ума на «тетевенскитѣ комити».

— Българско царство ли?! Има много да чакате, дѣдо Хаджи, докато пропѣе пѣтельтъ на вашето отдавна загубено царство, — се обади Салихъ спахията.

— Съ ножъ е взето, съ ножъ ще го отнемете; ако сте силни излѣзте на срѣща ни, — каза Масхаръ и плеснж съ ржцѣ.

Али чаушъ въ отговоръ на плѣсканието введе Петка Милевъ въ засѣдателната стая. Пашата го

посрѣщнж любезно, заповѣда да му дадѫтъ столъ, да донесѫтъ кафе. Петко Страшникътъ юначно изгледа членоветѣ на меджлиса, спокойно седнѫ на прѣдложения столъ и редомъ се намѣсти при дѣда Хаджия. Хаджи Станю нѣщо му пришепнѫ. Пашата любезно подаде портцигарето си на карданскитѣ първенци и ги помоли да запушѫтъ. Петко Страшникътъ и Хаджи Станю навирихѫ цигаретата. Кафеджията донесе кафе и даде по чаша на всички присѫтствующи. Милевъ, запитанъ за тетевенския комитетъ, расказа сѫщо онова, що бѣ прѣди малко казано отъ Хаджи Станя; разликата бѣ само тая, че той говорѣше свободно, гърлесто, натъртено, увѣрено и свърши съ думитѣ: «дѣто е текла вода пакъ ще тече.

Масхаръ поиска да му се обясни поговорката, казана отъ Милева.

— Прѣди петстотинъ години Българитѣ сѫ имали царство и скоро пакъ ще го иматъ, — самъ Милевъ поясни думитѣ си.

Внушителната фигура и внушителниятъ тонъ на Петка Страшника смутихѫ турцитѣ комисари.

— И вие вѣрвате, че скоро ще дойде царството на Българитѣ? — попита пашата.

— Да не вѣрвахме, нѣмаше да приемемъ клетвата на Българското приврѣменно правителство, — отговори Петко Страшникътъ.

Введохѫ въ засѣдателната стая Анастасъ Хр. поповъ, прѣдсѣдатель на Плѣвенския комитетъ, близъкъ приятель на Василя Левски, членъ въ плѣвенския окрѫженъ съвѣтъ, сѫщо и въ градския съвѣтъ, единъ отъ най-свѣстнитѣ плѣвен ки

първенци българи. Бай Анастасъ се намѣсти отъ дѣсната страна на Хаджи Станя, запуши цигара, засмърка кафе и отвори уста прѣдъ Масхаръ-паша, та му расказа историята на Плѣвенския комитетъ, организацията на българскитѣ революционни комитети и свърши съ думитѣ на Петка Страшника — «Българско е било и скоро пакъ българско ще стане».

Петка, Анастаса, Хаджията по заповѣдь на пашата отведохѫ въ тъмницата. Комисаритѣ останѫхѫ на самѣ и живо размѣнихѫ мисли върху поведението на двамата тетевенски първенци и господинътъ отъ Плѣвенъ, който съ кехлибарена броеница въ рѫка, нижеше думитѣ една по една, и при сгоденъ случай жестоко мъмрѣше турскитѣ власти. Пешо Желявски и Мито Каймакчи отъ «саклетъ» се потѣхѫ прѣдъ колегитѣ си турци, и какви не щешъ думи пускахѫ по адреса на тетевенскитѣ първенци богаташи — «отъ много пари пощръклѣли — ново царство имъ се присънило — Български пашалъкъ имъ се поревнѫло — стари изкухѣли, извѣтрѣли глави! . . . . .»

Слѣдъ една малка почивка введохѫ въ залата Василя Бошарановъ, личниятъ секретарь на Д. Общи, и учитель въ село Киевски Изворъ. Бошарановъ бѣ окованъ въ тежки вериги. Той е младъ и пѫргавъ момъкъ, на 20—22 год., блондинъ, отъ срѣденъ ръстъ, приказливъ, наивенъ, довѣрчивъ, крилатъ юноша, на два чифта крилѣ хвърчи въ Българскитѣ небеса. Въ продължение на двѣ години (1870 — 72 год.) той, въ качеството си на личенъ секретарь на Общи, бѣ по-

сѣтилъ заедно съ него, по-главнитѣ села въ Софийско, Етрополско, Орханийско, Ловченско и Тетевенско, вслѣдствие на което познаваше повиднитѣ членове на селскитѣ и градски тайни комитети въ казанитѣ околии. Въ Орханийския затторъ и по пѫтя отъ Орхание до София тетевенскитѣ първенци, съ помощьта на бая Анастаса, убѣдихѫ Бошаранова да казва «множество хора» и нищо да не крие по обира на хазната и по убийството на дякона Паисия.

Младъ-зеленъ и въодушевенъ отъ мисъльта, че множеството ще разрѣши въпроса, Бошарановъ се изправи прѣдъ свѣтлото лице на Масхара и подкачи да нижe фактитѣ единъ слѣдъ други, като кехлебаренитѣ броеници на Атанаса Плѣвнелията. Бошарановъ съ особена живость расказа историята по убийството на Паисия — той е единъ отъ дѣйствителнитѣ участници по убийството*). Слѣдъ това описа маршрута по села и градове, дѣто е ходилъ съ Общи и споменѫ повече отъ стотина имена. Въ реда на тия имена бѣхѫ: Христо Ковачевъ, учитель, Димитъръ Ножаровъ, търговецъ-прѣдприемачь, и двамата живущи въ София, Тоне Ивановъ Крайчевъ, дѣдо Стоянъ Мечката и попъ Стоянъ, и тримата отъ Софийското село Желява, съселени на чорбаджи Пеша Желявски. До вечерьта казанитѣ лица, по заповѣдь на пашата, бѣхѫ уловени и затворени. Бошарановъ свърши расказа си съ думитѣ: «ние, членоветѣ на комитета, искаме не черковна,

*) Гледай първа книжка второ издание «Миналото» «Каймакамски распореждания».

а политическа свобода, каквато иматъ Сърбитѣ, Ромѫнитѣ и Гърцитѣ» . . . . .

Личния секретаръ на Общи отведохѫ въ тъмницата; членоветѣ на меджлиса се разотидохѫ по домоветѣ си и раздрънкахѫ изъ града показанията на тетевенскитѣ първенци-комити, дадени прѣдъ пашата и меджлиса по обира на хазната, и показанията на Бошаранова по убийството на дякона Паисия.

Масхаръ, тайно отъ другитѣ членове на меджлиса, подпрати Пеша Желявски при Общи въ тъмницата, да го утѣши съ мисъльта, че всичкитѣ виновници, стражари, низами, чауши, които сѫ нанесли оскърбление на неговитѣ хора, ще бѫдатъ примѣрно наказани, че пашата дълбоко съжалява за извършенитѣ истезания въ Орхание и Тетевене, и че телеграфически е заповѣдалъ да се не повтарятъ — подпрати Пеша Желявски да съобщи на Димитра Общи показанията на Анастаса, Хаджи Станя, Петка Милевъ и Василя Бошарановъ по обира на хазната и по убийството на Паисия — да му ги съобщи и да му каже, че всичко е открито, и че той напрасно се сърди на пашата, и напрасно крие хората на комитета, които вече до единъ се извѣстни на полицейскитѣ власти. . . .

Пешо чорбаджи е познайникъ на Д. Общи: въ дневника на Таня Ивановъ Крайчевъ (тогава, 1870—72 год. прѣдсѣдатель на селския Желявски комитетъ, днесь, 1898 год. членъ на Софийската окр. постоянна комисия) стои, че нѣколко пѫти Общи е дохождалъ въ село Желява, би-

дейки придружаванъ отъ Василя Бошарановъ; срѣщалъ се съвършено случайно съ Пеша Желявски, разговарялъ съ него по търговия, по черковния въпросъ и по наредбата на училищата. За Пеша той билъ извѣстенъ подъ името Иванъ Ангеловъ Бандармалиевъ, търговецъ на агнешки кожи и на «стари брави». Дори една нощь, по покана на Тодора Пешевъ, синъ на Пеша, Общи приспалъ въ дома на Желявския чорбаджия.

Пешо Желявски въ качеството си на старъ познайникъ се яви въ тъмницата при Димитра Общи; разговори се на дълго и широко върху срѣщитѣ си съ него въ село Желява и пристѫпи къмъ испълнение възложената нему отъ пашата мисия. Общи се въсхити отъ мисъльта, че виновницитѣ на истезанията ще бѫдѫтъ строго наказани; за да го подслади, Пешо чорбаджи му съобщи факта, че пашата залѣпилъ плѣсникъ на тъмничния надзиратель прѣдъ меджлиса, задѣто позволилъ на тъмничната прислуга и на «каушнитѣ-бабаити» съ суровици да посрѣщнѫтъ тетевенскитѣ и орханийски първенци комити, при влизанието имъ въ каушитѣ. Желявски подслади моралнитѣ рани на Общи и съ слѣдната лъжа: пришепнѫ му, че пашата тия дни, за наказание, ще уволни тъмничнитѣ слуги, заедно съ тъмничния надзиратель, и че на тѣхно мѣсто ще назначи «почтени и благи хора»...

— Холамъ, Димитре, защо се опинашъ та не казвашъ каквото знаешъ за хората на комитета: я виждъ, тетевенскитѣ първенци всичко казватъ по обира на хазната, Бошарановъ всичко що си вършилъ по убийството на Дякона, Ан[illegible]-

тасъ Плѣвнелията всичко що сте вършили наедно съ Левски въ Плѣвенъ и Ловечъ, въ Никополъ и Турно-Могурели. Ти казвашъ, че само на везиря ще кажешъ болкитѣ на раята и работитѣ на комитета. Везирътъ е далеко, пашата е тука, кажи му всичко, и всичко тукъ, въ София, ще се свърши. Бошарановъ и Хаджията казахѫ около 200—300 имена, — каза Желявски и много приятелски се раздѣли съ Д. Общи.

Думитѣ на Хаджи Станя, казани при мостчето на Враждебна: «братко, Общи, казвай множество, за да ни спасишъ отъ бѣсилката», още звънтѣхѫ въ ушитѣ на «Димитра Косовецъ». Мисъльта, че всичко е открито отъ изловенитѣ хазнатари и отъ първенцитѣ на Карданъ и Сарсаулъ, че цѣла кола съ комитетски нѣща сѫ докарани въ София, заедно съ взетитѣ при Пантата «царски пари», че убийството на Паисия въ подробности е расказано отъ Бошаранова и отъ нѣкои Сарсаулци, че правителството на султана въ лицето на Масхаръ-паша знае въ подробности уредбата и дѣлата на тайнитѣ комитети — всичко туй накара Общи да испълни просбата на Хаджи Станя и на Анастаса Хр. Поповъ, Плѣвнелията. — Застави Общи да се откаже отъ думитѣ си «всичко само на визиря ще кажѫ» — застави го да каже всичко на Масхаръ-паша въ присѫтствие на членоветѣ на испитателната комисия.

Надвечерь извадихѫ Общи на тъмничния дворъ да се расходи (днесь на това мѣсто въ Княжеския дворецъ растѫтъ млади борики). Минувайки край №. 1 каушъ, прѣзъ вратцата, той

съзрѣ дѣда Хаджия, стоящъ умисленъ при каушното прозорче.

— Добъръ вечеръ дѣдо Хаджи; какво си се умислилъ?

— Братко, Общи, спаси ни отъ бѣсилката: казвай множество, инакъ, заянъ ще станемъ всинца до единъ.

— Бѫди спокоенъ, всичко ще направѭ, — каза Общи и отиде въ мръсния тъмниченъ дворъ да диша чистъ въздухъ.

Срѣдъ нощь е, първиятъ день отъ рамазана е; засѣдателната стая е извънредно освѣтена; членоветѣ комисари, мюслюмани и православни християни, живо бесѣдватъ по «Араба-Конашката случка»; насмѣшки и остроти пускѫтъ тѣ по адреса на открититѣ български тайни комитети. — Присмиватъ се на Хаджи Станя, на Петка Милевъ, на Доча Мръвковъ, първи тетевенски богаташи и на Анастасъ Плѣвнелията, дѣто на тая напрѣднѫла възрасть и при такъво голѣмо богатство сѫ тръгнѫли по ума на нѣкой си Общи и на нѣкой си Левски—«влашки вагабонти» (думи на Митя Каймакчи) турската държава да съсипватъ и на нейно мѣсто да въздигатъ Българско царство... Комисаритѣ живо се разговарятъ; пашинскиятъ кафеджия ги черпи съ разни «шербети»; Али-чаушъ чака при вратата на стаята появата на пашата. Портицата, що свързва конака съ пашинския харемликъ, изкърца, Масхаръ, придруженъ отъ яверина си, излѣзе изъ селямлъка (мѫжко отдѣление на харема), заобиколи затвора и влѣзе въ за-

дателната стая. Комисаритѣ му се поклонихѫ до земя; шербетъ отъ ново се раздаде, цигари се запушихѫ, стаята заприлича на кафене... Масхаръ, доволенъ отъ себе си и отъ цѣлия свѣтъ, весело се намѣсти на прѣдсѣдателското мѣсто и пуснѫ нѣколко остроти по адреса на българитѣ, членове на испитателната комисия.

— Е, чорбаджи Пешо, твоитѣ шопи не харесватъ турското царство, та се нагърбили българско да правѭтъ, и ти до сега нищо да не знаешъ! хубава работа! ужъ за това сме ви натъкмили наредили въ конака по-отрано да узнавате желанията на раята. . . .

— Това е работа на «влашкитѣ вагабонти», — се обади Пешо Желявски.

— Какви «влашки вагабонти» ми казвашъ ти!... Ами твоитѣ: Тане Крайчевъ, попъ Стоянъ, дѣдо Стоянъ Мечката и всичкитѣ мѫжье отъ село Желява «влашки вагабонти» ли сѫ?

— Подмамени сѫ отъ «влашкитѣ вагабонти», — смирено продума Пешо Желявски.

— Е, чорбаджи Мано, твоитѣ: Димитъръ Ножаровъ, първъ Софийски търговецъ, и Хр. Ковачевъ, първъ между учителитѣ, да били комити, а ваша милость да не знае това, та по-отрано да ни обади!

— Искали станѫли; но не искамъ да вѣрвамъ, че тия почтени и умни хора ще тръгнѫтъ по дѣтинския умъ на Бошаранова, — съ достоинство се обади чорбаджи Мано.

— Е, чорбаджи Мито (каймакчи), наша София да бѫде пълна съ комити, а пъкъ ние да

не знаемъ... Защо по-рано не узнахте, да имъ дадѣхме пари, та да не дигатъ гюрюлтия съ обира на хазната?....

— Кой да знае по-рано, че «влашкитѣ вагабонти» вършжтъ такива работи въ наша София, — каза Мито Каймакчи и се поклони до земята.

Пашата изплѣска съ ржцѣ, Али-чаушъ се яви.

— Доведѣте Общи; ако спи събудѣто го, — заповѣда Масхаръ.

Общи спѣше и сънуваше грозни сънища. Али-чаушъ го събуди и го поведе къмъ засѣдателната стая.

Съ разчорлавена коса, одърпанъ, опърпанъ Общи се изправи прѣдъ меджлиса, полека сложи прангата си на пода и съ достоинство седнж на прѣдложения нему столъ. Пешо Желявски се похвали на пашата прѣдъ меджлиса, че е старъ познайникъ съ Димитра Общи, и расказа на колегитѣ си колко срѣщи е ималъ съ него въ село Желява прѣдъ дюкянчето на Тоня Ивановъ Крайчевъ; какво си говорили за търговия, за църкви и училища, и какъ той, Общи, далъ въ присжтствието на Пеша, двѣ лири турски на Тоня Крайчевъ, като задатъкъ за купуванье на агнешки кожи и «стари брави».

— Ти да се благодаришъ, че евтино се отърва, — се обади търговецътъ на «старитѣ брави».

— Че какво?

— Какво ли? Бѣхме наредили да ти се поискатъ сто лири за смѣтка на комитета; ако откажеше, щѣше да бждешъ убитъ по пжтя между Желява и София.

— Че защо не сте го убили? — попита пашата.

— Синъ му Тодоръ за него даде петь лири. Ето защо отложихме поканата.

— Синъ ми Тодоръ, петь лири даде! . . .

— Да, да; синъ ви Тодоръ: той ме покани и еднъжъ съмъ принощувалъ въ вашата кѫща, що е въ Желява. . . .

Пешо Желявски потънѫ въ дънъ земя; пашата и членоветѣ на комисията го изгледахѫ съ съжеление. Смутъ въ меджлиса; пашата нѣщо пришепнѫ на чорбаджи Пеша; Пешо се успокои. . .

Подкачи се распитването на Общи. Прочетохѫ му се дословно показанията на Хаджи Станя, на Анастаса, на Бошаранова и на Милева. Общи съ присторено хладнокръвие изслуша прочетеното. Той, сега, повторно се убѣди, че всичко е открито, че мълчанието отъ негова страна е безсмислено.

— Димитъръ ефенди: казаното отъ твоитѣ хора за обира на хазната, за убийството на дякона и за наредбата на комитета вѣрно ли? — попита пашата.

— Всичко е вѣрно — каза рицарьтъ на камата и се впуснѫ въ подробности да расказва житие-битието си.

Захванѫ съ дѣтинството си и ученичеството си въ Косовския велиятъ (оттукъ се наричаше Косовецъ въ първитѣ си емигрантски години); минѫ на първитѣ си бунтовнически подвизи въ Критското възстание, послѣ на скитничеството си въ околноститѣ на Триестъ, сетнѣ на емигрант-

ството си въ Черна-гора; прѣминаванието му отъ Цетина въ Бѣлградъ, постжпванието му въ Българската легия, запознаванието му съ Левски, Ангела Кънчевъ, Василя Ионковъ, Христя Ивановъ (голѣмия), запознаванието му съ войводитѣ: Панаиотъ Хитовъ, Илю войвода, дѣдо Иванъ Кулинъ, съ Раковски, съ Любена Каравеловъ и прочее първенци на българското бунтовническо дѣло — другаруваньето му съ Левски и Кънчева, като организатори на тайнитѣ Български революционни комитети вжтрѣ въ България; убийството на Паисия, обира на хазната, и всичко що бѣ вършилъ въ качеството си на началникъ на тайната комитетска полиция и организаторъ на **тайния (черния) тероръ.** Общи расказваше свободно, задушевно, като че ли се намираше не прѣдъ меджлиса, а прѣдъ близки нему люде, събрани на забавителна вечеринка. Меджлисътъ съ особено внимание изслуша автобиографията на човѣка, който довчера искаше да говори за комитетскитѣ работи само съ везиря. Пашата нѣколко пжти любезно поднесе портцегарето си на «Димитра ефенди», но той отказа, прие само да испие нѣколко «рамазанъ шербети». Часътъ бѣ три прѣзъ нощьта; пашата закри меджлиса; Димитра отведохж въ тъмницата, свалихж отъ врата му дългата верига, а на краката му оставихж да виси тежката пранга. Прѣзъ идящата нощъ Общи бѣ втори пжть распитанъ прѣдъ меджлиса. Този пжть Общи расkри ка-титѣ на Централния Б. революционенъ комитеть «вжтрѣ въ Българско» (Ловечь) и «вънъ отъ ту-

ско» (Букурещъ). За да подкрѣпи казаното, даде дългъ списъкъ отъ имена и лица, които влизахѫ въ състава на Българското революционно съзаклетие.

Показанитѣ лица бѣхѫ изъ ония окрѫзи, въ които Общи лично бѣ обикалялъ по нѣколко пѫти, — Срѣдня и Западна България. Комитетитѣ въ Южна и Източна България останѫхѫ непокътнѫти. Едни отъ показанитѣ лица бѣхѫ отдавна вече хванѫти, излѣжавахѫ се въ Орханийската, Тетевенската и Софийска тъмници; други бѣхѫ вече избѣгали въ Ромѫния, а трети съ трепетъ чакахѫ минутата и часа на затварянието имъ. Между показанитѣ лица имаше и такива, които подъ разни прѣдлози избѣгвахѫ да земѫтъ каквото и да било участие въ дѣлата на комитета. Тъкивато лица Общи показа, за да има множество, както искахѫ Хаджи Станю и Анастасъ Плѣвнелията.

Масхаръ-паша взема списъка отъ двѣстѣ и повече имена, написанъ саморѫчно отъ Димитра Косовецъ; тури го въ джеба си, поблагодари на «Димитра ефенди» и се оттегли въ кабенета си. Свика вѣрнитѣ си висши административни и сѫдебни чиновници — съвѣтници, прѣдстави имъ списъка и, изобщо, хода на раскритията по Араба-Конашката случка, като имъ заповѣда да приготвѫтъ още на часа подробенъ рапортъ по дѣлото до министра на вѫтрѣшнитѣ дѣла. На часа, по заповѣдь на пашата, тахриратъ мюдюри—началникъ на канцеларията — написа телеграма до Ловчанския каймакаминъ да хване и затвори

членоветѣ на централния Ловчански комитетъ: Маринъ попъ Лукановъ, Димитъръ попъ Николовъ Пъшковъ, Иванъ Драсовъ, **попъ Кръстю**, и подъ силна стража да ги испроводи въ София. Въ сѫщата нощь телеграми се дадохѫ до всичкитѣ каймаками и мюдюри въ Софийския пашалъкъ да хванѫтъ показанитѣ лица и набързо да ги испроводѭтъ до началника на Софийския меркезъ. Третья, окрѫжна, дълга телеграма се даде до всичкитѣ полицейски власти въ Дунавския и Едирненски вилаети, да се търси и затвори Василь Ивановь Карловецътъ — Василь Левски — Дервишъ олу — Асланъ.

На другия день нароченъ куриеръ излѣзнѫ изъ София и сѣкашъ на крилье полетѣ за столицата на османската държава. Това бѣ яверинътъ на Масхаръ паша, Нури-бей, който удари плѣсникъ на Общи въ Орханийската тъмница. Куриерътъ носѣше въ чантата си подписания отъ Масхаръ паша рапортъ, въ който наподробно се излагаше раскритото комитетско дѣло. До Едирне яверинътъ отпѫтува въ правителствения «дилижансъ» съ малка почивка на станциитѣ. Отъ Едирне до Цариградъ той отпѫтува по желѣзницата, която току що бѣ отворена за пѫтуванье само на чиновници съ извънредни порѫчки — за обикновенитѣ пѫтници тя се отвори едва прѣзъ 1873 год.

Слѣдъ даденитѣ показания на Общи, по заповѣдь на пашата, испитателната комисия се раздѣли на три отдѣления: първото отдѣление пое да распитва тетевенскитѣ комити, второто — орханийскитѣ, третото — «хазнатаритѣ» и уловенитѣ селѣ и въ орханийско, тетевенско и етрополско.

Секциитѣ енергично работѣхѫ, лично распитвахѫ отдѣлно всѣкиго, разглеждахѫ и провѣрявахѫ «вещественитѣ доказателства на прѣстѫплението», хванѫти въ врѣме на прѣтърсванието, съставлявахѫ подробни протоколи и всѣки день докладвахѫ на пашата за резултатитѣ на испита.

Орханийци и Тетевенци, които подъ гнета на тежкитѣ истезания всичко бѣхѫ исказали, тукъ прѣдъ секциитѣ на комисията, нищо не отричахѫ; нѣщо повече: тѣ сѣкашъ бѣхѫ се хипнотизирали отъ думитѣ на дѣда Хаджия, «множество да се казва», та исказахѫ всичкитѣ си нехванѫти още другари. Въ продължение на една седмица секциитѣ прѣдставихѫ на пашата прѣдълъгъ списъкъ на съзаклетници отъ тетевенско и орханийско. Частната случка, обирътъ на хазната, испъкнѫ въ формата на «великъ въпросъ», както желаяхѫ Анастасъ Плѣвнелията, Петко Милевъ, Хаджи Станю, и както го подзе Димитъръ Косовецъ.

Секциитѣ распитвахѫ, жандармитѣ и низамитѣ всѣки день влачахѫ се нови комити, окованы въ тежки вериги, показани отъ Общи и отъ другитѣ затворници. Каушитѣ на тъмницата сѫ прѣиспълнихѫ, нѣмаше мѣсто за новитѣ затворници, вслѣдствие на което жандармскитѣ казарми се прѣобърнѫхѫ на затворнически кауши.

Въ единъ дъждовенъ день, привечеръ, въ конашкия дворъ стоварихѫ трима затворници: Старъ свещеникъ — попъ Луканъ отъ Ловечъ — Маринъ Попъ Лукановъ (синъ на попъ Лукана) и Димитъръ Попъ Николовъ Пъшковъ. Освободихѫ

ги отъ тежкитѣ желѣза и ги затворихѫ въ единъ отъ «каушитѣ» на жандармската казарма. На третия день, отъ докарванието на Луканова и Пъшкова, изъ софийската тъмница отъ ръка на ръка се разнасяше, между политическитѣ затворници, нѣкаква си записка, написана съ «попски букви». Записката гласѣше: «другари, всичко отказвайте; никакви имена не споменувайте — спасението е въ отказванието».

Записката бѣ написана отъ Марина Попъ Лукановъ. Прѣзъ дупкитѣ на тъмничнитѣ нужници тя пропълзѣ до ръцѣтѣ на «затворницитѣ — комити». Съдържанието на записката отъ уста на уста бързо се прѣдаде по всичкитѣ каушки и до затворницитѣ съзаклетници въ жандармската казарма. Записката прѣобърнѫ умоветѣ и сърдцата на ония отъ тетевенскитѣ и орханийски съзаклетници, които бѣхѫ се отпуснѫли всичко да казватъ и «множество да викатъ». Тѣ като че ли отъ дълбокъ сънъ се събудихѫ, нравствено се сѣпнѫхѫ и обърнахѫ колата на опаки прѣдъ испитвателнитѣ секции — наченѫхѫ да отказватъ всичко. Испитвачитѣ комисари се слисахѫ отъ такъва неочаквана постѫпка . . . .

Новодокаранитѣ съзаклетници, хванѫти въ разнитѣ паланки на софийския пашалъкъ, съ опорство отказвахѫ прѣдъ секциитѣ и прѣдъ пашата да сѫ имали каквото и да било зиманье даванье съ Димитра Общи — казвахѫ, че тѣ за пръвъ пѫть слушатъ за сѫществуванието на нѣкакви си «тайни комитети». Заповѣдьта, — «нищо да се не казва, — всичко да се отрича»,

— издадена отъ хванѫтитѣ и докарани въ софийската тъмница членове на ловченския централенъ комитетъ, отъ день на день стѣгаше умоветѣ и сърдцата на «разслабленитѣ съзаклетници», и даваше голѣмъ куражъ на отпослѣ хванѫтитѣ да се държѫтъ прѣдъ испитвачитѣ както прилича на «твърди въ вѣрата си съзаклетници». Заповѣдьта достигнѫ и до ушитѣ на Общия; тя го поколеба изъ дънъ душа: мѫчителна безсъница го хванѫ — раскаянието се яви въ всичката си сила — мораленъ трепетъ обзе душата му.

Въ окрѫжната телеграмма, распратена отъ София до всичкитѣ полицейски власти въ дунавския и одрински вилаети, подробно се описваше физическия потретъ на Василя Левски. Прѣснехѫ отъ хванѫтия въ Плѣвенъ «негативъ» портрета му и въ стотина екземпляра го распратихѫ до административнитѣ центрове, а отъ тамъ до общинскитѣ управления, съ заповѣдь да се покаже на ония, които желаѭтъ да го дирѭтъ. Правителството обѣща, чрѣзъ публикация, една голѣма сумма за награда на ония, които му покажѫтъ (на правителството) мѣстонахождението на Дервишъ-олу Асланъ — Василъ Ивановъ Карловеца — или пъкъ ако му донесѫтъ главата. Цапличъ отъ тайни и явни шпиони тръгнѫхѫ въ дирите на Левски. Пѫтници, които отъ малко малко напомневахѫ образа на Левски, бивахѫ затваряни, подхвърляни на подробни распитвания, и само съ лични порѫчителства, дадени отъ конашки първенци, бивахѫ освобождавани отъ затвора. Въ

единъ и сжщи день Масхаръ-паша получи три телеграмми отъ три разни точки на дунавския вилаетъ, въ които телеграмми се казваше, че «Дервишъ-олу Асланъ» е хванжтъ. Разбира се, че въ меджлиса се смѣхж до насита — едно и сжщо лице не можеше да бжде въ едно и сжщо врѣме въ три, отдалечени единъ отъ други, града.

Въ тѣзи разгорещени дни на шпионската хайка, Левски се скиташе на югъ отъ Балкана, бидѣйки прѣдрешенъ ту въ дрехитѣ на козаръ, на дърваръ, ту въ дрехитѣ на опърпанъ светогорски монахъ.

Секциитѣ испитватъ, новодоканитѣ съзаклетници отказватъ, шпионитѣ душжтъ диритѣ на Левски, Масхаръ гордо се расхожда изъ конака, изъ стая въ стая при испитнитѣ секции, Общи морално се мжче въ полюза на тъмницата, а въ това врѣме министерския съвѣтъ на падишаха засѣдава въ «Бабиалието».

Министърътъ на вжтрѣшнитѣ дѣла, Хюсни-паша, внесе въ министерския съвѣтъ на разглежданье рапорта на Масхаръ-паша. Министритѣ на падишаха, на чело на великия везирь, отъ рапорта на Масхара-паша, добрѣ разбрахж, каква революционна дѣятелность развива вжтрѣ въ страната между раята «млада България», — млада революционна България, ржководена отъ една шепа родолюбци, живущи въ прѣдѣлитѣ на васалното княжество Ромжния, — революционна България, живуща въ сърдцата и умоветѣ на пробуденитѣ (въ политическо отношение), елементи отъ българското население, стремящи се

чрѣзъ вѫтрѣшна революция да подкопаѭтъ основитѣ на Отоманската империя; разбрахѫ министритѣ на падишахѫ, че нѣкой си раздяконенъ дяконъ, на име Василь Левски, окрѫженъ съ единъ малъкъ штабъ отъ фанатизирани проповѣдници на революцията, отдавна кръстосва изъ страната, подбужда раята на бунтъ, тайни комитети урежда, всеобща революция готви отъ двѣтѣ страни на Балкана; разбрахѫ добрѣ всичко това голѣмцитѣ на **Бабиалието** и ни най-малко се растревожихѫ отъ мисъльта, че единъ день дунавскиятъ и одрински вилаети ще осъмнѫтъ въ пожаритѣ на революцията; не се растревожихѫ защото вѣрвахѫ, че българскиятъ Екзархатъ съ своитѣ официални и неофициални агенти въ провинцията може всѣкога да тури капакъ на всѣко революционно опитвание отъ страна на «Млада България», стига само това да се поиска отъ страна на Високата Порта. Разбира се, че министритѣ на падишаха се лъжехѫ въ смѣтката си, относително моралната сила на българския Екзархатъ върху българскитѣ революционери: прѣдъ личната проповѣдь на Левски и печатната на Либена Каравеловъ най-силнитѣ черковници-свѣтила гаснѣхѫ въ очитѣ на народа . . . .

Министритѣ на падишаха не се оплашихѫ отъ показанията на Общи—Косовецъ, а се разсърдихѫ на Масхаръ-паша, дѣто е дигнѫлъ до Бога олелия въ софийския пашалъкъ съ затварянието сумма селяни и граждани, при това мнозина отъ тѣхъ първенци, по богатство, и членове на

разни общински и държавни учрѣждения. Разсърдихѫ му се дѣто е прѣпълнилъ затворитѣ въ София, Орхание, Тетевене, Плѣвенъ и Ловечъ съ българи-раи, вслѣдствие на което се станѫли «особени запитвания» отъ страна на Великитѣ сили; разсърдихѫ се министритѣ на Султанъ Азизовото протеже паша и рѣшихѫ строго да го смъмрѭтъ за нетактичнитѣ му постѫпки, и дѣто прѣдварително не е искалъ разрѣшение за массовото затвряньe на толкова селяни и граждани . . . . .

Цариградъ телеграфически заповѣда на София: «Спрѣте затварянието на показанитѣ отъ Общи лица; слабо за подозрѣнитѣ на часа освободѣте; за въ бѫдѫще безъ разрѣшението на министра нищо не правѣте по дѣлото на Араба-Конашката случка, инакъ ще считаме лично Васъ за отговоренъ». . . . .

Министерскиятъ съвѣтъ рѣши: **Особенъ, извънреденъ, чрѣзвичаенъ сѫдъ** да се нареди за разглежданье дѣлото «обирачитѣ на хазната при мѣстностьта Пантата». За членове на **„Извънредния сѫдъ“** се назначихѫ: Кючюкъ-Али Сайдъ-паша, генералъ, довѣрено лице на Султанъ Абдулъ Азиза, майоръ Шакиръ-ефенди, началникъ на канцеларията при генералния штабъ, Хаджи Иванчо Хаджи Пенчовичъ, (българинъ) членъ отъ **Държавния съвѣтъ** . . .

Нури-бей, яверинътъ на Масхаръ-паша, омърлушенъ се завърнѫ отъ Цариградъ; раболѣпно се поклони на Масхара и му подаде писмо, скрѣпено съ печата на Великия везирь. Пашата деликатно распечати писмото, прочете го нѣколко

пѫти внимателно и разбра, че голѣмцитѣ въ Цариградъ сѫ недоволни отъ неговото «извънредно усърдие» по откриванието на «тайнитѣ български комитети» и отъ затварянието на толкова много съзаклетници-българи. — Везирьтъ въ една делекатна форма строго мъмрѣше Масхара. Пашата се почувствува дълбоко оскърбенъ отъ везирското мъмрение; конакътъ, харемликътъ и софийското небе му се видѣхѫ извънредно тѣсни. Сърдитъ на цѣлия свѣтъ, заобиколи тъмничнитѣ и жандармски каущи, навѫсено изгледа «българитѣ съзаклетници», пришепнѫ нѣщо на яверина си, и довечерьта отпѫтува съ файтонъ за градъ Кюстендилъ. — Отиде въ царството на сливитѣ, ябълкитѣ и крушитѣ да се поразтуши въ конацитѣ на Юнузъбега, и да се порасходи край политѣ на Осоговската планина; отиде да искѫпи болнитѣ си нерви въ жежкитѣ води на кюстендилскитѣ бани; да се кѫпи въ жежкитѣ бани и да вземе двѣстѣ лири турски рушветъ отъ кюстендилскитѣ евреи за нѣкакъвъ си процессъ, повдигнѫтъ противъ тѣхъ отъ кюстендилското християнско население. . . .

Христо Ковачевъ, прѣподователь на турски езикъ и география при «софийското главно мѫжко училище», като «почтенъ господинъ» (думи на Хаджи Мана, казани прѣдъ меджлиса), бѣ затворенъ въ една отъ стаитѣ на жандармската казарма, и бѣ поставенъ на по-добри условия отъ другитѣ затворници-съзаклетници: храна, облѣкло, вѣстници, книги когато поискаше давахѫ му се безъ каквито и да било спънки отъ страна на дежурнитѣ. Около него, като човѣкъ ученъ и добрѣ зна-

ющъ турския езикъ, постоянно се навъртатъ жандармскитѣ пристави и тъмничния надзиратель, за да чуіжтъ нѣкоя «вѣстникарска новина», писана въ турскитѣ, българскитѣ и френски вѣстници, издавани въ Цариградъ. Жандармскитѣ малки началства и тъмничниятъ надзиратель на «почтена нога» се държжтъ съ затворника Хр. Ковачевъ.

На другия день, слѣдъ заминуванието на пашата за Кюстендилъ, тъмничниятъ надзиратель се яви при Ковачева, бидѣйки засмѣнъ до уши.

— Христо ефенди!

— Какво ново има?

— Нашиятъ — пашата — заминж за Кюстендилъ.

— Че защо?

— Солено му излѣзе «комитско дѣло»; тѣсно му станж, тукъ въ конака, та чакъ въ Кюстендилъ се запилѣ да залива съ мастика чернитѣ си кахжри: отъ Цариградъ Нури-бей му донесълъ сърдито писмо; везирьтъ му писалъ: «Какви лударии вършишъ ти тамъ, та софийския пашалъкъ си обърнжлъ съ краката на горѣ»? . . . . . .

— Стой не думай таквизъ думи; на да ли е тъй работата! . . . . .

— Хакъ му е: плѣсникъ ми удари прѣдъ цѣлия меджлисъ; нека сега види, добрѣ ли е голѣмцитѣ плѣсници да удрыжтъ на подчиненитѣ си.

— Че какво ще прави по това врѣме въ Кюстендилъ?

— Съ Юнузъ-бега мастика ще плюска и на везиря ще се заканва.

Доволенъ, че Масхаръ получилъ плѣсница

отъ цариградскитѣ голѣмци, тъмничниятъ надзиратель весело напусн҃ѫ стаята на Христа Ковачевъ.

XVII.

Извънреднитѣ комисари пристигатъ въ София.—Промѣна въ положението на политическитѣ затворници. — Трето распитванье и сѫденье.—Янглѫшъ олмушъ. —Послѣдна срѣща.—Бѣсилката.—Пѫтници.—Списъкътъ на осѫденитѣ и заточенитѣ.

Цариградъ телеграфически обади на София, че извънреднитѣ комисари, натоварени съ резглежданието Араба-Конашката случка, сѫ вече на пѫть за мѣстоназначението си. Тахриратъ мюдюрю (началникътъ на канцелярията), въ отсѫтствието на Масхаръ паша, енергически се зае да направи потрѣбното за тържественото посрѣщанье на Султанъ-Азизовитѣ пратеници. — Свика началницитѣ на разнитѣ учрѣждения и имъ поиска съвѣтъ. Тѣ наредихѫ и натъкмихѫ: 1) тържествена срѣща отъ чиновницитѣ и първенцитѣ граждани при върбитѣ, що сѫ на пѫтя за село Горублене, днесь Слатинското ханче; 2) при черковната механа (днесь на това мѣсто стои оградата на Народното събрание) «рота низами» съ музика на чело; 3) пашата при портитѣ на конака; 4) Тахриратъ мюдюрю при вратата на пашинския кабинетъ; 5) Беледие реизи (прѣдсѣдательтъ на общин-

ския съвѣтъ) при параднитѣ стълби на конака. Това за срѣщата, а за измамата: 1) стаитѣ на конака да се измиѭтъ и прѣчистѭтъ, конашкиятъ дворъ, тъмницата, жандармската казарма, всичко, всичко, всичко, що е въ конака и около конака да се измете, изчисти, та да блѣсне прѣдъ очитѣ на генерала; 2) градскитѣ улици и площади около конака да се изчистѭтъ отъ разни лешови, да се изметѫтъ и на нѣкои мѣста да се посипѭтъ съ пѣсъкъ.

Рѣшението се тури въ испълнение: циганки, еврейки съ метли и парцали въ рѫка се разшавахѫ изъ пашинския конакъ; дигнѫ се прахъ, стотина паяджини си пострадахѫ, вода се разлѣ по подове и стълби, сума пѣсъкъ и чукани кермиди се изпохарчихѫ за триенье на никога нечистенитѣ до сега подове и стълби; праха по книжата се отупа; канцелариитѣ се прѣмѣнихѫ съ нови пердета и нови постилки; въ два дни конакътъ блѣснѫ отъ вънъ и вѫтрѣ. Конашкиятъ дворъ, тъмницата, жандармската казарма всичко по реда си бѣ изчистено, прѣметено, приготвено за пашовско-ревизирско око. . . .

Телалинъ (глашатай) се развика изъ махалитѣ, що сѫ близо около конака: «отъ Цариградъ пратеници на падишахѫ идѫтъ; има заповѣдь отъ конака: всѣки да измете, изчисти, двора си и улицата прѣдъ портитѣ си. Който не испълни заповѣдьта ще плаща бѣло меджедие (петолевка) глоба». Махалелиитѣ на конака се разтичахѫ, разшавахѫ дворове да мѣтѫтъ, улица да чистѫтъ. Въ два дни конашката махала изглеждаше на прѣмѣнена циганка. . . .

София телеграфически съобщи на Кюстендилъ за тръгването на Саидъ паша отъ Цариградъ. Масхаръ, като орелъ съ прѣчупени крилье прилетѣ въ София. Съ бастунъ въ ржка тръгнж изъ чаршията лично да внушава на дюкенджиитѣ да има чистота и редъ въ дюкянитѣ имъ. Мръснитѣ евреи дюкенджии се разшавахж, чаршията малко, съвсѣмъ малко, заприлича на чистена кочина. . . .

На 25 Ноември, голѣма кавалкада отъ турци-граждани се запжти за Горубленскитѣ ханове; чиновницитѣ въ «сюртуци азизие» почтително чакахж при върбитѣ пратеницитѣ на падишаха; софийскитѣ евреи и шопи се намирахж въ особено възбудено състояние. Низамитѣ съ музика на чело чакахж прѣдъ черковната механа. Нѣколко файтона отъ къмъ «Побитъ-камъкъ» се зададохж; пратеницитѣ пристигнжхж; темени и поклони до земята отъ страна на посрѣщачитѣ; при черковната механа военната музика засвири марша «Азизие» и на чело на тълпата отведе високитѣ гости въ двора на конака. Масхаръ при конашкитѣ порти се поклони до земя на царскитѣ пратеници и ги отведе въ пашинския кабенетъ. Нѣколко депутации отъ страна на софийскитѣ граждани се прѣдставихж прѣдъ свѣтлото лице на генерала и го поздравихж съ «добрѣ дошле». Слѣдъ малка почивка Саидъ паша разгледа конашкитѣ апартаменти, распита за туй за онуй началницитѣ на канцелариитѣ, и бидейки придруженъ отъ Масхара и другаритѣ си отиде въ опрѣдѣлената за комисаритѣ квартира.

За квартира на комисаритѣ бѣ опрѣдѣлена «градската кжща», находяща се срѣщу «беледийската» градина; тя е двоетажно паянтово здание съ кюшкъ, гледжщъ къмъ лицето на конака. Въ врѣме на окупацията (1878—79 год.) прѣдметната «градска кжща» служеше за жилище на Г-на **Тухалка**, директоръ на финанситѣ при комисарското управление, а прѣзъ 1880—82 служеше за помѣщение на градския софийски съвѣтъ; днесь на това мѣсто зѣе дупка — прѣзъ 1889—93 щѣше да се строи великолѣпна сграда за помѣщение на градското софийско общинско управление...

Вечерьта отъ страна на градския съвѣтъ се даде голѣмо огощение въ «градската кжща» на царскитѣ пратеници. На огощението присжтствувахж по-виднитѣ конашки първенци турци и българи. Отъ българитѣ бѣхж поканени: Димитъръ Трайковичь, Хаджи Мано, Пешо Желявски и Мито Каймакчи. Разговорътъ на гоститѣ изключително бѣ посветенъ върху героитѣ на Араба-Конашката случка. Всѣки единъ отъ комисаритѣ на испитнитѣ секции, бързаше да се искаже по въпроса и да освети генерала Саидъ паша по дѣлото на «тетевенскитѣ и орханийски комити». Трайковичъ упорно мълчеше по въпроса: той бѣ членъ отъ софийския таенъ бълг. револ. комитетъ, и въ себе си, прѣдъ себе си, за себе си, се усѣщаше морално най-слабъ да дава, каквото и да било освѣтление по «великия въпросъ», случаятъ о повдигнжтъ отъ карданскитѣ и сарсаулски първенци.

До като конашкитѣ първенци освѣтляватъ Саида за «тетевенскитѣ комити», нека се запознаемъ съ Султанъ-Азизовитѣ пратеници.

1. Генералъ Али **Саидъ паша**, на години 45—50, на ръсть кжсъ, дребничекъ; по думитѣ на хаджи Иванча Пенчовичъ, Али Саидъ, тегленъ на кантарь прѣзъ 1870 год. дошелъ тъкмо 35 оки! . . . Сухъ, физически слабичекъ, мургавичекъ, съ малки черни очи подвижни, пжргавъ, живъ, сериозенъ, разуменъ, съ внушителенъ тонъ, съ държавнически умъ, франкофилъ, генералъ отъ двореца, бждащи великъ везирь. . .

2. Майоръ Шакиръ ефенди на години 32—35, на ръстъ едъръ, пъленъ, бѣлоликъ, черноокъ, чернокосъ, хубавецъ, веселчакъ, добрякъ, до извѣстна степенъ глупакъ, въ обноскитѣ си лекъ, достжпенъ за всѣкиго, распуснжтъ въ думитѣ си, пада малко фанфаронджа.

Въ врѣме на освободителната война «майоръ Шакиръ ефенди се отличи при Ловечъ, вслѣдствие на което биде произведенъ въ чинъ генералъ. Слѣдъ руско-турската война (1877—78 год.) зае длъжностьта «посланникъ на Отоманската Империя при двора на русския царь, въ Петербургъ». Въ врѣме на «арменскитѣ смущения» (1895—96) той зае длъжностьта главенъ управитель на «турска Армения» и организаторъ на кюрдскитѣ полкове «хамидие», които съ кюрдска жестокость потъпкахж арменскитѣ революционни движения*) . . .

*) Свѣдѣнията за Али Саидъ паша и Шакиръ ефенди (сега маршалъ Шакиръ паша) ни сж дадени лично отъ покой-

3. Хаджи Иванчо Х. Пенчовичъ — на години 45—50, тънъкъ, високъ, строенъ, хубавецъ — носъ орловъ клюнъ, очи гриви, бузи бѣли — червени, по темпераментъ сангвиникъ; стриже се, бръсне се и се носи по пашовски; до извѣстна степень надмененъ и недостѫпенъ за българитѣ отъ срѣдна ръка, а прѣдъ силнитѣ на деня извънмѣрно приказливъ и подлизурливъ. Родомъ е отъ Русе, дѣтинствовалъ и ученичествовалъ съ прочутия на врѣмето си турски държавникъ Митхадъ паша — съ него заедно се училъ въ единъ отъ парижкитѣ лицеи, сетнѣ е другарувалъ съ него по разнитѣ турски канцеларии, вилаетски и министерски, до като се намѣстилъ, чрѣзъ влиянието на Митхадъ паша, на длъжностьта «членъ на турския държавенъ съвѣтъ». Пенчовичъ е човѣкъ отъ «голѣмото доброутро» — bon vivant — въ пълната смисъль на думата. Свободно владѣе езицитѣ: френски, гръцки и турски, а български говори съ нѣкакъвъ си френско-турски акцентъ; сладкодуменъ е; начетенъ е съ свѣтско-френската литература; приятенъ събесѣдникъ е, обича много женското общество, особено дамитѣ отъ «голѣмия свѣтъ» — пада малко отъ Донъ-Жуанитѣ. . . .

Въ врѣмето на «клането въ Батакъ» и цариградската конференция» (1876) Пенчовичъ е служилъ за доносчикъ (въ качеството си членъ на турския държавенъ съвѣтъ) на графа Игна-

---

ния Хаджи Иванчо Хаджи Пенчовичъ, членъ на чрѣзвичайната тогава комисия (глед. кн. Василь Левски «вмѣсто прѣдговоръ» отъ Ст. Заимовъ).

тиева, тогава русски посланникъ въ Цариградъ, споредъ както той самъ, Пенчовичъ, увѣряваше пишущия тия редове прѣзъ 1888 година.

Слѣдъ освобождението на България, Пенчовичъ зае длъжностьта (слѣдъ «прѣврата»), членъ на държавния съвѣтъ, а слѣдъ закриванието на това учрѣждение— зае длъжностьта «членъ на вакуфската комисия». . . . .

Това сѫ то «тройцата» — висши държавни чиновници — извънредни сѫдии, пратени отъ Цариградъ въ София да сѫдѭтъ българитѣ-революционери, хванѫти отъ полицейскитѣ власти по откриванието обирачитѣ на хазната.

На другия день дребничкиятъ, кѫсичкиятъ Али-Саидъ-паша, придруженъ отъ едритѣ си и високи другари, прѣдвожданъ отъ Масхаръ-паша, посѣти тъмницата и жандармската казарма—посѣти политическитѣ затворници. Общи отъ пулюзътъ се развика, раскрѣска по адресса на турскитѣ полицейски власти, дѣто жестоко се подигравáтъ съ честьта и здравието на българскитѣ политически затворници. Дребничкиятъ, кѫсичкиятъ генералъ има търпѣнието съ внимание да изслуша протеста на оногова, за когото чудесии му се расказвахѫ отъ конашкитѣ първенци. Масхаръ-паша се приближи при вратцата на пулюза и пришепнѫ, съ омоляющъ гласъ, нѣщо на Общи. Намѣсто да се укроти, Общи повече се разяри. Пенчовичъ се приближи до пулюза, надзърнѫ прѣзъ дупката на вратата да виде лицето, което така смѣло осѫжда дѣлата на турската полицейска власть въ софиския пашалъкъ.

Гривитѣ му очи се срѣщнжхж съ голѣмитѣ синкаво соколови очи на Общи, свѣтящи отъ огъня на силната нервна раздразнителность. Пенчовичъ оплашенъ се дръпнж отъ вратата на пулюза. Орханийскитѣ и тетевенски първенци—«комити», одързостени отъ протеста на Д. Общи, отъ своя страна високо протестирахж прѣдъ царскитѣ комисари за извършенитѣ надъ тѣхъ истезания въ «Орхания и Тетевене, и за оскърблението, което имъ се нанесе въ затвора софийски, въ минутата когато ги хвърлихж въ отдѣлнитѣ кауши. Протестирахж и за туй, дѣто каушнитѣ« бабаити» се располагатъ произволно съ имуществата имъ, съ чувствата имъ, съ здравието имъ и съ честьта имъ. Поискахж да бждатъ затворени въ отдѣлни само за българитѣ кауши, да имъ се дава нужната храна, да имъ се даде свобода денемъ да се расхождатъ изъ двора на затвора, да имъ се опрѣдѣлжтъ особени дни за пранье въ общата перална, и т. н.

Извънреднитѣ комисари мълчаливо изслушахж протеститѣ на политическитѣ затворници; Шакиръ-ефенди съ навжсени вежди забѣлѣжи нѣщо въ тевтерчето си.

Царскитѣ пратеници посѣтихж и затворенитѣ комити въ каушитѣ на жандармската казарма.

Кжсичкиятъ, мургавичкиятъ, Али-Саидъ намѣри, че затворницитѣ-комити, находящи се въ тъмницата, се намиратъ въ тежка физическа мизерия; въпросително изгледа Масхаръ-паша и заповѣда просбата на затворницитѣ, по възможности, да се удовлетвори по-скоро, до колкото позволява това помѣщението на затвора. До ' :-

черьта заповѣдьта се испълни; двата голѣми и широки кауша на затвора се дадохѫ само на революционеритѣ; бабаититѣ турци, черкези, цигани бѣхѫ натъпкани само въ единъ каушъ; тѣ протестирахѫ прѣдъ тъмничния надзиратель, нъ имъ се каза отъ «високото мѣсто», че ако продължаватъ да викатъ, ще се доведе рота низами «и че ще ги съсипѭтъ съ бой»......

Тетевенци и Орханийци свободно се расположихѫ въ «комитски кауши» — тъмничнитѣ слуги така кръстихѫ каушитѣ, въ които затворихѫ само съзаклетници. — Настѫпающитѣ дълги зимни нощи тѣ прѣкарвахѫ въ разни забавления: пѣсни, свирни, приказки, играньe хоро, рѫченица, играньe въ книги и пр...... Денемъ съ «пранги» на крака се расхождахѫ изъ тѣсния и мръсенъ дворъ на затвора. По всичко се виждаше, че положението на «комититѣ» слѣдъ посѣщението на тъмницата отъ генерала Ала-Саидъ-паша, въ много отношения се подобри. Само Общи оставихѫ самъ-самниничъкъ въ пулюза да се пърже въ собственото си масло......

По-хитритѣ и по-твърдитѣ въ «вѣрата на съзаклетието» революционери (М. Лукановъ, Д. Пъшковъ, Хр. Ковачевъ, и пр.) наредихѫ, натъкмихѫ новъ планъ на отговоритѣ, които трѣбваше да се даватъ на запитванията на чрѣзвичайнитѣ комисари. Планътъ бѣ много простъ: ония, които до сега всичко сѫ казали, да заявѭтъ прѣдъ комисаритѣ, че казаното отъ тѣхъ е лъжа — казано е отъ тѣхъ за да се отървѫтъ отъ тежкитѣ изтезания, а пъкъ ония, които всичко

до сега сж крили, твърдо да се държжтъ на «инкяра» (отричанието).

Тетевенци обсждихж плана на адвокатствующитѣ си другари и намѣрихж, че е късно вече да се отричатъ комитетскитѣ дѣла, добрѣ извѣстни на турскитѣ власти, особено като се вземе прѣдъ видъ докаранитѣ съ кола въ София комитетски нѣща, които явно говорятъ за прѣстжпностьта на заловенитѣ съзаклетници. Тѣ рѣшихж, всѣки за себе си каквото обича може да говори, само другаритѣ си да не замѣсва въ работитѣ на комитета.

Анастасъ Поповъ, дѣдо Хаджи и Д. Общи бѣхж толкова отишли на далечь въ показанията си, безъ да бждятъ заставени на това съ каквото и да било истезание, щото не имъ стигаше ума, като какъ могжтъ да се върнжтъ назадъ — всичко да отричатъ; заедно съ множинството затворници да го ударятъ на «инкяръ». Взетото рѣшение — «всичко да се инкяри» — тури на тѣсно подигачитѣ на «великия въпросъ». Тѣ сж умърлушихж и тръгнжхж да търсятъ, за себе си, «срѣдния пжть» . . . .

Духътъ на тайнитѣ инструкции, дадени на чрѣзвичайнитѣ комисари отъ министерския съвѣтъ, искаше да се тури капакъ на подигнжтия отъ тетевенци «великъ въпросъ», и да се сведе подъ общия знаменатель: «обирачи на държавната хазна» и «убийци на дякона Паисия». — Да се окачествятъ за «убийци и крадци», а не политически дѣйци, изразители волята на българското племе.—Подигнжтиятъ «великъ въпросъ»

да се прѣдстави прѣдъ очитѣ на дипломатитѣ въ Цариградъ въ формата на «частна случка, съ разбойнически характеръ».

По духа на инструкциитѣ Али-Саидъ-паша заповѣда, щото въ Тетевене, Орхание, Етрополе, Ловечъ, Плѣвенъ да се прѣгледатъ показанията, на затворенитѣ българи и слабо заподозрѣнитѣ на часа да се освободѫтъ и турѭтъ подъ полицейски надзоръ до второ распореждание. Само главнитѣ прѣстѫпници, ако такива се намиратъ между затворницитѣ въ казанитѣ градове, да се испратѫтъ подъ стража въ София, заедно съ показанията имъ. Въ продължение на нѣколко дни, вслѣдствие заповѣдьта на султанския комисаръ, затворитѣ въ Тетевене, Орхание и пр. се изпразднихѫ отъ затворници комити; много малцина отъ толкова затворници бѣхѫ докарани въ софийската тъмница.

Чрѣзвичайнитѣ комисари не бързахѫ съ распитванието на «българитѣ-революционери». Цѣла седмица съ помощьта на Кязимъ-ефенди, първиятъ изслѣдователь на комититѣ въ Орхание, изучвахѫ показанията на главнитѣ виновници, разглеждахѫ намѣренитѣ нѣща въ домоветѣ на съзаклетницитѣ и проучвахѫ хванѫтитѣ комитетски книжа. Хаджи Иванчо Пенчовичъ и Хаджи Мано Стояновъ бѣхѫ натоварени да проучѫтъ книжата и съ рапортъ да докладватъ за това на пашата.

Отъ показанията на главнитѣ виновници, отъ прѣхванѫтитѣ комитетски нѣща и книжа прѣдъ очитѣ на чрѣзвичайнитѣ комисари живо

16*

испъкнѫ картината на комитетското устройство — комисаритѣ, дѣто се е рекло, съ очитѣ се видѣхѫ и се увѣрихѫ за сѫществуванието на таенъ, български, революционенъ комитетъ, който съ силата на камата и револвера тероразира мирнитѣ елементи на раята, а съ авторитета на печатното слово (в. «Свобода», брошури) распалва сърдцата на българското племе за политическа независимость; насъсква го на непокорность, обѣщава му златни гори; проповѣдва му нѣкакви си политически идеали за правда и свобода; увѣщава го подъ знамето на «свободата» да хрипне като единъ човѣкъ, и съ силата на орѫжието да сваля «веригитѣ на политическото робство». Видѣхѫ, увѣрихѫ се и разбрахѫ извънреднитѣ комисари тая печална истина, но съгласно инструкциитѣ рѣшихѫ да турѭтъ капакъ на всичко това — да оформѭтъ въ частна случка подигнѫтия въпросъ . . . .

Али Саидъ-паша, прѣди да пристѫпи къмъ личното распитванье на главнитѣ виновници, телеграфически заповѣда, въ силата на пълномощното си, до всичкитѣ валии (главни управители) въ Европейска Турция строго да се дири нѣкой си Василь Ивановъ, Карловецъ — подъ имената: Дервишъ-олу Асланъ, Кешишъ Първанъ — **Василь Левски**; при това обяви сто хиляди гроша награда на оногова, който прѣдстави на властьта главата на Левски, или пъкъ него самого живъ . . . .

Декември настѫпи съ своитѣ снѣжни бури-вѣелици; желѣзнитѣ печки на конака силно

гърмѣхѫ, запращѣхѫ въ канцелариитѣ царски; въ стаята на управителния съвѣтъ комисаритѣ, облѣчени въ парадна носия, подкачихѫ распитването на българитѣ-революционери — убийцитѣ на Паисия и обирачитѣ на държавната хазна, — казано по езика на извънреднитѣ комисари . . . .

Широката стая на управителния съвѣтъ (днесь желтата зала въ княжеския дворецъ) е послана, накичена въ нова прѣмѣна, както прилича за извънредни комисари. На кадифянъ «фотеилъ» седи Али-Саидъ-паша; отдѣсно маиоръ Шакиръ-ефенди, отлѣво Пенчовичъ, острани Масхаръ-паша, въ качеството си допълнителенъ членъ на извънредната комисия.

Яверинътъ Нури-бей, введи тихо, безшумно въ засѣдателната стая Димитра Общи. Косовецъ, умисленъ, умърлушенъ, почти разсѣенъ за окружающитѣ го нѣща, се исправи прѣдъ «свѣтлитѣ лица» на извънреднитѣ комисари; мързеливо седнѫ на «подсѫдимия столъ» и ревнодушно изгледа Султанъ-Азизовитѣ пратеници. По всичко се виждаше че той бѣ паднѫлъ духомъ, че нѣкаква морална болка мѫчи неговата бунтовническа душа.

Дребничкиятъ, малкиятъ (кючюкъ) Али-Саидъ-паша стрѣлнѫ малкитѣ си черни очи та изгледа отъ главата до петитѣ човѣка, който създаде, съ обира на хазната и съ показанията си прѣдъ меджлиса, такъво главоболие на турското правителство — изгледа го съ голѣмо любопитство и злостно се начумери. Високиятъ на

ръстъ, а лекъ въ обноскитѣ си, Шакиръ-ефенди любезно поздрави «конашкиятъ гость», който бѣ накиченъ отъ главата до петитѣ съ тежки вериги . . . .

— Добъръ день, господинъ Общи, — по-български се обади Хаджи Иванчо Пенчовичъ.

— А, вие ли сте Пенчовичъ паща, — студено попита рицарьтъ на камата.

— Да, азъ. Какво има да кажете!

— Нищо: питамъ си така; искамъ да знаѭ вие ли сте сѫщия Пенчовичъ паша, за когото отдавна съмъ слушалъ много нѣща.

— Азъ съмъ сѫщиятъ.

— Да си живъ на Султанъ Абдулъ-Азиза — каза Общи и студено изгледа съ голѣмитѣ си синкави очи държавния съвѣтникъ Пенчовичъ-паша . . . .

Майоръ Шакиръ-ефенди високо и полека прочете показанията на Общи, дадени първомъ въ Орхание, послѣ въ София прѣдъ врѣменната испитателна комисия, прѣдсѣдателствована отъ Масхаръ-паша. Косовецъ хладнокръвно изслуша прочетеното: като че ли показанията да бѣхѫ на другиго нѣкого, съ когото Общи е ималъ нѣкога си нѣкакво познанство, но сега не ще да го знае.

— Къмъ показанията си какво има да добавете? — запита подсѫдимия Али-Саидъ.

— Всичко казано за личнитѣ дѣла на Об... е напълно вѣрно, а онова що е казвалъ Об... за другитѣ лица е подла клевета.

Общи говорѣше въ трето лице за себе ... съ това даваше да се разбере, че той се от...

ва отъ Общи, който, въ яда си и по искането на тетевенскитѣ първенци комити, се е истървалъ та расказалъ прѣдъ меджлиса историята и уредбата на Българското привремѣнно правителство . . . .

— Вие не сте ли Общи, та казвате, че Общи е клеветилъ, когато е расказвалъ за хората на комитета.

— Нѣкога си бѣхъ Общи, а сега съмъ смирениятъ Димитъръ Николовъ, родомъ отъ едно скопско малко селце.

— Не сте ли отъ Дяково? — попита Саидъ-паша.

— Отъ Дяково е Димитъръ Общи, а азъ, Димитъръ Николовъ съмъ отъ скопско, отъ Македония, отъ шаренитѣ кули на Кралевича Марка.

Чрѣзвичайнитѣ сѫдии очудено се изгледахѫ! . . . .

Пенчовичъ-паша прочете списъка на съзаклетницитѣ, показани отъ Димитра Общи.

— Прочетениятъ списъкъ е написанъ съ вашата собствена рѫка. Какво има още да кажете за показанитѣ отъ васъ лица, сега затворени въ софийската тъмница, — попита начуморено дребничкиятъ паша.

— Питайте Димитра Общи, азъ Димитъръ Николовъ нищо не знамъ за лицата, на които сега се прочетохѫ имената.

— Та вие на ли сте сѫщия Общи? — сърдито и вторично попита Саидъ-паша.

— Повтарямъ, потретямъ, че Димитъръ Об[illegible]и е другъ човѣкъ, а азъ, седѣщиятъ прѣдъ вас [illegible]тъ Димитъръ Николовъ отъ скопско.

— Този господинъ, трѣбва да е лудъ, — пришепнѫ Али-Саидъ на Пенчовичъ-паша.

— Кажете ни, кѫдѣ се дѣна Димитъръ Общи, за когото се казва че е обралъ хазната и че е убилъ дякона Паисия, — попита Шакиръ-ефенди.

— Той умрѣ.

— Чудна работа: негова милость трѣбва да е полудѣлъ, — пришепнѫ сега Пенчовичъ-паша на Шакиръ-ефенди.

— Кога умрѣ?

— Слѣдъ като дойдохѫ извънреднитѣ сѫдии въ София.

— Кѫдѣ му е гроба?

— На всѣкѫдѣ и никадѣ.

— Вие, Господинъ Димитъръ Николовъ отъ скопско, какво знаете за дѣлото на Димитра Общи отъ градъ Дяково? — попита Али-Саидъ за послѣдень пѫть подсѫдимия.

— Повтарямъ и потретямъ: всичко що е казалъ Д. Общи за себе си е вѣрно, а всичко що е казалъ за другитѣ лица е подла клевета — каза подсѫдимия и помоли сѫда да го освободи отъ каквито и да било по-нататъшни запитвания.

«Димитра Николовъ отъ скопско» отведохѫ въ тъмницата, а на подсѫдимиятъ столъ се окумихѫ, единъ слѣдъ други, дѣдо хаджи, Петко Милевъ, Анастасъ Хр. Поповъ и прочее, първенци на Карданъ и Сарсаулъ.

Авторитѣ на «**множеството**» и подигачитѣ на «великия въпросъ» съ низъкъ тонъ повторихѫ даденитѣ си показания прѣдъ Масхаръ-паша;

отрѣкохѫ само оная часть отъ показанията си, която се отнасяше до други лица, тѣхни другари по мисъль и дѣло.

Въ края на исповѣдьта си дѣдо хаджи Станю взе висока нота, и за очудване на чрѣзвичайнитѣ сѫдии каза отъ сърдце и душа: «искахме, и сега го искаме, България да бѫде свободна, както сѫ днесь свободни Сърбия и Ромѫния. Ако намъ се не даде, синоветѣ ни, внуцитѣ ни ще го искатъ, ако и тѣмъ се не даде, прѣвнуцитѣ ни съ топори и черешеви топове ще отнемѫтъ бащиното си царство» . . . . . .

Въ сѫщия духъ се исказахѫ, само съ други думи, Василь Петровъ, Анастасъ Хр. Поповъ, Петко Милевъ, Василь Ионковъ Гложански: тѣ считахѫ отричанието за недостолѣпно адвокатствуванье въ случая дѣто имъ се падаше да исповѣдватъ желанието на млада, революционна България. . . . . . .

Слѣдъ карданскитѣ и сарсаулски първенци прѣдъ комисаритѣ, единъ по единъ, се окумихѫ, ония отъ тетевенци и орханийци, които прѣдъ полицейскитѣ власти, отъ тежки мѫки всичко бѣхѫ исповѣдали; тѣ сега прѣдъ «високитѣ сѫдии» всичко отричахѫ: напирахѫ на обстоятелството, че били жестоко истезавани, и че въ несъзнание сѫ казвали всичко онова, което стои записано въ полицейскитѣ протоколи и въ дневницитѣ на изслѣдователя.

Отричанието на множинството затворници-съзаклетници участие въ дѣлото на комитета до извѣстна стъпень радваше чрѣзвичай-

нитѣ сѫдии: даваше имъ възможность да турѭтъ капакъ на шумната Араба-Конашка случка. . . . .

Прѣдъ свѣтлитѣ лица на извънреднитѣ сѫдии изправихѫ Христа Ковачевъ, прѣподаватель на турски езикъ въ софийското главно класно българско училище. Облѣченъ чисто, фино, по най-новата мода, съ «азизие фесъ и пискюлъ» на глава, той се поклони на извънреднитѣ сѫдии и свободно седнѫ на подсѫдимия столъ.

Шакиръ-ефенди му прочете ония мѣста отъ показанията на Общи, на Василя Бошарановъ и на съзаклетницитѣ отъ село Желява, отъ които мѣста ясно се разбираше, че той, Христо Ковачевъ, е единъ отъ най-енергичнитѣ дѣйци на софийский таенъ бълг. р. комитетъ. . . . .

Кючюкъ Али-Саидъ-паша пита, Ковачевъ отрича каквото и да било познанство съ Общи, съ Бошаранова и съ заклетницитѣ отъ село Желява. Шакиръ ефенди обръща на опаки листото: чете първитѣ показания на Ковачева, дадени прѣдъ Масхаръ-паша, особено ония мѣста отъ показанията му, дѣто той признава, че единъ день на улицата при църквата «свети Краль» го срѣщнѫлъ нѣкой си господинъ на име Димитъръ Общи, далъ му нѣкъкво си писмо и го поканилъ да земе участие въ комитета. Ковачевъ му порѫчалъ да дойде вечерьта дома му, та тамъ по-надълго и широко да се спрказѫтъ. Вечерьта Ковачевъ . върнѫлъ дома си много късно — билъ на гос у Трайковича — и безъ да пита бабата (слуга дохождалъ ли е нѣкой човѣкъ да го търси, ле нѫлъ да спи.

— Господинъ Ковачевъ, прочетеното отъ Шакиръ-ефенди казано ли е прѣдъ меджлиса?

— Да, казано е.

— Защо днесь отричате познанството си съ Общи?

Ковачевъ мълчи и се поти.

— Казали сте, че сте порѫчали на Общи да дойде вечерьта у васъ на гости, за да се прикажете по-отблизо, послѣ сте забравили, та сте се върнѫли много късно дома си и дори не сте питали бабата за гостенина си. Това, възможно ли е? — Възможно ли е да каните на гости такъвъ човѣкъ, какъвто е Общи, сетнѣ да забравите поканата си, и още повече, като сте се върнѫли дори не сте питали бабата, дохождалъ ли е гостенинътъ? . . .

Ковачевъ мълчи и се поти. . . . . .

— Господинъ Ковачевъ, по облѣклото ви, по обноскитѣ ви, по думитѣ ви се вижда че вие сте образованъ човѣкъ, при това учитель на дѣцата и на бащитѣ имъ, та бива ли да лъжете тъй, че и дѣцата да ви хванѫтъ въ лъжа? . . . . На единъ народенъ учитель, каквото сте вие, не прилича да лъже прѣдъ сѫда — сериозно, внушително, съвѣщателно каза дребничкиятъ на ръстъ паша и освободи Ковачева отъ червежа и потежа, — заповѣда да го отведѫтъ въ затвора.

Хр. Ковачевъ и днесь съ червенина на лицето си спомня какъ Али-Саидъ-паша го уловилъ въ лъжа и го прѣсрамилъ прѣдъ пашитѣ въ сѫда. . . . .

Слѣдъ Ковачева прѣдъ сѫда исправихѫ чле-

новетѣ на ловченския централенъ революционенъ комитетъ: Маринъ попъ Лукановъ и Димитъръ попъ Николовъ Пъшковъ. Обвиняватъ се като интелектуални убийци на дякона Паисия — по тѣхна заповѣдь Общи извършилъ убийството, — и като интелектуални виновници на Араба-Конашката случка.

Лукановъ и Пъшковъ категорически отричатъ каквото и да било познанство съ Димитра Общи и съ нѣкакъвъ си кешишъ Първанъ, Дервишъ-олу Асланъ — Василь Левски.

Въ отговоръ на опоритото имъ отричанье Пенчовичъ-паша имъ навежда отъ хиляди рѣки вода, да ги убѣди, че тѣ сж членове на ловченския комитетъ. Шакиръ-ефенди, божемъ отъ любопитство, имъ прочете показанията на Общи и на Василя Бошарановъ, въ които подробно се расказва за дѣятелностьта на ловченския централенъ комитетъ. Лукановъ, Пъшковъ, мигжтъ, потжтъ се, червжтъ се но за себе си и за комитетскитѣ дѣла нищо не казватъ.

Съ ироническа усмивка на уста Али-Саидъ-паша испроводи въ затвора ловченскитѣ комити, като имъ каза: «знаемъ, кои сте вие, какво сте вършили, и по закона ще ви се даде приличното възнаграждение».

Въ деня и часа, когато распитвахж прѣдъ сждa М. Луканова, Али-Саидъ-паша получи телеграмма отъ градъ Тулча, прѣдадена чрѣзъ Руссе.

Въ телеграмата се съобщаваше на царския пратеникъ приятната новина: «снощи въ Хърсово биде хванжтъ Кешишъ-Първанъ, Василь Левски дедиклери, и утрѣ подъ силна стража го испровождамъ за София».

Чрѣзвичайнитѣ комисари распитвахѫ тетевенскитѣ колибари—фактическитѣ обирачи на държавната хазна—и съ нетърпѣние чакахѫ докарването на Левски въ София.

Никулденъ е; Христо Ковачевъ, облѣченъ въ новитѣ си сукнени дрехи, умисленъ, загриженъ, се растъпква изъ стаята на юзъ-башията. Тъмничниятъ надзиратель засмѣнъ до уши се исправи прѣдъ Ковачева.

— Христо ефенди, знаешъ ли новото?

— Какво има?

— Общи, твоятъ клеветникъ, затворихъ при другитѣ комити, та опразднихъ «пулюза» (карцера): довечера въ пулюза ще затворѭ «башъ комитата на комититѣ» —Кешишъ Първанъ, дедиклери, — Левски довечера отъ Орхание пристига, — каза тъмничниятъ надзиратель, остави найпослѣдния брой отъ турския вѣстникъ «Басаретъ» и отиде да се распорежда за настаняването на Кешишъ Първана въ пулюза на тъмницата.

Ковачевъ развълнуванъ закрачи изъ стаята на юзъ-башията и пророни нѣколко сълзи за Василя Левски. Той се настани на прозореца и насочи погледи къмъ село Подуени, отгдѣто щѣхѫ да докаратъ главатарьтъ на Бълг. Р. Комитетъ. Надвечеръ чифтъ бричка се зададе отъ къмъ Орхание, бидейки окрѫжена отъ десетина и повече конни стражари. Бричката спрѣ прѣдъ жандармска казарма, тъкмо подъ прозореца, на който Ковачевъ отдавна зѣпаше. Изъ бричката извадихѫ господинъ нѣкой си, накиченъ отъ главата до пети съ тежки вериги. Пенчовичь-паша и Ша-

киръ-ефенди любезно поздравихѫ «гостенина отъ Тулча» съ турското «хошъ гелдинъ» — добрѣ дошълъ — Хр. Ковачевъ отъ прозореца се втренчи въ образа на «високия гостенинъ» и отъ радость трепнѫ: хванѫтиятъ въ Хърсово и докараниятъ въ София господинъ не бѣ Левски. Господинътъ, комуто направихѫ тъква голѣма честь царскитѣ комисари, бѣ родомъ отъ Карлово, далечна роднина на Василя Левски. По ръстъ, по очи, по образъ, по вървежъ той много приличаше на сродника си Левски, но далечъ стоеше отъ работитѣ на комитета, може би и нищо да не знаеше за сѫществуванието на «българското приврѣменно правителство. Той е дребенъ търговецъ на шаеци, които разнася по Добруджанскитѣ селца и паланки. По търговия отишълъ въ Хърсово; полицейскиятъ приставъ се вглежда въ него, намѣра голѣмо сходство съ портрета на Оногова, който се дири подъ шумка и трънка отъ турската полиция; затворилъ го, самъ лично го откаралъ въ Тулча, обърнѫлъ вниманието на тулченския мютесарифъ-паша върху портрета и хванѫтото лице. Всички въ тулченския конакъ се обѣдили, че това е сѫщинското лице, което отдавна се дири по заповѣдь на централната власть.

Лъжовниятъ Левски откарахѫ съ голѣми почести въ пулюза, който прѣди нѣколко часа бѣ опразненъ отъ Димитра Общи. Високи ъ гость на софийската тъмница се оплака на П ı-човичъ-паша, че отъ дългия и зименъ пѫть с е поболѣлъ, настиналъ—измръзнѫлъ. Това се съоб ı,

на Али-Саидъ-паша; на часа се явихѫ доктори, прѣгледахѫ болника, опрѣдѣлихѫ му нужнитѣ цѣрове, фелшеритѣ го растрихѫ; дадохѫ му вмѣсто чай липовъ цвѣтъ, топло млѣко и още други потогонни срѣдства. Пѫтникътъ дойде на себе си, малко се поокопити........

На третия день чрѣзвичайнитѣ комисари се увѣрихѫ въ печалната истина, че хванѫтиятъ въ Хърсово и докараниятъ въ София господинъ не е Левски, а е единъ миренъ, малъкъ, търговецъ на шаеци и терлици.. ..

— **Янглѫшъ олмушъ,** — каза царскиятъ комисарь и заповѣда на тъмничния началникъ да освободи отъ тъмницата «Хърсовския Левски».

Търговецътъ на шаеци и терлици освободихѫ отъ тежкитѣ вериги, и по негово собствено желание го откарахѫ въ градската болница (днесь тамъ се помѣщава пожарната команда). Въ болницата той пролежа тъкмо три мѣсеца: отъ страхъ и простуда, човѣкътъ сериозно бѣ се разболѣлъ.....

До края на Декември чрѣзвичайнитѣ сѫдии прѣвършихѫ распитванията на затворенитѣ комити, опрѣдѣлихѫ наказанията, приготвихѫ присѫдитѣ и чакахѫ съ нетърпѣние новината за хващаньето на сѫщинския Левски.

Въ писалището на «темизи-хукукъ» нѣколко камѫшеви пера денонощно скърцахѫ — пишехѫ присѫди на осѫденитѣ отъ комисаритѣ революционери.

Сѫдението и опрѣдѣлението на наказанията с нѣхъ по старата турска сѫдебна процедура: ви-

новницитѣ само се распитвать; наложеното наказание имъ се съобщава въ затвора отъ страна на тъмничния началникъ, безъ да бѫдѫтъ викани прѣдъ сѫда съ цѣль да се защищаватъ лично или чрѣзъ пълномощникъ—адвокатъ—защитникъ. Това ставаше съ обикновенитѣ прѣстѫпници, а съ въстаницитѣ българи, осѫдени на заточение или на бѣсилка, ставаше по-друго-яче: наказанията имъ се съобщавахѫ отъ началника на затвора въ оня градъ, дѣто бивахѫ испроводени на заточение, а на осѫденитѣ на смърть нищо прѣдварително не съобщавахѫ — откарвахѫ право на бѣсилката и тамъ прѣдъ публиката имъ се прочиташе присѫдата — «илямa».

Присѫдитѣ на Тетевенци, обирачи на царската хазна, бѣхѫ вече готови. Каза имъ се отъ тъмничния началникъ да се готвѫтъ на «дълга пѫтя», но на кѫдѣ това не имъ се обади.

Сутриньта рано, на 1-й Януари, на връхъ Нова година (1873), изъ Софиската тъмница изкарахѫ обирачитѣ на хазната, наредихѫ ги въ редици, нанизахѫ ги на вериги и ги откарахѫ по Цариградското шосе. Конни стражари съ голи шашки въ рѫка ги придружаватъ. Прѣдъ **черковната механа**, Тодоръ Бръмбарьтъ поиска да се почерпѭтъ за послѣденъ пѫть съ Кюстендилска сливовица. Момчетата пийнѫхѫ по нѣколко чаши; веригитѣ задрънкахѫ; съ пѣсни на уста колибаритѣ пешкомъ се запѫтихѫ за Стамбула града. . .

На 8 Януари (1873 год.), въ тъмни зори прѣдъ пашинския конакъ чакахѫ около десетина бричкй, впрегнѫти съ по два коня (чифтъ бръчки).

Въ «комитетскитѣ кауши» иде шумъ, врѣва, крѣсъкъ: Карданци и Сарсаулци се расплащатъ, пригръщатъ се, прощаватъ се, свързватъ нѣщата си, расправятъ се съ тъмничаритѣ за туй за онуй . . .

Карданскитѣ и сарсаулски първенци-съзаклетници натовarихѫ на брички; подъ силна стража ги испроводихѫ, за кѫдѣ? Сами тѣ, съзаклетницитѣ, не знаяхѫ за кѫдѣ ги каратъ. . . .

Каушитѣ се изпразднихѫ отъ орханийци и тетевенци. Общи останѫ въ единъ каушъ съ много малцина другари съзаклетници, още не испроводени за кѫдѣто и да било. Общи наченѫ силно да се вълнува не за своята, а за сѫдбата на хората си, които на групи, на групи испровождахѫ за нѣкѫдѣ си, бидейки оковани въ тежки вериги. . . .

На 29 Декември, 1872 год., въ софийския конакъ се получи телеграма отъ търновския паша. Въ телеграмата се съобщаваше на извънреднитѣ комисари приятната новина: «прѣзъ нощьта на 27 Декември въ ханчето на село Какрина е хванѫтъ Дервишъ-олу Асланъ — сѫщинскиятъ Левски». Али-Саидъ, засраменъ отъ случката съ «хърсовския Левски» недовѣрчиво се отнесе къмъ търновската новина. Яви се на апарата, повика пашата и дълго разговаря съ него за хванѫтото лице. Търновскиятъ апаратъ прѣдаде увѣрение на софийския, че хванѫтото лице е сѫщенскиятъ Левски — самъ той исповѣдалъ прѣдъ пашата и Карагьозова, че е сѫщинскиятъ Левски, когото отдавна търсѭтъ полицейскитѣ власти. . . .

На 30 Декември, вечерьта, имаше голѣмъ заефетъ (банкетъ) въ софийския конакъ — пашитѣ тържествувахѫ по случай улавянието на В. Левски.

Общи бѣ осѫденъ на смърть; деньтъ на обѣсванието му бѣ опрѣдѣленъ, именно 5 Януари, но прѣдъ видъ хващанието на Левски, обѣсванието му бѣ отложено за неопрѣдѣлено врѣме...

На 5 Януари Левски докарахѫ въ София, и го затворихѫ въ една тѣсна малка стаичка на военната казарма; на 9, сѫщиятъ мѣсецъ, го распитахѫ въ конака, а на 11 го турихѫ на лична срѣща съ Димитра Общи (глед. «Василь Левски», стр. 142—144, Заимовъ).

Пашинскиятъ конакъ, засѣдателната стая (днесь желтата зала въ двореца) на чрѣзвичайнитѣ комисари; умърлушенъ, угриженъ на столъ седи Димитъръ Николовъ. Хаджи Иванчо Пенчовичъ расказва нѣкаква си арабска приказка на другаритѣ си комисари; комисаритѣ чакахѫ докарванието на Левски въ засѣдателната стая. Пенчовичъ още не бѣ довършилъ «арабската приказка», ето че яверинътъ въведе въ стаята Василя Левски. Общи трепнѫ, сѣкашъ ножъ забихѫ въ измѫченитѣ му гѫрди. Левски развълнувано седнѫ на прѣдложения нему столъ и злобно изгледа другаря си по мисъль и дѣло; сега той виждаше прѣдъ себе си въ конашката стая не Димитра Общи, а нѣкакъвъ си сатана — виждаше Юда искариотски.... Общи, просълзенъ отъ морални мѫки, умилително изгледа човѣка, който му бѣ далъ властьта да убива грю-

тивницитѣ на комитета, и отъ негово име да урежда и управлява, съзаклетието въ Западна България. Сега той виждаше прѣдъ себе си не другара си Василя Левски, а върховния си моралентъ сѫдия — виждаше мъмрението на съвѣстьта си — измамата си — морално разбитото си сърдце. . . .

— Господине Общи, негова милость познавате ли? — попита Пенчовичъ-паша.

Общи отвори уста да каже нѣщо, навѣрно щѣше да каже че го не познава. Левски събра всичкитѣ си сили, изправи се юначно и енергично заплю рицаря на камата. . . . . Това бѣ **послѣдната срѣща** на Димитра Общи съ Василя Левски. . . . Общи отведохѫ въ мръсната тъмница, а Левски распитахѫ за обира на хазната.

Постѫпката на Левски подлуди Общи: моралнитѣ рани, що разиждахѫ отдавна сърдцето на Общи, бѣхѫ посипани съ лютъ пеперь — мѫчителна безсъница жестоко нагази раскаяния Общи. — Гризението на съвѣстьта избликнѫ въ най-висока степень — въ степеньта на полуда — силни нервни припадъци налетѣхѫ върху разбитото сърдце на Димитра Николовъ. . . .

На челото на Общи червеникаво петно испъкнѫ, голѣмо колкото турско «ирмиличе». Три дни и три нощи Общи не мигнѫ, не хапнѫ: ту плачеше, ту пѣеше нѣкаква си тѫжна македонска пѣсня. . . .

На 14 Януари, въ циганската махала (тогава) — тамъ, дѣто днесь се издига гордо паметникътъ на Левски — Али-чаушъ високо се караше на

нѣколцина Подуенски шопи: по заповѣдь на Али-Саидъ-паша бѣсилка се дигаше между джамият... света София и село Подуени, отдѣсно на ор-ханийското шоссе. Наетитѣ отъ властьта шоп... натъкмихѫ грозната бѣсилка; голитѣ циганчет... до вечерьта се люлѣхѫ на издигнѫтата люлк... бѣсилка до насита . . . . .

На 14 Януари, вечерьта, Общи се облѣ с... студена вода, изми си краката, гърдитѣ и с... прѣоблѣче въ чисти нови дрехи, дадени му от... тетевенскитѣ първенци (Хаджи Станю и Пет... Милевъ). Слѣдъ това хапнѫ нѣколко залъга о... летието на Тоня Ивановъ Крайчевъ и се изте... нѫ та заспа. По срѣдъ нощь се събуди и почу... ствува силни нервни припадъци. Събуди Край... чева и му расказа грозния си сънъ, що бѣ в... дѣлъ въ врѣме на краткото си спанье. До зор... Общи не мигнѫ, на дълго и широко се разговор... съ Крайчева за станѫлата измама. . . .

На 15 Януари, сутриньта рано, тъмничният... надзиратель влѣзе въ кауша и повика Общи.

— Общи ефенди, пашата те чака съ фа... тонъ въ конашкия дворъ: ще отидете въ Троян... и Ловечъ да ловите комити, — каза ироничес... надзирательтъ.

Тъмничнитѣ слуги свалихѫ отъ Общи тежки... тѣ вериги и заключихѫ рѫцѣтѣ му въ желѣзни грив... ни. Изведохѫ го изъ тъмницата и го прѣдадо... въ рѫцѣтѣ на «взводъ низами». Низамитѣ го н... станихѫ въ «позорната кола» и го откарахѫ п... грозната бѣсилка.

Конашка публика и нѣколко ранобудни г...

гани и шопи отъ Подуени зѣпахѫ при бѣсилката. Масхаръ-паша заповѣда, низамитѣ свалихѫ отъ колата рицаря на камата; Али-чаушъ прикачи тежката присѫда «Иляма» върху гѫрдитѣ на Димитра, палачитѣ подложихѫ подъ бѣсилката катранено буре; Общи гордо се изправи на подложеното буре, жестоко изгледа конашката публика, дума никому не каза, наведе вратъ и даде знакъ да му метнѫтъ примката на шията; циганитѣ-палачи направихѫ нуждното; Общи енергично ритнѫ катраненото буре и самъ се залюлѣ на турската бѣсилка. Бѣсилото заскърца, захленца, Общи потрепера и издъхнѫ....... **Богъ да го прости, вѣчна му паметь.....**

Цѣлъ день трупътъ на Общи се кандулка на турската бѣсилка; голитѣ циганчета какви не щешъ забавления си правихѫ съ трупа на Оногова, който отъ никой турски голѣмецъ на тоя свѣтъ се не боеше......

На 6 Февруари, 1873 год., на сѫщата бѣсилка и на сѫщото вѫже увиснѫ и Василь Левски, — **душата на българскитѣ революционни комитети......**

На 18 Януари, 1873 год., изъ софийската тъмница искарахѫ останѫлитѣ политически затворници, натоварихѫ ги на брички и подъ силна стража ги испроводихѫ въ диритѣ на заточенитѣ Карданци и Сарсаулци. Въ тая послѣдня група заточенци влизахѫ: Василь Ионковъ, Христо Ковачевъ, Димитръ Пъшковъ, Маринъ попъ Лукановъ, Тоне Ивановъ Крайчевъ и още нѣколцина Вр рарци и Изворчани.

На 9 Януари, 1873 год., въ деньтъ, въ който чрѣзвичайнитѣ комисари распитвахѫ Василя Левски (глед. биография Левски, Заимовъ), въ хасковското село Куру-Чешме, що е на пѫтя Пловдивъ-Хасково, станѫ **случайна срѣща** между обирачитѣ на хазната и нѣкои отъ членоветѣ на хасковския таенъ р. комитетъ.

П. Берковски, Михалъ Минчевъ и Ст. Заимовъ бѣхѫ ходили въ село Алмалии на гости у инжинера Георги Прошекъ, тогава началникъ на Алмалийската секция по постройката на желѣзната линия Одринъ-Пловдивъ. Връщайки се отъ Алмалии въ Хасково спрѣхѫ въ село Куру-Чешме, на хана що е при моста. Весели, извънредно доволни отъ сърдечния приемъ на Георга Прошка, тѣ се расположихѫ на ханското кюшенце, що гледа на шосето Пловдивъ-Куру-Чешме. Селскиятъ свещеникъ, учительтъ и селскитѣ младежи, всички членове на Куручешменския селски комитетъ, начоголихѫ веселитѣ гости на инженера Прошка. Берковски отвори сладкодумнитѣ си уста, та заговори за наредбата и и за ползата на вечернитѣ и недѣлни селски училища и за врѣдата отъ селскитѣ седѣнки (Берковски не знамъ защо бѣ противъ седѣнкитѣ) Говори, говори Берковски за училища и за седѣнки, па като се провикнѫ та запѣ черногорската пѣсень «Онамо-намо зади балкана» . . . . .

Берковски още не бѣ свършилъ пѣсеньта, ето че по шосето отъ къмъ Пловдивъ се зад[illegible]е тълпа отъ въорѫжени и невъорѫжени хора - конни стражари, съ голи шашки въ рѫка, [illegible] -

воирахж два синжира роби. Пжтницитѣ наближавахж хана, звеканието на веригитѣ се донасяше до ушитѣ на Прошековитѣ гости; всички разбрахж, безъ дума да си кажжтъ, че пжтницитѣ сж страшни прѣстжпници!.... Началникътъ на конвоя нѣщо измърмори, двата сенджири роби прѣдъ хана се наредихж и се расположихж на дълга почивка.

Михалъ Минчевъ се приближи при началника на конвоя и го попита съ тона на конашко ефенди:

— Господине (ефенди), за кждѣ карате тия хора?

— За Едрене,—отговори мюлязимъ ефенди.

— Какво прѣстжпление сж извършили тия хора?

— Обрахж при Орхание царската хазна.....

Минчевъ съобщи на другаритѣ си думитѣ на мюлязимъ-ефенди. Прошековитѣ гости, наедно съ свещеника и учителя, се вмъкнжхж въ малката станчка на хана. Берковски заплака, заплакахж и другаритѣ му. . . . На часа събрахж помежду си нѣколко гроша—Прошековитѣ гости си истърсихж до дъно кесиитѣ — Свещенникътъ и учительтъ тръгнжхж изъ село да събиратъ кърпи, навои, ризи, хлѣбъ, сиренье и друга провизия. Съ позволението на мюлязимъ-ефенди Минчевъ заржча нѣколко оки вино на Тетевенци, обирачитѣ на царската хазна. Лично всѣкиму спуснж въ р кжата по нѣколко гроша. Тодоръ Бръмбарьтъ с исправи и отъ името на другаритѣ си поблаг 'ари на «добритѣ християни», що подарихж

по нѣколко гроша на «бѣднитѣ пжтници-заточенци». Учительтъ донесе нови кърпи, нови опинци, постелци, сиренье, хлѣбъ и пр. Минчевъ съобщи на мюлязимъ-ефенди, че донесенитѣ нѣща сж прѣдназначени за пжтницитѣ-затворници и поиска разрѣшение да имъ ги раздаде.

— Както ги виждате: голи, боси, гладни сж «моитѣ комити», а пъкъ сж пжтници за далечно мѣсто—човѣщина е да се помага на бѣднитѣ пжтници, — благо каза мюлязиминътъ и разрѣши да имъ се раздадж тъ донесенитѣ нѣща.....

Пжтницитѣ бѣхж поразени отъ сърдечната срѣща въ село Куру-Чешме. Стоянъ Пандурътъ се просълзи и каза:

— Братя християни, правѣте добро, добро да видж тъ вашитѣ дѣца . . . . . Отиваме на далечна страна, оставихме дѣца и жени безъ пара безъ пулъ . . . . .

Селяни начоголихж нещастнитѣ пжтници, умилно ги гледахж, какъ гладно гълтатъ раздадената имъ отъ Минчева храна. Спуснжхж имъ, кой колкото можеше, по нѣколко турски ирмиличета въ попуканитѣ ржцѣ. Нѣкой си богатичекъ селянинъ, младежъ, имъ порж ча два «половяка» вино.

Наѣдохж се, напихж се, прѣобухж се, починжхж си тетевенскитѣ юнаци и съ пѣсни на уста хванжхж пжтя за Едрене. . . . .

Прошековитѣ гости принощувахж въ село Куру-Чешме; въсползувани отъ случая, събрахж прѣзъ нощьта членоветѣ на селския комитетъ и имъ расказахж вкратцѣ историята на Араба-Конашката случка. Куру-Чешменскитѣ младежи силно се ра-

палихѫ, оплакахѫ сѫдбата на̀ народнитѣ хора и исказахѫ съжаление, че по-отрано не имъ се казало за минуванието прѣзъ селото имъ на «тетевенскитѣ юнаци» — ако знаяли, щѣли били да нападнѫтъ конвоя, за да освободѫтъ хората на комитета . . . . .

Берковски и Заимовъ цѣла седмица се намирахѫ подъ силното впечатлѣние, що имъ произведе неучакваната срѣща съ тетевенскитѣ юнаци при ханчето на Куру-Чешме. . . . .

XVIII.

Списъкъ на осѫденитѣ и заточенитѣ въ Мала-Азия Българи-революционери, хванѫти по поводъ обира на хазната.

До 18 Януари софийската тъмница бѣ съвсѣмъ изпразднена отъ героитѣ на Араба-Конашката случка; сѫщо и затворитѣ въ Орхание, Тетевене, Етрополе, Ловечъ, Троянъ, Плѣвенъ, Вратца бѣхѫ изпразднени отъ затворенитѣ, по подозрѣние, българи-съзаклетници. Слѣдъ 18 Януари, въ София останѫ самъ-саминичъкъ Василь Левски, затворенъ въ една отъ стаитѣ на военната казарма. Всички осѫдени бѣхѫ испроводени въ Мала-Азия на заточение, а неосѫденитѣ освободихѫ и распроводихѫ по домоветѣ имъ подъ надзора на полицейскитѣ тайни и явни агенти. . . .

Тукъ прилагаме пълния списъкъ на всички ония отъ заточенитѣ, които бѣхѫ изпроводени по разни крѣпости въ Мала-Азия.

I. Въ Диаръ-Бекиръ.

†*) 1. Хаджи Станю Хаджи Станчевъ, отъ Тетевене, осжденъ на вѣчно заточение, избѣгалъ заедно съ Петка Милевъ и Костаки Догановъ отъ Диаръ-Бекиръ прѣзъ 1876 год. 25, юни. Бѣ честитъ да види «Свободна България» и да поживѣе на свобода.

† 2. Петко Милевъ Страшникътъ, отъ Тетевене, осжденъ на вѣчно заточение; избѣгалъ отъ Диаръ-Бекиръ — 25 юни 1876 год.

† 3. Анастасъ Хинковъ Поповъ, отъ Плѣвенъ, осжденъ на вѣчно заточение. Починалъ въ Плѣвенъ слѣдъ освобождението.

4. Маринъ попъ Лукановъ, отъ Ловечъ, осжденъ на вѣчно заточение, избѣгалъ изъ Диаръ-Бекиръ заедно съ Д. Пъшковъ и Георги Минчевъ 24 юни 1876 год. Слѣдъ освобождението е заемалъ нѣколко години на редъ длъжноститѣ: ловченски градски кметъ и ловченски окржженъ управитель.

5. Димитъръ попъ Николовъ Пъшковъ, отъ Браилски Сопотъ (ловченско), осжденъ на вѣчно заточение. Избѣгалъ. Слѣдъ освобождението е заемалъ нѣколко години на редъ изборнитѣ длъжности: прѣдсѣдатель на ловченската окржжна постояна комисия, и прѣдсѣдатель на ловченския окржженъ съвѣтъ.

† 6. Василь Петровъ, отъ Тетевене, живущъ въ Орхание, прѣдсѣдатель на орханийския

*) † Показва че лицето е починало прѣди или посл[illegible] освобождението.

комитетъ; осжденъ на вѣчно заточение, починжлъ въ Диаръ-Бекиръ на 5 септемвр., 1873 год., отъ «Диарбикирската синя пжпка». Остави жена и дѣца безъ пара безъ пулъ.

† 7. Петъръ Цаковъ, Саулски, 60 годишенъ старецъ, баща на Василя Петровъ; осжденъ на три години въ желѣза. Бѣ честитъ да види «Свободна България»; поживѣ на свобода нѣколко години и починж въ кржга на домашнитѣ си.

8. Гаврилъ Генчовъ, Бръмбчевъ (Бръмбаровъ), отъ Орхание, осжденъ на вѣчно заточение; избѣгалъ отъ Диаръ-Бекиръ на 25 юни, 1876 год. Слѣдъ освобождението нѣколко години наредъ е заемалъ разни длъжности по финансовата часть въ орханийската околия.

† 9. Маринъ Николовъ, отъ Орхание, ковчежникъ турски и касиеръ комитетски; осжденъ на десеть години тъмниченъ затворъ и въ желѣза. Слѣдъ освобождението се завърнж живъ и здравъ и зае длъжностьта «орханийски ковчежникъ» — длъжность, която имаше прѣди откривание обира на хазната.

† 10. Попъ Георги Диковъ, Тутманиковъ, отъ село Джурово (Тетевенско), осжденъ на десеть год. въ затворъ и желѣза. Слѣдъ освобождението се завърнж живо здраво въ енорията си село Ведраре.

† 11. Фильо попъ Петровъ } братя отъ
† 12. Иосифъ попъ Петровъ } село Ведраре, осждени по на 6 години. Видѣхж свободата и [illegible]вѣхж въ «Свободна България».

13. Иванъ Ветовъ, отъ село Ведраре, осжденъ на 6 години затворъ.

14. Вутйо Ветовъ, отъ Видраре, осжденъ на 7 години.

15. Вутйо Пеловъ, отъ Ведраре; осжденъ на 6 години.

16. Илия Костовъ, Гюндузовъ, учитель въ Ведраре, родомъ отъ Голѣми Сопотъ (Бѣла черква), осжденъ на 10 години.

† 17. Василь Братановъ Бошарановъ, учитель въ села Изворъ (Киевски Изворъ), осжденъ на 10 години. Слѣдъ освобождението е заемалъ нѣколко длъжности по вѣдомството на правосждието въ софийското окржжие.

† 18. Дико Тодоровъ, отъ село Киевски Изворъ, осжденъ на 4 години. Починжлъ въ Диаръ-Бекиръ на 1874, 14 октомври.

† 19. Дико Беровъ, отъ село Киевски Изворъ, осжденъ на 4 години. Починжлъ въ Диаръ-Бекиръ на 14 мартъ, 1875 год.

† 20. Дидю Пѣевъ, отъ село Киевски Изворъ, осжденъ на 4 години.

21. Дочо Мариновъ Мръвковъ, отъ Тетевене, осжденъ на 8 години, днесь живѣе въ градъ Орѣхово.

22. Марко Randomly Ивончевъ, отъ Тетевене, осжденъ на 3 години.

† 23. Дѣдо Лало Пѣевъ, отъ Тетевене 60 годишенъ старецъ, осжденъ на 5 години. Починжлъ въ Деаръ-бекиръ.

† 24. Станчо Хаджи Ивановъ, отъ Тетевене, осжденъ на 4 години. Починжлъ въ Де[illegible]ъ-Бекиръ.

25. Станю Хаджи Ивановъ, братъ на Станча, отъ Тетевене, осжденъ на 3 години.

26. Иванъ Петковъ (храбро), отъ Тетевене, осжденъ на 3 години.

27. Иванъ Стояновъ (Докторъ Ибришимътъ), отъ Тетевене, осжденъ на 8 години.

28. Иванъ Лиловъ Фурнаджиевъ, родомъ отъ Сопотъ, учитель въ Тетевене, осжденъ на 10 години.

† 29. Василь Цвѣтковъ Пупешковъ, отъ Тетевене, учитель, осжденъ на 6 години. Слѣдъ освобождение е заемалъ длъжностьта «бирникъ» и «ковчежникъ» въ Тетевене—убитъ за пари отъ разбойници въ тетевенско.

30. Христо Петровъ Ковачевъ, родомъ отъ Сопотъ, учитель въ София, осжденъ на 5 години. Слѣдъ освобождението 8 години наредъ е заемалъ длъжностьта държавенъ ковчежникъ при софийското столично ковчежничество, сега ковчежникъ при софийското градско общинско управление и касиеръ на фонда «Василь Левски».

31. Станчо попъ Николовъ, отъ село Лопенъ (Етрополско), осжденъ на 3 години.

32. Недко Даковъ, отъ село Осиковица, осжденъ на 4 години.

33. Попъ Стоянъ Попъ Петковъ, отъ село Желява, осжденъ на 3 години. Завърнжлъ се прѣди освободителната война въ селото си.

† 34. Стоянъ Младеновъ (Мечката) 70 годишенъ старецъ отъ село Желява, осжденъ на 3 години. Починжлъ на 26 Октомври 1873 год. въ Діарбекиръ отъ старческо истощение.

35. Тоне Ивановъ Крайчевъ, отъ село Желява, осжденъ на 3 години. Прѣди освободителната война се завърнжлъ въ селото си. Слѣдъ освобождението нѣколко години на редъ е заемалъ изборната длъжность членъ на софийската окрѫжна постоянна комисия и е билъ прѣдставитель въ нѣколко народни събрания. Днесь е членъ на софийската окрѫжна постоянна комисия и прѣдставитель въ VIII обикновено народно събрание.

36. Стоянъ Стаменовъ, отъ Орхание.

37. Димитъръ Петковъ Бояджи, отъ Вратца, живущъ въ Орхание.

38. Христо Цвѣтковъ Гашовски, отъ село Койнаре (Орѣховско), живущъ въ Орхание, слѣдъ освобождението е заемалъ нѣколко години наредъ финансови длъжности въ орханийско.

II. Въ Енгюре (Ангора).

39. Димитъръ Крачуновъ, отъ Киевски Изворъ, селски кметъ, прѣдсѣдатель на Изворския комитетъ.

40. Георги Стойковъ, отъ Киевски Изворъ.

41. Маринъ Попъ Димитровъ, отъ Киевски Изворъ.

III. Въ Аргана-Мадени (рудници).

42. Стоянъ Костовъ Пандурина, отъ Т[illegible]е-вене.

† 43. Лечо Николовъ Гайдарски, отъ [illegible]етевене. Починжлъ въ тъмницата на Аргана-Мад[illegible]ни.

44. Атанасъ Толовъ, отъ колибитѣ Черни-Витъ.

45. Вълю Станчевъ, отъ Тетевене.

46. Маринъ Станчевъ, отъ Тетевене

47. Иото Тенковъ, Мечкарьтъ, отъ Тетевене.

48. Цоко Генчевъ, отъ Тетевене.

49. Найденъ Вълковъ, отъ Тетевене.

50. Павелъ Лаловъ, отъ Тетевене.

51. Тодоръ Кръстевъ Бръмбарьтъ, отъ колибитѣ «Бръмбари», село Рибарица.

52. Маринъ Павловъ, отъ Тетевене.

53. Василь Ионковъ Гложански, отъ село Гложане, избѣгалъ заедно съ Атанаса **Узуновъ** отъ Аргана-Маденската тъмница прѣзъ 1876 год. Раненъ при Стара-Загора 1877 год. Опълченецъ.

54. Велчо Шунтовъ-Шейретовъ, отъ Орхание.

55. Божилъ (Бошко) Генчевъ, отъ Орхание.

56. Никола Цвѣтковъ, отъ село Правецъ (Орханийско)

57. Василь Цолевъ отъ село Правецъ, починжлъ въ затвора на 8 юни 1874 год.

58. Цвѣтко Вълчевъ (**Бай Цвѣтко** ханджията) отъ село Правецъ, починжлъ въ тъмницата на Аргана-Мадени на 2 май 1874 год. Остави жена съ много дребни дѣца.

59. Атанасъ Гложански (Тако).

60. Павелъ Варбановъ.

61. Дако Сжйковъ, отъ Киевски Изворъ.

62. Вуто Ниновъ, отъ Киевски Изворъ.

Бѣлѣжка. Пенка **Павловица** е прѣдрешила въ женски дрехи Д. Общи и го е извела изъ Тетевене посрѣдъ разяренитѣ тълпи башибозуци и стражари, а не Госпожа Мръвкова, както е казано на стр. 141—142. Човѣкътъ на Доча Мръвковъ (карданецътъ) го е поелъ вънъ отъ града отъ ржцѣтѣ на Павловица и и го е отвелъ въ Гложане при Василя Ионковъ Гложански. Пенка Павловица е била хванжта отъ турскитѣ власти и откарана въ София, като участница въ дѣлата на комитета. Нѣколко пжти е била распитвана отъ Масхаръ-паша и отъ чрѣзвичайнитѣ сждии. Слѣдъ обѣсванието на Общи, тя е била освободена отъ затвора и подъ стража испроводена обратно въ Тетевене. Пенка Павловица е вземала най-живо участие въ дѣлата на комитета «Карданъ». По расказитѣ на Тетевенци тя, Павловица, е била родена «дружина» по Балкана да води, а не чакръкъ въ Тетевене да върти. . . .

Печатна грѣшка.

Стр.	редъ	вмѣсто	чети
90	10	13 Октомври	13 Септември

Второ издание. Цѣна 3 лева.

350

СТОЯНЪ ЗАИМОВЪ.

МИНЖЛОТО

ОЧЕРКИ И СПОМЕНИ

изъ

дѣятелностьта на българскитѣ тайни революционни комитети

отъ

1869 – 1877 год.

ТРЕТА КНИЖКА

ТРАКИЙСКОТО СЪЗАКЛЕТИЕ.

...ъ
... Хр. Г. Дановъ

Готови за печатанье сѫ: IV и V книжки

„МИНѪЛОТО“

състоящи отъ по 20—25 печатни коли.

СТОЯНЪ ЗАИМОВЪ.

МИНЖЛОТО

ОЧЕРКИ И СПОМЕНИ

ИЗЪ

ДѢЯТЕЛНОСТЬТА НА БЪЛГАРСКИТѢ ТАЙНИ РЕВОЛЮЦИОННИ КОМИТЕТИ

ОТЪ

1869—1877 год.

2. изд.

ТРЕТА КНИЖКА

ТРАКИЙСКОТО СЪЗАКЛЕТИЕ.

ПЛОВДИВЪ
Издание и печать на Хр. Г. Дановъ
1899

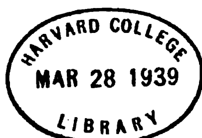
HARVARD COLLEGE
MAR 28 1939
LIBRARY

ПРѢДГОВОРЪ

къмъ

III-та книжка **Минжлото.**

I. **IV-та** книжка отъ първото издание при второто става III-та книжка, по причина, че I-ва книжка отъ първо издание е изоставена при второто издание на **Минжлото**. Най-важниятъ и сжщественъ материалъ отъ първото издание на I-ва книжка намѣстихме въ тая III-та книжка, глава четвърта, стр. 172—192.

II. Глава I, отъ настоящата III-та книжка е прѣко продължение на II-рата книжка отъ второто издание, на отдѣла: **«Чрѣзвичайнитѣ комисари»**, стр. 233—265. Оттукь слѣдва, че прѣди да се прочете I-ва глава отъ III-та книжка, трѣбва да се прочете отдѣла за „Чрѣзвичайнитѣ комисари“ отъ II-рата книжка.

III. Фактитѣ, събитията, изложени въ III-та книжка, допълнително, втори пжть сж провѣрени отъ първоначалнитѣ имъ източници. $^{3}/_{4}$ отъ изложенитѣ тукъ, въ III-та книжка, факти сж намъ лично познати като на дѣецъ и очевидецъ.

За случката съ Узунова въ Габрово събрахме свѣдѣния: а) отъ личнитѣ показания на Паскала Паскаловъ, тогава съдържатель на хана, днесь живущъ въ София; б) отъ показанията на Никола Сарановъ, тогава първа година учитель въ Габрово, днесь първостепененъ учитель при Соф. Държ. Дѣвическа Гимназия; в) отъ по-

казанията на Кера Рѣзкова, съпруга на покойния Петъръ Рѣзковъ, единъ отъ поржчителитѣ на Узунова прѣдъ Габровския конакъ.

За избѣгванието на Узунова изъ ржцѣтѣ на турската полиция отъ Хаджи Давидковия ханъ събрахме свѣдѣния: а) отъ личнитѣ показания на покойния Христо Ивановъ, нарѣченъ **Голѣмия**, послѣ — войводата, тогава, единъ отъ стълповетѣ на Търновското съзаклетие; б) отъ личнитѣ показания на живущия и днесь Иванъ Хаджи Димитровъ, тогава, прѣдсѣдатель на търновския комитетъ и първи търговецъ на търновската търговска пияца; в) отъ баба Величка, тогава ключница на богатия Хаджи Димитровъ домъ въ Търново. Тя, баба Величка, живо ни расказа, какъ Узуновъ, слѣдъ като избѣгалъ изъ Хаджи Дивидковия ханъ, отъ никого незабѣлѣзанъ, се вмъкнжлъ въ дома на Иванча и на часа се прѣдрешилъ въ градинарски дрехи, лѣсковска носия. Баба Величка отъ 1868—1877 год. е вземала най-живо участие въ сждбата на ония съзаклетници, които имахж нужда отъ тайно скривалище, отъ морална и материална поддържка. Тя днесь живѣе въ София при зетя си Полковникъ Н. Рѣзковъ.

За дѣятелностьта на Узунова въ Стара-Загора черпихме свѣдѣнията си отъ личнитѣ показания на покойния Никола Райновъ Пантата, отъ живущитѣ днесь Стефанъ Сливковъ, Георги Хаджи Дечевъ и Христо Сяровъ, тогава стълпове на Атила и първи граждани въ Стара-Загора.

Другарската срѣща въ село Чайрлии, което се намира на дѣсно отъ пжтя Сливенъ-лжджитѣ и прѣди нѣколко години служеше за лагеръ на Сливенския полкъ, ни е расказана лично отъ Узунова и отъ Михаила Грековъ, тогава главенъ учитель въ г. Сливенъ.

Подробноститѣ по приготовлението на главната засада, между Търново-Сейменъ и

Каяджикъ ни сж расказвани лично отъ покойния Бойча Руссевъ, съ когото дълго врѣме другарувахме въ Одринската и Диарбекирска тъмници. За организирането на дружинката отъ кавалеристи, която щѣше да спре и зароби трена между Каяджикъ—Търново-Сейменъ, събрахме свѣдѣния отъ попъ Минча, Бойча Руссевъ, Никола Райновъ Пантата и Стоя Филипповъ — Пощата.

Материалитѣ за дѣятелностьта на Боричане сме почерпнжли отъ личнитѣ показания на Янка Кочевъ, на Ивана Митевъ, на Хаджи Попъ Димитра Коларовъ, на Стоя Пощата и на Зографина, членове първенци, тогава, на Чирпанското съзаклетие.

Въ Одринската тъмница прѣживѣхме съ Узунова наедно петь мѣсеца въ една и сжща стая, дѣто и лично слушахме неговитѣ раскази по разнитѣ му скитания по градове н села, за организирането на тайнитѣ комитети.

Материалитѣ за Курбетското съзаклетие сж черпени отъ показанията на Георгя Байдановъ, тогава учитель въ село Курбетито, бивши нашъ съученикъ отъ V-ия классъ на Старо-Загорското мжжко V-то класно училище (1868—1870 год.).

Отъ многото свѣдѣния, извлечени изъ личнитѣ показания на дѣйци и очевидци, взехме за материалъ на запискитѣ си само ония отъ тѣхъ, които даватъ жива и пълна характеристика на българската младежъ, която се опитваше чрѣзъ революция да свали отъ българскитѣ плещи несносния яремъ на петвѣковното робство. Това пробиране на материалитѣ разсърди мнозина наши добри приятели, дѣто не сме написали всичко, що сж ни съобщили било устно или писменно.

Прочее, отбѣлѣженитѣ и изложени факти въ настоящата III-та книжка сж почерпнжти изъ първоначалнитѣ имъ извори, направо изъ спомечитѣ (записки и лични раскази) на дѣйци и

очевидци. Тукъ му е мѣстото да споменѫ единъ неотдавнашенъ разговоръ, станѫлъ между наша милость и единъ старецъ, заслуживши много и прѣмного по църковната ни распра съ вселенската патрикана. Старецътъ току що бѣ прочелъ подаренитѣ му отъ насъ I-ва и II-ра книжки Минѫлото отъ второто издание, и силно желаеше да побесѣдва съ насъ по въпроса: какъ трѣбва да се пише история?

— По какви източници работите вашитѣ „очерки и спомени", — запита старецътъ.

— Распитваме самитѣ дѣйци, за които пишемъ, распращаме „запитвания" до съучастници и очевидци на събитията, ровимъ се въ собственитѣ си дневници, писани въ затворитѣ, ровимъ се въ паметьта си, четемъ личнитѣ спомени на другари „по мисъль и дѣло," а дѣто ни падне на рѫка прибираме и частни писма, писани въ оная епоха, които, частни писма, се докосватъ до расказванитѣ отъ насъ събития, — бѣ нашия скроменъ и сърдеченъ отговоръ.

— Така история се не пише: материалитѣ за очеркитѣ и споменитѣ си вие трѣбва да черпите изъ старо-гръцкитѣ и римски лѣтописи. Така правѭтъ всичкитѣ учени историци,—бащински ни посъвѣтва любезниятъ старецъ.

— Та ние история не пишемъ, а готвимъ материали за бѫдѫщата история: ние расказваме събитията въ качеството си на дѣйци и очевидци; ние пишемъ лѣтописи, въ които ще се ровѭтъ бѫдѫщитѣ историци. Тѣхна работа е, тамъ, кое какъ ще оцѣнѭтъ и кое досущъ нѣма да зачетѫтъ. Нашата работа е да имъ дадемъ, по възможность, повече сурови материали, та да има какво да пробиратъ и да го редѭтъ въ истори-чески вериги,—отговорихме на събесѣдника си.

— История така се не пише, — сърдито [illegible]-вика събесѣдника ни и отъ старческа нер[illegible]-ность истърва бастуна си.

— Разберѣте, че ние история не пишемъ, а събираме материяли за историцитѣ,—малко височко отговорихме на събесѣдника си.

— Латински и старо-гръцки цитати искамъ азъ, а не лични спомени на нѣкои си даскалетини . . . .

— Добрѣ, добрѣ, при третото издание на **Миналото** за **баташкото кланье** ще цитираме отъ старо-гръцкитѣ и латински лѣтописи, — казахме та хубавичко разсърдихме събесѣдника си.

IV. Както I-ва и II-ра книжка, така и III-та книжка отъ **Миналото** (такива ще бѫдѫтъ и другитѣ деветь книжки), по планъ, изложба, езикъ, начинъ и тонъ, изглеждатъ повечето на исторически романъ, отколкото на обикновени прости записки, дневници или лични спомени. Такъва изложба и форма нарочно дадохме на очеркитѣ и споменитѣ си, за да запознаемъ, по единъ лекъ и увлѣкателенъ начинъ, широката читаѭща публика съ епохата на българскитѣ тайни революционни комитети; съ дѣятелностьта на ония тайни комитети, които напрѣгахѫ слабитѣ си морални и материялни сили, народътъ самъ да свали отъ плѣщитѣ си петвѣковното иго. Тия младежки опити, „сами да се освободимъ“ макаръ и да се завършихѫ съ **баташката касапница**, а исканата политическа свобода ни се даде отъ силнитѣ на свѣта, то пакъ тѣ, младежкитѣ опити, иматъ висока морална и патриотична стойность въ въспитателно отношение за гредущитѣ поколѣния: тия младежки опити, прѣиспълнени съ крилати надежди, ще въспитатъ гредущитѣ поколѣния въ принципа на народната самостоятелность, въ простото житейско начало, еднакво приспособимо и за единъ народъ и за отдѣлна личность — въ началото: „помогни си самъ, ако искашъ и Господь (силниятъ на свѣта трѣбва да се разбира) да ти помогне.“ Ето и защо се заехме отъ все сърдце да нарисуваме на длъжъ и на ширъ епо-

хата на младежкитѣ опити — „сами да се освободимъ."

На нѣколцина тѣсномозъчни критичари не се хареса избраната отъ насъ форма и изложба на очеркитѣ и споменитѣ; тѣ искатъ отъ насъ само имена, дати и латински цитаци, а не живи расказм, като че ли имената, датитѣ и цитатитѣ иматъ езикъ, та сами ще раскажѫтъ на обикновенитѣ читатели, кое какъ е било, какъ се е свършило и защо така, а не инакъ се е завършило.

V. Край дѣйцитѣ на принципа „сами да се освободимъ" ние рисуваме на длъжъ и на ширъ и епохата, въ която тѣ дѣйствувахѫ; рисуваме всичко онуй, което се испрѣчваше по пѫтя на освободителното дѣло, спираше го или го окриляваше, или пъкъ измѣняваше посоката му. Тукъ-тамъ изъ очеркитѣ ние правиме описание на нѣкои отъ тогавашнитѣ народни обичаи и носии. При харакеристиката на дѣйствующитѣ лица и въздѣйствующата върху тѣхъ срѣда ние се опитахме да хвърлимъ нужната психологическа свѣтлина, за да се разбере по-добрѣ вѫтрѣшната причина (интелектуалнитѣ и морални мотиви) на извършенитѣ отъ тѣхъ дѣла. Ето отгдѣ произлизатъ дължината и широчината на нашитѣ „очерки и спомени."

И така епохата на „сами да се освободимъ" ние рисуваме на длъжъ и на ширъ, вслѣдствие на което и пишемъ книжки отъ по 20—25 печатни коли.

Нашитѣ „Очерки и спомени" сѫ единъ видъ опитъ, исторически и психологически да се освѣти **ума** и **сърдцето** на епохата, която подготви освобождението ни отъ силнитѣ на свѣта

София 20/II 1899 год.

Стоянъ Заимовъ.

ГЛАВА I.

Великиятъ везиръ го поиска; Катарджи го изтърва; графътъ нищо не каза за него; Сърбия го прибра. — Кѫдѣ се дѣнахѫ книжата на Б. Ц. Р. комитетъ. — Обискъ.—Той се завърнѫ.— в. „Свобода“ се прѣобърнѫ въ в. „Независимость“.

Извънреднитѣ турски комисари, Саидъ паша, Шакиръ-ефенди, Хаджи Иванчо Пенчовичъ (гледай втора книжка, второ издание, «Минѫлото» стр. 233—265) отъ показанията на хванѫтитѣ съзаклетници и намѣренитѣ въ домоветѣ имъ нѣща, добрѣ разбрахѫ и дълбоко се увѣрихѫ, че главниятъ вдъхновитель на Българското революционно съзаклетие (Млада България) е Любенъ Каравеловъ, живущъ въ Букурещъ, редакторъ на в. «Свобода», прѣдсѣдатель на Бълг. цен. р. комитетъ. Разбрахѫ тѣ това отъ показанията на Общи и отъ прѣхванѫтитѣ писма, размѣнени между Букурещъ, Ловечъ, Тетевене и Плѣвенъ, и на часа съобщихѫ на великия везиръ, тогава, Махмудъ-Недимъ-паша. Въ първия си докладъ до Високата порта тѣ, комисаритѣ, исказахѫ съжалѣние че нѣматъ на рѫка главниятъ, въ интелектуално и морално отношение, виновникъ на

Българското съзаклетие, за да отговаря прѣдъ тѣхъ и закона заедно съ подскоросанитѣ отъ него бълг. съзаклетници и поискахѫ какъ-какъ да имъ се докара въ София Любенъ Каравеловъ, за да го разпитѫтъ и сѫдѭтъ като главенъ вдъхновитель на българската революционно-освободителна мисъль.

Високата порта съ строга нота поиска отъ ромѫнското правителство Любена Каравеловъ — поиска отъ министра Катарджи да арестува Каравелова и да го прѣдаде на турскитѣ власти въ Руссе, отгдѣто, окованъ въ желѣза да бѫде испроводенъ въ София на комисаря Саидъ-паша.

Особенъ турски пратеникъ отпѫтува отъ Цариградъ за Букурещъ, и лично прѣдаде нотата въ рѫцѣтѣ на министра Катарджи. За увѣрение, че Любенъ Каравеловъ е вдъхновительтъ на българското революционно съзаклетие, пратеникътъ прѣдстави на Катарджи заловенитѣ писма въ Ловечъ, Плѣвенъ и Тетевене, пратени отъ името на б. ц. р. комитетъ и подписани отъ прѣдсѣдателя Л. Кравеловъ.

Въ нотатата си Високата порта напираше на обстоятелството, че по заповѣдь на Л. Каравеловъ е извършено убийството на Дякона Паисия и обира на хазната въ Араба-Конашката клисура.*) Турскиятъ пратеникъ настоя прѣдъ

---

*) Убийството на Паисия и обирътъ на хазната сѫ лично дѣло на Д. Общи, а не на Букурешкия ц. б. р. комитетъ но турското правителство искаше да експлоатира съ тѣхъ, та що интелектуаленъ обирачъ на хазната и убиецъ на Паисия д му се прѣдаде Л. Каравеловъ. Такъвъ мотивъ за прѣдаванн бѣ по-силенъ отколкото мотива, че той, Каравеловъ, съ вѣс⁻ къ подскоросвалъ българитѣ на размирица.

Авторътъ

министра Катарджи лично нему да се прѣдаде прѣдсѣдателя на б. ц. р. комитетъ, и окованъ въ желѣза подъ силна стража да се испроводи на военния комендантъ въ гр. Руссе. Турскиятъ пратеникъ бѣ придруженъ отъ нѣколко души турски заптии, прѣдрешени въ френски дрехи, въоржжени съ револвери и ками. Пратеникътъ и прѣдрешенитѣ стражари се настанихж въ дома на турското консулато.

Букурещъ, 1872, Никулденъ. Снѣгътъ пада на едри парцали; улицитѣ, покривитѣ на кжщитѣ, клоноветѣ на акациитѣ по булевардитѣ сж отрупани съ «прѣвъ снѣгъ». Православнитѣ християни въ Букурещъ си правжтъ Никулдена: шейни, файтони се надпрѣпускатъ по широкитѣ букурешки улици. Николовци приематъ, испращатъ гости честитници. Много шарани, прѣсни и солени, се изѣдохж тоя день. Вечерь настанж, театрътъ се напълни отъ весели гости, любители на смѣха и сълзитѣ. Въ министерската ложа седи министрътъ Катарджи колѣно до колѣно съ пратеника на садразамина Махмудъ-Недимъ паша. Министърътъ нѣщо весело расказва на турския пратеникъ. Въ съсѣдната ложа седи секретарьтъ на министерския съвѣтъ съ домочадието си. Младъ господинъ, хубавецъ, елегантно облѣченъ по най-новата мода, весело забавлява дъщерята на секретаря. Хубавецътъ господинъ въ качеството си на «домашенъ нриятель» е поканенъ въ ложата на секретаря да забавлява госпожата и госпожицитѣ. «Домашниятъ приятель» на секретаря узна отъ събесѣдника си, че

господинътъ, който разговаря съ министра, е турски чиновникъ, испратенъ отъ Цариградъ по нѣкаква си тайна мисия. Хубавецътъ втренчи очи въ събесѣдника на Катарджи и нѣщо пришепнж на министерския секретарь, който бѣ благоволилъ да го покани въ ложата си на сладка приказка. Секретарьтъ нѣколко минути наредъ шепнж нѣщо таинствено въ ухото на «домашния си приятель». Хубавецътъ прѣжълтѣ, прѣзеленѣ, свѣтъ му се завъртѣ; пристори се на боленъ, сбогува се съ «любезното семейство,» и напуснж театъра; седнж въ единъ отъ файтонитѣ и извика:

— Биржарь, карай на «страда (улица) Вергулуй, домъ №.33».

На страда Вергулуй е расположенъ едноетаженъ домъ съ кривъ и тѣсенъ дворъ. Домътъ служи, и за жилище на Любена Каравеловъ, и за помѣщение на печатницата му, и за редакция на вѣст. «Свобода». Една тѣсна и низка стаичка, съединена чрѣзъ стъклена вратца съ залата на печатницата, служи за работна стая на Любена. Въ срѣдата на стаята стои дълга тѣсна масса, покрита съ проста, оцапана съ мастило, басма, върху която сж нахвърлени, въ безпоредъкъ, нѣкъкви си книжа. На една отъ стѣнитѣ виси портрета на Раковски; подъ портрета револвера на сжщия, подаренъ на Любена прѣзъ 1867 год., а подъ револвера картата на България, издадена отъ Хр. Г. Дановъ. Отъ двѣтѣ страни на Раковски, висжтъ портретитѣ на Добролюбова и Бѣлински, а срѣщу тѣхъ, на противната страна, виси портрета на Писарева, обкованъ въ злато

кржжило. Въ жглитѣ на стаята стожтъ полички, направени по руски вкусъ, отрупани съ капиталнитѣ съчинения на русскитѣ знаменитости въ литературата и науката. Такава е на гледъ работната стая на човѣка, който иска да катурне съ перото си турската царщина. . . .

Православнитѣ букурешки християни, кой въ театъръ, кой въ механа, кой у дома си, въ кржга на челядьта си и мили другари, испровождахж Никулдена, а Любенъ, самъ-саминичекъ, бѣ се затворилъ въ работната си стая и тършуваше нѣщо изъ томоветѣ на Херцена и Писарева. Газена ламба съ зеленъ книженъ калпакъ слабо освѣтлява стаята на главния редакторъ. Прѣдъ него стои купъ отъ ивици хартия, надраскани съ собствената му ржка. Това бѣхж приготвенитѣ материали за в. «Свобода.» Будилникъ-часовникъ цъка прѣдъ Любена на тѣсната маса; прѣдъ часовника стои пепелница прѣпълнена съ огарци отъ цигари. Стаята е потънжла въ пушекъ отъ тютюнь; по срѣдъ стаята малка чугунна печка едвамъ тлѣе. Часътъ е десеть прѣзъ ноща. Любенъ затвори съчиненията на Писарева; дръпнж една бѣла ивица хартия, затопи писалката; дебелитѣ му страстни бърни живо мръднжхж, коситѣ му настръхнжхж: писалката заскърца по бѣлата книжна ивица. На улицата, прѣдъ печатницата, се спрѣ файтонъ, на вънкашната порта нѣкой потропа силно. Любенъ се вслуша и слѣдъ малко пакъ продължи да драще книжната ивица. Бѣлиятъ (така се нарича Ни[illegible] Астарджиевъ, родомъ отъ Ловечъ, работникъ

въ печатницата), току що бѣ се завърнжлъ отъ кафенето на Крашовски, изправи се задъ портата и попита:

— Кой тропа?

— Азъ.

— Кой си?

— По-скоро отваряй, не познавашъ ли ме?

А, ти ли си, бай Кирякъ, заповѣдайте...

Вратата на печатницата се отворихж, хубавецътъ момъкъ, който напуснж безъ врѣме театра, нахълта въ жилището на Любена Каравеловъ съ бързината на соколъ.

— Ставай, обличай се, и върви съ мене, — каза заповѣднически хубавецътъ господинъ на Любена.

— Защо? Какво има? на кждѣ? — зачудено попита редакторътъ.

— Животътъ ти е въ опасность, по-скоро, по-скоро се обличай и върви съ мене.

— Никола, каза Кирякъ на Бѣлия, ние отиваме съ г-на Каравелова на гости у Петраки гостиничара, и може би тамъ ще останемъ, та ако г-жа Ната и Киро Тулешковъ питатъ за господаря ти, кажи имъ че сме тамъ и нека ни не търсжтъ: ние сами ще си дойдемъ.

Любенъ и Кирякъ се метнжхж въ файтона; камшикътъ исплющѣ, файтонътъ се затъркаля къмъ табашката махала. Кирякъ шепнешкомъ раскри на Любена въ каква опасностъ се намира живота му. Слѣдъ 20 минутно пжтуване по букурешкитѣ широки улици, файтонътъ се спрѣ прѣдъ домъ №. 99 — двуетажна кжща, находяща се

близо при самитѣ табахни. Това бѣ домътъ на Никола Крецу (Кръстевъ), богатъ българинъ, родомъ отъ с. Голѣмо Бѣлово (Пазарджишко), покровитель и защитникъ на българитѣ-емигранти, обожатель на Георги Раковски и голѣмъ почитатель на Любена Каравеловъ.

Баба хаджийка, 80 годишна жена, майка на Креца, която бѣ живѣла 30 години въ Букурещъ, ала 30 думи влашки не знаеше, едвамъ бѣ намѣстила старитѣ си кости въ пухови постелки, когато файтонъ се спрѣ прѣдъ кѫщата на синъ й. Баба хаджийка е яка, здрава бѣловка — българка, съ нови зѫби, наново покарали прѣди двѣ години. Цѣлъ день тя тича изъ богатата кѫща на сина си Никола и върши работа за три слугини. Баба хаджийка е патриотка надъ патриоткитѣ.

— Бай Никола, късни гости-честитници ти идѫтъ — съ свойственията нему шеговитъ тонъ каза Любенъ.

— По-добрѣ късно, отколкото никога — се обади Никола Крецу и отведи коснитѣ си гости въ кабенета.

— Да ти е на помощъ Свети Никола; жива ли е баба хаджийка — каза Любенъ и сърдечно стиснѫ рѫката на Креца.

— Жива съмъ жива, Любене — обади се баба хаджийка изъ леглото си отъ съсѣдната стая.

Нощнитѣ гости обяснихѫ на бая Креца нощната си Светиниколска визита. Бай Никола разбра, че гоститѣ му сѫ дошле не Светиниколски ша-анъ да ѣдѫтъ, а спасение на живота си да

търсятъ — разбра това бай Никола и плесна ръцѣ до Бога.

— Нима министръ Катарджи ще те прѣдаде на турскитѣ власти въ Руссе?

— Да, рѣшение е взето отъ министерския съвѣтъ по тоя въпросъ. Това го научихъ отъ положително мѣсто — утвърдително каза Кирякъ Цанковъ.

— Съ какво могж да ви помогнж въ случая? — попита Крецу.

— Отъ окото на турскитѣ шпиони и отъ ржката на ромжнската полиция ще скриете въ дома си бая Любена. Вие сте ромжнски поданникъ, а по конституцията домъ ви е непрѣкосновенъ за полицията — каза Кирякъ и силно стисна ржката на Креца.

«Домну» Николай Крецу прие да скрие въ кжщата си човѣка, за главата на когото султановото правителство бѣ испратило нароченъ човѣкъ въ столицата на Ромжния. Баба хаджийка се яви на сцената съ бѣловско контушче, подплатено съ лисичи кожи. Отъ посърнжлитѣ лица на нощнитѣ гости-честитници тя разбра, че нѣщо страшно е станжло, или пъкъ че има да стане.

— Бабо хаджийке, щешъ ме, — не щешъ ме, азъ нѣколко дни съмъ ти скришенъ гостенинъ, — каза ѝ Любенъ шеговито.

Баба хаджийка бѣ приготвила, лично за себе си, по бѣловска рецепта, Светиниколски [illegible]ранъ съ разни дженжефили—карамфили и чу[illegible]ни орѣхи, и го бѣ оставила за утрѣшния д[illegible]ь. Сама го донесе и го сложи на софрата. Д[illegible]е-

сохѫ карпатско вино. Никулдинскиятъ пиръ се почнѫ и трая до тъмни зори. Гоститѣ се развеселихѫ; баба хаджийка испѣ една стара българска пѣсень, слушана отъ нея въ Бѣлово прѣди 60 години. Въ отговоръ на баба хаджийкината пѣсенъ Любенъ испѣ друга стара коприщенска пѣсень.

На сутриньта Кирякъ Цанковъ напуснѫ дома на Никола Крецу; и прѣди обѣдъ въ фракъ, цилиндъръ и бѣли рѫкавици, той се яви въ русското дипломатическо агенство. Поиска срѣща, по важна работа, съ русския, тогава, дипломатически агентъ въ Букурещъ **Зиновиевъ***). Слѣдъ обѣдъ въ три часа Цанкову бѣ дадена исканата срѣща. Кирякъ подробно расправи на Зиновиева трудното и опасно положение, въ което се намира Каравеловъ, и го помоли въ името на Бога и царя Всерусийски да вземе подъ защита си единъ български вѣстникарь, писатель и народенъ дѣецъ.

— Ваше Прѣвъсходителство, въ лицето на Каравелова русското правителство ще защити оная българска младежъ, която буди политически спящия български народъ — каза умолително Цанковъ.

— Не могѫ — бѣ отговора на Зиновиева.

— Защо?

— Защото Каравеловъ е записанъ въ «черната книга» на повѣреното ми агенство. Записанъ е въ черната книга по слѣднитѣ причини: а) води приятелство съ полскитѣ емигранти —

*) Сѫщиятъ Зиновиевъ днесь (1898 год.) е русски посланикъ въ Цариградъ.

бунтовници, б) води прѣписка съ русскитѣ нихилисти, в) замѣсенъ е въ дѣлото на Нечаева *) г) прѣзъ вѣстникъ «свобода» псува Букурешкитѣ нотабили българи, мои най-добри лични приятели и поддържатели на русската политика тукъ въ Букурещъ, д) той е самъ съзаклетникъ и стои на челото на едно съзаклетие въ България, а вамъ ви е добрѣ извѣстно, че русското правителство не обича съзаклетницитѣ и непокровителствува каквото и да било съзаклетие.

— Значи подъ крилата на русския двуглавъ орелъ нѣма прибѣжище за единъ българинъ-революционеръ — каза нажалено Цанковъ.

— Да, нѣма — отговори натъртено Зиновиевъ.

Кирякъ Цанковъ, подпрѣдсѣдательтъ на Т. Б. Р. Централенъ Комитетъ съ посърнѫло лице напуснѫ русското дипломатическо агенство и се запѫти за сърбското. Тамъ намѣри сръбския дипломатичиски агентинъ **Петрониевича.** На дълго и широко му обясни положението на Каравелова и срѣщата си съ Зиновиева.

— Г-нъ агентъ отъ васъ зависи живота на единъ българинъ, който стои на чело на едно грамадно българско революционно съзаклетие. Ако Каравеловъ падне въ рѫцѣтѣ на турскитѣ власти, той ще бѫде сѫденъ въ София и щѫ бѫде обѣсенъ, като главатарь на съзаклетието. Отъ име-

*) Съзаклетното дѣло на Нечаева се откри въ 1869 год. въ Москва, а се разглеждва въ сѫда прѣзъ 1870—71 год. Нечаевъ бѣ единъ отъ главатаритѣ на нихилиститѣ въ Москва. Той е билъ лично познатъ на Любена Каравеловъ, но Каравеловъ не е ималъ никаква нихилистическа свръзка съ Нечаева.

то на българското тайно съзаклетие ви молѭ да вземете подъ защитата си прѣдсѣдателя на Бъл. Центр. Комитетъ.

— Не могѫ: а) Каравеловъ се обвинява отъ моето правителство за интелектуаленъ съучастникъ въ убийството на князя Михаила, затова е затварянъ въ Австрия, и слѣдъ тримѣсеченъ затворъ е екстерниранъ въ Ромѫния, б) Каравелову съ регентски декретъ е забранено да живѣе въ Сърбия. Правителството сръбско го счита за искрененъ приятель на антидинастицитѣ Карагеоргевци, и за вдъхновитель на сръбската нихилистическа младежь. Ето защо не могѫ да помогнѫ на Каравелова.

— Русското и Сръбско агенство отказватъ да защитѭтъ българското революционно дѣло; остава ни сега да се обърнемъ за помощь къмъ австрийското агенство — саркастически каза Кирякъ Цанковъ.

Петрониевичъ се замисли; съ метнѫти на кръста рѫцѣ той закрачи изъ кабенета си. Цанковъ чакаше послѣдната му дума. Слѣдъ нѣколко минути агентинътъ се приближи, стиснѫ сърдечно рѫката на Цанкова и му каза:

— Не се отчайвайте: ей сега, съ шифрована депеша ще съобщѫ въ Бѣлградъ на регентитѣ опасното положение на Каравелова; ще ходатайствувамъ въ негова полза. Ходатайството ми, вѣрвамъ, че ще мине прѣдъ регента Ристича. Въ всѣки случай ще чакаме инструкции по въпроса отъ Бѣлградъ.

Цанковъ полуонадежденъ напуснѫ сръбското консулато.

На другия день Зиновиевъ потърси К. Цанкова. Надвечерь, въ мрачината, Цанковъ се прѣдстави Зиновиеву въ жилището му. Бѣ поканенъ на «чашка чай». Зиновиевъ съобщи на К. Цанкова, че ималъ срѣща съ министра Катарджи по дѣлото на Л. Каравелова. Министърътъ му показалъ нотата на Високата порта. Въ нотата си Императорското Отоманско правителство иска отъ правителството на вассалното нему ромѫнско княжество да му прѣдаде Л. Каравеловъ, за да го сѫди заедно съ уловенитѣ въ Софийско съзаклетници, като интелектуаленъ убиецъ на нѣкой си Дяконъ Паиси, и като интелектуаленъ обирачь на царската хазна въ Орханийско. Виновностьта му била доказана отъ показанията на хванѫтитѣ съзаклетници и прѣхванѫтитѣ нѣща, книжа и записки въ домоветѣ имъ. Катарджи не скрилъ отъ Зеновиева, че министерскиятъ съвѣтъ е взелъ рѣшение да прѣдаде Каравелова на турскитѣ власти въ Руссе Зиновиевъ помолилъ Катарджи да не бърза съ арестуванието и прѣдаванието на Каравелова. Зановиевъ повѣрително каза на Цанкова, че утрѣ подробно ще съобщи на **Графа** (Генералъ Игнатиевъ, русски посланикъ въ Цариградъ) и ще чака неговитѣ заповѣди по работата на Каравелова. Подпрѣдсѣдательтъ на центр. бъл. р. Комитетъ полуспокоенъ и полуонадежденъ напусна жилището на русск. дипл. агентство и отиде да докладва на скрития въ дома на Креца прѣдсѣдатель.

На Никулденъ Цанковъ отведе и скри Каравелова въ дома на Креца, а на другия день,

сутриньта рано, тайни и явни полицейски агенти блокирахѫ печатницата и жилището му. Прървъ се яви въ печатницата полицейскиятъ комисарь «Домну Галическо,» началникъ на «черната комисия». (Букурещъ въ административно-полицейско отношение се дѣли на полицейски комисарства, носящи имената на боитѣ: червена, бѣла, зелена, жълта, черна. Жилището на Каравелова спада въ района на «черната комисия»). Галическо, кавалерийски офицеръ въ запаса, извънредно учтиво се прѣдстави на Г-жа Наталия Каравелова и извънредно учтиво ѝ съобщи желанието си да се види съ съпруга ѝ и се разговори за нѣкакви си печетарски порѫчки. Наталия сама не знаеше кѫдѣ се намира за сега нейния съпругъ, та на учтивия Галическа просбата останѫ безъ послѣдствие. На сцената се яви Киро Тулешковъ, управитель на Любенъ Каравеловата печатница, пѫргавъ, работливъ и придирливъ момъкъ, вѣчно спорящъ съ Наталия по управлението на печатницата.

— Г-не комисарь, господарьтъ на печатницата вчера вечеръ отиде на гости и още не се е върнѫлъ; на вѣрно за обѣдъ ще си дойде — каза напето Тулешковъ.

— Отидохѫ съ Цанкова да ѣдѫтъ Никулденски шаранъ у бай Петраки гостиничаря*) — се обади Бѣлиятъ.

Галическо се запѫти за бай Петраковата гос-

*) Слѣдъ освобождението Бай Петраки отвори гостиница въ София, въ която се хранѣхѫ Софийскитѣ голѣмци до 1886—87 годи...

тиница. Отъ показанието на бая Петракя и прислугата въ гостиницата Галическо разбра, че никакви гости никъкъвъ шаранъ не сѫ ѣли у Петраковата гостиница. — Полицията разбра, че Каравеловъ е избѣгалъ изъ жилището си и се е скрилъ въ нѣкоя частна кѫща.

Слѣдъ Галическа, прѣдъ обѣдъ, въ печатницата се явихѫ единъ слѣдъ други господиновци нѣкои си, чисто облѣчени въ цивилни дрехи, съ порѫчки за отпечатванье на нѣкакви си формуляри. Тулешковъ отведнъжъ разбра, че тѣзи господиновци сѫ прѣдрешени полицейски; изгледа ги отъ главата до петитѣ и любезно имъ показа вратата на печатницата. Полицията потърси другаря на Каравелова, съ когото вечерьта излѣзълъ изъ печатницата. Галическо при парадниятъ входъ на рускато дипл. агенство застигнѫ Цанкова, който бѣ облѣченъ въ парадна форма. Учтиво му се поклони и любезно го попита:

— Съ г-на Каравелова снощи сте ѣли Никулденски шаранъ у бая Петракя. Пардонъ, гдѣ могѫ да видѫ г-на Караволова?

Цанковъ се сѣти защо Галическо търси г-на Каравелова. . . .

— По лични екстренни работи г-нъ Каравеловъ тая сутринь рано отпѫтува на право за Петербургъ. Сега отивамъ въ агенството да испълнѫ една негова важна порѫчка.

Галическо пуснѫ въ слѣдитѣ на Цанкова прѣдрешенъ агентинъ, който издалече слѣдѣше за влазянието му и излазянието му въ агенствата и частнитѣ домове.

Тулешковъ и Наталия не дочакахж на обѣдъ Каравелова; силно обезпокоени отъ внезапното му липсвание и отъ посѣщението на жилището му отъ полицейски явни и тайни агенти, тѣ тръгнжхж да го търсжтъ въ домоветѣ на близки приятели. Тулешковъ и Наталия застигнжхж Цанкова въ сръбското агенство и му съобщихж за посѣщението на печатницата отъ комисаря Галическа. Цанковъ имъ пришепнж скривалището на Каравелова и строго имъ заповѣда никому нищо да не казватъ.

— Полицията строго слѣди за движението на домашнитѣ и работницитѣ отъ печатницата, и по това иска да узнае скривалището на Любена. Стойте си дома, гледайте си работата, като че ли нищо не е станжло. Въ дома на Креца никой отъ васъ да не стжпя — заповѣда Цанковъ и се мръднж въ кабинета на Петрониевича.

Първитѣ отговори на Зиновиева и Петрониевича не малко оплашихж Каравелова, Цанкова и Никола Крецу. Въ това тревожно състояние прѣзъ ума на Каравелова минж слѣдната практична мисъль: Цанковъ и Крецу да посѣтжтъ редакциитѣ на опозиционнитѣ вѣстници, да имъ съобщжтъ за опасното положение на Каравелова и да ги помолжтъ да дигнжтъ гласа си въ негова полза. Сжщо да посѣтжтъ най-влиятелнитѣ депутати, живущи въ Букурещъ и да ги помолжтъ да се застжпжтъ за него прѣдъ министерския съвѣтъ. Докато Зиновиевъ чакаше заповѣдитѣ на Графа, а Петрониевичъ заповѣдитѣ на

регента Ристича, по дѣлото на Каравелова, Цанковъ и Крецу обиколихѫ всичкитѣ редакции и всичкитѣ влиятелни депутати. На третия день отъ Никулденъ опозиционнитѣ вѣстници ударихѫ тѫпана на всеуслишание по дѣлото на Каравелова, и жестоко нападнѫхѫ министра Катарджи. Въ клуба на либералитѣ се направи нѣщо като митингъ, въ който взехѫ участие най-виднитѣ либерали депутати. Държахѫ се нѣколко пламенни рѣчи въ защита на Каравелова, и въ защита на българската революционна пропаганда. Ораторитѣ на либералния клубъ жестоко осѫдихѫ туркофилската политика на Катарджи и съ резолюция отъ митинга, адресирана до Краля, поискахѫ сваляннето му отъ власть. Правителственитѣ и опозиционни вѣстници се хванѫхѫ за гушата по дѣлото на Каравелова. Казахѫ си найобидни и горчиви думи. Отъ Болградъ, Браила, Галацъ, Крайово, Гюргево се депеширахѫ на височайше име телеграми съ просба: Каравеловъ да се не прѣдава на турскитѣ власти. Вѣстникарскиятъ шумъ около личностьта на Каравелова станѫ голѣмъ. Цанковъ, Крецу и Любенъ се засмѣхѫ до уши, а баба хаджийка подмладѣ на нѣколко дни.

Правителственитѣ вѣстници настояваха да се намѣри, арестува и прѣдаде на турскитѣ власти човѣкътъ, който отъ земята на ромѫнитѣ праща убийци на попове и обирачи на царски хазни. Вѣстницитѣ на опозицията искахѫ позорно да испѫди дошлиятъ отъ Цариградъ пратеникъ прѣдаванието на Каравелова, а пъкъ надошл

съ него тайни агенти до единъ да се изловжтъ и испждятъ задъ граница. **Червенитѣ** (либералитѣ), по дѣлото на Любена, нарѣкохж **Бѣлитѣ** (консерваторитѣ) турски шпиони, русски подлоги, а «Бѣлитѣ» нарѣкохж «червенитѣ» нихилисти, размирници, покровители и защитници на убийци и обирачи на царскитѣ хазни, съучастници въ кървавитѣ дѣла на поляшкитѣ и български тайни съзаклетия. . . . .

Бѣлитѣ и червенитѣ се псувахж прѣзъ вѣстницитѣ, а Галическо денонощно търсѣше скривалището на избѣгалия редакторъ—революционеръ. По честото ходение на Цанкова въ дома на Креца полицията се усъмни и допуснж, че Каравеловъ е скритъ въ този домъ. Въ околнитѣ на кжщата дюкенчета и табахни Галическо турнж тайни агенти. Тулешковъ не изтърпѣ, посѣти Каравелова въ скривалището му, за да му докладва нѣкои нѣща по управлението на печатницата. На излазяние изъ дома, полицията го задържа, отведе го въ участъка, но отъ показанията му нищо не разбра. Влизанието на вънкашни лица въ дома на Креца ставаше подъ строгия надзоръ на баба Хаджийка и синъ й Никола.

Полицията отъ нарочно сдържана пасивность минж въ явна активность: по заповѣдь на префекта, Галическо се опита да направи обискъ въ дома на Креца. Баба Хаджийка заключи съ ключъ портата и вратитѣ на кжщата, и съ кръстосани ржцѣ седнж на стълбитѣ да чака какво щ стане по-нататъкъ. Цанковъ и Крецу отърчя ж при адвоката и депутата Флева, най-зж-

бестиятъ противникъ на Катарджи въ камарата и въ печата. Флева дигнѫ шумъ въ прокурорството по поводъ опитванието на полицията да обискира дома на Креца, ромѫнски поданикъ, честенъ гражданинъ и почтенъ търговецъ. Прокурорскиятъ паркетъ отмѣни заповѣдьта на префекта; Галическо клюмнѫ глава, махнѫ съ рѫка и отиде та се почерпи съ Киряка и Никола въ кафене «Юнионъ».

Въ деня, когато Галическо се опитваше да обискира дома на Креца, Петрониевичъ получи заповѣди отъ регенството по работата на Каравелова Заповѣдано му бѣ да направи всичко възможно за спасението живота на Каравелова и тайно да го прѣхвърли въ прѣдѣлитѣ на Сърбия. Каравеловъ нѣмаше никакъвъ паспортъ освѣнъ австрийския билетъ, даденъ нему при екстернирането му задъ австрийската граница, слѣдъ освобождението му отъ затвора на Земунската крѣпость. Цанковъ и Васа Живановичь, секретарь на сръбското агенство, се явихѫ въ управлението на австрийското консулство и поискахѫ да се визира билета на Каравелова. Каличъ, тогава австро-унгарски дипломатически агентъ въ Букурещъ, подъ мустакъ се засмѣ, подъ вѣжди изгледа гоститѣ си и подписа билета.

— Добъръ пѫть, г-нъ Цанковъ, само внимавайте да не би да ви хванѫтъ при прѣминаванието границата — каза Каличъ и приятелски стиснѫ рѫката на Киряка.

Въ единъ зименъ день, рано утринь, прѣдъ кѫщата на Креца чакаше файтонъ, запрегнѫтъ съ четире коне. Каравеловъ цалуна рѫка на баба

Хаджийка, а синъ й Никола цалунж по чело и уста; закжта се добрѣ въ мечата шуба на бая Никола и се метнж въ файтона. Камшикътъ исплющѣ, звънцитѣ задрънкахж, файтонътъ полетѣ по пжтя за Крайова. Два дни Каравеловъ прѣседѣ въ Слатина, въ дома на Хаджи Никола Бобевски, двѣ нощи прѣкара въ една и сжща staичка съ дѣда Христа Пиронковъ (глед. II книжка, второ издание «Минжлото»). Слѣдъ двудневна почивка Каравеловъ отпжтува прѣзъ Крайово направо за Турно-Северинъ, благополучно прѣминж Дунава, озова се въ Кладово и оттукъ се опжти право за Бѣлградъ. Сърбскитѣ вѣстници, безъ разлика на партии, радостно оповѣстихж пристиганието на Каравелова въ сърбската столица, и го нарѣкохж **Мацини** на **Балканския полуостровъ.**

Зиновиевъ не получи нито дума отъ графа Игнатиевъ по дѣлото на Каравелова. Види се, че Зиновиевъ нищо не е писалъ на графа, или пъкъ ако е писалъ, то графътъ е намѣрилъ за по-добрѣ да се не прави никаква постжпка по екстрадицията на Каравелова, прѣдъ ромжнското и турското правителства.

Каравеловъ скришомъ се измъкнж изъ букурешкото си скривалище, тайномъ се прѣхвърли на сръбска земя безъ да остави каквато и да било заповѣдь Тулешкову по управлението на печатницата, и опжтвание на Наталия за скриване на комитетската архива. Тулешковъ, както и по-прѣди, енергично управляваше печатницата, а Наталия като щура се луташе, ту до сръбското

агенство, ту до Зиновиева, ту до адвокатското писалище на депутата Флева.

Ромѫнскитѣ власти узнахѫ отъ «Сръбскитѣ вѣсти» неприятната новина, че Каравеловъ е благополучно пристигнѫлъ въ сръбска земя и билъ приетъ наауденция отъ регента Ристича. Това по реда си бѣ съобщено на турския царски пратеникъ. Той поиска отъ Катарджи да му се прѣдаде архивата на Б. Центр. Р. Т. Комитетъ, за да се прѣпрати на чрѣзвичайната комисия въ София, та по документитѣ да се сѫди за прѣстѫпностьта на българскитѣ хванѫти съзаклетници. Слѣдъ дълго колѣбание Катарджи разрѣши да се направи обискъ въ жилището на избѣгалия задъ граница Каравеловъ.

Каравеловъ бѣ още на пѫть за Бѣлградъ, когато, по заповѣдь на Цанкова, Наталия изнесе комитетската архива изъ жилището си и ѭ скри въ дома на Васа Живановичъ, секретарь на сръбското агенство, личенъ и близъкъ приятель на Каравелова, и горещъ българофилъ.

Праздникъ нѣкъкъвъ си е; по букурешкитѣ улици, покрити съ снѣгъ до колѣнѣ, народътъ се разхожда пѣшкомъ и съ шейни. Тълпа отъ венгерци и венгерки (слуги и слугини) съ гайда на чело обикалятъ букурешкитѣ улици — празднуватъ нѣкъкъвъ си народенъ маджарски праздникъ. Привечеръ край печатницата на Каравел[о]... минѫ веселата тълпа отъ венгерци и венгер... Въ това врѣме изъ печатницата излѣзе нѣкой ..., натоваренъ съ пъленъ човалъ и тръгнѫ нае... съ веселата тълпа. Този нѣкой си бѣ Але...

слуга при печатницата, въртачь на колелото, привързанъ като куче къмъ господаря си. Въ чувала бѣхѫ набъкани секретнитѣ книжа на комитета. При катедралната църква, Алекси се отдѣли отъ веселящата се тълпа, закриви на дѣсно въ широката улица и се мръднѫ въ жилището на Васа Живановичъ. Чувала съ тайнитѣ книжа той прѣдаде лично Живановичу; извади изъ джеба си печата на комитета и го сложи върху массата. Алекси се върнѫ въ печатницата, и повторно изнесе още пълна бохча съ нѣкакви си «тайни нѣща».

Архивата на «българскитѣ комитетски тайни» почиваше на тавана у дома на Живановича, когато комисарьтъ Галическо получи заповѣдь да обискира жилището на Каравелова.

Часътъ е 9, прѣди обѣдъ. Вънъ дърво и камъкъ се пука отъ студъ, а вѫтрѣ въ печатницата бубути чугунна печка, купена на ветхо за нѣколко лева. Въ рѫцѣтѣ на словослагателитѣ компаситѣ тракатъ, — редѫтъ нѣкаква си аритметика, календарче за новата 73 година, и нѣкъкъвъ си «православенъ катихизисъ». Тулешковъ, управительтъ на печатницата, и Наталия, господарката на печатницата, нѣщо остро си говорѭтъ по исплащанието дневнитѣ на работницитѣ. Вратата на печатницата се отвори: влазятъ Галическо, придруженъ отъ единъ господинъ съ златни очила и облѣченъ въ скѫпа прѣмѣна, и двама полицейски агенти. Господинътъ съ златнитѣ очила е висши турски чиновникъ, служащъ въ тайната турска полиция, по происхождение турко-

полякъ, владѣе нѣколко модерни езици, пжтува по всичкитѣ европейски столици, върти се въ високитѣ политически сфери съ шпионски цѣли.

— Кой е господарь на печатницата? — попита комисарьтъ Галическо.

Господарьтъ замина за Петербургъ — отговори Тулешковъ.

— Кой е неговия замѣстникъ?

— Азъ — съ гордость отговори Киро Тулешковъ.

— Въ името на закона печатницата и жилището на Каравелова ще бждатъ обискирани.

— Въ името на закона нѣма да ви позволя да обискирате нито печатницата, нито жилището на Каравелова, до като ми не прѣдставите формално сждебно постановление за това — съ достоинство отговори Тулешковъ.

Словослагателскитѣ компаси спрѣхж; въ печатницата се въдвори пълна тишина, като че ли «прѣносъ минава».

— Не можете да обискирате моя кукя — на полу-български, полу-сръбски езикъ се обади Г-жа Каравелова.

— Полицай, прави обискъ! — заповѣда Галическо.

Тулешковъ отвори вратата на печатницата, слѣдъ това се исправи прѣдъ неканенитѣ гости, застанж на извѣстно разстояние, взема положението на стрѣлящъ, извади изъ подъ палтото и револверъ, насочи го въ лицето на комисаря и силно, по ромжнски, извика:

— Въ името на закона, всички вънъ, инъ е ще стрѣлямъ! . . . .

Полицейскитѣ се смрѫзнѫхѫ на мѣстата си. Господинътъ съ златнитѣ очила прижълтѣ, приблѣднѣ. Наталия се развика, разкрѣска, колкото ѭ гласъ държи. Алекси задигнѫ близко стоящата върлина и се спустнѫ къмъ полицейскитѣ. Галическо и турко-полякътъ се спогледахѫ жално-милно, нѣщо си казахѫ по французки, и съ навѫсени лица напуснѫхѫ печатницата—отидохѫ да докладватъ на префекта за опорството на Тулешкова и врѣвата на Г-жа Каравелова. Наталия се метнѫ на файтона, стоящъ случайно прѣдъ печатницата, и отиде да докладва на Петрониевича за случката. Тулешковъ напѫди работницитѣ изъ печатницата, заключи на всѣкѫдѣ, остави Алексия да варди, и като вихъръ се запѫти за русското консулато. Тамъ той случайно намѣри, че Зиновиевъ се готви да отива при Катарджи по нѣкаква си дипломатическа работа; разказа му за опитванието на ромѫнската полиция да обискира жилището и печатницата на Каравелова и му поиска закрилата на русския царь.

— Архивата на комитета тамъ ли е? — попита Зиновиевъ.

— Не знамъ.

Ако е тамъ, не позволявайте да се обискира нито печатницата, нито жилището; ако ли пъкъ е изнесена и спастрена на здраво мѣсто, то позволѣте на властитѣ да направѭтъ обискъ.

Тулешковъ, недоволенъ отъ отговора на Зиновиева, сѣкашъ на крилѣ полетѣ къмъ адво[...]ското писалище на Флева. Въ писалището [...] намѣри Флева, а намѣри помощника му Пе-

треско. Каза му се че Флева е въ касационния сѫдъ по едно наслѣдствено дѣло. Тулешковъ тича въ помѣщението на касационния сѫдъ; въ стаята на адвокатитѣ намѣри Флева и му расказа опитванието на Галическа да обискира печатницата и жилището на Каравелова. На файтонъ Флева и Тулешковъ отпѫтувахѫ за прокурорския паркетъ. Прокурорътъ Ионеско обяви на Флева, че паркетътъ не е вземалъ никакво рѣшение за обискиранье жилището на Каравелова, че това е работа на полицията, че той, ей сега, лично ще се срѣщне съ префекта, за да му иска обяснение относително постѫпкитѣ на комисаря Галическа. Флева и Ионеско се явихѫ прѣдъ префекта и поискахѫ обяснение по обискиранието на печатницата и жилището на Каравелова.

— Министърътъ на вѫтрѣшнитѣ дѣла е заповѣдалъ да се обискира жилището на революционера.

— Протестирамъ въ името на закона противъ произволническитѣ заповѣди на министра — изрѣва Флева и силно удари масата съ мускулистата си рѫка.

Отъ силното сътресение на масата мастилницата се гаврътнѫ и залѣ докладната записка на префекта.

— Ще посвѣтвамъ моитѣ клиенти, Тулешкова и Наталия Каравелова, да стрѣлятъ вър·· полицията, ако тя посмѣе да се яви въ печ· ницата безъ сѫдебно постановление за обискъ · прогърмѣ басисто Флева, блъснѫ на излиза· вратата на кабинета и напустнѫ префектур·

Префектътъ тича при министра на вжтрѣшнитѣ дѣла на устенъ докладъ по срѣщата си съ адвоката Флева; министърътъ тича при президентъ-министра; тамъ той завари Зиновиева на дипломатическа приказка. Катарджи отъ устния докладъ на другаря си министъръ разбра, че Флева иска да експлоатира съ заповѣдьта за обискъ, както експлоатира съ заповѣдьта за арестуванието на Каравелова. Той се оплака на Зиновиева отъ опозицията (червенитѣ), гдѣто си служи въ борбата съ нечестни срѣдства, и гдѣто спъва съ дѣлата си връвежа на държавната машина. Зиновиевъ се прѣстори, че нищо не знае за опитването на Галическа да обискира жилището на Каравелова, и посъвѣтва Катарджи да отмѣни заповѣдьта си за обискирание.

— Навѣрно книжата до сега сж изнесени изъ жилището; прочее, нѣма защо да се излагате на критика прѣдъ опозицията — каза Зиновиевъ съвѣщателно.

— Поне за очи, прѣдъ султанския пратеникъ, трѣбва да се направи обискъ — каза Катарджи.

Отъ крака, дѣто се е рѣкло, се взе слѣдното рѣшение: префектътъ, прокурорътъ, и Флева, повѣреникъ на Г-жа Каравелова, тримата наедно да отидатъ въ жилището на революционера, за о[illegible] да направжтъ обискъ въ печатницата, да с[illegible] тавжтъ протоколъ по обиска, да го подпишжтъ и [illegible]римата, и слѣдъ това да се прѣдаде на турс[illegible]я царски пратеникъ. . . .

Опозиционнитѣ вѣстници дигнжхж отново

шумъ около личностьта на Каравелова по опитванието на полицията да обискира жилището му и печатницата му, и скърбѣхж, дѣто управительтъ на печатницата, Тулешковъ, не стрѣлялъ въ «полицейската мутра» на комисаря Галическа.

Префектътъ, прокурорътъ и Флева тържествено, официално, посѣтихж жилището на избѣгалия революционеръ; съставихж надлежния протоколъ и го прѣдадохж на Катарджи.

На втория день, отъ съставянието на протокола, пратеникътъ на Махмудъ Недимъ-паша съ праздни ржцѣ се запжти за Цариградъ. Прѣдстави на везиря пустия по съдържанието си протоколъ и му докладва за майсторското избѣгване на Каравелова изъ ржцѣтѣ на ромжнската полиция. . . .

Турскитѣ и ромжнски шпиони подушихж, че книжата на Централния Комитетъ сж прѣнесени въ жилището на Васа Живановичъ. Пуснжхж въ ходъ всичкото си шпионско искуство за да пипнжтъ тия «тайни книжа» и скжпо и прѣскжпо да ги продадлтъ на турското дипломатическо агенство въ Букурещъ. При Васа Живановичъ живѣе шурътъ му Джуро, развалонъ момъкъ — непоправимъ комарджия, — лѣга става въ кафешантанитѣ и публичнитѣ домове; има да плаща и на гаргитѣ, що вижтъ гнѣзда по старитѣ дървета на Чешмеджиу *). Живѣе при зетя си на прѣхрана, занимава, божемъ, нѣкаква си длъжность при канцеларията на сръбското агенство,

*) Най-голѣмата и стара градска градина въ Букурещъ, обрасла съ вѣковни дървета, брѣстове и липи.

но никога въ канцеларията не стъпва, а на края на мѣсеца получва пълната си заплата, съ която не може да расплати дълговетѣ си, що има да исплаща на кокоткитѣ отъ хотелъ «Конкордия.» Шпионитѣ пипнѫхѫ на рѫка тоя развалелъ момъкъ и чрѣзъ него измъкнѫхѫ изъ жилището на Живановича книжата на Централния Комитетъ. Турскитѣ шпиони броихѫ на Джура петстотинъ наполеона за прѣдаванието на архивата. Джуро нощно врѣме, на нѣколко пѫти, изнесе книжата изъ дома на зетя си и ги прѣдаде въ рѫцѣтѣ на турскитѣ шпиони, които ги занесохѫ въ турското консулато въ Букурещъ.

Книжата, свързани грижливо, се испратихѫ съ нароченъ човѣкъ въ София до прѣдсѣдателя на чрѣзвичайната комисия, Али Саидъ-паша. Тия книжа днесь за днесь се намиратъ въ турската държавна архива въ Цариградъ, пришити къмъ дѣлото на Араба-Конашката случка — обирътъ на хазната отъ Д. Общи.

Васа Живановичъ не допускаше и не подозираше, че шурей му Джуро е продалъ на турскитѣ шпиони повѣренитѣ му тайни книжа, та спокойно чакаше завръщанието на Каравелова отъ Бѣлградъ въ Букурещъ, за да му прѣдаде цѣла-цѣлиничка секретната архива.

Любенъ Каравеловъ посрѣщнѫ новата, 73-та година, въ крѫга на сръбската интелигенция, държаща въ рѫцѣтѣ си юздитѣ на държавното управление и сѫдбинитѣ на «Балканския

Пиемонтъ.» Въсхваляванъ до небеса отъ сръбскитѣ патриоти — пиемонтисти, диганъ на ржцѣ, съ въстържно «живио», радушно посрѣщанъ, пригръщанъ и испращанъ въ кржга на «више-школцитѣ,» професори и студенти, той се чувствуваше извънредно щастливъ, гдѣто сждбата бѣ го запазила отъ ржцѣтѣ на турскитѣ джелати. За всичко това той написа на Живановича, на «кавгаджийката Наталия» и на «любезния Кирякъ Цанковъ.»

На 10 Януарий 73-та година, ромжнската камара се отвори. По нѣкакви си вжтрѣшни и вънкашни въпроси Катарджи падна. Замѣстникътъ му поведе покровителствена политика спрѣмо българитѣ емегранти. Петрониевичъ издѣйствува отъ ромжнското правителство свободното завръщание на Каравелова въ Букурещъ. Въ края на Януарий Любенъ се завърнж въ ромжнската столица съ нѣколко сръбски жълтици въ джебъ и съ нѣколко касси, пълни съ нови букви, които увеличихж и расширихж метериалитѣ на печатницата му. На втория день, слѣдъ завръщанието си отъ Бѣлградъ, той официално посѣти всички ония лица, които му помогнжхж да избѣга изъ ржцѣтѣ на турскитѣ шпиони и отъ комисаря Галическа, началникъ на «черната комисия.» Облѣченъ почти френтски, съ черна атлазена вратовръзка, съ froброва шапка на глава, съ прѣчесана по модата брада, бидейки придруженъ отъ К. Цанковъ, облѣченъ извънре о по френтски и парадно, той, Каравеловъ, -прави визита на министъра президента Ког -ничана; поблагодари му за покровителствен а

му политика спрѣмо българитѣ-емигранти-революционери, и му пожела честито управление политическитѣ сѫдбини на ромѫнския народъ. Отъ кабинета на Когалничана, Каравеловъ и Цанковъ се запѫтихѫ за кабинета на Зиновиева, да го поздравятъ и му съобщятъ за срѣщата си съ Когалничана. Зиновиевъ не ги прие; чрѣзъ секретаря си имъ обяви, че той не може да види онogова, който чрѣзъ вѣстникъ «Свобода» псува на лѣво и на дѣсно «българскитѣ нотабили,» най-вѣрнитѣ приятели и поддържатели на руската политика въ Ромѫния и България.

На третия день Каравеловъ узна горчивата новина, че «тайнитѣ книжа» липсали отъ дома на Живановича. Слугата и слугинята (мѫжъ и жена-венгерци) у дома на Живановича бѣхѫ на часа затворени въ зимника на сръбското агенство и подхвърлени на строго испитвание. Отъ показанията на мѫжа се разбра, че Джуро нощно врѣме свалилъ нѣщо отъ тавана и го изнесълъ изъ дома на вънъ. Живановичъ и Каравеловъ силно заподозрѣхѫ Джура въ кражба и продажба на тайнитѣ книжа. Зетьтъ напѫди шурея си, единъ видъ го екстернира изъ ромѫнското царство и го проводи да се учи на умъ разумъ по бѣлградскитѣ улици. Чрѣзъ шпионитѣ на сръбското агенство Живановичъ узна, че шурей му продалъ тайнитѣ книжа на турскитѣ шпиони, що се навъртатъ около турското дипломатическо агенство въ Букурещъ.

Прѣзъ декемврй печатниятъ органъ на българското съзаклетие спрѣ, а въ началото на мѣсецъ февруари отново се появи въ слѣдната промѣна: името «Свобода» се замѣни съ името «Независимость»; отговорниятъ редакторъ на «Свобода» бѣ Л. Каравеловъ, а за отговоренъ редакторъ на «Независимость» се яви Киро Петровичъ Тулешковъ. Въ в. «Независимость» Каравеловъ запѣ пѣсеньта на революцията на по-високъ гласъ, съ тая само разлика, че за тая пѣсень сега той лично не отговаряше прѣдъ ромжнскитѣ закони, а се криеше задъ гърба на К. Петровича. К. Тулешковъ съ гордость нарами кръста на отговорностьта прѣдъ закона за печата и почти всѣки мѣсецъ биваше виканъ отъ сждебния слѣдователь на горчива приказка и сждебно-полицейска расправия. . . . .

Бѣлѣжка. — Свѣдѣнията, изложени въ тая глава, сж черпени отъ показанията, дадени намъ лично отъ Г-жа Наталия Каравелова, отъ Г-на Киряка Цанковъ и отъ Г-на К. П. Тулешковъ, и тримата още живи свидѣтели на расказанитѣ събития.

ГЛАВА ВТОРА.

Пжтникъ.

Новата, 1873, година бѣ встжпила въ длъжностьта си «распоредителка на природнитѣ явления и човѣческитѣ сждбини» — бѣ януари мѣсецъ. Зла зима бѣ — дърво и камъкъ, дѣто се е рекло, се пука отъ студъ. По Тунджеенската долина и по върховетѣ на Стара-планина зимна буря грозно вие. Прашинки отъ снѣгъ се вижтъ на кжлба, и ту се издигатъ, ту се спускатъ въ небесния ширъ. Бурята вие, долове гърмжтъ, буки се люлѣжтъ, отъ снѣга се отърсватъ, а снѣжнитѣ прѣспи ставатъ отъ голѣми по-голѣми. Небето е забулено отъ снѣжни облаци и отъ снѣжни вихрушки. Пжтекй, пжтища, друмища, шоссета, окопи, долове, всичко, всичко е затрупано съ снѣгъ! . . . . .

Голѣмъ-Сѣчко се не шегува: заповѣдалъ е на студоветѣ да оковатъ съ ледни обржчи рѣкитѣ, а на вѣтроветѣ да натрупатъ снѣговетѣ въ дълбоки непроходими прѣспи.

Отъ небето се ронжтъ дребни снѣжни луспи, вѣтроветѣ ги подхващатъ, игражтъ си съ тѣхъ и по кефа си ги распращатъ по всички посоки изъ небесния ширъ.

Въздушнитѣ вълни на зимната буря съ ярость се хвърлятъ въ димящитѣ се комини и връху телеграфнитѣ стълпове; коминитѣ бубу-

А. Узуновъ.

тжтъ, стълповетѣ гъмжжтъ. . . Това е езикътъ на бурята, що върлува долѣ по полето. Тя казва на мирнитѣ хора: «стойте си дома, пазѣте огнището, вънъ е хала голѣма; тя носове замръзва, челюсти скована, пжтници затрупва». . . . .

Днесь, 6 януари, жива човѣшка душа нигдѣ се не мѣрка по пжтищата и друмищата на Тунджанската долина; всичко се е прибрало подъ подслонъ край топлото огнище, слухти и се вслушва въ рева на зимната хала.

«Лудъ е онзи, който днесь тръгне на пжть, било пѣшкомъ, било съ конь, било съ файтонъ» би казалъ всѣки, комуто е широко около врата, мирно въ душата, топло въ кжта, — всѣки, който живѣе само за себе си, у когото животинскиятъ егоизъмъ вѣчно души възвишения алтруизъмъ.

Въ тоя буренъ зименъ день по пжтя Казанлъкъ-Шипка конникъ-пжтникъ се лута изъ дебелитѣ снѣжни прѣспи. Коньтъ му, свитъ надвѣ отъ зимната хала, съ широко отворени ноздри и напрегнжти крака, прѣвзема крачка по крачка снѣжнитѣ насипи и прѣспи. Конското копито не може да стори партина: халата на часа завѣва съ снѣгъ копитнитѣ снѣжни трапчинки. Пжтникътъ-ѣздачъ, закжтанъ съ зименъ кожухъ, подплатенъ съ вълчи кожи, обутъ въ високи чизми, въоржженъ съ дебели вълнени ржкавици, съ черкезски камшикъ въ ржка, съ глава обвита въ боямба, лѣко прилѣпенъ на седлото, съ остремени погледи на шипченскитѣ върхове, любезно побутва милото си добиче, и съ думи го насърдчава да гази прѣспи, пжть да измине, на с. Шипка

да стигне, та на Духовникова вечерьта да бѫдѫтъ и двамата гости. Милото добиче съ конска деликатность подбира почва подъ конско копито и послушно испълнява волята на любезния си ѣздачь. Оттатъкъ гората на село Хасътъ коньтъ испръхтѣ и живо се исправи на задни си крака. Пѫтникътъ се разгледа и видѣ, че старъ вълкъ клечи близо край пѫтя. Юй, извика той силно нѣколко пѫти и гърмнѫ съ револвера на възбогъ; вълкътъ спокойно се оттегли въ гората. Пѫтникътъ неволно се прѣкръсти; съ милуванье успокои милото си добиче и отново го подкани да гази прѣспи.

Кожухътъ съ вълчитѣ кожи, що обвива младата и гиздава снага на пѫтника-ѣздачь, е собственость на Георгя Хаджи Дечевъ; високитѣ ботуши сѫ собственость на Никола Ганчевъ; боямбата е подаръкъ отъ Стефана Сливковъ; дебелитѣ вълнени рѫкавици сѫ подаръкъ отъ Василя Левски, нему пъкъ подарени отъ «сестра во Христѣ» Христина; черкезкиятъ кампикъ е подаръкъ отъ Христя Сяровъ, сапунарьтъ; коньтъ е притежание на Костадина Келовъ отъ Сливенъ, подаренъ лично пѫтнику, за да си служи съ него по народни работи.

Прѣзъ плещитѣ, подъ кожуха, на пѫтника е прѣметнѫта пѫтна чанта; въ чантата се намиратъ слѣднитѣ нѣща: восъчни печати за фалшифициранье турски тескерета, два устава на Б. Ц. Р. Комитетъ, нѣколко шифровани записки, заключени съ шифъра на Атила и Асѣя (Стара-Загора—Търново), послѣдния брой ъ

вѣстникъ «Свобода», завитъ въ гръцкия вѣстникъ «Неологосъ», десеть лири турски и снопъ отъ малки ключета на нѣкоя си библиотека, находяща се въ Пловдивъ. Десетьтѣ турски лири сѫ дадени на пѫтника лично отъ Христя Сяровъ за смѣтка на Старо-Загорския комитетъ. Сяровъ е взелъ тия лири отъ попъ **Койча** срѣщу залогъ (ипотека, да се изразимъ по сегашнему) на голѣмото си майчино лозье, останѫло нему наслѣдство отъ прабаба му.

Кой е, какъвъ е този господинъ? За кѫдѣ отива? По каква работа? Ето обикновенитѣ въпроси, които би се задалъ всѣки отъ насъ, който би видѣлъ, прѣзъ прозореца на топлата си стая какъ пѫтникътъ се бори съ старопланинскитѣ снѣгове и вихри.

Пѫтникътъ е синъ на **чорбаджи Цвѣтка**, прочутъ на врѣмето си по своитѣ богатства въ Едирне и Цариградъ, силенъ и прѣдъ **хюкюмата** и прѣдъ двореца на падишаха. — Пѫтникътъ е синъ на онзи чорбаджи Цвѣтко, който прѣзъ 1850—1860 год., въ врѣме везируванието на прочутия Рушидъ-паша, качваше и сваляше пашитѣ-валии отъ прѣстола на Одринския валиликъ. Майката и бащата на пѫтника сѫ православни българи, родомъ отъ Копрившица, отдавна прѣселени въ Едирне, а отпослѣ и въ Цариградъ.

Сѫщинското име на пѫтника е **Атанасъ Цвѣтковъ Узуновъ.** Той пѫтува изъ Турция подъ слѣднитѣ лъжовни имена: **Цвѣтко Крадликовъ** отъ Едирне, Иванъ **Конокрадовъ** отъ Стара-Загора; Боюклу Кара-Мустафа отъ Цари-

градъ, отъ махалата Еюбъ; Георги Аргириадисъ отъ Цариградъ, отъ махалата Пандекли, и Димитъръ Тричковъ отъ Калоферъ. За всѣко лъжовно име, той има и лъжовно тескере, издадено отъ фалшификаторското писалище на Хр. Сяровъ и на Георгя Данчевъ, и двамата прочути, на врѣмето си, фалшификатори на турски тескерета, съ които тѣ снабдявахѫ нуждающитѣ се съзаклетници за пѫтуванье изъ Турция, или пъкъ за избѣгванье задъ граница. Споредъ тескерето, той нагласява и каефета си. Днесь той пѫтува подъ лъжовното име Цвѣтко Крадликовъ, въ каефета на тежъкъ цариградски търговецъ, агентъ на прочутата търговска кантора, «Симовъ и съдружие».

Въ продължение на двѣ години (1870—72) чорбаджи Цвѣтковиятъ синъ е обиколилъ почти всичкитѣ по-голѣми градове на сѣверъ и на югъ отъ Стара-планина, и въ видъ на разни секретни чъртежи е снелъ плана на турскитѣ крѣпости, разположени край Дунава и отъ двѣтѣ страни на Балкана. Снеманието плановетѣ на турскитѣ крѣпости той извърши по собствена инициатива, за което и жежко бѣ расцалуванъ отъ В. Левски въ една отъ срѣщитѣ си съ него въ Калоферския мѫжки монастирь.

Той, чорбаджи Цвѣтковиятъ синъ, напълно застѫпи Ангела Кънчевъ, слѣдъ самоубийството му, въ дѣлата по уреждането на тайнитѣ комитети въ дунавската и тракийска области.

Физически портретъ на пѫтника. — Снажна, висока, стройна, мѫжка фигура· и-

роки, здрави и испжкнжли гжрди; широки плещи, здраво охранено тѣло; кржглесто правилно лице, по срѣдата на което стърчи гръко-класически носъ; чело високо и широко; черепъ правилно сложенъ; черна коса, черни вѣжди, длъги клѣпачи, изъ подъ които се свѣткать голѣми, черни, маслинени очи. На кжсо казано: пжтникътъ е хубавецъ въ пълната смисъль на думата. Иначе рѣчено: Аполонъ Белведерски, роденъ въ Едирне, расълъ въ Цариградъ.

Пжтникътъ е на 23—24 годишна възрасть; има развита мускулатура и издържлива нервна система.

Образование. Чорбаджи Цвѣтковия синъ има срѣдне реално образование. Свършилъ е пълния курсъ на реалното училище въ г. Николаевъ (Русия). Възпитаникъ е на Южно-Славянския пансионъ. Напълно владѣе, съ перо и съ говоръ, слѣднитѣ четире чужди езици: гръцки, френски, русски и турски.

Развитие. Умствениятъ ръстъ на чорбаджи Цвѣтковия синъ е повече отъ срѣдень: чрѣзъ четенье на най-виднитѣ автори въ науката, поезията, критиката и философията, и чрѣзъ саморазвитие, той се е издигнжлъ високо надъ умственото равнище, що дава срѣднето реално образование въ Русия. Любимитѣ му автори сж: русскитѣ критици Добролюбовъ и Писаревъ, беллетриститѣ Гоголь, Лермонтовъ и Тургеневъ; Пушкина не търпи и самъ той не знае защо. Отъ френскитѣ писатели най-много чете Виктора Х го; отъ английскитѣ най-силно впечатлѣ-

ние му правятъ: 1) Байронъ, не толкова съ поезията си, колкото съ факта, че умрѣ въ Гърция за свободата на Гърцитѣ, 2). Шекспиръ, съ дълбокото и тънко схващанье психологията на човѣшкитѣ страсти. Отъ нѣмскитѣ автори, по поезията, обича Гете и Шилера, отъ философитѣ чете само Хербарта; Канта не може да търпи. Чудно нѣщо, нѣмскитѣ и английски философи и поети обича, а самитѣ народности, които сж ги създали, мрази отъ дънъ-душа! . . . Най-много обича да се рови въ книгитѣ, що се отнасятъ до обяснението причинитѣ на «великата френска революция» и въ критическитѣ етюди на Писарева, въ които съ младежка разюзданость се бичува остановения редъ на нѣщата, и съ такъва же разюзданость се прокарватъ най-крайнитѣ радикални възгледи, насочени противъ сврѣменния общественъ строй, и съврѣменната официална научна доктрина.

Прѣдрасположение. Чорбаджи Цвѣтковиятъ синъ естествено е прѣдрасположенъ къмъ математическитѣ и филофски науки. Тукъ, въ тая срѣда, той испитва най-високитѣ умствени удоволствия, ала Писаревъ и Любенъ Каравеловъ, съ жежкитѣ си проповѣди за политическа и социална свобода, сж го отбили отъ природната му насока и сж го тласнжли по пжтя на революцията.

Темпераментъ. Той е повече флегматикъ, отколкото холерикъ; ала, при радостно състояние, става и сангвиникъ.

Говоръ. Говори тихо, спокойно, полека, увѣрено, мелодично, приятно.

Нрави и обичаи. Отгледанъ е на меки постелки и покривки, ала не се гнуси отъ голата земя и когато за възглавница има кукурузена шума. Отхраненъ е съ черни хайвери и съ сладки петмези, ала се задоволява и съ празъ, лукъ, зелье и кукурузенъ качамакъ. Облаченъ е, въ дѣтинство, въ коприна, кадифе и сукно, ала не се гнуси сега отъ шаекъ, отъ грубата хаба и отъ калчищена риза. Обуванъ е, въ дѣтинство, съ скѫпи сахтиенени обувки, сега не се гнуси отъ половинъ скѫсани чепици. . . .

Вино, ракия въ уста не туря, а отъ тютюня бѣга, като дяволъ отъ тамянъ.

Въспитанъ въ Омировата Илияда, не се гнуси отъ българската народна пѣсня; съ особно благодарение слуша епопеята за балканскитѣ хайдути-хъшлаци. И самъ, по нѣкогъжъ, съ сърдечна горещина, запѣва епопеята за Чавдаръ-войвода. Голѣмъ почетатель е на Гарибалди и на Кошута; съ сѫщото почитание се отнася и къмъ българскитѣ живи и покойни войводи.

Въ обноскитѣ си, спрѣмо ближнитѣ, е привѣтливъ, услужливъ, любезенъ, отстѫпчивъ и вѣчно расположенъ на услуга. Прѣдъ непознати, до извѣстна стъпень е гордѣливъ, мълчаливъ, замисленъ, важенъ и прѣдопрѣдителенъ.

Спи малко, ала дълбоко; ѣде каквото се е намѣрило, облача каквото му се падне на рѫка. .овечето чете, по-малко пише; празднитѣ отъ аботa часове прѣкарва въ младежки революионни мечти. Никакви азартни игри не знае. ъ радостни минути обича да декламира елегии Лермонтова, Байрона и Шевченко.

Вѣрую. По политическото си «вѣрую» нашиятъ пѫтникъ е революционеръ — террористъ. «Спасението на поробенитѣ народи е въ революцията и террора» — проповѣдва той устно на околиитѣ си.

Това е то господинътъ, който гази прѣспи и насипи въ Тунджевската долина по пѫтя Казанлъкъ-Шипка. . . Това е то, така нарѣчения, чорбаджи цвѣтковъ синъ — Атанасъ Цвѣтковъ **Узуновъ.**

За кѫдѣ отива милостьта му въ туй бурно зимно врѣме?

Отива за Велико-Търново, «дивна и прѣславна столица» на нѣкогашнитѣ Български царье «прѣславни Асѣневци».

По каква работа?

На 4 Януари (1873 год.), той получи писмо по троянския комитетски куриеръ, въ което подробно му се описваше хващанието на В. Левски въ Какринското ханче и бързото му откарванье въ търновската тъмница. Писмото завари Узунова въ Стара-Загора, въ кѫщата на Христя Сяровъ въ врѣме на вечеря. Прѣдъ портрета на Раковски, Узуновъ се закълна въ присѫтствието на Коля Ганчевъ и Тача Сяровъ, че ще употрѣби всичко, за да спаси отъ рѫцѣтѣ на турската власть хванѫтия Левски. Свика на засѣдание първенцитѣ на **Атила** (Старо-Загорското съзаклетие) и тържествено обяви рѣшението си и дената си клетва. Първенцитѣ одобрихѫ рѣнието на Ангелъ Кънчевия замѣстникъ и насърдчихѫ въ великото дѣло — освобожден

на Левски отъ турски ржцѣ. Въ нѣколко часа всичко бѣ приготвено за пжть. На шести Януари, рано сутриньта, той се метнж на подареното му конче отъ Келова и отпжтува за Велико-Търново. Бурята го завари при Туловополе.

Зимната хала на всждѣ шетж, долове ревжтъ, снѣгове се сипжтъ, вихритѣ шибжтъ кого дѣ срѣщнжтъ, коньтъ се свива на двѣ половини, пжтникътъ го подканва да гази прѣспи. Да, прѣдстои му да прѣгази Шипченския проходъ, засипанъ съ дебели прѣспи и да се намѣри по-скоро въ Велико Търново.

Днесь той ще принощува въ село Шипка въ кжщата на Христя Духовниковъ. На другия день съ опасность на живота си ще се покатери по шипченскитѣ върхове. За «чудо и приказъ» на шипченскитѣ хайдутяги, членове на комитета, Чорбаджи Цвѣтковия синъ обяви война на зимнитѣ балкански вихри. . . Бурята бучи, а коньтъ си крачи, пжтникътъ сърцато се държи на седлото. . . . . . .

Затворникъ.

На сѣверъ отъ Балкана, въ горното течение на р. Янтра, въ единъ усоенъ планински долъ, лежи малъкъ градецъ, носещъ името на едно криво, чепато дърво, омразно на овцитѣ и овчаритѣ, — лежи градецъ, който носи името на чепатия габеръ. На гледъ, по расположение, по направление на улицитѣ и распрѣдѣление на кжщята, Габрово е кривъ и чепатъ градецъ: като тръгнешъ отъ единия край, докдѣ дости-

гнешъ другия, чини ти се, че се намирашъ въ нѣкакво си «чрево адово». Главната улица е тѣсна, мръсна; повечето отъ къщята, расположени отъ двѣ ѝ страни, сж двуетажни, вслѣдствие на което улицата сдобива изгледа на дълбока, мрачна, усойна, адска дупка. Повечето отъ кжщята по главната улица сж прилѣпени една до друга, като ластовичи гнѣзда. Каменни плочи служжтъ за покривъ на кжщята. Габровци се раждатъ и растжтъ подъ каменни плочи и въ планинско усое; прочее, трѣбвало би да притежаватъ темперамента на зеления усоенъ каменистъ гущеръ, но, сѣкашъ на пукъ, тѣ, габровци, иматъ темперамента на врабцитѣ небесни, що се скитжтъ по свѣта Божи, житце да събирятъ, гушка да напълнжтъ. . .

Който не знае кжситѣ та дебели и почтени габровки, левентъ-гедиитѣ габровци, Якимтжтъ*) въ Габрово; който не знае габровскитѣ гаванки, захлупци и бъклици, ножове и ножчета, косери, звънци и хлопки, той не заслужва честьта да му расправяме за мѣстоположението и образа на Габрово . . . . .

Въ Габрово има старовремѣнски градски часовникъ, камбаната на който често пжти издава звукове на пукнжта хлопка; въ такива случаи чорбаджи Илия, Видинлията, не намира мѣсто въ цѣлото Габрово.

Въ Габрово има конакъ; въ конака се излѣгатъ нѣколко чиновници, зли севлиевски читаци.

*) Голѣмъ родъ Габровци, прочутъ по своята лицемѣрна набожность.

Нѣколко конни и пѣши заптии (стражари), на чело съ единъ юзбашия, съставляватъ габровската турска полиция. Въ Габрово управлява каймакаминъ. Началникъ на писалището е Рушидъ-ефенди. На Рушида липсватъ двата прѣдни зѫби, за което Габровци го наричѫтъ беззѫбото-ефенди. Рушидъ-ефенди рѣдко се усмихва, но ако се усмихне, изглежда на старо овчарско куче, кога ръмжи. Злото и беззѫбо ефенди е родомъ отъ Севлиево. Кога се получи заповѣдь за прѣмѣстванието му отъ Севлиево въ Габрово, Севлиевци отслужихѫ молебенъ, мюслюманитѣ въ джамиитѣ, християнитѣ въ църквитѣ, за дѣто Господь ги отърва отъ едно голѣмо зло. «Габровци да му мислѭтъ,» — си думахѫ Севлиевци, когато ефендито на текъ бричка отпѫтува за Габрово да заеме новата си служба.

Въ Габрово има комитетъ; той е съставенъ още прѣзъ 1870 год. лично отъ Василя Левски. Името на Габровския комитетъ е **Перунъ**. Прѣдсѣдатель на комитета е Зафиръ Петковъ, Сахатчията (часовникарь), родомъ отъ Стара-Загора, живущъ въ Габрово. Чудна работа, Старо-Загорци, въ който градъ се заседѣвахѫ по търговия въ Сѣверна България, турѣхѫ се на чело на мѣстнитѣ частни р. б. комитети. По-виднитѣ членове на Перунъ сѫ: Христо Конкилевъ, Бочаровъ, Георги Кръстниковъ, Тотю Ивановъ, Христо Топозановъ, Цвѣтко Королевъ, Якимъ Цанковъ, Якимъ Генчовъ, Постомпировъ.

Въ Габрово има много ханове. Бѣлѣжити отъ тѣхъ сѫ: Паскалевиятъ, Кръстниковиятъ

и ханътъ на Петра Рѣзката. Паскалевиятъ ханъ се намира въ срѣдата на «чрево адово». Бѣлѣжитъ е по това, че въ него отсѣдатъ отъ първа ржка търговци-пжтници, за което се и нарича «челебийски ханъ»; и по това още е бѣлѣжитъ, че кафенето му служи за свърталище на Габровскитѣ първенци, конашки и неконашки, и че злото и беззжбо ефенди тукъ си пие вечерното и сутринно кафе. Кръстниковиятъ ханъ се намира недалечъ отъ Паскалевия; кацнжлъ е върху самия скалистъ брѣгъ на р. Янтра. Бѣлѣжитъ е по това, че въ него отсѣдатъ търговцитѣ отъ втора ржка, куриеритѣ на тайнитѣ комитети и апостолитѣ на свободата, и по това още е бѣлѣжитъ, че въ него Зафиръ Петковъ кръщава Габровци въ мисъльта за прѣдстоящата кървава революция. Рѣзковиятъ ханъ е бѣлѣжитъ по това, че е ханъ на Петра Рѣзката, че служи за складъ на конски самари, и че въ него отсѣдатъ Шипченскитѣ и Севлиевски кираджии; бѣлѣжитъ е още и по това, че притежательтъ му, а не съдържательтъ, Петъръ Рѣзката, е много добъръ человѣкъ и примѣренъ патриотъ.

На 31 Декември, 1872 год., началникътъ на писалището, беззжбото и зло ефенди, свика Габровскитѣ ханджии, притежатели и наематели, и имъ съобщи заповѣдьта на търновския мютесарифъ-паша. Заповѣдьта гласѣше: «всѣки ханджия е длъженъ да слѣди за поведението пжтницитѣ; щомъ отседнжтъ на хана имъ, часа да имъ вематъ тескерето (пжтенъ билет и да го прѣдставятъ въ полицейското управлен

Ако пжтникътъ имъ се покаже нѣкакъ съмнителенъ, то на часа и него лично да прѣдставятъ заедно съ тескерето му прѣдъ началника на писалището».

Горнята заповѣдь бѣ издадена вслѣдствие хващанието на Василя Левски (На 26 сжщия мѣсецъ въ Какринското ханче) и откритията на Орханийскитѣ власти по разслѣдванието обирачитѣ на хазната.

Турскитѣ власти отъ раскритията въ Орхание бѣхж узнали, че агентитѣ на комитета въ видъ на «тежки търговци» шерпжтъ по градове и села, та размиряватъ мирната рая.

Беззжбото ефенди не прочете, а изрънжа заповѣдьта на Търновския паша и съ стиснжтъ юмрукъ изпроводи ханджиитѣ изъ конашкитѣ порти.

— Да ли не ще дò врѣме беззжбата ти тиква да се търкаля по «Каменския мостъ,» — продума единъ отъ ханджиитѣ (види се да бѣ кръщелникъ на Зафиря Петковъ), когато другаритѣ му се чудѣхж на пашовската заповѣдь.

— И защо ли е дотрѣбвало на нашитѣ българановци да си развалятъ рахата (спокойствие). Не си гледжтъ търговията и занаята, па мирно, както е далъ Господь, да си живѣжтъ, ами седнжли комитлъкъ да правжтъ. Зарадъ тѣхъ и насъ влачжтъ по конаци и тескереджийници, — говорѣше единъ старъ, дебелъ и тлъстъ, като коледенски шопаръ, ханджия.

— А бе, отгдѣ да знаемъ, може би хората иматъ право дѣто сж го ударили на коми-

тълкъ. Зеръ, агитѣ го прѣкалихѫ съ золумлуцитѣ си, — отвърнѫ ханджията на Кръстниковия ханъ.

Заповѣдьта на беззѫбото ефенди до вечерьта напълни цѣлото Габрово. На «Бѫдни вечерь» Габровци си почесахѫ езицитѣ върху нѣкакви си «тежки търговци,» които ходѣли по градове и села, «комити» да пишѫтъ, бунтове да правѭтъ, царство да събарятъ».

Габровци испратихѫ старата (72-та) и посрѣшнѫхѫ новата (73-та) година. На Ивановъ-день искѫпахѫ Ивановцитѣ и се заловихѫ на работа: търговцитѣ за търговия, ковачитѣ за чуковетѣ, бръснаритѣ за бръсначитѣ, кафеджиитѣ за джезветата.

8 Януари е; послѣ обѣдъ е. Паскалевото кафене е натъпкано съ отборъ Габровци. Наемательтъ на кафенето Христо Комбозътъ и слугата му Пенчо, синъ на Костилката Генча, съ запретнѫти рѫкави се навъртѫтъ около оджака. Едни отъ посѣтителитѣ на кафенето високо критикуватъ политиката на Бисмарка, други играѭтъ на табла, трети четѫтъ вѣстници, а Г-нъ К. и Г-нъ Д., въ единъ кѫтъ на кафенето, си шепнѫтъ нѣщо.

— Чухъ, че го отровили и го хвърлили въ р. Янтра, — пришепнѫ Д. на К.

— Азъ пъкъ чухъ, че го откарали въ София съ привързана глава и съ отрѣзано ухо. Казватъ че изказалъ нѣколко души отъ нашитѣ Перунци. Заповѣдь дошла да ги затворѭтъ, а беззѫбото куче се потава, види се, чака ...

узнае повече лица, па тогава да почне затварянието, — отшепнж К. на Д.

Шепнещитѣ господиновци сж отъ Габровскитѣ първенци, и отъ «оглашенитѣ Перунци». Отъ желание да пококетничжтъ съ патриотизъмъ прѣдъ съгражданитѣ си съзаклетници, тѣ се приели да бждктъ членове на комитета.

— Дано да не е казалъ, че познава нѣкого отъ насъ въ Перунъ, — пришепнж Д. на К.

— За себе си не се божж: само пари съмъ далъ и то взаимообразно на Зафиря. На засѣдание нито веднъжъ съмъ билъ. Ако ме затворжтъ ще имъ кажж, че съмъ далъ взаимообразно пари на Зафиря, но не като на прѣдсѣдатель на комитета, а като на търговецъ-часовникаръ.

— И моята работа е сжщата; сжщото ще кажж и азъ.

Оглашенитѣ Перунци още не бѣхж свършили разговора си, ето ти че прѣдъ Паскалевия ханъ, прѣдъ вратата на кафенето се спрѣ пжтникъ-конникъ, отрупанъ отъ главата до петитѣ съ снѣгъ. Това бѣ Чорбаджи Цвѣтковиятъ синъ.

Атанасъ Цвѣтковъ Узуновъ, бидейки съпровождан отъ четирма Шипченски хайдутяги, членове на шипченското съзаклетие, благополучно прѣгази дълбокитѣ прѣспи на шипченския проходъ. Съ другаритѣ си се раздѣли при «турското беклеме (стражарница), що се намира задъ върха «Свети Никола,» и самъ се запжти за Габрово. Съ вкочинени отъ студъ ржцѣ и крака той се спрѣ прѣдъ портитѣ на Паскалевия ханъ.

Младъ, здравъ, пъргавъ, червендалесть, гривоокъ момъкъ изхвъркнѫ изъ кафенето, посрѣщнѫ пѫтника-конникъ. Това бѣ Паскалъ Паскалевъ, стопанинъ и съдържатель на хана. Той отведе коня въ обора, а на пѫтника показа вратата на кафенето.

— Пакъ те навихъ, черпи! Пенчо, дай двѣ мастики,—се провикнѫ единъ отъ играчитѣ и силно тръшнѫ таблата върху масата.

— Даскале, бабинъ, даскале, пакъ ли те патупахѫ,—се обадихѫ гласове по адреса на надвития даскалъ.

Въ това врѣме вратата на кафенето се отвори: Чорбаджи Цвѣтковия синъ влѣзе, никому поклонъ не стори, а право отиде при печката, пригърнѫ ѭ, съ вкоченѣлитѣ си рѫцѣ и косо изгледа отбора Габровци. Кафенето онѣмѣ, погледитѣ се спрѣхѫ на измръзнѫлия пѫтникъ.

Слугата Пенчо стъкнѫ печката, ламарината забубутя: пѫтникътъ се стопли, хвърли си шубата, извади си ботушитѣ, размрази си краката и си заржча чай.

— Чай въ Габрово не се намира, — се обади Христо Камбозътъ, съдържательтъ на кафенето.

— Тогава сварѣте липовъ цвѣтъ.

— Липовъ цвѣтъ се намира само у Костаки хекиминътъ.

— Нѣмате ли бъзовъ цвѣтъ?

— Съ бъзовъ цвѣтъ цѣримъ козитѣ ъ кихавица, а вие, слава Богу, не сте коза,—к а шеговито Комбозътъ.

Пѫтникътъ се усмихнѫ леко: чисти бѣли зѫби лъснѫхѫ между двѣ червени, като мерджанъ, устни.

— Г-не, ако е да се стоплите отвѫтрѣ, то му дръпнѣте половинъ ока ракия: така прави Афъзътъ, когато виде небето затурмено отъ снѣгъ.

— Ракия, вино не пиѭ; топло ястие ми дайте и приготвѣте топла стая.

Високитѣ ботуши, раскошниятъ пѫтнически кожухъ, кѫсото сукнено палтенце, подплатено съ сиви агнешки кожи, прѣметнѫта прѣзъ рамото пѫтническа чанта, черкезкиятъ камшикъ, дългитѣ ала-Шиллеръ коси, изпѫкнѫтитѣ напрѣдъ гѫрди, гиздавиятъ и строенъ ходъ; — всичко туй накара Христя Паскалевъ да помисли, че пѫтникътъ е отъ ония «тежки търговци,» за които беззѫбото куче срѣщу нова година имъ чете дългъ и прѣдългъ прокименъ. Ханджията Христо Паскалевъ пришепнѫ мисъльта си на кафеджията Христо Комбозътъ. Комбозътъ ѭ пришепнѫ на оглашенитѣ Перунци; тѣ единъ по единъ, огледвайки се като истървани зайци, напуснѫхѫ кафенето.

Кой е, откѫдѣ иде, за кѫдѣ отива, по каква работа ходи? — бѣхѫ питанията, които пѫтувахѫ отъ уста въ уста у Паскалевото кафене.

Чорбаджи Цвѣтковиятъ синъ се нахрани, и се оттегли въ приготвената стая на почивка. Паскалъ Паскалевъ се исправи прѣдъ него, съобщи му заповѣдьта на търновския паша и му поиска тескерето. Пѫтникътъ отвори чантата, подаде

тескерето, и помоли пъргавия момъкъ по-скоро да му върне тескерето, защото ще гони вечерьта въ Дрѣново. Слугата на хана се затече къмъ конака съ тескерето въ ржка. Пжтникътъ бидѣйки спокоенъ, че тескерето му е непогрѣшно, изтегнж се на кревата и задрѣма. Дрѣмката му бѣ отъ тежкитѣ дрѣмки: насънѣ той видѣ нѣщо неприятно.

Слугата се завърнж отъ конака съ заплакани очи.

— Беззжбото куче задържа тескерето, плѣсникъ ми удари и ми каза, да ти кажж заедно съ пжтника да отидешъ въ конака, — каза слугата на господаря си и отиде въ обора да си доплаче.

Паскалъ съобщи неприятната новина на «тежкия търговецъ».

Чорбаджи Цвѣтковия синъ нахлу високитѣ си ботуши, срѣса дългата си коса, наметнж кожуха съ вълчитѣ кожи, и, придруженъ отъ Паскала Паскалевъ, се запжти за писалището на беззжбото ефенди.

Рушидъ-ефенди, съ стъклена леща въ ржка, разглеждаше печатитѣ и подписитѣ на «съмнителното» тескере, когато Паскалъ прѣдстави въ писалището му «тежкия търговецъ». Сприхавото и зло ефенди изгледа отъ главата до петитѣ хубавеца-пжтникъ и тросн жто го запита:

— Отгдѣ сте?

— Писано е въ тескерето.

— За кадѣ отивате?

— Казано е въ тескерето.

— По каква работа ходите?

— Четѣте въ тескерето.

Отговоритѣ на пѫтника бѣхѫ спокойни, но горди. Това порази ефендито.

— Тескерето ви е лъжовно — внушително каза беззѫбото ефенди.

— Въ какво се състои лъжовностьта му? — живо попита пѫтникътъ.

— Има прѣдня дата: издадено е отъ 5 февруари тая година, а ние сме днесь на 8 януари. Както виждате, грѣшката е въ мѣсеца. При това печатътъ му не е истински. На, сравни тоя и тоя печати на Старо-Загорското писалище и ще се увѣришъ, че не сѫ еднакви.

«Тежкиятъ търговецъ» взема тескерето си, разгледа го внимателно, и намѣри, че Христо Сяровъ, фалшификаторътъ на тескерето, сгрѣшилъ въ мѣсецитѣ. Разгледа ударенитѣ печати по политѣ на тескерето и намѣри, че между сѫщинския печатъ на Старо-Загорското писалище и лъжовниятъ печатъ на Сярова, имаше една незначителна разлика. Слѣдъ това разгледа внимателно каититѣ (прѣглежданията) на тескерето въ Казанлъкъ и Шипка и хладнокръвно го подаде на Рушидъ-ефенди.

— Грѣшката «въ прѣдня дата» е направена, навѣрно, по разсѣяность отъ чиновника на писалището въ Стара-Загора. (И дѣйствително С[illegible]ровъ по разсѣяность, а не отъ незнание, бѣ [illegible]салъ февруари на мѣсто януари). А пъкъ кол[illegible]ко се отнася до печатитѣ, има да кажѫ, че тѣ [illegible] еднакви—почти въ нищо не се различаватъ, — [illegible]за безъ смущение пѫтникътъ.

— Какъ се казвате?

— Четѣте: името ми е писано въ тескерето.

— Исвятко Курдиликовъ—неправилно прочете ефендито.

— Не Исвятко Курдиликовъ, а Цвѣтко Крадликовъ,—поправи пѫтникътъ беззѫбото ефенди.

— На, и името ви правилно не е написано.

— Правилно е писано, но вие криво четете.

— Бре, невѣрнико ненни, ти ли щи ме учишъ да четѫ, — изръмжа ефендито и показа юмрука си.

Чорбаджи Цвѣтковиятъ синъ сви вѣжди, намръщи чело и съ очи стрѣлнѫ злобното ефенди. Сприхавиятъ Рушидъ трепнѫ.

— Тескерето ти отъ край до край е лъжовно—високо извика ефендито.

— Тескерето ми отъ край до край е истинско и редовно, а лъжовенъ човѣкъ го провѣрява, — на сѫщата нота отговори пѫтникътъ.

Ефендито призеленѣ, прижълтѣ, растрепери си отъ злоба. Да бѣ другъ нѣкой би му залѣпилъ плесница, ала прѣдъ него сега стоеше човѣкъ, който съ държанието си даваше да се разбере, че никакъ, съвсѣмъ никакъ, се не бои отъ конашкитѣ ефендета. Понеже нѣмаше дързостьта да удари плесница на смѣлия гяуринъ, то, ефендито, силно се плеснѫ по бузата, жестоко опънѫ мустака си и жлъчно каза:

— Да ме не викатъ Рушидъ-ефенди.... Т[illegible] пущини до косъмъ ще обръснѫ, ако не те [illegible] пратѫ подъ стража при пашата въ Търново...

— Али-ага, тури подъ стража тоя непок[illegible]

никъ до втора заповѣдь, — заповѣда беззжбото ефенди на стоящия до него юзбаши.

Пжтника отведохж въ стаята на пристава и го затворихж, а Рушидъ ефенди съ запѣнени уста отиде при каймакамина да му докладва за лъжовностьта на тескерето и за дързкитѣ обноски на «тежкия търговецъ».

При каймакамина, въ това врѣме, се намирахж по работа Дянко Илиевъ Видинлиевъ, конашки аза (членъ отъ управителния съвѣтъ) и Костаки хекиминътъ, градски лѣкарь, цинцаринъ, но за чудо голѣмо, българофилъ до висока стъпень. Костаки има голѣми свръзки съ Калоферскитѣ първенци — богаташи, живущи въ Цариградъ. Той въ качеството си на лѣкарь, много врѣме е живѣлъ въ Калоферъ и въ распрата съ грьцката Патриаршия държалъ е страната на Българитѣ. Нѣщо повече отъ това: той е личенъ приятель на Василя Левски, комуто всѣчески помагаше въ дѣлото по уреждането на тайни комитети. Костаки за кжсо врѣме бѣ придобилъ влияние надъ каймакамина въ Габрово.

Рушидъ-ефенди жълтъ-зеленъ се исправи прѣдъ каймакамина и съ запѣнени уста му расправи прѣпирнята между него и «тежкия търговецъ». Заповѣдь се даде, пжтникътъ введохж въ стаята при каймакама.

Съ челебийска надутость пжтникътъ протес ира заповѣдьта на ефендито — туряне подъ с ража — и спокойно расказа прѣпирнята си съ Р шидъ-ефенди за «прѣдната дата» и печатитѣ н тескерето му. Каймакаминътъ, дѣто се е рѣк съ очитѣ на Рушида разгледа тескерето.

— Съ такъви «съмнителни тескерета» не може да се пжтува изъ царството на падишаха... Утрѣ подъ стража и въ бѣлезици (желѣзни гривни) и съ мазмата (прѣдписание) ще ви проводимъ въ Търново до пашата. Тамъ съ него лично се расправѣте, тескерето си управѣте, и слѣдъ това кадѣ-то обичате за тамъ вървѣте, — каза заповѣднически каймакаминътъ.

— Въ тия разбъркани и усилни врѣмена (откритията по Араба-Конашката случка) съ такъво забъркано тескере не може да се пжтува отъ Паскалевия ханъ до «Падало» *), а не и отъ Стара-Загора до Търново, — подкрѣпи Рушидъ ефенди казаното отъ каймакамина.

— Обръщамъ вниманието на каймакамъ ефенди върху каититѣ на тескерето ми, направени въ Казанлъкъ и Шипка.

Каймакаминътъ провѣри каититѣ; въпросително изгледа беззжбото ефенди, нѣщо му пришепнж и велегласно обяви, че каититѣ сж истински и писани отъ ржката на тескереджиитѣ.

— Ако Казанлъкъ и Шипка се завѣрили тескерето ми, то не разбирамъ защо Габровскитѣ власти ми отказватъ сжщото, — внушително каза пжтникътъ.

— Чиновникътъ на писалището въ Казанлъкъ, Ибрахимъ ефенди, е пияница отъ първа ржка; когато е завѣрявалъ тескерето ви, навѣрно е билъ пиянъ, та не е съгледалъ прѣдната да[illegible]; иначе, той, още отъ тамъ щѣше да ви върне по ъ

*) Мѣстность край Габрово.

стража въ Стара-Загора. А чиновникътъ въ Шипка, Али ефенди, е такъвъ мързеливко, че щомъ е видѣлъ Казанлъшкия каитъ, завѣрилъ е тескерето ви, безъ да провѣри по-нататъкъ,— отговори беззѫбото ефенди.

Рушидъ ефенди право казваше за тескереджиитѣ въ Казанлъкъ и Шипка.

— Пияницитѣ и лѣнивцитѣ чиновници правѭгъ грѣшки, а търговцитѣ теглѭтъ. Това не е въ интереса на държавата,—до негдѣ укорително каза чорбаджи Цвѣтковия синъ.

— Утрѣ рано съ бѣлезици на рѫцѣ подъ стража и съ мазмата ще ви испроводимъ до пашата въ Търново. Тая нощь сте гость на мюлезимъ-ефенди (полицейски приставъ),—каза каймакаминътъ и тури точка на припирнята.

— Протестирамъ противъ незаконното ми затварянье; нека присѫтствующитѣ тукъ членове на съвѣта знаѭтъ това и ми бѫдѫтъ свидѣтели гдѣто трѣбва. Загубитѣ, които ще послѣдватъ отъ затварянието ми, ще потърсѭ чрѣзъ сѫдилището отъ Габровскитѣ власти. Трѣбва да знаете, че азъ съмъ прѣдставитель на голѣмата търговска кантора въ Цариградъ-Калоферъ, извѣстна подъ фирмата Симовъ.

Костаки хекиминътъ, който до сега съ напрегнѫто внимание слѣдѣше прѣпирнята между каймакамина и пѫтника, се намѣси въ разговора. По гръцки запита пѫтника: Кой е и по каква работа ходи. Скоро Костаки разбра, че прѣдъ него стои шурея на Симова и синътъ на чорбаджи Цвѣтка; а Симовъ и чорбаджи Цвѣтко

сж добри стари приятели на Костаки хекимина. Тѣ бѣхж за него богове въ търговския свѣтъ и първи хора отъ българското общество.

Пжтника отведохж въ стаята на пристава и го турихж подъ стража. Грозната мисълъ — «ако властитѣ направжтъ обискъ на нѣщата ми въ хана, ще лъсне кой съмъ и по какво ходж» — бърже посѣти затворника. Отъ мжка сърдце му се сви, уши му писнжхж, въ мозъка му нахлу кръвь. Утрѣшниятъ день съ всичката грозотия живо се нарисува отъ раздразненото му въображение.

Костаки хекиминътъ расправи на каймакамина и на Дянка Илиевъ Видинлиевъ, конашки чорбаджия, отъ какъвъ голѣмъ родъ происхожда пжтника и на каква прочута търговска кжща е прѣдставитель. Каймакаминътъ и беззжбото ефенди се умърлушихж — повѣрвахж, че тежкиятъ търговецъ чрѣзъ сждъ ще ги накара да платжтъ търговскитѣ загуби, които ще послѣдватъ отъ затварянието му. Загрижи се каймакамъ ефенди, замисли се беззжбото ефенди и се впуснжхж да търсжтъ срѣдния спасителенъ пжть. Костаки хекиминътъ имъ показа пжтя: двамина габровци да поржчителствоватъ за честностьта и легалностьта на пжтника. Въ силата на това поржчителство пжтникътъ да се освободи отъ затвора, и утрѣ подъ стража, безъ бѣлезици, да се испроводи до търновския паша. Самъ Костаки хекиминътъ намѣри двама поржчители: единътъ бѣ Петъръ Рѣзката, който има зиманье-даванье съ търговската кж[щ]а на Симова въ Калоферъ а другиятъ—Паскалъ [...]-

скаловъ, ханджията. Беззжботото ефенди приготви поржчителството, поржчителитѣ го подписахж; тежкия търговецъ освободихж, Паскалъ го отведе на хана. Съ пристиганието си въ хана Узуновъ се погрижи да унищожи всичко, което силно говорѣше, че той е бунтовникъ, а не тежъкъ търговецъ. Восъчнитѣ печати набъка въ междинитѣ на нужника, книжата и писмата раскжса на кжсчета и ги нахвърли въ бубутящата печка. Цѣла нощь Узуновъ не заспа. Грозна мисъль изнасилваше неговата душа. Паскалъ Паскалевъ принощува въ стаята на пжтника съ цѣль да го забавлява. До срѣдъ нощь му расправя своитѣ донжуански похождения, и му разказа какъ е извлѣкълъ изъ харема на каймакамина една българка дѣвойка, обезчестена отъ трима габровски чапкжни, синове на конашки голѣмци. Паскалъ Паскалевъ дълбоко вѣрваше, че пжтникътъ е младъ тежъкъ търговецъ, та за да го утѣши и за да се похвали, расказваше му своитѣ и чужди донжуански похождения.

Бѣлѣжка. Въ врѣме на русско-турската война, 1877 год., когато Сюлейманъ паша напрѣгаше всички сили да прѣвземе върховетѣ на Шипка, Паскалъ Паскалевъ бѣ самозванъ градоначалникъ въ Габрово. По негова заповѣдь бидохж изклани въ габровския затворъ 38 души турски башибозуци, хванжти отъ казацитѣ въ Казанлъшко поле. Подъ негова команда се извърши обѣсванието на казанлъшкия каймакаминъ на една отъ върбитѣ, що дрѣмжтъ на Падало.

Въ това врѣме окржженъ габровски началникъ бѣ капитанъ Масловъ, а неговъ помощникъ—Атанасъ Цвѣтковъ Узуновъ. Паскалъ Паскалевъ въ качеството си на габровски градоначалникъ три пжти на день докладваше на Узунова за станжлитѣ произшествия въ града.

На 10 януари, сутриньта рано, изъ Габровската тъмница изведохѫ двама затворника. Ледоветѣ на Янтра отъ студъ пращѫтъ та се пукатъ. Затворницитѣ нанизахѫ на една обща верига (лале) и по една отъ рѫцѣтѣ имъ заключихѫ въ желѣзни гривни. Прѣдъ конашкитѣ порти пѣши стражари доведохѫ отъ хана на Паскала сина на чорбаджи Цвѣтка. Четирма конни стражари, въорѫжени съ кавалерийски игленки-пушки, се метнѫхѫ на добрѣ охраненитѣ си коньe, а Цвѣтко Крадликовъ, добрѣ закѫтанъ въ вълчия кожухъ на Георгя Хаджи Дечевъ, яхнѫ подарения нему конь отъ Костадинъ Келовъ. Тримата затворници, окрѫжени отъ четирма конни стражари (суварие-заптие), хванѫхѫ пѫтя за Търново. При Каменския мостъ Петъръ Рѣзковъ причака шурея на Симова, даде му топла пита и парче сланина, пожела му добра пѫтя и скоро виждание. Паскалъ Паскалевъ испроводи гостенина си, тежкия търговецъ, дори до «Падалския мостъ.»

Пѫтницитѣ мълчешкомъ напуснѫхѫ Габрово и загазихѫ дълбокитѣ снѣгове, що покривахѫ шоссето за Търново. При Бойката тежкиятъ търговецъ влѣзе въ разговоръ съ съпѫтницитѣ си затворници. Тѣ бѣхѫ отъ село Зелено дърво. По Коледнишкитѣ праздници отишли въ село Топлишъ да крадѫтъ мома и, за злочестия, неволно убили съ пищовъ брата на момата. . . . Тѣ ни[...] отъ никого не криехѫ по извършеното отъ тѣ[...] случайно убийство. Съ овчарска наивность и [...] подпълна подробность тѣ расказахѫ на «челеб[...]

та съ вълчитѣ кожи» историята на убийството. Челебията почерпи наивнитѣ хора и ги научи какво да говорѭтъ прѣдъ сѫдебнитѣ власти.

При хановетѣ на Бойката, Узуновъ скрои планъ за избѣгванье. Той захванѫ съ подслажданье и подмазванье началника на конвоя. Старшиятъ на конвоя бѣ старъ турчинъ, търновецъ, влизълъ въ нѣколко битки съ московцитѣ, дори веднъжъ е билъ русски плѣнникъ. Има тридесеть годишна полицейска служба, на рамѣнѣтѣ му лъщѭтъ нѣколко сърмени нашивки, въ знакъ на непорочна служба. Той е человѣкъ съ побѣлѣли косми. Казва се Мустафа чаушъ. Останѫлитѣ трима конни стражари сѫ севлиевски зли гаджали, прѣди година зачислени въ редоветѣ на габровската полиция. Габровската околия бѣ дигнѫла до Бога олелия отъ зулумлуцитѣ на севлиевскитѣ зли гаджали-заптии.

Цвѣтко Крадликовъ зарѫча ракия, взема голѣма чаша и съ собствената си рѫка почерпи злитѣ заптии. Весели, засмѣни и отъ вѫтрѣ съ спиртъ стоплени, стражаритѣ ѣхнѫхѫ коньетѣ си и отново подкарахѫ затворницитѣ. Мустафа чаушъ и «тежкиятъ търговецъ» останѫхѫ малко надирѣ отъ съпѫтницитѣ си и влѣзохѫ въ разговоръ.

— Челеби, се обърнѫ Мустафа Чаушъ къмъ затворника Крадликовъ, вчера вие много се прѣг"рахте съ Рушидъ-ефенди, па и съ каймакамина ...лго се расправяхте; защо бѣ тая расправия?

Цвѣтко Крадликовъ на късо расправи прѣ...рнята си съ Рушидъ-ефенди за «прѣдната дата» ...тескерето си.

— Та и приставътъ снощи ни казваше, че Рушидъ-ефенди се е хванжлъ у магарешка сѣнка, та искалъ съ желѣзни гривни да те испроважда въ Търново до пашата. Този Рушидъ-ефенди е чуденъ човѣкъ; откакъ е дошълъ въ Габрово, никого не е оставилъ на мира въ конака. Всѣки день има съ насъ расправии. Хеле, пъкъ откато хванжхж оногова въ Какринското ханче и го прѣкарахж прѣзъ Габрово (думата е за В. Левски) ефендито е побѣсняло: пжтникъ християнинъ съ най-правилно тескере прѣзъ Габрово безъ спънки не може да мине. На, онзи день едного клетника съ стражаринъ върнж обратно въ Севлиево: тескерето му било погрѣшно; тескереджията въ Севлиево билъ пияница. Насъ постояно хока, че не сме слѣдили за пжтницитѣ, а пжтницитѣ хока, че тескерето имъ било писано отъ тескереджии-пияници, — каза Мустафа чаушъ и цъкнж прахань та запали лулата си.

— Да даде Господь животъ и здравье, благополучно да пристигнемъ въ Търново, да излѣзж прѣдъ свѣтлото лице на пашата и като му расправьж диващината на Рушида, да видимъ, кждѣ ще се дѣне туй злобно ефенди. На пашата ще кажж, че и вие сте недоволни отъ него, — добави Челебията и запита стареца за житиебитието му.

Мустафа чаушъ наду лула, дигнж високо глава, изгледа довѣрчиво събѣсѣдника си и е впуснж да му расказва животоописанието си.] а млади години билъ на «сеферъ» (военень поход ъ) съ московеца. Много булки любилъ въ влашк а

земя, въ врѣме на Кръмската война, и най-сетнѣ паднжлъ робъ въ русски ржцѣ и три мѣсеца гостувалъ въ г. Киевъ, гдѣто и научилъ много русски думи.

— Челеби, вие били ли сте въ москофията — запита Мустафа чаушъ събѣсѣдника си, слѣдъ като свърши расказа за робуванието си въ широката москофия.

— Нито баща ми, нито азъ сме стжпвали на русска земя, — каза и излъга чорбаджи Цвѣтковия синъ.

— Чудни работи: русситѣ казватъ на айвата (дюля) айва, на халата — халатъ, на юзюма (сушено грозде) — юзюмъ, на симита — «булка», — каза Мустафа чаушъ и удари лулата си о седлото та ж истърси.

— На книгитѣ пише, че въ московската земя има «бинъ-биръ милионъ» татари, та види се московцитѣ отъ устата имъ се вземали горнитѣ думи, — отговори човѣкътъ, който дебнѣше психологическия моментъ за да пристжпи къмъ подкупванье началника на стражата.

— Мустафа чаушъ, толкова като сте ходили по свѣта, баримъ челядь завъдихте ли?

— Голѣма челядь имамъ, челеби, ала нѣма съ що да ж поддържамъ. Царщината малко ни плаща, па и нередовно. На, петь мѣсеца пари не сме получили отъ хазната. До шия въ дългове съмъ потънжлъ. Снощи взехъ бешликъ на заемъ, та съмъ тръгнжлъ на пжть за Търново. Челядьта ми живѣе въ Търново; става толкова мѣсеца пу ъ-пара не съмъ имъ пращалъ; сега отивамъ

при дѣцата си съ празднн ржцѣ; страшна мжка ми е! . . .

Крадликовъ бръкнж въ чантата си, извади турска лира, приближи се до събѣсѣдника си, приятелски му стиснж ржката и му спуснж турската лира.

— На добритѣ хора Господь помага; на, вземи тая лира и зарадвай челядьта си, — каза челебията и приятно се усмихнж.

Отъ радость очитѣ на Мустафа чаушъ свѣтнжхж, сърдцето му трепнж. Той умилно изгледа челебията и съ умилни погледи му благодари за подаръка. Лирата тури въ праздната си кисия при нѣколкото турски «ирмиличета». По всичко се виждаше, че Мустафа чаушъ се зарадва, като дѣте по Великдень, кога му дадлтъ червено яйце.

Пжтницитѣ-затворници пристигнжхж на хановетѣ Царева-ливада. Мустафа чаушъ не знаеше съ какво да услужи на любезния си челебия. Изхока ханджиитѣ, дѣто не умѣжтъ да посрѣщатъ тежки търговци, като стоящия прѣдъ тѣхъ челебия. Челебията повтори черпнята при Бойката. Стражаритѣ се посъвзѣхж отъ студа, любезно изгледахж челебията, и бидейки доволни отъ почивката, радостно подкарахж затворницитѣ за Дрѣново.

Въ Дрѣново почивката бѣ голѣма. Мустафа чаушъ откара Зелено-дръвцитѣ въ затвора, а челебията остави на Баржмовия ханъ. Стра- ритѣ, на чело съ Мустафа чаушъ, седнжхж ъ една отъ стаитѣ на хана на една софра съ -лебията. Челебията нагости съ всѣкакви ясти а

сътрапезницитѣ си стражари, напои ги съ «дрѣновско хардалие» и заплати имъ ема (сѣно за коньетѣ). И челебията си дръпнж отъ вкусното «дрѣновско хардалие». Доволни отъ обѣда, челебията и Мустафа чаушъ излѣзохж да се поразходжтъ изъ града. Случайно ги срѣщнж Дрѣновскиятъ мюдюринъ (околийски началникъ). Той троснжто запита чауша: какъ така си позволява да развожда изъ града турнжти подъ стража хора.

— Господине началникъ, негова милость, челебията, за малка грѣшка на тескерето му е турнжтъ подъ стража. Рушидъ-ефенди, тескереджията, знаешъ го какъвъ е придирчивъ: намѣрилъ нѣкаква си грѣшка въ тескерето му и хайде въ дупката. Габровскитѣ чорбаджии хрипнжхж на кракъ и освободихж челебията отъ затвора. Сега съ мазмата ще го прѣдставимъ прѣдъ пашата. Челебията е отъ тежкитѣ търговци, носи пълна чанта съ лири, — отговори Мустафа чаушъ на дрѣновското началство.

Крадликовъ и мюдюринътъ се запознахж, алафранга си стиснжхж ржцѣтѣ, отбихж се въ близкото кафене, почерпихж се по кафе и почнжхж да се разговарятъ върху търговията и напрѣдъка на занаятитѣ; слѣдъ това прѣлюбезно се раздѣлихж: мюдюринътъ отиде въ конака да сжди и управя, а челебията тръгнж за хана на Баржма. Срѣщу хана има манифактураджиски дюкенъ; челебията се отби въ дюкяна, купи си широка, дълга, вълнена «боямба.»*) Мустафа чаушъ ви-

*) Боямба, вълненъ шалъ, за топление на шията,

дѣ нѣкакъвъ си топъ отъ много шарена басма и каза, че дѣцата му много обичали такъва басма. Челебията откупи цѣлия топъ и го подари на чаушина. Чаушинътъ съ благодарность прие подаръка, като обѣща на челебията, че ще расказже на дѣцата си, кой имъ е купилъ такъва хубава, шарена басма.

Стражаритѣ доволни отъ себе си и отъ свѣта напуснѫхѫ Дрѣново. На края на градеца има механа; челебията заповѣда да се даде за негова смѣтка вино на окованитѣ въ желѣза Зеленодрьвци, кой колкото обича.

Чаушинътъ испълни заповѣдьта на челебията; приятелитѣ отъ Зелено Дърво му дръпнѫхѫ добрѣ, накривихѫ калпаци, засукахѫ мустаци и задрънкахѫ веригата по пѫтя за Търново. Челебията покани веселитѣ си съпѫтници да му испѣѭтъ нѣкоя балканска пѣсень. Зеленодрьвци подзехѫ пѣсеньта на Страхилъ войвода; челебията отъ въсхищение се провикнѫ; Мустафа чаушъ доволенъ запали лулата си; единъ отъ заптиитѣ изгърмѣ въ знакъ на въсхищение. Съ пѣсни на уста пѫтницитѣ газѣхѫ дълбокитѣ прѣспи, що закривахѫ търновското шоссе. По едно врѣме единътъ отъ пѣснопойцитѣ се прострѣ въ снѣга и запърпа като заклана кокошка. Челебията хрипнѫ отъ коня си, разгѫрди паднѫлия, нажули му челото, лицето и врата съ снѣгъ. Момъкътъ се съвзе...

— Нищо, това е отъ виното,—каза Крадликовъ и отново ѣхнѫ коня си.

Рано, рано пѫтницитѣ пристигнахѫ на Марино-поле. Прѣдъ очитѣ на Крадликова блѣснѫ

покритото съ снѣгъ Търново. Планътъ на избѣгванието му изъ ржцѣтѣ на стражаритѣ живо исплъкнж прѣдъ умственитѣ му очи. Той пришепнж на Мустафа чаушъ:

— Ти, заедно съ двамина отъ стражаритѣ, откарай затворницитѣ въ конака и прѣдай на пашата мазматата, а азъ, заедно съ стражарина Ибрахимъ, ще отседнж на Хаджи Давидковия ханъ. Доклѣ настаните затворницитѣ въ затвора и прѣдадете мазматата, азъ ще се измиж, изчистж, ще се приготвж за да излѣзж прѣдъ свѣтлото лице на пашата. Като свършж своята работа съ пашата, ще му раскажж какви теглила, вие стражаритѣ, теглите отъ злия Рушидъ ефенди.

Мустафа чаушъ послуша челебията. Крадликовъ отседнж на Хаджи Давидковия ханъ.

Бѣглецъ.

Хаджи Давидковия ханъ се намира на Унъ-пазаръ. Лицето му е обърнжто на сѣверъ, а гърба му на югъ *). Ханътъ е тѣсенъ, оборитѣ му сж тъмни, забутани; нужницитѣ му извънредно мръсни, портитѣ му низки и прогнили отъ врѣмето. Отъ лѣвата страна при портитѣ има тѣсно, низко и мръсно кафене, свързано съ мръсния дворъ на хана чрѣзъ една задня врата.

Челебията напрѣдъ, Ибрахимъ стражари-

*) Слѣдъ освобождението Хаджи Давидковиятъ ханъ се прѣобърнж на частна кжща. Прѣзъ 1897 год. посѣтихме съ Христа голѣмия бивши ханъ, сега частна кжща, и го разгледахме въ подробности. Стаята, въ която бѣ отседнжлъ Узуновъ прѣзъ 187[illegible] год., сега служеше за гостна стая на домакинята.

нътъ слѣдъ него, влѣзохѫ въ хана и отседнахѫ коньетѣ. Слугата хванѫ за юздитѣ испотенитѣ конье и ги поведе по мегдана на Унъ-пазарь. Ханджията показа стая на тежкия търговецъ. Ибрахимъ застанѫ на портитѣ да пази, да не би челебията нѣкакъ си, да се изплъзне изъ рѫцѣтѣ му. Челебията се настани въ стаята: шубата, чантата окачи на дървената клечка, що стърчеше задъ вратата; дисагитѣ тури върху кревата, извади нѣщо отъ тѣхъ; чантата испразни до дъно и всичко отъ неѭ набъка подъ мишницата си; върху чизмитѣ си тегли крачолитѣ на панталона, обви си добрѣ главата и врата въ широката и нова боямба, що бѣ купилъ въ Дрѣново. Въ тоя каефетъ, той напуснѫ стаята, заключи ѭ съ ключъ; взема ключа съ себе си; влѣзе въ обора и зарови нѣщо въ тъмнитѣ му и мръсни ѫгли. Слѣдъ това влѣзе въ кафенето прѣзъ заднитѣ му врата: неѭ минута кафенето бѣ праздно. По огледа се той насамъ-натамъ и прѣзъ официалната врата на кафенето излѣзе на улицата; минѫ-заминѫ прѣдъ очитѣ на Ибрахима и хванѫ улицата, що води отъ Унъ-пазарь за Картала. Кривнѫ на лѣво, хванѫ една крива и тѣсна уличка, покрита съ поледица. Слѣдъ нѣколко минути, той стигнѫ западния край на града; спуснѫ се на югъ и се доближи до едни низки, ала широки порти. Това бѣ домътъ на Ивана Хаджи Димитровъ, прѣдсѣдатель на търновския комитетъ. Крадликовъ, като въ бащинъ домъ, влѣзе въ кѫщата на Хаджи Димитрова; заключи портитѣ отвѫтрѣ, влѣзе въ гостната стая и а-

ржча на познатата нему стара жена, посветена въ дѣлата на търновското съзаклетие, да повика Иванча отъ контората. На часа Узуновъ се прѣоблѣче въ градинарскитѣ дрехи, що бѣ оставилъ въ Иванчовата кжща прѣди година врѣме, когато бѣ се завърнжлъ отъ обиколката си по Трѣвненско, Лѣсковско и Горне-Орѣховско.

Мустафа чаушъ прѣдаде Зеленодръвскитѣ герои на търновския тъмниченъ надзиратель и се запжти къмъ стаята на пашата, за да му прѣдаде мазматата отъ Габрово. Прѣди малко пашата бѣ излѣзълъ изъ конака и въ селямлжка си се забавляваше съ пиенье мастика и ѣденье мезета. Яверинътъ на пашата, който се намѣри случайно въ конака, отвори плика, прочете мазматата, и заповѣда на чауша да затвори «тежкия търговецъ» въ най-тѣсния и тъменъ полюзъ на затвора. Чаушинътъ разбра, че въ мазматата Рушидъ-ефенди е вмъкнжлъ нѣкоя дяволия; затече се на Хаджи Давидковия ханъ да обади на челебията заповѣдьта на яверина и да го отведе въ затвора.

Прѣдъ портата на хана стои заптието Ибрахимъ, чопли носъ и спокойно гледа какъ търновскитѣ слугини се бижтъ за вода на близката чешма. Мустафа чаушъ се изправи прѣдъ него.

— Дѣ е челебията?

— Горѣ въ стаята.

Чаушинътъ потропа вратата на стаята; никой се не обажда. Потропа още по-силно, пакъ се не обажда никой. Повика ханджията, разпита го за челебията.

— Челебията е тукъ, въ стаята,—каза съ увѣреность ханджията.

Викахѫ, тропахѫ, най-сетнѣ откъртихѫ врата и влѣзохѫ въ стаята. Нѣма челебия, нѣма дяволъ. Вълчиятъ кожухъ и голѣмата чанта висѭтъ на дървената клечка; дисагитѣ отворени и небрѣжно захвърлени на кревата: това намѣрихѫ въ стаята чаушинътъ и ханджията. Тръгнѫхѫ да търсѭтъ челебията въ обора, въ нужницитѣ и въ дупкитѣ на хана. Тукъ челебия, тамъ челебия — челебията изфирясалъ: това добрѣ го разбрахѫ чаушинътъ и ханджията. Мустафа зашлеви нѣколко плесника на Ибрахима и желтъ-зеленъ се запѫти къмъ конака да съобщи неприятната новина.

Търновската полиция удари тѫпана на тревогата. Селимъ чаушъ Гаргата, прочутъ търновски полицейстъ, познатъ и на кокошкитѣ въ Картала, съ отредъ заптии обгради Хаджи Давидковия ханъ. Затвори седящитѣ посѣтители, затвори и околнитѣ на хана бакали и фурнаджии. Прѣобърнѫ хана, дѣто се е рѣкло, съ краката на горѣ, но челебията не намѣри. Отъ затворенитѣ фурнаджии разбра, че единъ господинъ, съ овита въ боямба глава, минѫлъ прѣзъ Унъ-пазаръ, отишълъ по улицата що води за Картала. Селимъ Гаргата тръгнѫ въ диритѣ на избѣгалия челебия. До кривванието му въ тѣсната и крива уличка, много души го видѣли, но по-нататъкъ никой го не видѣлъ на кѫдѣ отишълъ. На часа се направи обискъ въ близкитѣ кѫщи—нѣма га нѣма избѣгалия челебия.

Коня на челебията, кожуха му, чантата и

дисагитѣ му откарахѫ въ конака. По заповѣдь на пашата, Мустафа чаушъ и Ибрахима заптието обезорѫжихѫ и хвърлихѫ въ оная стая, въ която бѣ заповѣдано отъ яверина на пашата да се затвори заподозрѣния въ комитаджилъкъ тежъкъ търговецъ.

Иванъ Хаджи Димитровъ играеше табла съ Джоржа Момчевъ въ Стамболовото кафене, когато сестрения му синъ Генчо Михалакевъ, дойде отъ контората и му пришепнѫ, че нѣкой си господинъ го чака дома. Иванчо напуснѫ играта, излѣзе на улицата и чу шумотевицата на Селимъ чаушъ Гаргата. Прѣминѫ прѣзъ тълпата, що зѣпаше прѣдъ Хаджи Давидковия ханъ и се приближи при Селимъ чауша. Иванчо и Селимъ Гаргата сѫ стари и добри приятели.

— Селимъ-аа, какво е станѫло, та толкова свѣтъ се е събралъ тукъ?—попита Иванчо.

— Челебия-комита избѣгнѫ отъ рѫцѣтѣ на нашитѣ лапни-шарани заптии..... Трѣбва да се е скрилъ тѫдѣва нѣкѫдѣ изъ Картала.

— Потърсѣте го и въ другитѣ ханища,— посъвѣтва Иванчо и се запѫти за дома си.

Селимъ Гаргата изпрати стражари да тършуватъ въ ханищата. Иванчо съ мисъль въ главата си, че избѣгнѫлиятъ челебия е човѣкъ на комитета, потропа на портата у тѣхъ. Баба Величка му отвори и му пришепнѫ приятната новина: «онзи съ голѣмитѣ черни очи, дѣто бѣ у насъ прѣди година на гости, който взема кучето на Левски и го отведе на село, избѣгалъ отъ Хаджи Давидковия ханъ и сега е въ твоята спалня».

Иванчо разбра, кой е причинительтъ на полицейската шумотевица на Унъ-пазарь. Сърдце му трепнѫ, умъ му се приметнѫ. Вратата на стаята се отворихѫ, двѣ уста жежко се цѣлунѫхѫ; двѣ сърдца силно затупкахѫ. Атанасъ на късо расказа случката въ Габрово, подкупванието на Мустафата, избѣгванието отъ хана, и съобщи цѣльта на дохожданието си въ Търново: да се направи опитъ за освобождението на Левски отъ рѫцѣтѣ на турскитѣ власти.

Али-бей, тогава търновски мютесарифъ-паша, слѣдъ срѣщата си съ ранения и хванѫтия въ село Какрина Дяконъ Левски, бѣ станѫлъ извънредно подозрителенъ къмъ всѣки пѫтуѭщъ «тежекъ търговецъ». Въ главата му бодърствуваше мисъльта, че множина «тежки търговци», като дякона Левски, денонощно скитатъ изъ пашалъка му, смущаватъ умоветѣ на раитѣ и уреждатъ нѣкакви си п ъ к л е н и комитети. Щомъ се научи за избѣгванието на заподозрѣния въ Габрово челебия, той на часа допуснѫ да види въ неговото лице единъ отъ такивато «тежки търговци». Ето защо Али-бей заповѣда: «избѣгналиятъ трѣбва безъ друго да се хване. . . .»

Мехмедъ бинбаши, началникъ на търновската полиция, нареди по всичкитѣ исходни и входни пѫтища на Търново полицейски постове, да слѣдѭтъ за излѣзващитѣ изъ града людье. Сума невинни людье по подозрѣние бидохѫ хванѫти, откарани въ конака, бити, распитани и сетнѣ освободени.

Селимъ чаушъ Гаргата по срѣдъ нощъ г-

нж на кракъ Търново: внезапно нападнж нѣколко частни кжщи въ махалата Карталъ и нѣколко хана, що сж по крайщата на града.

Полицията дирѣше подъ керемида и листо, дѣто се е рѣкло, избѣгнжлия челебия, а той въ топлата спалня на Иванча Хаджи Димитровъ сладко-сладко разговаряше съ прѣдсѣдателя на Асѣневци (търновското съзаклетие носи името Асѣнь) за работи, които трѣбваше наскоро да се извършжтъ въ интереса на общето Българско съзаклетие.

Да се върнемъ за малко врѣме въ Габрово и да видимъ що се случи съ нѣщата, набъкани отъ Крадликова въ междинитѣ на нужника въ Паскалевия ханъ.

На втория день, Пенчо, синътъ на Генча Костилката, слуга въ Паскалевото кафене, намѣри восъчнитѣ печати и нѣкакво си букварче съ червени корици, а на корицитѣ му исписано рошаво куче (Уставъ на Бъл. Ц. Р. Комитетъ). Простодушниятъ Пенчо прѣдаде букварчето на Христя Комбозътъ, съдържатель на кафенето, а печатитѣ задържа за себе си — да си поиграе съ тѣхъ. Взема броеветѣ отъ вѣстницитѣ «Турция» и «Право,» що лежахж по маситѣ на кафенето за четенье на гоститѣ, и испъстри бѣлитѣ имъ поли съ отпечатъци отъ намѣренитѣ въ нужника восъчни печати. Така напъстренитѣ съ печати броеве той остави на маситѣ.

Афузътъ, чиновникъ на владалата при габровския конакъ, извѣстенъ и на дѣцата въ Габрово по своята лакомия за риба и ракия,

си пие утренното кафе въ Паскалевото кафене. Той знае добрѣ български и слѣди за писаното въ българскитѣ вѣстници. Физическиятъ портретъ на Афуза е: голѣми сини очи, кжса рѣдка коса, широко лице, издълбано отъ брусницата, носъ червенъ патладжанъ, ръсть срѣденъ, широки плещи. Облѣченъ мръсно. Нравствениятъ му портретъ: злобенъ, отмъстителенъ до безкрайность — прѣзъ 1876 год. въ врѣме на възстанието когато дойде въ Габрово Фазлж паша да усмирява габровци съ своята дива орда, той, Афузътъ, му прѣдстави подробенъ списъкъ на габровскитѣ младежи, учители и търговци, съ единственната цѣль да имъ отмъсти за нѣкакви си, ужъ обиди, нанесени му прѣди години до размирнитѣ врѣмена. При това трѣбва да се знае, че на поканата на Фазлж паша, да му се даде пъленъ списъкъ на габровската интелигенция, никой отъ чиновницитѣ турци въ Габрово не се нае да направи това — намѣри се само той, грапавиятъ, злобниятъ Афузъ.

По обикновеному Афузътъ дойде въ кафенето да си пие утренното кафе. Взе броя отъ вѣстникъ «Турция» и начена да разгледва ударенитѣ по бѣлитѣ поли мюхюри (печати). Забѣлѣжи че и по политѣ на вѣстникъ «Право» сж ударени такива печати. Распита и узна, че Пенчо, синътъ на Костилката, е ударилъ тия печат Съ овчедушна наивность Пенчо расказа, какъ гдѣ е намѣрилъ печатитѣ и букварчето. (букварчето и печатитѣ въ ржка, Афузътъ се : пжти при каймакама. Рушидъ, беззжбото ефен

каймакаминътъ и Афузътъ направихѫ съвѣщание. Добрѣ се разбра, че тия нѣща сѫ оставени отъ «тежкия търговецъ». На часа се «съчини обстоятелствена» телеграма до пашата въ Търново. Намѣренитѣ нѣща съ нарочень стражарь испроводихѫ до пашата. Отъ пашата се получи заповѣдь: Петъръ Рѣзковъ, Паскалъ Паскалевъ, порѫчителитѣ на избѣгалия челебия, да се затворѫтъ, да се подхвърлѭтъ на мѫки, за да искажѫтъ сѫщинското име на челебията.

Рѣзкова и Паскалева на часа турихѫ въ затвора, а на Костакя хекиминътъ показахѫ пѫтя за Калоферъ — интернирахѫ го. . . .

Дрѣновскиятъ мюдюринъ, като узна кому е подавалъ рѫка и съ кого е разговарялъ за търговия и занаяти въ кафенето, отъ ядъ щѣше да се пукне. — Да е зналъ че е комита, щѣлъ да го окове въ желѣза и съ десеть конни стражари щѣлъ да го испроводи бакшишъ на Али-бея.

Отъ полученитѣ свѣдѣния изъ Габрово (телеграмата и нѣщата) търновскиятъ мютесарифъ-паша закрѣпнѫ въ мисъльта, че избѣгалиятъ челебия е другарь на Левски. Съ окрѫжна телеграма оповѣсти на всичкитѣ административни полицейски центрове въ Дунавския и Одрински вилаети за избѣгването отъ рѫцѣтѣ на полицията [illegible] кой си **Цвѣтко Крадликовъ.** Въ телеграмата б[illegible]хѫ изброени вънкашнитѣ признаци на бѣглеца: «[illegible]исоки ботуши, дълга коса, черни голѣми очи, р[illegible]тъ високъ, бѣлѣгъ отстрана на челото (рѣзка), г[illegible]ини 22—26». (Глед. вѣст. «Дунавъ» отъ 1[illegible]72 год.).

Отъ донесенията на турнжтитѣ по изходнитѣ и входни пжтища полицейски постове Али-бей бѣ увѣренъ, че бѣглецътъ е въ Търново, скритъ или въ ханъ, или въ частна кжща. Свика на съвѣтъ конашкитѣ първенци, турци и българи, и ги помоли да го улеснжтъ въ задачата · издирване скривалището на бѣглеца-комита. Съвѣтницитѣ го посъвѣтвахж да употрѣби шпионската система и подкупничеството. Пашата натовари Мехмедъ бинбаши (началникъ на полицията въ Търново) да намѣри шпиони и подкупници изъ между търновскитѣ българи. За тая цѣлъ му отпуснж сумата 100 лири турски.

Мехмедъ-бинбаши е близъкъ приятель на Ивана Хаджи Димитровъ. Послѣдниятъ прѣди двѣ години му е далъ взаемообразно хилядо гроша и до денъ днешень не ги е поискалъ. Въ срѣщитѣ си Иванъ и дума не дава да се спомене за даденитѣ въ заемъ пари, та изгледваше, като че ли тия пари му бѣхж дадени въ подаръкъ. *) Па, освѣнъ това, Иванчо ефенди изглеждаше, въ очитѣ на бинбашията, за много вѣренъ поданникъ на падишаха, за голѣмъ приятель на пашата и за любимецъ на раята. Съ 100 лири въ ржка бинбашията дълго врѣме мисли, какъ

---

*) Прѣдметната сума бѣ дадена на Мехмедъ бинбаши отъ касата на комитета, ужъ, вза образно чрѣзъ Иванча, съ единствената цѣль а се прѣдрасположи началникътъ на полицията к ъ прѣдсѣдательтъ на комитета. Разбира се, че б башиятъ никъкъ не подозираше, че паритѣ сж ъ комитета.

и чрѣзъ кого да подкачи подкупванието на хора, отъ българско произхождение, съ полицейско обоняние и съ шпионско настроение. Мисли, мисли бинбашията и най-сетнѣ намисли: рѣши да дѣйствува чрѣзъ «добрия си приятель,» Ивана Хаджи Димитровъ, безъ да подозира ни най-малко че той, Хаджи Димитровъ, е прѣдсѣдатель на търновския комитетъ, а въ дадения случай скриватель на избѣгналия «тежъкъ търговецъ». Проводи Селима чаушъ Гаргата да доведе въ конака челеби Иванча ефенди. Гаргата, придруженъ отъ едно заптие, тръгнѫ за Баждарлъка, гдѣто се намира кантората на Иванча.

Иванъ и Атанасъ спокойно разговарѣхѫ въ топлата стая, когато Гаргата хванѫ пѫтя за Баждарлъка. Селимъ не знаеше защо бинбашията иска да види Иванча ефенди. Щомъ узна, че го нѣма въ кантората, той се запѫти за дома му. Портитѣ се почукахѫ, баба Величка излѣзе, посрѣщнѫ Гаргата, разбра работата, излъга чауша, че Иванча го нѣма дома, затвори портата и растреперана, като опушната сърна, се върнѫ при Атанаса и Ивана. Прѣдаде имъ заповѣдьта на бинбашията и посъвѣтва: Атанасъ да отиде да се скрие въ нейната собствена кѫща, що се намира до църквата «свети Атанасъ» срѣщу мекикчията дѣда Костадина. Иванчо обезкриленъ отъ страха, попълзѣ къмъ конака—отиде да разбере защо го вика началникътъ на полицията. Атанасъ не послуша баба Величка: намѣсто да се скрие въ нейната кѫща, направи засада въ двора, що се намира до самата порта; взема

игленката пушка на Левски, която, наедно съ кучето си, прѣди година той бѣ оставилъ на Иванча; насипа въ едно кринче патронитѣ ѝ (300 патрона) и чакаше нападението на търновската полиция. Атанасъ допуснѫ, че полицията е открила скривалището му.

Иванчо ефенди съ присторено спокойствие поздрави съ «добро-утро» добрия си приятель бинбашията. Вратата на «черния кабинетъ» силно се притворихѫ, бинбашията ги заключи съ ключъ и весело се изтегнѫ на миндерлика.

— Иванчо ефенди, става тъкмо двѣ години отъ какъ ви длъжѫ хилядо гроша. До сега не знамъ какъ не можахъ да се видѫ съ пари, та да ви се расплатѫ. Всеблагий Богъ сега ме сдоби съ пари, та ви повикахъ да ви се исплатѫ, — прѣизпълненъ отъ самоудоволствие каза Мехмедъ и раствори кисията за да плаща.

— Лири ми даде, лири ти връщамъ, — прибави бинбашията, слѣдъ като отброи паритѣ.

— Чакалъ съмъ ви двѣ, ще ви чакамъ още двадесеть години: какво по-добро има отъ това да услужишъ на единъ добъръ приятель, — отговори Иванчо и върнѫ паритѣ.

Прѣзъ ума на Иванча прѣхвъркнѫ мисъльта: «бинбашията се расплаща, защото му е заповѣдано да ме затвори.»

— Не, не, вземѣте си паритѣ; седнѣте в миндерлика, зеръ, има да ви съобщѫ нѣщо важн — каза бинбашията извънредно любезно и п тупка съ рѫка мѣстото, гдѣто трѣбваше да сед добриятъ му приятель.

Иванчо не взе паритѣ; съ присторено спокойствие се сви алатурка на мендерлика и напрегнѫто чакаше важната новина. Мехмедъ почти шепнишкомъ му расказа: 1) рѣшението на конашкитѣ първенци относително дирението на избѣгнѫлия бунтовникъ, 2) заповѣдьта на пашата да се подкупнѫтъ людье и нарѐднѫтъ шпиони, и 3) неговото рѣшение да дѣйствува чрѣзъ Иванча при избора на шпионитѣ и наема на подкупницитѣ. Хаджи Димитровъ слушаше и не вѣрваше на ушитѣ си; виждаше и не вѣрваше на очитѣ си . . . Нѣщо тежко се свали отъ неговитѣ гѫрди; сърдце му трепнѫ радостно; прѣдъ очи му блѣснѫ спасителна свѣтлина . . . . На душа и на снага му олекнѫ извънредно . . .

Прѣдсѣдательтъ на търновския комитетъ прие да услужи на бинбашията и пашата — да наеме шпиони и да ги пусне въ диритѣ на избѣгалия съзаклетникъ. Бинбашията отброи 50 отъ стотѣхъ лири и ги даде на Иванча за подкупъ на хора. Иванчо ги прибра, прибра и стария си дългъ и бидѣйки окриленъ отъ радостната изненада, напуснѫ конака. Съ шестдесеть конашки лири въ кесия, отпуснѫти отъ параграфа за шпионитѣ, той закрачи низъ чаршия. Чинѣше му се, че цѣлата чаршия него гледа, за него мисли и че се сѣща въ каква клопка е паднѫла търновската полиция.

На радостни крилѣ Иванчо полетѣ за дома си. Засмѣнъ до уши той потропа вънкашнитѣ врати. Атанасъ, съ игленка пушка въ рѫка, надзрнѫ прѣзъ дупката на вратата. Баба Величка

отвори, Иванъ радостно пригърнж Атанаса и му расказа какъ турската полиция, по заблуждение, е паднжла въ ржцѣтѣ на комитетската полиция. Показа му и лиритѣ, дадени му отъ конака за подкупъ на шпиони.

Вечерьта въ дома на Ивана Хаджи Димитровъ имà веселие; присжтствувахж на веселието по-виднитѣ членове на търновския комитетъ. Асѣневци подъ прѣдсѣдателството на Узунова засѣдавахж нея нощь въ дома на Асѣня (Иванъ Х. Димитровъ). Планъ се скрои за залъгванье на турската полиция. За шпиони се опрѣдѣлихж ония отъ членоветѣ на комитета, които се числѣхж въ редоветѣ на търновската тайна комитетска полиция. Даде имъ се наставление какъ да залъгватъ турската полиция. Отъ конашкитѣ лири имъ се дадохж само по една за присмѣхъ надъ пашата и бинбашията.

Иванчо ефенди, добриятъ приятель на градоначалника, лично прѣдстави единъ по единъ на Мехмедъ-аа наетитѣ за шпиони лица. На втория день, слѣдъ това, турската полиция се подхвърли на лъжовни тревоги, и тръгнж да прави безсмислени, глупави и смѣшни обиски по мѣста и кжщя, гдѣто никога бунтовникъ не би се рѣшилъ да се скрие. Наетитѣ шпиони нощно врѣме се навъртахж въ кжщата на Иванча, около бѣглеца, а денемъ въ чаршията, по ханищата и въ конака, около градоначалника.

Ето нѣколко глупави обиски, извършени [illegible] показанията на мнимитѣ шпиони:

1. Срѣдъ нощь е; Селимъ чаушъ Гарг[illegible]

заобиколенъ отъ десетина пѣши стражари, дебнишкомъ се приближава до хана на Великооглу, що е на Унъ-пазарь, близо до хана на Хаджи Давидка. Стражаритѣ придружава единъ отъ шпионитѣ. Съдържательтъ на хана Евтимъ Карловецътъ дълбоко спи съ цѣлото си домочадие. Мнимиятъ шпионинъ се промъква прѣзъ единъ отъ прозорцитѣ на кафенето, отваря портитѣ на хана. Стражаритѣ нахълтватъ въ хана и право тичѫтъ въ плѣвника, гдѣто, ужъ, по показанието на шпионина, се намиралъ бѣглецътъ-комита. Два котарака, подплашени отъ нощнитѣ гости, дигатъ шумъ въ плѣвника; стражаритѣ стрѣлятъ върху тѣхъ, мислейки, че иматъ прѣдъ себе си скрития комита-челебия. Шумъ, врѣва, гърмежъ.... олелия! запалихѫ свѣщи и що да видѭтъ: единъ отъ стражаритѣ, като гонялъ котарацитѣ, нахълталъ до шия въ отворения за чистенье прѣзъ деня нужникъ.

2. Търновската Света гора е отрупана съ съ снѣгъ; снѣжнитѣ ѝ прѣспи достигатъ до два човѣшки боя. Единъ отъ шпионитѣ пришепва на Гаргата, че видѣлъ нѣкакъвъ си човѣкъ да се скита изъ гората. По срѣдъ день се образува хайка отъ стражари и башибозуци турци и се испроводи да обискира Светата гора. Намѣсто избѣгалия комита хайката пипнѫ една дърта лисица съ прѣчупенъ кракъ и оскубана опашка.

3. На пѫтя за Лѣсковецъ има една каменна скала, съ много пукнѫтини, наречена Зинѫлата стѣна. Единъ пакъ отъ лъжешпионитѣ, подушилъ, че бѣглецътъ се е скрилъ въ една отъ г[illegible] тѣмитѣ пукнѫтини на Зинѫлата стѣна.

Сутриньта посѣтилъ стѣната и намѣрилъ човѣшки слѣди по снѣга. По срѣдъ бѣлъ день Селимъ чаушъ Гаргата съ тълпа стражари заобиколи стѣната и ѝ направи щателна ревизия. Но, намѣсто бѣглеца намѣрва умрѣлъ конь, раздърпанъ отъ кучета и орли, съ вирнѫти копита на горѣ.

4. Ханджията отъ село Самоводене съ очитѣ си, ужъ, видѣлъ какъ по срѣдъ нощь единъ човѣкъ съ високи ботуши, съ дълга коса и съ боямба на глава заминѫлъ прѣзъ селото и хванѫлъ пѫтя за Бѣла—Руссе. Това съобщение самъ Иванчо ефенди прѣдаде на бинбашията. Съ това съобщение търновския комитетъ освободи търновската турска полиция отъ мисъльта да търси бѣглеца въ Търново и въ околноститѣ му, като насочи вниманието на мютюсарифъ-паша къмъ дунавскитѣ градове Свищовъ-Руссе-Никополь.

До като агентитѣ на тайната търновска комитетска полиция залъгвахѫ съ разни залагалки агентитѣ на явната търновска турска полиция, бѣглецътъ, заедно съ най-рѣшителнитѣ Асѣневци, рѣшаваше въпроса за освобождението на Левски отъ турски рѫцѣ.

Иванчо ефенди имà двѣ лични срѣщи съ Алибея, мютюсарифъ-паша, по издирванието на избѣгалия комита.

— Увѣренъ съмъ, дълбоко съмъ увѣренъ, Иванчо ефенди, че избѣгалиятъ е другарь на Дякона Левски: печатитѣ, книжата, нѣщата, б-варчето, кожуха, дисагитѣ, коньтъ, сѐдлото; -всичко, всичко, ти казвамъ, говори въ полза а моето прѣдположение. Който ми го хване, и

пъкъ ми покаже скривалището му, ще получи голѣмъ, прѣголѣмъ подаръкъ, — каза сърдечно Али-бей на Иванча, като вѣрваше, че Иванчо напълно му съчувствува. . . .

— Съ Божа воля, моитѣ хора ще го издирѭтъ; дано само да не е избѣгалъ още въ сѫщия день изъ града, — съ лукавство каза Иванчо ефенди и силно сръмнѫ горещото кафе.

— Оногова, комитата, дѣто го докарахѫ съ привързана глава отъ Ловечъ и го откараха подъ силна стража за София, какъ се казваше по име? —запита, съ привидна наивность, Иванчо ефенди.

— Дяконътъ Василъ Левски — Дервишъ-оглу Асланъ, — отговори Али-бей.

— Чудни хора сѫ тия комити: какво искатъ тѣ отъ царството? — запита Иванчо.

— Вѫже, сатъръ, куршумъ, — ядовито отговори бея.

— Дервишъ-оглу, навѣрно ще сѫдѭтъ, отсѫдѭтъ въ София и тамъ ще го обѣсѭтъ.

— Ба, въ София ще го сѫдѭтъ, а въ Цариградъ на моста ще го обѣсѭтъ. До колкото знамъ така се е постѫпвало съ такива прѣстѫпници — отговори бея и подаде папироска на любезния си събесѣдникъ.

Хаджи Димитровъ съобщи на Узунова разговора си съ Али-бея. Прѣдположението на бея, ч[illegible] въ София ще сѫдѭтъ Левски, а въ Цариградъ п[illegible] го бѣсѭтъ, роди въ главата на Бѣглеца идеята з[illegible] наредба на засади. Бѣглецътъ скрои планътъ н[illegible] засадитѣ и писменно съобщи за това на Ц. Б[illegible] Р. Комитетъ въ Букурещъ. Писмото на Узу-

нова паднѫ въ рѫцѣтѣ на Киряка Цанковъ, понеже Каравеловъ въ това врѣме се намираше въ Бѣлградъ, въ качеството си на бѣглецъ. Ако се не лъжемъ, това писмо и днесь се намира въ личната архива на К. Цанкова.

Бѣглецътъ прѣдположи че Левски ще бѫде прѣкаранъ или чрѣзъ Ломъ — Руссе — Варна — Цариградъ, или чрѣзъ Пазарджикъ — Пловдивъ —Одринъ—Цариградъ. Съ писмо Узуновъ заповѣда на съзаклетницитѣ въ Кубратъ (Руссе), Мирославъ (Разградъ), Крумъ (Шуменъ), Еремия (Варна) да приготвѭтъ засади по желѣзния пѫть, и въ случай че прѣкаратъ затворника, да спрѫтъ трена, да избиѭтъ стражата, да освободѭтъ Левски и да го отведѫтъ въ село Дивъ-Дѣдово (Ченгелъ).

Понеже бѣ зима та пароходитѣ не работѭтъ по Дунава, то Бѣглецътъ допуснѫ че Левски поскоро ще бѫде прѣкаранъ прѣзъ Тракия, а не по Дунава, вслѣдствие на което и трѣбваше да се приготвѭтъ нѣколко засади по пѫтя София — Цариградъ, между Пловдивъ и Одринъ. За уреждането на засадитѣ въ Тракия бѣ необходимо нужно личното присѫтствие на Узунова въ Атила. Чорбаджи Цвѣтковиятъ синъ желаеше лично да рѫководи наредбата на засадитѣ и лично да прѣдвожда юнацитѣ, които ще нападнѫтъ стражата.

На 15 Януари 1873 год. конникъ-пѫтникъ излѣзе изъ Велико Търново и хванѫ пѫтя за Софѣя. Това бѣ пратеникътъ на Узунова. Той от[illegible]ва въ София, да слѣди за всичко, що се върши съ политическитѣ затворници въ тъмницата, и [illegible]ъ

помощьта на писменъ ключъ да му съобщава въ Стара-Загора. Но най-голѣмата длъжность на пратеника е телеграфически да извѣсти за деньтъ, въ който ще откаратъ Левски за Цариградъ, било прѣзъ Пловдивъ, било прѣзъ Ломъ. Телеграмата ще гласи така: «Стара-Загора. Христю Сярову, сапунджи. Лойта испровождамъ прѣзъ Пловдивъ.

(подписъ) Касабъ Димо».

Прѣведено ще рѣче: Левски ще бѫде прѣкаранъ прѣзъ Пловдивъ за Цариградъ.

На 16 Януари прѣдъ портитѣ на Ивана Хаджи Димитровъ дрѣмѣхѫ два монастирски коня. Изъ дома излѣзохѫ двамина калугери; ѣхнѫхѫ коньетѣ и се запѫтихѫ за Лѣсковския монастиръ. Единътъ отъ калугеритѣ бѣ чорбаджи Цвѣтковиятъ синъ. По срѣдъ бѣлъ день Бѣглецътъ минѫ прѣзъ главната улица на гр. Търново, свободно изгледа конашната сграда, минѫ край нея, зави на долѣ и прѣзъ турската махала хванѫ пѫтя, що води за Лѣсковецъ край «Зинѫлата стѣна».

Въ Лѣсковецъ Бѣглецътъ принощава въ дома на Марина Станчевъ, членъ на Лѣсковското съзаклетие.

Прѣзъ Лѣсковецъ, Елена, Хаинито и Нова-Загора чорбаджи Цвѣтковиятъ синъ отпѫтува о ратно за Стара-Загора. Въ Хаинито той прѣспа в дома на Кръстникъ Стояна. Сега подъ к лугерското си расо той носѣше два револвера, е на черкезска кама, а въ джеба си тридесетъ ко н ки лири, дадени на Иванча ефенди за шпи-

онски цѣли. Подарениятъ му конь, вълчата шуба на Георгя Хаджи Дечевъ, черкескиятъ камшикъ, мѣшининитѣ скѫпи дисаги съ находящитѣ се въ тѣхъ нѣща, всичко туй останѫ въ рѫцѣтѣ на Търновската полиция. Восъчнитѣ печати и букварчето съ левчето до деня на освободителната война се пазѣхѫ въ архивата на Търновското градоначалство.

Паскала Паскалевъ и Петра Рѣзковъ — порѫчителитѣ на Цвѣтка Крадликовъ — освободихѫ отъ затвора въ края на Януари съ порѫчителство, и ги накарахѫ, за смѣхъ, да тръгнѫтъ отъ село на село, отъ градъ на градъ, да търсѭтъ избѣгалиятъ «тежъкъ търговецъ». Рѣзковъ ходи до Дрѣново, Паскалевъ до Севлиево и съ това се свърши дирението на Крадликова отъ тѣхна страна.

Крадликовъ бѣ вече на пѫть отъ село Ханнито за Нова-Загора, когато въ Търново пристигнѫ **Дългата коса** *). Тя дойде отъ Букурещъ, донесе писмо отъ Ц. Комитетъ до Ивана Хаджи Димитровъ. Въ писмото се искаше подробно да се опише станѫлото съ Левски въ Ловечъ, и всичко що се знае за откарванието му въ София.

Засади.

На 6 Януари Узуновъ напуснѫ Атила, а на 20 сѫщи отново се завърнѫ въ Стара-Загора.

*) Глед. Книжка втора, второ издание, «Минало» стр. 3—8. «Дългата коса».

20 Януарий е. Въ махалата Света Троица, до чешмата на Токмо оглу, въ града Стара-Загора, се дими високъ тѣсенъ коминъ, излѣнъ отъ чугунъ. По срѣдата на комина разярено гледа чугунено левче съ корона на глава. Коминътъ носи гербътъ на бѫдящата свободна България. Коминътъ принадлежи на Христя Сяровъ, фабрикантъ на парфюмерни сапуни. Надъ портитѣ на тѣсния дворъ стои надписъ съ желтникави букви: «Фабрика за европейски сапунь». Въ работилницата (атилие) на фабриката около «казанътъ» се навърта момъкъ прѣпасанъ съ бѣла прѣстилка на гѫрди. Момъкътъ има срѣдень ръстъ, широки плещи, широко и валчесто лице, тѣсно набръчкано чело, вълчи челюсти, възсинкави очи, кѫдрава коса, късъ носъ съ аждраханови ноздри. Момъкътъ е облѣченъ въ европейски работнически дрехи, синкава блуза прѣзъ кръста съ запасанъ ластиченъ поясъ. По обноски, по говоръ, по маниеръ, по облѣкло и храна, по всичко се вижда, че момъкътъ е живѣлъ по «Европата» и че е видѣлъ нѣщо повече отъ онова, което е могла да му даде въ онова врѣме просвѣтената Стара-Загора. Момъкътъ е чиракувалъ и практикувалъ занаятa си въ Златна Прага — вѣрата, сърдцето на чехския народъ. Името на момъка е Тачко (Христо), прѣз-ието—Сяровъ. Прѣди да свърши курса на са-нарството въ Прага, той е билъ учитель, бун-никъ, легионеръ, другарь и съпроводникъ на вски по агитациитѣ му въ сѣверна и южна гария. Между Старо-Загорското простолюдие

е извѣстенъ подъ името «Черковското даскалче». Нѣколко години на редъ се е въртѣлъ въ срѣдата на Българската емиграция въ Бѣлградъ и Букурещъ, оттукъ и лично е запознатъ съ всички видни Български войводи, бунтовници и книжовници-революционери. Въ минутата, когато го намираме да работи въ фабриката за сапунъ, той се чете единъ отъ стълповетѣ на Старо-Загорското съзаклетие.

Сяровъ стои, днесь, 20 Януари 1873 год. до казана и по турски обяснява механизма и устройството му на нѣколко Старо-Загорски бейчета, дошли въ фабриката му да видятъ какъ «сапунджи Христаки работи алафранга сапуни». Христаки показва и обяснява разни химически състави по сапунарството на бейчетата, а тѣ го зѣпатъ и нищо, съвсѣмъ нищо, не му разбиратъ. Съ цуканье на бърни бейчетата исказватъ своето очудвание по знанията и майсторията на «сапунджи Христакя». Тачко отвори нѣкаква си голѣма кутия и извади изъ нея «термометри, разни мѣрилки за сода, спиртъ, вино и пр.» И когато подкачи да расказва на любопитнитѣ си гости защо служятъ реченитѣ уреди, въ работилницата влѣзе селянинъ нѣкой си. Той прѣспокойно се приближи при купчината събесѣдници и съ любопитството на простакъ-селянинъ се вслуша въ разговоритѣ имъ. Отъ начало Сяровъ припозна влѣзлия господинъ за селянина Дечо бакалина отъ село Кжзжлашъ-дере, добрѣ нему познатъ още отъ врѣмето на своето даскалуванье въ село Чековo, затова и хладнокръвно продължаваше а

обяснява направата на уредитѣ. Но окото му не закъснѣ да узнае, че въ селската носия на Деча бакалина се крие избѣгалия отъ ржцѣтѣ на турската полиция въ Търново Атанасъ Узуновъ. Сяровъ трепнж, сѣкашъ гръмъ минж прѣзъ цѣлата му снага. Лицето му приблѣднѣ и отново пакъ се зачерви; ржката му испусня термометра: свѣтъ му се завъртѣ. Явно бѣ че Сяровъ се смути отъ присжтствието на селянина, но наивнитѣ бейчета не го забѣлѣжихж, или и да го забѣлѣжихж, не си направихж трудъ да търсжтъ причинитѣ му, защото, тѣ не бѣхж нито полиция, нито сждебни изслѣдователи, нито прокурори, нито пъкъ бѣхж дошли съ шпионска цѣль въ фабриката на Христакя сапунджи. Селянинътъ стрѣлнж съ погледа си смутения Тачка. Сяровъ се съвзе и съ присторено равнодушие запита новия си гостенинъ.

— Добрѣ дошле, бай Дечо! Какво има, какво нѣма по ваше село? Тая година въ Кжзжлашъдере станжхж ли много свадби? — поздрави и запита Тачко селянина по турски.

— Много здравье отъ дѣдо попа и отъ даскалъ Ивана. Носж ти нѣколко фитове подаръкъ, — отговори присторено по български селянинътъ съ рунтавия овчарски калпакъ.

Бейчетата хладнокръвно изгледахж козаря съ рунтавия калпакъ и помолихж Христакя сапунджи да имъ даде по кутия отъ най-хубавия и най-миризливия «алафранга» сапунь. Бейчетата, слѣдъ като заплатихж скжпо и прѣскжпо миризливитѣ сапуни, напуснжхж работилницата, отидохж да расказватъ на домашнитѣ си за ви-

дѣнитѣ и слушани чудесии въ фабриката на Христакя челеби.

— Христо, ти се оплаши? — съ шеговитъ гласъ запита Атанасъ.

— Отъ изненада и страхъ на мѣстото си прѣмрѣхъ, — отговори Христаки и братски прегърнѫ скѫпия си гостенинъ.

— Тачко, страхътъ на една страна, а комитетскитѣ работи на друга. Отъ село Кортенъ право при тебъ идѫ. Въ кошарата на бая Георга хвърлихъ калугерското расо и надѣнѫхъ тия овчарски дрипи. По важни причини се завърнѫхъ тукъ въ Атила. Довечера ще има засѣдание въ дома на Никола Райновъ Пантата. Съобщи това на Коля Ганчевъ, Донча Фесчията, на Милошева, на Цанката и ги покани да дойдѫтъ непрѣмѣнно на засѣдание. Ти непрѣмѣнно трѣбва да присѫтствувашъ; работата се касае за освобождението на Левски съ орѫжие въ рѫка отъ рѫцѣтѣ на турската власть.

— Георги Данчевъ, зографинътъ, е тукъ; дошълъ е по комитетска работа тия дни отъ Чирпанъ, — съобщи Сяровъ.

— Кажи му отъ мое име, че и той трѣбва да се намѣри на засѣданието, — почти заповѣднически каза опърпания козарь.

Ясна, свѣтла, тиха, зимна, студена нощь стои надъ Старо-Загорско поле. Звѣздитѣ трептѫтъ по зимному. Студъ е сковалъ и снѣгове и ледове. Замръзнѫлиятъ снѣгъ скърца подъ об[illegible]щата на пѣшеходцитѣ. Въ гостната стая на д[illegible]а Никола Пантата трепти [illegible]лоена свѣщь. Кѫщ[illegible]а

на дѣда Никола се намира почти на край града. По околни пѫтища и затѫнтени улички гости нѣкакви си, единъ по единъ, навлѣзохѫ въ дома на дѣда Никола. Срѣдъ нощь е; около лоената свѣщь стои Кортенскиятъ козарь. Поканенитѣ на засѣдание съзаклетници сѫ на мѣстата си. Козарьтъ ги изгледа братски, приятелски се усмихнѫ и съ думитѣ «тукъ сме всинца» отвори засѣданието.

. Козарьтъ тихо, жално, милно, подкачи скърбната си рѣчь и живо прѣдстави на другаритѣ си злата сѫдба, що сполетѣ душата на българскитѣ комитети; расказа имъ въ какво положение се намира сега за сега Левски и по кой начинъ може да се освободи отъ турски рѫцѣ. Прѣдстави имъ кроежа си на засадитѣ и поиска съвѣтитѣ имъ.

— Смърть на враговетѣ, свобода на другаря, що гние въ затвора! — се обади, като отзивъ на рѣчьта му, Христаки сапунджи.

Кроежътъ бѣ напълно приетъ. Споредъ него трѣбваше, да се приготвѫтъ слѣднитѣ засади по пѫтя София — Цариградъ: 1) главна, командующа засада, управлявана лично отъ Узунова. Засадата да се приготви между Търново-Сейменъ и станцията Каяджикъ, 2) Засада между Пазарджикъ и Ихтиманъ — операционенъ пунктъ село Вѣтренъ, 3) Засада Пловдивъ—Папазлии, 4) Засада Папазлии—Хаджи-Елесъ. Дѣйствията на главната, командуѫщата засада, ще се извършѫтъ отъ хората на Старо-Загорското, Търново-Сейменското и Хасковското съзаклетия; на

втората — отъ Докумци (Татаръ-Пазарджишкото съзаклетие), на третята — отъ Делиянци (Пловдивското съзаклетие), на четвъртата — отъ Боричане (Чирпанското съзаклетие).

Началникътъ на командующата засада чрѣзъ нарочни скороходци ще дава тонъ и напжтвание на другитѣ засади.

Георги Данчевъ Зографинътъ бѣ натоваренъ отъ Козаря и събранието на часа да отпжтува за Чирпанъ, Пловдивъ и Пазарджикъ, да съобщи устно на Боричане, Делиянци и Докумци взетото рѣшение по устрояванието на засадитѣ и да ги подкани на часа да се заловжтъ на работа.

Сутриньта рано Зографинътъ заминж за Боричъ, носейки въ джеба си двѣ шиферни таблици — ключове за дешифриранье писма, нова система, наредена отъ Узунова по пжтя Елена — Нова-Загора.

Боричане радостно посрѣщнжхж заповѣдьта на Узунова. На часа избрахж измежду си единого и го натоварихж да ржководи уреждането на засадата между Папазлии и Хаджи-Елесъ. На 23 Януари успоредно съ желѣзата на желѣзния пжть между Хаджи-Елесъ (сега Борисовъ-градъ) и Папазлии, вървѣше господинъ нѣкой си закачуленъ, забуленъ съ бѣла рупаланска аба. Това бѣ натовареният Боричаненъ да изучи мѣстностьта между станциитѣ Хаджи-Елесъ—Папазлии. [illegible]а главенъ дѣецъ на чирпанската засада е нареде[illegible]ъ лично отъ Узунова Стою Филипповъ Пощат[illegible]ъ.

Зографинътъ само нѣколко часа пристоя [illegible]ъ

Чирпанъ и набързо отпѫтува за Делиянъ (Пловдивъ). Делиянци се събрахѫ на съвѣтъ. Антонъ Балтовъ прѣдсѣдателствува, Димитъръ Матювски разяснява, Зографинътъ сладкодумно расказва, какъ леко и безъ шумъ ще бѫде плѣненъ трена, и какъ Левски ще бѫде освободенъ отъ тежкитѣ вериги. На засѣданието присѫтствуватъ около петнадесеть души пловдивски младежи. Отъ радость очи имъ свѣтѭтъ като ясни звѣзди. Делиянци засѣдаватъ по срѣдъ бѣлъ день въ «Свето-Троицкото училище» подъ прѣдлогъ че разглеждатъ нѣкакви си «читалищни смѣтки.» Делиянци рѣшихѫ и постановихѫ: между Катуница и Папазлии да се приготви засада: устроитель и началникъ на засадата да бѫде Антонъ Балтовъ. 20 души Перущяне и 10 души Делиянци ще дѣйствуватъ съ револвери и ками при плѣняваннето на трена. За тая цѣль се отпускатъ 20 лири турски отъ касата на Пловдивския комитетъ на Перущенския, за да купи на бѣднитѣ юнаци ками и други разни потрѣби.

Доволенъ отъ Боричане и Делиянци, Зографинътъ отпѫтува за Докумъ (Пазарджикъ). Докумци се изсмѣхѫ на Узуновата заповѣдь: да се устрояватъ засади по желѣзния пѫть.

— Какви засади сте ми тръгнѫли да тъкмите? Нема не знаете, че Левски е вече мъртъвъ: нанесената му рана въ Какринското ханче с подлютила и го умъртвила, — каза прѣдсѣд ельтъ на Докумци и помоли Зографина да с бщи това на Узунова и да го разубѣди отъ м ълта да урежда засади.

Зографинътъ бѣ увѣренъ отъ Делиянци, че Левски е още живъ и здравъ, и че въ София и Пловдивъ, между конашкитѣ първенци, се говорило често, какво слѣдъ като го осѫдѭтъ на смърть щѣли го проводѭтъ въ Цариградъ, за да го убѣсѭтъ. Ето защо Зографинътъ обвини Докумци въ нерѣшителность и сърдитъ се завърнѫ въ Атила.

Сяровъ съ нароченъ скороходецъ проводи писмо въ Хасково до Петра Берковски. Въ писмото си на кратко му съобщи взетото рѣшение по урежданието на засадитѣ и го помоли въ името на мѫченика Левски да отиде въ село Алмалии при инжинеритѣ чехи и отъ тѣхъ да узнае движението и бързината на треноветѣ между Пловдивъ — Одринъ, и на часа да съобщи по сѫщия скороходецъ сетнинитѣ отъ срѣщата си съ инжинеритѣ.

На 24 Януари Берковски и Михо Хаджи Иванчевъ Минчевъ посѣтихѫ село Алмалии; бѣхѫ любезни гости на инжинера Георги Прошекъ, началникъ на отдѣла, който подкачи и довърши линията между Каяджикъ и Хаджи-Елесъ. Прошекъ прие и испрати скѫпитѣ си гости по болярски. Берковски узна отъ Прошка, каквото му трѣбваше и на часа съобщи въ Атила на Сярова, по скороходеца, когото бѣ довелъ съ себе си въ село Алмалии.

Бѣлѣжка. Георги Прошекъ, тогава инже-неръ по строящия се желѣзенъ пѫть Одринъ—Плов-дивъ, днесь е пивоваръ въ столицата на свободна България. Въ една бесѣда, станѫла между него и на-ша милость, прѣзъ 1895 год. въ бюфета на „Дълб[illegible]ь

Зимникъ,“ върху засадитѣ на Узунова прѣзъ 1873 г. Прошекъ ни каза, че той отъ запитванията на Берковски се досѣтилъ като за какво го распитвалъ относително движението на треноветѣ, но не се рѣшилъ да му искаже догатката си. „Ако Берковски бѣ ми се открилъ като на приятель и като на чехъ, който не по-малко отъ българскитѣ патриоти желаехъ освобождението на България, азъ щѣхъ да дамъ слѣдния съвѣтъ на Узунова: само съ десеть въоржжени кавалеристи да плѣни трена и да освободи Левски, вслучай че го прѣкаратъ по желѣзницата. Щѣхъ да наредж работата така, щото двама души съ знамена въ ржка (сигнални знакове) да спржтъ трена, гдѣто поиска Узуновъ, безъ да може да се движе нито на прѣдъ, нито назадъ“.

На 26 Януари на желѣзнопжтната станция Червена-вода на линията Руссе — Варна трима господиновци озъртайки се шушнѣхж си нѣщо. Единъ отъ тѣхъ бѣ облѣченъ въ мундиръ, какъвто носжтъ чиновницитѣ по линията Руссе — Варна. Господинътъ въ мундира бѣ Георги Икономовъ, макасчия по желѣзницата, а другитѣ двама бѣхж Ради Ивановъ и Тома Кърджиевъ. И тримата сж отъ Кубратовото царство (Русчушкото съзаклетие). По писменната заповѣдь на Узунова тѣ урեждахж засада между Номуне-чифликъ (Образцовия чифликъ) и Червена-вода. Въ плѣняванието на трена ще дѣйствуватъ 20 души Червеноводци и десеть души Кубратовци. За началникъ на засадата е опредѣленъ Червеноводскиятъ кметъ, който е и прѣдсѣдатель на Червеноводското съзаклетие, състояще се отъ сто души отборъ юнаци.

Бѣлѣжки: а) Ради Ивановъ слѣдъ осво-

бодителната война нѣколко години на редъ заема високи длъжности по уреждането на нововъзроденета страна. Първѣмъ бѣше директоръ на телеграфитѣ и пощитѣ въ Княжество България, послѣ директоръ на „I-вото Българско пароходно дружество въ Варна“.

б) Георги Икономовъ прѣзъ 1876 година бѣ единъ отъ главатаритѣ на Срѣдногорското възстание. Заедно съ Панайота Воловъ загинѫ въ вълнитѣ на р. Янтра при село Бѣла.

б) Тома Карджиевъ, тогава, 1873 год. учитель въ Червена-вода, прѣзъ 1887 година, заедно съ майоритѣ Олимпий Пановъ и А. Узуновъ, биде застрѣленъ по причина на Февруарскитѣ смутове въ Руссе.

На 27 Януари по желѣзния пѫть между Каспичанъ — Шайтанджикъ (Руссе — Варна) нѣкой си господинъ се растъпкваше полека. Ту се навождаше, ту се исправѣше надъ желѣзата, като че ли имъ четѣше молитва, — правѣше опитъ надъ витлата, що свързватъ желѣзнитѣ прѫтове. Това бѣ Върбанъ Юрдановъ, единъ отъ стълповетѣ на съзаклетието Крумъ (Шуменското съзаклетие). Мѣсто на засадата Юрдановъ бѣ избралъ скалитѣ, що се намиратъ въ района на Кая-бюкъ. Въ плѣняването на трена ще дѣйствуватъ юнацитѣ отъ Дивъ-дѣдовското и Смедовското съзаклетие. Началникъ на юнацитѣ ще бѫде самъ Върбанъ Юрдановъ.

Бѣлѣжка. Прѣзъ 1875 год. Върбанъ Юрдановъ бѣ главатарь на възстаницитѣ отъ Червена-вода. Слѣдъ разбиванието на четата, той биде убитъ съ измама въ едно турско село. Слѣдъ освободителната война, братъ му Василь Юрдановъ прѣнесе коститѣ му въ Шуменъ. На мѣстото, дѣто е убитъ, днесъ стърчи скроменъ паметникъ, дигнѫтъ отъ семейство Юрданови въ честь на мѫченика за българската свобода.

Главната засада.

Ония отъ читателитѣ, които се имали високата честь да пжтуватъ по желѣзницата на Барона Хирша отъ Пловдивъ за Одринъ, забѣлѣжили сж че между станциитѣ Каяджикъ — Търново-Сейменъ желѣзницата минава прѣзъ една тѣсна и низка клисура, по дъното на която лжкатуши рѣка Марица. Линията върви по дѣсния брѣгъ на рѣката. Въ цѣлото продължение на низката и съ шубржци покрита клисура нигдѣ не е поставена кантонерка; — мѣсто тихо и сгодно за работенье. . . .

На 23 Януари въ казаната клисура се явихж двамина ловци-турци, въоржжени съ чифтета и придружени съ двѣ ловджиски кучета Палетата (кучета заечари) тичахж и джавкахж по заешкитѣ слѣди, оставени по ровкия снѣгъ. Зайчаритѣ джавкатъ, а ловцитѣ-турци, пѣшкомъ, на 20 крачки разстояние единъ отъ други, замислено вървжтъ край желѣзнитѣ релси. Високиятъ и плещестиятъ ловецъ, що вървѣше отзадъ, нѣколко пжти се наведе надъ релситѣ и дълго врѣме имъ чете нѣкаква си молитва. Съ восъкъ въ ржка той сне образитѣ на витлата, съ които се завитляватъ (забурмяватъ) релситѣ. Образитѣ на нѣколко витла, заедно съ восъка, влѣзохж въ една малка кутийка, приготвена нарочно за това. Кутийката съ восъчнитѣ отпечатъци отъ своя странна влѣзе въ ловджийската чанта на турчина. Турчинътъ, що откраднж образитѣ на витлата, бѣ чорбаджи Цвѣтковиятъ синъ;—оня, който съ калугерски

дрехи се измъкнѫ изъ Велико-Търново и заминѫ за Атила, да приготвя засади. Вториятъ, нисичкиятъ, набитичкиятъ съ мускули, турчинъ-ловецъ бѣ Бойчо Русевъ, отъ село Гюрюджии — единъ отъ най-вѣрнитѣ и прѣдани селяни на комитетското дѣло.

Бѣлѣжка. По поводъ Хасковското приключение, Русевъ биде осѫденъ на вѣчно заточение въ Деаръ-Бекиръ. Прѣзъ 1876 год. въ врѣме на голѣмото възстание, той избѣга отъ Деаръ-Бекиръ и благополучно пристигнѫ въ Букурещъ. Въ врѣме на освободителната война, той се записа въ опълчението въ редоветѣ на третя дружина. Въ боя при Стара-Загора Бойчо сложи коститѣ си за свободата на отечеството. Споредъ казванието на другаритѣ му опълченци, Русевъ Бойчо билъ умъртвенъ отъ турски щикъ при защитата на знамето.

Ловцитѣ-турци, слѣдъ като снехѫ образитѣ на витлата, и слѣдъ като убихѫ и нѣколко заяка, запѫтихѫ се за Търново-Сейменъ. Приношувахѫ въ Сейменъ, въ дома на Дойча Аладжовъ, прѣдсѣдатель на Сейменския комитетъ. На другия день ловцитѣ-турци, съ зайци на рамо, хванѫхѫ пѫтя за Стара-Загора.

Между Атилци се намѣри майсторъ желѣзарь, който по заповѣдь на Коля Ганчевъ изработи четире ключа по восъчнитѣ образци, донесени отъ Узунова.

На 27 Януари прѣзъ нощьта фенерче нѣ-
кво си, освѣти желѣзнитѣ релси, надъ които пр
нѣколко дни единъ турчинъ се наведе и на
сѫкъ отпечати образитѣ на витлата имъ. Фе
чето държи Бойчо Русевъ, а съ ключевитѣ

боти Узуновъ. Двѣ отъ витлата послушахѫ, развитлихѫ се, ала третото силно опорствуваше. Жилестата рѫка на Бойча пипнѫ ключа, завъртѣ го силно, бурмата исхвръкнѫ, Атанасъ ритнѫ съ кракъ, релситѣ се раздвоихѫ, съзаклетницитѣ се изгледахѫ радостно. Радостьта имъ бѣ велика, сърдца имъ затупкахѫ силно, очи имъ свѣтнѫхѫ отъ тържество. . .

— Свършено, Левски е свободенъ, — съ дѣтинска увѣреность каза Чорбаджи Цвѣтковиятъ синъ.

— Само дано го прѣкаратъ по тоя пѫть,— допълни бѫдѫщиятъ защитникъ на знамето при Стара-Загора.

Присторенитѣ турци раскопчихѫ два чифта релси. Можехѫ да раскопчѫтъ и шесть чифта и шеснадесеть, но нѣмаше нужда: сега се правѣше само прѣдварителенъ опитъ за изваждане на релситѣ.

Разкопченитѣ релси отново бѣхѫ закопчани. Ключовитѣ отново влѣзохѫ въ джеба на Атанаса. Фенерчето огаснѫ, съзаклетницитѣ ѣхнѫхѫ коньетѣ и хванѫхѫ пѫтя за село Джамбазето.

За сполучливото изливане на ключоветѣ Узуновъ заповѣда да се броѭтъ отъ комитетската каса петь лири турски на майстора-желѣзарь. Коле Ганчевъ повика желѣзаря и му съобщи заповѣдьта на Апостола.

— Благодарѭ за подаръка, ала не желаѭ да го приемѫ: комитетътъ има нужда отъ пари; азъ съмъ бѣденъ та съ пари не могѫ да го дарѭ, зато ва съ труда си ще помагамъ, когато той, комитетътъ, ме повика на работа, — каза чисто-

сърдечно прѣданиятъ отъ все сърдце на съзаклетието работникъ.

На 30 Януари Чорбаджи Цвѣтковиятъ синъ заповѣда нагласяваньето на четата, която ще плѣни трена между Каяджикъ и Търново-Сейменъ. Атилци приготвихѫ тридесетъ турски носии дрехи, нужни за прѣдрешванието на юнацитѣ. На 3 Февруари четата бѣ готова да дѣйствува; тя се състоеше исключително отъ кавалеристи: четирма отъ село Хайнито, трима отъ село Елхово, трима отъ село Махалата, двама отъ село Дервента (Змейово), четирма отъ село Арабаджиево, на чело съ попъ Минча Кѫневъ, трима отъ село Гюнюлии и четирма отъ село Гюрюджии, на чело съ Бойча Русевъ, петмина отъ Атила, на чело съ дѣда Никола Райновъ—Пантата. Съ главатаря наедно, чорбаджи Цвѣтковия синъ, всичко ставатъ 25 души конници.

Хаинчани и Елховци се настанихѫ въ Стара-Загора по домоветѣ на съзаклетницитѣ. Махленчани, Гюрюджийци и Гюнюлийци въ село Арабаджиево, въ качеството си на гости сватове, за сватуване, ужка, попъ Минчевата сестра.

По съвѣтитѣ на Ганчева, Узуновъ заповѣда да се напусне чирпанската засада между Хаджи-Елесъ и Папазлии, а Стою Филиповъ съ десеть души Боричани да отиде въ село Курбетито и тамъ да чака заповѣдьта му. Боричани се присъединихѫ къмъ Атилци. Сборниятъ пунктъ за дѣйствие бѣ селото Сейменъ.

Всичко бѣ готово. Чакаше се заповѣдь за тръгванье, но такава Узуновъ не даваше. Ги-

чината на това бѣ, че отъ София нѣмаше никакво извѣстие за откарванието на Левски въ Цариградъ. Пратениятъ отъ Търново нароченъ куриеръ въ София до 30 Януари не бѣ съобщилъ нищо, нито съ писмо, нито съ телеграмма. Това обстоятелство силно възмущаваше застжпника на Левски. Трѣбваше да се прати другъ куриеръ. Такъвъ се намѣри и се проводи на часа.

На 2 Февруари конникъ-пжтникъ излѣзе изъ Атила и хванж пжтя за Боричъ. Това бѣ Дончо Фесчията, младъ, пжргавъ, хубавъ и контешки облѣченъ момъкъ. Дончо отиваше въ Делиянъ да узнае, какъ стои, въобще, работата на Левски: скоро ли и кога ще го прѣкаратъ за Цариградъ. Ако Делиянци не знажтъ това, той ще отиде въ Докумъ, ако и Докумци не знажтъ, ще отиде чакъ въ Романъ (София) и отъ тамъ ще телеграфира:

Стара-Загора. Кундураджи Никола (Ганчевъ) Кюселето е скжпо.

Подписъ Фесчи.

Значи: Левски е обѣсенъ.

Или: «Пращамъ ти тия дни заржчаната стока».

Значи: Левски ще бжде откаранъ за Цариградъ въ еди кой си день.

Чорбаджи Цвѣтковиятъ синъ и дѣдо Никола антата отъ 7 Февруари почнжхж да сновжтъ нощно ›ѣме, ту до село Арабаджиево, ту до Стара-›гора. Наставлявахж, насърдчавахж, опжтвахж

дошлитѣ отъ селата съзаклетници въ онова, което прѣдстоеше да се върши при заробванието на трена и освобождението на Левски.

Стою Филиповъ (Пощата) не стърпѣ въ с. Курбетито, прѣскочи въ с. Арабаджиево да види какъ стои работата. Заповѣда му се да отведе другаритѣ си въ село Опанъ и тамъ да чака втора заповѣдь.

8 Февруари, день снѣжно-дъждовенъ е; калъ до колѣнѣ, снѣгъ до глезени, небето е покрито съ пепеляви облаци.... Въ село Арабаджиево, въ дома на попъ Минча Кѫневъ, на скромната попска трапеза весело разговарятъ: главатарьтъ на главната засада, дѣдо Никола Пантата, Бойчо Руссевъ и попъ Минчо, домовладиката. Узуновъ, който знаеше на пръсти историята на грънкото освобождение, съ въсхищение расказва на сътрапезницитѣ си, какъ една шепа бунтовници направили засада, прѣчакали цѣлъ турски табуръ (дружина), разбили го, плѣнили го и го откарали въ гората.... Кучетата на попъ Минча залахѫ, пѫтникъ-конникъ, обвитъ съ мушама, отседнѫ на двора и попита за попъ Минча. Нечаканиятъ гостенинъ бѣ Коле Ганчевъ, прѣдсѣдательтъ на Старо-Загорския комитетъ.

Желтъ-зеленъ Ганчевъ влезнѫ въ стаята, дѣ бѣсѣдвахѫ устроителитѣ на засадата. Жалномилно ги изгледа той, стиснѫ Узунова за рѫкат[о] и му каза:

— Левски е убѣсенъ, ти да си живъ. На чети телеграммата отъ Донча...

Узуновъ приблѣднѣ, залитнѫ; свѣтъ му

завъртѣ.... «Левски е обѣсенъ, да живѣе свободата» — каза Узуновъ и захвърли телеграммата.

Грозната новина внесе силно смущение въ дома на попъ Минча. Попъ Минчо скокнѫ, като ожиленъ, дръпнѫ Евангелието отъ иконостаса, жежко разцалува «распетието» и съ сълзи на очи каза: «Боже, помогни на България да се оттърве отъ рѫцѣтѣ на турчина».....

Дѣдо Никола, растреперанъ като листъ, цалуна Евангелието и въ името на Спасителя се закълна да отплати за смъртьта на Левски съ тримата си юначни синове *).

Бойчо Русевъ плака, като дѣте.....

Узуновъ распуснѫ четата. Отбранитѣ юнаци, нажалени, съ сълзи на очи, се завърнѫхѫ по домоветѣ си.

Попъ Минчо отслужи панахида за «упокоение души великаго мѫченика дякона Игнатия».

Нажаленъ, до земя наведенъ, Узуновъ напуснѫ село Арабаджиево, отпѫтува за Атила. Останови се за нѣколко дни въ дома на дѣда Никола.

Ключоветѣ, съ които расклопихѫ релситѣ, бидохѫ захвърлени на «църковния таванъ» въ село Арабаджиево, а турскитѣ дрехи, въ които щѣхѫ да се прѣдрешѫтъ юнацитѣ, изпогнихѫ по ...ванитѣ и хамбаритѣ на Атилци.

По желанието на чорбаджи Цвѣтковия синъ

*) Дѣдо Никола въ врѣме на Старо-Загорското възстание 75 год. пръвъ излѣзе на Чадъръ-могила съ тримата си сине, и останѫ послѣденъ при распръскванието на възстаницитѣ.

въ Атила, Боричъ, Делиянъ, Докумъ, Сливенъ, тайно, между съзаклетниците, се отслужи панахида «за упокоение души великаго мжченика Василя Левски». Въ Атила, въ време на панахидата, свещенодействува попъ Еню отъ Гюнюлийската Махала.

Узуновъ застжпи мѣстото на Левски.

Безбройнитѣ затваряния, произведени отъ турскитѣ власти, въ Орханийско, Тетевенско и Софийско. (глед. втор. книж. второ издание «Минжлото» стр. 135—191) изпоплашихж до дънъ душа съзаклетницитѣ въ Западна България; а улавянието на Левски отъ Ловчанскитѣ власти въ Какринското ханче (гледай биографията на Василя Левски, второ издание, отъ Ст. Заимовъ) зашемеди съзаклетницитѣ въ Источна и Южна България, ала опитванието на Узунова да освободи народния Апостолъ отъ турски ржцѣ—устрояванието на засади по желѣзнитѣ линии Руссе-Варна и Пловдивъ-Одринъ — свѣсти и одързости послѣднитѣ.

На 6 Февруари, 1873 год. Левски, дяконътъ увиснж на турската бѣсилка. Трупътъ му, безъ всѣкакви черковни обреди и почести, затътрихж въ старитѣ Софийски гробища, що се намиржтъ на пжтя*) между село Подуене и джамията «Света София». Новината за убѣсванието на Левск' телеграфически се донесе въ Стара-Загора. И: Атила скороходци разнесохж грозната нови

*) Старитѣ Софийски гробища сега се намиржтъ въ ог дата на Княжеския конвой; служжтъ му за разни нужди.

между съзаклетницитѣ отъ двѣтѣ страни на Балкана. Фактътъ на убѣсванието бѣ грозенъ, поразителенъ и внушителенъ; съзаклетницитѣ въ Источна и Южна България изтръпнѫхѫ, сгушихѫ се до земя, умърлушихѫ се и се замислихѫ всѣки за собствената си сѫдба. Слѣдъ смъртьта на Левски българското революционно съзаклетие приличаше на разбита войска.

Чорбаджи Цвѣтковиятъ синъ се тури на чело на тази разбита войска, станѫ главнокомандуѭщъ на изтръпнѫлитѣ отъ страхъ и умърлушенитѣ отъ скърбь съзаклетници — тури се на чело на общето съзаклетие, зае мѣстото на Левски и рѣши да закрѣпи оцѣлѣлитѣ отъ Араба-Конашката поразия комитети, да устрои нови, та отъ двѣтѣ страни на Балкана да сгѫсти мрѣжата на тайнитѣ дружини.

Прѣдъ замѣстника на Левски, прѣиспълненъ отъ излишна енергия, се исправихѫ нѣколко тежки въпроси, които искахѫ отъ самаго него своето разрѣшение.

Първия въпросъ бѣ: Да се намѣри ново срѣдище на съзаклетието въ Българско, защото старото, Ловечъ, бѣ унищожено отъ Араба-Конашката поразия.

Наслѣдникътъ набързо разрѣши въпроса за новото срѣдище на съзаклетието въ Българско. Той избра за такъво Стара-Загора — Атила — защото между редоветѣ на Старо-Загорскитѣ млади имаше най-много и яко привързани момци къмъ дѣлото на революцията.

Вториятъ въпросъ бѣ: Паднѫлиятъ,

вслѣдствие Араба-Конашката пораэия, духъ на съзаклетницитѣ да се подигне на нужната революционна висота. Този въпросъ Узуновъ разрѣши съ распращанието на «окрѫжна записка» до прѣдсѣдателитѣ на оцѣлѣлитѣ комитети. Записката бѣ кѫса по съдържание, но прѣиспълнена отъ чувството на високъ патриотизъмъ. Тя насърдчи обезсърдченитѣ, зарадва умърлушенитѣ, исправи сгушенитѣ, успокои обезспокоенитѣ. Отвсѣкждѣ, дѣто бѣ стигнѫла записката, се получихѫ благоприятни отговори.

Бѣлѣжка. „Окрѫжната записка“ дойде и въ Хасково; пишущиятъ тия редове нѣколко пѫти наредъ ѭ чете на гласъ на Петра Берковски. Берковски искаше по стила на записката да разбере бунтовническата сила“ на новия Апостолъ, замѣстникътъ на Левски; ето защо той караше Звукаря да му чете на гласъ „окрѫжната записка“ на Узунова. Слѣдъ освобождението потърсихме записката у мнозина приятели, стоящи (тогава) на чело на комитетитѣ въ Тракия, но у никого не ѭ намѣрихме: по причина на мѫтнитѣ врѣмена тѣ ѭ изгорили заедно съ другитѣ комитетски книжа.

Третиятъ въпросъ бѣ: Трѣбва ли да се спрѫтъ политическитѣ обири и убийства, т. е., трѣбва ли да се тури точка на тайния, черния терроръ, употрѣбяванъ отъ Левски и Общи като срѣдство за сплашвание противницитѣ на комитета?

На тоя, отъ голѣма важность за дѣлото, въпросъ, наслѣдникътъ на Левски отговори положително. Узуновъ рѣши да продължи черни терроръ, практикуванъ отъ неговитѣ прѣдшественици (Ангелъ Кънчевъ, Общи и Левски) и чрѣ

него да накара всички да треперятъ прѣдъ тайната му власть, дадена нему отъ нѣкъкви си тайнственни небесни сили.

— Само чрѣзъ террорътъ ще накараме мало и голѣмо, турско и българско, да ни уважава, да ни почита и да се бои отъ насъ — казваше Узуновъ на Коля Ганчевъ, когато послѣдниятъ го съвѣтваше да не се употрѣбляватъ за напрѣдъ политически убийства и обири.

— Убийте го, на парчета го нарѣжете, въ дракитѣ го захвърлѣте — заповѣдваше Узуновъ на Бойча Русевъ, когато послѣдния му се оплакваше, че единъ отъ селскитѣ първенци на село Гюрюджии отказалъ да приеме расписката на комитета и се заканилъ да обади на властьта въ Стара-Загора.

Четвъртиятъ въпросъ бѣ: Да се свикатъ ли първенцитѣ отъ частнитѣ комитети на общо събрание за разрѣшение на извѣстни въпроси, или пъкъ наслѣдникътъ самъ да си ги разрѣши и чрѣзъ заповѣдь да ги наложи на частнитѣ градски и селски комитети? И прѣди да тръгне по градове и села, да ревизира и урежда частнитѣ комитети, въ качеството си на главенъ Апостолъ, не трѣбва ли да има **пълномощно** дадено нему отъ едно общо събрание на комитетскитѣ прѣдставители?

На горнитѣ два въпроса Узуновъ отговори с заповѣдь до прѣдсѣдателитѣ на частнитѣ м. б р. комитети отъ двѣтѣ страни на Балкана, да I водятъ пратеници за общото събрание, което

ще стане на 19 февруари въ Стара-Загора. На заповѣдьта се отзовахѫ само частнитѣ комитети отъ Южна България; отъ Сѣверна България на поканата се отзова само Търновския комитетъ, пратеникъ на който бѣ Иванчо Хаджи Димитровъ. Останѫлитѣ комитети на сѣверъ отъ Балкана, мълчахѫ, види се, че тѣ се намирахѫ още подъ гнета на страха, що имъ зададе Араба-Конашката поразия и убѣсването на Левски.

На 19 Февруари испратенитѣ делегати на частнитѣ комитети се намирахѫ вече въ Стара-Загора. Засѣдавахѫ ту въ хана на Георгя Хаджи Дечевъ, ту въ сапунджийницата на Христя Сяровъ. Прѣдсѣдатель на «тайното комитетско събрание» бѣ Чорбаджи Цвѣтковиятъ синъ. Пратеницитѣ взехѫ слѣднитѣ по-главни рѣшения: а) въпрѣки станѫлата печална случка съ комитетското дѣло въ Орханийско, Тетевенско и Софийско, тайнитѣ комитети трѣбва да се застѫпѭтъ по-живо за успѣха на освободителното дѣло; б) политическитѣ убийства и обири да се вършѭтъ отъ тайнитѣ агенти на комитета, ако нуждата го изиска; в) проповѣдьта за бунтъ да се усили между селянитѣ. За поддържание на дѣлото да се расхвърли на заможнитѣ съзаклетници даждие равно на «царската давнина» що плащѭтъ на бирници и на конашки натрапници. Това даждие да носи лъжовното име: «милостиня за светата обитель Иванъ Рилски»; г) изъ между най-юначнитѣ съзаклетници да се избержтъ хора, отъ които да се образуватъ нѣколко «тайни чети» за произвеждание терроръ

надъ ония конашки аги и чорбаджии, които се опитжтъ да посегнжтъ върху дѣлото на комитета; д) да се даде Ат. Цв. Узунову **пълномощно** отъ името на общото събрание, въ удостовѣрение на това, че той се натоварва съ главното управление на т. б. р. комитетъ въ Тракия, Дунавска и Западна България и въ Македония.

На 25 Февруари пратеницитѣ напуснжхж Атила, занесохж на другаритѣ си съзаклетници най-приятни и насърдчителни новини. Живакътъ у топломѣра на революционния духъ се покачи нагорѣ нѣколко градуса. . . .

Петиятъ въпросъ бѣ: Кои измежду тракийскитѣ съзаклетници трѣбва да се вземжтъ за помощници-апостоли на главния апостолъ?

— «Ония, които безусловно вѣрватъ въ успѣха на дѣлото и които кръстосватъ между села и градове било по своя работа, било като официални служители на народа» — отговори Узуновъ на дадения нему отъ тежко сложившитѣ се обстоятелства за дѣлото въпросъ.

За помощници-апостоли Узуновъ избра слѣднитѣ лица: Георги Данчевъ Зографинътъ, Христо Сяровъ, Попъ Минчо Кжневъ, Бойчо Руссевъ, Даскалъ Киро Катрофиловъ и Дяконъ Викенти.

Зографинътъ ходѣше по монастири, по се а и градове църкви да «зографисва» и шепнѣ ше на българскитѣ младежи тия сладки думи: «Т рското царство ще падне, на мѣстото му ще из стне българско... Момчета, стѣгайте старитѣ ба и опинци»!

Христо Сяровъ разнасяше по панаири, по градове и села «нова мода сапуни» и проповѣдваше «нова мода идеи» — «свободата не ще екзархъ, иска Караджата» (Думи на Л. Каравеловъ). Прѣди да бѫде «нова мода сапунджия» Сяровъ, както казахме по-напрѣдъ, по едно врѣме бѣ селски учитель, сетнѣ легионеръ въ Бѣлградъ, послѣ ученикъ въ Прага. Въ длъжностьта си селски учитель, той бѣ спечелилъ сърдцата на селянитѣ въ Старо-Загорско и Ново-Загорско, а слѣдъ завръщанието си отъ Чехско станѫ най-горещъ проповѣдникъ на революцията. Свободната му, проста, наивна и обѣдителна рѣчь бѣ рѣдкость въ тогавашно врѣме между проповѣдницитѣ на политическата независимость. Проститѣ му и откровени обноски съ селянитѣ, готовностьта му да сподѣли и съ найбѣдния послѣдния си залъкъ, всичко туй му даваше пълната възможность да бѫде близъкъ до сърдцето на простия и скритъ въ душата си българинъ. Сяровъ бѣ въ пълната смисълъ на думата «български демократъ», или казано по нашему бѣ «ръженъ хлѣбъ», достѫпенъ за сиромашьта. «Чистиятъ бѣлъ пазарски хлѣбъ», казано по нашему, това сѫ челебиитѣ отъ владишкитѣ и хюкюматски конаци.

Попъ Минчо Кѫневъ, селянинъ, селски попъ отъ село Арабаджиево, който лѣга и става съ селянитѣ, който имъ «кръщава», «опява» и «свети вода» — е грубъ въ обноскитѣ си, застрашителенъ въ движенията си, строгъ въ думитѣ си спрѣмо паството си. Ако нѣкой отъ стадото гу

се откаже да приеме доброволно «новата вѣра» той му показва подъ джубето си револвера.

— Ако ти понася не ставай бунтовникъ — казва той на всѣки отъ ония селяни, които съ мънкания отхвърлятъ поканата му, и имъ показва подарения нему отъ Коля Ганчевъ револверъ.

Попъ Минчо е назначенъ отъ Старо-Загорския църковно-училищенъ съвѣтъ за училищенъ надзирателъ (единъ видъ училищенъ инспекторъ) на нѣколко села отъ Старо-Загорската околия, съсѣдни и околни на село Арабаджиево. Надзирателската си длъжность попъ Минчо испълнява съ излишъкъ отъ енергия. Селскитѣ учители до единъ му сж въ ржката; чрѣзъ тѣхъ той внася смутъ въ страната.

Бойчо Руссевъ е младъ, здравъ, пжргавъ и умствено развитъ селянинъ; при това е богатъ и съ добро име прѣдъ селянитѣ отъ околнитѣ села на родното му село Гюрюджии. Той е скроменъ, простъ и тихъ въ обноскитѣ си, внимателенъ е къмъ просбитѣ на нуждающитѣ се отъ богатството му. Раздава пари безъ лихва и безъ записъ на ония отъ съселянитѣ си, които сж членове на тайния комитетъ въ село Гюрюджии. Прѣзъ годината нѣколко пжти скита по селата въ Старо-Загорско и Търново-Сейменско за покупка на едъръ и дребенъ добитъкъ. Има и добрѣ уредено селско домакинство; работи съ нѣколко орала; нивитѣ му и лозята му сж добрѣ обработени, а ливадитѣ му — да се не нагледашъ, дѣто се рѣкло.

Дяконъ Викенти е таксиотинъ на Българския монастирь при село Арапово, находящи се близо до града на «Лангеритѣ». Той е младъ, хубавецъ, разговорливъ, симпатиченъ, енергиченъ и рѣшителенъ монахъ. Искрененъ закрилникъ е на онеправданитѣ. Постояно скита по градове и села между Родопитѣ и Стара планина, та събира помощи за Араповския монастирь. Въоръженъ е съ два револвера и съ черкезка кама; открито проповѣдва на селянитѣ Евангелски моралъ, и тайно имъ шепне за «второто пришествие» на българското царство.

Савва Катрафиловъ е распопенъ попъ, пристрастенъ проповѣдникъ на православието; испроводенъ е отъ Екзархията въ село Меричлери (Чирпанска околия) да се бори съ протестантитѣ. Свършилъ е Бѣлградската духовна семинария. Той е искусенъ църковенъ ораторъ. Страшенъ е на «каефетъ» (осанка), енергиченъ е въ думи, грубъ въ обноски, дързакъ въ постѫпки, сърдитъ е на цѣлия свѣтъ. Явно проповѣдва православие, а тайно сѣе духа на революцията.

Бѣлѣжка. Савва Катрафиловъ е онзи сѫщия распопенъ попъ, който съ револверъ въ рѫка стоеше надъ главата на матроса, управляващъ кормилото на парохода „Радецки,“ съ който пароходъ четата на Ботева се прѣхвърли отъ ромѫнския на българския брѣгъ. По разказитѣ на очевидци (Савва Пеневъ, Н. Т. Обрѣтеновъ, Иваница Данчевъ, другари на Ботева), при първия моментъ на завладаването на „Радецки“ отъ възстаницитѣ, Катрафиловъ отнелъ кормилото на парохода отъ рѫцѣтѣ на матроса и около половинъ часъ самъ го е направлявалъ. При приближаването на парохода до „Козлодуйския брѣгъ“ Ка-

филовъ повѣрилъ кормилото на матроса, като се изправилъ надъ главата му съ запрѣгнжтъ револверъ въ ржка.

Това сж то избранитѣ отъ Узунова помощници-апостоли, въ ржцѣтѣ на които повѣри честьта и успѣха на тракийскитѣ тайни български рев. комитети.

Избраницитѣ бѣхж повикани единъ по единъ въ Стара-Загора и въ дома на дѣда Никола Пан тата имъ се дадохж нужнитѣ опжтвания относително съставяньето на тайнитѣ селски комитети.

Избраницитѣ, зарадвани отъ великата честь, която имъ се направи отъ главния апостолъ на комитетската организация, радостно тръгнжхж между народа да прокарватъ въ коравата и робска душа на българина-селянинъ мисъльта за политическа свобода. . . .

Узуновъ тържествуваше като виждаше съ каква самоотвърженость помощницитѣ му се запжтихж по села и селца да проповѣдватъ правда и свобода.

Наслѣдникътъ на Левски насочи изцѣло вниманието си върху проповѣдванието на бунта между селската масса. Градското население той захвърли на страна, едно като неблагонадежденъ елементъ, друго като елементъ, който нѣма нужда отъ атакуване съ тайна комитетска проповѣдь — самъ бѣ достатъчно пробуденъ въ духа на с ободата, но му липсваше дързость да се за- с кпи за неж съ оржжие въ ржка.

— Градскитѣ контета съ накревенитѣ фесч га и прѣщвъкнжтитѣ щивалки за бунтъ ги не б а: дай имъ ти тѣмъ расходки, гощавки, чап-

кънлъци по банитѣ и хамамитѣ, виждъ отъ това тѣ разбиратъ много добрѣ. Майстори сж тѣ на день по двадесеть пжти да се влюбватъ и разлюбватъ и по цѣли нощи да пиянствоватъ, ала за дѣлото съвсѣмъ ги не бива, — казваше Узуновъ на Коля Ганчевъ, когато послѣдния му искаше обяснение за дѣто е изоставилъ на страна градскитѣ младежи, а всецѣло се е прѣдалъ на селската масса.

— Градскитѣ младежи по дявола! Дайте ми селянитѣ: въ тѣхъ азъ вѣрвамъ, тѣмъ се кланямъ, тѣ сж които на първъ позивъ ще да тръгнжтъ подъ знамето на свободата, — казваше Узуновъ на приближенитѣ си, като ги увѣряваше въ благонадежностьта на селянитѣ и халтавостьта на градскитѣ младежи.

Дѣдо Никола Райновъ и попъ Еню отъ село Гюнюлийската махала изявихж сами желание да бждятъ помощници на Апостола.

— Много добрѣ, земѣте си кръста на рамо и тръгнѣте между народа на проповѣдь Божия,— отговори Узуновъ на желаящитѣ, като потупка по рамото дѣдо Никола, а цалуна ржка на стария свещеникъ.

Узуновъ самъ тръгнж на тайна проповѣдь между селянитѣ. Нощемъ влазяше, нощемъ излазяше изъ селата. Селянитѣ го посрѣщахж и испращахж съ отворени обятия. Неговата дума за тѣхъ бѣ нѣщо повече отъ законъ, а самъ т[illegible] бѣ за тѣхъ нѣщо повече отъ висша власть! . .

Всичко повидимому тръгнж на добро. Меж[illegible] селянитѣ отъ Старо-Загорско и Чирпанско на[illegible] нж да се шушука «нѣщо си», а това «нѣщо [illegible]

не бѣ друго освѣнъ мисъльта: «за да стане българско, турската царщина трѣбва да падне»....

Така стоеше тракийското съзаклетие когато истече мѣсецъ априли и настжпи мѣсецъ май —така стоеше то, когато Узуновъ по собствена и чужда грѣшка паднж въ ржцѣтѣ на хасковскитѣ турски власти.

ГЛАВА ТРЕТЯ.

Кратка история на чирпанското съзаклетие.

Прѣзъ 1867 г., мѣсецъ августъ, въ града Чирпанъ, по пловдивското шосе, влѣзе текъ бричка. Бричката бѣ натоварена съ сандъци и женски джунджурии. Тя се спрѣ прѣдъ «Синьето школо», що е въ Долнята махала. Изъ бричката слѣзохж двѣ калугерки, бѣли-червени като кюстендилски ябълки. Това бѣхж всеизвѣстнитѣ на врѣмето си «Сестри во Христѣ» Евпраксия и Христина — калугерки отъ Сопотския женски монастирь — двѣ едноутробни сестри, прочути съ физическата си хубость и патриотическитѣ си дѣла. Скитатъ се тѣ по градове и села съ просвѣтителна и бунтовническа цѣль. Дошли сж въ Чирпанъ тая година съ «просвѣтителна цѣль»: чирпанското училищно настоятелство ги е условило за учител и, двѣтѣ сестри за двѣ хиляди гроша год пно възнаграждение. Чирпанци бѣхж рѣшили да ъворжтъ «дѣвическо училище» и то знайте

ли защо? Защото Старо-Загорци иматъ «дѣвическо училище», а Чирпанци не искатъ да бждатъ по-долу отъ тѣхъ.

Сестритѣ «во Христѣ» въ качеството си на чирпански просвѣтителки се остановихж въ «Синьето школо», дѣто имъ бѣ дадена една стая за жилище. Учителкитѣ-калугерки заловихж обучението отъ «а, бе, ве, ге, де» по Ланкастерската метода. Долниятъ етажъ на «Синьето школо», влаженъ, мраченъ, мръсенъ се обърнж въ «чирпанско дѣвическо училище». Момичетата на чирпанскитѣ първенци-богаташи и отъ срѣдня ржка търговци напълнихж тъмнитѣ и мръсни стаи на «Синьето школо».

Въ продължение на година врѣме калугерката Христина нареди горѣ-долѣ добрѣ «чирпанското дѣвическо училище» и успѣ да спечели сърдцата и на ученичкитѣ си и на майкитѣ имъ. Христина станж единъ видъ ржководителка и умствена срѣда за чирпанскитѣ чорбаджийки и еснафлийки. Край ученичкитѣ си и майкитѣ имъ тя се запозна съ братята имъ и бащитѣ имъ. Съ физическата си хубость и пъргавия си умъ тя прикова върху себе си вниманието и на мжжетѣ въ Чирпанъ. Младежитѣ почнжхж да се отнасятъ съ висока почесть къмъ учителката Христина. Тя не закъснѣ да се въсползова отъ положението си и да пришепне на нѣколко отъ своитѣ младежи-почитатели мислитѣ на Левски: «младежитѣ трѣбва да си устроютъ патриотически дружини, а не да се скитатъ по кафенета и механи».

Прѣзъ 1868 год., мѣсецъ септември, днь

вторникъ бѣ, Христина расказваше на ученичкитѣ за «Сътворението на свѣта», Евпраксия чистѣше лукъ за ѣстието, а въ двора на «Синьето школо» влѣзе господинъ нѣкой си, пѫтникъ отъ далечни мѣста. Пѫтникътъ бѣ облѣченъ спретнѫто въ шаечни дрехи, кроени и шити ала-франга. Той бѣ на ръстъ срѣдень, съ широки плещи и синкави очи. Евпраксия позна прѣдрешения пѫтникъ, трепнѫ отъ радость, истърва ножа отъ рѫката си, затече се при Христина и развълнувано ѝ пришепнѫ: «дяконътъ дойде».

Гостенинътъ на «Синьето школо» бѣ Василь Левски.

Скромната учителска стая, която бѣ и жилище на сестритѣ-калугерки, се удостои да приеме подъ низкия си таванъ организатора на б. т. р. комитети.

Христина, лѣля на Левски, горещо цалунѫ сестриника си по набръчканото му чело и му исчете нѣкаква молитва, за да го пази Богъ отъ всѣкакви напасти.

Христина и Евпраксия отдавна се замѣсени въ дѣлата и проповѣдитѣ на дякона Игнатия — Василь Левски. Водѭтъ съ него редовно прѣписка. Прѣди мѣсецъ той бѣ имъ писалъ, че ще посѣти града Чирпанъ съ единствената цѣль, да състави таенъ комитетъ отъ чирпанскитѣ младежи.

— Има ли тукъ хора, на които може да се обади и повѣри тайната на нашето свето дѣло,— попита гостенинътъ калугеркитѣ-просвѣтителки.

—Има нѣколко младежи на които може да се повѣри дѣлото. Единъ отъ тѣхъ е главниятъ

учитель на «Синьето школо», — отговори Христина и съ пръсть показа училищната стая, въ която живѣеше учительтъ Сребрю Пеневъ Стойновски.

Стойновски е единъ отъ многото ученици на Якима Груевъ, прочутъ на врѣмето си български просвѣтитель, които ученици бѣхѫ се распръснѫли по градове и паланки да разнасѭтъ между народа просвѣта. Чудна работа: учительтъ Якимъ Груевъ, по въпроса на освобождението, строго се придържаше въ принципитѣ на еволюцията, а ученицитѣ му, сѣкашъ на пукъ на учителя си, почти всички бѣхѫ революционери. Види се, духътъ на свободата да имаше тайни агенти въ учебнитѣ стаи на «даскалъ Якимовото школо». Тия тайни агенти бѣхѫ: Горскиятъ пѫтникъ на Г. Раковски, разни «Гусли» и «Прѣпорци», издавани въ Ромѫния и Сърбия. (Между ученицитѣ на Груева, скришомъ, съ нѣкаква си завѣтна тайнственость, обикаляше тогавашната бунтовническа литература: вѣстници, брошури, бунтовнически пѣснопойки, календарчета и горски пѫтници). Распространитель на тая литература между ученицитѣ на даскалъ Якима бѣ Недко Танановъ, въ съдружие съ Георги Тилевъ.

Бѣлѣжка. Танановъ и Тилевъ държахѫ въ Пловдивъ тютюнджийски дюкянъ, който служеше за свърталище на пловдивската учаща се младежь. Днесь Тилевъ е протосингелъ при софийската митрополи . Стойновски бѣ единъ отъ постояннитѣ посѣтители ι Танановия тютюнджийски дюкянъ.

Стойновски живѣе въ една отъ училищни

стаи, въ горния етажъ, на «Синьото школо». Въ сѫщото здание, въ друга стая, на долния етажъ, живѣѭтъ сестритѣ-калугерици. Като другари по учебното дѣло и съмисленици на Раковски, тѣ живѣѭтъ единъ благатъкъ приятелски животъ. Чирпанци и чирпанлийки имъ завиждахѫ на добрия приятелски животъ. Отъ завистъ нѣкои голѣмкини-клюкарки, бѣхѫ пуснѫли между високото чирпанско общество мръсната клюка, че даскалъ Сребрю се люби съ учителкитѣ-калугерки.

Евпраксия приготви богата вечеря за скѫпия гость на чирпанското «Синье школьо». На вечерята бѣ поканенъ даскалъ Сребрю. Христина запозна Левски съ Стойновски. Отъ първа покана Сребрю прие да бѫде човѣкъ на т. б. р. комитетъ. Чрѣзъ него Левски се запозна съ най-виднитѣ чирпански младежи, синове на първитѣ богаташи и конашки чорбаджии. И така, първиятъ човѣкъ въ Чирпанъ, комуто се обади Левски, бѣ Сребрю Стойновски; вториятъ бѣ Георги Данчевъ Зографинътъ, прѣдставенъ на Левски отъ Стойновски. Зографинътъ отъ своя страна прѣдстави на Левски хаджи попъ Димитра, владишки замѣстникъ и официаленъ прѣдставитель на чирпанскитѣ българи прѣдъ чирпанския турски конакъ. Хаджи попъ прѣдстави на Левски учителя Янка Кочевъ, тогава най-учения човѣкъ въ чирпанската кааза, високо почитанъ отъ чирпанскитѣ бегове и агалари за дълбокото му учение и искусното му владение турския книжовенъ езикъ. Даскалъ Янко Кочевъ отъ своя страна за-

позна Левски съ **Михалакя** хаджи Стамовъ, синъ на първия чирпански богаташъ и първи чирпански конашки чорбаджия. На третия день отъ запознаваньето си Левски свика въ кѫщата на Зографина новитѣ си сѫратници на съвѣщание. Кроихѫ-раскрояваxѫ, шихѫ-распаряхѫ плана за първоначалното уреждание на чирпанското сѫзаклетие и рѣшихѫ да турѭтъ на чело на чирпанското сѫзаклетие прочутия на врѣмето си въ Чирпанъ конашки чорбаджия **Хаджи Данча**. На чело съ даскалъ Янка, най-близкиятъ и сърдеченъ приятель на хаджи Данча, първитѣ чирпански сѫзаклетници се запѫтихѫ за дома на конашкия чорбаджия. Левски, въ качеството си купувачъ на жито, продавачъ на шаеци, окрѫженъ отъ новитѣ си съмисленици, се яви въ кѫщата на хаджи Данча. Това бѣ сутриньта, слѣдъ черковния отпускъ, въ единъ празниченъ день. Слѣдъ сладкото и кафето, даскалъ Янко сладкодумно разясни на хаджи Данча цѣльта на посѣщението и му прѣдстави Апостола на Българската свобода. Хаджията опули очи, отвори уста, за минута се вкамени; слѣдъ това, като опаренъ, хрипнѫ, затвори съ ключъ вратата на стаята, спуснѫ перцетата на прозорцитѣ, надзърнѫ прѣзъ дупката на ключалката, да се увѣри нѣма ли чужди хора въ ходника, и прѣжълтѣлъ, прѣблѣднѣлъ, седнѫ въ единъ кѫтъ на приемната стая.

— Даскале, страшни, много страшни работи ми говорите! . . . Видѣ ли ви нѣкой, като влѣзохте въ дома ми? Боже, Господи, азъ съмъ изгубенъ

човѣкъ! . . Ако се научи Саидъ-ага, че въ кѫщата ми е стѫпилъ раздякоиениятъ дяконъ, когото заптиитѣ отдавна търсѭтъ, за да го обѣсѭтъ, то азъ вмѣсто него ще бѫдѫ обѣсенъ на конашката върба! . . каза Хаджи Данчо и помоли гоститѣ си по-скоро да напуснѫтъ кѫщата му.

Въ отговоръ на Хаджи Данчевата молба даскалъ Янко поиска мастика, послужи гоститѣ гътнѫ и той нѣколко чашки, испѣ на хаджията едно турско «маане,» отведе другаритѣ си въ богатата кѫща на дѣда си, нахрани ги, напои ги по болярски, подари имъ по единъ екземпляръ отъ «Словосъчинението си» и съ благи думи ги испроводи чакъ до вънкашната порта. Махлата се научи, че него день даскалъ Янко гощавалъ първия таксилдаринъ на Гюмюшъ-Гердана отъ Пловдивъ.

Хаджи Данчо бѣ пръвъ конашки чорбаджия —бѣ десното ухо на Сайдъ-ага Змията, а Саидъ-ага бѣ единъ видъ султанъ на Чирпанската кааза. При това Саидъ-ага бѣ жестокъ, подълъ, хитъръ и въ коститѣ си развратенъ тиранинъ. Той коли, той бѣси и турци и българи въ Чирпанско. Каймакамитѣ въ Чирпанъ той качва той сваля отъ управителското кресло. Хаджи Данчо бѣ ухо за Сайда Змията, а Саидъ бѣ око за Хаджията, чрѣзъ което той виждаше надалече и силно; — та думата му, подкрѣпена отъ Саида, се слушаше и по-далечъ отъ Чирпанъ, когато Хаджията посѣщаваше нѣкои административни центрове по частни и и общински сѫдебни-расправи.

Такъво положение заемаше прѣдъ конака

Хаджи Данчо, когато Левски му се прѣдстави и го покани да вземе участие въ освободителното дѣло.

Хаджи Данчо не прѣдаде Левски въ ржцѣтѣ на турскитѣ власти. Това му прави голѣма честь.

Бѣлѣжка. Слѣдъ тридесеть години, отъ деня на срѣщата съ Левски, ние поговорихме съ дѣда Хаджия (прѣзъ 1897 год.) за направената нему визита отъ Стойновски, Кочевъ и дяконъ Левски. Дѣдо Хаджия се поогледа на самъ на тамъ, види се да го не чуе нѣкой другъ освѣнъ насъ, и ни пришепнж: „отъ страхъ щѣхъ да умрж като ми казахж, че търговецътъ на жито е дяконъ Левски."

Въ продължение на нѣколко дни Левски нареди «тайна патриотическа дружина» въ Чирпанъ и бидейки благословенъ отъ хаджи попъ Димитра отиде да испълнява длъжностьта си на апостолъ по отрано опрѣдѣления пжть.

Стойновски, Зографинътъ и Хаджи попъ Димитъръ отъ все сърдце се заловихж на работа. Въ продължение на една година «чирпанската тайна патриотична дружина» броеше за членове по-виднитѣ чирпански младежи и по-събуденитѣ селяни отъ близкитѣ чирпански села.

Формално чирпанския комитетъ се уреди прѣзъ 1870 год., съгласно наредения тогава въ Букурещъ «Уставъ на българскитѣ революционни комитети.» На чело на комитета се турѣхж Зографинътъ и хаджи попъ Димитъръ Коларовъ. «За таенъ куриеръ»—«таенъ полицейски агент » — на чирпанското съзаклетие се назначи Ст[illegible] Филиповъ нарѣченъ тогава Пощата, а слѣ[illegible] освободителната война нарѣченъ Комитата. [illegible] до день днешенъ по свадбитѣ въ чирпанскитѣ с[illegible]

се пѣе пѣсеньта на «Стоя комитата», въ която пѣсень се въспѣватъ подвизитѣ на Филипова въ борбата му съ родопскитѣ помаци, водена съ тѣхъ въ врѣме примирието на освободителната война.

Стойновски не дочака формалното уреждание на чирпанския комитетъ: не може да угоди на Чардаклѫ-махленскитѣ черковни ктитори, наставници и училищни настоятели, та бѣ принуденъ да напусне «Синьото школо» и да търси учителска длъжность на сѣверъ отъ Балкана. Прѣзъ 1873—76 год., той бѣ главенъ учитель въ г. Рѣхово и прѣдсѣдатель на Рѣховския т. ч. б. р. комитетъ. По дѣлото на Никола Славковъ бѣ заподозрѣнъ отъ Рѣховскитѣ турски власти, вслѣдствие на което избѣга въ г. Одесса. Въ врѣме на освободителната война Стойновски влѣзе въ редоветѣ на българскитѣ опълченски дружини и геройски се би при защитата на шипченскитѣ върхове. По расказитѣ на другаритѣ му опълченци, той прѫвъ далъ мисъльта, съ камънье да се посрѣщѫтъ разяренитѣ турски войници. «Момчета, патронитѣ се свършихѫ, пушкитѣ ни се изпочупихѫ, бийте съ камъние тия зелени гущери» — извиква Стойновски и прѫвъ търкулнѫлъ голѣмъ камъкъ срѣщу Сюлюманъ-пашовитѣ низами. Днесь Стойновски е между покойницитѣ. Той бѣ родомъ отъ село Балджалари, Брѣзовска околия.

Даскалъ Янко Т. Кочевъ, прѣди да се нареди Чирпанското съзаклетие, напуснѫ учителството и стана чиновникъ при конака: зае длъжностьта вeсиерь на землedѣлческата и сиротската касси. Официалната длъжность му налагаше да стои

малко на страна отъ дѣлата на комитета. Ала неговитѣ по-първи ученици до единъ влѣзохѫ въ състава на комитета и съ излишекъ отъ енергия проповѣдвахѫ между роднини и приятели патриотическата мисъль на Дякона Левски.

Обѣсването на Левски отъ турскитѣ власти стреснѫ чирпанскитѣ младежи-съзаклетници, ала появата на Узунова, въ качеството му замѣстникъ на Левски, отново ги ободри, даде имъ нови крилѣ, нови сили . . .

Приготовление за обири и убийства.

Боричани, така се наричатъ чирпанскитѣ съзаклетници, извънредно се зарадвахѫ Узунову, когато се научихѫ отъ Зографина, че той, Узуновъ, е горещъ привърженикъ на политическитѣ убийства и обири. Тѣ набързо приготвихѫ списъка на лицата, които трѣбваше да бѫдѫтъ обрани или убити отъ името на комитета:

На «Православна Недѣля», сутриньта рано, пѫтникъ-пѣшакъ излѣзе изъ г. Чирпанъ и закрачи къмъ Стара-Загора. Това бѣ Стою Филиповъ. Пощата отива въ село Арабаджиево при попъ Минча да търси замѣстника на Левски. Въ пояса на пѫтника грижливо е скрито «комитетско писмо,» написано съ рѫката на Хаджи попъ Димитра. Писмото горѣ-долѣ гласи така — рѣшихме и чакаме вашата заповѣдь: а) Да се оберѫтъ отъ името на комитета Хаджи Танчо и кантарджията Иовчо; б) Да се убиѭтъ съ оръжието на комитета: 1) въ Чирпанъ Саидъ-а

Змията, върлъ душманинъ на българщината въ чирпанската кааза; 2) въ село Сакърлии първомъ да се обере Хаджи Хасанъ-ага, послѣ да се отвлече въ Сакърлийската гора и тамъ да се обѣси съ главата на долѣ, за дѣто мжчи българитѣ отъ околнитѣ села. На дървото, на което ще се обѣси, да се залѣпи присждата на комитета . . . . . . «Юнаци имаме, оржжие нѣмаме» — свършваше писмото.

По срѣдъ нощь кучетата на попъ Минча залахж на човѣкъ. Попъ Минчо, съ револверъ въ ржка, съ бѣла кърпа на глава, посрѣщнж нощния си нечаканъ гостенинъ. Пощата му се обади и му расправи откждѣ иди и по каква работа ходи.

— Тукъ ли е Конокрадовъ? — попита Пощата.

— Конокрадовъ вчера заминж за село Джамбазито. Ще го намѣрите въ дома на бая Станча бакалинътъ, селски мухтаринъ (кметъ).

— Какво ново носишъ отъ Чирпанъ, — попита попътъ Пощата и покани нощния си гостенинъ да приношува у дома му.

— Новото: ще колимъ, ще бѣсимъ, ще убиваме, ще обираме противницитѣ на комитета. За това съмъ пратенъ отъ Хаджи Попа до Конокрадова.

— Тукъ и нашитѣ скоро ще подкачжтъ да чистжтъ бегове, агалари и конашки чорбаджии, — каза попъ Минчо и съ пръстъ посочи на Стара-Загора.

Пощата не приспа, а само починж около часъ врѣме въ дома на попъ Минча и рано

утриньта пристигнѫ въ село Джамбазито. Конокрадовъ още спѣше, когато Пощата потропа кепенцитѣ на бай Станчевия дюкянъ. Бай Станчо, първиятъ богаташъ въ село Джамбазито, разбуди скѫпия си гость, донесе му кофа съ снѣгъ и заповѣда на стопаницата си да приготви попара заroститѣ. Крадликовъ съ снѣгъ растри ръцѣтѣ си до лактитѣ, краката си до колѣнѣтѣ, лицето, врата и гърдитѣ си и помоли бая Станча да пусне при него Стоя Пощата. Писмото на Хаджи Попа бѣ прочетено. Попарата, полена съ прѣсно млѣко, бѣ вече готова. Апостолътъ, Пощата и Стопанинътъ на кѫщата седнѫхѫ на утринна топла закуска и на сладка приказка . . . . . .

— Боричане искатъ да обиратъ, да убиватъ; много добрѣ. Ала искамъ да знамъ, иматъ ли затова достойни юнаци и приготвени ли сѫ всички нужни нѣща?

— Юнаци има, орѫжие нѣма. Боричане искатъ вие сами да дойдете въ Чирпанъ, та подъ вашето рѫководство да се извършѫтъ насоченитѣ обири и убийства.

— Много здравье на Боричане. Кажи на Хаджи Попа да заповѣда да се приготвѭтъ 30 ката турски дрехи, що носѭтъ турцитѣ-гаджали по вашенско. Юнаци отъ тукъ ще ви проводѧ. Нека Василь Джезакътъ се приготви за работа. Приготви се и ти, — заповѣда Узуновъ [illegible]а Пощата, слѣдъ като се нахранихѫ съ то[illegible]а млѣчна попара.

Пощата се завърнѫ въ Боричъ, прѣд[illegible]е комуто се слѣдваше заповѣдьта на Апост[illegible].

Въ кѫщата на Коля Генчевъ заскърцахѫ абаджиски ножици; цѣли топове отъ аба се прѣобърнѫхѫ въ «биръ-гьотлии» турски потури. На «шевекерь,» нощно врѣме, Коле Генчевъ шие примѣната на юнацитѣ, а около, насѣдали по турски, стоѭтъ та му броѭтъ бодкитѣ на иглата Джезакътъ, Иванъ Митевъ и още нѣколко «мамини юнаци». Колето шие, а другитѣ съзаклетници, сѐ «мамини бунтовници» пиѭтъ гѫсто черно чирпаиско вино, ѣдѫтъ сушени зарзали, чукатъ орѣхи, и съ нисъкъ гласъ пѣѭтъ бунтовни пѣсни. Тѣ, маменитѣ юнаци, допускатъ, че отъ бунтовнитѣ пѣсни ще се заразѭтъ и самитѣ дрехи съ бунтовнически духъ, та който ги облѣче и отиде съ тѣхъ на «баскѫнъ» или убийство, ще бѫде извънредно рѣшителенъ, отколкото си е въ сѫщность.

Въ продължение на три нощи 15 чифта турски дрехи, заедно съ зеленитѣ чалми и червенитѣ ментани, бѣхѫ приготвени. Зарѫчани бѣхѫ тридесеть чивта, приготвени бѣхѫ петнадесеть. Това се казва чирпанска работа . . . .

Всичко бѣ готово. Боричане чакахѫ пристиганието на Апостола. Осѫденитѣ на смърть, обиръ, на бой конашки чорбаджии, бегове, аги и агалари прѣспокойно си лѣгахѫ и ставахѫ; пиехѫ се кафенцето и мастиката, надувахѫ си дългитѣ кехлебарени чебуци: на гърба на раята «кефъ си чинѣхѫ» и карахѫ работата тъй, както сѫ ги карали тѣхнитѣ прѣдшественици.

— Отивамъ за Боричъ. Тамъ ще те чакамъ. В «Кръстопоклонна недѣля» прѣзъ нощьта съ

десеть души юнаци трѣбва да се явишъ въ чирпанската гора, нарѣчена **Памуклука**. Заповѣдано е сѫщо на Бойча Русевъ да се яви въ сѫщия день въ сѫщата гора съ 8 души отборъ момчета. Въ Памуклука ще чакате. Тамъ ще ви посрѣщнѫтъ пратеници отъ чирпанския комитетъ. Ще ви дадѫтъ писмо съ мой подписъ; каквото ви пишѫ въ писмото, това и ще извършите. Паролата на тайната срѣща е: Чирпанецътъ — «добъръ вечеръ» — Вие ще му отговорите: «**бе, ю, че, бе.**» Въ отговоръ на бе, ю, че, бе, ако чирпанецътъ ви каже «наши сме», то той ще бѫде човѣкътъ, когото ще ви проводѫ съ писмото, — говорѣше и заповѣдваше Апостолътъ на попъ Минча въ дома на Никола Райновъ Пантата.

Бѣлѣжка. Бе, ю, че, бе, значи: „български юнаци, чакаме бой“.

На «Св. мѫченикъ Хрисантъ» пѫтникъ-конникъ влѣзе въ Боричъ. Пѫтникътъ ѣзди на бай Станчевия конь. Той е облѣченъ въ одърпаното и кирляво джебе на попъ Минча. На глава му стърчи, като окадена и омазана тенджура, мазната камилявка на попъ Еня, отъ село Гюнелии. Пѫтникътъ изглежда на младъ селски попъ, на скоро опопенъ и отъ голѣма сиромашия облѣченъ въ дрехитѣ на старъ свещеникъ, извадени изъ възглавницата. Младиятъ селски попъ, въ мазнишкия каяфетъ, бѣ чорбаджи Цвѣтковиятъ синъ. Свещеникътъ се спрѣ прѣдъ к-щата на Хаджи попъ Димитра Коларовъ. Ко я му отведохѫ въ Хаджи Дековия ханъ.

Синътъ на Хаджи Попа, Иванчо Коларо .

тогава деветгодишно момче, изгледа мръсния, по облѣкло, селски попъ отъ върха на камилявката до политѣ на съдраното му джубе и плеснѫ рѫцѣ та се изсмѣ. Чорбаджи Цвѣтковиятъ синъ ущипнѫ по червената буза високо смѣющия се Иванча; стиснѫ му носа, дръпнѫ му ухото и го покани да прѣброи космитѣ на конската опашка.

Боричане засѣдаватъ.

На «Св. мѫченикъ Хрисантъ,» прѣзъ нощьта, въ кѫщата на Хаджи Попа, Боричане имахѫ засѣдание. Прѣдсѣдателствува Апостолътъ. Присѫтствуватъ: Хаджи Попъ, Янко Кочевъ, Василь Джезаковъ, Стою Пощата, Иванъ Митевъ, Иванъ Димовъ (Янакоглу) и още нѣколцина младежи-съзаклетници.

— Днесь пристигнѫхъ въ града ви отъ Атила и още днесь ви свикахъ на засѣдание. Това го направихъ по ваше желание. Вие сте рѣшили да се убиѭтъ нѣколко души турци първенци и нѣколко души конашки чорбаджии. Това много добрѣ, ала не забравяйте, че рѣшенията ви само тогава ще иматъ тежесть и сила, ако майсторски се испълнѭтъ. Имате ли юнаци? Приготвени ли сѫ заржчанитѣ дрехи? Имате ли нужното количество пушки и ятагани? — попита Узуновъ събравшитѣ се на съвѣщание Боричане.

— Дрехитѣ сѫ готови: потури, елеци, чал-ма, ментани за 15 души чакатъ у дома на та-ня, — се обади Коле Генчевъ.

— Много добрѣ; дрехитѣ отъ Боричъ, юна-

цитѣ и ор҄жието отъ Атила. Работата изглежда да е на редъ, остава сега да рѣшимъ, съ кого да се подкачятъ убийствата и обиритѣ. Това вие сами тукъ още тая вечерь ще рѣшите, — каза керлявия селски попъ.

— Да подкачимъ съ Хаджи Танча, — каза Пощата и се изчерви, като че ли бѣ казалъ нѣщо срамотно.

— Защо съ хаджи Танча, — усмихнято попита Узуновъ.

— Защото е най-лесно: той ми е съсѣдъ; прѣзъ компулука лесно ще нахълтаме въ кжщата му; знамъ дѣ му сж скрити паритѣ, — отговори Пощата и по лицето му потекохж рѣки отъ потъ.

Сждбата на Хаджи Танча се рѣшаваше въ кжщата на Хаджи Попа, а той, Хаджията, прѣспокойно си спѣше и насънѣ си броеше лиритѣ.

—Не, не, не трѣбва да захващаме съ хаджи Танча, а трѣбва да подкачимъ съ Саидъ-ага Змията: този звѣрь, ако подуши, до единъ ще ни избѣси, — каза Хаджи Попъ и съ дѣсното си кутренце разчеса дългата си красива брада.

— Съ Хаджи Хасанъ-ага, съ Хаджи Хасанъ-ага трѣбва да захванемъ: чифликътъ му е на полето, та лесно може да се убие и обире, — каза Янакоглу Иванъ и си раскопча хабеното елече, като че ли въ закопченото му елече да бѣ закопчанъ въпроса.

— Азъ прѣдлагамъ да подкачимъ обира с Иовча Кантарджията — прѣдложи Василь Дж͏е-закътъ и си свали синитѣ очила.

Джезакътъ рѣшаваше сждбата на Иов

Кантарджията, а той, Иовчо, съ суровица въ ржка тая минута налагаше едного отъ развaленитѣ си синове, който бѣ откраднжлъ отъ чекмеджето нѣколко бѣли меджидиета и бѣ хаймaнувалъ въ Памуклука съ нѣколко чапкжнъ-турчета.

— Съ хаджи Стама не бива ли да подкачимъ? — запита Узуновъ.

— Не бива: синъ му Михалаки е членъ отъ комитета, — се обадихж нѣколщина.

— Намирамъ за добрѣ да подкачимъ съ Хаджи Данча, вѣрниятъ приятель на Саидъ-ага,— се обади нѣкой си.

— Съ Хаджи Недѣлча, съ хаджи Недѣлча да подкачимъ, — прѣдложи единъ отъ засѣдателитѣ, който го бѣ ядъ на Ващарова, дѣто послѣдниятъ не го зачиташе за нищо.

— Азъ пъкъ казвамъ съ никого да не захващаме: прѣсенъ е урока отъ Араба-Конашката случка, — най-сетнѣ се обади Янко Кочевъ, чиновникъ въ конака (управитель на земледѣлческата касса) и членъ въ комитета.

— Моето скромно мнѣние е, да се избѣгватъ всѣкакъвъ видъ нападения отъ страна на комитета върху конашкитѣ първенци и отдѣлни личности; нападенията ще станжтъ причина да се изловжтъ хората ни и да се открие дѣлото н[illegible] Трѣбва да работимъ благоразумно, а не лу[illegible]шката, — каза Янко Кочевъ и наду кехлибар[illegible]ото си цигаре.

— Деветь души чирпанци и деветь вида р[illegible]ѣшения на единъ и сжщи въпросъ, — каза

Узуновъ засмѣно, слѣдъ като изслуша ораторитѣ на тайното засѣдание.

— Благоразумието пари не струва. Богатитѣ доброволно пари не даватъ за нашето дѣло, а конашкитѣ чорбаджии да се научѫтъ съ кремъкъ ще ни держѫтъ. Трѣбва да се постиснѫтъ малко за гушата, за да избълватъ нѣколко жълтички, — въ отговоръ на Кочева каза Джезакътъ.

— Билъ съмъ, сѫмъ сега и ще бѫдѫ всѣкога противъ убийствата и обиритѣ, защото сетнинитѣ имъ сѫ скръбни за дѣлото, — отговори Кочевъ.

— Само страхливитѣ така мислѭтъ и говорѭтъ, — се обади Пощата.

— Милостьта му е много рѣшителенъ: кога тръгне по комитетска работа съ «бѣли пеперуди» мажe петитѣ си, — иронически каза Кочевъ по адреса на Пощата.

Стаята екнѫ отъ смѣхъ. Смѣехѫ се всички, смѣеше се и Узуновъ. Пощата се потѣше отъ ядъ и срамъ.

Бѣлѣжка. Историята на бѣлитѣ пеперуди е съчинена отъ шеговития Василь Джезакътъ. Той и Пощата на шега ходили при гледачката баба Кера, въ Кара-Орманската махала, да си гледатъ на късметъ. Казали на гледачката, че ще се запишѫтъ войници въ редоветѣ на „казакъ-алай“, та ако има война съ московеца, да ли ще бѫдѫтъ убити, или пъкъ живи ще се върнѫтъ отъ бойното поле. Гледачката имъ хвърлила бобъ и имъ прѣдвѣщала добро. Слѣдъ това Джезакътъ поискалъ отъ баба Кера цѣръ леко да е бѣга, когато човѣкъ види зоръ. Гледачката казала, е най-добриятъ цѣръ е да се мажѫтъ петитѣ на стр- ливия съ бѣли пеперуди: като пеперуда леко щ ь да бѣга. За по-здраво, намѣсто да се мажѫтъ пе ѣ

съ бѣли пеперуди, трѣбвало страхливитѣ всѣки мѣсецъ да изяждатъ по една голѣма бѣла пеперуда. Джезакътъ слѣдъ като научи отъ баба Кера прѣдметния цѣръ противъ страха постоянно подиграваше страхливитѣ си другари съ „мазание петитѣ си съ бѣли голѣми пеперуди“.

— Г-не Кочевъ, благоразумието малко ще ни помогне. Отворѣте, която и да било история на която и да било революция, и ще видите, че на всѣкждѣ сж се употрѣбявали политически убийства и обири, на всѣкждѣ срѣщаме черния терорь. Съ благоразумие нѣма да отидемъ нито крачка напрѣдъ въ дѣлото. Нѣма да се почувствува, отъ когото трѣбва, сжществуванието на тайното съзаклетие, — отговори селскиятъ попъ Кочеву.

— Г-не, станжлото въ Орхание ни учи какво трѣбва да правимъ. Урокътъ е скжпъ, защо да се не ползоваме отъ него? — въ отговоръ каза Кочевъ.

— Виновникътъ на Орханийската случка е Д. Общи: той постжпи не тактично.

— Нѣма ние ще бждемъ по-тактични?

— Разбира се.

— Повтарямъ: съмъ и ще бжджѫ противъ всѣкакъвъ видъ политически убийства и обири. Омивамъ си отъ тѣхъ ржцѣтѣ като Пилата отъ невинно пролѣтата кръвь. Каквото щѣте, такъво в[illegible]ршете, но знайте, че ме нѣма тамъ, дѣто има п[illegible]литически убийства и обири. Свободни сте въ р[illegible]шенията си и дѣлата си; отъ моя страна нѣма д[illegible] срѣщнете никаква спънка, но позволѣте ми д[illegible] си отидж: тукъ ми е тѣсно между тия нераз-

брани момчетии, — каза Кочевъ и напусн҄ засѣданието.

Кочевъ излѣзе, въ стаята се въдвори гробно мълчание. Дързостьта на Кочева порази Боричане. Узуновъ не че нѣмаше какво да каже, по поводъ напускание засѣданието отъ Кочева, но нарочно мълчеше, за да узнае мнѣнието на Боричане за Янка Кочева.

Пощата прьвъ наруши мълчанието.

— Страхливъ е като заекъ. Съ пеперуди съмъ си билъ мазалъ петитѣ! . . . . . Иди че не му строшавай з҄битѣ! Той отъ страхъ избѣга. Седн҄лъ да ми проповѣдва благоразумие. Ако му е до толкова потрѣбно, нека иди да си купи въ Едирненската Узунъ-чаршия.

— Ще ни прѣдаде: утринь и вечерь си пие кафето наедно съ каймакама, — се обади единъ отъ съзаклетницитѣ.

— Ба, Кочевъ е честенъ човѣкъ и голѣмъ патриотъ, — се обади Хаджи попъ Димитръ.

— На Хаджи Данча ще обади нашитѣ намѣрения: тѣ с҄ близки сърдечни приятели; а пъкъ Хаджията ще обади на Саидъ-ага Змията, — каза другъ нѣкой си отъ засѣдателитѣ.

— Б҄дѣте спокойни: Кочевъ никога никого нѣма да прѣдаде, нито пъкъ светото дѣло да опозори, — внушително и увѣрително каза Хаджи попъ.

— Увѣренъ съмъ, че Кочевъ нѣма, по ка- къвто и да било craчинъ, да прѣдаде другар[illegible] си съзаклетници. За трудната ми задача, той [illegible] качеството си на турски чиновникъ и кона[illegible]

човѣкъ, ми е извънредно полезенъ. Чрѣзъ него ще могж да узнавамъ много отъ конашкитѣ тайни, които иматъ свръзка съ нашето дѣло. Наистина, Кочевъ е отъ благоразумнитѣ съзаклетници, но не забравяйте, че и такивато хора ни сж потрѣбни, при това много и прѣмного потрѣбни, — убѣдително каза апостолътъ и сериозно изгледа Пощата и Джезака.

— Чудни хора сте вие, това, чирпанцитѣ: деветь души сте тукъ на събрание и по деветь ума всѣки отъ васъ има при разрѣшаваньето на единъ нищо и никакъвъ въпросъ. Случаятъ съ Кочева показва, че когато сте рѣшавали обиранието и убиванието на бегове и чорбаджии не сте го питали. Такива недоразумѣния между Боричане за въ бждмще желателно е да се не повтарятъ. Да си дойдемъ сега на думата: вамъ прѣдстои още сега да рѣшите, съ кого да се начене обира или убийството, защото слѣдъ два дни ще дойджтъ юнаци отъ Старо-Загорско, на които ще трѣбва да дамъ работа, — продължи Апостолътъ и прѣдложи на Боричане окончателно да се произнесжтъ по въпроса.

Всички заговорихж като баби на «задушница». Всѣки настояваше на своето, като уязвенъ «инатчия». Узуновъ се намѣри у небрано лозье. Той разбра, че има работа съ бикоглави хора.

— Ще захванемъ съ оногова, отъ когото щ вземемъ най-много лири; съ оногова, когото бе ъ шумъ, гюрюлтия и патардия най-лесно ще м жемъ обра и уби, — категорически отсѣче Ч бaджи Цвѣтковиятъ синъ.

Ала чирпанци-бикоглавци настояваха всѣки на своето. Тогава Апостолътъ прибѣгнж къмъ жребието. Написа имената на осждениtѣ аги, агалари и конашки чорбаджии върху тѣсни книжни ивици и ги тури въ кирливата камилявка на попъ Еня. Силно раздруса камилявката и накара Пощата да жребува. Стою бръкнж съ дебелитѣ си пръсти въ мазната камилявка, напипа листчето, на което бѣ написано името «Хаджи Танчо». Всички се съгласихж. Пощата печелѣше.

И така на Кръстопоклонна недѣля, 1873 год., Хаджи Танчо ще бжде нападнжтъ съ политическа цѣль отъ хората на тракийското съзаклетие.

Памуклукътъ мълчи като закланъ.

Чирпанци знаятъ коя мѣстность се нарича Памуклукъ. Знаятъ сжщо и ония читатели, които сж ходили въ Чирпанъ и сж били честити да бждятъ угощавани съ агнета или прасета въ чирпанската джбова горица, що е на пжтя за Стара-Загора. Ала за ония, които не сж нито чирпанци, нито пъкъ се ходили въ града на Гаазй Абдулъ-Керимъ паша, памуклукътъ е една праздна дума. За да не бжде за тѣхъ праздна дума нека си прѣдставятъ слѣдната картина: вълнообразно поле отъ десеть квадратни к[illegible]метра, обрасло съ вѣковни джбове и брѣст[illegible]. Въ продължение на триста години черна ро[illegible], дебелокожата и трудолюбива чирпанска рая [illegible] брадви, търнокопи, копаче и мотики прѣобр[illegible]

лека полека, тая вѣковна гора въ плодородни нивя, лозя и богати пасбища за едъръ и дребенъ добитъкъ — прѣобръща въ б о з ъ л ъ ц и. Една хилядна (1/1000) отъ старата джбова гора случайно остава запазена отъ брадвата, търнокопа и копача на чирпанската трудолюбива рая. На нѣколко пжти тоя «фандъкъ» отъ вѣковната джбова гора е унищожаванъ отъ невѣжествената ржка на ненаситната за нивя и лозя чирпанска рая, и толкова пжти е подновяванъ съ нови джбови разсади отъ ржката на прадѣдитѣ и дѣдитѣ на Гаазй А б д у л ъ - К е р и м ъ п а ш а*). Прѣди тридесеть години (прѣзъ 1842 год.) Памуклука бѣ подновенъ съ нови джбици, развъдени отъ сѣме въ чифлика на Керимъ-ага. Прѣзъ 1873 год. Памуклука бѣ подмладена гора, състояща се отъ нѣколко хиляди млади, тънки, високи, съ косеръ недосѣгани джбици. И тъй на истокъ отъ Чирпанъ, на пжтя за Стара-Загора, се зеленѣе джбова гора, нарицаема П а м у к л у к ъ.

Памуклукътъ е мѣсто за оргии на чирпанскитѣ чапкжни. Подъ сѣнкитѣ на неговитѣ никога некастрени джбици и между неговитѣ тръннаци турскитѣ бейчета и агаларски синове се учжтъ да пижтъ мастика и ракия, да пушжтъ тютюнь и да вършжтъ безпжтни работи. Чирпанскитѣ турци бездѣлници, нарѣчени «уфардач кжнж» влачжтъ въ Памуклука безчестни жени

Абдулъ-Керимъ паша, побѣдительтъ на Сърбитѣ прѣзъ 1 5 год. и главнокомандуващъ на турската дунавска армия п зъ 1877 год въ врѣме на освободителната война, е родомъ ч ланецъ. Дѣдо му и баща му сж пазили и подновявали горат Памуклукъ.

и ги разигравать по цѣли нощи съ даарета, зилове и кларнета. Гевендиитѣ се въртѫтъ на пръсти и съ зарфове имъ поднасѭтъ ракия и мастика.

Въ Памуклука по цѣли дни се истѣгатъ уволнени чиновници-турци и чакатъ ново назначение.—По цѣли дни се истѣгатъ тия изгонени изъ канцеларията плъхове и безстидно нападѫтъ на българскитѣ моми и невѣсти, кога послѣднитѣ се връщатъ отъ копань на лозята за домоветѣ си.

Въ Памуклука чирпанския Диогенъ—Миню Календжиолу — прѣкарва цѣло лѣто, постоянно обзетъ съ тежката мисъль: «има ли нѣгдѣ на свѣта праздно пространство. Ако го има, то въ него могѫтъ ли да се движѫтъ колелата на градския часовникъ?» Миню знае нѣколко модерни езици; чиновникъ е при градския съвѣтъ. Управитель и настроитель е на градския часовникъ. По занаятъ е механикъ. Побърканъ е на мисъльта «perpetuum mobile».

Въ Памуклука чирпанската българска интелигенция си пие ракията, яде печени агнета — прасета и рѣшава сѫдбата на Саидъ-ага Змията.

Въ Памуклука, най-сетнѣ, се вършѫтъ и невинни работи, на примѣръ: ученицитѣ отъ класоветѣ на чирпанското класно училище прѣговарѭтъ уроцитѣ си за испитъ; даскалъ Иовчо куцъ и смахнѫтъ даскалъ на «псалтиря» и «н... устницата,» по цѣли дни си пасе едрото мага... и пѣе високо «Херувикото» на осмия глас... овчаритѣ отъ Хасанчевската махала си пасѫ...

стадата и денонощно надуватъ свирките си подъ джбиците.

Това е то Памуклука: мѣсто злачно, мѣсто грѣшно и мѣсто за невинни забавления.

Сега да си дойдемъ на думата си: да видимъ защо «Памуклукътъ мълчи като закланъ.»

— Тая нощь ще дойджтъ 16 души, наши хора, отъ Старо-Загорско. Трѣбва единъ отъ вашитѣ юнаци да ги посрѣщне въ Памуклука; да имъ каже да чакатъ тамъ, доклѣ имъ се отнесжтъ дрехитѣ, — каза Узуновъ на Хаджи Попа въ дома на Стою Филиповъ Пощата.

— Поща! я повикай Ача Минева?—заповѣда отъ своя страна Хаджи Попъ на Филипова.

Пощата се завъртѣ на пергель, нахлу толумбаджийскитѣ си постали и зачести, като раханъ конь, къмъ дома на Захария Миневъ. Подиръ малко Пощата, придруженъ отъ едно високо пълно, 17—18 годишно момче, се изправи прѣдъ Узунова и Хаджи Попа. Момъкътъ съ малката гърбица и хубавото лице, що се изправи прѣдъ замѣстника на Левски, бѣ всѣизвѣстниятъ, тогава, въ чирпанско Ачо.

— Довечера ще отидешъ въ Памуклука. Тамъ, около шоссето, близо до лозето на Хаджи Танча, ще прѣчакашъ 16 души конници, наши хора о ь Старо-Загорско. Като ги срѣщнешъ ще имъ к кешъ «добъръ вечеръ». Ако ти отговорятъ « е, ю, че, бе». Кажи имъ «наши сме». Като с опознаете единъ други, кажи имъ да се с 'нжтъ въ Памуклука и тамъ да чакатъ дрехитѣ.

Като ги настанишъ въ Памуклука до кухата гжбица, ела та ни обади, — заповѣда Хаджи попъ на З. Минева.

Мръкнж се, стъмни се. Чирпанци и добитъка имъ се прибрахж отъ лозята и бозълъка. Въ Памуклука изрѣдко се чуватъ звънци на закъснѣло стадо. Шосето за Стара-Загора, право като свѣщь отъ града до края на Памуклука, се бѣлѣе въ тъмнината, като платно простръно и добрѣ испънжто. Въ тъмнината по шосето върви младъ момъкъ. По вървежътъ му се вижда че нѣщо го издува отвжтрѣ. Два пжтя пристжпи единъ пжть се озърне, искашле се и отново вопери очи въ Памуклука. Въ тъмнината очитѣ му търсжтъ нѣкакви си хора, юначни и страшни; по-юначни и по-страшни отъ Михалъ Борича.*) Съ прѣпълнено отъ страхъ и радость сърдце, Ачо влѣзе въ гората, вслуша се, изкашли се, и присторено кихнж нѣколко пжти. Въ отговоръ на кашлението и кихането се обади старо овчарско куче изъ близкия гжстъ трънакъ-расталакъ. Момъкътъ направи още нѣколко крачки; послѣ спрѣ. Турѝ ухото си на шоссето, дълбоко се вслуша и чу топота на конски копита.

— Това трѣбва да сж тѣ, — си каза Ачо и се впуснж къмъ посоката откждѣто се чуваше шума на конскитѣ копита.

Въ мрачината по шоссето двама конни [illegible]

*) Михалъ Боричътъ, прочутъ чирпански пехливанин [illegible] е отъ срѣденъ ръстъ, съ извънредно широки плещи и гж[illegible]. Чирпанското съзаклетие носи неговото име «Боричъ».

идѣхж отъ Стара-Загора за Чирпанъ. Ачо се испрѣче прѣдъ тѣхъ и ги поздрави.

— Добъръ вечеръ

— Далъ Богъ добро, — спокойно отговорихж пжтницитѣ.

Ами бе, ю, че, бе, нѣма ли?

— Бакарджии, бакарджии сме... Отиваме за Чирпанъ; закъснѣхме въ село Куртъ-Бунаръ, — казахж пжтницитѣ-търговци и бутнжхж коньетѣ си за Чирпанъ.

Момчето, пратеникътъ на Хаджи Попа, останж само въ гората. Единочеството му, гжстата мрачина, виението на старото овчарско куче на умрѣло, всичко туй възбуди въображението на Ача да работи въ посоката на нощнитѣ страхотии. То, горкото, за послѣдень пжть се вгледа въ мрачината къмъ посоката на Хаджи Танчевото лозе, за послѣдень пжть се вслуша въ зловѣщния шумъ на гората, и бидейки прѣпълнено отъ страхъ, хванж дъното на путуритѣ си, взема посталитѣ си въ ржка, и духнж като вихрушка къмъ града. — Бѣгаше, като че ли нѣкой зълъ духъ го гонѣше. Съ бързината на подгонена сърна Ачо се мръднж въ дома на Стою Пощата.

— Срѣщнж ли ги? Колко души сж? Помежду имъ има ли попъ? — затрупваше съ въпроси Узуновъ Захария, сърдцето на когото още н[illegible] бѣ се усмирило.

— Викахъ, кихахъ, кашлихъ се, добъръ в[illegible]еръ казвахъ, ала Памуклукътъ мълчи к[illegible]то закланъ, — отговори Миневъ присрамено.

Ачо се исповѣда на Хаджи Попа, че отъ

страхъ е избѣгалъ отъ памуклука, безъ да дочака «юначнитѣ хора».

— Народно момче си, юнакъ си, ала малъкъ си за такава страшна работа, — каза Апостолътъ на Захария, поопънѫ го за ухото и го проводи да спи при майка си.

— Впрѣгано, опитно добиче трѣбваше да проводишъ, Хаджи, а не страхливо и неопитно момче: до сега щѣхѫ да се прѣоблѣкѫтъ юнацитѣ и сега щѣхѫ да се намиратъ въ турскитѣ гробища, — почти сърдито смъмра Узуновъ Хаджи попа.

— Горкиятъ Ачо, оплашилъ се та избѣгалъ безъ да види нашитѣ хора, — каза Пощата и на кръвь засука дѣсния си мустакъ.

— Поща, хайде въ Памуклука. Доведи ги право въ турскитѣ гробища. Коньетѣ си да оставѭтъ тамъ. Попъ Минчо нека дойде тукъ при мене, а другитѣ нека се скриѭтъ задъ турскитѣ гробове, — строго заповѣда Апостольтъ на Пощата.

— Хайде, по-скоро върви, добрѣ разбери, и безъ тѣхъ, самъ да не се връщашъ, — заповѣда Узуновъ, като отварѣше вратата на Стоя Пощата.

Часътъ бѣ четире (по турски) прѣзъ нощьта, когато Пощата мълчишкомъ закрачи къмъ Памуклука. Стѫпкитѣ му произвеждахѫ слабъ шумъ по добрѣ отъпканото шоссе, а гърдитѣ му надувахѫ ту отъ бързина, ту отъ неизвѣстность страхъ, ту отъ радость и дързость. . . .

Апостолътъ вѣрваше, че Попъ Минчо Бойчо Русевъ безъ друго ще испълнѭтъ зап

вѣдьта му. Самъ Господь да бѣ се явилъ прѣдъ него и му кажеше да не чака тая вечерь никакви юнаци, той нѣмаше да му повѣрва. . . . Толкова замѣстникътъ на Левски бѣ се увѣрилъ въ Попъ Минча и Бойча. Ето защо, той, щомъ испроводи Пощата за Памуклука, чрѣзъ Хаджи попа се распореди: турскитѣ дрехи да се принесѫтъ въ турскитѣ гробища.*) Всички отредени за случая юнаци-Боричане да стоѭтъ на щрѣкъ, и при първа заповѣдь да се намѣрѫтъ на мѣстата си.

Камбаната на градския часовникъ удари, едно слѣдъ друго, петь пѫти. Дрезгавиятъ ѝ екъ едвамъ се донесе до източния край на Памуклука. Пощата бѣ при Хаджи Танчевото лозе, когато дрезгавитѣ удари на пукнѫтата камбана се донесохѫ оттатъкъ Памуклука. «Още единъ часъ и самодивско врѣме ще настане», — си каза Пощата и се впуснѫ изъ гората да търси Атилци.

Нощьта бѣ отъ тъмнитѣ облачни Мартински нощи. Грозна и внушаѭща страхъ бѣ тая нощь въ Памуклука: бѣ тихо и нѣмо като въ гробъ. Самотията въ тъмнината, онѣмѣлостьта на гората, съвпрѣгнѫти съ неизвѣстностьта, почти всѣкога възбуждатъ чувството на страха. Слѣдъ дрезгавитѣ удари на камбаната, Пощата бѣ посѣтенъ отъ този страхъ. Страхътъ роди у него желанието да се върне въ града, ала чувството на срама му не позволяваше да направи това.

---

*) Днесь бившитѣ турски гробища служѫтъ за градска и за училищна градина при IV класното окрѫжно училище. На сто «тюлбе» (гробница) днесь въ тази мѣстность се издига етажно красиво училищно здание.

А чувството на дълга го караше да търси забъркалитѣ се изъ Памуклука юнаци-Атилци.

— Бе, ю, че, бе! кукуриго! — напѣваше, кукуригаше Филиповъ изъ гората въ тъмнината, ала на всички тия условни знакове «памуклукътъ мълчи като закланъ».

По едно врѣме Филиповъ дигнѫ гласъ високо и запѣ обичната пѣсень на Левски: «Отдавна ли си, момне ле, калугерица?» та дано чуѭтъ Атилци . . . . Дѫбацитѣ, съ лекъ шумъ, на едва що распѫпилитѣ се клонки, тихо отговорихѫ на пѣсеньта и отново онѣмѣхѫ. Дрезгавитѣ удари на часовната камбана достигнѫхѫ до напрѣгнѫтото ухо на Филипова. Пощата отброи седемъ удара. Врѣмето е послѣ полунощь. «Сега е царството на самодивитѣ, жителки на кухитѣ дѫбици въ Памуклука», — си каза Стою и потегли къмъ югоисточния край на гората, дѣто прѣдполагаше, да сѫ се забъркали попъ Минчо и Бойчо Русевъ. Пощата е отъ вѣрующитѣ въ сѫществуванието на нощни зли духове, при това въображението му често пѫти боледува отъ разбурменость — съставя каквото си ще, безъ да взема за мѣрка здравия разумъ, безъ да се допитва до чувството на вѣрностьта и истиностьта. Цѣли три часа Пощата скита въ мрачината изъ Памуклука съ напрѣгнѫти очи и уши. Отъ силното напрѣгание на окото въ нощната тъмнина и на ухото въ гробната тишина, Поща се натъкнѫ на слухови и зрителни халюцинаци когато Пощата нахълта въ гѫстака на гора голѣми бѣли пеперуди се мѣрнѫхѫ прѣдъ оч

му, и звукове отъ гайда се донесохж до слуха му. Отъ минута на минута голѣмината и числото на пеперудитѣ се увеличаваше, а гласоветѣ на гайдата ставахж все по-ясни и по-ясни. Пощата допуснж, че самодивитѣ на Памуклука сж го загащили въ гжсталака. Уплаши се отъ тая грозна мисъль, както сж плашжтъ всички вѣрующи въ нощни зли духове. За минута сѣкашъ у него спрѣ дишанието и кръвообращението. Слѣдъ малко се упомни и хванж пжтя за Чирпанъ. Слуховитѣ и зрителни халюцинации се усилихж: разбурменото въображение начен̂ж да прѣобразява халюциниранитѣ прѣдставления, както това се расказва въ приказката за прѣобразующия се таласъмъ. Пеперудитѣ изчезнжхж, на мѣстото имъ се явихж камили съ камилчета. Гайдата млъкнж, на мѣстото ѝ засвирихж кавали. Пощата усили крачкитѣ си за по-скорошното излизание изъ омагйосания кржгъ на Памуклука. Трепeрящъ като листо той излѣзе изъ гората. Кракътъ му стжпи на голото широко чирпанско поле. Прѣдъ него на полето, сѣкашъ изъ земята, излѣзохж около стотина и повече конници-Атилци. Стою се вдърви на мѣстото си, сетнѣ се съвзе и силно извика: «дѣдо попе, откога ви търсж!» . . . Атилци въ мигъ се изгубихж. Стою разбра, че това бѣ таласъма на Памуклука, прѣобразенъ въ А[illegible]илци. Гайди, кавали, свирки, кеманета писнжхж в[illegible] ушитѣ на Пощата, а прѣдъ очитѣ му какви н[illegible] щешъ маници и камилчета се замѣтахж . . . С[illegible]ою като вихрушка прилетѣ до ханчето на П[illegible]ля Урсузламето. Въ ханчето пѣтелъ из-

кукурига. Самодивитѣ се върнахж въ Памуклука и се испокрихж въ рупитѣ на кухитѣ джбици.

Пощата се скиташе изъ Памуклука и се расправяше съ злитѣ духове, а Узуновъ и Хаджи Попъ хрупахж грозденица и рачели и съ напрѣгнжто внимание слѣдѣхж за най-малкия шумъ, що идѣше отъ къмъ турскитѣ гробища и Стоювитѣ вънкашнитѣ порти. Тонка, сестрата на Пощата, посветена въ дѣлата на комитета, угощаваше Апостола и Хаджи Попа съ рачели и грозденица, и съ нисъкъ гласъ имъ пѣеше стари народни пѣсни, за стари страшни войводи.

— Какво ли станж съ Стоя, та се забави? — запита себе си Тонка, когато се чу въ стаята гласа на пушка, издаденъ татакъ нѣкждѣ си, далечъ, далечъ, откъмъ Текиря.

— Тоя гърмежъ не е отъ нашитѣ: Бойчо добрѣ знае Памуклука, та нѣма защо да води момчетата при Текира, — каза Узуновъ и гжсто закрачи изъ стаята.

Вънкашнитѣ порти слабо се почукаха. Тонка отвори. Пощата, потънжлъ въ виръ-вода, се вмъкнж въ бащини двори. Сърдцето му затупка редовно.

— Братко, братко, мама и азъ отъ страхъ щѣхме да умремъ; зеръ, пушка се пукнж: помислихме че си убитъ.

— Мълчи Тонке, мълчи: свършихме ч като кучето на нивата . . . Чакатъ ли, чак ь ли, Хаджи Попъ и онзи.

— Сърджтъ ти се, дѣто се забави.

Пощата подробно расказа за нощното і

скитание изъ Памуклука. Отъ рапорта му се разбра, че Ачо билъ правъ, когато казалъ: «Памуклука мълчи като закланъ». Стою съ дѣтинска наивность расказа Узунову за расправията си съ самодивитѣ и таласъмитѣ отъ Памуклука. Узуновъ се смѣ съ сълзи и заподозрѣ Пощата въ лъжа.

Апостолътъ лично заповѣда на Ивана Митевъ да отиде, рано утриньта въ Памуклука, да провѣри има ли, или не, конници-Атилци. Ако ги намѣри, отъ името на Узунова, да имъ заповѣда да се распръснѫтъ въ близкитѣ села по нѣколко души и надвечерь, отново, да се явѭтъ въ Памуклука при кривата дѫбица, що е близо до лозето на Генча приматарена.

Въ тъмни зори, излѣзе изъ града младъ, снаженъ, високъ, плещестъ момъкъ и хванѫ пѫтя за Памуклука. Това бѣ Иванъ Митевъ, секретарь на чирпанското съзаклетие. Той обиколи и кръстоса надлъжъ и наширъ Памуклука, като че ли го измѣрваше. Съ очитѣ си, дѣто се е рѣкло, Митевъ се увѣри, че нѣма никакви юнаци-Атилци, нито пъкъ Стоевитѣ бѣли, голѣми пеперуди. Навредъ, Памуклукътъ бѣ глухъ, нѣмъ. Това видѣ, това и каза Митевъ на Узунова. «Памуклукътъ мълчи като закланъ», — повтори секретарьтъ думитѣ на Ача.

Отъ тритѣ устни рапорта Узуновъ се увѣри, ч попъ Минчо и Бойчо Русевъ не сѫ се явили с юнацитѣ си въ Памуклука. Разсърденъ отъ н едовностьта на хората си въ Стара-Загора, т се прѣдреши въ дрехитѣ на Ив. Митевъ,

ѣхнѫ хранения конь на Янка Кочевъ и отпѫтува за село Миричлери — отиде да разведри духа си при Даскалъ Кира (разпопениятъ попъ Савва Катрафиловъ) и да види какъ върви агитацията между селянитѣ отъ с. Меричлери и близкитѣ нему голѣми и богати български села.

При заминуванието си за Миричлери, Узуновъ заповѣда на Хаджи Попа да се отложѫтъ, до втора заповѣдь, назначенитѣ на изпълнение обири и убийства.

Памуклукътъ гълчи, а Боричъ мълчи.

На другия день прѣзъ нощьта, по шоссето Стара-Загора—Чирпанъ, дойдохѫ въ Памуклука 16 души конници, въорѫжени съ револвери и ками, но безъ пушки. Това бѣхѫ селяни отъ Старо-Загорскитѣ села, вѣрни на Узунова. По заповѣдь на Бойча Русевъ, юнацитѣ отседнѫхѫ коньетѣ и нахлухѫ съ тѣхъ наедно въ Памуклука. Бойчо и попъ Минчо, пѣшкомъ, тихичката тръгнѫхѫ по шоссето, дѣляще гората на двѣ неравни половини. Тѣ мълчешката вървѣхѫ, като се надѣвахѫ да срѣщнѫтъ нѣкого си, който съ знаковетѣ «бе, ю, че, бе,» ще имъ се прѣдстави въ тъмнината, и ще имъ подаде отъ Конокрадова записка. Около половина часъ тѣ се растъпквахѫ по равното шоссе въ тъмнината и съ отчаение се завърнѫхѫ при другаритѣ си, що слухтѣх подъ дѫбицитѣ.

— Никъкъвъ човѣкъ не видѣхме, нито пы нѣкакъвъ знакъ чухме, — отрапортира Бойчо ı вѣрнитѣ си другари.

— Може да е още рано. Нѣка почакаме. Тукъ сме добрѣ между джбицитѣ, — се обадихж нѣкои отъ другаритѣ.

Дружината рѣши да чака до зори пратеника на Боричъ, ала Боричане въ това врѣме прѣспокойно спѣхж: дѣлото на обира бѣ отложено отъ Узунова до втора заповѣдь.

Полунощь настжпи, първи пѣтли пропѣхж, а въ Памуклука никой се не яви да поздрави юнацитѣ. Попъ Минчо наченж да се вълнува и да псува Боричане. Раздразненъ, придруженъ отъ Бойча, той обиколи и кръстоса дълбоко спящия Памуклукъ, ала никого нигдѣ не срѣщнж. Ясно се слушаше въ Памуклука лаението на злитѣ кучета отъ Хасанчевската махала и пѣението на пѣтлитѣ отъ Хаджи Петровата салхана. Слѣдъ малко кучетата и пѣтлитѣ млъкнжхж. Подъ чирпанското поднебие отново се въдвори дълбока нощна тишина. Коньетѣ продължавахж да се прозѣватъ подъ джбицитѣ и да гризжтъ едва що напжпилитѣ младоци-издънки, а юнацитѣ тревожно да разговарятъ за измамата на Боричане. Бойчо Руссевъ отъ досада силно изкукурига, зави като овчарско куче, послѣ подсвирнж съ двата си пръста, сетнѣ извика, колкото го гласъ държи, ала и на тия послѣдни знакове Боричъ не отговори. Ядосанъ на Боричане, той заповѣда на дружината да се метне на коньетѣ. Нощьта се прѣвали; зора се сипнж; юнацитѣ единъ по единъ се нижехж по шоссето Чирпанъ — Стара-Загора.

— Драндари, съ драндари: да имъ е да

пиянствуватъ, да чапкануватъ, вижъ, това имъ иде отрѫки, — каза Попъ Минчо на Бойча съ укорителенъ тонъ за Боричане.

— Разбра се, че тѣ сѫ хора страшливци. Още веднъжъ кракътъ ми въ Памуклука не стѫпва. Ако искатъ да обирѫтъ чорбаджиитѣ си, нека сами си вършѫтъ работата. И азъ сега се чудѭ, защо цѣла нощь дзъзнѫхме въ Памуклука, — каза Бойчо, когато дуужината прѣхвърли рътлината между Чирпанъ и село Али-Пашиново.

Узуновъ бѣ заповѣдалъ на Бойча и Попъ Минча юнацитѣ да бѫдѫтъ въ Памуклука на Кръстопоклона недѣля прѣзъ нощьта, а тѣ тъкмо два дни по-кѫсно се явихѫ на опрѣдѣленото мѣсто. Слѣдъ нѣколко дни Бойчо обясни на Узунова причинитѣ на закъснението.

— Другаритѣ по домашни работи не можахѫ да тръгнѫтъ въ опрѣдѣления день, макаръ и силно да настоявахъ. Зеръ, сега е врѣме за орань, за копань, а пъкъ тѣ всички сѫ стопани на нивя, лозя, ливади и др.

— Това показва до колко българитѣ сѫ исправни въ работата си, когато има да вършѫтъ нѣкоя обществена работа. Тѣ продължаватъ да бѫдѫтъ неисправни въ длъжноститѣ си дори и слѣдъ като дадѫтъ клетва прѣдъ Бога и прѣдъ орѫжието на комитета, — съ тона на менторъ каза Узуновъ на Б. Русевъ.

Българска исправность ще кажем ние, по поводъ на несрѣщата между Боричане и юнацитѣ на Бойча и попъ Минча.

Курбетското съзаклетие.

Село Курбетито се намира на границата между Чирпанската и Старо-Загорска каази. То има около 150 кжщи, двѣстѣ мжжье, триста жени и нѣколко стотини дѣца. Селото е чисто българско. Жителитѣ му сж заможни; между тѣхъ се срѣщатъ и доста богатички селяни. Дяконъ Векенти често пжти посѣщава това богатичко село. Съ медоточната си рѣчь обърнжлъ е селото на съзаклетнически центъръ за околнитѣ близки нему български села. Най-напрѣдъ Дяконъ Векенти е обърнжлъ ума на стария попъ Атанасъ Колевъ, заедно съ синоветѣ му, Дѣлчо и Гюро Попови. Попътъ пъкъ отъ своя страна обърнжлъ ума на селския кметъ, Дѣдо Теню, който пъкъ посветилъ въ тайнитѣ мисли на Векентия братия Пейчеви, Петко и Мавроди. Горѣказанитѣ лица сж първенцитѣ на село Курбетито. Прѣди Векенти да бѣ агитиралъ въ Курбетито, дѣдо Митю Трандафиловъ, синъ му Петко и бае Дѣлчо, Курбетчани, бѣхж дали клетва за вѣрность на комитета въ село Арабаджиево въ кжщата на Попъ Минча. Казанитѣ трима души бѣхж началото на Курбетското съзаклетие, — бѣхж душата му . . . . .

Прѣзъ 1872 год. въ селото имаше около 15—20 души оглашени. Прѣзъ 73 год., когато [illegible]уновъ застжпи мѣстото на Левски, курбетското съзаклетие нарастнж. Отъ 15 души станжхж 1[illegible]0 души.

Отъ начало дяконъ Векенти откри на сел-

скитѣ първенци цѣльта, която се гони отъ българскитѣ тайни комитети, безъ да ги закълне, съгласно устава, въ вѣрность на светото дѣло, т. е. той ги само огласи, безъ да ги въведе въ реда на вѣрующитѣ. Това обстоятелство силно безпокоеше дѣда Митя Трандафиловъ. Той силно настоя прѣдъ дякона Векентия, щото стариятъ попъ Атанасъ и селскиятъ кметъ дѣдо Теню непрѣмѣнно да се подведжтъ подъ комитетска клетва.

— Отче Дяконе, на тоя свѣтъ разни хора има и разни работи ставатъ. Може утрѣ нѣкой отъ тѣхъ да се похвали, или пъкъ да се истърве да каже, че такъво и тъкъво нѣщо се говори за турската царщина и за българскитѣ комити. Зеръ, хора сж, па и обичжтъ да посръмватъ, — каза дѣдо Митю Трандафиловъ и цалунж дѣсницата на дякона Векентия.

— Докато попъ Атанасъ и дѣдо Теню не дадатъ клетва за «вѣра и народность» прѣдъ иконата на свети Ивана Рилски, не искамъ да имамъ разговоръ съ тѣхъ за работитѣ на комитета, — притури къмъ думитѣ на дѣда Митя бай Дѣлчо, Попъ Минчевиятъ кръщелникъ.

Митю Трандафиловъ и бай Дѣлчо станжхж единъ видъ даваджии прѣдъ дякона Векентия на курбетскитѣ първенци. Нѣмаше какво да се прави; първенцитѣ трѣбваше да приемжтъ клетвата за вѣрность, и отъ оглашени да станжтъ вѣрующи. Ала тѣ, първенцитѣ, прѣди да закълнжтъ поискахж отъ дѣда Митя слѣдни нѣща: първо, да ли първенцитѣ въ Чирпанъ Стара-Загора сж извѣстни за тая работа, и да

тѣ ще станжтъ на бунтъ, когато му дойде врѣмето; второ, ако сж извѣстни и съгласни на тая работа, нека единъ отъ тѣхъ дойде въ селото имъ и ги увѣри въ работата.

Векенти и дѣдо Митю докарахж отъ деветь рѣки вода, за да обѣджтъ курбетскитѣ първенци, че Чирпанскитѣ и Старо-Загорски чорбаджии не могжтъ да се занимаватъ съ такъви народни работи, че търговцитѣ отъ срѣдна ржка и градскитѣ учители сж въ работата, така сжщо и нѣкои отъ синоветѣ на конашкитѣ чорбаджии.

За увѣрение на казаното дѣдо Митю отиде въ Стара-Загора и доведе въ селото Цанка кундураджията, дѣятеленъ и духовитъ момъкъ, распаленъ и самоотверженъ съзаклетникъ, членъ на Атилското съзаклетие.

Въ новото селско училище, прѣдъ старата икона Свети Иванъ Рилски, Цанко закълна оглашенитѣ. Селскиятъ учитель Георги Байдановъ, и дяконъ Векенти помогнжхж на Цанката да подведе подъ клетва курбетскитѣ първенци. Въ врѣме на закълнаванието стариятъ попъ и селскиятъ кметъ плакахж, не знамъ защо, а дѣдо Митю и бай Дѣлчо плакахж отъ радость, дѣто тѣхнитѣ първенци съселяни дадохж клетва за вѣрность на комитета.

Курбетскитѣ първенци, заедно съ стария опъ и младия учитель, Байдановъ, станжхж вѣрующи». Тайнитѣ събрания зачестихж въ ювото училищно здание. Курбетското съзаклетие е закрѣпи и стжпи на здрава нога. Баба Рада рандафилката и баба Хаджийка (майка на

учителя Байдановъ) отъ «повѣрени» станжхж «вѣрующи». Дяконъ Викенти даде особена клетва на Трандафилката и на баба Хаджийка: «никому нищо нѣма да кажа за всичко онова, което видж и чуж, че се върши за доброто на народа».

— Като бѣсно псе ще те прѣбиж, само ако чуж, че прѣдъ нѣкого си истървала дума за нашитѣ работи, — каза дѣдо Митю на баба Рада, слѣдъ като Дяконъ Векенти ѝ чете «комитетска молитва».

За прѣдсѣдатель на курбетското съзаклетие се избра Митю Трандафилътъ, за членъ секретарь Георги Байдановъ, за касиерь бай Дѣлчо.

Баба Хаджийка и баба Рада наредихж на комитетската служба: да подслушватъ разговоритѣ на женурята въ селото по работитѣ на комитета и за това да донасятъ на дякона, на даскала и на дѣда Митя.

Попъ Минчо се срещнжлъ съ Митя Трандафилътъ въ Стара-Загора въ хана на Митю Гебермето. Отъ дума на дума, по работитѣ на комитета, попътъ се похвалилъ, че сега комитетитѣ сж наредени много добрѣ и много добрѣ се управляватъ.

— Нарежда ги и ги управлява човѣкъ, който е получилъ науката си въ Русия, и който наскоро се е завърнжлъ отъ тамъ. По всичко се вижда, че той ще има какъвъ годѣ хаберче отъ руския царь за нашата работа, — съ таки благи думи попъ Минчо подслади сърдцето на дѣда Митя.

Трандафилътъ се върнж радостенъ въ селото си. Съобщи на другаритѣ си, по мисъль и дѣло, разговора си съ попъ Минча въ хана на Гебермето. Свика се събрание. Съзаклетницитѣ рѣшихж, да се проводжтъ хора при човѣка, който се училъ въ Русия и отъ тамъ билъ испратенъ да урежда и управлява комитетитѣ. Пратеницитѣ да го поканжтъ да дойде въ село, за да ги научи на редъ и правило, по които да каратъ комитетскитѣ си работи. Събранието избра Трандафила и бая Дѣлча за пратеници на курбетското съзаклетие. Пратеницитѣ тръгнжхж да търсжтъ тайния човѣкъ, дошълъ отъ Русия по наредбата на комитетитѣ. Тукъ човѣкъ, тамъ човѣкъ, най-сетнѣ го намѣрихж въ дома на дѣда Никола Райновъ Пантата. Узуновъ прие извънредно ласкаво пратеницитѣ на село Курбетито.

— Господине, научихме се, че сте се учили въ велика Русия и че сте пратени отъ тамъ по нашитѣ мѣста да ни научите да пазимъ вѣрата и народностьта си и да оттървемъ бащинията си отъ погански ржцѣ. Ние сме отъ село Курбетито. Селото ни е сиромашко, хората ни сж прости, ала, като е работата за вѣра и народность, готови сме да вървимъ кждѣто ни заповѣдате. Въ нашето село има «ваши» хора. И катъ да ви видятъ и да чужтъ отъ ваши уста блага дума за народа . . . . Ние сме простаци, ние сме сиромаси, ала, щомъ е работата за свободата на милата ни бащиния, ние ще направимъ всичко, що ни иде отржки, —

каза Трандафилътъ и посегнѫ да цалуне рѫката на дошлия, ужь отъ Русия, човѣкъ.

Узуновъ си дръпнѫ рѫката; сърдечно пригърнѫ дѣдо Митя Трандафила; жежко цалунѫ набърченото му чело. Старецътъ отъ радость заплака.

— Господине, за мила бащиния кръвьта си ще лѣемъ. Нашитѣ юнаци сѫ жедни за поганска кръвь. Тѣ искатъ да ви видѭтъ и да чуѭтъ думата ви, — притури къмъ думитѣ на Трандафила бай Дѣлчо, касиерьтъ на курбетското съзаклетие.

Прѣзъ мартинскитѣ снѣгове, дъждове и калъ до колѣнѣ, Апостолътъ посѣти село Курбетито. Дѣдо Митю и бай Дѣлчо отъ радость не знаехѫ дѣ да го турѭтъ, съ какво да му угодѭтъ, съ какво да го угостѭтъ. Само едно денонощие Апостолътъ прѣседѣ въ селото на Трандафила и нареди, чрѣзъ учителя Байдановъ, да се отворѭтъ «вечерни и празднични курсове» за възрастнитѣ селяни. Прѣдъ свѣта, публично се каза, че «вечернитѣ и празднични курсове» се отварятъ съ единствената цѣль, да се научѫтъ на «азбуки» възрастнитѣ, а тайно се пришепнѫ, комуто трѣбва, че тѣ се отварѭтъ съ агитаторска цѣлъ — чрѣзъ тѣхъ да се сближѫтъ селянитѣ, сетнѣ да се оглашѫтъ, и най-сетнѣ да се зачислѭтъ въ редоветѣ на вѣрующитѣ. Байдановъ отвори и нареди курсоветѣ. Трандафилътъ и Дѣлчо тръгнѫхѫ открито и настойчиво да прокарвѫтъ на съселянитѣ си мисъльта, че е грѣхота отъ Бога, срамота отъ хората човѣкъ а

не знае да чете и да пише. Сами тѣ се записахѫ за ученици на Байданова и усърдно посѣщавахѫ вечернитѣ и празднични бесѣди. За скоро врѣме курсоветѣ бѣхѫ прѣпълнени отъ възрастни слушатели. Планътъ па Узунова бѣ извънредно сполучливъ: 15-тѣ души «вѣрующи» за скоро врѣме станѫхѫ 150 души. . . .

Двѣ години става отъ какъ съселянитѣ на дѣда Митя пъшкатъ и охкатъ отъ золумлуцитѣ на трима турци-гаджали, които, въ качеството на нѣкакви си царски пѫдари, глобѭтъ, обиратъ кого дѣ срѣщнѫтъ. Тѣ веднъжъ дори ударихѫ на дѣда Митя плѣсница, защото не имъ се отбилъ отъ пѫтя. Золумджиитѣ сѫ родомъ отъ Стара-Загора отъ табашката махала. Ходѭтъ по селата, ужъ, дѫбови кори да събирѫтъ и тетрадъ да прѣкупуватъ; ала на мѣсто кори и тетрадъ, тѣ безчестѭтъ моми и невѣсти, ѣдѫтъ баници, пилета и яйца на очица безъ да заплатѭтъ комуто и да било. Нѣщо повече отъ това: слѣдъ като се наѣдѫтъ искатъ отъ стопанитѣ на изеденитѣ нѣща кирия на зѫбитѣ си — дишъ хакѫ . . . . .

Първенцитѣ на Курбетското съзаклетие се оплакахѫ Узунову отъ золумлуцитѣ на тримата Старо-Загорски читаци и му се помолихѫ да ги отърве отъ тия звѣрове табаци.

— Читацитѣ табаци слѣдъ десеть дни нѣма да ги има на тоя бѣлъ свѣтъ. За тая работа ще ви проводѭ Цанката и Бойча отъ Гюрюджии. Каквото ви заповѣдатъ това и ще вършите, — каза Апостолътъ на Трандафила при раздѣлата имъ оттатъкъ гората.

Въ началото на Априлъ Цанката и Бойчо посѣтихѫ село Курбетито; нѣщо пришепнѫхѫ на Трандафила и Дѣлча. Нѣколко юнаци отъ Курбетито се стѣгнѫхѫ за походъ. Два дни слѣдъ това се разнесе изъ околнитѣ села радостната новина: тримата читаци-табаци сѫ убити и на парчета разсѣчени въ курията на дѣда Петка куция.

Старо-Загорскитѣ власти, на чело съ каймакамина, се явихѫ на мѣстото на произшествието и въ протоколитѣ си отбѣлѣжихѫ грозното убийство: разсѣчени трупове на парчета и разхвърлени по драки и шубраци! . . .

При изтрѣбванието на злитѣ табаци, курбетскитѣ юнаци дѣйствувахѫ подъ заповѣдьта на Бойча Русевъ. Тѣ бѣхѫ прѣдрешени въ турскитѣ дрехи, що бѣхѫ приготвени за юнацитѣ, които щѣхѫ да плѣнѭтъ трена между Каяджикъ — Търново-Сейменъ. Дрехитѣ донесе Цанко отъ Стара-Загора.

Курбетчани и околнитѣ тѣмъ български села отъ дънъ душа благодарихѫ ономува, който заповѣда да нѣма злитѣ табаци на бѣлъ свѣтъ.

Съзаклетна нощь.

Прѣзъ мѣсецъ Априлъ всѣка година въ село Курбетито става съборъ — гюрешъ, казано по турски. Прѣзъ 1873 год. съборътъ бѣ извънредно голѣмъ. Селото бѣ прѣпълнено отъ гости, надоп... отъ близкитѣ и далечни български села. Т... денъ въ селото бѣ се расположилъ половинъ ... кадронъ турска конница отъ шишлиит...

това бѣхѫ около 40—45 души кавалеристи отъ казакъ-алай (хора на Садъкъ-паша Чайковски), полкътъ на които квартируваше, въ онова врѣме, въ гр. Сливенъ. Шишлиитѣ — пиконосцитѣ—, на чело на единъ офицеръ, полякъ-потурнакъ, бѣхѫ дошле въ село Курбитето по заповѣдь на Одринския валия, Изетъ-паша, да прѣслѣдватъ нѣкаква си въображаема шайка разбойници, които убили въ курията на дѣда Петка трима «честни и почтени търговци турци на дѫбови кори» и др. Началникътъ на шишлиитѣ бѣ се остановилъ на квартира у дѣда Митя Трандафилътъ. Дѣдо Митю и баба Рада бѣхѫ извънредно гостолюбиви къмъ потурнака-полякъ. Вахмистърътъ, по народность италиянецъ, бѣ на квартира у дѣда Теня, селски кметъ. Другитѣ войници бѣхѫ расквартировани по ханове и частни кѫщи. Потурнакътъ-полякъ бѣ много любезенъ спрѣмо бабата и дѣдото, стопани на кѫщата, отведена нему за квартира. Полякътъ се зарадва, когато се научи че на утрешния день въ селото ще има голѣмъ съборъ. Той много обича българитѣ и чистосърдечно се въсхищава отъ тѣхнитѣ скромни, чисти нрави и обичаи. Италянецътъ, вахмистърътъ, е пияница отъ първа величина.

На съборътъ дойдохѫ, въ качеството си на гости, попъ Минчо, Бойчо, дяконъ Векенти, попъ Еню отъ село Гюнелии, даскалъ Киро (Катрафиловъ), защитникъ на православието въ село Миричлери. За квартира имъ бѣ отведена една отъ училищнитѣ стаи, добрѣ послана съ китени черги, да ‘ни доброволно отъ хората на курбетското съ-

заклетие. Привечерь въ селото влѣзе Стою Филиповъ Пощата, бидейки придруженъ отъ нѣкой си селянинъ, ужъ, неговъ слуга. Това бѣ замѣстникътъ на Василя Левски. Узуновъ и Стою отседнѫхѫ въ дома на бая Дѣлча.

На другия день, сутриньта, слѣдъ черковенъ отпустъ, съборътъ се отвори. Цѣлъ день свирѣхѫ гайди, сумтѣхѫ кавали, пищѣхѫ свирки: тѫпани и зурли нѣмаше; това показваше, че село Курбетито е южно-българско, а не шопско село. Шопътъ безъ тѫпанъ и зурла не може да мине ни съборъ, ни кръщене, ни свадба. Подъ звуковетѣ на гайдитѣ и кавалитѣ, въ срѣдъ селото, се завихѫ нѣколко вити хора. На друга страна пехливани се борихѫ, на третя съ камане се надхвъргахѫ; на четвърта надигравахѫ се на рѫченица. Тоя день много вино се испи, много агнета се изѣдохѫ, много хайдушки, юнашки пѣсни се испѣхѫ. Надвечеръ, по внушението на Узунова, развеселившитѣ се курбетчани, на чело съ дѣда Теня направихѫ единъ видъ малка овация на потурнака-полякъ, като му благодарихѫ за грижитѣ, които полага за изтрѣблението на разбойницитѣ. Това бѣ единъ видъ висша дипломация: подкупихѫ човѣка съ «сладки думи» за да ги не подозира въ «лоши работи,» които имаше да вършѫтъ прѣзъ нощьта въ църквата и училището.

Мръкнѫ се. Едни отъ гоститѣ се разотидохѫ по селата си, а други останѫхѫ въ Курбетито. Стъмни се. Шишлиитѣ казаци и началникътъ имъ се прибрахѫ въ квартиритѣ си. Слѣдъ вечеря, отъ нѣманье работа, тѣ по обикновено

се прѣдадохѫ въ ръцѣтѣ на Морфея — заспахѫ, захъркахѫ, като оставихѫ надлежния патраулъ да кръстосва изъ селскитѣ улици. Нощьта бѣ отъ тъмнитѣ облачни априлски нощи. Надъ селото висѣхѫ два черни гѫсти облака. Прѣзъ нощьта априлски дъждъ рукнѫ, като изъ ръкавъ. Всичко живо се скри подъ слонъ. Патраулътъ се подслони у хана на дѣда Теня. Срѣдъ нощь е, мъртва тишина владѣе въ селото. Трандафилътъ стои на черковнитѣ порти. Селяни, нѣкои си, се щуратъ изъ тъмнитѣ и кални селски улици и единъ по единъ дохаждатъ до черковнитѣ порти. Трандафилътъ ги изглежда въ тъмнината, пита ги за имената, слѣдъ това ги пропуска въ черквата: това бѣхѫ гоститѣ на околнитѣ села, които въ качеството си на оглашенни бѣхѫ пригласени отъ курбетскитѣ съзаклетници, да дойдѫтъ на събора, да принуждаватъ въ селото, защото щѣло да имъ се каже «нѣщо тайно, нѣщо страшно» . . . . . Въ черквата бѣ тъмно. Само прѣдъ иконата на «Спасителя» слабо трепти сребърно кандилце. Оглашенитѣ съ трепетъ на душа влазятъ въ църквата и въ тъмнината мълкомъ заематъ мѣста. Въ олтаря се слушатъ слаби шушукания. Поканенитѣ гости, другоселци, до единъ дойдохѫ на «полунощното бдѣние» (полунощница). Трандафилътъ притвори църковнитѣ порти и съ ключъ заключи вътрѣшнитѣ църковни врати. Стариятъ свещеникъ, попъ Атанасъ, запали нѣколко вощени свѣщи. Нѣкаква си тайнствена дрезгавина испълни църквата. Хората изглеждахѫ на нощни грозни сѣнки. Трандафилътъ каза: «всичко е готово.»

Распопениятъ попъ, Савва Катрафиловъ, попъ Еню, попъ Минчо, Бойчо и Апостолътъ, излѣзохѫ изъ олтаря и се спрѣхѫ прѣдъ иконата на Спасителя. Катрафиловъ, низко, но натъртено, каза напѫтствена рѣчь на оглашенитѣ. Узуновъ слабо, но сладко, произнесе нѣколко думи. Въ дѣсницата на попъ Еня блѣснѫ позлатенъ кръстъ. Попъ Минчо високо дигнѫ Евангелието, благослови присѫтствующитѣ и ги покани да целунѫтъ, за вѣрность на комитета, Кръста и Евангелието. Прѣдъ кръста пръвъ колѣничи стариятъ попъ Атанасъ. Трандафилътъ за да окуражи гоститѣ си втори пѫть се закълна. Всички дадохѫ клетва, че ще пазѭтъ дълбока тайна и че до гробъ ще бѫдѫтъ вѣрни на комитета. Полунощницата се свърши. Оглашенитѣ станѫхѫ «вѣрующи» и съ дълбока вѣра въ душата си се завърнѫхѫ по квартиритѣ си. Сутриньта рано тѣ до единъ се разотидохѫ по селата си.

Апостолътъ, придруженъ отъ помощницитѣ си, попъ Еню, попъ Минчо, Бойчо и Катрафиловъ, още прѣзъ нощьта отпѫтува за Стара-Загора.

На третия день отъ събора, Трандафилътъ съ благословия испроводи потурнака офицеръ съ неговитѣ «шишлии» за село Гюхпала.

Пратеникътъ на тракийското съзаклетие.

Отъ Курбетито Узуновъ се завърнѫ въ Ст[illegible]ра-Загора — новата столица на Българското [illegible]заклетно освободително дѣло. Останови се въ

ма на дѣда Никола Райновъ Пантата. Първенцитѣ Атилци той свика на съвѣщание. Похвали имъ се, че селянитѣ отъ Чирпанско и Старо-Загорско на драго сърдце приематъ да бѫдѫтъ борци за свободата. Прочете имъ току-що полученото писмо отъ Любена Каравеловъ. Въ писмото си прѣдсѣдательтъ на Б. Ц. Р. комитетъ подканваше Узунова да съживи огаснѫлитѣ комитети (вслѣдствие Араба-Конашката поразия) на сѣверъ отъ Балкана, и да проводи комитетски пратеници въ Букурещъ, за да се вземѫтъ общи мѣрки, слѣдъ смъртта на Левски, за по-нататъшното уреждание на комитетитѣ въ Българско. Първенцитѣ Атилци единодушно избрахѫ за пратеникъ на тракийското съзаклетие прѣдсѣдательтъ на Атила.

Приятенъ априлски день е. Старо-Загорско поле е потънѫло въ зеленина. Ахмакъ-баиръ *) и срѣдно-горскитѣ поли сѫ накитени съ пролѣтни мензухари и теменужки, съ великденчета и гергевденчета. Слънцето по априлски прѣпича Старо-Загорскитѣ прѣпици. Изъ Атила чифтъ бричка излѣзе и съ шумъ и трѣсъкъ, по калдаръма, се затъркаля по пѫтя Казанлъкъ—Стара-Загора. Коларьтъ е турчинъ. Въ бръчката му седи самъсаминичъкъ пѫтникъ нѣкой си. Пѫтникътъ е високъ, тънъкъ, сухъ, жълто-мургавъ, черноокъ, момъкъ съ намръщено лице. Той има около тридесетгодишна възрасть. Пѫтникътъ е облѣченъ въ опнѫти дрехи, кроени-шити алафранга, отъ

*) Днесь, 1898 год. тоя баиръ е залѣсенъ отъ светата дѣ[illegible]чица на владиката Методи Кусевичъ.

мѣстенъ шаекъ. Моравъ фесъ съ модно пюскюлче покрива неговата немирна глава. Въ блѣсъка на малкитѣ му черни и подвижни очи и по намръщеното лице сѫ отпечатани, смѣсено, житейскиятъ тактъ съ злобата на деня. Научно и литературно познание у него не търсѣте, но житейски знания, каквито поискате, ще намѣрите. Той има срѣдне Старо-Загорско образование, каквото даваше тогавашното Старо-Загорско класно училище, прочуто на врѣмето си съ широката си и пъстра учебна программа (отъ 1858—70 год.). На първъ погледъ пѫтникътъ изглежда на скелетъ, на втори: човѣкъ истаканъ отъ нерви и сухожилия. Въ силата на рѣчьта му, въ подвижностьта му, въ излишъка на енергията му живо сѫ отпечатани рицарската смѣлость и дързостьта на единъ каленъ революционерь — чувства толкова рѣдки между тогавашната градска интелигенция на поробена България. Пѫтникътъ е глава на Атилското съзаклетие. Въ противоположность па своитѣ другари-съзаклетници, той се придържа въ странния, за врѣмето си, принципъ по освобождението на България: той вѣрва и проповѣдва (и въ това никой не може да го разубѣди) че България безъ ничия помощь може сама да се освободи отъ петвѣковното робство. «Български кости и кърви, и български пари трѣбва да легнѫтъ въ основитѣ на свободна България — отговаря той на ония си другари, които казватъ че «безъ сестра Сърбия» и «леля Русия» българскитѣ комитети нищо нѣма да направѭтъ.

Сѫщинското име на пѫтника е Коле Га

чевъ. Какво немузикално име! . . . . Комитетското му прозвище е Атила. Чудно съвпадение: Човѣкътъ, който накара римския папа да колѣничи прѣдъ него, бѣ злобенъ, жълченъ и «нѣкому си» за нѣщо си вѣчно сърдитъ;—човѣкътъ, който отъ нужда носѣше неговото име, бѣ по натура и настроение почти сѫщия Атила: на Коля Ганчевъ липсвахѫ само диви орди и много жени, за да напомни, на пълно, главатаря на Хунитѣ.

Коле Ганчевъ е любимецъ на Старо-Загорската интелигенция. Причината на това е, че всички дълбоко вѣрватъ въ неговата самоотвържена патриотическа дѣятелность. Особено го почитатъ и уважаватъ, дори обожаватъ, Старо-Загорскитѣ съзаклетници. Левски е расчитвалъ въ Стара-Загора най-много на него. Той е най-близкиятъ на Узунова и неговъ най-уменъ съвѣтникъ по уреждането и управлението на комитетитѣ.

По занаятъ Коле Ганчевъ е кундураджия. Съ чука, ножа и шилото прѣхранва голѣмо семейство. Съ рѫченъ трудъ и малки капитали върти срѣдня търговия. За нуждитѣ на комитета отъ все сърдце дава спечеленитѣ съ потъ черни грошове.

— Съ чифтъ бричка прѣзъ Априлъ по каква работа е тръгнѫлъ Коле Ганчевъ Кундураджията—ще искатъ да знаѭтъ нашитѣ читатели.

Ганчевъ отива въ Букурещъ при Любена ιравеловъ въ качеството си пратеникъ на тра'йското съзаклетие. Това е трети пѫть, какъ й отива въ Букурещъ въ качеството си прѣдιвитель на Старо-Загорското съзаклетие. Прѣзъ

1870 год., на първото общо събрание въ Букурещъ, е прѣдставлявалъ Атила, Боричъ и Сливенъ. Прѣзъ 1872 год., Май мѣсецъ, е прѣдставлявалъ тракийскитѣ комитети, изобщо.

За да узнаемъ, какви тайни носи Ганчевъ отъ Стара-Загора за Букурещъ, трѣбва да му събуемъ новитѣ обуща отъ краката, сетнѣ да имъ отпоримъ гьоноветѣ. Между гьоноветѣ и вѫтрѣшната подплата на обущата ще намѣримъ книжни ивици, испъстрени съ дребно, чисто, красиво, рѫкописно писмо. Ивицитѣ сѫ номерирани подъ редъ, тѣ прѣдставляватъ отъ себе си нѣщо като докладна записка отъ Узунова до Каравелова. Краткото съдържание на докладната записка е слѣднето: 1) Безъ да се гледа на Араба-Конашката поразия, дѣлото на съзаклетието въ Тракия върви добрѣ; 2) За центъръ на комитетитѣ въ Българско е избранъ града Стара-Загора, на мѣсто Ловечъ; 3) За главенъ апостолъ, замѣстникъ на Левски, е избранъ отъ тракийскитѣ съзаклетници Атанасъ Узуновъ, за което му е дадено пълномощно отъ общото събрание; 4) Тракийското съзаклетие е взело рѣшение да дѣйствува противъ враговетѣ на дѣлото съ ножъ, куршумъ и пожарь, т. е. да употрѣби т а й н и я ч е р е н ъ т е р р о р ъ; 5) Необходимо нужно е да се свикатъ на общо събрание прѣдставители отъ всичкитѣ комитети въ Българско, Сърбия и Ромѫния и да имъ се прѣдложи нѣкои измѣнения отъ общия уставъ на комитетитѣ. И т. н.

Ганчевъ пѫтува съ редовенъ паспортъ, подъ прѣдлогъ, че отива въ Виена да купува здрави

и хубави «видела» и «марокини». Той е откопчилъ отъ ржцѣтѣ на тескереджията паспорта си, като е обѣщалъ на каймакамъ-ефенди и на тескереджията бакшишъ по единъ чифтъ гиздави и здрави обувки отъ «марокинъ».

Ганчевъ е натоваренъ отъ Узунова да настои прѣдъ Каравелова, щото прѣзъ мѣсецъ Май да има непрѣмѣнно общо събрание на комитетскитѣ пратеници, на което събрание самъ Узуновъ лично ще докладва вървежа на съзаклетието въ Тракия, дѣто и ще направи нѣколко прѣдложения върху общата организация на комитетитѣ въ Българско.

Ганчевъ ще мине прѣзъ Търново. Ще гостува у Иванча Хаджи Димитровъ, и заедно съ него ще отпжтува за Влашко. Въ Русчукъ ще бждкатъ гости на баба Тонка. И заедно съ синъ ѝ, Никола Т. Обрѣтеновъ, ще отпжтуватъ за Букурещъ.

Бѣлѣжка. Коле Ганчевъ по поводъ Старо-Загорското възстание прѣзъ 1875 год., биде хванжтъ и сжденъ като прѣдсѣдатель на Старо-Загорския комитетъ. Извънредниятъ сждъ го осжди на смърть. Окованъ въ тежки желѣза биде докаранъ отъ Одринъ въ Стара-Загора и заедно съ Михайловски биде обѣсенъ на Алана. Старо-Загорци сж въ правото си да се гордѣжтъ съ такъвъ единъ самоотверженъ мжченикъ за скжпата българска свобода. . . . .

Другарска срѣща.

Узуновъ испроводи Ганчева за Букурещъ, и самъ-саминичъкъ се запжти за Сливенъ: пожела

да се срѣщне съ другаритѣ си по училище Механлъ Грековъ и Савва Гереновъ. Узуновъ, Грековъ и Гереновъ сж съученици отъ Николаевската Реална Гимназия и «съкашници» отъ Южно-славянския пансионъ, управляванъ и урежданъ отъ всеизвѣстния Теодоръ Николаевичъ Минковъ. По болесть Гереновъ недовършилъ гимназията. Завърнжлъ се въ България и заелъ длъжностьта учитель, първомъ въ Провадия, послѣ въ Варна, сетнѣ въ Шуменъ и най-сетнѣ въ Сливенъ. Михаилъ Грековъ, по патриотизъмъ, напуснжлъ отъ V классъ гимназията, постжпилъ въ легията въ Бѣлградъ (прѣзъ 1867 год.), завършилъ краткия офицерски курсъ тамъ и като видѣлъ, че Сърбитѣ нѣматъ намѣрение да обявяватъ война на турцитѣ, се завърнжлъ въ г. Николаевъ, отново постжпилъ въ гимназията и съ отличенъ успѣхъ завършилъ пълния й курсъ. Слѣдъ завръщанието си отъ легията, Грековъ почнжлъ да размирява духоветѣ на живущитѣ въ пансиона Българчета-гимназисти. Проповѣдвалъ имъ мисъльта—освобождението на България чрѣзъ всенародно възстание Първиятъ, отъ най-възрастнитѣ гимназисти, който е въсприелъ патриотическитѣ проповѣди на Грекова, е билъ чорбаджи Цвѣтковиятъ синъ. Узуновъ изцѣло се прѣдалъ на революционната мисъль и станжлъ най-вѣренъ другарь на М. Грекова. Отъ лични врагове (съперници по бѣлѣжки, по уроци) Узуновъ и Грековъ станжхж най-вѣрни другари, готови еди[illegible] за други да се жъртвуватъ, благодарение на осв[illegible]бодителната мисъль, която въ еднаква степе[illegible]

обладаваше умоветѣ имъ, и бѣ се обърнжла въ главна цѣль на живота имъ.

Когато Узуновъ напуснж г. Николаевъ и отпжтува въ България да проповѣдва бунтъ, Грековъ го испроводи дори до г. Одесса. На пристанището братски го пригърнж — разцалува и му пожела добъръ пжть и добра сполука въ дѣлото. Прѣзъ Цариградъ Узуновъ се завърнж въ България; съ конь и пѣшкомъ кръстоса Дунавския и Одрински вилаети, и за това написа писмо на Грекова (писмата на Узунова отъ това врѣме днесь се намиратъ въ частната архива на Грекова, добрѣ запазени и пришити въ една връзка). Слѣдъ дълго скитание на сѣверъ и на югъ отъ Балкана, Узуновъ се останови въ г. Сливенъ, въ качеството си на класенъ учитель. Въ кжсо врѣме той спечели симпатиитѣ на Сливенскитѣ младежи, и чрѣзъ тѣхъ сполучи да накара Сливенското училищно настоятелство да услови за класни учители Савва Гереновъ и М. Грековъ. Въ това врѣме Грековъ бѣ дошълъ въ Цариградъ и търсѣше учителско мѣсто, за което Узуновъ прѣдварително знаеше. Геренова извикахж отъ Шуменъ съ телеграмма. И така, тримата бивши съученици отъ Николаевската Реална Гимназия, сега бѣхж съучители въ г. Сливенъ. Сливенци имахж за учители трима младежи, русски гимназисти, възпитаници на «южно-славянския пансионъ».

Тримата другари се впуснжхж въ кроение и планове за освобождението на България чрѣзъ всенародно възстание. Чрѣзъ Савва Райновъ тѣ се запознахж съ Василя Левски. Той, Левски, ги

посвети въ намѣренията и дѣлото на приврѣменното Българско правителство. Дѣлото на комитета за тѣхъ бѣ ново открита Америка. Тѣ изцѣло се прѣдадохѫ на революционна работа. Слѣдъ самоубийството на Ангела Кънчевъ, Узуновъ напуснѫ Сливенското класно училище. Застѫпи мѣстото на Кънчева и станѫ помощникъ на Левски. Михаилъ Грековъ, въ качеството си прѣдсѣдатель на Сливенското съзаклетие, даде пълномощно Узунову отъ името на «Българското тайно прѣврѣменно правителство» и съ другарска благословия го испроводи да урежда и управлява комитетитѣ въ Тракия и Източна България. Слѣдъ напусканието Сливенъ, Узуновъ рѣдко си пишеще съ Грекова и Геренова. Година и повече врѣме той не бѣ ги виждалъ, а много му се искаше лично да се срѣшне съ тѣхъ и надълго и широко да имъ расkаже патилата си, що бѣ изтеглилъ по градове и села, уреждайки комитетитѣ Ето защо, той, слѣдъ като испроводи К. Ганчева за Букурещъ, самъ се запѫти за Сливенъ.

Пѫтникъ-конникъ, селянинъ, отседнѫ прѣдъ Сливенскитѣ лъджи (бани). Това бѣ Атанасъ Узуновъ, прѣдрешенъ въ селски дрехитѣ. Той случайно съгледа прѣдъ портитѣ на хана единъ отъ вѣрнитѣ хора на Сливенското съзаклетие. Повика го въ обора; обади му се; набързо писа съ моливъ, по руски, записка до Грекова и го проводи въ Сливенъ да му ѭ прѣдаде Въ записката си Узуновъ съобщаваше Грекову че ще го чака въ село Чаирлии, въ дома и

бая Ивана, човѣкъ на комитета, и че иска, непрѣмѣнно, да се срѣщне съ него и Геренова, за да размѣнѭтъ мисли и чувства по уредбата на комитетитѣ. До вечерьта записката бѣ прѣдадена Грекову.

На другия день, день недѣленъ, по шосето Сливенъ—Лъджитѣ сумма свѣтъ се движеше; сливенскитѣ младежи, ѣхнѫли на коньe, отивахѫ за лъджитѣ на прошетка (расходка). Край шосето има горица, задъ горицата е село Чаирлии. Двамина селяни стоѭтъ сгушени въ горицата и изглеждатъ пѫтницитѣ. По едно врѣме се зададохѫ двамина конника. Селянитѣ отъ далече ги познахѫ; надигнѫхѫ се, и съ върлини въ рѫка имъ дадохѫ знакъ да се отбиѭтъ въ горицата. Грековъ и Гереновъ съ недоумѣние се спрѣхѫ на пѫтя и дълго врѣме не можахѫ да си обяснѭтъ, като кои ще бѫдѫтъ тия махаѭщи съ върлини селяни. Слѣдъ дълго колѣбание се отбихѫ въ горицата. По гласа, по смѣха и по голѣмитѣ черни очи познахѫ, въ лицето на едного отъ селянитѣ, Атанаса Узуновъ. Другарски прѣгръдки, цалувки, смѣхове . . . . Селянитѣ напрѣдъ, Сливенскитѣ класни учители подиръ тѣхъ, влѣзохѫ въ село Чаирлии, отседнѫхѫ въ дома на бая Ивана. Съ баници, печени кокошки и съ не знамъ още какви си ястия бай Иванъ добрѣ нагости скѫпитѣ си гости. Въ нѣколко часа другаритѣ си испиказахѫ всичко, що бѣ натрупано отъ врѣмето въ дъното на душитѣ имъ. Другарската срѣща бѣ извънредно жива, весела, пълна сѫ излияния на най-скѫпи чувства и мисли. Раз-

говорътъ ставаше по русски, за да се скриѭтъ отъ домашнитѣ на бая Ивана и отъ самаго него работи, които тѣ и той не трѣбва да знаѭтъ. Какъ и отгдѣ, неизвѣстно за гоститѣ, бай Иванъ докара гайдарь въ кѫщата си. Гайдарьтъ засвири пѣсеньта на Хаджи Димитра. Гайдата не свирѣше, а сѣкашъ думаше. Гайдарьтъ бѣ отъ хората на селското съзаклетие. Узуновъ залѣпи, по обичая. на челото на гайдаря една отъ ония турски лири, които Иванъ Хаджи Димитровъ бѣ му далъ за пѫть, взети отъ търновския градоначалникъ за смѣтка на тайнитѣ шпиони (глед. стр. 76—77).

Огощението се свърши. Свършихѫ се сладкитѣ приказки. Гайдата млъкнѫ. Узуновъ и Грековъ на самѣ се оттеглихѫ въ градинката на бая Ивана и дълго врѣме си шепнѣхѫ нѣщо. Тѣ рѣшихѫ: слѣдъ свършванието на годишнитѣ испити Грековъ ще напусне учителството, ще заеме мѣстото на Ангела Кѫнчева, ще тръгне по градове и села въ Сѣверна и Западна България да съживява угаснѫлитѣ комитети. Узуновъ и Грековъ си разпрѣдѣлихѫ България на два революционни района: 1) Тракия и Источна България на чело съ Узунова, 2) Сѣверна и Западна България на чело съ Грекова. . . . . .

Бѣлѣжка. Взетото рѣшение отъ Узунова и Грекова въ село Чаирлии се погреба отъ случившитѣ се обстоятелства въ градината на бая Ивана: на 3-й Май Узуновъ паднѫ въ рѫцѣтѣ на хасковскитѣ вла и, а на 8, сѫщи мѣсецъ, Грековъ паднѫ въ рѫцѣтѣ на сливенскитѣ турски власти. . . .

На «ужинъ» гоститѣ на бая Ивана ъ-нѫхѫ коньетѣ и отпѫтувахѫ за Сливенскитѣ ь·

джи. На тунджинския мостъ, що е близко при лъджитѣ, кавалкада отъ нѣколко сливенски младежи, които много добрѣ познавахѫ по лице Узунова, срѣщнѫхѫ скѫпитѣ гости на бая Ивана. Мнозина отъ тѣхъ се втренчихѫ въ селянина, който ѣздѣше нѣколко крачки задъ Грекова.

— Това е Узуновъ, — се обади единъ отъ младежитѣ.

— Какъвъ ти Узуновъ: не виждашъ ли, че това е селянинъ отъ къмъ Старо-Загорско, — се обади други, който слабо познаваше Узунова.

Съ прѣпирня на уста младежитѣ отминѫхѫ моста и прѣпуснѫхѫ, отъ слободия, коньетѣ си по пѫтя за Сливенъ. По подражание на младежитѣ и гоститѣ на бая Ивана прѣпуснѫхѫ коньетѣ си. Коньтъ на селянина като вихъръ се понесе по рида на лъджитѣ. По едно врѣме коньтъ се спрѣ; ѣздачьтъ отхвъркнѫ като перо отъ татарското му седло. Грековъ застигнѫ: хванѫ коня, вдигнѫ другаря си отъ земята. Алена кръвь облѣ лицето на Узунова . . . .

Другаритѣ прѣнощувахѫ на банитѣ. Военниятъ лѣкарь (полякъ), що служи при полка на «казакъ-алай» квартируѭщъ въ Сливенъ, който лѣкарь случайно се намѣри на банитѣ, прѣгледа и привърза раната на селянина отъ Старо-Загорско. На другия день, сутриньта рано, «питомцитѣ на южнославянския пансионъ» се раздѣлихѫ: Узуновъ заминѫ за Стара-Загора да размирява свѣта, а Грековъ и Гереновъ за Сливенъ да учѫтъ дѣцата на Зоология и Геометрия . . .

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА.

Хасковското съзаклетие.

На гости у Берковски и Заимова.

Прѣзъ 1872 год., нѣколко дни прѣди хасковския гроздоберъ, по добрѣ отъпканото «царско шосе,» Хасково — Куру-чешме, се merджалѣехѫ двамина конника. Спокойно и тихо си приказвахѫ тѣ за работи, които има да станѫтъ въ недалечно бѫдѫще: приказвахѫ си за силата и уредбата на «Българскитѣ тайни революционни комитети,» за сѫдбата на турското царство и за бѫдѫщето «Българското царство,» което тепърва, съ мечъ и огънь, трѣбва на ново да се създаде. Единътъ отъ пѫтницитѣ, по облѣклото си, изглежда да е турчинъ търговецъ отъ ония, що събиратъ и прѣпроваждатъ яйца и кокошки на цариградския кокоши пазарь. Другиятъ е селянинъ отъ Старо-Загорскитѣ села, облѣченъ по селски въ носията на село Гюхпала.

Пѫтницитѣ отиватъ за Хасково. Турчинътъ язди Старо-Загорския комитетски конь, а селянинътъ коня на Гюхпалския селски комитетъ. Турчинътъ изглежда като да е господарь, а селянинътъ — неговъ слуга. Нощували сѫ тѣ въ село Алмалии, ще обѣдватъ днесь въ г. Хасково . . . .

Пѫтницитѣ наближихѫ града.

— Другъ пѫть дохождалъ ли си въ Хасково? — попита господарьтъ слугата си.

— Прѣдъ петь години, въ врѣме на Уз-

джовския панаирь. Испатихъ си много отъ хасковскитѣ зли турчета, — каза слугата, и живо си спомни неприятната сцена, що се бѣ случила съ него въ турската махала.

— Прѣди три години и азъ дохождахъ въ Хасково. Два дни седѣхъ; отъ мжка щѣхъ да се пукнж; неблагодаренъ се върнжхъ. Отивамъ сега при «вѣрни хора». Дано тозъ пжть дохожданьето ми не излѣзе ялово, — каза господарьтъ, търговецътъ на яйца и кокошки

— На кой ханъ ще отседнемъ? попита слугата.

— На турския, що е въ срѣдъ чаршията: като за насъ «търговци» турскитѣ ханища сж най-безопасни мѣста, — каза търговецътъ и кихнж високо.

Пжтницитѣ минжхж прѣзъ Змейската махала, що е на сѣверъ отъ града, кривнжхж край градския часовникъ и отседнжхж въ турския ханъ, който се намира на говеждия пазарь, срѣщо турското «мектеби-руждие» (прогимназия), недалечъ отъ чаршията. . . .

«Българско Хасковско Главно Мжжко Училище» — така гласи надписътъ отъ едри, червени, готически букви, нахвърлени върху тъсчена табла, висяща надъ низкитѣ училищни порти. Този надписъ е окаченъ на пукъ на хасковскитѣ гъркомани. Училището е двоетажна паянтева сграда, вапсана въ синкава боя. Лицето му е обърнжто къмъ западъ, напарено е съ разни шарилки: синкави гроздове, червени

карамфили, трандафили, бѣли и жълти лалета, изрисувани по дебърски вкусъ.

Училищниятъ дворъ е постланъ съ плочи и се пази въ най-голѣма чистота. Отъ дѣсно и лѣво на двора, съ истънченъ вкусъ, сѫ наредени двѣ гиздави градинки, заградени съ желѣзни рѣшетки. Градинкитѣ сѫ потънѫли въ есенни цвѣтя, садени и гледани отъ архимандрита Хрисанта — прѣподаватель на Законъ Божи при главното мѫжко хасковско училище . . .

Долниятъ етажъ на зданието служи за помѣщение на отдѣленията, а горниятъ — за классоветѣ. Въ горния етажъ има двѣ стаи, нарочно опрѣдѣлени за живѣенье на учители не хасковци. Въ по-голѣмата отъ тѣхъ живѣе Петъръ Берковски, главенъ учитель на класното хасковско училище, а въ по-малката стая живѣе Ст. Заимовъ, главенъ звукарь на основнитѣ училища въ Хасково. Стаитѣ сѫ една до друга; отдѣлени сѫ съ тънка паянтова стѣна. Говореньето, кашленьето въ едната стая се слуша въ другата. [1]) Учителската стая, която служи и за дирекция, е въ долния етажъ, намира се тъкмо подъ стаята, въ която живѣе Берковски.

Работенъ день е. Послѣ обѣдъ е. Училищнитѣ порти сѫ широко растворени; училищниятъ дворъ е прѣпълненъ съ звукарчета (ученици отъ основното училище) и съ класничета

---

[1]) Стаята, въ която Берковски живѣеше прѣзъ 187[illegible]73 год., прѣзъ 1896—97 учебна година служеше за классна [illegible]та на IV дѣвич. классъ; а стаята на Заимова — за канцелар[illegible] на Хасковското IV кл. дѣвическо окрѫжно училище.

(ученици отъ класоветѣ). Звукарчетата дигатъ врѣва до небеса, а класничетата съ книги въ ржка се растъпкватъ низъ двора и, бъбрейки подъ носъ, наизустъ учжтъ послѣобѣднитѣ си уроци.

Въ учителската стая, изтегнжтъ на миндерлика, съ вирнжти крака нагорѣ, опрѣни о вжтрѣшната стѣна, се излѣжава дежурниятъ учитель и чете вѣстникъ «Свобода» — «Liberté,» — турски вѣстникъ, издаванъ въ Парижъ, редактиранъ отъ Хюсни-бей, турски емигрантинъ. Вѣстникътъ е органъ на «Млада Турция». Насоченъ е лично противъ султана Абдулъ-Азиза и неговитѣ визири и министри. Вѣстникътъ има два текста: турски и френски. Дежурниятъ учитель чете турския текстъ, защото не знае френски езикъ.

По реда на дежурството, днесь дежури главниятъ звукарь — Заимовъ.

Прѣдъ широко отворенитѣ училищни порти турчинъ нѣкой си се спрѣ и се зазѣпа въ надписа.

Турчинътъ гледа, гледа надписа; слуша, слуша дѣтинската врѣва, що дигахж звукарчетата, па си каза нѣщо на умъ; слѣдъ това прѣкрачи прага и свободно влѣзе въ училищния дворъ. Приближи се при звукарчетата; нѣколцина поглади по главичкитѣ и ги попита мило за учителя имъ. Звукарчетата начоголихж турчина, като врабци денемъ бухала. Тѣ съ плахи погледи и зѣпнжли уста слушахж «странния за тѣхъ гостенинъ»: турцитѣ въ Хасково

български не говорятъ, а той имъ говорѣше чисто български, при това съ язика на единъ добъръ, благъ учитель, — ето защо тѣ се чудѣхж и зѣпахж въ устата на турчина-гостенинъ. Класницитѣ, съ любопитство на подплашени кози, изотдалечъ се приближихж до турчина и съ подозрѣние слушахж разговора му съ малкитѣ, невиннитѣ звукарчета. По-възрастнитѣ класници (16—18 годишна възрасть) шепнѣхж помежду си: «това е шпионинъ турчинъ, дошълъ е да види, като какво се работи въ нашето училище . . . . . .»

Турчинътъ съзрѣ въ единъ отъ жгтоветѣ на двора разни гимнастически уреди (стълби, люлки, паралелки, върлини и дървено магаре) и запита едного отъ класницитѣ:

— Кой се люлѣе на тия люлки? Кой прѣскача туй дървено магаре? . . .

— Това не сж люлки, това е гимнастика. — отговори съ гордость класникътъ.

— Нека така да бжде, както ти рече: азъ искамъ да знамъ, кой ви учи на гимнастика?

Възрастнитѣ класници се увѣрихж, че това е турски шпионинъ, дошълъ да шпионира учителя Берковски.

Турчинътъ поглади главицата на най-малкото (петь-годишно дѣте), най-чистото, най-хубавото, най-питомното звукарче — главица на Тенча Панайотовъ — и му каза:

— Мило дѣте, заведи ме въ учителската ста

Звукарчето напрѣдъ, турчинътъ подиръ, тр нжхж за учителската стая.

Силна мѫжка рѫка хванѫ ключалката; вратата на учителската стая наведнъжъ се отвори; турчинътъ влѣзе свободно въ стаята. Звукарьтъ мигомъ намърда вѣстникъ «Liberté» подъ възглавницата. Посраменъ, хванѫтъ на мѣстото на прѣстѫплението, той останѫ въ първото си положение, сирѣчъ съ вирнѫти крака, опрѣни о вѫтрѣшната стѣна на дежурната стая. Безпардонното нахълтванье на турчина въ дежурната стая отъ дънъ-душа възмути господина, който съ турски вѣстникъ въ рѫка челебийски се излѣжаваше на високия и тѣсенъ миндерликъ.

— Добъръ день, учителю благи! — чисто български каза турчинътъ и, безъ да пита дежурния, седнѫ на столъ.

«Благиятъ учитель» прибра вирнѫтитѣ си крака; засраменъ отъ положението си (вирнѫти крака, въ рѫка съ турския вѣстникъ «Свобода»), той не знаеше кѫдѣ да се дѣне. Отъ незнание какво да каже, той попита «тайнствения турчинъ»:

— Кого търсите тукъ?

— Дойдохъ да видѭ, какъ и на какво учите дѣцата на българетѣ, — тихо, весело и усмихнѫто продума турчинътъ-гостенинъ.

Тенчо Звукарчето умилно гледаше, ту турчина, та учителя си. Звукарчетата се натрупахѫ на прозореца. Звукарьтъ имъ извика и тѣ като подплашени яребици се разбѣгахѫ по двора.

Звукарьтъ изгледа отъ глава до пети «таинствения турчинъ-ревизоръ». Грозна мисъль се пръкнѫ въ развълнуваната му душа — пръкнѫ се

мисъльта: «шпионинъ турчинъ е дошълъ тукъ да узнае, що се върши на пукъ на гърцитѣ [1]).»

— По новата метода на «полезни знания» ги учимъ, — каза главниятъ Звукарь на хасковскитѣ основни угилища.

— По всичко се вижда, че по новата метода на «полезни знания» ги учите: на двора дѣцата дигатъ врѣва до Бога, — каза усмихнѫто таинствениятъ господинъ.

— Дѣца сѫ: нека си поиграѭтъ, — каза Звукарьтъ.

— Петъръ Берковски тукъ ли е? — попита търговецътъ на кокошки и яйца.

— Тукъ е, но сега, навѣрно, спи.

— Идѫ отъ Ломъ; носѭ му армаганъ отъ баща и майка и много здравье отъ приятели; искамъ да го видѭ и да му прѣдамъ армагана и многото здравье, — каза турчинътъ и приятелски се усмихнѫ.

Звукарьтъ отново изгледа «турчина-гостенинъ.» Сега му се стори, като че ли нѣкога и нѣкждѣ да го е виждалъ, но не можеше да си спомни мѣстото и обстоятелството на срѣщата; [2]) — нѣщо смѫтно, за познанството съ този тайн-

---

[1]) Хасковскитѣ гъркомани често пѫти испращахѫ разни съгледатели въ българското училище; това бѣ извѣстно и на бабитѣ и на дѣцата; ето защо както възрастнитѣ класници, така и Звукарьтъ вземахѫ за шпионинъ гостенина турчинъ.

[2]) Прѣзъ 1868 год. Заимовъ има първа срѣща съ Василя Левски, който сега го завари, че чете турски бунтовнически вѣстникъ въ учителската стая. Левски тогава бѣ облѣченъ въ скѫпи сукнени дрехи, ушити «алафранга»; изглеждаше тогава на модно конте. Срѣщата бѣ въ Стара-Загора въ хана на братя Хаджи Дечеви, Георги и Димитръ.

ственъ господинъ, пропълзѣ въ съзнанието на Заимова — облѣклото на господина бъркаше на паметьта му: турскиятъ «джепкенъ» (късаче) криеше въ гънкитѣ си страшното за едни, а приятното за други име на «тайнствения човѣкъ.» Приятелската усмивка на гостенина удуши у Звукаря мисъльта за шпионство.

— Да не сте отъ Берковско? попита свободно сега Звукарьтъ.

— Да, отъ Берковско; а ваша милость сте отъ Чирпанско, нали? Молѭ по-скоро ми покажете стаята на Берковски.

— Почакайте малко, — каза Звукарьтъ и не излѣзе, а сѣкашъ изхвърхнѫ изъ дежурната стая.

На соколови крилье, Звукарьтъ полетѣ къмъ горния етажъ на училищното здание отиде да съобщи на Берковски чудната новина . . .

Турчинътъ не изтърпѣ: излѣзе изъ дежурната стая и влѣзе въ Звукарницата[1]). Звукарчетата като по мечка се впуснѫхѫ подиръ него; начеголихѫ го и го зазѣпахѫ въ устата. Той ги распита нѣщо по законъ божи и накара нѣкои отъ тѣхъ, по-възрастнитѣ, да напишѫтъ на черната дъска слѣднитѣ имена: «Крумъ, Асѣнь, Райна Княгина, Царь Иванъ Шишманъ, Антимъ I, Български Екзархъ». Възрастнитѣ класници се сърдѣхѫ на малкитѣ звукарчета, дѣто разговарятъ съ турчина-шпионинъ. Съ строги погледи и заплашителни

---

[1]) Широка учебна стая, въ която се намѣствахѫ I, II и III отдѣления. Днесь тя служи за помѣщение на забавачницата въ Хасково.

движения тѣ внушавахѫ на звукарчетата да не разговарятъ съ чужденеца-турчинъ, защото е лошъ човѣкъ . . . .

Звукарьтъ дебнешкомъ влѣзе въ стаята на Берковски. Петъръ Берковски, изтегнѫтъ, съ книга захлупена на лицето му, дрѣмѣше на кревата. Слѣдъ обѣдъ Берковски обича лежешкомъ да почива и да почитва по нѣщо изъ нѣмската изящна литература. Звукарьтъ полека вдигнѫ похлупената книга и нѣжно сбута Петра по рамото.

— Ехъ, пъкъ ти, Стоянчо, мира ми не давашъ. Тъкмо що бѣхъ задрѣмалъ . . . . Тфу, да се не види, развали ми сладката дрѣмка! . . .

— Долу въ учителската стая единъ човѣкъ, облѣченъ въ турски дрехи, пита за тебе; говори чисто български,—по-добрѣ отъ тебе и отъ мене. Изглежда да е ломчанинъ; носи ти армаганъ отъ домашнитѣ и много здравье отъ приятели. Иска непрѣмѣнно да те види. Сѣкашъ, че ми е познатъ, но не могѫ да се сѣтѭ за името му. Обърнѫ се къмъ менъ съ думитѣ: «учителю благи». Нѣщо смѣшно ми станѫ, турчинъ таквизъ думи да дума. Първомъ си помислихъ, че е нѣкой шпионинъ, послѣ пъкъ друго ми хрумнѫ,—каза Звукарьтъ и въпросително изгледа другаря си Петра.

Берковски, съ разрошавена коса, хрипнѫ отъ кревата и нервозно закрачи низъ стаята

— Турчинъ ломчанинъ! . . Армаганъ отъ баща ми! . . Много здравье отъ приятели! . . Това трѣбва да е т у р с к и ш п и о н и н ъ! . . [illegible] пъкъ трѣбва да е нѣкой отъ екзархийскитѣ [illegible]-

вази: тѣ до единъ ме познаватъ; нѣкой отъ тѣхъ случайно е минжлъ прѣзъ Хасково и се е сѣтилъ за мене. Какви му сж очитѣ, лицето, облѣклото? — попита Берковски.

— Сиви очи соколови, голѣми, живи, пълни съ огънь, лице изрѣдко прошарено отъ брусница, гласътъ му прилича на твоя; облѣкло обикновено турско, на феса завита синкава шамия; срѣдень ръстъ, широки плещи, — каза Звукарьтъ и съ ржцѣ и движения нагледно му прѣдстави изобщо «каяфета» на гостенина.

— Такъвъ гавазинъ при дѣда Антима нѣма. Трѣбва да е турски шпионинъ, прѣдрешенъ въ прости турски дрехи. Да, трѣбва да е Тома Младеновъ отъ Ломъ, таенъ турски агентинъ: неговото лице е прошарено отъ брусница . . . Но, не е Тома . . . Ти каза, че има голѣми, сиви соколови очи . . . Или пъкъ да не е приятельтъ, за когото ми писахж прѣди нѣколко дни отъ Стара-Загора? . . . Да, той, той трѣбва да бжде . . . Иди и го доведи въ стаята ми,—каза Берковски на своя сърдеченъ другарь главния хасковски Звукарь.

Звукарьтъ едва сега се сѣти за името на прѣдрешения въ турски дрехи господинъ и отъ радость полетѣ къмъ дежурната стая. На стълбитѣ срѣщнж Тенча Звукарчето, че води за ржка гостенина-турчинъ. Трети пжть Звукарьтъ изгледа отъ глава до пети, дѣто се е рѣкло, гостенина. Отъ смущение той затреперя и отвори пжть на най-малкото звукарче.

— Учителю благи, азъ ви познахъ; вие

познавате ли ме? Ти си отъ Чирпанско, азъ съмъ отъ Загорско: сѣтихте ли се? усмихнѫто каза помакътъ-турчинъ.

— Стара-Загора, ханътъ Хаджи Дечовъ, другарьтъ Асѣнь, писмото за Чирпанъ, приказката за Султанъ Омаръ, всичко си спомнихъ, сѣтихъ се кой сте и по каква работа ходите, — присраменъ и червенъ като божуръ каза Звукарьтъ.

— Учителю благи, помни думата ми: това дѣте ще доживѣе да види българско царство, свѣтъ ще свѣтува, рахатъ ще рахатува, турски глави ще да пука, — пророчески каза человѣкътъ отъ Загорско. *)

Турчинътъ дигнѫ на рѫцѣ най-малкото звукарче; цѣлунѫ го по червената буза, пуснѫ въ рѫката му нѣкаква монета и бащински го покани да иде при звукарчетата да си поиграе хоро.....

Звукарьтъ въведе въ стаята на Берковски Василя Левски . . .

Левски и Берковски сѫ стари приятели, свързани съ сладки спомени. Берковски билъ ученикъ въ Бѣлградската семинария и възпитаникъ на войводата Панайотъ Хитовъ, а Левски—знаменосецъ на Хитова. Нѣколко мѣсеца наредъ тѣ лѣгали и ставали въ една малка стаичка, частъ отъ квартирата на войводата; лѣгали, става[ли], пѣсни пѣли, въ небеса хвърчели, планове кр[-]

*) Звукарчето Тенчо Панайотовъ днесъ е капитанъ въ българската армия.

ли за освобождението на «турската робиня отъ робски вериги» . . . . Но най-сетнѣ сждбата ги раздѣлила . . . Отъ тогава до сега тъкмо шесть години бѣхж се истекли . . . .

Левски влѣзе свободно въ стаята на Берковски. Петъръ го позна отъ пръвъ погледъ и се спуснж та го пригърнж: двѣ другарски сърдца силно затуптѣхж, двѣ уста се цѣлунжхж бързо, два чифта ржцѣ силно се стиснжхж. Берковски бѣ извънъ себе си отъ радость; той заплака. . . .

Съ насълзени очи Звукарьтъ напуснж стаята на Берковски; влѣзе въ «дежурната»; грабнж звънеца; силно го разлюлѣ, прибра звукарчетата и класницитѣ въ учебнитѣ стаи. Съ широки крачки, като че ли мѣри нива, той закрачи изъ двора: чакаше да дойджтъ прѣподавателитѣ и «влѣзжтъ на прѣдание».

Единъ по единъ прѣподавателитѣ зехж да се провървяватъ. Тѣ забѣлѣжихж, че Звукарьтъ е развълнуванъ отъ нѣщо. Като пуснжхж по адреса му нѣколко остри шеги, нарамихж класнитѣ книги *) и, безъ да подозиратъ, че въ стаята на Берковски се намира Левски, влѣзохж по обикновеному на прѣдание.

И Звукарьтъ влѣзе въ Звукарницата. Звукарчетата, мили, засмѣни, съ дѣтинска наивность запитахж «благия си учитель», защо е дошълъ турчинъ въ училището. Каза имъ се, че той е търговецъ на кокошки и яйца, че е отъ далечни мѣста, и че е дошълъ на гости на главния

*) Класни книги за пръвъ пжть въ Хасково въведе Берковски по образецъ на чехскитѣ класни книги.

учитель, защото му е донесълъ армаганъ отъ старата му майка.

Бидейки силно развълнуванъ отъ оригиналната срѣща съ Дякона Левски въ учителската стая, Звукарьтъ не можеше спокойно да води обучението. Той накара помощницитѣ звукаре да се занимаватъ съ отдѣлнитѣ групи, а той, съ ржцѣ прѣметнжти на кръста, широко закрачи изъ дългата и тѣсна звукарница. Окриленъ отъ очакваната срѣща съ Апостола народни (Левски отдавна се очакваше въ Хасково), той полетѣ въ царството на правдата и свободата — въ царството на иллюзиитѣ. . . . . замечта, закрои въздушни кули и се прѣизпълни отъ високи хуманни чувства, — дори пророни нѣколко сълзи за смѣтка на бивши «народни тегла» и на бждящи «народни блага» . . . . Жаждата, втори пжть да види Левски, която го отдавна мжчеше, днесь напълно бѣ уталожена . . .

Учебнитѣ часове се свършихж, ученицитѣ си отидохж, училището, сѣкашъ, опустѣ. Берковски излѣзе изъ стаята, свика учителитѣ-другари и ги запозна съ Апостола. При запознаваньето Берковски каза за всѣкиго по нѣщо добро. Звукаря похвали за извънредната му пъргавина, ала му намѣри, «махана», че е голѣмъ присмѣхулко, дори обидникъ шегобиецъ. За Мирча Поповъ каза, че е голѣмъ любитель на музиката и мастиката, и че е старъ патриотъ-бунтовникъ; за Продана Сербезовъ, каза че е бунтовникъ надъ бунтовницитѣ. [1]) Едного отъ класнитѣ

[1]) Проданъ Сербезовъ биде обѣсенъ прѣзъ 1876 год. і качеството му организаторъ на възстаническа чета.

учители, нареченъ Клюкарътъ, Берковски нито покани, нито го прѣдстави на Левски. Причината бѣ много проста: прѣди три години, въ едно отъ засѣданията на Сопотското съзаклетие, Левски «собственоржчно», дѣто се е рекло, нананесълъ силна плѣсница на Клюкаря-даскалъ.

Надвечеръ Берковски забѣлѣжи въ единъ списъкъ слѣднитѣ лица: Хр. Златаровъ, Щерю Вапцаровъ, Д. Стойновъ, Димитракъ Попъ Стефановъ, Георги и Михо Хаджи Иванчови Минчеви и Атанасъ Мазеновъ. Списъка той прѣдаде на Звукаря, като му каза: «Покани ги отъ моя и твоя страна да заповѣдатъ слѣдъ вечеря у насъ на пѣсни и разговори». Берковски често свикваше приятелитѣ си на пѣсни и разговори.

Поканенитѣ лица бѣхж цвѣтътъ на Хасковската младежь, при това людье отъ първа ржка, а нѣкои отъ тѣхъ бѣхж дори и отъ «конака» . .

Хасково, въ борбата съ гъркоманството, отдавна бѣ пробудено. Несторъ Марковъ, Христо Златаровъ, Юрданъ Неновъ съ неуморнитѣ си залѣгания бѣхж пробудили духа на българизма въ Хасково и въ околностьта му. Марковъ и Златаровъ бѣхж организирали дружина отъ патриоти, която едноврѣменно ламтѣше и за черковна и за политическа свобода. Златаровъ и Несторъ Марковъ сж стари познайници и съмисленици на Василя Левски. Тѣ бѣхж подготвили младежитѣ въ Хасково да посрѣщнжтъ сърдечно народния Апостолъ. Но, неизвѣстно какъ и защо, слѣдъ

избиранието Антима I за Български Екзархъ, Златаровъ напусна бунтовническия лагеръ — отъ умѣренъ бунтовникъ, станѫ краенъ черковникъ. . . . . .*)

Поканенитѣ лица дойдохѫ. Не дойде само Атанасъ Мазеновъ по причини никому неизвѣстни. Стаята на Берковски се прѣпълни отъ гости — учители и граждани. Гоститѣ се настрояваxѫ на пѣсни. Изъ стаята на Заимова излѣзе турчинъ нѣкой си и влѣзе при гоститѣ!... тревога до Бога!... турчинъ нощно врѣме въ училището!...

Берковски прѣдстави на гоститѣ си, въ лицето на турчина, — Василя Левски. Десеть чифта очи стрѣлнѫхѫ Апостола. Левски спокойно издържа жежкитѣ погледи на Хасковскитѣ младежи.

Слѣдъ една малка пауза подкачихѫ се сладкитѣ разговори.

На първо мѣсто, въ стаята, стои човѣкътъ, когото класницитѣ смѣтахѫ за «турски шпионинъ». Отъ дѣсната му страна стои Берковски, отъ лѣвата му Хр. Златаровъ. На масата прѣдъ «турчина» стоѭтъ кама, револверъ и си шепнѫтъ нѣщичко. . . .

Левски тържествено обяви на хасковскитѣ младежи, по каква работа е тръгнѫлъ и защо е

*) Несторъ Марковъ бѣ интерниранъ задъ Балкана по исканието на гъркоманитѣ прѣзъ 1867 год. мѣсецъ октомври. Той се останови първомъ въ Плѣвенъ за учитель, послѣ въ Руссе, а прѣзъ 1876 год. възстанието го завари учитель при Габровската Априловска гимназия. По заповѣдь на Фазлъ паша той бѣ затворенъ и злѣ малтратиранъ. Слѣдъ нѣколко мѣсечно лежение въ Търновската мръсна тъмница, Н. Марковъ бѫде освободенъ и възвърнѫтъ на голѣмото си домочадие.

дошълъ въ Хасково. Около 30 — 40 минути врѣме говори той за цѣльта и организацията на Българскитѣ тайни революционни комитети. Рѣчьта му бѣ проста, кѫса, естествена, жежка и внушителна. Той говорѣше на людье, които по знание и наука стоѭтъ много по-високо отъ него, ала това обстоятелство го не стѣсняваше; напротивъ, той повече се радваше, като виждаше, че по-ученитѣ отъ него омайно го зѣпатъ — дума не пропускатъ отъ онова, за което имъ говори.

— «Въ Хасково трѣбва да се състави формаленъ комитетъ, такъвъ, каквито ги има съ стотини отъ двѣтѣ страни на Балкана. Нека тоя комитетъ служи за огнище на бѫдѫщитѣ селски комитети въ Хасковското окрѫжие» — съ тия думи свърши своята проста, жежка рѣчь главниятъ пълномощникъ на Българското привремено правителство и неволно сложи двѣтѣ си юначни рѫцѣ върху камата и револвера. Массата затрепера! . . .

Златаровъ, или менторътъ, — така бѣ кръстенъ той отъ Заимова, — пръвъ взема думата слѣдъ рѣчьта на Левски и тури на масата слѣдния въпросъ:

— «Уредбата на училищата и църквитѣ ли е отъ първа народна нужда, или уредбата на бунтовническитѣ комитети?»

Съ въпроса си Златаровъ натъкнѫ гоститѣ на Берковски и Заимова върху «безконечния споръ» между **бунтовници** и **черковници.**

Отначало бесѣдата бѣ спокойна, тиха, безъ горещина, ала отъ минута на минута събесѣдници тѣ се сгорещявахѫ.

Въ прѣпирнята Златаровъ бѣ единъ срѣщо десеть. Спорѣхж съ него най-много Берковски, Мирчо Поповъ и Михо Хаджи Иванчевъ (шурей на Златарова). Отъ минута на минута температурата на прѣпирнята се повишаваше; най-сетнѣ достигна до точкатата на кипѣньето.

— «На България е нужна пълна политическа свобода, — пое думата Берковски, кипнжлъ и заврѣлъ, като вода при 100 градуса, а не оная «конашка свобода», за която ни се говори въ владишкитѣ берати и царскитѣ хати-шерифи и хати-хумаюни. Срамъ за хасковци, ако не отиджтъ подъ знамето на свободата! Срамъ, ако откажжтъ на главния комитетски организаторъ участието си въ дѣлото на освобождението, ако не приемжтъ пратеника на Българското приврѣменно правителство съ подобающата честь и не го улеснжтъ въ тежката му задача. Срамъ, срамъ, срамъ!.. Дѣдо Антимъ и Тѣхни Високипрѣосвещенства нека четжтъ молитви за здравьето на Султана; нека кждятъ тамянъ на велики везири и на сополиви мюдюри; това имъ е аслж работата. А пъкъ намъ, на младежитѣ, прѣдстои да приготвимъ народа за една обща велика революция!.. Тамъ, тамъ, въ революцията е спасението на раята!»... Така свърши рѣчьта си Берковски и, растреперанъ, седнж на мѣстото си.

Думитѣ на Берковски бѣхж насочени по адреса на Златарова.

Левски хладнокръвно слушаше прѣпирнят между Златарова и Берковски (бждящи баджаг

ци); по всичко се виждаше, че бѣ му омрързнѫла прѣпирнята между черковници и бунтовници,— прѣпирня базконечна, отъ стойностьта—«праханъ за лула тютю́нъ». Тихо, мило, спокойно, съ сърдечна усмивка на лице, той каза на Берковски:

— Петре, не се сърди на бая Христя: той е мой старъ приятель. Оставѣте спорътъ на страна: бѫджщето ще покаже бунтовницитѣ ли, или черковницитѣ сѫ прави. Врѣмето върви, не чака: да пристѫпимъ къмъ съставяньето на комитета.

Берковски и Златаровъ неприятелски се изгледахѫ: два погледа сърдито се стрѣлнѫхѫ. Михо Минчевъ (шурей на Златарова) Робертколежки възпитаникъ, взема думата и каза:

— Азъ мислѭ да се съберемъ утрѣ вечерь пакъ, и тогава по-на дълго да се разговоримъ за уреждането на комитета. Не трѣбва да се бърза; нека всѣки отъ насъ да си помисли, на самѣ, по въпроса, па тогава да се съберемъ и отъ все сърдце да рѣшимъ да има ли, или да нѣма комитетъ въ Хасково.

Мнозинството подкрѣпи прѣдложението на М. Минчева. Левски се съгласи, Берковски се разсърди. Мирчо Поповъ поиска още на часа да се нареди комитетъ.

Пѣтли «полунощни» пропѣхѫ. Левски собственорѫчно раздаде на гоститѣ «хвъркатото писмо» [1]) и ги покани да дойдѫтъ на утрѣшното засѣдание.

---

[1]) Гледай Минѫлото, първа книжка второ издание гр. 111—116 «Расправиитѣ на чорбаджи Патя съ эдрарския комитетъ».

Гоститѣ, прѣиспълнени отъ радость, дѣто бѣхж честити лично да се срѣщнжтъ съ дякона Левски, за когото бѣхж слушали, слушали, прѣзъ десета уста и девета рѣка, разни случаи отъ високъ героизъмъ, се разотидахж по домоветѣ си.

«Турчинътъ», Берковски и Звукарьтъ тази нощь до зори не мигнжхж — потънжхж въ областьта на сладкитѣ спомени. . . . Берковски си исповѣда прѣдъ Левски грѣховетѣ, що бѣ направилъ въ продължение на шесть години. Звукарьтъ расказа впечатлѣнията си отъ първата срѣща съ Дякона Левски въ Стара-Загора, въ хана на Хаджи Дечеви. Левски раскри плана на скитничеството си по градове, паланки и села и увлѣкателно разказа, гдѣ какво му се е рекло-казало — расказа, между другото, че като Хр. Златаровъ, стари негови познайници и бивши съмишленици, по пжтя на агитацията си е срѣщалъ съ стотина души, които, кой знае какъ и защо, ума си промѣнили! . . . «Ала въ деня на възстанието, каза Левски, тѣ първи ще тичатъ да хвърлятъ масло въ огъня». . . .

На второто засѣдание поканенитѣ младежи до единъ дойдохж: само Златаровъ липсваше, по неизвѣстни никому причини — навѣрно бѣ се разсърдилъ на Петра Берковски. Безъ много разговори и прѣпирни нареди се комитетъ. За прѣдсѣдатель на комитета биде избранъ Петъръ Берковски. Прочете се устава; даде се клетва: хасковскитѣ младежи се цалунжхж братски.

Берковски плака отъ радость. Левски расказа увлѣкателно нѣколко героични случки отъ живота си. Слѣдъ това зехѫ да се пущатъ шеги. Слѣдъ шегитѣ дойдохѫ пѣснитѣ. Левски пѣ до умора. Пѣсеньта: «Отдавна ли си, момне ле, калугерица?» той испѣ божествено, ако ни е позволено така да се изразимъ. Гоститѣ осъмнѫхѫ въ стаята на Берковски. Сгорещени и окрилени отъ духа на свободата, тѣ на разсъмванье напуснѫхѫ храма на свѣтлината (училищното здание).

- - - -

Цѣла седмица Левски гостува у Берковски и Заимова. Весело прѣкара той врѣмето си между хасковскитѣ «горещи младежи»; почти всѣки день имаше наредено нѣщо като вечеринка-седѣнка. Седѣнката ставаше или въ училището, или у дома на Теофани Жечкова Стоилова, баба на Мирча Поповъ, а по нѣкога у дома на Георгя Минчевъ.

Денѣ Левски прѣкарваше повечето или въ стаята на Берковски, или въ стаята на Звукаря. Четѣше вѣстници, списания, книги, пишеше шифровани писма, а по нѣкога поспиваше, защото нощьта прѣкарваше повечето въ разговори. По нѣкога рано излизаше изъ училището, бидейки прѣдрешенъ или въ дрехитѣ на Берковски, или въ дрехитѣ на Д. Стойнова. Въ такъвъ каяфетъ то[...] по цѣлъ день се скиташе изъ Хасково и околно[с]тьта му, и надвечерь, по мрачина, се връщаш[е] въ училището. Облѣченъ въ турски дрехи, ед[и]нъ день бѣ ходилъ и въ «конака», да си

«каити» тескерето. Димитракъ попъ Стефановъ, нареченъ, слѣдъ освобождението, народнякътъ, чиновникъ при земледѣлческата касса, като го видѣлъ въ канцеларията на пристава, цѣлия конакъ му се завъртѣлъ прѣдъ очи.

Берковски и Заимовъ високо се отсрамихѫ прѣдъ «турчина-шпионинъ»: най-скѫпи ястия, каквито можеше да даде хасковския пазарь, бѣхѫ слагани на трапезата, ала Левски бѣ голѣмъ любитель на овощия и на гроздьето «тамянка», та малко накусваше скѫпитѣ ястия. Скѫпитѣ госби повече се допадахѫ на М. Попова, любительтъ на музиката и мастиката. Левски унищожаваше на день по пълна кошница съ тамянка (мискетъ). Георги Минчевъ му проводи пълна кошница съ едри и вкусни круши, набрани отъ градината на едного отъ силнитѣ на деня конашки бегове, а Стойновъ му проводи бохча съ ябълки «синапки».

На седмия день отъ гостуваньето си, Левски въ тъмни зори яхнѫ Старо-Загорския комитетски конь и отпѫтува за Чирпанъ . . . .

Ето кога и какъ Левски нареди т. комитетъ въ гр. Хасково.

Бѣлѣжка. Въ първа книжка «Минѫлото» първо издание, на дълго и широко е расказано дохожданието на Левски въ Хасково и уреждането на хасковския комитетъ. Пишущиятъ тия редове дълбоко съжалява за първо издание на първа книжка! . . . Безъ да ще, отъ неопитность, бѣ оскърбилъ мнозина добри приятели и истински дѣйци по възраждан ето на българщината въ Хасковско; дори бѣ оскръ ..лъ и себе си въ първото издание на „първа книж.

Първитѣ рѣшения на Хасковското съзаклетие. — Сказки за народа.

Левски заминѫ, Берковски се запретнѫ да размирява Хасково — да подбира членове за комитета изъ срѣдата на еснафитѣ, земледѣлцитѣ и овчаритѣ отъ овчарската махала. Прѣиспълненъ отъ «излишна енергия», готовъ да ѭ расхарчи за въ полза на светото дѣло, той пуснѫ въ ходъ буйната си рѣчь и бунтовнитѣ пѣсни, които съ особена услада пѣеше по седѣнки — вечеринки, по гощавки — теферичи, по свадби — годѣжи. И съ стиснѫтъ юмрукъ той се заканваше на ония отъ познатитѣ си, които, съ клатение на глава, давахѫ му да разбере, че той е тръгнѫлъ по нежелателенъ пѫть, че съ пѣснитѣ си и наздравицитѣ си ще компромитира себе си, другаритѣ си учители, училището и училищното настоятелство. Берковски имаше голѣма нужда отъ поддържка за пропагандирание между хасковци идеята за освобождението на България чрѣзъ възстание. Въ лицето на Мирча Поповъ (Аспарухъ) и Ст. Заимовъ (Звукарьтъ) той намѣри найвѣрни и прѣдани другари на дѣлото. Тѣ прѣди три години бѣхѫ посветени въ тайнитѣ на комитета. Тѣ му бѣхѫ очитѣ и ушитѣ, чрѣзъ които той виждаше и чуваше, какво се върши въ града; т… му бѣхѫ рѫцѣтѣ, съ които пипаше въ овчар… ата и въ българската махали, що съставляватъ … ыаищата, источенъ и западенъ, на града.

Нѣколко дни, слѣдъ заминаванието на Левс…, Берковски свика на засѣдание ония, които

въ присжтствието на Апостола дадохж клетва за вѣрность на комитета. Засѣданието станж въ съзаклетната стая, въ която Левски закълна цвѣта на хасковската интелигенция. Слѣдъ дълги прѣпирни (безъ псувни, шумъ и груби думи) тайнитѣ засѣдатели взехж слѣднитѣ рѣшения: а) хасковскиятъ комитетъ да носи името **Цеко** *) — име на единъ старъ войвода; б) за тайна полиция, съгласно устава, на хасковския комитетъ се опрѣдѣли Теню Николовъ кундураджията, родомъ отъ село Меричлери, расълъ въ Чирпанъ, живѣлъ нѣколко години въ Цариградъ, дѣто и научилъ занаята кундураджилъкъ; сега, съ цѣлото си голѣмо семейство, той е прѣселенъ въ Хасково. Самъ той, Теню, се смѣта за рицарь на камата, вслѣдствие на което и другитѣ го смѣтахж за такъвъ; в) за таенъ скороходецъ на комитета се опрѣдѣли Тодоръ Духлевъ; г) проповѣдьта да се почне едноврѣменно въ града и въ селата. За таенъ проповѣдникъ въ града се опрѣдѣли Аспарухъ, като най-устатъ, най-близъкъ и най-познатъ, измежду учителитѣ, на хасковскитѣ граждани. За таенъ проповѣдникъ по селата се опрѣдѣли Георги Х. Иванчевъ Минчевъ, като найбогатъ измежду хасковскитѣ богаташи българи, който има вземанье-даванье съ всичкитѣ българ-

---

*) **Дѣдо Цеко,** войвода, отъ Ломско, който е дѣйствувалъ прѣзъ 1858—62—76 год. въ Видинския санджакъ. Той е ли[illegible] познатъ на Берковски отъ Бѣлградъ, дори му е билъ покро[illegible] тель-иждивитель въ Бѣлградската семинария. Слѣдъ освобо[illegible]нието на България, Цеко войвода бѣ избранъ отъ Ломск[illegible] прѣдставитель въ Първото Велико Народно Събрание. Съ вс[illegible]китѣ си войводски посати той се яви въ събранието.

ски села въ хасковската кааза, иначе казано, на когото въ бащинитѣ му търговски тевтери влизать цѣли села, а той, въ качеството си синъ на влиятелния и богатия Хаджи Иванча, ходи по селата да събира бащини вѣресии и да промѣнява бащини записи; д) на ония отъ хасковци, които въ борбата съ гръкоманитѣ сѫ добрѣ калени въ българизма, на право да имъ се открие идеята на комитета, и слѣдъ като бѫдѫтъ «оглашени» отъ Аспаруха, чрѣзъ клетва, дадена прѣдъ Берковски, да се обърнѫтъ въ «вѣрующи»; е) прѣдъ видъ на това, че голѣма часть отъ хасковскитѣ еснафлии, земледѣлци и овчари се колѣбаѭтъ между Българската Екзархии и Гръцката Патриаршия — не знаѭтъ кому да вѣрватъ, кому да се кланятъ, кому да плащатъ владишчина — то за тѣхъ да се държѫтъ, въ класното училище, народни исторически сказки. Чрѣзъ сказкитѣ «колѣбаѭщитѣ се» да се изтръгнѫтъ изъ рѫцѣтѣ на гръкоманитѣ и да се приковѫтъ къмъ българската община; и слѣдъ като се катехизиратъ добрѣ въ българщината, да се присадѭтъ съ идеитѣ на комитета. За четци на сказкитѣ се избрахѫ: Берковски, Заимовъ, Михо Минчевъ, Проданъ Сербезовъ и Мирчо Поповъ. Разбира се, че главенъ и важенъ, измежду избранитѣ сказвачи, бѣ Берковски; другитѣ [illegible]жахѫ, съ своитѣ научни, етични, естетични и [illegible]жавно-правни сказки, единъ видъ маскира[illegible] историческитѣ сказки на главния четецъ. [illegible]зано иначе: за да се не разбере отъ вра[illegible]етѣ на българщината въ Хасково крайната

цѣль на историческитѣ сказки — събуждание на народното чувство — трѣбваше да се държжтъ сказки и съ научно, етично, юридично, дори и съ грамматично съдържание.

Планътъ въ общи черти бѣ начертанъ; оставаше на дѣйцитѣ да изпълнжтъ раздаденитѣ тѣмъ отъ комитета роли.

Не се минж седмица отъ взетото рѣшение и всички се захванжхж на отредената тѣмъ работа.

Подъ булото на «научни сказки», давани отъ името на хасковското читалище въ класното училище, хасковскиятъ комитетъ почнж своята революционна пропаганда. Желѣзното клепало (камбани тогава нѣмаше) на съборната църква всѣки празниченъ день, послѣ обѣдъ, обаждаше на хасковскитѣ православни християни, че въ класното училище днесь ще се държи сказка по историята отъ главния учитель, Петъръ Берковски.

Прѣзъ училищното и църковно настоятелство Берковски бѣ наредилъ да се бие желѣзното клѣпало въ днитѣ, когато имаше да се държи сказка, било отъ него, било отъ другаритѣ му.

Освѣнъ желѣзното клепало и българскитѣ свещеници прѣзъ праздницитѣ обявявахж отъ «царскитѣ двери» на богомолцитѣ новината, че въ главното училище днесь ще се държи сказка отъ многоучения Берковски, и че е полезно народа да послуша просвѣтената му рѣчь.

Пропагандата се почнж съ историчес сказки. Читалищната стая, училищниятъ сало

учебнитѣ стаи, дори и училищниятъ дворъ, се пълнѣхѫ съ любознателни слушатели. Берковски раздразненъ, съ разчорлявена коса, живо рисуваше паданието на Българското царство.

Мирчо Поповъ шеговито заговори за загинванието на Българската духовна иерархия, като расказваше духовити сцени изъ живота на Фенерскитѣ владици — патрици. Въ църковно-историческитѣ си сказки Поповъ, край шегитѣ, злобно очертаваше мискинскитѣ дѣла на фанариотитѣ, вършени при унищожаванието на българската книжнина.

Звукарьтъ заговори за нѣща, които интересувахѫ въ научна мисъль слушателитѣ — заговори имъ за паданието на тѣлата по наклонена плоскость, за състава на въздуха, на водата, на чернозема и прочее «природни явления». . . .

Проданъ Сербезовъ заговори за етично-естетични материи, високи и недостѫпни за самаго него, толкова повече пъкъ бѣхѫ недостѫпни за самитѣ му слушатели — заговори за «доброто и хубавото» споредъ разбиранието на тая висша умствена материя отъ старитѣ гръцки философи.

Михо Минчевъ, Робертколежки възпитаникъ, владѣщъ добрѣ французски и английски езици, заговори за държавното и народно право, за английската конституция, за наредбата на аи… ийския парламентъ, за начинитѣ на гласувание …конитѣ въ парламента. Минчевъ слабо говорѣше не ясно илюстрираше сказкитѣ си. Слуша…титѣ съ досада очаквахѫ свършванието на …говитѣ сказки.

Скаскитѣ се почнжхж въ началото на октомври и траѣхж до 15 декември. Тѣ се държахж всѣки недѣленъ и празниченъ день. На тѣхъ всѣкоги присжтствувахж училищнитѣ настоятели. Тѣхното присжтствие бѣ необходимо; то бѣ единъ видъ гаранция за мѣстната власть, въ смисълъ, че държанитѣ отъ учителитѣ сказки не сж противни на поредъка въ страната.

Гъркоманска интрига.

Хасковскитѣ гъркомани, на чело съ Хаджи Ставри Примо, като видѣхж, че всѣка Недѣля и всѣки праздникъ, по зова на желѣзното клепало, българското главно училище се пълни съ граждани и селяни, — че българизма се усилва въ града и селата, че мнозина отъ хасковскитѣ еспафлии, които до вчера се колѣбаехж между Патриаршията и Екзархията, сега явно се присъединяватъ къмъ хасъ-българитѣ и като виждахж, че отъ всичкитѣ краища на града се стичатъ дѣцата въ българскитѣ училища, тѣ рѣшихж да отворжтъ война на българското читалищно настоятелство. — Отворихж читалище; наредихж въ недѣлни и праздничнн дни да се държжтъ сказки за народа. На чело на «читалищната война» се тури управительтъ на класното гъркоманско училище, свършивши правнитѣ [науки] въ Атинския университетъ, поддържанъ [отъ] фонда на Зарифи и пратенъ сега отъ «[...] логоса» за пропагандиране великата гръ[цка] идея въ хасковската кааза. Милостьта м[у]

родомъ отъ Пазарджикъ. Казва се Зосияди. Днесь (1898 год.), живѣе въ Пловдивъ; занимава се съ адвокатура; носи българското име Живковъ; върълъ партизанинъ е на «България за себе си».

Желѣзното клепало на гъркоманската църква всѣка недѣля зовѣше хасковци на сказки въ гъркоманското читалище, ала хасковци отивахѫ тамъ дѣто ораторствуваше Берковски, а не дѣто, съ сгърнѫти ржцѣ и злобно лице, чакаше гости-слушатели Г-нъ Зосияди. Неуспѣхътъ на гъркоманското читалище, — вечернитѣ и недѣлни гъркомански курсове—озлоби кликата на Хаджи Ставри Примо. Гъркоманитѣ, въ отчаението си, хванѫхѫ пѫтя на интригантството, на шпионството, на клеветничеството. — Отъ улицата и чаршията принесохѫ интригата въ конака, въ ушитѣ на каймакамина. Въсползувани отъ случая, дѣто се откри съзаклетието въ Софийско (Араба-Конашката случка) гъркоманитѣ прѣзъ Хаджи Ставря пришепнѫхѫ на «каймакамъ-ефенди,» че работата на българскитѣ учители въ Хасково не е чиста. Научилъ се (ужъ, отъ свои хора, провождани отъ него да слушатъ, какви сказки се държѫтъ въ Българското читалище), че учителитѣ, особено Бърковски и Мирчо Поповъ, проповѣдватъ опасни за царщината работи — вържѫтъ такива опасни работи, каквито сѫ открихѫ ютдавна въ Орхание и Тетевене—че въ интеса на обществения миръ и за спокойствието на ідишаха трѣбва да се изгонѫтъ изъ Хасково тошлитѣ отъ вънъ учители, а сказкитѣ да се

запрѣтъктъ. Хаджи Ставри Примо напомни на каймакамъ-ефенди факта, че прѣзъ 1867 год., по сѫщата причина, билъ изгоненъ изъ Хасково българскиятъ учитель Несторъ Марковъ.

Каймакамъ-ефенди се намираше подъ прѣсното впечатлѣние на Араба-Конашката случка, когато Хаджи Ставри му пришепнѫ нѣщо грозно за българскитѣ учители-схизматици, народни размирници. За да прокара прѣдъ конака интригата си Примо спуснѫ въ рѫката на каймакамина нѣколко турски лири. Каймакаминътъ, слѣдъ дълго колѣбание, издаде високата заповѣдь: «забранява се на учителитѣ българи да държѫтъ сказки за народа въ читалищния салонъ». Каймакаминътъ нѣмà дързостьта да изгони учителитѣ не хасковци; забрани само държанието сказки въ училището и читалището. . . . . .

Попъ Савва, рухане-векили (владишки намѣстникъ), членъ, по право, въ идарето (управителенъ съвѣтъ) биде повиканъ въ конака въ кабинета на каймакамина. Каймакаминътъ лично му съобщи заповѣдьта си относително запрѣщението на сказкитѣ. Попъ Савва прѣдаде заповѣдьта на Хр. Златаровъ, прѣдсѣдатель на читалищното настоятелство. Златаровъ се възмути. Облѣгайки се на голѣмото влияние въ конака на бабалъка си Хаджи Иванча Минчевъ, той се яви прѣдъ каймакамина съ «дестура» въ рѫка, протестир противъ издадената, вънъ отъ закона, заповѣд Протестътъ пари не стори. Сказкитѣ за наро се прѣкратихѫ къмъ края на мѣсецъ декемвр Гръкоманитѣ, врѣменно, съ интриги побѣди

враговетѣ на тѣхната «велика идея» — панелинизма.

Хасковското съзаклетие още не бѣ се примирило съ интригата на Хаджи Ставря, ето че въ Хасково долетѣ грозната новина: Левски е хванжтъ, татькъ нѣгдѣ си, въ Ловченско, и окованъ въ тежки желѣза, билъ откаранъ въ Софийската тъмница! . . . . .

Новината за улавянието на Левски Хр. Златаревъ донесе отъ Пловдивъ, гдѣто бѣ ходилъ по нова година (1873) за нѣкаква си търговска работа. Той лично чулъ отъ устата на Найдена Геровъ (тогава русски консулъ въ Пловдивъ) за печалната сждба на народния апостолъ. Печалната и грозна вѣсть произведе въ душата на **Цековци** онуй нравствено сътресение, което урѣзва съ голѣмитѣ абаджиски ножици крильетѣ на младежитѣ. Берковски заплака и закълна злата сждба на поробената татковина. Аспарухъ се закани нѣкому си: съ стиснжтъ юмрукъ, насоченъ къмъ София, той каза: «ще дойде врѣме чигаци да колимъ, паши да бѣсимъ». . .

Запрѣщението на сказкитѣ по гъркоманска интрига, паданието на Левски въ турски ржцѣ, всичко туй дойде, като есенна слана, та попари току-що напжпилитѣ фиданки на хасковската революционна пропаганда. Обстоятелствата, слу- ивши се по каприза на злата сждба, диктувахж Цековци да отложжтъ почнжтото дѣло, докато усмихнжтъ нови по-благоприятни врѣмена.

Берковски падна въ мрачно настроение. Зло- нѣкаква си, насочена противъ неправдитѣ на

свѣта, го душеше. Той намръщи чело, наду бузи, сви злобно бърни, прибра се въ кожата си, забута нѣкждѣ си, въ нѣкоя гънка на мозъка си, скжпитѣ си фантазии по уреждането на комитетитѣ въ хасковската кааза — наежи се той и запѣ поляшката революционна пѣсень «Полша не е загинжла още» . . .

Почивка. Влюбванье. Гощавки.

Отъ 15 декември 72 г. до 25 януари 73 год. Цековци си дадохж мжчителна почивка. Право казано, не тѣ си ж дадохж, а имъ ж дадохж внезапно злѣ сложившитѣ се обстоятелства. Берковски и Звукарьтъ се прѣдадохж на четенье поетически и философски съчинения. Берковски сериозно се зае наизустъ да изучи цѣлия «Фаустъ» отъ Гете. Сѣкашъ халюциниранъ, съ разчорлявена коса, по цѣли часове се растъпкваше изъ широкия училищенъ салонъ и високо, по нѣмски, декламираше цѣли глави отъ Фауста. Не само декламираше, но и распѣваше срѣщитѣ на Маргарита съ Валентина. Берковски, като пѣвецъ, бѣ енергиченъ баритонистъ. Съ гласа си пълнѣше душата на слушателитѣ си. По всичко се виждаше, че прѣдсѣдательтъ на хасковското съзаклетие бѣ заочно се влюбилъ въ Гетевата Маргарита: съ растворени обятия и съ приковани погледи к[illegible] нѣкаква си точка въ пространството, той шеп[illegible] ше името на Маргарита . . . . Серенадата [illegible] Шуберта, първомъ тихо, послѣ по-силно, н[illegible] сетнѣ съ гръмъ испълняше стаитѣ на Берко[illegible]

и Звукаря. Заочно влюбениятъ момъкъ, съ особена музикална услада, распѣваше серенадата на Шуберта, въ минути, когато образа на измислената отъ Гете Маргарита му се натрапваше до полуда.

Берковски почиваше отъ залисиитѣ и дреболиитѣ на комитета и въ почивката си тръгнѫ изъ срѣдата на хасковския хубавъ женски свѣтъ да търси образа, сърдцето и малкитѣ ржчици на Гетевата Маргарита.

Коледенскитѣ праздници и новата (73) година Берковски и Звукарьтъ посрѣщнѫхѫ и испратихѫ въ семейния крѫгъ на Хаджи Иванча Минчевъ, търговецъ надъ търговцитѣ въ Хасково. Хаджи Иванчо има дъщеря за жененье. Името ѝ е Евгени. Тя е хубавица надъ хубавицитѣ въ цѣлото Хасково. Всичкитѣ богаташки синове бѣхѫ се кандидатирали за Хаджи Иванчовата дъщеря. Въ лицето на Евгени Берковски намѣри възлюблената си Гетева Маргарита. Той се влюби, дѣто се е рѣкло, до уши въ Хаджи Иванчовата дъщеря. Евгени съ своитѣ мили сърнешки погледи, даде на Берковски да разбере, че и тя го обича съ цѣлата си душа.

— Стоенчо, драги Стоенчо, ще се самоубиѭ, ако бащата или братята на Евгени ми откажѫтъ рѫката ѝ, — говорѣше Берковски на Звукаря, захласнѫтъ отъ чувството любовь, що пълнѣше неговото сърдце.

— По всичко се вижда, че тя силно те обича. Не вѣрвамъ дѣдо Хаджи да ти откаже рѫката ѝ. Братята ѝ, Георги и Михо, наши дру-

гари по комитета, нѣма защо да ти бъркатъ, да имашъ за съпруга хубавата имъ сестра. По-добъръ зеть отъ тебе тѣ едва ли ще намѣрятъ въ туй кърджалийско гнѣздо, — каза Звукарьтъ и мило изгледа влюбения си, до полуда, другарь.

Берковски хрипнѫ, пригърнѫ Звукаря, жежко го разцалува, живо му стиснѫ рѫцѣтѣ, и съ радостни сълзи на очи каза:

— Да, по-добъръ другарь на сестра си отъ менъ тѣ не могѫтъ намѣри. Азъ ще ѭ гледамъ като писано яйце. Ще ѭ научѭ нѣмски, френски, ще ѭ заведѫ въ Прага и Виена, свѣтъ да види, театро да гледа и да разбере, че Хасково е диво кържалийско гнѣздо, че хората въ просвѣтена Европа живѣѭтъ, да се наслаждаватъ, а не като тука, живѣѭтъ за да страдатъ и на мѣсто услада да събиратъ горчевини. . . .

На Бѫдни вечерь, срѣщу нова година, Евгени пѣ и свири на подарената ѝ, отъ зеть ѝ Христо Златаровъ, физхармоника. Берковски се навърташе около нея, и нѣщо, за смѣшка на гоститѣ и домашнитѣ, по нѣмски ѝ пѣ, пѣ, пѣ, докато ѭ разсърди. Съ зачервени бузи и съ заплакани сърнешки очи, Евгени напустнѫ гостната стая. Берковски пипнѫ физхармониката, и съ увѣреностьта на опитенъ пианистъ засвири разни маршове и бунтовни пѣсни. Михо въведе въ гостната стая, ужъ, сърдитата Евгени, и накара да сѣдне близу до Берковски. Теофан г-жа Златарова, сестра на Евгени, за да пр срами капризната мома, седнѫ отъ дѣсна стра на бѫдѫщия Хаджи Иванчовъ зеть. Възпитаникъ

на Антима Блажений, I български екзархъ, *) захвърли физхармониката, изправи се въ гостната стая и съ въодушевение запѣ, по нѣмски, пѣсеньта на Гетевата Маргарита. Стѣнитѣ на Хаджи Иванчовата кѫща почувствувахѫ силата на бѫдѫщия зеть.

Срѣдъ нощь е. Гоститѣ на Хаджи Иванча, все роднини, се запѫтихѫ за домоветѣ си. Берковски и Звукарьтъ най-послѣ си отидохѫ. Въ мрачината, до стълбитѣ, Петъръ живо стиснѫ рѫката на Евгени и нѣщо ѝ пришепнѫ.

Праздницитѣ се свършихѫ; училището се отвори; любовна мѫка посѣти храненика на Антима Блаженний.

За развлечение на себе си и на Цековци, Берковски натъкми голѣма гощавка на чехитѣ инжинери, които рѫководѭтъ постройката на желѣзната линия между станциитѣ Каяджикъ — Хаджи-Елесъ, и живѣѭтъ въ село Алмалии. Любезно писмо, на чески, се написа и испроводи съ нароченъ човѣкъ въ Алмалии. Братята чехи отговорихѫ на часа, че ще имъ бѫде приятно да прѣкаратъ нѣколко часа въ срѣдата на хасковскитѣ младежи. Прасета, пуйки, баници, разни сладкиши бѣхѫ готови и чакахѫ милитѣ гости отъ село Алмалии. Гоститѣ дойдохѫ; настанихѫ се у Берковски и Звукаря. Трапезата се сложи у дома на Теофану Жечкова. Ѣде се, пи се, пѣсни се пѣхѫ. Прошекъ,

---

*) Берковски бѣ въспитаникъ на владиката Антимъ I бъ[л]гарски екзархъ. На негови срѣдства той свърши срѣдното си образование въ Златна Прага. И по негова заржка-поржка бѣ настаненъ за главенъ учитель въ Хасково.

сухъ, тънъкъ та високъ, като кюстендилска тополa, станѫ и държа наздравица за българската интелигенция. Другарьтъ му (името му забравихме) съ чаша въ рѫка въсхвали българскиятъ народъ за неговото трудолюбие и пестеливость, за стремежа му да върви въ пѫтя на просвѣтата, и свърши съ думитѣ: «сегашното е на Турцитѣ, бѫдѫщето е на Българитѣ, а минѫлото ще остане за смѣтка на Елинитѣ». Братята чехи говорихѫ по чески, цековци много добрѣ имъ разбирахѫ милитѣ, изказани отъ тѣхъ, благопожелания за напрѣдъка, славата и величието на Българския народъ.

Берковски на български отговори на Прошековата наздравица. Той нерѣче чехитѣ прѣдставители на славянската култура въ просвѣтена Европа и подчеркнѫто каза: чехитѣ сѫ интелигенцията на славянското племе».

Михо Минчевъ, по френски, отговори на Прошековия другарь. Съ чаша въ рѫка той дълго говори, слѣдствие на което измори слушателитѣ си. Ако паметьта не ни лъже, той говори на темата: «днешното е на турцитѣ, утрѣшното е на българитѣ, минѫлото (славата) за гърцитѣ».

Слѣдъ наздравицитѣ подкачихѫ се разговоритѣ за политика, за литература, за наука, за постройката на желѣзницата, за търговия, за просвѣщение. За сѫществуванието на тайни митети нито дума се промълви отъ страна Цековци прѣдъ братията Чехи, ала върху те та: «България за да напрѣдне бърже, трѣ

прѣдварително, да се освободи отъ турцитѣ», се говори на дълго и широко.

Георги Прошекъ дръпнѫ повечко отъ хаджи Иванчовото тригодишно вино, и, за очудване на Цековци, изигра Алмалийска ръченица съ двѣ кѫрпи въ ръцѣ.

Милитѣ гости тържествено бѣхѫ испроводени за село Алмалии чакъ до хановетѣ на село Куру-чешме. При раздѣлата Прошекъ, въ лицето на Берковски, покани на скромна гощавка хасковскитѣ младежи въ село Алмалии.

На Ивановъ-день нѣколко Хасковци, на чело съ Берковски, съ коньe се запѫтихѫ за село Алмалии — отивахѫ на повръткн у Прошека. Рано, рано пристигнѫхѫ въ сѣдалището на инжинерната бригада, що рѫководѣше постройката на линията Хаджи-Елесъ — Каяджикъ. Вънъ отъ селото, въ дола, при стария дѫбъ, до чешмата, Алмалийскитѣ инжинери и подинженери, на чело съ Прошека, посрѣщнѫхѫ Хасковскитѣ гости. Пихѫ се «финъ» коняци, пушки се гърмѣхѫ и тържествено, на чело съ Берковски, влѣзохѫ въ селото. Алмалии бѣ углушено отъ гайди, гадулки, свирки, кавали, отъ пѣсни и провиквания: Алмалийци празднувахѫ Ивановъ-день. Колесници, запрегнѫти съ здрави юначни момци, натоварени съ по нѣколко Ивановци, се раскарвахѫ по селскитѣ улици. Вино съ котли се изнасяше изъ домоветѣ, та се черпѣхѫ празднуващитѣ Ивановци. Прѣдъ всѣки колесникъ пищи, или гайда, или гадулка. Въ срѣдъ селото хасковскитѣ гости срѣщнѫхѫ попъ Ивана, натоваренъ на ко-

лесникъ и развожданъ изъ махалата. Берковски се възмути. Прошекъ му забѣлѣжи, че въ тоя фактъ нѣма нищо оскърбително: напротивъ, това доказва, до каква степень българското бѣло духовенство е демократично — излѣзло изъ народа, то не се дѣли отъ него — живѣе съ народа...

Гоститѣ отседнѫхѫ въ дома на инжиниритѣ — лека, паянтова, едноетажна, врѣменна постройка, състояща се отъ четире широки и високи стаи. Около дома клечѫтъ нѣколко бараки, служащи за складове на разни материали.

Гоститѣ още отседнѫли-неотседнѫли, прѣдъ дома на Прошека спрѣхѫ нѣколко колесника, натоварени съ нѣколко Ивановци, накитени (Ивановци) съ варакладосани китки отъ чемширъ и зеленика. Ивановцитѣ попитахѫ: нѣма ли Иванъ между дошлитѣ отъ Хасково гости, та да го повозѭтъ на златенъ колесникъ. Измежду дошлитѣ, въ село Алмалии Цековци, нѣмаше Иванъ. Прошекъ разбра какво искатъ колесничаритѣ: даде имъ по турски бешликъ и по ведро вино и любезно ги помоли, да му друснѫтъ едно хоро.

Голѣми чугуни печки бубутѣхѫ въ широкитѣ стаи на приврѣменната сграда. Гоститѣ се стоплихѫ, разхвърлихѫ се по лѣтному. Трапезата бѣ сложена. Че какви не щѣшъ закуски, че какви не щѣшъ питиета. Мисирки, прасета, гѫски, патици, че какъвъ дивечъ не се поднесе прѣ[illegible]ъ милитѣ гости!... Прошекъ телеграфически [illegible] зарѫчилъ нѣкому отъ другаритѣ си въ Одри[illegible], да му проводи всевъзможни закуски по товар[illegible] тренъ, що принася траверси и релси ме[illegible]

Одринъ и Каяджикъ. Отъ Каяджикъ съ тразината донесли закускитѣ въ село Алмалии.

Дълги уморителни наздравици се пихж за прѣуспѣването на българския народъ и за «интелигенцията на славянското племе». Съ позволението на гоститѣ, Прошекъ дотътри гайди, кавали и гадулки. Трапезата заприлича на българска свадба. До срѣдъ нощь хоро се игра, пѣсни се пѣхж. Попъ Иванъ игра нѣкаква си хайдушка ржченица.

На другия день, прѣди обѣдъ, инжинеритѣ съ канки въ ржка се запжтихж за рѣка Марица. (Алмалии отстои на километръ отъ Марица). Само Берковски и Звукарьтъ ги придружихж на леда, другитѣ гости — Цековци, останжхж да се излѣжаватъ въ пуховитѣ постелки на хиршовитѣ чиновници-инжинери. Единъ отъ ржкавитѣ на Марица бѣ твърдо замръзнжлъ. Ледътъ бѣ чистъ, гладъкъ и прозраченъ като стъкло. Берковски бѣ искуственъ плъзгачъ по леда. Училъ се бѣ да се плъзга въ Прага по ледоветѣ на рѣка Вълтава. Въоржжени съ канки и придружение тъ Берковски, братята чехи се пуснжхж по леда. Какви ли не щѣшъ фокуси правихж тѣ по леда на Марица!... Колко конякъ се испи и колко черъ-хайверь се изѣде, това могжтъ да кажжтъ старитѣ върби, що закрилѣхж леда отъ януарското слънце. Единъ отъ инжинеритѣ наду двата си пръста и засвири н ікакъвъ си нѣмски валсъ. Прошекъ и Берковс и се хванжхж прѣзъ кръстъ и рамо върху л ца, плъзгайки се, му залюлѣхж нѣмско хоро. З укарьтъ, въ качеството си на зритель, стоеше

на брѣга, пазѣше закускитѣ, черпѣше плъзгачитѣ и се чудѣше на ловкостьта имъ.

Червени като божуръ, испотени отъ пързалката, инжинеритѣ се завърнжхж въ Алмалии за обѣдъ. Обѣдътъ бѣ царски, а веселието българско: гайди, гадулки и кавали свирѣхж на двора въ врѣме на обѣда. На трапезата бѣхж поканени селскитѣ старѣйшини, на чело съ попа и селския учитель. До мръкнжло въ двора на Прошека Алмалийци и Алмалийки играхж хоро. Прошекъ заржча нѣколко мѣри вино да напои Алмалийци, които му правѣхж високата часть, да се веселжтъ прѣдъ дома на инжинерната бригада. Вечерьта имаше единъ видъ освѣщение съ бенгалски огневе. Алмалийци не можахж да се начуджтъ на инжинерскитѣ «дяволски огневе».

Два дни и двѣ нощи Цековци гостувахж у чиновницитѣ-инжинери на Барона-Хирша и на 9 януари се завърнжхж въ «Богоспасаемото Хасково». При хановетѣ на село Куру-чешме тѣ имахж неочаквана срѣща съ обирачитѣ на царската хазна въ Приведенската клисура (глед. втора книжка, второ издание «Минжлото» стр. 262—265).

Тревога — жалейка.

Почивка, влюбване, гощавки, слѣдъ тѣхъ дойде тревога: Атила съ нароченъ скороходец извѣсти Цека, че замѣстникътъ на Левски е взе всички нужни мѣрки, за да изтръгне изъ ржцѣт на турскитѣ власти народния апостолъ. Ати

искаше отъ Цека да узнае подробно отъ инжинеритѣ въ Алмалии, какъ става движението на треноветѣ между Пловдивъ и Одринъ, и съ каква бързина се движжтъ тѣ по току-що туренитѣ релси. Берковски и Михо Минчевъ отпжтувахж за село Алмалии, ужъ на гости, при Георгя Прошекъ. Прѣспахж само една нощь въ дома на Прошка; въ подробности узнахж движението на треноветѣ и съ писмо, по Сяровия пратеникъ, съобщихж това на Атила.

Новината, че Левски ще бжде откаранъ по желѣзницата за Цариградъ, и че Атилци съ насилие ще го изтръгнжтъ изъ ржцѣтѣ на заптиитѣ, произведе силна тревога въ лагера на Цековци. Какви ли не щѣшъ планове и чертежи, кроежи и разшивки не се съчинявахж отъ Берковски, Звукаря и Аспаруха за спирането на трена, за избиванието на стражата, за освобождението на Левски, за скриванието му нѣкждѣ си въ Балкана, въ нѣкоя овчарска колиба и за тайното му прѣхвърлянье оттатъкъ Дунава!....

Цековци наченжхж живо да се шушукатъ и надлъгватъ, кой отъ кого какво узналъ за устроената отъ Атилци засада по желѣзната линия.

— Какво ново? — пита Звукарьтъ тайнствено Теня Николова, тайната полиция на хасковското съзаклетие.

— Спрѣли трена; съ баруть го хвърлили а възбогъ; освободили Левски и го отвели въ аинето.

Звукарьтъ търси Берковски, да му съобщи адостната новина. Намира го въ дома на Хаджи

Иванча, че бѣсѣдова съ Евгени въ гостната стая. Дава му знакъ да излѣзе, че има нѣщо важно да му съобщи. Излазятъ на дървеното кьошче. Звукарьтъ тайнствено му съобщава радостната новина.

Отъ кого е научилъ Теню тая новина?

— Не ми каза.

— Иди, намѣри го, распитай го и узнай отъ кого е научилъ новината. Азъ ще почакамъ въ училището.

Звукарьтъ намира Теня, подробно го распитва за източницитѣ на новината. Теню мънка и расказва бабини деветини. Добрѣ се разбра, че новината е измислица на Теня.

Цековецътъ Д. П. С. надува наргеле въ едно турско кафене и се вслушва въ разговоритѣ на бесѣдящитѣ турци. Ефенди нѣкое си съ въодушевение расказва, че между Пловдивъ и Хаджи-Елесъ тренътъ излѣзълъ изъ релситѣ и направилъ сумма пакости. Въ вагонитѣ имало нѣколко стражари и двама затворници. Двамина отъ стражаритѣ били ранени. Въ заключение на расказа си ефендито съвѣтва събесѣдницитѣ си, да се не качватъ на желѣзницата, защото лесно може да ги постигне злата сждба на двамата ранени стражари.

Д. П. С. незабѣлѣжено се измъква изъ кафенето и тича право при Аспаруха, да му прѣдаде слушания разговоръ. Аспарухъ ист[...] кова тая желѣзнопжтна поразия, въ смисълъ, [...] тамъ е била засадата на Атилци. Тича при Б[...]ковски и му съобщава прѣсната новина. Тая [...]вина бѣ отъ типа на ония: «гладна кокошка пр[...]»

сънува.» Отпослѣ се разбра, че тренътъ дѣйствително е излѣзълъ отъ релситѣ между Папазлии и Хаджи-Елесъ по невниманието на машиниста. Двамата затворници сж били обикновени прѣстжпници, прѣпращани отъ Пловдивския затворъ за Одринската тъмница.

Д. С. Цековецъ, ходилъ по своя частна работа на станцията Каяджикъ. Въ кръчмата слушалъ едного отъ работницитѣ по линията, далматенецъ, който расказвалъ, какъ въ Гърция разбойници плѣнили трена, заробили всичкитѣ пжтници, и вземали за тѣхъ голѣмъ откупъ отъ царщината. Прѣдупрѣденъ, че Атилци готвятъ заробванието на трена между Пловдивъ и Одринъ, той си обяснилъ расказа на далматинеца въ смисъль, че трена е вече заробенъ и че Левски заедно съ цѣлата стража е откаранъ въ Балкана. Расказътъ на далматинеца, съ свои допълнения, той прѣдава на Берковски. Това бѣ новина отъ типа: «калугерки се върнжли отъ московията, и расказвали, какво русскиятъ царь на пролѣть, самъ, безъ войска, ще дойде въ България, да раздава волове и сѣме на бѣднитѣ земледѣлци.»

Докато Цековци се тревожихж и залъгвахж съ бабини деветини, по поводъ прѣдстоящето заробване на трена, отъ Атила се получи окржжна записка, въ която на късо и печално се ьобщаваше покъртвающата до дънъ душа нона: Левски е обѣсенъ въ София . . .

Тревогата минж, дойде жалейката. Цеко зика на засѣдание другаритѣ си съзаклетници. рочете имъ печалната записка, и ги утѣши съ

думитѣ: «Богъ да прости Левски; да живѣе свободата»!

Записката бѣ подписана отъ Кара-Мустафа Бучакчиоглу (Узуновъ). Кара-Мустафа единъ видъ заповѣдваше да се направи, тайно, другарски, панахида за «упокоение душата» на Василя Левски. Въ редоветѣ на Цековци нѣмаше попъ съзаклетникъ, та панахида, такъва каквото става по църковнитѣ обреди, не можеше да се отслужи. Цековци се сѣтихѫ за Отчето — Архимандритъ Хрисантъ, прѣподаватель на вѣроучението при классното училище, живущъ въ една отъ стаитѣ, що сѫ при училищнитѣ порти, близъкъ приятель на Берковски, на Аспаруха и на Звукаря; сѣтихѫ сѫ за него и натоварихѫ Берковски изотдалечъ да го сондира: нѣма ли да се съгласи тайно да отслужи въ една отъ учебнитѣ стаи панахида за Левски.

Берковски покани на вечеря Архимандрита Хрисанта, нахрани го, напои го добрѣ и отдалече му загатнѫ за обѣсванието на Левски.

— Златаровъ се върнѫ вчера отъ Пловдивъ. Каза ми, че Левски билъ обѣсенъ въ София, и че учителитѣ въ Пловдивъ тайно се събрали въ «Светотройцкото училище» и отслужили панахида за «упокоение душата» на покойника Не ще ли бѫде злѣ и ние учителитѣ и нѣколко души граждани, да се съберемъ тукъ въ читалищната стая и да отслужиме панахида? — Берковски сондира Хрисанта.

— Отче Архимандрите, вѣрвамъ, че ви лично познавате дякона Левски, — продължи и[с]питнята си Берковски.

— Какъ да го не познавамъ: билъ ми е ученикъ въ Сопотския монастиръ; дърпалъ съмъ му ухото, кога грѣшеше «херувикото». Присѫтствувахъ на обреда кога вуйка му, Архимадритъ Хаджи Васили (Богъ да го прости), го закалугери. Съ вуйка му бѣхме много добри приятели. Горкиятъ Хаджия, колко си изтегли отъ сестриника си . . . Бѣхъ очевидецъ и на разкалугерването му. Цѣлото Карлово се възмути отъ гнѫсната му постѫпка, дори и турцитѣ се възмутихѫ отъ непристойнитѣ му дѣла, та мюдюрина съ заптии го изгони изъ Карлово. Това момче отъ напрѣдъ добрѣ вървѣше, а отсетнѣ не знамъ какви бръмбари му влѣзохѫ въ главата, та тръгнѫ по криви пѫтища. Съ хайдутитѣ по гори и планини скита, по Сърбия и Влашко митка, бе комитети нѣкѫдѣ си, кѫдѣ Ловченско, нарежда, найсетнѣ си намѣри мѣстото на турското бѣсило. На такъва глава такъвъ бръсначь, — свърши обвинителната си рѣчь пелтелявиятъ Архимандритъ Хрисантъ.

— Дѣто ще каже, вие не сте съгласни да се отслужи тайно панахида за твоя добрѣ познатъ дяконъ Игнати.

— Раздяконенитѣ дякони да вървѫтъ при дяволитѣ: тѣ нѣматъ работа при добритѣ, честнитѣ и мирни Християни, — басисто прогърмѣ Хрисанта.

— Той е вече усопши: простѣте му грѣховетѣ, отслужете панахида та и Богъ да му прости прѣгрѣшенията.

— За раздяконени калугери, за панти и

хайдутяги, за размирници на царшината лице нѣмамъ (куражъ иска да каже) да излѣзѫ прѣдъ Бога, та да молитствувамъ за опрощение непростимитѣ имъ грѣхове, — отсѣчено каза вѣроучительтъ при Хасковското классно училище.

Сондътъ на Берковски удари о камъкъ. Отчето пийнѫ повече та захванѫ да говори за работи неприлични на сана му. Берковски и Звукарьтъ го съжелихѫ, хванѫхѫ го подъ мишници и го отведохѫ въ стаята му.

Цевовци узнахѫ отказа на Хрисанта. Прѣдъ видъ на туй, че по черковному не можа да се отслужи панахида, рѣшихѫ да си наложѫтъ деветодневна жалейка... Не съ черни крепове да си накитѫтъ лактитѣ, шапкитѣ и не знамъ още що си, както това днесь се прави, а всѣки въ себе си, отъ дънъ сърдце, да пожали изгубения другарь, и да се помоли на Бога за прощавание грѣховетѣ му. . . . .

Съ сълзи бѣ оплаканъ Левски отъ Берковски, отъ Аспаруха, отъ Миха Манчевъ и отъ Звукаря . . . .

Сказкитѣ за народа се подновихѫ.

Чиновницитѣ въ Турция, особено административнитѣ, като почнешъ отъ голѣмитѣ — валиитѣ (управителитѣ на областитѣ) и свършиш съ малкитѣ — мюдюритѣ (управителитѣ і участъцитѣ) се намиратъ въ постоянна трево за запазвание топлото си административно гнѣ до (кресло). Тѣ приличатъ на прѣлетни с

коли, постояно прѣслѣдвани отъ нѣкаква си таинствена, силна, голѣма, хищна птица, на която за постояно гнѣздо служи дворецътъ на падишаха (дворцовитѣ паши-генерали, царскитѣ адютанти и зетеве продаватъ административнитѣ служби въ вилаетитѣ съ наддавание). Още свили не свили гнѣздо въ мѣстностьта, въ която се прѣлетѣли, току виждъ хищната птица ги подгони и тѣ, на чиновничи крилье, летжтъ въ друга мѣстность, да свиjжтъ хищническо гнѣздо, да ловжтъ нови жъртви, да ги раскжсватъ живи, и да имъ расхвърлятъ перушината по кръстопжтища. Да, тѣ приличатъ на прѣлетни соколи, които въ страха си, че скоро ще ги подгони тайнствената хищна птица, бързатъ да си напълнжтъ търбуха съ мѣстни тлъсти гжски и мисирки, та съ пълни корем̈и да отлетжтъ въ ново опрѣдѣленитѣ тѣмъ отъ хищната птица мѣстности.

Хасковскиятъ каймакаминъ, който запрѣти на учителитѣ — схизматици, да държжтъ сказки за народа, отлетѣ на бързи административни крилье за Пиротската кааза; отлетѣ въ царството на шоплука, гдѣто и поменъ нѣма отъ гърци и гъркомани. На неговото мѣсто отъ Шуменъ прилетѣ соколътъ Хасанъ-бей и кацнж на конашки двори. Въ срѣдата на Февруари Хасково имаше новъ управитель, до вчера Шуменски каймакаминъ.

Хасковскитѣ кона́шки първенци, турци, гръ- мани и схизматици посрѣщнжхж новия каймака- нъ на срѣдъ пжтя Хасково—Харманлии. На тре- я день отъ пристиганието му въ конака се из- овѣхж върволица отъ депутации на разни есна-

фи, църковни и училищни настоятелства, за да поднесжтъ въ негово лице вѣрноподданическитѣ си чувства къмъ прѣстола на падишаха. Патриархиститѣ (гъркоманитѣ) на чело съ хаджи Ставря се прѣдставихж и на часа наклеветихж схизмацитѣ въ злонамѣреность къмъ прѣстола. Екзархиститѣ (схизматицитѣ), на чело съ хаджи Иванча Минчевъ, тържествено се прѣдставихж прѣдъ свѣтлото лице на Хасанъ-бея, до земя му се поклонихж, поздравихж го съ «добрѣ дошле», и му се оплакахж отъ прѣдшедственика му, въ смисъль, че той за хатъра на една шепа гъркомани стѣснявалъ правата на хасъ-българитѣ въ просвѣтително отношение. Оплакахж му се, че бившиятъ каймакаминъ безъ никакви основания забранилъ «даване сказки за народа» отъ страна на учителитѣ българи, държани подъ надзора на училищното настоятелство.

— Свѣтлий началниче, държавата на падишаха има нужда отъ просвѣтени поданници. Ето защо най-смирено ви молимъ да разрѣшите държението сказки за народа, — умолително каза хаджи Иванчо и направи поклонъ до земята.

— Почтений господине, бждѣте спокойни. Ще распитамъ, ще узнаж, какъ стои работата за сказкитѣ, и заповѣдьта си писменно ще ви съобщж, — отговори прѣлюбезно новиятъ Хасковския управитель.

Хасанъ-бей, въ битностьта си Шуменск[illegible] каймакаминъ, имаше дълги и безпокойни р[illegible] справии, произлѣзли отъ борбата на една ше[illegible] гъркомани съ едно грамадно българско мнозинст[illegible]

въ Шуменъ — отъ борбата на Екзархисти съ Патриархисти, бѣ спечелилъ нужния тактъ при уреждането расправиитѣ на схизматици съ гъркомани; той знаеше кой, кого, какъ, и защо клевети, знаеше че гъркоманитѣ въ злобата си отиватъ дори до тамъ, че клеветѭтъ противницитѣ си въ измѣна на прѣстола и на държавнитѣ интереси. Въ Шуменъ каймакаминътъ държеше страната на грамадното българско мнозинство и прѣзираше шепата гъркомани, които, на чело на единъ пиянъ попъ и нѣколко цинцари фурнаджии-ханджии, постоянно го безпокояхѫ съ своитѣ таинствени доноси, че схизматицитѣ иматъ тайни сношения съ Московеца.

Хасанъ-бей се вгледа и вслуша въ расправиитѣ на хасковскитѣ гъркомани и хасъ-българи, и скоро разбра, че както въ Шуменъ така и въ Хасково една шепа злобни гъркомани искатъ да си наложѫтъ злата воля върху едно грамадно българско мнозинство. Разбра това Хасанъ-бей и взема страната на хасъ-българитѣ. Разрѣши на читалищното настоятелство да поднови сказкитѣ за народа въ залитѣ на «класното мѫжко българско училище».

Тревогата, жалейката минѫхѫ, забравихѫ се. Желѣзното клапало отново заговори на хасковскитѣ хасъ-българи: «елате на сказки; за българското царство ще говори Берковски.» Епитро[illegible]итѣ съ дискосъ въ рѫка, събирайки лепта за [illegible]рама, и поповетѣ отъ «царскитѣ врата,» слѣдъ [illegible]ърковенъ отпустъ, казвахѫ на благочестивитѣ [illegible]ристияне:» днесь въ мѫжкото училище ще има

сказка. Заповѣдайте да чуйте нѣщо отъ историята и науката.» Цековци се съживихѫ; мозъцитѣ на хасъ-българитѣ замърдахѫ. Берковски отвори уста и енергично заговори за освобождението на България отъ Византия; заговори за възстанието на Асѣневци въ Търново, за голѣмото царство на Самуила, за войнитѣ на Шишмана, за боя на Косово поле и, въ продължение на нѣколко сказки, свърши историческитѣ си расказа съ прѣвземанието на Цариградъ отъ дивитѣ и силни орди на Султанъ Мохамеда II. Два вида любовь сега вълнувахѫ сказвача на историческитѣ сказки: любовь къмъ отечеството и любовь къмъ възлюбленага Евгени. Берковски искаше да се хареса и на народа и на хаджи Иванчовата дъщеря, родопска сърна, планинска яребица; ето защо лекциитѣ му бѣхѫ прѣиспълнени отъ въсторгъ, бѣхѫ жежки, топли и вкусни като хасковски хасъбѣли симиди. . . . Бърже и високо, много високо, се дигнѫхѫ акциитѣ на Берковски прѣдъ хасковското моминско тържище. Чорбаджийкитѣ, майки на дъщери за женение, почнѫхѫ да пускатъ думи, че ужъ Берковски пращалъ сватове, за да иска хубавитѣ имъ и работни дъщери. Евгени позачу тия думи и чувството на касканджалъка ѭ посѣти. Често започнѫ тя да праща старата слугиня до Петра, ужъ отъ майчино ѝ име, да дойде да го види, че има да му каже нѣщо; — да ѝ д..е новъ урокъ по нѣмски. Берковски, щастлив... ъ надъ щастливци, жаждущъ срѣща съ Богод...-ната му Маргарита, на любовни крилье се ...-сѣше за дома на Хаджи Иванча. На мѣсто ...

ри за чутитѣ думи, Маргарита изобилно сипѣше прѣдъ възлюбления си сълзитѣ на женския momински касканджалъкъ. . . .

Хасанъ-бей, сѣкашъ на пукъ на гъркоманитѣ, почнж самъ, лично, да посѣщава сказкитѣ за народа. За всѣко посѣщение той по отрано извѣстяваше Хр. Златарова, прѣдсѣдатель на Читалищното Настоятелство. Това даваше възможность на сказвачитѣ да нагласяватъ сказкитѣ си споредъ обстоятелствата. Берковски посрѣщаше при пжтнитѣ училищни порти каймакамъ-ефенди и тържествено го въвеждаше въ читалищната стая, и по такъвъ начинъ го испровождаше чакъ до хана на Кошти чорбаджи. Хасанъ бей, заобиколенъ съ голѣма свита отъ чиновници и ходжи, се явяваше на сказкитѣ. Това обстятелство до дънъ-душа възмущаваше озлобенитѣ противъ него гъркомани.

Златаровъ съобщи на Берковски, че каймакамъ-ефенди ще посѣти недѣлната сказка. Цековци се пошушукахж; за прѣдметъ на сказката избрахж електричеството; за сказвачъ опрѣдѣлихж Звукаря.

Недѣленъ день е;093слѣ обѣдъ е: желѣзното клѣпало пищи та се кжса подъ ударитѣ на чука. Михалчето клепа, вика хасковци да слушжтъ сказка. Върволици отъ хора излазятъ изъ кафенетата и механитѣ и спокойно отиватъ въ мжжкото училище; голѣмиятъ училищенъ салонъ пъленъ-пълненичъкъ отъ любопитни слушатели. Въ дъното на салона стои широка масса. На нея горѣ се мждржтъ лисича опашка, стъклена и

смолена пржчки, малка полусчупена електрическа машина; електрофоръ и електрическа батерия, взета врѣменно отъ телеграфната станция. Публиката чака нѣкого си, тихо се разговаря помежду си. Сказвачътъ загрижено борави около батерията — мжчи се да уреди жицитѣ. Берковски, съ подпрѣни на кръста ржцѣ, гледа и се кикоти, Звукарьтъ му се сърди. Заптие влѣзе въ прѣпълненната съ народъ зала; съ покоренъ видъ се приближи до Берковски и съ тона на покорна слуга му съобщи, че каймакамъ-ефенди е на пжть за училището. Аспарухъ, Златаровъ, Берковски излѣзохж на вънкашнитѣ училищни порти, за да посрѣщнжтъ управителя. Слѣдъ десеть минути управительтъ, заобиколенъ отъ многочислена свита, се яви въ залата. Въ качеството му на високъ гостъ, даде му се първото мѣсто, близо до сказвача. Свитата му зае първитѣ редове прѣдъ массата. Въ свитата на управителя влазѣхж слѣднитѣ лица: 1) Директорътъ на руждието (реална прогимназия) и двама негови другари по училището, 2) Най-злиятъ конашки турчинъ-ага, 3) Около десетина ученика отъ послѣдния классъ на руждието.

Звънецътъ издрънка, публиката млъкнж, сказвачътъ обяви прѣдмета на сказката. Звукарьтъ се бѣ добрѣ приготвилъ. Той заговори, залата се обърнж на око и ухо. Сказката излѣзе много сполучлива. Опити се правихж; електрическо хоро се игра, на което бѣхж се нахванжли ученицитѣ отъ руждието. Залата отъ смѣхъ се залѣ, когато младитѣ ефендета жълти-зелени скачахж на мѣстата си отъ ударитѣ на електриче-

китѣ токове. Сказката се свърши, публиката си отиде, високитѣ гости бѣхѫ поканени въ стаята на Берковски. Съ кафе и шербетъ бѣхѫ почерпени тѣ. Звукарьтъ на турски, въ общи черти, повтори прѣдъ високитѣ гости сказката си. Управительтъ и директорътъ обѣщахѫ на сказвача, че всѣкога, когато има сказка съ правение опити, тѣ ще бѫдѫтъ първитѣ му слушатели.

— Какво ми дрънка менъ Хаджи Ставри, че ужъ въ вашето читалище комитълъкъ се проповѣдвало. Не виждамъ ли, какви полезни знания се даватъ на народа? Ще накарамъ директорътъ на руждието и той отъ своя страна да нареди, да се държѫтъ сказки за мюсюлманитѣ въ салона на руждието. Много, много ми се харесахѫ вашитѣ сказки,—говорѣше управительтъ стискайки приятелски рѫката на Хр. Златаровъ, когато послѣдниятъ се раздѣли съ него при хана на Кошти чорбаджи.

Слушателитѣ отъ сказка на сказка се увеличавахѫ. Берковски распрати възрастнитѣ ученици отъ послѣдния классъ по околнитѣ, близки на Хасково, села, да канѭтъ селянитѣ на сказки въ града. За малко врѣме слушателитѣ селяни много се увеличихѫ: салонътъ и училищния дворъ станѫхѫ тѣсни. Успѣхътъ на сказкитѣ между селянитѣ много насърдчи Хасковскитѣ младежи. Цековци се събрахѫ на тайно засѣдание; рѣшихѫ: «историческитѣ сказки, държани по-рано, да се повторѭтъ на селянитѣ. Прѣдъ видъ на това, че училището станѫ тѣсно и за самитѣ граждани-слушатели, то се рѣши, селя-

нитѣ да не дохождатъ въ града, но сказвачитѣ да отиватъ по селата. Но една и сжща сказка да се държи въ всѣко село бѣ отекчително за сказвачитѣ, затова се рѣши, слушателитѣ отъ нѣколко близки села да се събиратъ въ едно село. За сказвачъ на исторически сказки по селата се опрѣдѣли Аспарухъ. Георги Минчевъ накити съ пискюли и сребърни нагрждници хранения си вранча, юнашки го яхнж и задими по селата, ужъ «да събира бащини вересии», въ сжщность же да подканя селянитѣ да се събиратъ на сборове, за да слушатъ исторически сказки.

Първата си историческа сказка Аспарухъ държа въ голѣмото село Бодурово. Имаше повече отъ 300 души селяни-слушатели. Аспарухъ, въсхитенъ до небеса отъ първата си сполука, се завърнж въ Хасково и въ едно тайно засѣдание докладва резултатитѣ отъ своята петодневна обиколка по селата. Бодурово одързости Цековци, и заразн близкитѣ нему голѣми български села. Често почнжхж да се явяватъ пратеници отъ селата до Берковски съ молба: или той самъ да отиди въ селото имъ да държи сказка, или пъкъ да имъ проводи оногова, който държалъ сказка въ село Бодурово. Берковски, Аспарухъ, Проданъ Сербезовъ не смогвахж да държжтъ сказки въ желающитѣ села. За сказвачи въ града останжхж: Михо Минчевъ Ингилизинътъ, учителитѣ Малея Лулчевъ и Заимовъ. Цековци тържест- вахж. Скроениятъ отъ тѣхъ, прѣзъ мѣсецъ Окт-ври, планъ за пропагандиране между нар а идеята за свобода прѣзъ Мартъ мѣсецъ, -

пълно се осжществяваше. Цековци тържествувахж и се подсмивахж подъ мустакъ на озлобенитѣ гъркомани. Цековци отъ дънъ сърдце се радвахж за успѣха на сказкитѣ въ града и селата, а Хр. Златаровъ, който добрѣ разбираше крайната цѣль на тия сказки, смѣеше се подъ мустакъ и съ пръсть се заканваше на бждящия си баджанакъ (Берковски) и на шуреитѣ си (Михо и Георги Минчеви).

— Разбирамъ, много добрѣ разбирамъ на кждѣ сте ж подкарали . . . . Богъ да ви е на помощь. Само умно работѣте. Аспарухъ е малко развързанъ въ устата; не е злѣ да го постегнете. Прѣдъ Бодуровци се е поотпуснжлъ повечко, отколкото е трѣбвало. Хората на Хаджи Ставря дебнжтъ по слѣдитѣ ви, — каза Златаровъ на шурея си Георгя, когато послѣдниятъ му се хвалѣше, че въ една седмица сумма села обиколилъ по събиране на бащини вѣресии.

Мартъ и Априлъ бѣхж изобилни съ исторически сказки по селскитѣ сборни пунктове.

Скитанието на Аспаруха и Берковски по селата не се хареса на конашкитѣ и неконашки турци първенци въ Хасково. Кйоръ-Хаджи Калинъ Балабановъ, туркоманътъ, напълно сподѣли мнѣнието на турцитѣ първенци, и бѣ казалъ нѣкому си, да каже на Златарова, прѣдсѣдательтъ на [illegible]илищното и на читалищното настоятелства, да [illegible]егне юздитѣ на «даскалитѣ», иначе, самъ той [illegible]е отиде въ училището и съ пржтъ ще ги из[illegible]ни до единъ.

Кйоръ-Хаджи Калинъ Балабановъ бѣ отъ

ония конашки чорбаджии, които не бѣхѫ нито гръкомани, нито чисто гърци, нито хасъ българи. а бѣхѫ просто туркофили, въ пълната смисъль на думата: живѣехѫ съ турцитѣ за турцитѣ, ала не правѣхѫ голѣми пакости на българитѣ.

Осѫденъ на смърть.

Гръкоманитѣ отначало пълзѣхѫ по коремъ прѣдъ Хасанъ-бея, съ цѣль да го вземѫтъ на рѫка и чрѣзъ него да спрѫтъ силното течение на българизма въ хасковската кааза. Пълзението имъ се почнѫ съ наклеветяване българскитѣ учители въ «комитълъкъ,» а класното мѫжко училище прѣдставихѫ за «свърталище на комитетитѣ». Каймакаминътъ Хасанъ-бей бѣ Митхадистъ въ вѫтрѣшната политика на империята — покровитель на просвѣтата, гонитель на невѣжеството, ненавистникъ на еничерството. При това, Хасанъ-бей, по лични симпатии, бѣ донѣгдѣ и българофилъ. Ето защо той не се поддаде на гръкоманскитѣ интриги.

Хаджи Ставри, като не можа да наклевети Българитѣ прѣдъ каймакамина, наклевети него, каймакамина, прѣдъ хасковскитѣ турци-деребеи — гонители на свѣтлината. Наклевети го въ «фармасонство: пиялъ вино, ядѣлъ свинско». Наклевети го още, въ това, че ималъ интим[illegible] свръзки съ душманитѣ на царщината—бълг[illegible] скитѣ учители отъ классното училище.

Хасанъ-бей бѣ голѣмъ врагъ на конашк[illegible] агалари и бегове, носители и пазители на [illegible]

черскитѣ идеи. На всѣкждѣ, дѣто е бивалъ управитель, водилъ е жестока борба съ невѣжитѣ конашки агалари и бегове. На мѣста въ борбата е излѣзвалъ побѣдитель, а на мѣста е бивалъ побѣдяванъ. Въ Шуменъ бѣ побѣденъ, затова бѣ и примѣстенъ въ Хасково.

На третия денъ, отъ дохаждането си въ Хасково, Хасанъ-бей се спрѣчка съ мѣстни турци-голѣмци, до мозъка на коститѣ си еничери, даалии. . . . Гъркоманитѣ се въсползувахж отъ случая; влѣзохж въ таенъ съюзъ съ противницитѣ аги на фармасонина каймакаминъ; тайно скърпихж обвинителенъ махзаръ противъ Хасанъ-бея, подписанъ отъ всички турци първенци и гъркомани. Втикнжхж въ ржката на Хаджи Ставря нѣколко турски лири и го проводихж въ Одринъ при валията Хаджи Изетъ паша, да ходатайствува за отстранението на фермасонина каймакаминъ.

Подъ прѣдлогъ на нѣкакъвъ си търговски искъ, Хаджи Ставри Примо отпжтува за Одринъ, бидейки въоржженъ съ обвинителния махзаръ. Слѣдъ нѣколко дни Примо се завърнж и съ гордость на чело тръгнж изъ хасковската чаршия. Турцитѣ първенци явно говорѣхж по кафенетата, че днитѣ на «фармасонина» сж изброени. И наистина, слѣдъ нѣколко дни, Хасанъ-бей внезапно бѣ повиканъ въ Одринъ на обяснение и повече не се върнж въ Хасково. Гъркоманитѣ и турцитѣ деребеговци тържествувахж. По кафенетата расказвахж, какъ сж натъкмили обвинителния махзаръ противъ «фармасонина» и какъ

майсторски сж го поднесли на Хаджи Изедъ паша — Одрински валия.

Побѣдата заслѣпи Хаджията. Той обяви на всеуслишание: «фармасони каймаками и бунтовници учители Хасково не търпи. Прѣди шесть години изгонихъ Нестора Марковъ съ заптии изъ Хасково. Сега ми прѣдстои да изгонж съ заптии всички надошли отъ вънъ въ Хасково учители; да затворж българскитѣ училища въ града и селата и да турж букаи (вериги) на схизматицитѣ въ Хасково». . . .

Цековци чухж и разбрахж, защо Хасанъ-бей ненадѣйно и безвъзвратно напуснж столицата на Кърджалиитѣ. Това не малко ги възмути. Добрѣ разбрахж тѣ и заканванията на Хаджията. Знаехж, че той има дълбоки връзки съ конашки голѣмци, гърци и турци, въ Пловдивъ и Одринъ, дори и съ влиятелни паши въ Цариградъ. Прѣдъ видъ на туй тѣ се сепнжхж отъ мисъльта, че Примо, чрѣзъ конашки интриги, може да завърже съ вериги ржцѣтѣ на българизма въ Хасковската кааза. Подъ натиска на горната неприятна мисъль, Цековци взехж слѣдното рѣшение: за доброто на българщината въ Хасковско и запазвание на комитета, Хаджи Ставри трѣбва да умре отъ куршума или камата на българското съзаклетие.

Ето защо Хаджи Ставри Примо бѣ осжденъ на смърть.

Испълнительтъ на присѫдата.

Берковски, въ качеството си прѣдсѣдатель на комитета, се зае съ прилаганието на дѣло рѣшението на Цековци. Той заповѣда на Теня Николовъ (тайна полиция на хасковското съзаклетие) да изпълни рѣшението на комитета. Отъ касата на комитета се отпуснѫ нужната сумма за покупка на кама, револверъ, чивте пушка и други нужни за случая нѣща. Минчевъ тури на расположението на Теня гиздавиятъ си черенъ ждрѣбецъ, въ случай че му потрѣбва при задирванието на Прима по пѫтя за Пловдивъ или Харманлии. Приготвихѫ му се единъ катъ турски дрехи, кърджалийска носия. Всичко каквото поиска Теню даде му се отъ прѣдсѣдателя на комитета. Оставаше сега той да се покаже, че достойно заема повѣрената нему страшна, грозна и опасна длъжность отъ хасковското съзаклетие.

Прѣзъ Априлъ мѣсецъ Хаджи Ставри нѣколко пѫти ходи въ Пловдивъ и се връща. Цековци, увѣрени въ рѣшителностьта на Николова, при всѣко отсѫтствие на Хаджи Ставря, съ нетърпѣние чакахѫ да чуѭтъ новината: «турчинъ нѣкой си присрѣщнѫлъ Хаджи Ставря на пѫтя и го убилъ!» Чакахѫ, но напраздно: Теню Николовъ, кундураджията, намѣсто да дебне жъртвата си стѫпка по стѫпка, той прѣспокойно наиваше клечки въ ходилата на порѫчанитѣ му бувки.

— Утрѣ Хаджията отива за Одринъ. Прикай го на пѫтя за Харманлии. Пусни му най-

малко двѣ шикалки въ широкитѣ гжрди, — заповѣда Берковски на Теня.

— Безъ друго, безъ друго, ще го причакамъ. Довечера ще се прѣдрешж въ турскитѣ дрехи и още прѣзъ нощьта ще се скрийж въ горицата, що е налѣво отъ пжтя, — увѣрително, убѣдително каза Теню, като прибави, че му сж нужни 5 лири турски да остави на домашнитѣ си, да се намиратъ за въ случай на нужда.

— Нà ти шесть, но утрѣ безъ друго, трѣбва да свършишъ съ Хаджи Ставря, — заповѣда Берковски и потупа Теня по рамото.

На другия день Хаджията самъ-саминичъкъ въ чивте бръчка отпжтува за Одринъ. Цековци повѣрвахж, че Теню днесь ще испълни присждата на комитета. Чакахж съ нетърпѣние да се разнесе подъ хасковското небе грозната новина: «Хаджи Ставри убитъ». Минж се день, два нѣма никаква новина. Берковски потърси Теня Меричлерски.

Тукъ Теню, тамъ Меричлерски, нѣма ни Теня, ни Меричлерски. Едвамъ на петия день се завърнж неизвѣстно откждѣ.

— А бе Теньо, кждѣ пропаднж, каква ж завърши? — строго попита Берковски.

— Домилѣхж ми жената и дѣцата, па ми домилѣ и Хаджията. Рѣкохъ си: на мѣсто отъ мене нека отъ Бога намѣри зло, ако зло върши.

— Махай се отъ очитѣ ми: ние сме се н
ели България съ кърви да освобождаваме, а т
седнжлъ Евангелие да ми чете, — тропнж съ кра
Берковски и напжди Теня.

— А бе Теньо, петь дни кждѣ се скита? — попита Аспарухъ.

— По кърища, друмища, по гори и ливади, — каза та излъга човѣкътъ, на когото хасковскитѣ съзаклетници имахж най-голѣма надежда.

Отпослѣ се узна, че Меричлерски, въоржженъ съ пушка, съ приметнжта на кръста чанта, обутъ въ опинци, въ бѣли навои и черни върви, дошелъ въ горицата, поседѣлъ около часъ и сетнѣ хванжлъ пжтя за Алтънъ-Чаирската гжста и голѣма гора, находяща се на лѣвия брѣгъ на р. Марица. Петь дни скиталъ изъ гората, билъ диви гължби, пекълъ ги на шишъ, ялъ, пилъ, псалми пѣлъ. . . . .

Теню Николовъ бѣ ренегатъ отъ прочутитѣ на врѣмето си Меричлерски протестанти.

Кошти Чорбаджи и Янаки Тодевъ, Хасковски първенци, тропжтъ у вратата на комитета.

Въ българската махала, срѣщу черковната чешма, на дѣсната страна отъ хасковската рѣка, стои двуетажна сграда. Това е хана на Кошти Чорбаджи. Долниятъ етажъ на хана служи за кафене и механа, горниятъ за легла на пжтници. Хана държи самиятъ му стопанинъ. Въ него неуморно тича едно вѣчно засмѣно, пжргаво, живо момче на име Тодето. То е и слуга и управитель на хана и на механата. Кошти Чорбаджи му е довѣрилъ всичко на ржка.

Прѣдъ хана, десеть крачки на страна, на

рѣката на брѣга, стои малка гиздава градинка. Градинката отстрани е заградена съ млади кичести рунтави върби. Подъ върбитѣ сѫ наредени дървени пейки; прѣдъ пейкитѣ стоѭтъ, ту крѫглести, ту длъгнести масси. Тукъ-тамъ изъ градината клечѫтъ та стоѭтъ низки плетени столчета. Градинката е послана съ чакълъ; върху чакъла е насипанъ тънъкъ пластъ жълтъ пѣсъкъ. Тукъ, въ тая малка градинка, Цековци си пиѭтъ вечерното и утринно кафе. За разлика отъ другитѣ хасковски градинки, Звукарьтъ, на присмѣхъ, е нарѣкълъ тая градинка «Интелигенция».

Градинката «Интелигенция» служи за сборно мѣсто на хасковскитѣ младежи, кога има да си опрѣдѣлятъ разни срѣщи. Пролѣтно и лѣтно врѣме тукъ младежитѣ си даватъ сегизъ-тогизъ и малки угощения.

Връбница е, послѣ обѣдъ е. Кѫдравитѣ върби на градинката сѫ отрупани съ жълти рунтави р ѣ с и. Види се, че тѣ, въ тази си примѣна, посрѣщахѫ В р ъ б н и ц а. Подъ върбитѣ на дървената пейка седѫтъ редомъ двама души: срѣщу тѣхъ, на низко плетено столче, седи трети Господинъ. Тѣ живо разговорятъ за нѣщо си. И тримата сѫ отъ първенцитѣ на хасковскитѣ хасъ-българи.

Единътъ отъ двамата се казва К о щ т и Ч о р б а д ж и — К о с т а д и н ч о С и м и т ч и е в ъ, другиятъ Я н е Ч о р б а д ж и — Янаки Тодевъ.

Кощти Чорбаджи е 45 годишенъ мѫжъ, о срѣденъ ръстъ, съ тантуресто тѣло, червени бу черни гѫсти вѣжди, черни голѣми очи, въ кои

дяволито се усмихва житейската и конашка хитрость. Облѣченъ е въ опнѫти скѫпи сукнени дрехи, що носѭтъ конашкитѣ чорбаджии. Грамотенъ е: писменно владѣе българския и турски езици, до колкото му е нужно, за да си служи въ конака и чаршията — да държи търговски тевтери и записи. Той е човѣкъ съ срѣдно материално благосъстояние, ала майсторски се е прѣдставилъ прѣдъ конака и обществото, че е човѣкъ отъ първа ржка, по богатство, въ Хасково. Стои въ първитѣ редове на конашкитѣ политикани, които обмислюватъ и рѣшаватъ мѣстнитѣ хасковски обществени интереси. Чете съ еднаквъ интересъ българскитѣ и турски вѣстници. Постоянно се прѣпира съ конашкитѣ аги и бегове по политиката на Бисмарка и Макъ-Махона. Любитель е на мастиката и таблата. Занаятътъ му е чорбаджълъкъ; искаме да кажемъ: обича само да заповѣдва, махана да намира, а самъ нищо да не върши. Отъ 1870 год. до днесь, 1873 год. той е станѫлъ нѣщо повече отъ обикновенъ чорбаджия — станѫлъ е конашки чорбаджия; засѣдава въ «Идарие-меджлиси» (управителенъ съвѣтъ) въ качеството си прѣдставитель на Българския народъ въ хасковския окрѫгъ. Той и Хаджи Ставри (и двамата членове на съвѣта) сѫ непримирими врагове помежду си. Ако Примо вземе дума въ съвѣта и каже за нѣщо си, че е бѣло, на часа взема ...мата Кошти Чорбаджи и доказва, че нѣщото ... черно . . . . .

Кошти Чорбаджи е духовитъ и злобенъ зло...ичникъ. Злоезичието му бѣ спечелило много

лични неприятели въ конака, въ редоветѣ на гъркоманитѣ и въ редоветѣ на българскитѣ първенци. Мнозина отъ конашкитѣ турци-първенци отдавна му се канѭтъ да го наложѫтъ съ бой до умиранье.

Кошти чорбаджи е единъ отъ якитѣ стълпове на българщината на Хасково; мѣрка да вземе първенство надъ чорбажи Иванча Минчевъ както въ конака, тъй и въ българската църковна община. Оттукъ произлиза и скритата омраза, извънредно искуственно водена отъ роднинския кржгъ на Минчеви спрѣмо рода на Симитчиеви...

Яне Чорбаджи е на 48 годишна възрасть. Високъ, снаженъ, плещестъ, съ малка гърбица, съ широко сухо лице, съ гайтанъ вѣжди, кафяви очи, широко чело, съ тънъкъ дългъ носъ. Облѣченъ е въ сини дънести чентени, съ турски джепкенъ на гърба; носи дългъ червенъ поясъ отгорѣ съ «тарабулусъ» закритъ. Въ пояса си носи часовникъ съ нѣколко похлупаци, голѣмъ колко габровски захлупци, що си носѭтъ въ тѣхъ селянитѣ соль на нивата. Яне Чорбаджи е слабо грамотенъ: съ гръцки букви слабо пише български думи. Простодушенъ е, безъ мнѣние е по висшата и низша политика, що разиграва Кошти чорбаджи подъ Хасковското небе. Стои въ редоветѣ на първитѣ хасковски търговци. Янаки Тодевъ е миренъ и почтенъ гражданинъ: никому зло не желае; не желае да правѭтъ и нему зло

Кошти и Яне сѫ нераздѣлни приятели, д[illegible] се е рѣкло, наедно лѣгатъ, наедно ставатъ, б[illegible]катъ единъ-други въ кисиитѣ си, въ една к[illegible]

па се секнжъ, една дума думатъ, на единъ Господь се молжтъ, никога зло си не мислжтъ. Въ пълната смисъль на думата, казано, тѣ сж с ъ р д е ч н и б р а т л е т а.

Кошти и Яне нѣколко години наредъ прѣкупуватъ отъ държавата ю ш ю р я (десетъка) на нѣколко голѣми и заможни български села въ хасковско. Печалбитѣ и загубитѣ дѣлжтъ братски безъ да ги усѣти конака и махалата. Тѣ тая година, въ началото на Априли, ходихж въ едно отъ голѣмитѣ български села, ако се не лъжемъ въ село И р е н д ж и к ъ, по земане-даване отъ миняжлогодишния десетъкъ. Въ селото заварихж едного отъ злитѣ конашки аги, върълъ душманинъ на Кошти чорбаджи. Дошелъ бѣ агата въ селото по нѣкаква си конашка работа. Агата, (не му помнимъ името) покани Кошти и Яня на вечеря у дома, въ който бѣ отседнжлъ. Съ тази си поканя той искаше да каже на Кошти, че иска да се помири съ него. Яне и Кошти приехж поканата; отидохж на вечеря. Ядохж пихж и ужъ се примирихж. Като му попрѣхвърлихж, злоезичникътъ Кошти изтърва горчива дума по адреса на злия ага. Пиянъ и озвѣренъ агата хрипнж, извика и заповѣда на хората си (двамина хасковски прочути бабаити, негови прислужници) да наложжтъ съ бой мръснитѣ гяури. Самъ агата [illegible]вади ножа и съ гърба му добрѣ наложи месата [illegible] Кошти чорбаджи. Конашкитѣ чорбаджии бѣхж [illegible]ги отъ конашкия ага на умирание. На другия [illegible]ть ги откарахж съ кола въ Хасково. Новината, [illegible] Кошти е битъ на умирание и че е докаранъ

съ кола въ града отъ село Ирендживъ, зарадва конашкитѣ змии-гущери и гръкоманитѣ-крокодили.

Сега да си додемъ на думата.

Подъ върбичкитѣ седжтъ Кошти, Яне и Георги Минчевъ и живо бесѣдватъ за нѣщо. Кошти е съ прѣвързана ржка, а Янаки съ прѣвързана челюсть. Знакъ че неотдавна сж злѣ бити отъ нѣкого си.

— За прьвъ пжть ли излизате днесь изъ кжщи? — попита Георги смазанитѣ отъ бой конашки чорбаджии.

— По-онзи день хекимчето Георги свали отъ снагата ми овчитѣ кожи, съ които бѣхъ наложенъ, — се обада Янаки, съ което искаше да каже, че и той неотдавна е оздравѣлъ отъ нанесения му бой въ село Ирендживъ.

Георги распитва, Кошти и Яне подробно му расказватъ за случката въ село Ирендживъ.

Кошти чорбаджи и Яне чорбаджи, по конашка привичка, приказватъ обикновено на турски езикъ. Тукъ ние имъ прѣвождаме думитѣ на български.

— Агне (кузумъ), Георге, доживѣхъ да бждж битъ отъ единъ конашки читакъ-простакъ, който на двѣ магарета слама не може да раздѣли. Я вижъ, челюстьта ми е искривена, — каза Янаки и си показа подутата челюсть, прѣвързана съ ленена кърпа.

— Тази обида мълчишката въ гроба [illegible]ъ нѣма да занесж: жестоко, жестоко ще си [illegible]-мъстж на тия зли конашки кучета, — каза Ко[illegible] чорбаджи и злобно наду наргелето.

— Да бѣхъ на ваше мѣсто съ револвера си до единъ щѣхъ да ги свалѭ на мѣстото и оттамъ щѣхъ да избѣгамъ въ Триестъ или Марсилия, — каза Георги и прѣвърза челюстьта на Янаки.

Търговската кѫща Минчеви С-ие има голѣма зиманица-даваница съ Триестъ и Марсилия; ето защо Георги Минчевъ насочи бѣгството си въ тия търговски градове на южна Европа.

— Било каквото било; благодаримъ Богу, че останѫхме живи. Отдавна, кузумъ Георги, искахъ да те попитамъ за нѣщо си, ала, не знамъ защо, не се рѣшавахъ. Сега му дойде реда, сега ще те питамъ, правичко да ми обадишъ.

— Питай, ако знамъ, ще ти кажѫ.

— Туй дѣто Аспарухъ снове насамъ-натамъ по селата, сказки да казва; туй дѣто Берковски расказва въ читалището за пропаднѫлото Българско царство, а вашъ Михо расправя за «Английското парламенто»; туй дѣто ти ходишъ по селата, та се шушукашъ съ селянитѣ, чини ми се, че има нѣщо да мяса на онова, що е било въ Софийско и Орханийско, прѣди дс се открие обира на хазната. Кажи ми, кузумъ братле, Георге. Ако има тукъ у нашето Хасково такъво нѣщо, то азъ и братлето Янаки, макаръ и да сме осакатени, ще се запишемъ за членове на комитета и ще помагаме, ако не съ юначеството си, то поне съ паритѣ си. Здравье нѣмаме, ала пари имаме; съ паритѣ си ще ви помагаме . . . Отмъщение, отмъщение искамъ за нанесената ми обида,—каза Кошти съ просълзени очи и показа на Георгя искривеното си отъ бой рамо.

— Кузумъ, яврумъ (агънце, гължбче) Георге, кажи има ли такъво нѣщо въ нашето Хасково, — отъ дълбочинитѣ на сърдцето си попита простодушниятъ Янаки Тодевъ.

Цековци отдавна мѣркахж да поканжтъ Кощи и Яне да вземжтъ участие въ комитета, ала не се рѣшавахж, като имахж прѣдъ видъ, първо, че тѣ сж конашки хора, второ, че тѣ странѣхж отъ членоветѣ на Цека, като отъ хора, които хранжтъ високо почитание къмъ рода на Хаджи Иванча Минчевъ. Обаче, сега сами тѣ съ сълзи на очи тропахж вратата на комитета. И отъ лична обида, и съ пълна кесия въ ржка тѣ искахж да влѣзжтъ въ тайния храмъ на свободата. . . .

Георги съ умиление изгледа събесѣдницитѣ си; мжчно му станж за злата имъ сждба, що бѣ ги сполетѣла въ село Иренджикъ. Станж отъ низкото плетено столче, изпръхтѣ, порастжпка се по жълтия пѣсъкъ на «Интелигенцията»; замисли се дълбоко; сетнѣ изгледа отъ основата до върха кулата на църковното клепало, що стърчеше прѣдъ очитѣ му. Нѣщо самъ на себе си каза, слѣдъ това седнж на столчето, захвърли си феса на страна, силно изпухтѣ, сериозно изгледа Кощи и Яне, отвори уста и внушително имъ каза:

— Да, въ нашето Хасково отдавна има таенъ комитетъ. Въ комитета за васъ нѣколко пжти е ставало дума, да се поканите да му бж…те членове-съзаклетници. Сега вече сами исказя… те желание да бждете такива, прочее, заповѣдайт… .. Днесь ще се срѣщнж съ Берковски, ще му … ьобщж за срѣщата ни. Вѣрвамъ, че той нап… ю

ще се съгласи, да ни бѫдете другари на радости и скърби, които ще има да испитаме при испълнение свещения дългъ къмъ поробеното отечество, — каза Георги и сѣкашъ стовари отъ плещитѣ си стотина оки камъни.

Та не бѣ шега: откри скѫпа и опасна тайна на двама прикрити врагове на рода си, които можехѫ да покрусѭтъ бащиното му име прѣдъ конака и прѣдъ първенцитѣ на църковната община.

— Отъ днесь нататъкъ ни имайте за ваши хора. Всичко ще дадемъ, за да се оттървемъ отъ тия диваци—конашки аги, бегове и отъ тѣхнитѣ серсемъ паши, — каза Кошти и захвърли маркуча на наргелето.

— Тоде, дòнеси още три кафета, — заповѣда Янаки.

Тодето, кафеджийчето, вѣчно засмѣнъ до уши, пѫргавъ като ластовица, на часа сложи три кафета прѣдъ тайнствено шушукащитѣ се господари.

Георги на късо расказа на събесѣдницитѣ си, кога и какъ е дохождалъ Левски въ Хасково, кога и какъ се основалъ таенъ комитетъ въ Хасково. Истърва се та имъ каза, че комитета е взелъ рѣшение да се убие Хаджи Ставри.

— Не да се убие, а живъ на колъ да се бие и тамъ да се сплуе, — каза жлъчно, злобядовито Кошти чорбаджи и отъ ярость се исви на нозѣ.

— Тозъ проклетъ гръкоманинъ трѣбва да махне отъ лицето на земята; доста е мръсилъ

Хасково съ конашкитѣ си мръсни интриги. Той е, който подкоросва конашкитѣ турци-голѣмци противъ българщината въ Хасково, каза Кошти. треперейки като листъ отъ злоба.

— На Хаджи Ставря сатъръ по главата, а на агата, що ни взема здравето, кама въ търбуха,—прибави Яне чорбаджи.

Въ «Интелигенцията» навлѣзохѫ Сербезовъ, Малея Лулчевъ и Звукарьтъ и завзехѫ една масса. Георги нахлу феса на главата си, сбогува се съ събесѣдницитѣ си и отиде да търси Берковски, за да му съобщи приятната новина. Берковски въ това врѣме сладко и прѣсладко бесѣдваше съ своята възлюблена Маргарита.

Бѣлѣжка. Днесь, 1898 год., Георги Минчевъ заема длъжностьта окрѫженъ управитель на Хасковския окрѫгъ. По поводъ убийството на Хаджи Ставря. Кошти и Янаки бѣхѫ откарани на вѣчно заточение въ Деаръ-бекиръ. Слѣдъ освобождението тѣ се завърнѫхѫ живи читави въ Хасково, а слѣдъ съединението на южна съ сѣверна България, починѫхѫ въ крѫга на своитѣ домашни и близки приятели.

Поща. Пратеникъ.

Ученицитѣ сѫ распуснѫти за великденскитѣ праздници. Учителитѣ свободно се растъпкватъ по чаршията, пазаруватъ едно-друго за великден Малейчо си купи моравъ фесъ съ малко, деликат] копринено пискюлче, Сербезовъ — нови обущ Звукарьтъ—аленъ фесъ, черна атлазна вратовръз] и нѣколко навратници (якй). Това бѣ въ срѣ

послѣ обѣдъ. Отъ чаршията съ покупкитѣ си тѣ се завърнжхж въ училищната махала, спрѣхж се на забава въ «Интелигенцията» подъ кждравитѣ върбички. Лулчевъ и Сербезовъ се уловихж у таблата съ условие: който падне да плати вечерното кафе. Звукарьтъ поседнж на една отъ пейкитѣ и зачете единъ отъ дошлитѣ прѣзъ деня цариградски вѣстници, ако се не лъжемъ в. «Вѣкъ», редактиранъ отъ Марка Балабановъ, нарѣченъ, тогава, на присмѣхъ отъ Л. Каравеловъ «бѣлитѣ ржкавички». Звукарьтъ чете, пуловетѣ на таблата тракатъ, Малейчо брои по персийски, а въ градинката влѣзе селянинъ нѣкой си и се спрѣ прѣдъ пейката, на която бѣ поседнжлъ Звукарьтъ. Селянинътъ ухиленъ, дѣто се е рекло до уши, поздрави съ «добъръ вечеръ» учителя Стоенча. Въ лицето на селянина Заимовъ позна бая Христя, съпровождачь на Василя Левски, отъ село Гюхпала (глед. стр. 172—176). Звукарьтъ хрипнж, жежко стиснж ржката на бая Христя, почерпи го съ кафе и слѣдъ това го отведе въ училището, въ стаята си.

— Бай Христо, какво те носи по нашитѣ мѣста?—запита Звукарьтъ.

— Поща съмъ; идж отъ Стара-Загора. Бързамъ да се завърнж за великдень въ село Гюхпала, — каза Христо и подъ селското си к)нтушче извади мѣшинена чантичка, каквато но-с ктъ габровскитѣ ябълкари.

Изъ чантичката бай Христо извади омачкан писмо. На плика съ едри букви и съ синьо м стило бѣ написано: Поща. Атила —Цеко.

Звукарьтъ остави въ стаята си самъ самичъкъ Христя, и съ писмо въ ржка полетѣ, сѣкашъ на ластовичи крилье, да търси Берковски. Намѣри го въ гостната стая на Хр. Златаровъ, че играе «префа» съ Маргарита.

Берковски и Звукарьтъ задържахж Христя да прѣнощува въ училището. Нахранихж го, напоихж го до насита. Слѣдъ вечерята имахж съ него дълга бесѣда за покойния Левски и за неговия намѣстникъ. Бай Христо нѣколко пжти бѣ съпровождалъ Левски по Старо-Загорско, Чирпанско и Сливенско; сжщо бѣ съпровождалъ и Узунова два пжти по Старо-Загорско. Запитванията на Берковски и Звукаря накарахж бая Христя да сравнява; той неволно почнж да прави сравнение между Левски и замѣстника му.

— Покойниятъ, Левски, бѣ като насъ простъ човѣкъ; пѣеше, смѣеше се, играеше, сърдѣше се по нашенски, по български, а тоя, новиятъ, що е дошълъ отъ Русия (така ми казахж въ Стара-Загора) изглежда да е много ученъ човѣкъ: полека говори, рѣдко се смѣе, съвсѣмъ не пѣе, рѣдко се сърди. Кога говори мръщи чело. Веднъжъ пжтувахме съ него отъ Нова-Загора за Търново-Сейменъ. По пжтя той запѣ нѣкаква си пѣсня. Слушахъ, слушахъ, нищо му не разбрахъ; като свърши попитахъ го каква бѣ тая пѣсен
— «казашка, казашка бай Христо. Харесва ли ти казашкитѣ пѣсни?» Кога говори, думи му май бижтъ като на русско. Азъ отъ руск не разбирамъ, ами Тачко сапунджията ми ка

че новиятъ Апостолъ се училъ въ Русия, та оттамъ и говори по русски.

— Младъ ли е, старъ ли е? — попита Звукарьтъ бая Христя.

— Отъ тебя на нѣколко години е по-старъ, ала младъ е, младъ е. Той изглежда на младо орле, току що се е научило самò да лети надъ скали, джбрави и пущинаци, и самò да си лови сърнета и зайци.

На другия день Христо рано се измъкнж изъ классното училище, яхнж вѣрното си комитетско конче и отпжтува за родното си село, да чука червени яйца на великдень съ домашнитѣ си.

Въ «Поща-Атила-Цеко» се съобщаваше на Берковски отъ Коля Ганчевъ, че замѣстникътъ на Левски ще прѣкара великденскитѣ праздници въ срѣдата на Боричане, и че при заминуванието си за Чирпанъ, прѣзъ Старо-Загорскитѣ села, изявилъ желание, да му се проводи лице отъ Хасковското съзаклетие въ Чирпанъ, да му докладка устно за хода на комитетскитѣ работи въ Хасковско; че Замѣстникътъ, по важни работи, които щѣли наскоро да се извършатъ въ Чирпанъ и Пловдивъ, не могълъ лично да посѣти Хасково, та ето защо иска чрѣзъ пратеникъ отъ Хасково да уреди нѣкои въпроси.

— Стоенчо, стѣгай стари бащини опинци: ди въ Чирпанъ; срѣщни се съ оногова; подробно му раскажи за работитѣ и положението ѝ Хасковското съзаклетие. Помоли го отъ мое ие да дойде въ Хасково, за да разрѣшимъ нѣкои мжчни въпроси, па и да се освѣтимъ по об-

щия вървежъ на комитетскитѣ работи въ цѣла България,—каза Берковски на Заимова, слѣдъ вечеря, на връхъ на великия четвъртъкъ.

— Кажи му че въ редоветѣ на Цековци има двамина отъ конашкитѣ първенци българи, че цвѣта на Хасковската интелигенция взема най-живо участие въ дѣлата на комитета,—продължи Берковски опжтванието си.

— Кои конашки първенци влизатъ въ състава на комитета?—запита очудено Звукарьтъ.

— Кощти и Янаки: тѣ вчера въ дома на Теофани дадохж клетва за вѣрность на комитета. Обѣщахж да внесжтъ сто лири турски въ кассата на Цека. Трѣбваше да бждктъ бити до умиране отъ конашкитѣ аги, та чакъ тогава да потърсжтъ вратата и кассата на комитета, — каза засмѣно Берковски на Звукаря.

Подъ прѣдлогъ, че отива да прѣкара между домашни великденскитѣ праздници (Звукарьтъ е отъ Чирпанъ), Заимовъ на връхъ распетия петъкъ отпжтува за Боричъ. Въ село Алмалии обѣдва у Георги Прошка; вечерьта пристигнж въ Чирпанъ и на часа се прѣдстави на Георгя Данчевъ Зографинътъ.

За да получи по-голѣмо освѣтление върху общото развитие на Българското съзаклетие на сѣверъ и на югъ отъ Балкана, Берковски проводи Аспаруха въ Стара-Загора до Коля Ганчев — проводи го въ новата столица на «Българскот тайно приврѣменно правителство». Аспарухъ под прѣдлогъ, че отива да прѣкара великденскит праздници въ Казънлъкъ (Мирчо Поповъ е о

Казънлъкъ), семейно отпжтува за Атила на връхъ великия четвъртъкъ. Въ Казънлъкъ той пристоя само два дни, а другото врѣме прѣкара въ Стара-Загора въ срѣдата на разгорещенитѣ Атилци-съзаклетници.

Слѣдъ великденскитѣ праздници Аспарухъ донесе най-радостни новини, по устройството на комитетитѣ, на другаритѣ си Цековци.

И така Цековци прѣзъ великденскитѣ праздници имахж двама тайни пратеници, единътъ до Узунова, другиятъ до Атила.

ГЛАВА ПЕТА.

Зографинътъ.

Георги Данчевъ, живописецътъ, бѣ единъ отъ близкитѣ другари-помощници на Левски при първоначалното създавание и нареждание на тайнитѣ български революционни комитети въ Тракия, прѣзъ 1869—1872 год. Той го съпровождаше по градове и села въ Южна България, вслѣдствие на което познаваше почти ксички лица, стоящи на чело на мѣстнитѣ комитети въ Тракия. Слѣдъ смъртьта на Левски, той се присъедини към Узунова и съ опитностьта си въ комитетскитѣ дѣла му помагаше въ трудната задача, като го запознаваше съ хората и мѣстата, между които трѣбваше да дѣйствува. Ето защо, по нашему, Зографинътъ заслужва кратка биографийка и кратка характиристика; толкова повече,

че въ IV и V книжки на «Минжлото» ще имаме честн срѣщи съ личностьта му.

Бѣсти бѫди кога са роди синъ ми Георги кз іулий аѡмѕ година. Недѣленъ день св. в. мученикъ Пантелеймонъ. Така е написано върху дървената кора на домашния Псалтирь съ собствената ржка на оногова, който бѣ произвелъ на бѣлъ свѣтъ човѣка, за когото ни е тукъ думата.

Бѣ мѣсецъ Май, годината 1854, когато Георги свърши «Наустницата» (часословъ), «голѣмото и малко повечерие», всичкитѣ тропари отъ Камени запечатанѫ заедно съ «кондацитѣ», за което надари съ шита кърпа «даскалъ Василия» Продромосъ Подарената шита кърпа съ «махмудия», зашита въ единъ отъ краищата ѝ, показваше, че Георги е «излѣзълъ изъ Наустницата и че ще влѣзе въ Псалтиря».

Георги току що бѣ «искаралъ» първата «катисма» отъ «голѣмата книга» съ дървенитѣ кори, на която баща му бѣ записълъ датата на рождението му, и още не бѣ се нарадвалъ на «кокошкитѣ» и «лозитѣ», що красѣхж заглавията и «конеца» на «псалмитѣ», ето, че станж голѣмъ прѣвратъ въ Чирпанското Долномахленско училище: даскалъ Василий Продромосъ паднж отъ власть заедно съ своята келийна метода; мѣстото му застжпи учительтъ Никола Грънчаро[illegible] (Кожухаровъ) съ Ланкастерската метода. Табл[illegible] цитѣ на Неофита изгонихж изъ Чирпанското уч[illegible] лище Псалтиря и Наустницата. Георги съ гол[illegible] мо съжаление остави прѣдъ «иконостаса» к[illegible]

гата съ дървенитѣ кори, която тежеше около петъ оки и съ която биеше другаритѣ си по глава и гърбъ, кога «даскалъ Василий» липсваше отъ келията.

«Азъ, букето, ведето, глаголето» се замѣни съ «а, бе, ве, ге, де». Келийното срѣдновѣковно сричание на азбуката: «Азъ есмь Богъ, А; Богъ бо есмь, Б; вѣди Богъ бѣса, В; глагола бо правда, Г; добро бо есмь, Д; есмь бо животъ всему, Е», и прочее, се замѣни съ простото буквувание на азбуката. Келийното двойно сричание на слоговетѣ, — «глаголе—ржцѣ—азъ =гра, добро—ржцѣ—азъ=дра» се замѣни съ Неофитовото «баре—баръ, вете—ветъ, гине—гинъ» и т. н. т.

Въ продължение на година врѣме, Георги «искара Неофитовитѣ таблици», и научи да чете съ високъ гласъ послѣдната и най-трудната стѣнна таблица, отрупана съ титли на царье, князье, патрици, владици и високи чиновници; за примѣръ: «Негово Високопрѣосвещенство, Негово Високопрѣвъсходителство, Негово Императорско Величество Султанъ Абдулъ Меджидъ, Негово Императорско Величество Всерусийски Царь Николай I-й» и пр. и пр.

Слѣдъ три годишно учение при учителя Грънчаровъ, Георги даде испитъ за свършенъ курсъ при «взаимното и классно Чирпанско училище». Учебницитѣ, по които е училъ и далъ испитъ, сж слѣднитѣ: «Словесница отъ Богоова, съ Абуказемовитѣ колеври, църковна история отъ Аверкия Петровичь, вѣчний

мѣсецословъ, съ Пасхалията наедно, отъ Велко Королевъ». Турски езикъ училъ по слѣднитѣ учебници: «Иншай-джедитъ (новъ писмовникъ), ресалей-ахлякъ (книга за нравоучението)». Прѣподаватель на турския езикъ бѣ Янко Кочевъ, прославенъ въ цѣлата Чирпанска кааза, за най-ученъ човѣкъ на свѣта, и че знае по-добрѣ турския езикъ отъ «даскалъ Якимъ Груевъ въ Пловдивъ».

Чирпанскитѣ «висши курсове», на врѣмето си, Георги свърши въ Чардаклж-махленското «синьо школо». За добрия успѣхъ той получи «кавалерия първа степенъ». Кавалерията бѣ направена отъ тънка тенекия, изрѣзана въ видъ на круша, боядисана въ зеленъ цвѣтъ. Въ срѣдата на «кавалерията» бѣ написано «отличенъ»...

Съ «кавалерията» на гърди Георги шесть мѣсеца, безъ работа, се скита по Чирпанскитѣ улици и подъ джбацитѣ на Памуклука. Бащата поиска да направи сина си бакалинъ, синътъ избѣга въ Станимака и се настани за ученикъ по иконописството при прочутия, на врѣмето си, гръкъ иконописецъ Алекси. Слѣдъ двѣ годишно чиракуване «отличниятъ кавалеръ» на Чирпанското «синьо школо» открадня всичкитѣ тайни на иконописството. Напусня майстора си, тръгня на своя глава съ четка въ ржка, да боядисва конаци, училища, частни кжщи и селски църкви. Отъ простия бояджълъкъ Георги премина на иконописството. За малко врѣме Георги станж Зографинъ на равно съ своя учитель Алексия. В качеството си на зографинъ, той се запозна г

Пловдивъ съ Недка Танановъ, бунтовникъ и прьвъ борецъ въ Пловдивъ по черковния въпросъ. Това запознанство станѫ прѣзъ 1865 год. Танановъ посвети младия Зографинъ въ дѣлата и намѣренията на «нѣкакви си бунтовници». Чрѣзъ Сребря Пеневъ Стойновски, прѣзъ 1868 год., Зографинътъ се запозна съ Левски. Първиятъ чирпанецъ бѣ Зографинътъ, който подаде рѫка на апостола Левски и прие да му услужи съ каквото може. Съ познанията си по турския езикъ, които бѣ придобилъ отъ Янка Кочевъ въ «синьото школо» и които отсетнѣ увеличи чрѣзъ четение турскитѣ вѣстници, Зографинътъ зае важна роль въ редоветѣ на тракийскитѣ съзаклетници. — Взема най-трудната и най-опасната работа: да подправя (фалшифицира) печатитѣ (мехури) на турскитѣ паспортни писалища, и съ помощьта на тия подправени печати да издава тескерета (пѫтни билети) на комитетскитѣ хора, а въ случай на нужда и да ги каитява. Прѣзъ 1870 год. Левски го натовари да изработи лозинка — секретенъ буквенъ ключъ за водение тайната прѣписка между комитетитѣ въ Тракия.

Зографинътъ има ръстъ срѣденъ; на изгледъ е тънколявъ. Има широко чело, носъ орловъ клюнъ, пембяни (червено-бѣли) бузи, здрави бѣли зѫби, срѣдни руси мустаци, кафяви очи съ мили погледи, гѫсти рѣсници бранѭтъ милитѣ му и благи очи. На изгледъ, въобще, той прѣдставлява въ себе си «благообразний Иосифъ,» а въ дъното на душата си е цѣлъ български дяволъ, каквито дяволи бѣ създала съ хиляди петвѣковната турска тирания.

Зографинътъ е оригинална личность. Нека отбѣлѣжимъ по-характернитѣ му черти. Надаренъ е съ крилато творческо въображение, присѫщо на всичкитѣ велики художници, ала слабо се ползува отъ тази си Божа дарба: мечтае и прѣмного мечтае за нѣщата: мечтитѣ си (по художеството) расказва всѣкиму съ дѣтинска наивность, като увѣрява, че той утрѣ сѣда на работа, за да ги осѫществи на дѣло, но минаватъ-заминаватъ «стотина утрѣ,» а мечтитѣ му съ величественитѣ имъ планове си оставатъ голи-голинички, — оставатъ казани само на дума. Зографинътъ да бѣ ималъ търпѣнието и желѣзната воля, присѫщи на великитѣ хора, съ помощьта на крилатото си творческо въображение бѣ направилъ чудеса въ областьта на живописството. Воля, търпѣние и система въ работата, ето що бърка на Зографина да бѫде истински избраникъ на чирпанското небе въ областьта на живописството. Той постоянно носи въ главата си нѣкакъвъ проектъ за нѣкаква си историческа картина, съ патриотическа тенденция, ала такъвъ проектъ не може да проживѣе повече отъ седмица въ гънкитѣ на мозъка му.

Зографинътъ има широка, бърза трайна и послушна паметь — каквото виде, чуе, наведнъжъ го запомня, дълго врѣме го помни и когото поиска може да си го спомни. Съ такъва ·щ·стлива паметь той би билъ чудо въ наука, ако да бѣ получилъ систематично висше науч о образование. Статии, четени отъ него прѣди - дина-двѣ, въ списанието «Читалище,» въ в. «

кедония,» въ «Лѣтоструя» на Хр. Данова, той може да ви ги прѣдаде съ такъва прѣснота на впечатлѣнието, като че ли, ей сега, ги е челъ. При това съ такъво сладкодумие ще ви прѣдаде съдържанието на четеното или слушаното отъ него, щото ще ви се стори, че той не прѣдава чужди мисли, а свои лични, изработени въ неговата собствена мислителна машина.

Като иконописецъ изучилъ е въ подробности «житието» на всѣки отъ него рисуванъ светецъ. Костюмировката (носията) на всѣки светия знае на пръсти въ най-дребнитѣ подробности. Вѣчно се прѣпира съ другаритѣ си, по занаятъ, иконописци по носията на светиитѣ. Съ какво се е хранилъ светецътъ, какви обувки е носилъ, каква брада е ималъ, какво «хареке» е намѣталъ, съ кого най-много се е прѣпиралъ, какви роднини е ималъ, кой вселенски съборъ го е призналъ за светецъ, всичко туй Зографинътъ расказва съ такива подробности. и тъй увлѣкателно и увѣрително, щото трѣбва да имате врѣме, врѣме, излишекъ отъ врѣме, за да дослушате подробното «житие-битие» на всѣки православенъ светецъ....

За тайнитѣ на комитета — Зографинътъ е скритъ, мълчаливъ като джбацитѣ на Памуклука, а за градскитѣ и вѣстникарски новини е публична дрънкалка — логодияристъ. Въ кафенето дрънка г^ цѣли часове вѣстникарскитѣ и градски новини.] омъ пристигне пощата отъ Цариградъ; той ı рви ще вземе вѣстницитѣ, турски и български, ı имателно ще ги прочете и цѣла недѣля, доклѣ ı стигнжтъ нови вѣстници, ще дрънка и при-

дъвкува съдържанието имъ прѣдъ другари и съсѣди. Тази му страсть, вѣчно да дрънка вѣстникарскитѣ и градски новини, му спечели прозвището — **Зографинътъ дрънкалката.**

Зографинътъ самъ се бръсни, и то не по икономически, а по чисто естетико-хигиенически съображения: чирпанскитѣ бръснари не държжтъ чисти бръсначитѣ си, та заразяватъ мющеринитѣ си; при това липсватъ имъ познания изъ областьта на модерната бръснарска естетика. По чисто ергенско-естетически съображения Зографинътъ прѣзъ седмицата се самобръсни два пжти.

За прѣхранвание на бащиното си голѣмо семейство Зографинътъ върши слѣднитѣ работи: вапсува и шери съ разни шерилки конаци и училища, изографисва църкви и монастири, зографисва светци; евтино рисува портрети на близкитѣ си приятели, фотографира когото завърне съ пари и безъ пари.

Въ Чирпанъ Зографинътъ заема слѣднитѣ почетни обществени длъжности: членъ на Чардаклж-махленското училищно настоятелство и членъ-подпрѣдсѣдатель на читалищното настоятелство.

Бѣлѣжка. По поводъ хасковското приключение (1873 год.), Зографинътъ бѣ проводенъ на вѣчно заточение въ Диар-бекирската крѣпость. Прѣзъ 1876 год., въ врѣме на априлското възстание, той избѣга отъ Деар-бекиръ. Прѣзъ Ерзерумъ и Карсъ, прѣдрешенъ въ ерменска носия, той се прѣхвърли [illegible] русска земя. Кавказскитѣ погранични русски вла[illegible] го вземахж за турски шпионинъ и подъ силна ст[illegible]-жа го испроводихж въ г. Тифлисъ, главенъ станъ [illegible] русскитѣ войски въ Кавказъ. Цѣлъ мѣсецъ Зог[illegible]-

финътъ лежа въ мрьсния тифлиски затворъ между казаци, черкези и чеченци, убийци и коноградци. Длъжностьта военен губернаторъ на кавказкия край тогава испълняваше Графъ Лорисъ Меликовъ. Графътъ нѣколко пѫти лично распитва Зографина, който съ сълзи на очи го увѣри, че е Деар-бекирски бѣженецъ, а не турски шпионинъ, ала графътъ останѫ твърдъ прѣдъ сълзитѣ на «Турския шпионинъ». За щастие на Зографина въ единъ отъ полковитѣ, квартируващи въ Тифлисъ, служи българинъ нѣкой си, военен лѣкарь. Адютантътъ на Лориса Меликова и Българинътъ лѣкаръ единъ день се явяватъ въ оградата на затвора. повикватъ въ канцеларията на директора на затвора Ерменеца-Българинъ, «турския шпионинъ,» и го распитватъ подробно. Докторътъ се убѣди, че прѣдъ него стои истински българинъ, деарбекирски мѫченикъ, прѣдрешенъ въ ермевски дрехи, стѫпилъ на русска земя за спасение на бунтовническата си глава. На часа Зографинътъ бѣ отведенъ съ нѣкаква си тържественость, въ двореца на графа Меликова. Лорисъ Меликовъ поиска хиляди извинения отъ плачущия прѣдъ него «деарбекирски братушка». По заповѣдь на графа, Зографинътъ бѣ богато нахраненъ и облѣченъ. На третия день, слѣдъ това велико за Зографина събитие, по личната инициатива на Меликова се даде литературно-музикална вечеринка въ голѣмата градска Тифлиска градина въ полза на «пострадалитѣ братушки» въ врѣме на априлскитѣ кървави събития. Въ врѣме на вечеринката Зографинътъ, богато облѣченъ, седѣше редомъ до графа Лорисъ Меликовъ. Адютантитѣ на графа и българинътъ лѣкаръ расказвахѫ на публиката одесиитѣ на Зографина. Смѣло може да се каже, че центъръ на тая вечеринка б[illegible] «деарбекирския братушка». Високопоставенитѣ гос[illegible]ожи и госпожици разгледвахѫ съ извънредно любоп[illegible]тство едного отъ ония братушки, за които толкова м[illegible]ого се пишеше по вѣстницитѣ и журналитѣ, и толк[illegible]за много се говорѣше въ салонитѣ и публичнитѣ

мѣста. Вечеринката даде чисть приходъ 3000 рубли: отъ тѣхъ дадохѫ само 300 на Зографина. Другата сумма проводихѫ на «московското славянско благотворително общество». Нахраненъ, напоенъ, милванъ отъ голѣмцитѣ и добрѣ облѣченъ, съ 300 рубли въ кисия, Зографинътъ отпѫтува за Одесса. Тукъ преживѣ до пролѣтьта, до обявяванието освободителната война. Записа се въ редоветѣ на опълчението. На пѫтя отъ Плоещъ за Букурещъ силно се разболѣ и пролѣжа три мѣсеца въ руската военна болница. Слѣдъ освобождението той бѣ назначенъ за прѣподаватель по рисувание при Пловдивската Държ. Мѫжка Гимназия, която длъжность испълнява всичко три години, слѣдъ това се прѣдаде на частни занятия. фотография, иконописство и живописство. Слѣдъ съединението бидѣ избранъ за народенъ прѣдставитель. Прѣзъ 1890—93 бидѣ избранъ за помощникъ-кмета въ Пловдивъ. За сега живѣе въ Пловдивъ. Получава, въ качеството си на поборникъ, 50 лева мѣсечно пенсия. Занимава се съ стария си занаятъ. Има голѣмо и тежко семейство . . . . .

Срѣща въ жилището на Зографина.

Чирпанъ, Чардаклѫ-махлеси (махалата на балконитѣ), «синьото школо», високитѣ, гиздави и широки конаци на Джезака, що сѫ расположени на най-широката и най-кѫса чирпанска улица. Срѣщу славнитѣ и прѣславни конаци на Джезака дрѣме ветха сгърбушена сграда, отпрѣдъ съ широка и дълга стрѣха, колкото г[illegible] ляда овце (казано по чирпански) да пладнува [illegible] подъ нея. Сградата е имущество на Зографи[illegible], наслѣдено по дѣда и баща. Служи за дюкянъ, [illegible] кафене и за механа. Дадена е на Гатя Стоян[illegible]

Молловъ, тънъкъ, високъ и малко гърбатъ, като памуклушка джбица, господинъ. Наемътъ е хиляда гроша годишно.

Редомъ съ сгърбушената сграда се кипри нова-новиничка малка гиздава сграда, отвънъ нашарена съ разни цвѣтя, плодове и «рогове на изобилието». Това е жилището на Зографина. Между дѣдото (старата сграда) и внукътъ (новата сграда) стърчи широка, висока, изпочупена дървена порта. Тя води за вжтрѣшния дворъ. На двора стърчи стогодишна круша — дамянка, прочута въ Чардаклж-махле съ своитѣ вкусни плодове. Задъ крушата, край стѣната, се мждри дъсченъ салашъ, накитенъ съ сини, бѣли и черни пердета. Това е «фотографическото ателие» на Зографина. Редомъ съ «ателието» стои обора и плѣвника.

Малката гиздава сграда (внукътъ) се състои отъ една-едничка, широка, висока и свѣтла стая, на която всичкитѣ прозорци гледатъ въ двора. Внукътъ отъ къмъ улицата е съвсѣмъ слѣпъ. За да влѣзете въ стаята трѣбва да се качвате по стълба отъ петь дървени стъпала. Жилището на Зографина е нашарено, изрисувано съ какви не щѣте прѣдмети, символи и алигории на разни възвишени идеи. По срѣдата на високия таванъ два разярени, живо нарисувани, лева се боричкатъ. Това е алигория, която показва силата на Българ-ото революционно дѣло. По жглитѣ на тавана изрисувана здрава ягка мома, съ триндафиловъ венецъ на глава, съ усмивка на уста, съ селски чманъ на снага, съ красиво изпъкнжли гжрди

и съ червено-бѣли бузи. Това е бѫдѫщата «свободна България». По стѣнитѣ на стаята сѫ изписани сиви-гриви гълѫби, кацнѫли на клончеица. Това е алигория, която напомня българската нравствена чистота. Около левоветѣ, сѣкашъ на хоро се хванѫли, надуватъ трѫби и пѣѭтъ пѣсни многочислени херувими и серафими. Това е символътъ на трѫбата, която ще засвири марша на свободата; това сѫ небеснитѣ херувими, които ще запѣѭтъ пѣсеньта на правдата, слѣдъ изгонването на турчина отъ прѣдѣлитѣ на милата татковина . . . На южната стѣна е прѣкачено грамадно огледало. Подъ огледалото стои малка масичка покрита съ мраморъ. Върху масичката се намиратъ разни бръснарски джунджурии: калъфъ съ бръсначи, кутия съ пудра и всички принадлежности за самобръснение. Редомъ съ огледалото зѣе тѣсенъ двуетаженъ долапъ, натъпканъ съ отборъ съчинения, гиздаво подвързани отъ самата рѫка на Зографина. Това е библиотеката на човѣка, който щомъ прочете нѣщо, обича по цѣла седмица да го дрънка на приятели и съсѣди. Въ едно отъ ѫтоветѣ на стаята чакатъ реда си недозографисани светици, въ другото недорисувани портрети на приятели, въ третото несвършени фотографически клишета, въ четвъртото стои фотографическата машина, забулена съ черно було. Край слѣпата стѣна на стаята пр стрѣнъ лежи широкъ дървенъ креватъ. На не могѫтъ да спѭтъ и петь души. Край други стѣни сѫ наредени подвижни, високи и дос широки дървени мендерлици, накрити съ «гю

басма». Сламенни възглавници, въ басмени калъфи, редомъ се редѫтъ надъ мендерлицитѣ край стѣната. Три плетени стола и крѫглеста маса стоѭтъ по срѣдата на стаята. Нѣколко низки плетени столчета, каквито ги има по кафенетата, въ безпоредица се навъртатъ около и прѣдъ шарената врата на стаята. По общата безпоредица на нѣщата, изглежда като че женски кракъ не стѫпва въ тая стая. Всичко говори, че тукъ, въ тая шарена стая, живѣе ергенинъ. Това е то жилището на Зографина.

Широката, високата и свѣтла стая, зографисана съ разни образи и картини, служи за много цѣли: тя е свърталище на чирпанската интелигенция; въ нея засѣдаватъ чирпанскитѣ съзаклетници; често пѫти въ нея засѣдава училищното настоятелство на Чардаклѫ-махле и читалищното настоятелство; зимно врѣме, прѣзъ коледни пости и масленица, се даватъ ергенски вечеринки, каквито могѫтъ да измислѭтъ само чирпанскитѣ стари ергени, които отъ слободия не знаѭтъ кѫдѣ да се дѣнѫтъ; въ нея Зографинътъ зографисва светци, рисува портрети, приготвя фотографически клишета и съчинява дописки, по чирпанскитѣ работи, за вѣстникъ «Македония»....

Стига за направата и службата на стаята, в която живѣе Зографина. Да си дойдемъ сега н думата.

Първиятъ день отъ Великдень, сутриньта е, ч ьтъ единъ по турски. Прѣдъ огледалото на п ;тенъ столъ седи Зографинътъ и се само-

бръсне. По мраморната плоча на масичката лъщжтъ чисти нови бръсначи, разни сапуни, кутия съ пудра, всичко това чака реда си. Върху мендерлика облѣгнжто седи младъ момъкъ, облѣченъ въ селска носия, що носжтъ селянитѣ отъ чирпанскитѣ села: черна гжжва (пищемалъ) на глава, бѣли хабени калцуни на крака, голѣмъ червенъ поясъ на кръста, хабени потури съ сини гайтани и хабено контушче (елече). Зографинътъ прѣдпазливо движе бръснача по кожата на дѣсната си буза и сумти изъ подъ носъ. Селянинътъ съ тихъ, спокоенъ гласъ пѣе слѣдната русска пѣсня:

«Нелюдимо наше море
День и ночь шумитъ оно;
Въ роковомъ его просторѣ
Много бѣдъ погребено.

. . . .
. . . .

Будетъ буря, мы поспоримъ,
И поборимся мы съ ней.

. . . .
. . . .

Выше валъ сердитый встанетъ
Глубже бездна упадётъ».

Селянинътъ испѣ първия куплетъ отъ «...ряки» и спрѣ. Съ шеговитъ тонъ подкачи ...й да дразни Зографина.

— Чуденъ и прѣчуденъ си, ти, бае Гео... Гледамъ ти жилището, расхвърлено въ поети...

ски безпоредъкъ, гледамъ и тебе и не мога да ти се начудя и нагледамъ. Жално, че Гоголь не те познава лично: така щѣше да те изографиса, не съ бои, а съ думи, щото ти самъ щѣше да си оближишъ пръститѣ, — каза селянинътъ и като левъ се изтегнѫ на миндерлика.

— Туйруситѣ иматъ славни пѣсни; какъ се казва пѣсеньта, която сега пѣхте? — попита Зографинътъ и остави бръснача върху мраморната плоча.

— «Моряки» се казва. Авторътъ ѝ е единъ отъ върлитѣ славянофили, казва се Языковъ.

— Не съмъ ходилъ въ Русия, не съмъ се училъ по русски, ала пакъ му отбирамъ. Нà, да ти прѣведѫ думитѣ, само ти още веднъжъ повтори куплетитѣ.

Селянинътъ испълни молбата на събѣседника си.

— «Нелюдимо наше море», ще каже: «безъ хора е нашето море» (селянинътъ се смѣе). «День и ночь шумитъ оно», ще каже: «денемъ и нощемъ бърбори то».

— Е, сетнѣ? — попита селянинътъ засмѣнъ до уши.

— «Въ роковомъ его просторѣ много бѣдъ погребено»; вижъ, това не мога да ти прѣведѫ. Рокъ, рогово трѣбва да значи рогове. Просторъ ..збирамъ, ала «бѣдъ и роковомъ» не разбирамъ, .. свърши Зографинътъ и бузитѣ му изсъхнѫхѫ.

— Ако се обръснешъ скоро, ще ти прѣве.. думитѣ «бѣдъ и рокъ», — подкани селянинътъ ..бесѣдника си по-скоро да свърши бръснението,

иначе, безъ подкана, трѣбваше до обѣдъ да го чака доклѣ се обръсне.

Зографинътъ отново сапунася лицето си, бръсначътъ отново полази по бѣло-червената му буза. Вратата на стаята се почукахѫ, сетнѣ се отворихѫ; въ стаята влѣзе тънъкъ, високъ, сухъ и жълтъ момъкъ, въ великденска прѣмѣна. Това бѣ Звукарьтъ, пратеникътъ на Цека.

— Вчера вечерь на ли ти казахъ, послѣ обѣдъ да дойдешъ. Нà, още не съмъ се обръснѫлъ. За какъвъ чемеръ ми си се домъкнѫлъ толкозъ рано, — намѣсто «Христосъ въскресе», каза Зографинътъ на Звукаря.

— Ти днеска ли намѣри да се бръснешъ? Пръвъ день отъ великдень и бръсначъ? чуденъ си, ти, бае Георго! — намѣсто «воистина въскресе» му отговори Звукарьтъ.

— То не е твоя работа. Отъ звукаритѣ свѣта не се допитва. Вашата работа е да учите дѣцата на книга, па да пазите да не би земята отъ тиква да се обърне на пита. Ако земята се спре да се върти около осьта си, вие, учителитѣ, ще бѫдете отговорни прѣдъ Бога и хората, — каза Зографинътъ и се закикоти, а бузитѣ му пакъ изсъхнѫхѫ.

Пакъ сапунясване и промѣна на бръснача. Острата шега на Зографина разсмѣ селянина, а разсърди Звукаря. Селянинътъ изгледа отъ н вия фесъ до новитѣ обувки гостенина на Згр фина, а Звукарьтъ го изгледа отъ селската гѫжва до бѣлитѣ му хабени селски калцуни. З карьтъ наведнъжь се сѣти, че това е замѣ никътъ на Левски.

Зографинътъ прѣминѫ съ бръснача на лѣвата буза. Звукарътъ се приближи до ухото му и му пришепнѫ: «запознай ме, па послѣ се бръсни».

— Почакай малко, ей сега ще свършѫ, — високо отговори стопанинътъ на шарената стая.

Звукарьтъ съ рѫцѣ на кравайче (подпрѣни на хълбоцитѣ) се изправи прѣдъ една недовършена икона и наченѫ да разглежда образа и носията на недозографисания светецъ, при това крадешкомъ слѣдѣше за движенията на селянина-гостенинъ. Зографинътъ и селянинътъ се споглеждахѫ, очно нѣщо си казахѫ. Слѣдъ това селянинътъ протегнѫ рѫка, извади отъ библиотеката единствената на френски езикъ книга, разтвори ѭ и почнѫ да чете на ума си. Книгата бѣ задигнѫта по единъ приятелски начинъ отъ библиотеката на Сребря Пеневъ Стойновски, когато послѣдния напуснѫ Чирпанъ.

Селянинътъ прочете нѣколко реда, па попита Зографина:

— Знаешъ ли френски? Какъ ти е паднѫло на рѫка съчинението на д-ра Дебе? По бѣлитѣ поли на листоветѣ има прѣведени думи, писани не съ твоя рѫка. Изглежда книгата да е крадена.

— Френски не съмъ училъ, ала четѫ и ичко разбирамъ.

— Какъ така? Запита и се закикоти сенинътъ.

— Ей така: четѫ и разбирамъ. Да ти ка-, ако щешъ, за какво расправя д-ръ Дебе, —

отговори Зографинътъ и почнѫ да расказва за физиологията и философията на брака.

Бузитѣ изсъхнѫхѫ, пакъ сапунясвание, пакъ промѣна на бръсначъ. Звукарю станѫ досадно, приближи се до Зографина и ядосано му пришепнѫ: «запознай ме, па ако щешъ и цѣлъ день се бръсни».

— Тю, бре, почакай малко, бе джанъмъ,— извика нервозно Зографинътъ, захвърли бръснача и сърдито закрачи изъ широката стая.

Звукарьтъ посраменъ се измъкнѫ изъ стаята, ядосанъ отиде на двора да чака самообръсванието на Зографина. За утѣха той се метнѫ на единъ отъ клоноветѣ на крушата-дамянка и наченѫ да прави разни гимнастически фокуси.

— «Запознай ме, запознай ме, запознай ме, па тогава се бръсни»,— повтаряше Зографинътъ ядовито думитѣ на Звукаря и нервозно се растъпкваше изъ стаята.

— Е, та какво отъ това? този момъкъ не ли е пратеникътъ на хасковския комитетъ? Трѣбваше, още щомъ влѣзе, да ни запознаешъ, а не по цѣли часове да ни изтезавашъ съ своето самобръснение, — каза му селянинътъ.

Зографинътъ прѣзъ отворения прозорецъ видѣ, че Звукарьтъ се върти около едно отъ клоньетѣ на крушата; той се провикнѫ:

— Ей, приятелю драгий, ще счупишъ кр[illegible]шата.

— Чудакъ си ти, и такъвъ чудакъ [illegible] каквито малко се срѣщатъ подъ чирпанско [illegible] небе: на мѣсто да се бръснешъ, пѫдаринъ с[illegible]

вашъ. Молѭ, свърши по-скоро съ бръснението, че да пристѫпимъ къмъ работа.

— Крушата, крушата, крушата ще повреди, я го гледай лудетината ненни, — се развика Зографинътъ отъ все сърдце по адреса на Звукаря.

— Крушата нѣма да се повреди, ами ти побързай та свърши съ бръснача: нѣма съ години да те чакаме я, — каза селянинътъ отъ досада.

— Пратеникъ е на хасковския комитетъ; дошълъ е нарочно съ тебе да се срѣщне, — едвамъ сега отговори Зографинътъ на одевешното питание.

Най-сетнѣ Зографинътъ се обръснѫ (слава Богу!), повика Звукаря та го запозна съ селянина.

— Заимовъ, — каза Звукарьтъ.

— Конокрадовъ, — отговори селянинътъ и мѫжки стиснѫ рѫката на Заимова.

— Отъ Хасково ли идете.

— Да.

— По комитетска работа?

— Да.

— Седнѣте, тукъ близо до мене, да си поприкажемъ за вашитѣ хасковски работи.

Френската книга бѣ захвърлена върху миндерлика. Звукарьтъ съ почитание седнѫ близу о Конокрадова. Зографинътъ почнѫ да си облича еликденската примѣна. Звукарьтъ на кѫсо доладва за успѣха на хасковското съзаклетие въ ропагандирането на идеята между селяни и ɪаждани, и подробно разказа за гостуването

на Левски въ мжжкото класно училище. Зографинътъ се намѣси въ разговора, отвори пжпрящитѣ си уста и живо расказа на скжпитѣ си гости послѣднята си раздѣла съ Василя Левски при Сопотскитѣ орѣшаци. Зографинътъ оговарвалъ Левски да дойде въ Чирпанъ, да прѣкара зимата, докато се отложжтъ духоветѣ, и на пролѣть, ако е животъ — здравье, да се прѣхвърли оттатъкъ Дунава. Левски го не послушалъ, отпжтувалъ за Пазарджикъ, оттамъ за Ловечъ, гдѣто и паднж въ ржцѣтѣ на турскитѣ власти.

Зографинътъ сладкодумно расказваше на своитѣ гости личнитѣ си спомени за дякона Левски; вратата, безъ да се почука, се отваря, въ стаята нахълтахж Стою Пощата, Иванъ Митевъ, Василъ Джезакътъ и още нѣколцина, всички до единъ Боричане.

— Чева това е ханъ, та безъ позволение влизате въ стаята ми, — сериозно смъмри Зографинътъ новитѣ си гости.

— «Христосъ въскресе», — му отговорихж Боричане и се здрависахж съ отдавна познатия тѣмъ селянинъ.

Яйца се чукахж, черковни и бунтовни пѣсни се пѣхж, шеги се пускахж и най-сетнѣ прѣдрешихж селянина въ опнжти дрехи, събрани отъ кого джелетъ, отъ кого панталони, отъ кого сетре. . . . .

Всички наедно, на чело съ Конокрадо отидохж въ новитѣ и високи конаци на Васи Джезакътъ да посрѣщнжтъ великдена, да от вѣжтъ на богаташка великденска трапеза.

полунощь шаренитѣ конаци трещѣхѫ отъ пѣсни и провиквания. Нѣколко цигулки, двѣ-три флейти и една разгайдена физхармоника, пищѣхѫ та оглушавахѫ околностьта на «Синьото школо».

По поводъ на веселбата, ето какво се говорѣше въ махалата: «Василь Джезакътъ, на връхъ великденъ, гощава таксилдарина на Д и м и т р а к я Г е ш о о л у».

Голѣмото чирпанско великденско хоро.

Третий денъ отъ великденъ е — свѣтлата срѣда — следъ обѣдъ е. Бозълъкътъ, що е между Памуклука и града, е побѣлѣлъ, почервенѣлъ и посинѣлъ, като неплѣвена нива прѣзъ Май, отъ празнуѭщи народъ: младо — старо, богато — бѣдно, слѣпо — окато, глухо — нѣмо, всичко, всичко, що вѣрва въ Христа и живѣе въ Чирпанъ е излѣзло на бозълъка, или хоро да му друсне, или да погледа какъ другитѣ го друсѫтъ, или пъкъ да послуша кавали — свирки, гайди — гѫдулки, тъпѫни — зурни. Днесь Чирпанци сѫ излѣзли на «голѣмото великденско хоро,» прочуто по това, че всѣка година на това «голѣмо хоро» момцитѣ и момитѣ за послѣдень пѫть се оглеждатъ единъ въ други, даватъ си честна дума, че до гробъ ще се любѭтъ, до гробъ ще се търѫтъ. Това «голѣмо великденско хоро» за ума много майки е «най-голѣмата, най-евтина послѣдна распродажба на моми и момци,» къснѣли, по каквато и да било причина, да чѫтъ подъ вѣнчило.

На бозълъка (цѣлина) свѣтъ, свѣтъ, множество свѣтъ, като множеството цвѣтъ на трънкослива прѣзъ мѣсецъ Априлъ. Тукъ тъпани биѭтъ, тамъ кавали сумтѭтъ, по-нататъкъ свирки пищѫтъ, тамъ нѣкждѣ си гждулки ръмжжтъ, цигулки скимчжтъ; гайди ручжтъ и гвичжтъ. Тукъ въртележки се въртѭтъ, тамъ пехливани се борѭтъ, повече отъ десеть хора̀ на полето змиеобразно се свиватъ и развиватъ; тамъ, нѣкждѣ си, тълпа отъ дѣчурлига дразни лудия Станча, който вѣчно сѣче дърва на шкембестия попъ Панча . . . . Шербетчии, дондурмаджии, халваджии, бозаджии кръстосватъ изъ шарения свѣтъ на «голѣмото хоро» и викатъ та се кжсатъ, стоката си да хвалѭтъ. «Блага бо̀за,» «сладка халва,» «червени, бѣли, жълти шербети,» «соукъ, соукъ» (студено, студено), — това сж обикновенитѣ викания, които трогватъ не умоветѣ, а коремитѣ на дѣцата.

Червени, морави фесове, на калжпъ ударени — фесове, фесове, фесове, сѣкашъ бозалъкътъ е разцъвнжла макова градина! . . . . Синкаво чухени потури, привързани съ разноцвѣтни копринени коланчета, синкаво чухени джепкени, съ атлазна червена подплата — потури, джепкени, джепкени, потури се движжтъ по бозълъка, сѣкашъ Саидъ-ага Змията прави «сюннетъ дююню» на равно чирпанско поле!... фесоветѣ, потуритѣ, джепкенитѣ, това сж ергенитѣ (момцитѣ) от махалитѣ Кара-агачъ (дървото брѣстъ) и Чардак[illegible] (махалата съ балконитѣ). Панталонъ, сетре [illegible] стотѣхъ единъ се срѣщатъ по бозълъка. Т[illegible]

(панталонътъ, сетрето) сж синоветѣ на първитѣ чирпански богаташи.

Пъстри, широки, дънести шелвари — шелвари, шелвари, шелвари, сѣкашъ на бозълъка цирабашията на чирпанскитѣ цигане прави свадба на дъщеря си! . . . . Тови сж момитѣ и младитѣ булки отъ Хасанчевската и Текирската махали — това сж крайченки.

Копринени, атлазени, кадефени фустани, на «малаковъ» натеглени — фустани, малакофи, фустани, малакофи, сѣкашъ Гюмюшъ-герданъ*) дава «бало» на чирпанското поле въ честь на патриарша побѣда! . . . . Това сж момитѣ и невѣститѣ, младитѣ булки, отъ Чардаклж и Кара-агачъ махали. За чудо голѣмо и «приказъ по чирпанско» само двѣ женски капели се мѣркатъ на «голѣмото чирпанско великденско хоро». Това сж жената и снахата на Хаджи Стама, пловдивски кокони, нафифрени, нагиздени по най-новата «филебелишка мода!» . . . .

Тъпани бижтъ, гайди свиржтъ, кавали сумтжтъ, на нѣколко мѣста хора̀ се виjжтъ. . . Отъ страни бабички-клюкарки клечжтъ, и зорко слѣджтъ за поведението на момитѣ и момцитѣ. Дѣца вироглави, сѣкашъ повилнѣли отъ тъпанитѣ, тичжтъ та се мушжтъ изъ хорото между моми и момци. Въ срѣдъ Стоевото хоро, най-голѣмо отъ другитѣ хора, стоjжтъ, като «стожери»: Конорадовъ, Зографинътъ, Звукарьтъ, Митевъ Иванъ Хаджи Михаловъ. Червенъ, съ потъ

*) Гюмюшъ-герданъ (сребърна огърлица) е глава на Пловвскитѣ Патриархисти — фанариоти.

оросенъ, като казанлъшка роза, Стою Пощата води «голѣмото Чирпанско великденско хоро». Съ сърменъ джепкенъ, съ моравъ фесъ, съ чухени великденски потури, съ полвинъ чепици, въ ржка съ бѣла копринена кърпа, испъстрена съ сърмени нашивки (гължби, гюлове), съ моравъ поясъ, въ пояса кама и револверъ, съ засуканъ, на кръвь и любовь, мустакъ, Стою вие, развива хорото, ту на кравайче, ту на раздразнена змия, ту на моминска кобилица, или пъкъ на камилска гърбица . . . На хорото му се сж нахванжли сѐ отборъ момци-юнаци, приятели на Василя Джезакътъ (съзаклетници) и първитѣ Чирпански хубавици, що бѣхж родили-отхранили махалитѣ Чардаклж и Кара-агачъ. Фустани и малакофи колкото щешъ друсжтъ хорото, но нито единъ панталонъ не се е хванжлъ на хорото! Панталонлиитѣ ги е срамъ да играхжтъ хора: то било за простацитѣ, за копачитѣ и селянитѣ! . . . .

Между фустанитѣ и малакофитѣ на Стоевото хоро се хванжли и два чифта шелвари отъ Хасанчевската махала. Между тѣхъ, шелваритѣ, силно бие на очи Куна, прѣдставителка на женската хубость подъ Чирпанското поднебие. Червена-бѣла, силна-здрава, тънка-висока, сѣкашъ топола, съ испъкнжли гърди, съ дълга коса, съ голѣми шарени сини очи, уста съ пара разрѣзани, съ мерджанени бърни, съ седефени зжб-
пѣснопойка надъ пѣснопойкитѣ, тя, Куна, хуб
вицата живо подскача подъ ударитѣ на тъпа
и писъка на зурната. Много ергенски очи ст
лжтъ Куна като тропа крѣхкото хорѐ . . .

Конокрадовъ, хубавецъ надъ хубавицитѣ, облѣченъ въ скжпа модна прѣмѣна се вгледа въ хубавицата Куна, замисли се и каза, по французски, на Иванча Хаджи Михаловъ*):

— Нагизди тая хубавица въ послѣдня Парижка прѣмѣна, тури ж на меко кресло въ царскитѣ дворци, нищо да не говори, само съ гривитѣ си очи да приема и испраща царскитѣ гости, бжди увѣренъ, приятелю мой, че царье и цародворци и тѣхнитѣ голѣмци-гости ще повилнѣжтъ за Стоевата Куна . . . А Куна копае лозя, жъне нивя, пѣе жетварски пѣсни, по седѣнки, по кладенци, и по хорà задава бѣли кахжри на млади и стари . . . . ахъ, шалваритѣ много бъркатъ на хубостьта ѝ . . . .

Куна е сиромашка дъщеря, отъ Хасанчевската махала. Много ергени землeдѣлци ж заобикалятъ, ала тя копнѣе за Стоя Пощата. Стою ж обича. На една седѣнка той ѝ пришепнж: «обичамъ те Куне, Куне хубава, ала доклѣ не видж България свободна, подъ вѣнчило глава не турямъ».

Джизакътъ знае, че Стою и Куна единъ за други копнѣжтъ. За да подразни Пощата, хванж се на хорото при Куна.

— Тропай Василе, Стою да се пука — каза Митевъ на Джезака.

— Хубавата Куна дава зоръ на нашата

---

*) Иванчо Хаджи Михаиловъ е членъ отъ Чирпанското с[…]ѫклетие. Единствениятъ тогава младежъ въ Чирпанъ, който в[…]дѣеше френски езикъ. По поводъ на Хасковското приключение т[…] избѣга въ Женева, гдѣто и свърши медицински курсъ. Д[…]ъ, 1898, заема длъжностьта Хасковски градски лѣкарь . . .

Поща. Горкиятъ Стою! въ вода е потъналъ отъ да води хорото за кефа на Куна, — каза Звукарьтъ и приятелски се усмихнѫ на Конокрадова.

— Нищо българско нѣма у вашата носия, дори и въ великденската ви скѫпа прѣмѣна. Фесове, джепкени, потури, шалвари, фустани жълтици по гѫрдитѣ, всичко това сѫ вкусове на нашитѣ най-върли народни душмани, турци и гърци, — каза Конокрадовъ и важно изгледа Звукаря.

— Кога стане Българско, всичко отъ корень ще се промѣни.—Чирпанци ще си промѣнѭтъ, и ума, и чувствата, и желанията, и храната, и облѣклото — ще заживѣѭтъ миренъ честитъ животъ, какъвто живѣѭтъ и другитѣ свободни християнски народи,—отговори Звукарьтъ, безъ да вѣрва, че слѣдъ двайсеть години, послѣ освобождението, ще има честьта да се увѣри съ очитѣ си, какво Чирпанци много малко сѫ се промѣнили въ всѣко едно отношение.

. . . .

Тъпани биѭтъ, хорà се виѭтъ, шалвари хрустѭтъ, фистани фистѭтъ, потури се въртѭтъ, джепкени се мѣтатъ, бѣли поли фѫсъ-фѫсъ, кованъ герданъ трясъ-трясъ, жълти чехли, плѣсъ-плѣсъ, пюскюлитѣ фисъ-фисъ . . . Момцитѣ подскачѫтъ, момитѣ се друсѫтъ, Конокрадовъ гледа и Звукарю дума:

— Какъ леко, какъ живо, какъ правилн при това сложно, се движѫтъ българскитѣ мо ци! . . . Взети въ наборъ, тѣ за малко врѣ ще придобиѭтъ ловкостьта и ягкостьта, въ кр ката си, на Соворовитѣ войници. Тѣзъ момци

ржцѣтѣ на единъ уменъ, дѣятеленъ офицеръ-въспитатель, въ кжсо врѣме, би се обърнжли на живи челечини машини, готови не едно турско царство, а петь такива царства да катурнжтъ!...

Въ най-силния разгаръ на играта, кога Пощата завъртѣ «голѣмото чирпанско великденско хоро» на два голѣми кравая, дѣтски и женски писъци раздрахж бозълъшкото поднебие: въртележката се скжса, расхвърли сумма дѣца по бозълъка и нарани много майки. . . . Тъпанитѣ спрѣхж, хорото се растури, Конокрадовъ, Пощата и другаритѣ имъ въ мигъ се затекохж на мѣстопроисшествието. Свѣтъ, свѣтъ, свѣтъ се натрупа около счюпената въртележка. «Таксилдаринътъ на Гешоолу», гостенинътъ на Василя Джезакътъ, дава първа медицинска помощь на пострадавшитѣ, а Чирпанци, въ качеството си на прости «сеирджии», гледатъ какъ чужденецъ нѣкой си, бързо дава помощь на пострадалитѣ имъ съграждани.

— Това трѣбва да е нѣкой пловдивски хекиминъ, — говорихж си бабичкитѣ и хасанчевкитѣ, гледайки, какъ бързо дава първа помощъ на пострадалитѣ младъ и хубавецъ момъкъ.

— И тазъ година наша Кера нѣма да се омжжи: на, въртележката се скжса, толкова дѣца поврѣди, — сама на себе си пришепнж бабичка нѣкоя си, дъщерята на която бѣ позакъсѣла да мине подъ вѣнчило.

Търновскитѣ власти съ окржжна телеграма и съ официялно обявление, помѣстено въ в. «Дунавъ», търсѣхж Цвѣтка Крадликовъ, дру-

гарь на Левски, избѣгалъ отъ ржцѣтѣ на заптиeто Ибрахимъ, а той, Крадликовъ, въ качеството си на Гешевъ таксилдаринъ, за едни, гледа «голѣмото Чирпанско великденско хоро», а за други «пловдивски хекиминъ», дава първа, бърза медицинска помощь на пострадалитѣ отъ счюпената въртележка дѣца! . . .

Пострадалитѣ отнесохж по домоветѣ имъ. Свѣтътъ се успокои; тъпанитѣ отново затупахж; «голѣмото чирпанско хорò» се продължи до мрачина. Конокрадовъ и Звукарьтъ, слѣдъ поразията съ въртележката, напуснжхж хорото, двама-двамишички обиколихж нѣколко пжти «заграденото лозе» (днесь въ околностьта на това мѣсто е построена чирпанската станция на паралелната линия); размѣнихж мисли и чувства по уредбата на комитетитѣ и въ мрачината се запжтихж за дома на Митя Нончевъ Заимовъ, чичо на Звукаря, у когото той, Звукарьтъ, бѣ слѣзълъ на гости, за да прѣкара великденскитѣ праздници.

Конокрадовъ вечеря и прѣспа въ дома на Заимова.

На другия день, свѣтлия четвъртъкъ, Стоянъ отпжтува за Хасково, а Атанасъ — за Пловдивъ. При раздѣлата си Звукарьтъ каза на Конокрадова:

— Въ Хасково ви чакатъ съ нетърпѣние. Ако не дойдете, Цековци ще се омърлушжтъ, и напуснжтъ комитетското дѣло. Хаджи Ставр чрѣзъ конака ще растури извършеното до се по голѣмитѣ български села.

— Около мѣсецъ врѣме ще се мажж

Пловдивъ, Пазарджикъ и Перущица по уреждането на комитетитѣ; отъ Пловдивъ ще отидѫ въ село Курбетито, за да примирѭ дѣда Триндафила съ дѣда попъ Атанаса, и оттамъ ще отпѫтувамъ за Хасково. По-рано отъ първи Юни не ме чакайте. Много здрави на твоя Берковски и на всички Цековци, — отговори Конокрадовъ и силно стиснѫ рѫката на Звукаря.

— Кога дойдете въ Хасково, ще отседнете въ хана на Кощи Чорбаджи; той е близо до училището. Прѣдъ него има градинка «Интелегенция», посипана съ жълтъ пѣсъкъ. На Тодето, хаджийчето, ще се обадите, че сте отъ наше село, че сте дошле да ме видите по нѣкаква си домашна работа. Той или самъ ще ви доведе въ училището, или пъкъ ще ви покаже вратата му, — каза Звукарьтъ и яхнѫ коня.

На пѫть за Хасково.

Крадликовъ въ Пловдивъ не се бави много врѣме. Всичко на всичко той гостува три дни у сестра си Анастасия Цвѣткова Узунова*), живуща въ дома на Гешеви, въ качеството си домашна учителка, прѣподавателка на пиано и на модернитѣ езици. За Пазарджикъ и Перущица той проводи Костакя Догановъ, годеникъ-любовникъ, тогава, на сестра му Анастасия, да уреди отъ

*) Анастасия Цвѣткова Узунова, тогава, днесь е Г-жа Докъ Желѣзковичъ, снаха на присноблаженния Антима I. Бъл:ки Екзархъ, живуща въ Варна. Тя е прѣводачьтъ на спиическия романъ извѣстенъ подъ заглавието «Безсмъртната бовь».

негово име нѣкакви си станѫли недоразумѣния между тамошнитѣ съзаклетници. Гешевци не знаехѫ, че братътъ на Анастасия е замѣстникъ на Левски, та съ почести приехѫ въ дома си сина на чорбаджи Цвѣтка. Тѣ не знаяхѫ още, че турскитѣ тайни и явни власти дирѭтъ нѣкого си «Цвѣтка Крадликовъ», който, въ дадения случай, бѣ тѣхенъ гостенинъ. Едно нѣщо имъ се хвърляше въ очи, че братътъ на Анастасия тщателно избѣгва всѣка срѣща съ вънкашни лица: цѣлъ день стои въ стаята на сестра си, чете френски книги и за растуха сегисъ-тогисъ бръмчи по фортопияното; обаче, щомъ се мръкне излазя изъ дома, нощува нѣкждѣ си, и на другия день рано, не забѣлѣженъ отъ никого, се явява въ стаята на сестра си. Старитѣ Гешевци си думахѫ: «този момъкъ отъ много учение и четенье на френски книги е подивѣлъ»...

Прѣзъ «Томина Недѣля» Конокрадовъ, прѣзъ Боричъ, отпѫтува за село Курбетито, да помирява дѣда Митя Триндафилътъ съ дѣда попъ Атанаса. Скарали сѫ тѣ за «комка» (причастие): на Връбница попъ Атанасъ отказалъ да даде «причастие» на ония отъ Курбетскитѣ съзаклетници, които взели участие въ убийството на тримата зли турци-табаци. Дѣдо Митю увѣрявалъ попъ Атанаса, че който убие турчинъ, трѣбва да получи три комки, а не да му се отказва една, ала по-пътъ настоявалъ на своето; оттукъ и раздорътъ между голѣмцитѣ на Курбетскитѣ съзаклетници.

На «Симеоновъ день», изъ село Курбети, при изгрѣвъ слънце, излѣзохѫ двамина конника

и хванѫхѫ пѫтя, който минава прѣзъ много села та отива за Хасково. Единътъ отъ пѫтницитѣ язди самъ напрѣдъ, а на другия коньтъ едвамъ пристѫпва: у заднята дръжка на седлото му се подпира съ дѣсна рѫка дѣдо Митю, нѣщо живо расправя той на Апостола за инатлъцитѣ на попъ Атанаса.

— Ако за Петровдень «не причасти» юнацитѣ ми, съ твое позволение ще го изчислѭ отъ комитета, — каза заканително Триндафилътъ.

— Дѣдо попъ обѣща; думата си двѣ нѣма да направи, — съ увѣреность каза Конокрадовъ.

Близо на километъръ разстояние, дѣдо Митю, опирайки се на седлото, испроводи Апостола, като му чуруликаше разни свои планове, прѣдначертани за увеличение числото на «вѣруѭщитѣ» въ Курбетито и близкитѣ нему села. При дракитѣ, що сѫ на кръсто-пѫть, пѫтницитѣ се спрѣхѫ. Триндафилътъ вторично напълни лула, цъкна съ прахань та ѭ запали, поговори още нѣколко минути съ Апостола и слѣдъ това се раздѣлихѫ. Триндафилътъ накриви гѫжва, навири лула и радостно закрачи къмъ голѣмата си ливада. Апостолътъ сбута коня, та застигнѫ другаря си Ивана.

Приятенъ априлски день е; Маричиното поле и долина сѫ потънѫли въ априлска зеленина: нивя, ливади, порасли до колѣни, сѫ испъстрени съ с ния синчецъ и червеното «турчинъ-було», шу- б аци се раззеленѣли, дивитѣ круши разцъвнѫли- р злистнѫли. . . Тукъ пъдпъдъкъ се обади, тамъ я ебица пръпне, татъкъ кукувица кукне на раз-

листнжла круша; пиле соколово пищи на висока топола, полската чучулига въ небеса се дига и мило растила своето чуруликане... Конетѣ, подбодрени отъ прѣсния полски въздухъ и отъ топлото априлско слънце, живо крачжтъ по меката и ровка земя. Кучето на бая Ивана, зайчарь, ту въ шубраци се мѣта, ту въ ниви и ливади, и нервозно джавка, като че ли е въ диритѣ на подгоненъ заякъ. Пжтницитѣ, прѣпълнени отъ радостно чувство, внушено тѣмъ отъ хубавия априлски день и отъ априлската прѣмѣна на полето, омаяно гледатъ и се вслушватъ въ радостната пѣсень на априлския пролѣтень животъ.

Бай Иване, я запѣй нѣкоя, хе отъ ония, юначнитѣ пѣсни! — покани Конокрадовъ съпжтника си.

— Че коя, бай Костадине?

Бай Иванъ вѣрва, че името на Апостола е Костадинъ. Така го увѣрявали дѣдо Митю и селскиятъ учитель Георги Байдановъ. Па и тѣ сами не знаехж сжщинското име на човѣка, комуто се кланѣхж, като на Богъ. Помежду си го наричахж, ту «Костадинъ», ту «човѣкътъ, що се е училъ въ Русия».

— Която знаешъ нея испѣй, само да е отъ юнашкитѣ.

Бай Иванъ дигнж гласъ та запѣ пѣсеньта на Ангелъ-войвода. Бай Иванъ е отъ първи пѣснопойци въ село Курбетито.

— Бай Иване, хайде испѣй и пѣсеньта Ендже войвода, — повторно покани Костади съпжтника си, когато послѣдниятъ обяви, че п сеньта за Ангела се свършила.

И нейж да ти попѣйж, бай Костадине,—каза Иванъ и отново запѣ.

Подъ радостното настроение, що пълнѣше гжрдитѣ на Костадина, стори му се, на Узунова, че отъ българскитѣ пѣсни по-приятни нѣма на тоя лъжовенъ бѣлъ свѣтъ.

— Бай Костадине, като си се училъ въ Русия, сѐ ще знаешъ нѣкоя русска пѣсня. Испѣй една та да видимъ, да ли русскитѣ пѣсни приличатъ на нашитѣ, — помоли бай Иванъ слѣдъ като довърши пѣсеньта на Ендже войвода.

Костадинъ любезно се усмихж на бая Ивана и се извини, че не знае да пѣе.

— Ехъ, бай Костадине, кокошка, дѣто се е рѣкло, па и тя пѣе, та, камоли човѣкъ да не умѣе да пѣе. Баримъ двѣ думи кажи, та да се похвалж на нашитѣ, че съмъ слушалъ отъ тебе русска пѣсень. На, по ливади, по грамади, днесь всичко се е распѣло. Попѣй, за да ти бжде още по-весело. Грѣхота е да се не пѣе на тоя хубавъ день.

Костадинъ запѣ изъ низко малорусската пѣсень: «За рѣкой, за горой» . . .

Отъ пѣсни пжтницитѣ прѣминжхж на философски и политически разговори. Бай Иванъ, въ качеството си на съпровождачъ-тѣлохранитель на Апостола народни, искаше да се въсползова отъ случая, за да узнае много нѣща отъ високата политика и отъ далбоката философия. Той, бай Иванъ, е голѣмъ бърборко. Питанията му сж ту дѣтински, ту дълбоко философски. Изъ зелената нива, прѣдъ очитѣ на пжтницитѣ, пръпнж

птичка-чучулига, и съ пѣсень на уста се запжти къмъ височинитѣ небесни. Птичката, чуруликайки се дигнж, а бай Иванъ дѣтински запита «човѣка, що се е училъ въ Русия на книга».

— Бай Костадине, тая птичка, като се дига толкось на високо, ако поиска, ще ли може стигнж дъното на небето, па да кацне на нѣкоя звѣзда?

— Защо питашъ, бай Иване?

— Ей, тъй, нà: като гледахъ какъ птичката леко се дига въ небесата, та се сѣтихъ за думитѣ на даскалъ Таня. Той еднъжъ ни казваше, че човѣкъ кога умре, душата му като птичка леко се дига на небето, заселява се на нѣкоя звѣзда и тамъ чака до «второ пришествие».

Костадинъ се почувствува въ положението нà учитель. Прѣдъ себе си имаше за ученикъ единъ бърборко, питанията на когото нѣмахж свършъкъ.

— Бай Иване, вѣрвашъ ли ти, че небото има дъно и край?

— Какъ щѣло да нѣма: всичко, що виждаме, си има край, и небето трѣбва да има и край, и дъно.

Костадинъ, който по рождение бѣ математикъ, а по практика майсторъ прѣподаватель на географията, просто, ясно, нагледно обясни на бая Ивана ония космографически знания, кои днесь и дѣцата отъ IV отдѣление могжтъ да п биратъ въ малкитѣ си главички. Костадинъ уверенъ, че Иванъ го разбра, та, слѣдъ ка свърши урока си по география, запита го:

— Е, сега като знаешъ това, бай Иване, птичката ще ли може да кацне на която и да било звѣзда?

— Ако рѣче Господь може, ако не рѣче не може, — отговори бай Иванъ съ спокойствието на единъ дервишинъ, който вѣрва, че противъ Божята воля никакви природни закони не могѫтъ да устоѭтъ.

— Ако всичко става съ «да рѣче Господь», тогава нека рѣче: «да умре Турция, да оживѣе България», та и ние съ тебе да се оттървемъ, да не ходимъ по градове и села «да пишемъ комити». . . .

— Ако рѣче Господь ще стане, ала нѣма да рѣче: много сме му прѣгрѣшили, отговори бай Иванъ отъ дълбочинитѣ на ума и сърдцето си.

Костадинъ млъкнѫ; не отиде по-накатъкъ въ прѣпирнята си съ бая Ивана: не искаше да му развали спокойното миросъзерцание за свѣтовнитѣ и Божии работи, ала бай Иванъ не млъкнѫ. Той запита Костадина:

— Бай Костадине, душата на тая птичка, кѫдѣ ще отиде слѣдъ смъртьта ѝ?

Съ това си питание бай Иванъ искаше да узнае мнѣнието на ученитѣ върху единъ споренъ въпросъ, който отдавна занимава умоветѣ на курбетскитѣ богослови; искаше да знае, да ли душитѣ на хората и животнитѣ, слѣдъ смъртьта имъ, отиватъ въ една и сѫща небесна поляна, градина, или кѫща, или пъкъ душитѣ на животнитѣ оставатъ тукъ долѣ на земята, а само душитѣ на хората се възнасятъ въ небесата.

— Бай Иване, нима животнитѣ иматъ душа?

— Да нѣмахѫ, нѣмаше да живѣѭтъ, — съ твърда увѣреность отговори Иванъ бърборко.

— За тия работи питай стария попъ Атанаса, вижъ, той ще знае, кѫдѣ ще отидѫтъ душитѣ на хората и душитѣ на животнитѣ.

— Стариятъ попъ Атанасъ нищо не знае. За тия работи неотдавна питахъ новия даскалъ Георги, синътъ на хаджийката отъ Стара-Загора; той ми каза, че за такъво нѣщо до сега въ вѣстницитѣ не е писано.

Костадинъ рѣши да затъкне, изведнъжъ, бърборящитѣ уста на тѣлохранителя си. Ето защо той му зададе наведнъжъ слѣднитѣ нѣколко питания:

— Я ми кажи, бай Иване, колко оки тежи човѣшката душа и колко душата на добитъка? Каква боя има човѣшката душа и каква душата на добитъка? На какво прилича човѣшката душа и на какво душата на животнитѣ? На какво мирише човѣшката душа и на какво душата на птичката? Гладка ли е душата на човѣка, а на животнитѣ грапава ли е? Като ми отговоришъ на тия питания, тогасъ ще ти кажѫ, дѣ ще отидѫтъ, слѣдъ смъртьта, душитѣ на хората и душитѣ на добитъцитѣ, — каза Костадинъ и се засмѣ подъ мустакъ.

За пръвъ пѫть се досѣгвахѫ толкова пит[...] ния, наведнъжъ, до селската мислителна маши[...] на бая Ивана. Форма, боя, тежина, миризма, [...] върхнина на човѣшката и животинска душа, т[...] бѣ за неговия умъ скала отъ питания. Мис[...]

мисли бърборко, па се призна, че не е виждалъ съ очитѣ си нито човѣшка, нито добишка душа, та не може да знае нищо за нейната тежина, миризма, повърхнина и пр. . . .

— Бай Иване, я запѣй пѣсеньта за «Хайдушката поляна»,—помоли Костадинъ бая Ивана, за да го освободи отъ неприятното му положение.

Бай Иванъ запѣ пѣсеньта за «Хайдушката агликина поляна». Прѣдъ пжтницитѣ въ небесния шириней се виждтъ орли, и изрѣдко издаватъ грозни звукове. Пѣснопоецътъ, бай Иванъ, свърши хайдушката пѣсень и пакъ забърбори.

— Да съмъ орелъ, че да хвръкнж, че да кацнж въ срѣдъ Московията. Триндафилътъ ни казваше, че ти, бай Костадине, въ Русията си се училъ. Блазѣ ти, че си се училъ въ московското царство! . . .

— Защо ти е потрѣбвало да кацнешъ въ срѣдъ Московията, бай Иване? . . .

— Защо ли? Да видж на московцитѣ царя, войската имъ, катанитѣ и маждрацитѣ имъ, за които дѣдо Митю ни е расказвалъ толкова чудесии.

— Я ми раскажи какво си слушалъ за московцитѣ! . . .

— Триндафилътъ ни казваше: московскиятъ царь е голѣмъ, голѣмъ, голѣмъ, колкото Стараанина. Като мръдне съ единия си кракъ, земята греперва, като мръдне съ другия, моретата киптъ; зеръ, сила голѣма . . . На турчина единъ ть само да извика, и бѣше: нѣма да го има на тоя, ни на оня свѣтъ . . . карабонцитѣ

му (сребърни рубли) съ лопата да ринешъ; топоветѣ му съ дванайсеть чифта биволи да карашъ; пушкитѣ му четь нѣматъ; катанитѣ му отъ човѣшки езикъ разбиратъ; войската му е «биңъ-биръ милионъ» (хиляда единъ милионъ), въ сребро и злато е облѣчена, съ вити баници е хранена. Жена му и дѣцата му, това сѫ връховетѣ на Срѣдна гора. . . . Силенъ е русскиятъ царь, ала Френецътъ и Ингилизинътъ съ дяволии му бъркатъ на работата, — каза бай Иванъ и свърши расказа за московцитѣ слушанъ отъ Митя Триндафилътъ.

— Друго нѣщо Триндафилътъ не ли ти е расказвалъ за Московията?

— Казваше, единъ день, когато и да е, московцитѣ ще ни оттървѫтъ отъ рѫцѣтѣ на турцитѣ.

— Бай Костадине, въ Московията има ли бѣдни и богати, както ги има въ наше село?

— Има ги, има, Иване: тамошнитѣ сиромаси хиляди пѫти сѫ по-сиромаси отъ нашитѣ; тамошнитѣ богати милионъ пѫти сѫ по-богати отъ нашитѣ богаташи: голѣмо царство голѣми богаташи, и милиони, милиони хора върли сиромаси! . . . .

— Нима и тамъ е като у насъ? — попита бърборко зачудено.

— По-лошо, — каза на ума си Костадинъ и запита Ивана.

— Какъ мислишъ, бай Иване: за да нѣма богати и сиромаси, какво трѣбва да се направи

— Тукъ нѣма какво да се мисли: земи п

ритѣ отъ богатитѣ, па ги дай на сиромаситѣ; неправдата въ единъ часъ ще се оправи! . . .

Костадинъ се засмѣ, дѣто се е рѣкло, прѣзъ рамо и бутнѫ коня напрѣдъ. Иванъ разбра, че каза глупость прѣдъ апостола народни, и останѫ малко назадъ, за да се поуспокои отъ срама.

Въ долината прѣдъ очитѣ на пѫтницитѣ, лъснѫ широка сребърна ивица, прострѣна като змия посрѣдъ априлската зеленина. Това бѣ рѣка Марица, прѣпълнена и разлѣта отъ априлско пълноводие. На лѣвия брѣгъ на Марица пѫтницитѣ се спрѣхѫ на почивка. Пустнѫхѫ коньетѣ на паша. Бай Иванъ растели китено черджe и и покани Костадина на сладка закуска. Оттатъкъ Марица, срѣщу рътлината, на която отседнѫхѫ пѫтницитѣ, се бѣлѣе и червенѣе току-що построената желѣзно-пѫтна станция Каяджикъ — Хасково.

Баба Митевица Триндафилката и баба Хаджийка, майка на учителя Байдановъ, бѣхѫ напълнили дисагитѣ на Костадина съ печени и варени яйца, кѫсчета отъ кокошки, кълка отъ ягне и нѣкаква си курбетска сладка баница. Бай Иванъ се залови съ нареждание трапезата върху зеленатa морава, а Костадинъ съ спъванье и милуванье младото си гиздаво и охранено конче, подарено му, заедно съ седлото и дисагитѣ, отъ бая Станча Ивановъ изъ село Джамбазето. Узуновъ не можеше да се нарадва на бая Станчевия скѫпъ подаръкъ. Подарениятъ «Сивчо» той пазѣше като окото си. Костадинъ гладѣше, милваше «Сивча» и си спомнѣше «Черня» подаренъ

нему отъ Костадина Келовъ, който «Черню» той остави въ ржцѣтѣ на турскитѣ власти (Гледай стр. 65—69 III книжка).

Трапезата бѣ сложена. Костадинъ и Иванъ се расположихж на меката, като кадифе, морава подъ животворящитѣ лжчи на априлското слънце.

Бърборко заяди и забърбори:

— Бай Костадине, московскиятъ царь нѣма ли хичъ хаберчецъ за нашитѣ работи. Знае ли, че Триндафилътъ и попъ Атанасъ събиратъ пари и хора за комитета?

— Сега и да не знае, по-сетнѣ ще се научи, — отговори Костадинъ и се почеса задъ тила; знакъ че иска да скрие истината отъ бая Ивана.

— Ти като си се училъ въ Русията и отъ тамъ си дошълъ по нашитѣ мѣста, не сж ли срѣща съ русския царь. Иска ли му позволепието да ходишъ между народа, да му казвашъ да става да сваля турската царщина, — запита бърборко и погледнж право въ очитѣ бая си Костадина.

Костадинъ се почувствува въ извънредно тежко положение: трѣбваше или да излъже, или да каже голата истина, именно, че русскиятъ царь и неговитѣ министри отъ нищо-нищичко не знаjжтъ за сжществуванието на «Тайното приврѣменно Българско правителство»; да му каже голата истина, че българскитѣ тайни комитети ·· дѣло на български патриоти, които нѣматъ ı какви, досущъ никъкви връзки съ русскитѣ ди ломати. Като не искаше да излъже, нито пъ да каже голата истина, Костадинъ се присто

че, не слуша какво му бърбори събесѣдника му. Силно стиснѫ ухото на бая Ивановото куче, що чакаше милно и просително, да му подхвърлѭтъ кокалче за гризенье. Кучето испищѣ, Костадинъ плеснѫ рѫцѣ та се изсмѣ. Ала бай Иванъ продължава да бърбори по повдигнѫтата отъ него политическа тема.

— Бай Костадине, да ли ще можемъ сами, безъ помощьта на руския царь, прокуди турцитѣ отъ нашата земя? Дяконъ Викенти, когато ни кълна, ни каза, че безъ русска сила мѫчно ще можемъ се оттърва.

— Ще се помѫчимъ сами да ги прокудимъ; ако ли ни узорѭтъ много, тогазъ ще поискаме русска сила, — неохотно отговори Костадинъ и съ рѫка показа на Бърборка нѣщо си оттатъкъ Марица.

Това нѣщо си бѣ тренътъ отъ Пловдивъ за Одринъ. Пухтението на машината едвамъ се донасяше до расположенитѣ на моравата пѫтници, а димътъ й, въ видъ на дългъ черенъ расперенъ поясъ, се протакаше по Каяджишко поле. Машината испищѣ, слѣдъ това испъхтѣ и се спрѣ прѣдъ станцията Каяджикъ. Бай Иванъ за първъ пѫть въ живота си виждаше желѣзница, за която бѣ слушалъ, слушалъ, слушалъ, какви не щешъ бабини деветини. . . .

Привечерь двамина пѫтници-конника, селя-н отъ Курбетито, придружени отъ ловджийско к е, влѣзохѫ въ гр. Хасково. Чрѣзъ питание то-г а-оногова намѣрихѫ хана на Копти Чорбаджи. Т чето ханджийчето посрѣщнѫ и настани гости-

тѣ си, като всѣки гости селяни. Костадинъ внимателно, въ мрачипата, разгледа градинката «Интелегенция» и по нея се увѣри, че е отседнялъ на посочения нему отъ Звукаря ханъ.

Бѣлѣжка. Прѣзъ 1885—86 г. наша милость бѣ Старо-Загорски префектъ. Прѣзъ мѣсецъ Февруари. не помнимъ кой день бѣ, въ кабинета на префекта влѣзе нѣкой си господинъ, облѣченъ въ солдатски шинелъ. Това бѣ войникъ отъ запаса, който запасъ токущо бѣ распуснжтъ слѣдъ подписванието „мирния договоръ“ между България и Сърбия. Бай Иванъ, като се завърнжлъ отъ Пиротъ въ село Курбетито научилъ се отъ селския учитель, че новиятъ Старо-Загорски префектъ е единъ отъ онѣзи, които въ турско врѣме стрѣлѣхж Хаджи Ставря въ Хасково. Бай Иванъ си помислилъ, че новиятъ префектъ ще да е онзи бай Костадинъ, когото той отведе въ Хасково и по пжтя го распитва за земята, за душата, за русския царь и за направата на желѣзницата. Бай Иванъ бърборко подробно, съ особенъ интересъ, распита пишущия тия редове за сждбата на неговия Костадинъ. Каза му се, че сега (1885—86 год.) неговиятъ Костадинъ живѣе въ Ловечъ, заема длъжностьта окрженъ инспекторъ, депутатъ е отъ Ловченския окржгъ, жененъ е за рускиня, генералска дъщеря, и че въ врѣме на войната (сърбско-българската) неговиятъ Костадинъ е взелъ участие въ боя при Царибродъ въ качеството си на доброволецъ.

Бай Иванъ ни заржча-поржча да напишемъ писмо отъ негово име до неговия Костадинъ и да го помолимъ да вземе едно отъ момчетата му при себе си на учение.

— Право казваше дѣдо Митю Триндафилъ, Богъ да го прости, че безъ русска сила царство се взема. Съ тия думи свърши бесѣдата си бай Иванъ бърборко и доволенъ отъ себе си се запжти за лото си.

Между лалетата и зюмбюлитѣ.

Отъ дѣсно и лѣво училищния дворъ (Хасковско класно мѫжско училище) стоѭтъ срѣщоположно, една на друга, двѣ малки гиздави градинки, съразмѣрно распрѣдѣлени, а по краищата си обрасли съ низъкъ чемширъ. Тѣ сѫ оградени съ тънки желѣзни рашетки, боядисани съ синкава боя. Градинкитѣ сѫ распрѣдѣлени на много лехи, въ разни форми. Лехитѣ сѫ насадени съ разни пролѣтни цвѣтя, а най-много съ разновидни зюмбюли и лалета. Лалетата и зюмбюлитѣ сѫ садени и разсаждани отъ рѫката на Звукаря съ чисто учебни цѣли: за бесѣди съ дѣцата по прѣдметното обучение. Творецътъ на двѣтѣ градинки е Архимандритъ Хрисантъ, който сънува-бълнува владишка корона и владишка патерица.

Два ранни триндафила, посадени въ ѫглитѣ на една отъ градинкитѣ, сѫ отрупани съ цвѣтове. Пѫтечкитѣ на градинкитѣ сѫ послани съ жълтъ пѣсъкъ. Лехитѣ имъ сѫ потънѫли въ цвѣтя и зеленина. Градинкитѣ си иматъ имена, дадени имъ отъ Звукаря. Тая, що е отъ дѣсната страна на двора, носи името на Евгени, годеницата на Берковски, а другата носи името на Василики, любимо дѣвойче на Звукаря. Градинкитѣ «Евгени» и «Василики» вечерь и сутринь обилно се поливатъ отъ по-възрастнитѣ Звукарчета съ нарочно за това приготвени лѣйки.

Праздниченъ день е; рано сутриньта е; Берковски и Звукарьтъ въ нощнитѣ си халати

(роби) припасани съ пращила, като Евреи въ сѫботенъ день, се навождѫтъ изъ градинкитѣ и чоплѭтъ по нѣщо си; единътъ въ градинката «Евгени», а другиѭтъ въ градинката «Василики». Зюмбюлитѣ и лалетата, потънѫли въ априлска роса, насълзено гледатъ ранилитѣ си посѣтители. Триндафилитѣ клюматъ глава и, сѣкашъ, си шепнѫтъ нѣщо за Берковски и Евгени.

— Петре, въ моята «Василики» се е завъдило попово прасе; сумма корени е изпоѣло, —заговори Звукарьтъ и дигнѫ та показа на Берковски цѣлъ стрѫкъ цвѣте, поврѣдено отъ поповото прасе.

— А въ моята «Евгени» много градински червеи сѫ се завъдили,—отговори Берковски.

Бабата (училищна слугиня, която готви, пере и чисти спалнитѣ на учителитѣ, живущи въ училището) се завърнѫ отъ млѣкарката; донесе пълно мѣнче съ прѣсно биволско млѣко. Берковски ѝ заповѣда да свари по-скоро млѣкото и да му тури повечко кафе.

Берковски и Звукарьтъ тананикѫтъ, чоплѭтъ изъ лехитѣ и чакатъ да се свари млѣкото.

— Не помнѭ кой философъ бѣ казалъ, — щѣше да рѣче нѣщо си Звукарьтъ, и училищнитѣ порти се отворихѫ: Тодето — ханджийчето — напрѣдъ, подиръ него селянинъ съ подпетени селски постали, влѣзохѫ въ училищния дворъ.

— Ето го, на, по халатъ се расхожда. Б Стоене, тоя човѣкъ е отъ ваше село, иска да види, — каза Тодето и врѫцнѫ та си отиде върши ханджийскитѣ си работи.

Селянинътъ, съ подпетенитѣ постали, съ селската гъжва на глава, бѣ бай Ивановиятъ Костадинъ. Звукарьтъ го позна и на часа го прѣдстави на Берковски; той, Звукарьтъ, заключи училищнитѣ порти; разтича се, разшета се: настани, въ градинката «Евгени» кржглеста масса, нареди около нея столове, приготви три фарфорови панички за млѣко . . . Узуновъ въ селска рополанска носия, Берковски и Звукарьтъ въ нощни халати, насѣдохж около массата. Бабата донесе котлето съ млѣкото и джезвето съ кафето. Звукарьтъ услужваше, а бабата се очудваше на обстоятелството, че нейнитѣ «учени даскали» правжтъ царски почести на единъ простакъ селянинъ. Тя съ женско любопитство изгледа подпетенитѣ постали, селската гъжва и двѣтѣ «бабки-пари», що вѣсѣхж на шареното огърле на селянина, и нѣщо промърмора прѣзъ носа си . . .

— Бабо, заколи три кокошки, направи вита баница, сготви яхния отъ агне, вземи тригодишно бѣло вино отъ майката на «Василики», и всичко туй да бжде готово за обѣдъ, зеръ, искамъ да нахранж и напоя моя роднина, та кога се върне на наше село да се похвали на майка, на баща, на попа и попадята,—каза Звукарьтъ на училищната слугиня, като ѝ посочи съ пръстъ ора, гдѣто се намираше кокошарника.

Въ училищния прѣденъ, лѣвъ дворъ, дѣто намѣстени гимнастическитѣ люлки, стълби, ралелки, дървени коньe, Звукарьтъ държи кокошарникъ, всѣкога пъленъ съ отборъ кокошки

и мисирки. Той, лично, отбра три най-гойни кокошки; бабата ги закла; кокошкитѣ, обезглавени, се замѣтахѫ подъ паралелкитѣ и люлкитѣ; курникътъ изкурка въ знакъ на съжаление.

По срѣдъ кржглата масичка въ градинката «Евгени» се мждри китка отъ зюмбюли и триндафили. Около китката три фарфорови панички, пълни-пълнички съ подварено биволско млѣко, лъщжтъ на току-що изгрѣлото слънце. Приятната миризма на зюмбюлитѣ, смѣсена съ миризмата на млѣкото, пълни съ априлски радости сърдцата на бесѣдуващитѣ другари.

— Ние ви чакахме за въ началото на Юни, а вие дойдохте въ края на Априлъ. Какъ, и защо измѣнихте пжтуването си?— запита Звукарьтъ.

— Тукъ само три дни ще се побавиѫ, и прѣзъ Атила ще отпжтувамъ за Букурещъ: тамъ, въ Букурещъ, за 20 Май сж свикани на «главно събрание» пратеницитѣ на комитетитѣ отъ Ромжния, Сърбия и България. Слѣдъ завръщанието ми отъ Букурещъ повечко врѣме ще ви гостувамъ, ще обиколѭ хасковскитѣ села, и ако е животъ и здраве, ще заминѫ за Македония. Тукъ, какъ стоѭтъ вашитѣ работи? — отговори на Звукаря Коноврадовъ и запита Берковски.

Берковски прѣдстави голѣмия планъ на Цековци; на кжсо обясни какво е извършено до сега отъ «голѣмия планъ» и какво остава още да се върши и довършва.

— Въ състава на нашия комитетъ влиза[illegible] двамина чорбаджиски синове, двама конашки чо[illegible] баджии и единъ конашки чиновникъ. Чрѣзъ Г[illegible]

оргя Минчевъ ще имаме хасковскитѣ села, чрѣзъ Костадинча (Кошти чорбаджи) ще имаме харманлийскитѣ села, чрѣзъ Янакя (Яне чорбаджи) ще вземемъ на ржка Хаджи Василя, Хаджи Тодоровъ, богатски синъ, който ще може да въоржжи най-малко двѣстѣ юнаци съ пушки, револвери и тесаци, — отрапортира Берковски на главния апостолъ.

— Добрѣ ще бжде, ако успѣемъ да вплетемъ въ съзаклетието всички конашки и неконашки чорбаджии, и всички българи-чиновници при хюкюмата. Отъ тѣхъ азъ тъкмж да изтъкж мрѣжа отъ конашки шпиони, за да узнавамъ на врѣме всичко, що се върши въ конака по отношение на комитета. Такива азъ имамъ вече нѣколко, между които е прочутиятъ въ Чирпанъ, за най-ученъ човѣкъ, Янко Кочевъ. Голѣмо чудо ще бжде ако вплетемъ въ съзаклетието и владицитѣ. Като имаме на страна владицитѣ, чорбаджиитѣ, младежьта и селянията, не ни остава друго освѣнъ да пратимъ парламентьори на Султанъ Абдулъ-Азиза и да поискаме да вѣнчее сина си Изедина за търновски князь, та безъ смутове и кърви да възкръсимъ Шишмановото царство, — каза селянинътъ, закикоти се и си зарови носа въ китката отъ зюмбюли.

— Владишки възпитаникъ съмъ; ѣлъ съмъ имъ, на владицитѣ, хлѣба и боя; знамъ, че тѣ ж негодни за нашитѣ комитетски работи. Да нтригуватъ, виждъ, това много добрѣ умѣжтъ а вършжтъ, — отговори Берковски и отъ своя трана зарови носа си въ по-малката китка отъ юмбюли.

— Уставътъ гласи: «който интригува, трѣбва да се убива съ оръжието на комитета». — намѣси се въ разговора Звукарьтъ и донесе втората паничка съ прѣсното млѣко.

Училищнитѣ порти се почукахѫ: бабата, която случайно се намѣри при тѣхъ (разливаше помия), отвори ги безъ да пита Берковски или Звукаря. Въ училищния дворъ нахълта Захари Бояджиевъ, класенъ учитель, другарь на Берковски и Звукаря по училище, кръстенъ отъ послѣдния съ прѣкора клюкарь. Клюкарьтъ не бѣ отъ хората на комитета. Той се вътрѣше и живѣеше въ кржга на киоръ Хаджи Калина Балабановъ, туркоманътъ, вслѣдствие на което имаше нѣкакви си интимни връзки съ конашкитѣ ефендета. Ето защо Цековци се бояхѫ и избѣгвахѫ да иматъ съ него интимни разговори. Клюкарьтъ бѣ ходилъ на църква; връщайки се дома, текнѫло му да се отбие въ училището, да набере китка отъ Стояновитѣ зюмбюли, та вмѣсто мекици, да занесе на младата си булка китка отъ зюмбюли.

Берковски и Звукарьтъ съ погледи и движения дадохѫ Конокрадову да разбере, че дошлиятъ въ училищния дворъ господинъ не е отъ Цековци, че дори е опасенъ за дѣлото. Клюкарьтъ обясни ранната си визита и помоли Звукаря да му накжса разцъвнѫли зюмбюли.

— Жена ми онзи день ги видѣла, зюмбю-тѣ, та й се поревнѫли,—каза Клюкарьтъ и го-до изгледа отъ ушитѣ до петитѣ селяни-гостенинъ.

Звукарьтъ набърже накжса зюмбюли, св

въ китка, подаде ѭ Клюкарю, бидейки увѣренъ, че той щомъ получи подаръка ще се запелѣе за дома си. Ала Клюкарьтъ слѣдъ като взе китката, седнѫ при селянина и почнѫ да го распитва за хиляди селски работи. Положението на Звукаря, Берковски и Узунова бѣ извънредно тежко. Звукарьтъ каза на Клюкаря, че «милостьта му» е отъ негово село, селски учитель, дошелъ въ Хасково да се запознае съ «звучната метода». Клюкарътъ распитва, Узуновъ мълчи та се поти: прѣдъ такива хитреци «не му привира да сеириструва», казано по чирпански. Клюкарьтъ е любопитенъ въ дреболиитѣ; да те види въ нова дреха, ще те обръща на все страни, за да ѝ разгледа кроежитѣ, шевоветѣ и подплатата. Той се взгледа въ шареното рополанско огърле на селянина-учитель и въ двѣтѣ бѣли, чисти «бабки-пари», които висѣхѫ отпрѣдъ на огърлето. Отъ гдѣ ги е купилъ? за колко? продава ли ги? Огърлето кой му е шилъ и шарилъ? И много други въпроси зададе той, на които учительтъ-селянинъ съ цъканье на уста отговаряше.

Като на проклетия бабата се истъкнѫ прѣдъ гоститѣ и наченѫ да распитва: кокошкитѣ съ какво да сготви, баницата каква да бѫде, колко оки вино да земе, гостенинътъ съ какво желае да бѫде сготвена яхнията отъ агнешко месо? Звукарьтъ и тъй и инакъ ѝ вь̀ртѣ очи дано да се махме съ своитѣ питания, ала бабата распитваше и расказваше кое какъ се готви и какъ трѣбва да се готви. Съ това тя искаше да даде на «даскалъ Захария» да разбере, че тя не е

проста готвачка, че нейнитѣ Петърчо и Стоенчо не сѫ испаднѫли на зли готвачки рѫцѣ, както проповѣдвала една отъ Хаджи Калиновитѣ снахи въ женското отдѣление на гръцката църква.

— Види се, негова милость ще да ви е «голѣмъ роднина», та толкова госби сте заръчили,—каза Клюкарътъ на Звукаря и даде му, не съ думи, а съ усмивка, да разбере че и той желае да остане на обѣда.

— Ба, за негова милость не сѫ готвѫтъ тия ястиета: Джонътъ, Гешевчето, е дошълъ вчера отъ Пловдивъ па му длъжѫ още отъ Цариградъ единъ «голѣмъ обѣдъ», та рѣкохъ да се въсползувамъ отъ случая,—отговори сериозно и увѣрително Берковски.

Дѣйствително въ Хасково прѣзъ тия дни бѣ дошло едно отъ многото филибелийски Джончета-Гешевчета, по нѣкаква си зиманица-даваница съ търговската кѫща на Хаджи Иванча, и бѣ отседнѫло на гости у Хр. Златаровъ.

— Ей, приятелю, зюмбюлитѣ увѣхнѫхѫ, булката ти ще те бие, — каза Звукарьтъ, та косвено подкани Клюкаря да си отиде дома.

Клюкарьтъ си отиде. Звукарьтъ заключи съ ключъ вънкашнитѣ порти, и за сигурность, закачи ключа въ учителската стая.

Малейчо Лулчевъ, прѣподаватель на турския езикъ при Хасковското класно училище, живущ въ самото училище, редомъ съ стаята на Звукаря, тоя день късно се дигнѫ отъ постеля. Едв прѣди обѣдъ той се яви въ градината «Евгени» да помирише зюмбюли. Звукарътъ му прѣдстав

селянинътъ-учитель, като му пришепнѫ, кой господинъ се крие подъ ропаланското рухо. Малейчо истръпнѫ и неволно се прѣкръсти: чинопоклонно наведе глава, прострѣ рѫка и отвори уста, та поздрави съ «добрѣ дошълъ» замѣстника на Левски. Откѫснѫ стръкъ зюмбюлче и привѣтствено му го поднесе:

— Щастливъ се считамъ, че доживѣхъ да видѭ Апостола на свободата,—развълнувано каза Малейчо.

— Драго ми е да се запознаѭ съ приятеля и почитателя на свободата, — спокойно отговори селянинътъ съ двѣтѣ «бабки-пари» на огърлето.

Обѣдътъ бѣ готовъ; на обѣда бѣ поканенъ Мирчо Поповъ. Массата отъ учителската стая се расположи въ градинката «Евгени». На массата се наредихѫ вкуснитѣ гозби. Другаритѣ по мисълъ и дѣло, подъ животворящитѣ лѫчи на априлското слънце, между зюмбюли и лалета, прикарахѫ една отъ рѣдко щастливитѣ трапези. Послѣ обѣдъ Узуновъ подрѣмнѫ въ стаята на Звукаря.

Прѣдъ видъ на туй, че разни хора влизѫтъ и излизатъ въ училището, вслѣдствие на което може да се хвърли подозрѣние върху селянина-учитель, сътрапезницитѣ рѣшихѫ да се даде за квартира на Узунова дома на Теофану Жечкова Стоилова, баба (по жена) на Аспаруха.

Квартирата на Узунова.

На югъ отъ Хасковската съборна църква, домъ съ кулата на черковното клепало, стои

двукатна кѫщица. съ тѣсенъ дългъ дворъ, обраслъ съ гѫсти чемшири, а стѣнитѣ му отрупани съ зеленика. Домътъ има два двора, прѣденъ и заденъ, има двѣ порти, официална и задна. Официалната порта е редомъ съ църковната порта и гледа на широката площадь прѣдъ църквата, а задната излазя на тѣсната и крива улица до Кошти чорбаджи. Домътъ е обърнѫтъ съ лицето си на истокъ, има много прозорци, и едно малко дървено кьошче—балконче. Прѣдъ прозорцитѣ и балкончето гиздаво стърчатъ двѣ бѣлокори ябълки нарѣчени синапки; горниятъ и доленъ катъ на кѫщата се състоѭтъ отъ по три малки стаички, гиздаво накитени. У вѫтрѣшнитѣ стѣни на стаичкитѣ има направени широки дървени долапи, нарѣчени по Хасковски «халещници» — дрѣхарници. Долниятъ катъ на дома се съединява съ горния посрѣдствомъ дървена стълба, прилична на стълбитѣ у менаретата — тѣсна и крива. Къмъ по-голѣмата стая на горния катъ е прилѣпено дървеното балконче. Стаята съ балкончето служи за гостна. Тя е накитена, по вкуса на Хасковската аристокрация, съ разни украшения. Стопанка на тая, скромна въ всѣко отношение, кѫща е Теофану Жечкова, Стоилова. Стаята съ дървеното балконче бѣ отредена за жилище на Узунова.

Да ви запознаемъ съ Теофану Жечкова, Стоилова и нейната челядь. Тя, Теофану, е нѣп повече отъ срѣденъ ръстъ, суха, костелява, нергична, съ мургаво лице, тънъкъ носъ, съ к фяви подвижни очи, жена на 45—50 годин

възрастъ. Тя е вдовица съ три дѣца: дъщеря ѝ Мария е русокоса, съ сини гълѫбови очи, съ бѣли-червени бузи, отъ срѣденъ ръстъ, по снага «тендеристъ», казано по чирпански. Тя, Мария, е главна учителка при Хасковското класно дѣвическо училище. Недавна е омѫжена за Аспаруха, който живѣе въ бабината си кѫща въ качеството си на прѣведенъ зеть. Георги и Михалъ (Михалчето) сѫ нейнитѣ синове; единътъ е даденъ на занаятъ, другиятъ, Михалчето, е ученикъ отъ I класъ. При живота на мѫжа си Теофану бѣ въ реда на Хасковскитѣ богаташки, а слѣдъ смъртьта му спаднѫ въ реда на хората отъ срѣдно материално благосъстояние. Зеть ѝ Аспарухъ и дъщеря ѝ Мария, като класни учители, вcovematъ, наедно, всичко 8,000 гроша, годишна заплата. Отъ лозя и дюкена взѐмѫтъ още около 2,000 гроша, всичко годишенъ приходъ 10,000 гроша. Тая сумма за Хасково въ ония врѣмена бѣ почтена, внушителна. Да се не забравя, че тогава гроша струваше колкото струва днесь лева.

Теофану и дъщеря ѝ Мария сѫ патриотки надъ патриотитѣ. Тѣ происхождатъ и принадлежѫтъ къмъ голѣмъ Хасковски, патриотически родъ, който стои на чело на Българщината въ Хасково и Хасковската кааза. Да ви запознаемъ съ рода на Хасковскитѣ Шишмановци. Вълко Шишманъ е ималъ двама синове: Христодулъ и Жечо. Христодулъ бѣ най богатиятъ българинъ въ Хасковско, слѣдъ разбиванието на Карджалиитѣ и изтриванието на Еминъ-аа-балталѫ, Кърджалийскиятъ царь. Първиятъ българинъ, който

повдигнж глава противъ гръцката патриаршия въ Хасково бѣ Чорбаджи Христодулъ Шишмановъ, за което бѣ испроводенъ, по владишки интриги, на заточение. Слѣдъ завръщанието си отъ заточение той обяви безконечна и жестока война на станимашкитѣ лангери и Крушевски цинцари, зли и коварни главатари на Хасковскитѣ гъркомани. Слѣдъ смъртьта си Христодулъ, първи мемлекетъ-чорбаджия, остави голѣми богатства на синоветѣ си: Даскалъ Захари, Иванчо, Костадинчо и Димитракъ. Послѣднитѣ двама (Костадинчо и Димитракъ) днесь сж извѣстни въ Хасково подъ името чорбаджиолларъ, располагажщи съ голѣми капитали.

Жечко, вториятъ и по-малкиятъ синъ на Шишмана, братъ на Христодула, е билъ така сжщо първенецъ по богатство и влияние въ Хасково. Той, Жечко, е ималъ слѣднитѣ дѣца: а) Дъщери: Божанка, женена за Хаджи Иванча Минчевъ, баща на извѣстнитѣ вече намъ братья Минчеви, Георги и Михо; Теофану (стопанката на кжщата, въ която Узуновъ се настани), женена за Христо Стоиловъ, който минава въ реда на първитѣ Хасковски търговци; Николина, женена за нѣкой си Стойко; б) Синове: Тодораки Жечковъ Шишмановъ, башъ конашки чорбаджия, женень за една отъ дъщеритѣ на кйоръ Хаджи Калина Балабановъ, туркофилътъ; Василь Жечковъ, бунтовникъ, скиталецъ по Европа, Египетъ, Мала-Азия, замѣсенъ въ дѣлата на Раковски и Хаджи Димитра. Той, Василь, въ десет години веднъжъ праща писмо на сестра си Теофаг

Стоилова съ слѣднето скромно съдържание: «Азъ съмъ добрѣ, вие тамъ какъ сте?» Слѣдъ Баташкото кланье той се завърнж въ Хасково, скришомъ преживѣ около два мѣсица въ дома на сестра си Теофану, слѣдъ това се изгуби и не се знае дѣ е сложилъ коститѣ си за свободата на милото си отечество.

Въ епохата на възраждането на българщината въ Хасковско голѣмиятъ и богатиятъ родъ на шишмановци игра първенствующа роля. Слѣдъ смъртьта на Христодула и Жечка, съ гордость и патриотическа самоотверженость ги застжпи, въ конака и прѣдъ народа, зетьтъ имъ Хаджи Иванчо Минчевъ, по природа благъ, а по въспитание честенъ Хасковски първенецъ. Най-виситѣ и раскошни конаци въ българската махала принадлежжтъ на Шишмановиятъ, по женска и мъжка линия, голѣмъ родъ.

Василь Жечковъ, скиталецътъ по Влашко и Богданско, по Европа и Египетъ, бѣ внесълъ сѣмето на бунта въ домоветѣ на сестритѣ си Теофану и Божанка. Ето въ какво семейство, въ какъвъ голѣмъ родъ, Узуновъ, въ качеството си на Апостолъ, бѣ радушно посрѣщнжтъ и приетъ съ велики почести. Дадена му бѣ въ пълно распореждание кжщата на Теофану Жечкова, Христова, Стоилова.

Съзаклетническа вечеринка.

Приятелитѣ, що обѣдвахж между зюмбюлитѣ лалетата въ градинката «Евгени,» вечерѣхж

въ сжщата градинка. Щомъ се мръкнж, скришомъ отведохж въ дома на Теофану селянина-учитель.

Мръкнж се, стъмни се. Зюмбюлитѣ и лалетата скиприхж нѣжнитѣ си и хубави цвѣтове: клюмнахж глава, свихж устица, задрѣмахж. Въ тъмнината Звукарьтъ се растъпква по училищния дворъ самъ-саминичекъ, очаквайки Киряка и Продана Сербезови, за да ги отведе у Мирчови. Върху массата, що стои у градинката клечи училищната котка, въспитаница на Отца Хрисанта, а подъ масата маничето (куче) на бабата гризе кокоше крилце. Очитѣ на Хрисантовата въспитаница блѣщукатъ въ тъмнината, като чисти, жълти кехлибари, освѣтени съ електрическа свѣтлина, а маничето гризе крилцето и нѣщо сърдито й говори — на хжръ-мжранието й то отговаря съ ръмжение. Котката и маничето спорѣхж за едно кокоше крилце, хвърлено на земята отъ гостенинътъ-селянинъ. Въспитаницата на Хрисанта не се рѣшаваше да се хвърли върху въспитаника на училищната слугиня: тя горката чакаше вънкашна помощь, както всѣка балканска държавица чака помощьта на матушката, за да откопче крилце или кълчица отъ голѣмата османска империя. Тя чакаше и дочака: Звукарьтъ се намѣси въ прѣпирнята имъ — маничето изквича, отиде да се оплаква на бабата, а крилцето бѣ дадена на котката. Звукарьтъ покровителствуваше котката, защото я не оставаше да върлуватъ мишки въ staитѣ на учителитѣ.

Портитѣ се почукахѫ. Сербезови дойдохѫ. Звукарьтъ имъ обясни защо ги е викалъ, кѫдѣ ще ги води и тамъ съ кого ще ги запознае.

Въ гостната стая на Теофану, въ оная, що е съ дървено балконче, блещи, свѣти, на крѫглеста масичка владишки свѣщникъ. На свѣщника три свѣщи-спармацети, бѣли като млѣко, се надпрѣварватъ да горѭтъ. Край крѫглестата масичка въ празднична прѣмѣна, бѣла-червена, като синапка ябълка, седи Мария Стоилова, дъщеря на Теофану, булка на Аспаруха. Синитѣ ѝ очи трептѭтъ като чисто ясно небе. Стопанката на кѫщата съ кръстосани рѫцѣ седи до дъщеря си Мария. Въ най-вѫтрѣшния кѫтъ на гостната стая, подпрѣнъ съ лакти на възглавницитѣ, седи на миндерлика чорбаджи Цвѣтковия синъ въ каефетя на курбетски селянинъ. Свѣтлината отъ владишкия свѣщникъ си играе върху двѣтѣ чисти бѣли «бабки-пари,» що висѭтъ на ропаланското огърле у гостенина. По всичко се вижда, че Ивановиятъ Костадинъ въ дадения случай благодушествова. Редомъ съ гостенина-селянинъ седѭтъ на миндерлика сътрапезницитѣ му отъ градинката «Евгени». На стълбитѣ клечи руссокосо, синиоко херувимче-серафимче. Това е Михалчето, малкото братче на Мария, ученикъ, прѣдсѣдатель на «ученическия таенъ български революционенъ комитетъ».*) Клечи Михалчето

*) Ученицитѣ отъ класоветѣ, по подражание на учителитѣ си наредили «таенъ ученич. револ. комитетъ». Бюрото на комитетъ се състои отъ слѣднитѣ лица. Прѣдсѣдатель Ми-

на стълбитѣ и подслушва разговоритѣ на възрастнитѣ. Пъргавиятъ умъ на Михалчето отведнъжъ разбра, че човѣка въ селскитѣ дрехи не е селянинъ, а нѣщо такъво, хееее ее. . . Ето защо Михалчето съ напрегнжти уши лови всѣка дума, казана отъ опърпания селянинъ. Прѣзъ църковнитѣ порти Звукарьтъ дойде и прѣдстави Коноврадову братия Сербезови. Слѣдъ малко, прѣзъ заднитѣ порти надойдохж братия Минчеви, Георги и Михо, Щерю Ващаровъ, Димитракъ попъ Стефановъ и Димитръ Стойновъ. Новитѣ кръщелничета на хасковския комитетъ, чорбаджи Кощи и чорбаджи Яне, не дойдохж; това много разсърди Петра Берковски, ала и безъ тѣхъ се откри съзаклетническата вечеринка.

Първенцитѣ на Хасковското съзаклетие бѣхж око на око съ замѣстника на Левски. Вечеринката се подкачи съ расказвание на спомени отъ чужбина. Берковски живо расказа своитѣ патила въ Бѣлградъ, Виена, Прага, испатени вслѣдствие на голѣма сиромашия, макаръ и да билъ първомъ възпитаникъ-храненикъ на Цека Войвода,

---

хаилъ Стоиловъ. Избранъ е за такъвъ, защото е шурей на Мирча Поповъ и любимецъ на учителитѣ. Дѣловодитель е Иванъ Кожухаровъ; касиерь Атанасъ Маймунковъ. Членове: Алеко Бодурски, Господинъ Наневъ, Димо Дяковъ и прочее. Слѣдъ освобождението мнозина отъ тѣхъ станжхж офицери. Иванъ Кожухаровъ е съ военно академическо образование, капитанъ въ запаса на Българската армия, днесь заема дл т-ностьта прокурорь при Софийския Окржженъ Сждъ; Михаи ъ Стоиловъ (Михалчето) е въ чинъ полковникъ, командиръ а I-й конни полкъ; Господинъ Наневъ, тогава, днесь Кирг ъ Добревъ е майоръ въ запаса на българската армия. Ал о Бодуровски, ако се не лъжемъ днесь заема длъжностьта фи -совъ бирникъ въ трънския окржгъ; Атанасъ Маймунковъ - колко години на редъ бѣ хасковски кметъ . . . .

послѣ на войводата Панайотъ Хитовъ въ Бѣлградъ, и най-сетнѣ въспитаникъ-храненикъ, въ Прага, на Антимъ I, Български Екзархъ. Благодѣтелитѣ му много рѣдко се сѣщали да му пращатъ пари на врѣме. Често пѫти гладенъ лягалъ, безъ свѣтило, безъ топливо, но се ухитрявалъ да икономисва специални сумми за посѣщение на театра: драмата, комедията, операта. Отъ расказа за операта Берковски неволно прѣминѫ на пѣснитѣ, що бѣ научилъ отъ слушание на знаменити нѣмски и чехски оперни пѣвци. Запѣ Берковски гръмогласно и владишкиятъ свѣщникъ силно се залюлѣ. По заповѣдь на Мария, Михалчето отърча та донесе физгармониката на Евгения. Берковски, като никога, тая вечерь, съ въудошевлението на единъ истински артистъ, изпѣ нѣколко нѣмски и чехски, патриотически и любовни пѣсни. Чорбаджи Цвѣтковиятъ синъ му рѫкоплѣска отъ дънъ душа. Аспарухъ пипнѫ физгармониката, засвири и запѣ, за удоволствие на баба си Теофану, пѣсеньта на Ангелъ войвода, тогава модна народна пѣсень въ Хасковската кааза. Каза се на Конокрадова, че Мирчо много добрѣ свире и пѣе турски маанета. Узуновъ пожела, Мирчо засвири и запѣ какви ли не щешъ турски маанета. . . . Георги Минчевъ отъ въсхищение се провикнѫ и извика на стопанката:

— Лельо Теофану, донеси отъ бѣлото, тригодишното!

— Съзаклетници вино не пиѭтъ, — се обади Мария.

— Седѣнка безъ вино не става, — каза Георги и настоя на своето.

Отъ своя страна и Мария настоя и вино не се даде на гоститѣ-съзаклетници. Съ тази си постжпка Мария, безъ да знае, направи голѣмо удоволствие на високия си гостенинъ-селянинъ.

Михо Минчевъ, Ингилизинътъ (така го бѣ кръстилъ Звукарьтъ), който отначалото на вечеринката мълчеше и зорко наблюдаваше замѣстника на Левски, се въодушеви отъ пѣснитѣ на Мирча и запѣ, по английски, обичната нему «пѣсень на матроса». Тая пѣсень Михо, бѣ научилъ въ Робертъ-колежъ. Въ пѣсеньта английскиятъ матросъ въспѣва жамайката, и се оплаква на сждбата, че не му даватъ да се напие досита.

Отъ пѣснитѣ и смѣховетѣ незабѣлѣжено се минж на сериозни прѣпирни по разни въпроси. Повдигнж се прѣпирня върху въпроса: нужни ли сж за дѣлото политическитѣ убийства и обири, и какво морално влияние могжтъ да иматъ тѣ върху духа на съзаклетницитѣ? Конокрадовъ на кратко обясни на събесѣдницитѣ си, защо е върълъ партизанинъ на черния террорь. Михо Минчевъ расказа прѣсна случка (челъ английски вѣстникъ), за убийството на нѣкой си лордъ въ Ирландия отъ хората на тайния Ирландски патриотически комитетъ. Убийството сплашило лордоветѣ, а окуражило съзаклетницитѣ. Михо прѣпоржчваше на българското съзаклетие черниятъ террорь на Ирландскитѣ патриоти. Мария, Малейчо, Димитракъ попъ Стефановъ, по чисто християнски с обраЖения, се исказахж противъ черния террор Женско сърдце кърви не търпи, ето защо М рия се обяви противъ политическитѣ убийст

Единъ изъ между събесѣдницитѣ повдигнѫ въпроса: Русия замѣсена ли е въ работитѣ на комитета; войскитѣ ѝ прѣди ли, или слѣдъ възстанието ще нахлуѭтъ въ България? Узуновъ безъ забикалки открито обяви на събесѣдницитѣ си, че комитетското дѣло нѣма никаква тайна връзка съ никоя велика държава — че то е чисто българско дѣло. Чорбаджи Цвѣтковиятъ синъ имаше за събесѣдници просвѣтени български младежи, а не старци и простаци като Триндафила и бая Ивана; ето защо той не скри сѫщината на работата. Берковски и Узуновъ на дълго и широко и пламенно говорихѫ по темата: Българскиятъ народъ, ако желае да бѫде напълно свободенъ, трѣбва да жертвува имотъ и животъ, мило и драго — «майчинъ поменъ съ чуждо жито се не прави»... На нѣколцина се не хареса, дѣто въ работитѣ на комитета нѣма никаква намѣса Русия, или друга нѣкоя държава....

Благодушниятъ, слабогѫрдиятъ Малейчо съ напрегнѫто внимание изслуша рѣчьта на Узунова. Всхити се той, окрили се, полетѣ въ небесата и жежко стиснѫ рѫката на Звукаря:

— Стоенчо, нека Богъ наспори България съ такива учени младежи; при тѣхъ тя нѣма да остане турска робиня, — пришепнѫ Малейчо на седѣщия до него Стоенча.

Окрилениятъ, отъ рѣчьта на Узунова, Малейчо зададе слѣдното питание на събесѣдницитѣ си:

— Каза се, че България за да бѫде бълоска, трѣбва да се потрошѫтъ български парѝ

и да се пролѣе българска кръвь. Това си е така, и така трѣбва да стане, ала искамъ да знамъ: слѣдъ освобождението на България, какво управление ще й се даде отъ главатаритѣ на възстанието, — каза Малейчо-грамматикътъ и скришомъ стисна кутрето на Звукаря.

Съ това той искаше да каже на притежателя на кутрето: «нека замѣстникътъ на Левски разрѣши този важенъ и труденъ въпросъ».

Подъ впечатлѣнието на неотдавна станалия прѣвратъ въ Франция — възцаряванието на III-та французска република — българската младежь, особено стоящата на чело на съзаклетието, често пѫти разискваше въпроса за разнитѣ видове държавни системи на управления: абсолютна монархия, конституционна монархия, република. Въ Хасково най-голѣмиятъ подскоросникъ за разискване на прѣдметния въпросъ бѣ Михо Минчевъ Ингилизинътъ, почитатель на ингилишката конституция и обожатель на американскитѣ всевъзможни републики. Частната, личната библиотека на Миха е отрупана съ ингилишки и американския политически журнали.

Повдигнатиятъ отъ Малейча въпросъ, макарь и да бѣ разискванъ нѣколко пѫти отъ неговитѣ другари, вслѣдствие на което бѣ и доволно уветхѣлъ, даде важна умствена работа на веселящитѣ се съзаклетници. Тѣ, сѣкашъ, забравихѫ че сѫ турски роби, та съ горещината на въстърг и прѣпирвачи се нахвърлихѫ върху умишлено вдигнатия въпросъ.

— Най-доброто управление е републик .

Свободна България трѣбва да бѫде република, — прѣвари Аспарухъ та отговори на Малейчовия въпросъ.

Аспарухъ изброи добритѣ качества на републиканското управление.

— Ха, ха, ха, република! . . . кому давате република? На Аспаруховата сгань ли? На кърджалиитѣ и даалиитѣ ли? Аспаруховщина, даалийщина и република, двѣ нѣща несъвмѣстими. Ха, ха, ха, Аспарухъ републиканецъ, — басисто прогърмѣ Петъръ Берковски.

Отъ дървеното кьошче нахълта силенъ шумъ въ гостната стая: нощенъ априлски дъждъ, сѣкашъ изъ ведро, се излѣ на двора. Събесѣдниците се вслушахѫ въ шума на пороя и въ гърмежитѣ на св. Илия.

— Българинътъ безъ царь не може, но и царскиятъ камшикъ, както се практикува въ тиранически тѣ монархии, той не може да търпи. Най-сгодна система на управление за нашия народъ е конституционната монархия. Вгледайте се въ обществения и въ семейния животъ на българина и вие ще забѣлѣжите всичкитѣ добри признаци на конституционното управление, — каза внушително селянинътъ съ бабкитѣ-пари на огърлето.

— Конституция, република! камшикъ, царь и камшикъ трѣбва за българитѣ, — прогърмѣ Берковски и приведе нѣколко случая за доказателство на казаното.

— Между царскиятъ камшикъ на Берковски и републиката на Аспаруха турямъ по срѣ-

дата конституцията на гостенина, и на нея отгорѣ стоя, — смиреномждрено каза скромниятъ Малейчо.

— Република, република искамъ азъ, — високо каза Аспарухъ.

— Българитѣ сж варвари, а варваритѣ трѣбва да се управляватъ съ царски камшикъ, — ядовито рѣче Берковски.

— Нито републиката, нито царскиятъ камшикъ сж годни за нашия народъ. Види се, вие и двамата малко сте размишлявали върху обществения строй и животъ на българина. Отъ дългото ми скитание по България и отъ многото ми срѣщи съ младежи и прости селяни, дойдохъ до дълбокото убѣждение, че най-сгодната система на управление за насъ българитѣ е конституцията, по каквато сега се управлява свободна Гърция. Изучете по-добрѣ въпроса и вие ще се увѣрите, че на моя страна е истината, — съ тона на единъ убѣденъ конституционистъ каза бай Ивановиятъ Костадинъ.

Въ прѣпирнята се намѣсихж Сербезовци, Минчеви, Звукарьтъ и Мария. Републиката на Аспаруха пропаднж. Разбитъ по всичкитѣ линии, дѣто се е рекло, Аспарухъ се сви на мендерлика и съ напрегнжти уши слушаше прѣпиращитѣ се страни. Прѣпирнята останж между Узунова и Берковски. Единътъ прѣпоржчваше царскиятъ ка- шикъ, другиятъ народната самоуправа, народн ятъ суверинитетъ, казано по сегашнему. Случай и прѣждеврѣменно повдигнжтиятъ отъ Малей въпросъ, неволно създаде мегданъ, на който

сборичкахѫ, като пѣтли на бунище, единъ западенъ (нѣмски) въспитаникъ, Берковски, съ единъ русски храненикъ, Ат. Узуновъ. Всѣки отъ тѣхъ достатъчно сполучливо защищаваше своето, като го подкрѣпяше съ доказателства, взети изъ книжкитѣ и брошуркитѣ, що бѣхѫ чели по тоя, и до сега още добрѣ неразрѣшенъ, капиталенъ въпросъ. Въ прѣпирнята си Узуновъ се увлѣче и неусѣтно, за самаго него, се впуснѫ да проповѣдва на събесѣдницитѣ си политическитѣ възгледи на русскитѣ либерали отъ 1860 — 1870 години. По всичко се виждаше, че той бѣ добрѣ запознатъ съ русската литература, писана отъ русскитѣ либерали — западници, въ която живо се разисква въпроса за най-добрата система на управление. Берковски взема за мѣрило Наполеона Бонапарта. Монархическиятъ му камшикъ въздигнѫ до Бога—нарѣче го, камшика, спаситель на Франция и умиротворитель на Европа. Похвали русския цезаризъмъ, укори Австро-унгарския дуализъмъ, исхока турския калифъ и благослови царския камшикъ . . . . Нѣмецътъ — Берковски — и руснакътъ — Узуновъ — силно се спрѣчкахѫ по единъ принципиаленъ въпросъ и въ сборичкването си, отидохѫ тъй далеко, щото за събесѣдницитѣ имъ станѫ явно, че тѣ съвсѣмъ излѣзохѫ изъ граництѣ на първоначално)вдигнѫтия въпросъ. Михо Минчевъ, Ингили)нътъ, се намѣси въ прѣпирнята на нѣмеца и)уснака. Той имъ прѣпорѫча «ингилишката» кон)итуция и присмѣхулно имъ забѣлѣжи:

— Рибата е въ водата, а вие пържите мас-

лото...... язъкъ за дървата, тиганя и маслото... По-напрѣдъ ни оттървѣте отъ ржцѣтѣ на агата, па подлѣ му мислѣте за народната самоуправа, — каза Ингилизинътъ и тури точка на прѣпирнята между руснака и нѣмеца.

По срѣдъ нощь се сложи трапеза отъ леки закуски. Аспарухъ пипнж физгормониката на Евгени и за свири «Багдатския гюлистанъ»; Георги Минчевъ полетѣ на въздушни крилье въ небеса ..... Пѣсни се пѣхж, приказки се приказвахж до тъмни зори, за комитетскитѣ работи много малко, почти нищо се не говори тая вечерь....

Отъ начало Михалчето-серафимчето клечеше на стълбитѣ, ала щомъ се подкачихж пѣснитѣ, прѣпирнитѣ и приказкитѣ, то се прислямчи къмъ гоститѣ, сви се въ жгъла задъ гърба на бача си Мирча, и, бидѣйки обърнжто на око и ухо, видѣ всичко, чу всичко, що станж и се каза въ гостната стая. На другия день въ кулата на църковното клепало Михалчето свика на тайно засѣдание членоветѣ на ученическия комитетъ и имъ прѣдложи на разискване въпроса за народната самоуправа. Не напразно е казано, че дѣцата въ много отношения сж маймуни....

Първо тайно засѣдание.

Съзаклетническата вечеринка, по програ мата си, бѣ проста, обикновена седѣнка, нош приятелска срѣща. Разговоритѣ по разни въп си, хайдушкитѣ пѣсни и турскитѣ маанета бѣ вжтъка на нощната срѣща, а основата на

дѣнката бѣ: Узуновъ лично да се запознае съ първитѣ редове на хасковското съзаклетие.

Михалчето-серафимчето отъ шушуканието на Мария и Мирча разбра, че идѫщата вечерь ще има тайно засѣдание въ гостната стая. Прѣдсѣдательтъ на «тайния ученически комитетъ» силно пожела да чуе, като какво ще се разисква въ «тайното засѣдание на комитета,» та и той, отъ своя страна, да вземе нужнитѣ мѣрки! . . . . . Крои-раскроява, ши-распаря Михалчето, като кѫдѣ да се скрие, за да чуе тайнитѣ разисквания, и най-сетнѣ рѣши да се настани въ широкия дървенъ долапъ, що е загнѣзденъ въ вѫтрѣшната стѣна на гостната стая. Слѣдъ вечеря Михалчето се намърда въ широкия долапъ. Прѣобърнѫтъ цѣлъ-цѣлиничъкъ въ слухъ, Михалчо ловѣше и най-малкия шумъ.

Слѣдъ вечеря Мария запали «владишкия свѣщникъ» и приготви гостната стая за канени гости. При намѣстванието на възглавницитѣ и спусканието на пердетата тя запѣ пѣсеньта на «Чавдарь-войвода« — запѣ безъ да подозира, че нейното братче-херувимче слухти та слуша вѫтрѣ отъ долапа.

Аспарухъ и Конокрадовъ първи влѣзохѫ въ гостната стая. Тѣ бѣхѫ на вечеря у Берковски и Заимова.

Каненитѣ гости, единъ по единъ, надойдохѫ. е дойдохѫ: Христо Златаровъ, Атанасъ Мазеовъ, Георги и Михо Минчеви, чорбаджиитѣ Коти и Яне. Причинитѣ на отсѫтствието имъ хѫ добрѣ извѣстни само на Берковски и на нокрадова.

Засѣданието се отвори отъ Берковски. Мария, седнжла на столъ, облегнжта на долапа, у който Михалчето се потаваше, останж въ засѣдателната стая. Узуновъ, прѣмѣненъ въ великденскитѣ дрехи на Заимова, седи прѣдъ «владишкия свѣщникъ» и съ голѣмитѣ си черни очи слѣди за разискванията на присжтствуващитѣ Цековци.

Берковски направи, единъ видъ, исторически прѣгледъ на извършеното до сега отъ Цека, по успѣха на комитетското дѣло, въ Хасково и хасковската околия.

— До сега това сме извършили, а за въ бждяще, надѣваме се, да удвоимъ и удесетиримъ направеното,— каза Берковски и съ тия думи завърши историческия си прѣгледъ.

Въ долапа нѣщо мръднж; Мария се вслуша; слабо, сѣкашъ, котешко кихание достигнж до острия ѝ слухъ. Мария помисли, че «Бѣлка» (котка) се е настанила въ долапа, да лови мишки.

— Прѣзъ градоветѣ дѣто минжхъ, съвѣтвахъ приятелитѣ на дѣлото да не бързатъ да посветяватъ гражданитѣ въ дѣлата на комитета. Гражданитѣ да оставимъ за по-послѣ, а сега всичкитѣ си проповѣднически сили трѣбва да употрѣбимъ за събуждание селската масса отъ петстотинъ вѣковното мъртвило. Та и да ви се исповѣдамъ: сичката ми надежда е въ селянитѣ; на градскитѣ жители много малко се надѣвамъ, тѣ въ деня на революцията ще послѣдватъ водителитѣ си, — каза Крадликовъ съ тона на единъ убѣденъ партизанинъ на селската революция.

— Тъкмо противното мислж, — се оба Берковски.

—Първо, гражданитѣ по-лесно ще ни разбержтъ и повѣрватъ; второ, гражданитѣ-еснафлии иматъ свръзки, земаница-даваница, съ селянитѣ, та чрѣзъ тѣхъ, еснафлиитѣ, по-лесно ще можемъ прикътка селянитѣ; трето, гражданитѣ ще дадатъ повече пари за дѣлото, отколкото селянитѣ; четвърто, въпросъ е, кой отъ двамата (гражданинъ и селянинъ) ще има дързостьта първъ да излѣзе на бойното поле, — продължи Берковски да оборва мнѣнието на Крадликова.

Между Узунова и Берковски се вдигнѫ прѣпирня. Въ прѣпирнята се намѣсихѫ присѫтствующитѣ Цековци. Мария поддържаше мнѣнието на Апостола, а Мирчо и Стоенчо мнѣнието на Берковски. Гласоветѣ се раздѣлихѫ. Слѣдъ дълги прѣпирни прие се прѣдложението на Малейча, т. е. едноврѣменно да се дѣйствова и въ града и въ селата.

Щерю Вапцаровъ*) повдигнѫ въпроса за убиванието на Хаджи Ставря. Берковски съобщи, защо до сега не е испълнено взетото, още прѣзъ великденскитѣ пости, рѣшение на комитета, за примахванието на конашкия чорбаджия гъркоманинъ. Теню Николовъ кундураджията, който, въ тая минута, липсваше, по частна работа отъ Хасково, бѣ подхвърленъ на строга критика. Какви не щешъ подигравки се сипѣхѫ по адре- на «разобѣдения протестантинъ», който на сто да гърми въ Хаджи Ставря, пѣлъ псалми Алтѫнъ-чайрската гора. Звукарьтъ, когото рковски считаше за голѣмъ присмѣхулко,

*) Вапцаровъ днесь, 1898 год. е хасковски кметъ.

въ карикатура прѣдстави Коноврадову душевния портретъ на Теня — «тайната полиция на комитета Цеко».

— За единъ гръкоманъ не трѣбва да си тровите кръвьта. Оставѣте го по дяволитѣ. Смъртьта му може да струва живота на много наши хора. Съвѣтвамъ да се не убива Хаджи Ставри, — пророчески каза Мария Стоилова.

— Единъ е Хаджи Ставри, ала струва колкото хиляда българановци: каймаканинътъ, беговетѣ, агитѣ, цѣлиятъ конакъ сѫ въ рѫцѣтѣ му. Съ конашката си сила той ще развали почнѫтото дѣло, — отговори Мирчо, съпругътъ на Мария.

Съпругътъ и съпругата живо се спрѣчкахѫ за живота на Хаджи Ставря. Мария побѣди: взе се рѣшение до завръщанието на Узунова отъ Букурещъ Хаджи Ставри да се остави на мира. Слѣдъ завръщанието си Узуновъ ще проводи Бойча Русевъ, съ нѣколко юнаци отъ Старо-Загорско, да «свети маслото на пакостния гъркоманинъ».

Мирчо Поповъ отново се опрѣдѣли за проповѣдникъ по селата. Подъ прѣдлогъ че събира старини за «въображаемия бѫдѫщи училищенъ музей» той ще посѣти селата по полето и селата, що сѫ расположени по политѣ на Родопитѣ. За усилване на проповѣдьта, даде му се за помощникъ Проданъ Сербезовъ.

Взе се рѣшение: Георги Минчевъ да дос - ви отъ Цариградъ за нѣколко души, ками и - волвери. На най-рѣшителнитѣ отъ селянитѣ, - светени вече въ дѣлото, да се раздаде прѣд- нното оржжие, та да се състави «тайна чети ,

състояща се отъ десеть до петнайсеть души терористи. Цѣльта на четицата е да сплаши турскитѣ бегове и агалари, владѣтели на голѣми чифлици и безсърдечни мѫчители на българитѣ отъ съсѣднитѣ тѣмъ (на чифлицитѣ имъ) села.

Съ това послѣдно рѣшение се изчерпи дневния редъ на тайното засѣдание.

Второ тайно засѣдание.

Аспарухъ, безъ да подозира, че Михалчето е дълбоко заинтересувано отъ всичко онова, което се върши въ дома му, откато е отседнѫлъ у тѣхъ гостенинътъ-селянинъ; безъ да подозира това, Аспарухъ, привечеръ, даде на шурейчето си списъкъ отъ имена и му заповѣда да покани, отъ негово име, казанитѣ лица, да дойдѫтъ слѣдъ вечеря у дома му на разговоръ. Михалчето въ полумрака прочете списъка. Въ него бѣхѫ отбѣлѣзани слѣднитѣ лица: Георги Минчевъ, Атанасъ Мазеновъ, Костадинъ Тодевъ Семетчиевъ (Кошти чорбаджи), Янаки Тодевъ и Димитракъ попъ Стефановъ, касиерь на земледѣлческа и сиротска каси — чиновникъ отъ конака.

— А, хѫ, и Кошти чорбаджи, и Мазеновъ сѫ били членове на комитета! . . . Какво ли ще рѣшаватъ довечера? — си зададе въпросъ Михалчето и тръгнѫ да испълни заповѣдьта на бача Мирча.

За подслушване Михалчето рѣши да се тани на тавана: у долапа нѣмаше достатъчно духъ; това Михалчето узна отъ опитъ.

Каненитѣ гости дойдохѫ много късно. Това показваше, че тѣ сѫ отъ тежката артилерия — отъ чорбаджиитѣ. Не дойде Ат. Мазеновъ по причини никому неизвѣстни. Присѫтствуватъ на засѣдание слѣднитѣ лица: Узуновъ, Берковски, Аспарухъ, Кощи чорбаджи, Янаки Тодевъ, Георги Минчевъ, Димитракъ Попъ Стефановъ. Мария, тая вечерь, не се мѣрнѫ въ гостната стая: не може да гледа и търпи Яне и Кощи чорбаджи.

Сербезовци, Звукарьтъ, Малейчо, Вапцаровъ, Д. Стоиновъ, Михо Минчевъ не бѣхѫ поканени на «второто тайно засѣдание»; това станѫ по личното искание и настояване на Георгя и Кощи чорбаджи: тѣ, Георги и Кощи, рѣшихѫ помежду си (това послѣ се узна) да раздѣлѭтъ Цековци на два клона: чорбаджиски клонъ и еснафски. Въ чорбаджиския клонъ ще влязѫтъ всичкитѣ чорбаджии (освѣнъ кйоръ Хаджи Калина Балабановъ), заедно съ братята си и възрастнитѣ си синове, а въ еснафския—еснафлиитѣ и търговцитѣ отъ срѣдна рѫка. Въ състава на еснафския клонъ влязѫтъ и неканенитѣ учители на второто тайно засѣдание. По проекта на Кощи и Георгя, Берковски оставаше за прѣдсѣдатель и на двата клона.

Прѣди да се открие тайното засѣдание на чорбаджиитѣ-съзаклетници, Берковски, по нѣмски, напсува отсѫтствующия Мазеновъ, дѣто постоянно избѣгва засѣданията на комитета.

Чорбаджиитѣ Кощи и Яне расказахѫ подробно Узунову за нанесения тѣмъ бой, въ село Иренджикъ, отъ конашкия ага-злодѣй.

— Добрѣ правѭтъ конашкитѣ аги, че сегизъ-тогизъ поотупватъ конашкитѣ чорбаджии: всѣки битъ конашки чорбаджия е нашъ човѣкъ. Дай Боже, единъ денъ и Саидъ-аа Змията да отупа Хаджи Данча и Хаджи Стама въ Чирпанъ, — каза, ужъ, на шега, Узуновъ, ала шегата му бѣ отъ горчивитѣ.

На темата: «бититѣ конашки чорбаджии ставатъ съзаклетници» се размѣнихѫ нѣколко остри шеги, неприятни за Кошти и Яне, и слѣдъ това се пристѫпи къмъ дневния редъ. Кошти чорбаджи бѣ дошълъ на засѣданието съ единствената цѣль да обѣди Узунова въ това, че убийството на Хаджи Ставря не трѣбва да се отлага за мѣсеци и години, а трѣбва още сега да се извърши, за да се смаже главата на змията, дебняща минутата да излѣе отровата си въ кипящата кръвь на българщината въ Хасково.

— Докато Хаджи Ставри не умре отъ куршума на комитета, до тогава не очаквайте много дѣла отъ хасковската тайна дружина, — енергично каза Кошти чорбаджи.

— Тъй е: тъкмо това и азъ щѣхъ да кажѫ — думата ми отъ устата откраднѫхте, — потвърди Яне чорбаджи.

— Има Хаджи Ставря, нѣма комитетъ; нѣма Хаджи Ставря, има комитетъ, — каза Аспарухъ, комуто, не знамъ защо, се искаше непрѣмѣнно Хаджи Ставри да умре отъ ножа на комитета.

— Смърть на хитрия и подлия гъркоманинъ, — добави Георги Минчевъ.

— Хаджи Ставри трѣбва още сега да умре, — отново подзе Кошти чорбаджи и наброи нѣколко важни причини, свързани съ кожанкото му влияние.

— Ако е билъ толкова опасенъ, защо до сега сте го търпѣли? Грѣхъ сте сторили, дѣто до сега не сте му пуснали нѣколко топли шикалки, — каза съ укорителенъ тонъ Апостолътъ.

— За такава страшна работа нѣмаме хора, — се обади Георги Минчевъ.

— Вчера ви казахъ, днесь повтарямъ, че слѣдъ завръщанието ми отъ Букурещъ, ще проводя мои хора отъ Старо-Загорско да видятъ работата на гъркоманина, — отговори спокойно Апостолътъ и расказа на събесѣдницитѣ си за извършеното убийство на тримата турци-табаци въ околностьта на село Курбетито.

Кошти чорбаджи отвори уста, докара отъ деветь рѣки вода, за да убѣди Узунова, че трѣбва да се распореди оща сега, да се повикатъ юнацитѣ отъ Старо-Загорско, та докато е той още въ Хасково, Хаджи Ставри да бѫде разсѣченъ на кѫсове.

— Както злитѣ турци-табаци сѫ били насѣчени-надробени отъ твоитѣ юнаци, искаме така и месата на Хаджи Ставря да бѫдѫтъ расхвърлени по трънаци-храсталаци, — подчерккѫто каза Кошти чорбаджи и станѫ отъ мѣстото си.

Нѣщо тропнѫ на тавана; Аспарухъ помис[illegible], че «Бѣлка» лови мишки. Отъ думитѣ на Ко[illegible] [illegible] Михалчето си промѣни мѣстото.

— Отъ положително мѣсто се научихъ, [illegible]е

Хаджи Ставри е далъ въ ржцѣтѣ на новия каймакаминъ списъкъ на сто и повече имена. Въ тоя списъкъ сж турнжти имената на всичкитѣ учители и на по-първитѣ граждани, — най-послѣ се обади Димитракъ попъ Стефановъ, чиновникъ отъ конака.

Димитракъ не казваше право: той бѣ сънувалъ, че такъвъ списъкъ е даденъ въ ржцѣтѣ на новия каймакаминъ.

— Вие сами не можете ли «свети маслото» на тоя проклетъ гъркоманниъ? — запита Кощи чорбаджи Узунова.

— Защо не: Левски самъ стрѣляше въ противницитѣ на дѣлото, — съ усмива на уста отговори Чорбаджи Цвѣтковиятъ синъ.

Кощи чорбаджи дигнж гжсти вѣжди, опули голѣмитѣ си черни очи, па изгледа, отъ главата до петитѣ, замѣстника на Левски. Замисли се на минута, продума нѣщо си, слѣдъ това се сбогува съ сина на чорбаджи Цвѣтка.

Послѣ засѣданието.

Слѣдъ полунощь чорбаджиитѣ-съзаклетници се разотидохж по домоветѣ си. Теофану и Мария дойдохж въ гостната стая; отъ думитѣ на Мирча разбрахж, Георги и Кощи какво сж искали отъ Герковски и Узунова. Теофану приготви леглото , скжпия си гостенинъ. Посла му, както и до сега, й-мекия и най-скжпия дюшекъ, покритъ съ ко- инени чаршафи и възглавници. Възъ него сложи ѣ-скжпия атлазенъ юрганъ. Докато Теофану ре-

дѣше леглото, Аспарухъ, Узуновъ и Мария живо се прѣпирахѫ за нѣщо си на дървеното кьошче.

— Ако на Кошти е дотрѣбвало убиванието на проклетия гъркоманинъ, нека даде сто лири на Ибряма табака и работата безъ шумъ ще се свърши. Па и на тебе; не знамъ, защо е потрѣбвало толкова убиванието на конашкия изѣдникъ, — говорѣше сърдито Мария на любезния си съпругъ Аспаруха.

— Берковски тая вечерь бѣ умърлушенъ-угриженъ, — каза Узуновъ, като отговоръ на прѣпирнята между Аспаруха и Мария.

— Евгени е болна, — отговори Мария и расказа на Узунова за станѫлия, неотдавна, годежъ на Берковски съ Хаджи Иванчовата дъщеря.

Ситенъ дъждъ заросѣ; благовѣрнитѣ съпрузи напуснѫхѫ кьошчето, прибрахѫ се въ долния катъ на кѫщата. Узуновъ, самъ-саминичъкъ, останѫ въ гостната стая.

Пѣтли-полунощници отдавна пѣхѫ и пропѣхѫ, когато Узуновъ се грохнѫ на мекото, чистото, скѫпото, покрито съ коприна и атлазъ, легло. . . . Грохнѫ се той, ала не заспа: слѣдъ кратка дрѣмка — десеть минутна почивка на мозъка — съзнанието му се оживи, отъ нѣкаква си мисъль, която отъ дъно раздвижи цѣлокупната му душа. Биватъ случаи въ живота на човѣка, кога слѣдъ умствена умора, ако дремне само нѣколко минути, чувствова се отморенъ, като че е спалъ нѣколко часа спокоенъ богатирски сън.

Слѣдъ дрѣмката, въ главата на Узунова н хлухѫ мисли. Въ тъмнината той ококори голѣм

си черни очи. Въ нощната тишина слухътъ му ясно схващаше шума отъ дъждовнитѣ капки, що падахѫ по дървеното кьошче. Главната мисъль, която съживи, прѣиспълни и отъ дъно раздвижи съзнанието на чорбаджи Цвѣтковия синъ, бѣ въпросътъ: той самъ, лично, ли трѣбва да испълни рѣшението на хасковскитѣ съзаклетници, или за тая цѣль да проводи хората на Бойча Русевъ, сѫщитѣ ония, които съсѣкохѫ злитѣ турци-табаци въ корията на куция Петка?

Въпросътъ бѣ много лесно разрѣшимъ, ала Узуновъ мѫчно го разрѣшаваше: отъ една страна искаше да не остане по-доленъ отъ Левски и Общи въ такивато случаи, а отъ друга страна присмѣташе голѣмата опасность за дѣлото, въ случай че загине при извършванието на убийството, или пъкъ слѣдъ извършванието му. Отъ силното напрѣгание на мислителната си машина, за разрѣшаванье натрапения нему отъ Кошти чорбаджи въпросъ, Узуновъ испаднѫ въ силно нервно възбуждание. Съзнанието му, сѣкашъ, се раздѣли на двѣ спорещи страни (лица) — у него се явихѫ два ума, казано на простъ езикъ. Единътъ му казваше: Атанасе, за да докажешъ на Цековци, на Атилци, на Боричане, на Докумци и Делиянци, че напълно застѫпвашъ Василя Левски, трѣбва самъ, лично, собственорѫчно да прѣмахшъ отъ лицето на земята проклетия гъркоманъ. Въ такива случаи, така постѫпвахѫ твоитѣ ѣдшественици»... Другиятъ умъ му казваше: танасе, твоята задача е да уреждашъ и управащъ създаденитѣ вече комитети, да създа-

вашъ нови, да съживишъ огаснжлитѣ отъ Араба-Конашката поразия комитети въ западна България, да движешъ силно между селската маса мисъльта за освобождението на България чрѣзъ всеобщо народно възстание. Това е то, твоята задача, а не да цапашъ Апостолскитѣ си ржцѣ въ кръвьта на нѣкого си Хаджи Ставря, зълъ и хитъръ гъркоманинъ . . . . . Прѣмахванието на Хаджи Ставря отъ лицето на земята възложи на Бойчевата тайна четица!» . . . .

Въ долапа нѣщо тропнж: Бѣлка хванж мишка, силно ж сграбчи съ остритѣ си ногтье. Мишката изцърка и примрѣ; тръпки побихж кожата на Ивановия Костадинъ. Спорещитѣ страни за минута млъкнжхж. . . . .

— Ей, тъй, на, както мишката изцърка и примрѣ въ ногтитѣ на котката, тъй и злиятъ гъркоманинъ нека загине отъ ударитѣ на твоята собствена ржка, — въ тъмнината се обади гласа на Кошти чорбаджи.

— Недостойно ще бжде за тебъ да си цапашъ ржцѣтѣ съ кръвьта на единъ конашки изедникъ, — въ отговоръ на Кошти чорбаджи, се обади гласътъ на Мария.

Въ тъмнината, прѣдъ нервно свѣтящитѣ очи на Узунова, ясно се очертахж образитѣ на Кошти, Аспаруха и на Мария. Кошти и Аспарухъ, сѣкашъ стояхж край долапа, а Мария прѣдъ масг"-ката. Тѣ намръщени — навжсени, като Вито[illegible] прѣзъ есень, искахж отъ Узунова лично, с[illegible]-ственоржчно да прѣмахне Хаджи Ставря, а [illegible] сириозна, дори разярена, съ стиснжтъ юмрук[illegible] сърдитъ погледъ, строго ги укоряваше . . . .

Отново нѣщо тропнѫ: Бѣлка скокнѫ отъ долапа долѣ на пода. Държейки въ уста полумъртва мишка, тя се измъкнѫ прѣзъ едва притворената врата на гостната стая. Образитѣ изчезнѫхѫ, настанѫ мъртва тишина. . . .

Бѣлка остави удушената мишка на дървеното кьошче и бързо се завърнѫ въ гостната стая. Съ мъркание тя се приближи до лицето на бодърствующия гостенинъ, сѣкашъ нѣщо му пришепнѫ и слѣдъ това се сви, та легнѫ върху атлазения юрганъ при нозетѣ му. Бѣлка замърка; Ивановиятъ Костадинъ се вслуша въ Бѣлкиното мъркание . . . . Костадинъ завиждаше на Бѣлка, че може да спи сладко, спокойно; завиждаше на Бѣлка, че тя, слѣдъ като си испълни дълга, пазителка на кѫщата отъ пакостнитѣ мишки, доволна отъ себе си, се прѣдаде на приятна котешка дрѣмка.

— Чудна работа! казва се, пише се по книгитѣ, и се вѣрва, че у животнитѣ нѣма морално съзнание, а виждъ, Бѣлка, безъ да е катехизирана въ човѣшкитѣ морални начала, какъ честно, почтено и самоотвърженo испълни дълга си спрѣмо интереситѣ на кѫщата, въ която се е родила, расла и порасла, — почти въ слухъ каза на себе си Цвѣтко Крадликовъ.

— Докато не примахнете отъ лицето на емята, съ собствената си рѫка, злия демонъ, онительтъ на българщината въ Хасковско, нѣа да испитате благия сънъ на Бѣлка, — изъ дъ възглавницата се обади гласа на Кощи рбаджи.

— По-скоро, по-скоро бѣгайте отъ Хасково. . . Оставѣте Хаджи Ставря на мира. . . ., — се обади гласътъ на Мария, скритъ, сѣкашъ, въ гънкитѣ на атлазения юрганъ.

Спорещитѣ страни (двата ума) пакъ се сборичкахѫ. Единътъ сега говорѣше съ гласа на Кошти чорбаджи, другиятъ—съ гласа на Мария. Единътъ се обаждаше изъ подъ възглавницата, другиятъ изъ гънкитѣ на юргана. Кошти и Мария силно се спрѣчкахѫ, дигнѫха врѣва дори до Бога. . . . шумъ, писъкъ въ ушитѣ. . . . Узуновъ хрипнѫ, гласоветѣ млъкнѫхѫ; Бѣлка измърка. Той се наметнѫ съ палтото на Аспаруха и като орелъ кацнѫ на дървеното кьошче: излѣзе да развѣдри уморенитѣ си нерви, да освободи съзнанието си отъ натрапената му мисъль, що го патъкнѫ на зрителни и слухове холюцинации. Чистиятъ въздухъ и дъждовнитѣ априлски капки подѣйствовахѫ благотворно и успокоително върху силно възбуденитѣ му нерви. Черковнитѣ тънки и високи тополи, що стърчахѫ, въ тъмнината, прѣдъ очитѣ на Узунова, шумолѣхѫ отъ вѣтъра и нѣщо си шепнѣхѫ по самодивски. . . . Човѣшки стъпки и слабо кашленье се зачухѫ отъ къмъ черковния дворъ. Клисарьтъ бѣ подранилъ, да запали кандилото прѣдъ иконата на «Божа майка».

«Черковни пѣтли» пропѣхѫ. Костадинъ, опрѣсненъ отъ дъждовнитѣ капки, почти с[illegible]коенъ се изтегнѫ на раскошното легло. Бѣ[illegible] се намърда подъ юргана; Костадинъ ѭ приг[illegible]нѫ; тя му замърка. Зора се сипнѫ, Костади[illegible] Бѣлка дълбоко заспахѫ. Слънцето се бѣ диг[illegible]

високо надъ Хасковското небе, когато Михалчето, стъпвайки на пръсти, надзърнѫ прѣзъ полуотворената врата въ гостната стая. То видѣ слѣдната картина: гостенинътъ спи дълбоко и хърка, а Бѣлка лежи на гърдитѣ му и мърка. Михалчето завидѣ на Бѣлка, дѣто ѝ бѣ позволено така близко да се досѣга до Оногова, който е хееее, голѣмъ, голѣмъ, голѣмъ-голѣмецъ! . . .

Узуновъ се събуди; сънътъ му донесе слѣднето окончателно рѣшение: «Хаджи Ставри Примо, конашкиятъ чорбаджия, трѣбва да загине отъ собствената рѫка на чорбаджи Цвѣтковия синъ» . . . . .

Хаджи Ставри Примо, домочадието му и съсѣдътъ му.

Отдѣсната страна на рѣката, по срѣдата между синитѣ конаци на Паскалъ чорбаджи и хана на Кошти чорбаджи, дремѫтъ низки широки порти. Отъ прѣдъ на портитѣ виси желѣзно чукче, а отзадъ тежъкъ дървенъ тукмакъ. Чукчето испълнява службата на сегашнитѣ електрически звънци, що дремѭтъ по вънкашнитѣ порти на хотели и на богаташки домове, а тукмакътъ — службата на затварящитѣ пружини. Портитѣ водѭтъ въ единъ тѣсенъ, дългъ и кривъ дворъ, който сѫ разположени оборъ, плѣвникъ, кочина, кошарникъ и псарня. Псарнята е малка дървена рада, разположена на лѣво отъ вратата. Въ нея немъ държѫтъ вързано съ синджирь голѣмо зло че, готово да се бори съ вълци, да дави човѣци.

Хаджи Ставри го е купилъ за една турска лира отъ едно кърджалийско турско село. Оборътъ, плѣвникътъ, кокошарникътъ съставляватъ вънкашния дворъ на Хаджи Ставровия домъ. Срѣщу вънкашнитѣ порти се кокорятъ вѫтрѣшнитѣ, които водятъ за вѫтрѣшния дворъ. Вѫтрѣшнитѣ порти сѫ изработени съ марангосъ: звѣзди, триндафели, кръстове и други украшения се пулятъ по чемширъ-порти. Вѫтрѣшниятъ дворъ е раздѣленъ отъ вънкашния съ каменна ограда. Въ вѫтрѣшния дворъ сѫ разположени: на лѣво отъ портата стара едноетажна сграда, съ низки прозорци, запрѣчени съ яки желѣзни рашетки; на дѣсно отъ портата стои нова двуетажна сграда съ високи и широки прозорци, свободни отъ каквито и да било рашетки. Отъ вънъ новата постройка е вапцана съ синкава боя, и тукъ-тамъ нашарена съ триндафили, карамфили и крилати амури; отъ вѫтрѣ, таванитѣ и стѣнитѣ ѝ сѫ испъстрени съ разни фантастични цвѣтя и животни. . . . . . Между старата и новата сгради има малъкъ тѣсенъ дворъ, посланъ съ плочи. Нататъкъ, навѫтрѣ, стои цвѣтарникъ, а задъ него овощна градина отъ нѣколко уврата. Отъ вси страни дворътъ е заграденъ съ каменна висока ограда. За да се прѣхвърлешъ прѣзъ него, ще трѣбва да употрѣбишъ стълба.

Въ старата сграда, съ низкитѣ и изтърбушени тавани, живѣятъ Хаджията съ Хаджийк и най-малката имъ дъщеря Фану. Най-крайна и най-голѣмата стая отъ тая сграда служи общя трапезария на Хаджи Ставревото голѣ

домочадие. Въ нея спи Иванъ, вѣрниятъ слуга на Хаджията. Иванъ е селянинъ, българинъ, ала въ качеството си слуга на Хаджията, е върлъ гъркоманинъ. Той е 25 годишенъ момъкъ, здравъ, силенъ, якъ, въ пълната смисъль на думата здравенакъ, за което и дѣчурлигата на Хаджията го наричатъ Иванъ Мечката.

Въ новата сграда — новитѣ шарени-писани конаци на Хаджи Ставря, искарани едва прѣди двѣ години — живѣятъ синоветѣ, снахитѣ и голѣмитѣ дъщери на Прима. Горниятъ и доленъ етажъ на новитѣ «писани конаци» сѫ пълни отъ женуря и дѣчурлига: снахи, дъщери, внучета и пр. . . . .

Хаджи Ставревитѣ синове сѫ родопски левенти-гедии: високи, плещести, здрави, яки, мустакати — камъкъ да стиснѫтъ, вода ще пусни, дѣто се е рѣкло. Снахитѣ (булкитѣ) Хаджията е подбиралъ по ръста на синоветѣ си. Високи, пълногърди, русокоси, чернооки, съ червени бузи, тѣ цѣлъ день се растакатъ по широки двори: отъ зори до мрачина шетатъ та се кѫсѫтъ . . .

Между цвѣтарника и овощната градина стърчи дъсчено кьошче, нѣщо като бесѣдка. Въ срѣдата на бесѣдката зѣе плитъкъ кладенецъ, захлупенъ съ дървенъ капакъ. Около кладенеца сѫ наредени дъсчени пейки. Въ кладенеца лѣт-) врѣме Хаджията си изстудява мастиката и иното, прѣзъ Юли пуска да плаватъ въ него)аставици, а прѣзъ Септември — лобеници.

Бѣлѣжка: Прѣзъ 1897 год., наша милость служебна работа посѣти г. Хасково. Подробно раз-

гледа бившитѣ «широки двори и писани конаци» на Хаджи Ставря. Подробно разпита и узна за бившето голѣмо домочадие на Прима, за вѫтрѣшната наредба и дисциплина на кѫщата му.

Къмъ дѣсната страна на старата сграда е прилѣпена кѫщата на кйоръ Хаджи Ивана, нарѣченъ още Хаджи Иванъ Малджията. Въ двора на Хаджи Ивана, край зида на Хаджи Ставря, въ поредица стърчѫтъ нѣколко черничеви дървета; тѣ сѫ развъдени съ цѣль да се отхранва съ листата имъ копринената буба. Отъ дървеното кьошче на Хаджи Ивановата кѫща всичко се вижда въ Хаджи Ставревата градина.

Кйоръ Хаджи Иванъ Малджията, по ръстъ, е родопски великанъ. Пръсти му сѫ желѣзни клѣщи: съ едно пипване грьцмулъ вади. Рѫцѣ му сѫ дълги върлини: прѣзъ високия зидъ посѣга и подава на Хаджи Ставря шише съ ракия. На мустаци му може свободно да се обѣси котка. Съ дѣсното си око той не вижда, за това го наричѫтъ «кйоравия хаджия». Наричатъ го още малджията, защото въ продължение на десеть години бѣ кръстосълъ Родопитѣ «иманье да търси» бѣ разровилъ стотина «стари църквища» и бѣ се въвиралъ въ нѣколко маари — подземни каменни кухини, зимовища на смокове и усойници змии. Той има голѣмо семейство. Официалното му занятие е терзеликъ (шивачь), а се прѣхранва отъ хикимликъ. Продава на селянитѣ меча мась и знамъ още какви си трѣви-билки, ужка, съб- рани по скалитѣ на «Божи гробъ». За цѣрове той пари не зема отъ наивнитѣ си клиенти,

приема чувалъ вълна, чувалъ брашно, кокошки, мисирки, овни, дори и магарета. Три магарета вече има, взети срѣщу награда, които по цѣли дни се гонжтъ изъ тѣсния му и кривъ дворъ. Кйоръ Иванъ е върълъ гръкоманинъ, почитатель и обожатель на съсѣда си Хаджи Ставря. Счита съсѣда си за гордость на грьцката патриаршия; ето защо, той за Хаджията дава душата си . . .

Бѣлѣжка. Калинъ Балабановъ и Иванъ Малджията, за да унищожжтъ названието «Кйоръ» ходихж на хаджилъкъ, ала злитѣ езици въ Хасково намѣсто да казватъ (както се искаше на Хаджиитѣ) Хаджи Калинъ, Хаджи Иванъ, казвахж «Киоръ хаджи Калинъ, Киоръ хаджи Иванъ». Само Фитката Каню сполучи да замѣни прѣкора си съ Хаджи: слѣдъ завръщанието му отъ Божи гробъ всички почнжхж да го наричатъ Хаджи Каню, намѣсто Фитката Каню. Впрочемъ неговитѣ лични и зли неприятели продължавахж да го наричатъ Хаджи Фитокътъ.

— — —

Първи Май е; день чудесенъ, день прѣкрасенъ е: сино, чисто, свѣтло небе, високо, високо стои надъ хасковско поле. Нито гънка, нито пласа отъ облаче се не вижда по небесния ширинеи. Полето е потънжло въ зеленина, облѣна съ слънчева свѣтлина. Майски вѣтрецъ нѣжно люлѣе листата на трепетликата, що гиздаво трепти въ овощната градина на Хаджи Ставря. По Тилли-кая*), повече отъ двѣста дѣца, ученици ь главното българско училище, вилнѣжтъ по

*) Тилли-кая — лъскавата скала — е ридъ, протегнжтъ западъ къмъ истокъ, на югъ отъ града Хасково. Ридътъ е енъ, високъ и стои надъ самия градъ. Звънцитѣ, хлопкитѣ, питѣ, що се раздаватъ по Тилли-кая ясно се слушжтъ въ

зелената трѣва: играѭтъ на топъ, на прѣскочи-кобила, викатъ, крѣскатъ, пѣѭтъ незапрѣтени училищни пѣсни, противни на гъркоманитѣ. Юношескиятъ шумъ и глъчъ, като водна вълна у разиграно езеро, се носѭтъ надъ града. Пѣснитѣ имъ, «долуто» имъ достигѫтъ до «широкитѣ двори и писанитѣ конаци» на Хаджи Ставря. Пѣснитѣ и игритѣ тоя день рѫководѭтъ учителитѣ П. Сербезовъ и Звукарьтъ. Берковски, Евгени, сестра ѝ Теофани, Мария Стоилова гледѫтъ отъ балкона на Хаджи Иванчовитѣ конаци, какъ ученицитѣ вилнѣѭтъ по стръмнинитѣ на Тилли-кая . . . .

Между пощурѣлитѣ и повилнѣли дѣца весело се растъпква Ивановиятъ Костадинъ, прѣдрешенъ въ скѫпитѣ сукнени дрехи, ушити ала-турка, на Д. Стойновъ. Шербетчии и шекерджии заобикалятъ ученицитѣ. Човѣкътъ въ сукненитѣ дрехи отмѣри нѣколко крачки и обяви чрѣзъ Звукаря: «който надскочи това мѣсто, ще получи по шербетъ и по шекеръ». Много шербети и шекери тоя день Узуновъ раздаде на дѣцата-ученици; той, сѣкашъ, прѣдчувствоваше, че слѣдъ два дни ще му се отнеме възможностьта да разговаря и си играе съ дѣцата . . . .

Вѣтрецътъ лъхка, трепетликата трепти, а въ кьошчето край кладенеца, хърхори наргеле: въ кьошчето на скамейката седи Хаджи Ставри,

---

града. Учителскиятъ съвѣтъ при главното българско хасков[…] училище е избралъ Тилли-кая за игрище на ученицитѣ пр[…] пролѣтьта, лѣтото и есеньта. На тоя ридъ Звукарьтъ, поне [...] нѫжъ въ седмицата, извежда звукарчетата на прошетка […] бѣли знамена, по срѣдата съ червена звѣзда, и съ пѣсни [...] уста тѣ тичѫтъ и се катерѭтъ по Тилли-кая.

пие си майската мастика, намирисана съ «девисилъ»; надува си шареното наргеле, накитено съ червени пюскюли, подарено му отъ Пловдивския владика, близъкъ приятелъ на цариградския вселенски патрика. Хаджията е по бѣли гащи, съ жълти местеви на крака, наметнжтъ е съ ветхъ кожухъ, подплатенъ съ лисичи кожи.

Вѣтрецътъ лъхка, трепетликата трепти, Хаджи Ставри мисли, а наргелето му хърхори . . .

Да ви запознаемъ съ Хаджията, върлиятъ, въ конака, противникъ на Кошти чорбаджи и жестокиятъ гонитель на българщината въ хасковската кааза.

Прѣдставѣте си високъ, широкъ, снаженъ мжжъ, малко прѣгърбенъ отъ годинитѣ. На широкия, високия и дебелъ трупъ стои голѣма глава, покрита съ гжста пепелява коса: възрастьта е посипала съ пепель косата на хаджията. Гжсти пепеляви мустаци; голѣми черни очи; гжсти пепеляви вѣжди, стърчащи, като стрѣхи, надъ чернитѣ му голѣми очи; носъ дългъ и гърбатъ; вълчи челюсти и вълчи зжби; пембяни бузи покрити съ пепелявъ мъхъ. По челото, подъ очитѣ, по бузитѣ, прѣдъ ушитѣ, тукъ-тамъ се виждатъ старчески бръчки, които показватъ, че хаджията е прѣхвърлилъ 50-тѣхъ години. Широки плещи, яки кости, огоени мишци. На млади години ...аджи Ставри съ двата си пръста е прѣвивалъ ...рски бешлици; обаче, сега, ржцѣтѣ му, отъ ...огогодишно бъркание въ конашкитѣ паници, ...статъчно сж отслабнжли физически. Коремътъ ... отъ застоялъ животъ, се е обърнжлъ въ на-

дутъ толумъ, стърчящъ подъ широкитѣ му гжрди — или казано по Любенъ-Каравеловски: «Хаджи Ставри има конашко шкембе». Има крака дълги и широки, като габровски лопати. Тая година, по Гергьовденъ, хаджията се тегли на кантарь; дойде сто и една (101) ока и нѣщо отгорѣ. Както виждате Хаджията, на месо и кости, е отъ тежката артилерия . . . .

Това е то физическия портретъ на човѣка, който бѣ отрова за възраждающата се българщина въ хасковската кааза.

Родословието на хаджията се състои въ слѣднитѣ нѣколко думи: баща му е Станимашки лангера. Прѣселилъ се е въ Хасково прѣзъ Кърджалийскитѣ размирни врѣмена.

Кратката биография на хаджията се състои въ слѣднето: расълъ-порасълъ подъ хасковското небе. На младини се занимавалъ съ търговия, отъ която е и забогатѣлъ. Слѣдъ кръмската война Хасково дигнж знамето на церковната свобода —обяви война на Цариградската патрикана. Православнитѣ християни въ Хасково се раздѣлихж на два воюющи лагера: Български, на чело съ чорбаджи Христодулъ, и Гръкомански, на чело съ Ставря Примо. Прѣзъ 1860 год. Ставри Примо и Иванчо Минчевъ наедно ходили на хаджилъкъ. Въ отсжтствието на Прима чорбаджи, Христодулъ настанилъ български учители при хасковскитѣ -чилища и български псалтове въ църквитѣ. -есень хаджиитѣ се завърнжли. Народътъ ги срѣщнжлъ вънъ отъ града съ икони и ветхи «-русалими». Хаджи Ставри запиталъ партиза-си: Какво ново има въ нашето Хасково?

Тѣ му казали, че чорбаджи Христодулъ въвелъ въ църквитѣ и въ училищата «варварския-български езикъ».

Съ завръщанието си отъ хаджилъкъ Хаджи Ставри обяви жестока война на Христодула и на Хаджи Иванча Минчевъ. Тая война той води, до деня на смъртьта си, съ сатанинска злоба.

До отиванието на «Божи гробъ» Хаджи Ставри бѣ само богатъ търговецъ, слѣдъ завръщанието си станѫ първи конашки чорбаджия — първи, слѣдъ Христодула, мемлекетъ чорбаджия. Въ конака той пакостѣше на чорбаджи Христодула, а въ тържището — на Хаджи Иванча Минчевъ.

Слѣдъ смъртьта на Христодула, синоветѣ му чорбаджиоларъ, на чело съ Хаджи Иванча, тѣхенъ свако, поведохѫ война на отворено поле срѣщу Хаджи Ставря. На бойното поле по-късно се яви (1869) Кошти Чорбаджи, въ качеството си на «конашки аза» — «прѣдставитель на българското население въ хасковското окрѫжие прѣдъ честното, свободолюбивото и справедливото правителство на милостивия и дълготърпѣливия царъ-баща Султанъ Абдулъ-Азиса».

Богатството на Хаджи Ставря се състои въ магазии и дюкени, прѣпълнени отъ бакалски стоки. Синоветѣ му съ коньe и катъри разнасятъ [illegible]ки по Кърджалийскитѣ села. Тѣ раздаватъ много пари съ лихва на селянитѣ планинци. [illegible]лото Кърджалие е въ тевтеритѣ на Хаджи [illegible]вря Примо. Селата, распръснѫти по плани[illegible]та, държи въ лихварски вериги Примо, а се-

лата по полето държжтъ чорбаджиоларъ, синоветѣ на Христодула Чорбаджи — Шишмановъ.

Хаджи Ставри води прѣписка: а) съ Гюмюшъ-Гердана въ Пловдивъ, прѣдставитель на Патриканата прѣдъ конака, б) съ първенцитѣ гърци, членове на вилаетското управление въ Одринъ, и в) лично съ Патриката-Цариградски.

Съ патришко писмо, писано въ Цариградъ, четено отъ амвонитѣ на хасковскитѣ църкви, Хаджи Ставри е обявенъ отъ Патриаршията прѣдъ хасковскитѣ православни християни за «най-благочестивъ, най-добродѣтеленъ и най-смиренъ християнинъ».

Хаджи Ставри е слабограмотенъ, ала всѣки управитель на хасковското класно гъркоманско училище, прѣди всичко е неговъ личенъ секретарь, че послѣ е управитель на училище. Примо говори станимашко гръцко нарѣчие, сирѣчь, говори съ езика на станимашкитѣ лангери, ала разбира кога му се говори и «фино» гръцкия литературенъ езикъ. Хаджията много обича да му чуруликатъ на «Елински». Той съ почитъ гледа на всѣки, който му говори съ езика на вѣстникъ «Неологосъ».

Въ голѣмата глава на Хаджията бодърствова ясенъ умъ, даденъ му отъ природата, а не отъ школата. Въ душата му господарува зла воля противъ българщината, а блага а гъркоманст…-то. Въ широкитѣ му лойни гжрди тупти зло… -достно сърдце противъ българитѣ, а искрен… , откровено за гъркоманитѣ . . . .

Кога ходи изъ чаршията и улицитѣ, сѣкя… ь

че е войвода, който току-що се е завърналъ като побѣдитель отъ бойното поле.

Хаджията мрази отъ дънъ-душа слѣднитѣ нѣща: 1) Имената Хаджи Иванчо и Кошти чорбаджи, 2) българска книга, било Псалтирь, било Календарь, било Катехизисъ или вѣстникъ; 3) българско училище, български учитель и български ученикъ; 4) българска църква, попъ, псалтъ и клисарь. Ако искате да го разсърдите, то му покажете едно отъ горѣ-изброенитѣ нѣща, или пъкъ му споменѣте първитѣ двѣ имена.

Спрямо гъркоманитѣ Хаджията е честенъ, почтенъ, внимателенъ, расположенъ на добродѣяние, а спрѣмо Хасковскитѣ хасъ-българи е злобенъ до нѣмай-кадѣ — храни къмъ тѣхъ сатанинска злоба . . . . . .

Това ви е то цѣлъ-цѣлиничъкъ Хаджи Ставри Примо, главата, душата на Хасковскитѣ гъркомани — злобниятъ българомразецъ и гонитель.

Трепетликата трепти, наргелето хърхори, Хаджията смѣта голѣмитѣ си богатства. На първи Май, пеперуди се мѣтатъ низъ широки двори; пчели скитѫтъ изъ цвѣтарника и овощната градина, търпѣливо и грижливо тѣ събиратъ медъ. Ѳани, най-малката дъщеря на Хаджията донесе єзе, долѣ чашата съ мастика и отиде да се рови ѫжду цвѣтята. Съпругата на Кйоръ Хаджи Ивана, се качила на най-високата черница, що търчи край зида, и пълни ли пълни пристелка-

та си съ черничева шума — тя храни буби, смѣта да извади най-малко 30 оки пашкули. Кйоръ Иванъ Малджията, стои на дървеното кьошче. отъ което се вижда всичко въ градината на хаджията — стои кръстато и избодва хилядо игли за пара — шие нѣкаква си салтамарка, поржчена му отъ нѣкой си даалия-Кърджалия. Избодва Малджията игли; гледа ту булката си, ту Хаджията, и слуша пѣснитѣ, що пѣжтъ учениците-схизматици на рида Тилли-кая.

Отъ Тилли-кая се дигнж въздушна вълна и паднж въ градината на Хаджията. Вълната донесе слѣднитѣ горчиви думи:

— «Долу гръцкиятъ патрика, долу гъркоманитѣ, да живѣе българската Екзархия.»

Слѣдъ тѣхъ пѣсеньта:

«Денъ тържественъ, праздникъ всенароденъ.

«Тържествувай, тържествувай, български народе.

Тържествувай, тържествувай български народе!»

Слѣдъ това:

«Долу патриката, долу Хаджи Ставри!»...

Хаджията трепнж, захвърли маркуча, изплѣска ржцѣ; дойде най-младата му снаха.

— Пелаги, приготви ми конашката прѣмѣна: ще отидж въ конака, — заповѣда Хаджията.

Малджията, щомъ чу думитѣ «долу Хад[illegible] Ставри,» хрипнж като ободенъ, изправи се [illegible] кьошчето, вгледа се на Тилли-кая и що да[illegible] де: по рида, въ стройни редове, съ бѣли [illegible] мена, маршируватъ нѣколко стотинъ дѣца, [illegible]

ници-схизматици — маршируватъ, пѣжтъ, викатъ, вилнѣжтъ до небеса. Тая гледка възмути до дънъ душа кйоръ Хаджи Ивана. Той се не стърпѣ, влѣзе въ разговоръ съ Хаджията, като му обърнж вниманието върху марширужщитѣ ученици-схизматици.

— Ще ги научж азъ тѣхъ, едно и половина, «долу Хаджи Ставри». Още нѣколко седмици и тѣ ще виджтъ дѣда си Хаджия, какъ затваря български училища, и какъ пропжжда «даскали-чапкжни.» Онзи, новиятъ, Хаджи Иванчовиятъ зеть, какъ се казва, Берковски ли, Мерковски ли, скоро ще си земе двѣтѣ пари по пжтя за Ломъ-Паланка. Азъ гж скроихъ-наредихъ, чакамъ заповѣдь отъ Изедъ-паша, — каза Хаджията, слѣдъ като се втренчи въ рида, по който ученицитѣ-схизматици марширувахж подъ ржководството на Звукаря.

— Ба, Хаджи Иванчовата дъщеря върнжла на голѣмия даскалъ: устата му миришели, па баща му билъ сетенъ-спромахъ, — се обади отъ черницата съпругата на кйоръ Хаджи Ивана.

— Ти тамъ бери шума и мълчи, — заповѣда на съпругата си Малджията.

— Хаджи Иване, я завчасъ иди, та узнай имената на учителитѣ-схизматици, които учжтъ дѣцата на талимъ (военни упражнения), — запо[вѣд]а и помоли Хаджи Ставри съсѣда си и отиде [да] се прѣмѣня въ конашката си прѣмѣна.

Примо, обличайки се, мърморѣше нѣщо злоб[но по] адреса на схизматицитѣ-учители и ученици, [като] да подозира, че между тѣхъ се намира чо-

вѣкътъ, който на 3 май, прѣзъ нощьта, отъ името на българското съзаклетие, ще нанижe три револверни куршума въ лѣвата му гжрда.

Хаджията отиде въ конака, да съобщи на каймакамина «вършенитѣ безобразия» отъ схизматицитѣ-учители и ученици.

Слѣдъ обѣдъ на Тилли-кая се явихж заптии, прибрахж отъ ржцѣтѣ на дѣцата бѣлитѣ знамена съ червенитѣ звѣзди и тържествено ги отнесохж въ конака,—занесохж ги като веществено доказателство за немирния духъ на схизматицитѣ-ученици и учители.

Срѣдъ «ужинъ» ученицитѣ въ стройни редове съ пѣсни на уста се завърнжхж въ града. Пѣсеньта «тържествувай, тържествувай български народе» цѣпѣше въздуха. При синитѣ Паскалеви конаци «класницитѣ» изрѣвахж колкото ги гласъ държи: «Долу патриката, долу Хаджи Ставри, да живѣе Антимъ I-и Български Екзархъ». . . . . .

Така прѣкарахж ученицитѣ-схизматици първи май отъ 1873 година . . . .

Рекогносцировка.

Кошти чорбаджи безъ да съзнава че върши зло дѣло, чрѣзъ думи и внушителни погле
натрапи Узунову волята си. Слѣдъ дълга в
трѣшна борба Узуновъ рѣши: «Лично, собст
норжчно ще убиж подлия гръкоманинъ» и скр
планътъ на убийството. Първата точка отъ ск

ения планъ бѣ, да се узнажтъ: първо, мѣстностьта, обстоятелствата и условията при които ще трѣбва да се дѣйствува; второ, да се избере оржжието за дѣйствие; трето, да се опрѣдѣлжтъ срѣдствата за избѣгване отъ Хасково слѣдъ извършванието на убийството.

Узуновъ присмѣтнж, че ще бжде извънредно ефектно, ако посегне върху живота на конашкия чорбаджия въ собствения му домъ: било въ спалнята му, било въ гостната стая. Това рѣшение му налагаше прѣдварително да узнае домашната обстановка на гъркоманина. При това, прѣди да насочи револвера въ гъркомана, трѣбваше да го виде лично, та да примѣри изотдалечъ силитѣ си съ неговитѣ.

Узуновъ написа на бѣла хартия около петнадесетъ въпроса. Отговоритѣ на тия въпроси давахж пълна характеристика на Хаджи Ставревата семейна обстановка, и физическия портретъ на осждения вечъ на смърть гъркоманинъ.

Нито Аспарухъ, нито Берковски можахж да дадатъ точни отговори на зададенитѣ въпроси: тѣ не бѣхж стъпвали въ дома на Хаджи Ставря. Узуновъ се обърнж къмъ Георгя Минчевъ и Кошти чорбаджи. Тѣ му дадохж подробни свѣдѣния за всичко, каквото той искаше прѣдварително да знае. Съобщихж му радостната новина, сега за сега въ дома на Хаджията има само ама мжже: той, Хаджията, и Иванъ (Мечката) угата че юначнитѣ му синове до единъ сж работа въ Кърджалийско. При това незабрахж да му съобщжтъ, че нощно врѣме кона-

цитѣ на Хаджиита се пазжтъ отъ едро, силно кърджалийско куче, което се хвърля върху хора и ги дави.

Узуновъ поиска, прѣдварително, отдалечъ да види широкитѣ двори и писанитѣ конаци на Хаджи Ставря. Сжщо поиска лично да види омразния на Кошти чорбаджи гъркоманинъ.

Бѣ втори Май; Узуновъ, въ каяфета на селянинъ отъ село Курбетито, обутъ въ подпетенитѣ постали на бая Недѣлча, излѣзе изъ портитѣ на Теофану Жечкова. Махайки върбова пржчка въ ржка и зѣпайки, като простакъ селянинъ, минж-заминж край Хаджи Ставревитѣ порти. Портитѣ бѣхж съвсѣмъ отворени. Прѣдъ тѣхъ на плетени столчета седжтъ снахитѣ на Хаджи Ставря, плетжтъ чорапи, критикуватъ Хаджи Иванчевитѣ дъщери и снахи и дразнжтъ съсѣдката си, булката на кйоръ Хаджи Ивана, дѣто съпругътъ ѝ всѣка вечерь за нищо и за никакво ѭ налага съ юмруци и плесници. Селянинътъ съ подпетенитѣ постали крадешкомъ надзърнж прѣзъ отворенитѣ порти въ Хаджи Ставревитѣ широки двори. Вързаното куче съзрѣ селянина и по обикновеному зала. Селянинътъ видѣ само голѣмата глава и съ кърви налѣтитѣ очи на кучето. Снахитѣ не обърнжхж ни най-малко внимание на проходящия край тѣхъ опърпанъ селянинъ. При Паскалевата яхна ((брика за шарланъ) селянинътъ се спрѣ, разгл ѭ, сетнѣ завъртѣ въ тѣсната и крива ули що минава край заднитѣ (чернитѣ) порти хаджи Ставревитѣ конаци. Въ улицата игра

нѣколко дѣца. Селянинътъ се спрѣ прѣдъ чернитѣ порти, очно измѣри зида на овощната градина и отминж за къмъ ара-бахче. (Днесъ ара-бахче, служи за училищенъ дворъ на IV класното дѣвическо училище). Селянинътъ се спрѣ на ара-бахче, разгледа се на лѣво на дѣсно. Отъ тукъ той добрѣ разгледа горния етажъ на Хаджи Ставревитѣ конаци. Слѣдъ това хвърли погледъ на училищнитѣ прозорци. Отъ спалнята си Звукарьтъ му даде нѣкакъвъ си знакъ съ бѣла кърпа. Селянинътъ не разбра знака; набърчи чело, наведе глава и съ върбова пржчка въ ржка се запжти къмъ чаршията. Минж край кжщата на кйоръ Хаджи Калина Балабановъ, изгледа ж душмански, слѣдъ това минж прѣзъ главния мостъ и нахълта въ чаршията. По описанието на Аспаруха и Кошти чорбаджи, Узуновъ намѣри хаджи Ставревата мааза. Спрѣ се прѣдъ нея, зазѣпа се като дивакъ. Въ маазата тоя день имаше навалица отъ селяни — християни и турци. Нашиятъ селянинъ влѣзе въ маазата съ цѣль да види Хаджията. Хаджията го нѣмаше: бѣ, въ това врѣме, въ конака на засѣдание. Иванъ Мечката се расправяше съ куповачитѣ, та никакъ не забѣлѣжи присжтствието на селянина въ Курбетската носия. Селянинътъ позѣпа, позѣпа изъ чаршията и безъ да знае се озова прѣдъ бахнитѣ. Минж прѣзъ турската махала, покари се на Кара-ямачъ; отъ тукъ добрѣ разгледа ада, положението на Хаджи Ставревитѣ кона- спрѣмо околнитѣ тѣмъ домове, сетнѣ разда изходящитѣ изъ града пжтища; по поводъ

на това надраска въ портфелчето си нѣкакъвъ си чертежъ.

Отъ Тилли-кая селянинътъ слѣзе въ бахчата, която днесь (1898 г.) е прѣобърнжта въ прѣкрасна градска градина. Спрѣ се подъ голѣмата и полуизсъхнжла черница, очно измѣри разстоянието отъ бахчата до Хаджи Ставревитѣ порти, отмѣри и каза: «тукъ, при тая черница ще ме чака коня и човѣка.» Слѣдъ това селянинътъ вторично минж край Хаджи Ставревитѣ порти съ надежда дано да види Хаджията. Портитѣ сега бѣхж притворени. Прѣдъ тѣхъ Фани, малката Хаджи Ставрева дъщеря, и двѣ отъ внучетата на Хаджията си играехж на пѣсъка. Селянинътъ се спрѣ, изгледа дѣцата; едно отъ тѣхъ отъ дѣтинска наивность го замѣри съ шепа пѣсъкъ; той се усмихнж и си отминж. Селянинътъ отиде въ хана на Кошти чорбаджи. Влѣзе въ обора, помилва милото си конче, Сивча, назоби го, постла му сѣно и заржча на Тодето да го отведе на чешмата да му измие копитата и да го напои съ чиста чешменска вода. Кончето на бая Станча не бѣ виждало повече отъ петь дни милия си ѣздачь; при това, слѣдъ заминуването на бая Ивана обратно за Курбетито, то, кончето, бѣ достатъчно гладувало въ скжперническитѣ ржцѣ на Тодето.

— Какво ми прави Сивчо? — попита селянинътъ Тодето, слѣдъ като се завърнж въ ха отъ дневната си прошетка изъ града.

— Чете вѣстникъ «Турция», — отговори шеговито пжргавото Тоде.

Отъ оборътъ селянинътъ се намѣсти въ едно отъ тъмнитѣ жгълчета на градинката «Интелигенция.» Тукъ Узуновъ чакаше, дано да види Хаджията връщайки се отъ чаршията или конака. Случи се, че Хаджията, тая вечеръ, се завърнж дома си прѣзъ друга улица.

Послѣдно засѣдание.

По заповѣдь на Узунова, Аспарухъ свика на засѣдание чорбаджиитѣ-съзаклетници. На 2 май прѣзъ нощьта, въ извѣстната намъ гостна стая, станж послѣдното чорбаджийско засѣдание. Присжтствуватъ: Узуновъ, Кошти, Янаки, Георги, Берковски и Аспарухъ. На плетенъ столъ, севлиевско издѣлие, замислено седи, край владишкия свѣщникъ, чорбаджи Цѣтковиятъ синъ, полека подрѣзва ногтитѣ си съ «ингилишко ножченце,» подарено му отъ Звукаря, и важно запитва Кошти, Георгя и Янакя за нѣкои допълнителни свѣдѣния, относително домашната обстановка на българофоба. По думитѣ, по замисленото лице на Апостола, събесѣдницитѣ му чувствоватъ, че работата е взела важенъ характеръ. Узуновъ свърши запитването си и съ тона на единъ неустрашимъ юнакъ обяви рѣшението си.

— Утрѣ вечерь, омразниятъ вамъ Хаджи таври ще загине подъ ударитѣ на комитетското ›жжие. Тая ржка, пръвъ пжть ще посегне върху ивота на зли хора. За оржжие избрахъ револра и камата, за мѣсто на убийството—дома на

осждения на смърть гръкоманинъ. Ако ржката ми трепне, или оржжието ми ме измами, то вие му мислете, какво трѣбва да се направи понататъкъ. Дълбоко вѣрвамъ въ силата на мишцитѣ си: ще го притупамъ въ дома му и ще станж невидимъ въ тъмнината; ала коньтъ ми е слабъ, та ще трѣбва да ми се приготви якъ конь за избѣгване отъ града слѣдъ убийството. Човѣкътъ си (Иванъ) отпратихъ обратно въ Курбетито, ще трѣбва да опрѣдѣлите най-юначия измежду вашитѣ съзаклетници да ме чака, заедно съ коньетѣ, въ бахчата при старата и суха черница. Отъ бахчата лесно и незабѣлѣзано ще се промъкнж на чирпанския пжть. Отъ Чирпанъ по Стоя Пощата ще ви възвърнж коня. Камата и револверътъ, що носж съ себе си, сж слаби, почти негодни за такъво едно сериозно дѣло. Трѣбва да ми се намѣри по-яко оржжие, — свърши обявлението си чорбаджи Цвѣтковиятъ синъ и съ голѣмитѣ си черни очи стрѣлнж събесѣдницитѣ си.

Важниятъ и рѣшителниятъ погледъ на Апостола се срѣщнж съ оплашения погледъ на Янаки Тодевъ.

— Не бива ли да се отложи за другъ пжть убийството? — плахо попита Янаки чорбаджи.

— Или утрѣ, или никога! — отсѣчи Узуновъ.

— Нема не ви е страхъ? — смутено г^ пита Аспарухъ.

— Тукъ за страхъ дума не трѣбва да ста! вѣрвамъ въ силата на мишцитѣ си. . . Само си! оржжие ми дайте!

— Хасковци ще ви благословятъ ржката, — насърдчително каза Кошти чорбаджи.

— Братле Кошти, добрѣ помисли; работата не е шега: човѣшка душа ще се взема. Нека милостьта му си отиде отдѣто е дошълъ, па да си гледа работата по градове и села. Хаджията нека остане за по-послѣ: когато му намѣримъ врѣмето по нашенски ще му видимъ работата, — каза Янаки съ тона на оплашенъ съвѣтникъ. Прѣзъ ума на Янаки прѣминж мисъльта, че Апостольтъ се излага на голѣма опасность. Ето защо той съвѣтваше да се отложи убийството.

— Не бива ли да се отложи убийството за въ срѣда? — запита Георги.

— Утрѣ свършвамъ и заминавамъ по работата си: става повече отъ седмица врѣме какъ се бавѭ въ Хасково, а въ Атила хиляди работи ме чакатъ. Дойдохъ тука за три дни, а то ще годинувамъ при васъ, — отрѣза Узуновъ и съ това даде да се разбере, че не търпи никакви критики върху скроения отъ него планъ за прѣдстоящето убийство.

Нареди се: Георги ще даде вранята си коня и ще намѣри кама, Кошти ще даде коня си на юнака-съзаклетникъ, който ще съпровожда Узунова слѣдъ убийството, Мирчо ще намѣри револверъ и чепици за краката му, защото съ подгенитѣ постали мжчно се бѣга и прѣскача било дъ, било плетъ, било рѣка.

Замислени, разтревожени, съ важность на це, чорбаджиитѣ-съзаклетници се разотидохж домоветѣ си.

Слѣдъ тайнитѣ гости Мирчо и Мария, въ присѫтствието на Узунова, силно се спрѣчкахѫ по взетото рѣшение. Узуновъ днесь бѣ глухъ за умнитѣ доводи на Мария.

ГЛАВА ШЕСТА.

3-й Май, 1873 год.

Свадба.

На едного отъ Духлевци, съсѣдъ на Кошти чорбаджи, му се пощѣло булка да има, чорба да му вари, гащи да му кърпи. Скиталъ по хорà, по тлъки-седѣнки, избралъ мома, главилъ се за неѭ, и днесь, на 3 Май, прави голѣма свадба. Улицата на Хаджи Иванча и Кошти чорбаджи днесь е въ радостна тревога: отъ друга махала въ неѭ булка се довежда, зеръ не е малка работа. Прѣдъ обѣдъ булката доведохѫ въ съборната църква, вѣнчахѫ ѭ по православному, по схизматичному и ѭ поведохѫ, пешь, за дома на зетя. Свадбарското шествие всѣкога се почва отъ църковната врата, що е до самитѣ порти на Теофану Жечкова Стоилова. На полуотворенитѣ порти стоѭтъ Мария, Теофану и Аспарухъ, задъ тѣхъ, прикритъ отъ едното крило на портата, стои селянинътъ съ двѣ бабки-пари на огърле и гледа прѣзъ междинитѣ свадбата.

Прѣдъ църковнитѣ врата клечѫтъ музикан и държѫтъ въ рѫка: единъ лаута, други цигул

трети дааре, четвърти кларне, пети дарабука — клечжтъ и чакатъ тържествено, съ музика, да посрѣщнжтъ зетя, кога го изведжтъ изъ църковния дворъ. Около музикантитѣ дѣца, дѣца, множество отъ дѣца, съ зѣпнжли уста и ококорени очи, чакатъ зетя и булката, да имъ хвърлятъ шекери и пари. Зетьтъ, облѣченъ въ сини сукнени потури, дъното на които се влачи до-земи, съ червенъ фесъ на глава, на феса забоденъ голѣмъ триндафилъ, съ колосанъ навратникъ, безъ вратовръзка, бидѣйки заобиколенъ отъ голѣма свита ергени, негови вѣрни другари, гордо се изтъпи на църковнитѣ порти. Музиката засвири, дѣцата извикахж: «пари, пари, пари!» Зетьтъ дигнж високо ржка и разсѣ пълна шепа отъ турски петачета прѣдъ църковнитѣ врата. Дѣчурлигата се нахвърлѣхж едно върху друго и жестоко се сборичкахж за хвърленитѣ петачета. Мѣстенцето прѣдъ църковнитѣ врата се обърнж на бойно поле. Зетьтъ гледа на боричкащитѣ се дѣчурлига съ засмѣно лице: кефъ му е, че дѣчурлигата се борыжтъ на свадбата му.

— Да гледашъ, какъ дѣцата си разбиватъ носоветѣ, какъ си чупыжтъ ребрата, какъ си искълчватъ ставитѣ, и това било забава! Това е жестока дивотия, — тихо продума селянинътъ съ двѣтѣ бабки-пари.

— Такива сме груби, ние, хасковцитѣ, — говори Мария.

Музиката напрѣдъ, зетьтъ, слѣдъ нея, търството величествено се запжти за Духлеви чемгръ двори. Свадбаритѣ мжжье до единъ влѣ-

зохѫ въ свитата на зетя. Дѣчурлигата останѫхѫ да зѣпатъ прѣдъ църковни порти: чакахѫ булката да имъ даде шекерь . . . .

Набѣлена, начервена, съ натеглени вѣжди като каджна-ханѫма, забулена-закачулена съ гѫсти жици отъ телъ, протегнѫти отъ главата до петитѣ, облѣчена въ бѣлъ копринень фистанъ, натегленъ на обрѫченъ малаковъ, обута въ бѣли. атлазени половинъ чепички, съ погледи въ земя потопени, булката стѫпи на църковни порти. Дечурлигата извикахѫ: «шекери, шекери, шекери!» Една отъ зълвитѣ заграби отъ шарената табла нѣколко шепи пъстри шекери и ги разсѣѭ прѣдъ църковни порти. Отново боричкание, отново смазванье на ребра . . . .

— Тазъ булка нѫ бива за плашило на бостанъ или на нива посѣта съ грахъ, — каза и се изкикоти Ивановиятъ Костадинъ.

— Защо е толкова нацапана съ бѣлило и червило? Да не би да е черна и жълта? — запита Конокрадовъ събесѣдницитѣ си.

— Ба, булката си е млада хубавица, ала обичай е на такъвъ день да се бѣлосватъ булкитѣ, за да се харесватъ на зетевитѣ, — отговори Теофану.

— Турско, турско, много турско има въ вашитѣ обичаи, — каза съ съкрушено сърдце селянинътъ съ бабкитѣ-пари.

Дѣчурлигата напрѣдъ, булката слѣдъ тѣ тръгнѫхѫ подиръ мѫжетѣ. Шествието се прот отъ църковнитѣ порти до хаджи Иванчовитѣ сани конаци. На балкона, рамо до рамо, се

Берковски и Евгени, годеникъ и годеница, и радостно гледатъ на свадбарското шествие. Навѣрно съжаляватъ, че не сѫ тѣ, сега, виновницитѣ на тържеството. . . .

Шествието завърнѫ на дѣсно и нахълта въ тѣсната и слѣпа улица, що води за високитѣ и писани конаци на чорбаджи Шишмановци. Църковната площадь се опраздни отъ свадбари. Мария, Теофану, Аспарухъ отидохѫ на свадбата. Узуновъ остана самъ-саминичекъ въ двора. Самотията, не знамъ защо, му причини замисленость. За да ѭ распѫди, той се запѫти за хана на Кощи чорбаджи, отиде да провѣри, кончето му Сивчо вѣстникъ «Турция» ли чете, или ѣде зобъ. Отъ мостчето той забѣлѣжи, че прѣдъ портитѣ на Хаджи Ставря сума женуря стоѭтъ и гледѫтъ свадбата; между тѣхъ стърчи висока гиганска фигура. Узуновъ помисли, че това ще да е Хаджи Ставри; рѣши да мине край женурята, за да види човѣка, комуто, довечера, ще отнеме живота. Отиде въ хана, напълни конска торба съ слама, приметнѫ ѭ прѣзъ рамо, взема върбова прѫчка въ рѫка и куцукъ-куцукъ се запѫти къмъ Хаджи Ставревитѣ порти. Между женурята стърчеше Иванъ Мечката (слуга). Хаджията въ това врѣме прѣглеждаше търговскитѣ си тевтери на кьошчето въ градината. И тозъ пѫть Узуновъ [illegible] може да види Хаджията въ лицето и снагата. [illegible]нѫ-заминѫ край женурята, дъщеритѣ и сна[illegible]ѣ на хаджията, спрѣ се прѣдъ синитѣ конаци [illegible] Паскалъ-чорбаджи, клекнѫ да една отъ върбитѣ [illegible]е загледа въ свадбарското хоро, що се раз-

виваше прѣдъ Хаджи Иванчевитѣ конаци. Евгени, Мария, Берковски, Аспарухъ, Звукарьтъ друсатъ ли друсатъ хорото подъ звуковетѣ на цигулката; Узуновъ ги гледа и имъ завижда. Съ приметнжта торба на рамо той клечи подъ върбата и гледа ту хорото, ту Хаджи Ставревитѣ порти. Въ главата му хрумнж слѣдната горчива мисъль: «днешното тържество, може би, ще даде на свѣта новъ човѣкъ, а азъ съмъ тръгнжлъ да отнемамъ живота на човѣка, когото лично не познавамъ; днесь едного създаваме, а другиго умъртвяваме; това се казва управия до шия!...»

При Джбѐто.

На пжтя за хасковскитѣ лъджи, срѣщу селото Али-бей-кюй, стърчжтъ около десетина стари прѣстари джбове, изкухѣли отъ врѣмето, живи свидѣтели на жестокитѣ подвизи на бившия кърджалийски царь, Балталж-Еминъ-аа. Джбоветѣ стърчжтъ на рида; подъ рида има чешма. На югъ отъ джбоветѣ се простира равна поляна, тукъ-тамъ нагъгрена отъ пролѣтнитѣ и лѣтни порои. Тая мѣстность хасковци наричатъ Джбѐто.

Откато Одринскиятъ вилаетъ се разпрѣдѣли на «военни запасни бригади» (1868 год.), всѣка година прѣзъ пролѣтьта и лѣтото при Джб[illegible] се бѣлѣжтъ повече отъ 250 шатри. Хасково срѣдоточие на «третата военна запасна бригад[illegible] На лѣтни военни упражнения при Джбѐто свикватъ запаснитѣ отъ Хасковско, Чирпанс[illegible]

Старо-Загорско, Казънлъшко и Ново-Загорско. Лѣтнитѣ военни упражения почватъ отъ 20 Априлъ и траѭтъ до 20 Августъ. Отъ три до петь баталиона влазятъ въ състава на «третята военна запасна бригада».

Между бѣлитѣ шатри, нарѣдко, тукъ-тамъ, силно биѭтъ въ очи нѣколко сини шатри. Това сѫ палаткитѣ на господа офицеритѣ. При самитѣ дѫбове се синѣе голѣма шатра, върху стожера на която се развѣва голѣмо турско знаме, съ полумѣсецъ по срѣдата. Това е палатката на бригадния генералъ — лива-паша, — командирь на бригадата.

Тая година (1873 год.) редифитѣ, запаснитѣ, бѣхѫ свикани на лѣтни упражнения съ единствената цѣль: да се запознаѭтъ съ новата пушка, отъ системата шаспо. За тая цѣль нѣколко души офицери бѣхѫ проводени отъ Цариградъ въ Хасково при Дѫб то.

На втори Май, прѣзъ нощьта, въ Хасково пристигнѫ паша нѣкой си (името му не помнимъ), проводенъ отъ военното министерство да произведе прѣгледъ на «третята военна запасна бригада».

При Дѫб то на трети май, рано сутриньта, има голѣма тревога: офицери викатъ, крѣскатъ, редифитѣ, смутени отъ крѣсъци, се щурѫтъ насамъ-натамъ; зерь не е шега работа: днесъ прѣгледъ ще има! . . . .

— Говедо съ говедо, я се виждъ на какво приличашъ: сѣкашъ, въ свинска локва си се търлялъ! царскитѣ дрехи въ готварска отребка си търнѫлъ, — мъмре младъ офицеринъ едного отъ

редифитѣ и въ допълнение на мъмрението нанесе му нѣколко плесника по бузата.

— Ахмеде, иди по дявола, — вика та се кѫса другъ младъ офицеръ по адреса на нѣкой си неферъ, който, безъ да разбере заповѣдитѣ му, тръгва да ги испълнява.

— Свиня съ свиня: толкова години си ѣлъ царския хлѣбъ и още не умѣешъ пушка да държишъ,—офицерче, вчерашно орле, дѣто се е рѣкло, мъмри нѣкого си брадатъ Хасана.

— Хѫ, момчета, хѫ гълѫбчета, хѫ яренцатата ми, стѣгайте се, готвѣте се! Бързо, бързо, гълѫбчетата ми: нека днесь мѫжествено се исправимъ прѣдъ свѣтлото лице на прѣгледвача-паша, — бащински и другарски подканва ученицитѣ си войници единъ старъ турски офицеръ, баталионенъ командиръ.

Ония отъ офицеритѣ, които викахѫ, крѣскахѫ и биехѫ ученицитѣ си войници, бѣхѫ отъ свършившитѣ военното училище, а стариятъ офицеринъ, що бащински ги подканваше на работа бѣ отъ безграмотнитѣ турски офицери, каквито съ хиляди се срѣщѫтъ въ турската армия.*)

Прѣдъ обѣдъ равната поляна при Дѫбето бѣ почервенѣла отъ фесове и ментани. Баталионитѣ отъ редифи въ стройни редове чакатъ свѣт-

*) Често пѫти сме присѫтствували на военнитѣ упражнения при Дѫбето. Силно биеше въ очи грубата, жестока обноска на младитѣ, ужъ, ученитѣ и възпитанитѣ въ военно училище офицери. Съ най-мръсни думи, каквито перото не хваща, тѣ се обрьщахѫ къмъ ученицитѣ си войници. Стария безграмотниятъ Османъ-бинъ-баши бащински се отнася съ деликатнитѣ селяни-редифи. Чудна работа: невъспитаното, дадения случай, благо се отнася къмъ проститѣ хорица, а възпитаното — съ животински грубости! . . .

лото лице на прѣгледвача-паша. Поляната, гледана въ тоя часъ отъ върха на Тилли-кая, напомнева нива обрасла съ «турчинъ-було». Баталионитѣ, наредени по ротно, образуватъ голѣмъ квадратъ, сѣкашъ, вапсанъ въ «галибарди боя».

Прѣдъ хаджи Иванчевитѣ писани конаци музика свири, хорò се вие; подъ върбата, съ торба на рамо, клечи Ивановиятъ Костадинъ и будно слѣди раздвижелия се народъ по главната хасковска улица. Край хана на Кошти чорбаджи минѫ-заминѫ кавалкада, състояща се отъ офицери, отъ конашки бегове и агалари, и слѣдъ малко испъкнѫ на широкия площадъ прѣдъ хаджи Иванчовитѣ конаци. Това бѣ свитата на «прѣгледвача-паша». На бѣлъ конь, въ пълна, парадна генералска прѣмѣна, ѣздящъ на чело на свитата, пашата гордо и величествено се вгледа въ българскитѣ моми и невѣсти. Прѣдъ свѣтлото лице на пашата музиката млъкнѫ, хорото се растури, хаджи Иванчо, Кошти чорбаджи и Янаке, които присѫтствувахѫ на хорото, до-земи се поклонихѫ на генерала и на голѣмата му и внушителна свита. Ивановиятъ Костадинъ въ цѣлъ ръстъ се исправи край стъблото на върбата и очно погълнѫ картината, що прѣдставляваше генералътъ съ цѣлата си свита.

— Музиката да свири; народътъ нека се :сели,—каза генералътъ и гордо бутнѫ коня за ьмъ лагера при Джбéто.

Дълго врѣме чорбаджи Цвѣтковиятъ синъ ıеда въ диритѣ на генералската свита и крилата чсъль пръпнѫ въ неговата младежка душа.

— Когато народътъ, съ оръжие въ ръка, хрипне, като единъ човѣкъ, на борба за правда и свобода, тогава всичко туй турско генералско величие ще потъне въ дънъ земя,—каза си Ивановиятъ Костадинъ, нарами конската торба и прѣзъ Тилли-кая се запъти за лагера на редифитѣ.

Узуновъ бѣ виждалъ въ Русия голѣми военни паради и смотрове; днесь, съвършено случайно, му се поцѣ да види и единъ малъкъ турски смотъръ. Ето защо той се и запъти прѣзъ Тилли-кая за Джбето.

Недалечь отъ лагера, по западния склонъ на Тилли-кая, народъ, събранъ на купчинки, клечи та гледа смотра на редифитѣ. Между купчинкитѣ народъ се яви селянинъ нѣкой си съ конска торба на рамо.

Ревизорътъ-паша много се бави при чешмата, що шурти въ дола при Джбето. Най-сетнѣ яверитѣ му, съ наперчени конье, се разтичахж по лагера. Тъпанитѣ ударихж, музикитѣ засвирихж; щиковетѣ, нови новички, лъснахж на чистото майско слънце; «свѣтлото лице» на пашата блѣснж прѣдъ сгогушенитѣ отъ страхъ редифи . . . . .

Пашата забѣлѣжи, че облѣклото на редифитѣ е извънредно мръсно и испокжсано — до тамъ изпокжсано, че дори на нѣкои редифи месата се виджтъ.

Криво-лѣво смотърътъ се свърши; нив[illegible], покрита съ «турчинъ-було» изчезнж отъ равн[illegible] поляна: редифитѣ се распилѣхж по шатритѣ, [illegible] разговорейки за туко-що извършения надъ [illegible] прѣгледъ.

Пашата останж на обѣдъ въ голѣмата синя шатра. Цѣлъ день музикитѣ свирихж подъ петвѣковнитѣ джбове и веселѣхж пашитѣ и редифитѣ.

Ивановиятъ Костадинъ кръстоса на длъжъ и ширъ лагера; послуша, послуша музикитѣ, па се запжти за гръкоманската махала.

Сбогувание.

Звукарьтъ се завърнж отъ свадбата; самъсаминичъкъ се наобѣдва (Берковски останж на обѣдъ у Хаджи Иванчеви). Слѣдъ обѣдъ Звукарьтъ се изтегнж на кревата си и лежешкомъ зачете неотдавна полученія брой отъ списанието «Читалище.» Вратата на спалнята е полуотворена. Звукарьтъ чете статията, носяща громкото заглавие: «Своеволно робство,» писана отъ френецъ, прѣведена отъ Иовчевъ, тогава главенъ редакторъ на списанието, а днесь (1898 год.) Блаженнй Иосифъ I, Български Екзархъ. Умътъ на Звукаря е потопенъ въ мисли за разни видове робства, навѣени му отъ свободолюбивия духъ на френеца-писатель. Погълнжтъ цѣлъ цѣлиничъкъ отъ съдържанието на статията, Звукарьтъ не усѣти, че човѣкъ влѣзе въ стаята му. Селянинъ съ подпетени постали тихо влѣзе въ спалнята му и щипнж полекичка ухото му.

— Такъвъ ли си бунтовникъ: човѣкъ живъ може да те открадне . . . Училището е пусто. Кжде сж другаритѣ ти? — каза и запита Узуновъ.

— Берковски е на гости у годеницата си,

Сербезовъ и Малѣйчо сж въ Чубанъ-махла на огощение у Кирияка: ето защо съмъ самъ-саминичъкъ, — отговори Звукарьтъ, стоящъ правъ прѣдъ селянина съ нѣкакво си почитание.

— Оттукъ, вчера, съ бѣла кърпа нѣкакви знакове ми давахте. Какво искахте да ми кажете?

— Отъ конацитѣ на Гьоргакя цинцаринътъ (върлъ гъркоманинъ) женуря ви гледахж и нѣщо си шепнѣхж: помислихъ си, че сж се сѣтили, кой сте и по каква работа ходите.

— Глупости: до като е на гърба ми това рупаланско рухо, никой не може ме позна. Но, да оставимъ това на страна. Азъ довечера, въ три часа, заминавамъ за Атила, дойдохъ да се сбогувамъ съ тебе. Въ Атила ще се бавя наймного три дни и ще отпжтувамъ направо за Букурещъ. Въ Чирпанъ ти ми казваше, че располагашъ съ излишекъ пари. Нѣколко лири ще ми трѣбватъ за пжть.

Звукарьтъ отвори малкото си куфарче, що си бѣ купилъ на Узунджовския панаирь, извади изъ него селска шарена кърпа, въ която бѣхж завързани десеть английски лири.

— За споменъ на дохождането ви въ Хасково, вземѣте тая шарена селска кърпа, — каза Звукарьтъ и подаде кърпата.

Селянинътъ развърза кърпата, отброи г[illegible] лири, повърнж ги на Звукаря, другитѣ петь върза въ кърпата и я напъхж въ селския поясъ.

— Какво толкова се бѣхте вдълбочи[illegible]

«Читалище,» та дори не усѣтихте влизанието ми въ стаята.

— Четѣхъ «Своеволното робство».

— Тая статия съмъ челъ въ брошурка на френски: много сакато е прѣведена на български, — каза селянинътъ, слѣдъ като прочете цѣла страница отъ статията.

Селянинътъ съ прѣнебрѣжение захвърли «Читалище» върху масата и попита Звукаря:

— Какъвъ подаръкъ искашъ да ти донесѫ отъ Букурещъ?

— Какъвто намѣришъ за добрѣ.

— Сбогомъ, — каза селянинътъ и жежко разцалува Звукаря по устата и челото.

— Довечера ще дойдѫ да ви испроводѭ.

— Нѣма нужда: стой си тука, — каза Узуновъ и прѣзъ заднитѣ училищнитѣ порти се запѫти за нѣкѫдѣ си.

Звукарьтъ останѫ пакъ самъ-саминичекъ, ала сега самотията, слѣдъ сбогуванието му съ Узунова, се прѣобърнѫ въ тежкота, сетнѣ въ лека тѫга.

Бѣлѣжка. Хаджийката Кера (Недѣля) Стоянова Заимова, майка на Звукаря, по наслѣдство отъ покойния си съпругъ, Стоянъ Нончевъ Заимовъ, располага съ 300 наполеона и 200 английски лири, печелени отъ съпруга ѝ въ врѣме на кримската война отъ продажба на храни и едъръ добитъкъ. Горнитѣ п[illegible]ри майката похарчи подиръ сина си Стояна по у[illegible]ние и по заточение. Звукарьтъ бѣ условенъ въ Х[illegible]сково за 58 лири турски годишна заплата, ала за 7[illegible]—73 учебна год. той бѣ взелъ само 8, другитѣ, п[illegible]есетѣхъ, останѫ да взема слѣдъ като се върне отъ з[illegible]очение. Шарената селска кърпа съ десеттѣхъ ан-

глийски лири бѣ му дадена отъ майка му прѣзъ великденскитѣ праздници, когато Звукарьтъ бѣ ходилъ въ Чирпанъ на докладъ при Узунова.

Приготовление.

Аспарухъ се нае да намѣри силенъ револверъ, яка кама и чепици, нужни Узунову за прѣдстоящето убийство. Надвечеръ, на 3 Май, той посѣти почти по-виднитѣ Цековци, прибра имъ револверитѣ безъ да имъ съобщи причинитѣ на това. Намъкнѫ у дома си около 15 револвера, всички съ отворени евзи отгорѣ, купувани на Узунджовския панаирь.

Надвечеръ, въ мрачината, Аспарухъ се яви въ училището; въ градинката «Василики» той намѣри Звукаря огриженъ за нѣщо си и го помоли да му даде ветхитѣ си обуща.

— Защо ви сѫ?

— Онзи довечера заминава за Атила, а пъкъ ти знаешъ, колко му сѫ подпетени селскитѣ постали. Иска здрави чепици.

Звукарьтъ се съгласи, Аспарухъ отиде въ стаята му, прибра двата му чифта обуща (единътъ ветхи, другиятъ съвсѣмъ нови), зави ги въ вѣстникъ «Турция» и ги отнесе дома си.

— Сѣкашъ, за моитѣ крака сѫ правени, — каза Узуновъ, слѣдъ като обу новитѣ чепици на Звукаря.

Растъпка се изъ гостната стая и каза: « сега, съ тия леки и здрави обуща ще могѫ п кочи-надскочи и плетъ и зидъ и долъ.»

Аспарухъ бѣ наредилъ върху мендер

събранитѣ прѣзъ деня револвери и ками. Узуновъ ги разгледа всичкитѣ и намѣри, че нито единъ отъ тѣхъ не отговаря за случая.

— Съ тоя револверъ едвамъ врабче можешъ умъртви, — каза Узуновъ слѣдъ като разгледа револвера на Димитракя попъ Стефановъ.

— А съ тая кама жаба не можешъ распра, камо ли тлъстото шкембе на конашкия чорбаджия, — каза Костадинъ, слѣдъ като размахѫ на дѣсно и лѣво въ въздуха, камата на Кошти чорбаджи.

Отъ донесенитѣ орѫжия Узуновъ не одобри нито едно. Аспарухъ се притърча у Георгя Минчевъ и му донеси здравъ остъръ ножъ, отъ срѣдна голѣмина, съ черна костена дръжка. Узуновъ го одобри и го напъхѫ въ пояса си.

Узуновъ измѣрваше револверитѣ съ оня, съ който бѣ дошълъ въ Хасково. Донесениятъ револверъ бѣ отъ срѣдна голѣмина, съ бѣла дръжка; патронитѣ му се пукатъ отгорѣ съ евзи. Кратката история на тоя револверъ е слѣдната: Стефанъ **Сливковъ**, единъ отъ стълповетѣ на Атила, първъ търговецъ между търговцитѣ въ Стара-Загора, прѣди три години бѣ ходилъ на Узунджовския панаирь за покупка на манифактураджиска стока; между многото подаръци, които бѣ купилъ за Левски, купи му и тоя револверъ. Левски го носи цѣли двѣ години, и когато Любенъ Каравеловъ му проводи за пода-
къ револверъ, въ голѣмъ размѣръ, отъ нова-
система, той, Левски, върнѫ подаръка си на
ивкова. Стефанъ Сливковъ го подари на Узу-
ва, когато послѣдния отпѫтува отъ Атила за

Боричь да ржководи Боричани при извършване убийството на Саидъ-ага Змията. Нѣколко пжти Узуновъ бѣ испитвалъ силата на подарения нему револверъ съ стрѣляние въ дъски и джбици, и намираше, че той не е отъ силнитѣ револвери.

— На далечно разстояние револверътъ ми слабо бие, ала отблизо ще ми услужи въ случая,—рѣче Узуновъ на Аспаруха, слѣдъ като прѣгледа нареденитѣ върху мендерлика револвери, всички долнокачествена Узунджовска стока.

Послѣдня срѣща.

Узуновъ, облѣченъ въ рупаланско рухо (въ дрехитѣ на бая Недѣлча отъ село Курбетото) обутъ въ чипицитѣ на Звукаря, съ ножъ и револверъ въ пояса, живо се растъпква изъ гостната стая. Въ лицето му, въ голѣмитѣ му черни очи, въ движението на снагата му ясно сж отпечатани чувствата на дързновеностьта и радостьта, вкусвани всѣкога отъ героитѣ при започвание прѣдначертаното отъ тѣхъ велико дѣло. — Живо се растъпква замѣстникътъ на Левски изъ гостната стая и крои лъжата, която ще му даде възможность свободно да нахълтж въ жилището на Хаджията.

Въ тъмнината, гузно, единъ по единъ, надойдохж въ гостната стая слѣднитѣ съзаклетници: Кошти, Янаки, Георги и Берковски. Узуновъ ги посрѣщнж извънредно весело, дори шеговито. О кракъ, дѣто се е рѣкло, тѣ размѣнихж само нѣколко думи.

— Часътъ е единъ (по турски),—каза Берковски слѣдъ като надзърнѫ златния си часовникъ, купенъ по поводъ на годежа.

— Въ три часа Хаджи Ставри ще плувне въ собственитѣ си кърви,—отговори съ юнашка увѣреность Ивановиятъ Костадинъ.

— Нима съ толкозъ пищовчета и ножове ще влезете въ кѫщатá на Хаджи Ставря, — запита Янаки, слѣдъ като изгледа разхвърленитѣ по мендерлика револвери и ками.

Чорбаджи Цвѣтковиятъ синъ важно изгледа отъ главата до петитѣ наивния Янаки и силно се закикоти.

— Ти, да си на мое мѣсто, какъ би постѫпилъ?—запита Крадликовъ смутения Янаки.

— И съ топове да ме въоръжите, пакъ не бихъ отишълъ,—отговори Янаки.

— Бай Георге, конетѣ и юнакътъ до три часа да бѫдѫтъ готови и нека чакатъ въ бахчата при сухата голѣма черница, — почти заповѣда селянинътъ на Георгя Минчевъ.

— Коньетѣ сѫ оседлани, обюздани. Момкътъ е готовъ; въ 2½ часа ще се настани при черницата въ бахчата,—отговори Георги.

— Петре, слѣдъ убийството, ще внушишъ на твоитѣ Цековци да раздрънкатъ между народа, че хáджията е убитъ отъ гръкъ, дошълъ отъ Цариградъ по лична расправия съ Прима за нѣкаква си търговска земаница-даваница, — каза зуновъ на Берковски.

— Прѣзъ коя врата мислите да влезете въ жилището на гъркоманина? Не забравяйте, че но-

щемъ злото куче пускатъ на свобода. Пазѣте се отъ него,—обади се Кошти чорбаджи.

— Всичко е прѣсметнжто; прѣспокойно можете да отидете на свадбата и по обикновеному да се веселите. Слѣдъ три часа можете да пийте за «Богъ да прости» или за мене, или за Хаджията, — каза съ дълбока увѣреность Костадинъ.

Първенцитѣ—Цековци горещо се расцалуваха съ замѣстника на Левски и отидохж да се веселжтъ на свадбата. Узуновъ останж самъ-саминичъкъ въ гостната стая.

До три часа вечерьта.

3 май бѣ день ясенъ, веселъ, потопенъ въ пролѣтна слънчева свѣтлина, ала надвечерь, отъ родопския клонъ, нареченъ Кърджали, се запжти гжстъ, тжменъ, голѣмъ облакъ къмъ Маричината равнина. Навѣрно той отиваше на Марица да се насмучи съ вода, както казватъ и вѣрватъ бабичкитѣ въ Хасково. На пжтя си за Марица той се спрѣ надъ хасковската равнина и распустнж крилье: Хасково и околностьта му потънжхж въ гжстъ нощенъ мракъ.

Въ тъмнината повече отъ 15 минарета се бѣлѣжтъ въ източната часть на града. Отъ викалата на минаретата муазинитѣ (ходжи) въ единъ гласъ се разпѣхж-развикахж. Това показва че часътъ е два (по турски) вечерьта. Ходж викахж на «вечерня» правовѣрнитѣ. Отъ , веното кьошче Узуновъ чу гласа на дебе

ходжа, що распѣваше пророковата покана отъ викалото на «Шарената Джамия».

— Българио, до кога подъ твоето небе туй диво племе ще распѣва отъ викалата на джамиитѣ си безсмисленитѣ думи на единъ безуменъ Арапинъ, — каза на себе си чорбаджи Цвѣтковия синъ и влѣзе въ гостната стая да напише писмо на сестра си.

Юзбашията (полицейски приставъ) съ дебела сопа въ ржка, придруженъ отъ десетина заптии, посѣти свадбата, послуша малко музиката, испи горчиво кафе и заминж на горѣ изъ българската махала, що є на западъ отъ града. Кошти и Янаки съ злобни погледи испроводихж пристава изъ тѣснитѣ Духлевски двори.

Тъкмо въ 2½ часа изъ обора на Хаджи Иванча извадихж гиздавия «Вранча,» съ хубостьта, силата и пжргавината на когото Георги продаваше чалжмъ прѣдъ коношкитѣ бегове-агалари. Вранчо бѣ добрѣ обседланъ, обюзданъ. Високъ, плещестъ момъкъ, съ извънредно голѣми мустаци, поведи Вранча изъ тъмнината. Съ два коня въ ржка момъкътъ се спрѣ въ бахчата подъ сухата черница. Тукъ, той, съ напрегнжтъ слухъ и ококорено въ тъмнината око, чакаше нѣкого си...

Въ градинката «Василики» стои крӝглеста масичка; на нея отгорѣ мъжди лоена свѣщь. Около масата стожтъ Малейчо, Проданъ и Звукарьтъ разговарятъ по поводъ заминаванието на Узува за Букурещъ. Звукарьтъ самъ бѣ увѣренъ увѣри събесѣдницитѣ си, че тая нощь въ три за Узуновъ ще отпжтува направо за Букурещъ

прѣзъ Атила. Писъкътъ на кларнето отъ Духлеви двори ясно се чува въ градинката «Василики».

— Тазъ вечерь, на свадбата, Берковски навѣрно ще играе «нѣмско хоро» съ годеницата си, — каза Звукарьтъ, по поводъ пискливия гласъ на кларнето.

Кйоръ Хаджи Иванъ Малджията приготовлява на восчена свѣщь цѣрове за своята никому неизвѣстна аптека: размѣсва свинска мась съ овча; чука синило, мѣси го съ гюверджиле и съ вжглища отъ лѣска; готви мась противъ краста — пригоговлява цѣрове той и се прѣпира съ булката си за нѣкакви си махленски клюки. Сѣкашъ, на пукъ на Кошти чорбаджи, Малджията е рѣшилъ тая нощь да не лѣга въ постеля по-рано отъ полунощни петли.

— На мѣсто да ми дрънкъшъ махленски клюки, я иди та прибери стълбата отъ зида, зеръ малко ли лоши хора има на свѣта; виждь, че нѣкой по нея се прѣхвърли въ двора на Хаджията и направи нѣкаква пакость,—смъмри Малджията булката си.

— Стълбата толкова нощи стои тамъ па нищо не е станжло, та тая нощь ли ще стане,— озжби се Хаджийката на Хаджията.

Малджията рѣши, слѣдъ като свърши работата си, прѣди да легне, да дигне отъ зида стълбата.

Слѣдъ вечеря Хаджи Ставри се располож въ широката трапезария на забава. Снахитѣ му дъщеритѣ му прѣзъ деня бѣхж събрали много вп чатлѣния отъ свадбата на схизматицитѣ Духлевц Насѣдали по мендерлика, съ чорапъ или танте

въ ржка, тѣ плетжтъ и шепнешкомъ придумватъ булката-схизматичка. Ала най-много придумвахж дъщерята на Хаджи Иванча, дѣто се е годила за единъ нищо и никакъвъ даскалъ, дошълъ отъ незнамъ-кждѣ си. Хаджията държи на скути едно отъ малкитѣ си внучета и чете получения прѣзъ деня брой отъ вѣст. «Неологосъ», органъ на «Вселенската патриаршия. Примо чете, внучето му си играе съ кехлебаренитѣ му бройници и сегисъ-тогизъ съ дѣтскитѣ си прѫстенца опъва крайтъ на вѣстника.

— Играй си съ бройницитѣ, не пипай вѣстника,—каза Примо на внучето си и присторено го ощипнж по дѣтската буза, когато Вранча поведохж къмъ сухата черница.

Иванъ Мечката, уморенъ отъ дневна работа, дрѣме прѣдъ трапезарията и чака заповѣдитѣ на господаря си. Злото куче, отвързано, тича изъ вънкашния дворъ и лае, така, на вѣтъра . . . .

Въ Духлеви двори музика свири, хоро се вие. Повече отъ двадесеть души съзаклетници дигжтъ свадбарска врѣва дори до Бога. Отъ тѣхъ само петмина знажтъ, какво ще стане слѣдъ малко въ кжщата на Хаджи Ставря. Тѣ, петмината, съ присторена веселость сподѣлятъ свадбарскитѣ радости. Берковски, замисленъ, дори растжженъ, стои, дѣто се е рѣкло колѣно до колѣно, въ качеството си на годеникъ, до Евгени. Туй му печално настроение Евгени си обяснява съ обстоятелството, че баща ѝ отложи свадбата имъ за подиръ Петрови пости. Кларнето пищи, тарабуката бумти, хорото се върти. . . . . .

На пжтя за „Писанитѣ конаци“ на Хаджи Ставря.

Селянинътъ съ бабкитѣ-пари на огърлето написа, по гръцки, писмо. Пликътъ надписа на три езика: турски, гръцки и френски. Адресътъ на писмото гласи така: „Филипополи. Г. Д. Гешеолу, за Г-жица Анастасия Цвѣткова Узунова.“ Утрѣ или други день Аспарухъ ще прѣдаде писмото на пощата.

Костадинъ дописа адреса по френски; нагрѣ плика на свѣщьта; захвърли писмото върху мендерлика и слѣдъ това излѣзе на кьошчето. Гжстата тъмнина, сѣкашъ стѣна, се испрѣчи прѣдъ очитѣ му, току-що освободена отъ трепетливата свѣтлина на свѣщьта.

— Да, тъмнината и камата сж най-вѣрнитѣ другари на убийцитѣ като менъ,—пришепнж си Костадинъ и опери очи въ тъмнината.

Слѣдъ това седнж на дъсченото низко столче, що бѣ го оставило прѣзъ деня Михалчето. Седнж и се вслуша въ музиката, що свирѣше на сто крачки разстояние отъ кьошчето. Въ Духлеви двори музиката засвири нѣкакво си «филибелишко хоро»; провикванията на сватбаритѣ ясно се донасѣхж до дървеното кьошче . . .

Дарабуката бумти, кларнето пищи, сватбаритѣ се провикватъ, Примо чете вѣст. „Неоло-госъ,“ градскиятъ часовникъ почнж да бие; Костадинъ се вслуша и почнж да брои ударитѣ часовника.

— Единъ, два, три — отброи той и хри[...] като убоденъ.

Отвори „халищника,“ взе приготвеното прѣзъ деня малко, съвсѣмъ малко, фенерче, отъ ония що иматъ испъкнѫли стъкла и приличатъ на биволско око; запали го, намърда го въ лѣвия си широкъ джебъ и се запѫти къмъ стълбитѣ.

Теофану и Мария още прѣзъ деня разбрахѫ, че скѫпиятъ имъ гостенинъ тая вечерь ще посегне върху живота на гъркоманина, та рѣшихѫ да го върнѫтъ отъ пѫтя на явната гибель; ето защо тѣ и не отидохѫ на свадбата, макаръ и да бѣхѫ канени.

Ивановиятъ Костадинъ безъ шумъ слѣзе по кривитѣ и тѣсни стълби; Теофану и Мария го спрѣхѫ при вратата на стълбитѣ.

— За кѫдѣ сте се запѫтили?—съ сърдитъ тонъ попита Мария.

— За хана на Кошти чорбаджи,—каза та излъга гостенинътъ.

— Кого лъжете! . . . Знамъ, много добрѣ знамъ, че сега сте се запѫтили за жилището на Хаджи Ставря. Вие отивате на явна гибель, — каза Мария, съпругата на Аспаруха, който, Аспарухъ, въ тая минута замисленъ седѣше подъ голѣмия чемширъ въ Духлеви двори.

— Язъкъ за младините ти, за учението ти: зянъ ще станешъ. Не ходи, не ходи . . . . — съ треперящъ и умалявщъ гласъ каза Теофану.

— Безполезна жъртва ще станете, — внуштелно каза Мария.

— Бѫдѣте спокойни: ще го убиѭ и ще бѣгамъ на минутата. Коньтъ ме чака въ бахча,— спокойно, дори насмѣшливо каза Узуновъ.

— Ние сме жени, та може би отъ страхъ така ви говоримъ, ала не забравяйте, че много пжти женското сърдце вѣрно прѣдчувствува злочестинитѣ. Послушайте молбата на майка и дъщеря: нѣщо ни казва, че ако отидете ще загинете . . . .

— Не ходи, не ходи: зянъ ще станешъ, — повтори Теофану.

Узуновъ надменно се изсмѣ на женската молба. Въ тъмнината надменно изгледа майката и дъщерята и направи крачка напрѣдъ. Мария юнашки се опълчи срѣщу непослушния гостенинъ. Съ погледи и жести тя го прикова къмъ вратата.

— Хаджи Ставри не заслужва честьта да бжде убитъ отъ твоята ржка: ржката ти е нужна за по-възвишени дѣла,—съ насълзени очи каза Мария и чакаше отговоръ.

Узуновъ се намѣри въ чудо: трѣбваше, или да се върне въ гостната стая, или съ сила да си отвори пжть. Помисли, помисли Костадинъ, па рѣши да си помогне съ лъжа.

— Добрѣ, отказвамъ се отъ убийството. Отъ тукъ ще отидж на хана, ще ѣхнж коня и на часа ще отпжтувамъ за Стара-Загора,—каза та излъга Ивановиятъ Костадинъ.

— Така, така, още ей сега, заминѣте за Стара-Загора и отъ тамъ нареждайте народнитѣ работи. Господь животъ и здравье да ви дава, та дано скоро дочакаме българска царщина, —каза Теофану и отвори пжть на Костадина.

Узуновъ цалунж ржката на Теофану, к ж-

ливо се поклони на Мария и силно, по другарски, стисна здравата ѝ и пълна ржка. Слѣдъ това бърже се запжти къмъ вънкашнитѣ порти.

Бѣлѣжка. Теофану и Мария Стоилови доживѣхж да видятъ българска царщина. По поводъ убийството на Хаджи Ставря, Мирчо бѣ проводенъ на вѣчно заточение въ Диаръ-бекиръ. Мария отъ голѣма тжга по заточеника-съпругъ заболѣ отъ охтика, ала дочака свободата, за която тя изтърпѣ толкова морални и материални жъртви. Въ врѣме на окупацията въ присжтствието на Мирча тя прѣдаде Богу духъ въ гостната стая, която прѣзъ 1873 год., служеше за жилище на Узунова. Теофану и днесь още се радва на бѣлия, хубавия божи свѣтъ. Живѣе при малкия си синъ Михаилъ (Михалчето) Стоиловъ, полковникъ, командиръ на I-конни Софийски полкъ. Голѣмиятъ ѝ синъ, Георги, е чиновникъ при смѣтната палата.

Неканенъ и нечаканъ гостенинъ.

Теофану благослови пжтника, прѣкръсти се и затвори портитѣ; въ тъмнината Узуновъ си пришепнж нѣщо и закрачи по широката църковна площадь. Кларнето испищѣ, дарабуката забумтѣ, «филибилишко» хоро се завъртѣ въ Духлеви двори. Въ тъмнината край рѣката Костадинъ спокойно закрачи не къмъ хана на Кошти чорбаджи, а къмъ «писанитѣ конаци» на Хаджи Ставря. Съ фенерчето той освѣти тѣсното и гъвкаво мостче, що е прострѣно върху рѣката, тъкмо срѣщу портитѣ на «Хасковското българско главно училище». Юначнитѣ му крака, обути въ новитѣ обувки на Звукаря, прѣнесохж по гъвкавото мостче гиздавата му снага. Слѣдъ нѣколко минути фенерчето свѣтнж прѣдъ низки широки порти.

— Да, тази е портата на Прима, — каза Ивановиятъ Костадинъ; огаси фенерчето и го намърда въ лѣвия си джебъ.

Злото, едрото, кърджалийско куче усѣти присѫтствието на чуждъ човѣкъ прѣдъ портитѣ. То съ ярость се хвърли върху портитѣ и, бидѣйки изправено на заднитѣ си крака, злобно зала. Портитѣ потреперѣхѫ. Крадликовъ хванѫ чукчето въ рѫка и по русски, на ума си, отброи: «разъ, два, три» и слѣдъ това силно почука нѣколко пѫти на вънкашнитѣ порти.

Иванъ Мечката, който полудрѣмеше при входа на трапезарията, хрипнѫ и се запѫти къмъ вънкашнитѣ врата.

— Кой тропа? — попита Иванъ Мечката.

— Гръкъ отъ Одринъ,—отговори по гръцки нощниятъ нечаканъ и неканенъ гостенинъ.

Иванъ не знае гъкъ по гръцки, та не разбра казаното отъ чужденеца. Обърнѫхѫ разговора по турски. Иванъ разбра, че гръкъ нѣкой си отъ Одринъ иска да се види съ господаря му по нѣкаква си частна, важна и бърза работа. Отиде и съобщи на господаря си за нощния гостенинъ.

Както Звукарьтъ никога не бѣ допускалъ въ главата си мисъльта, че «III-та книжка отъ Минѫлото (първо издание) ще пише въ III-ия пловдивски Марински участъкъ,» така и Хаджи Ставри не допуснѫ въ главата си мисъльта, че на 3 Май, въ 3 часа вечерьта, въ лѣто 1873 [illegible]о, ще се яви въ жилището му архангелъ Миха[illegible]ъ, въ лицето на чорбаджи Цвѣтковия синъ, да в[illegible]ме

многогрѣшната му душа. Ето защо, той, Хаджията, на часа заповѣда на слугата си Ивана:

— Вържи кучето, доведи човѣка и отслужвай както прилича.

Мечката отъ нехайство слабо привърза «черния» къмъ вратата на обора; слѣдъ това спокойно отвори вънкашнитѣ порти.

Иванъ напрѣдъ, гръкътъ отъ Одринъ подиръ него се запѫтихѫ за трапезарията.

— Нощемъ, по това врѣме, като кой ли Одрински приятель ще се е сѣтилъ за мене? — питаше се Хаджията, и ето ти въ трапезарията гордо нахълта младъ, здравъ, едъръ хубавъ момъкъ, облѣченъ въ селска носия.

Селянинътъ-момъкъ извънредно учтиво се поклони на мемлекетъ чорбаджията и на чистъ гръцки прѣфиненъ-литературенъ езикъ го поздрави. Снахитѣ, дъщеритѣ, дѣчурлигата изгледахѫ нощния гостенинъ отъ селската му гѫжва до челебийскитѣ му обувки и се напушихѫ отъ смѣхъ: смѣшно имъ се видѣ, дѣто селянинътъ се е обулъ въ челебийски чепици. «Хаджията строго изгледа жинурята и дѣчурлигата и съ кимвание на глава имъ заповѣда да се прибержтъ въ «писанитѣ конаци» и се прѣдадѫтъ на спанье. Домашнитѣ на Хаджията опразднихѫ трапезарията.

Хаджията втренчи очи въ нощния си гостенинътъ и любезно го покани да седне на мендерлията. Черньо се отвърза, съ лай нахълта въ трапезарията и безъ малко, ако Хаджията не бѣ го спрѣлъ, щѣше да се хвърли върху «гръка отъ Одринъ.» Злото куче сѣкашъ разбра злитѣ на-

мѣрения на «прѣдрѣшения гръкъ въ български селски дрехи.» Черня отведохѫ и яко го привързахѫ къмъ желѣзната халка на псарнята.

Отъ нѣколкото думи, размѣнени за врѣмето. за здравието, за нахълтванието на черня въ трапезарията, Хаджията се досѣти, че съ него се разговаря образованъ гръкъ, прѣдрешенъ въ селска носия.

— Иване, кажи да направятъ двѣ голѣми сладки кафета, — заповѣда Хаджията и се обърнѫ та запита нощния си гостенинъ.

— Направо отъ Одринъ ли идете?

— Да, ала съмъ родомъ отъ Кѫркъ-Клисия (Лозенградъ).

— Кога пристигнѫхте?

— Днесь късно вечерьта, вслѣдствие на което се явявамъ така кѫсно въ дома ви.

Какъ се казвате?

— Георги Аргириядисъ.

— По каква работа сте дошле въ Хасково?

— По бърза и важна работа. Анастасияди, добрия вашъ приятель, житарь въ Търново-Сейменъ, ме увѣри, че силно ще се застѫпите за дѣлото ми.

— Ще се потрудимъ; кажете въ какво се състои бързата ви и важна работа.

— Почитаемий и многоуважаемий г-не Примо, голѣма злочестина ме е довела при васъ въ три часа прѣзъ нощьта. Въ селски дрехи с[illegible]ъ облѣченъ, ала не съмъ селянинъ. Отъ бо[illegible]ъ гръцки аристократически родъ съмъ; свър[illegible]ъ съмъ наукитѣ си въ Атинския университет[illegible]..

— Да, да, отъ първитѣ ви думи разбрахъ, че не сте селянинъ, — прикжснж гостенина си Хаджията.

— Като всѣки младъ се влюбихъ, продължи Аргириядисъ. Влюбихъ се съ цѣлата си душа въ дъщерята на единъ схизматикъ, богатъ нашъ съсѣдъ. Момата отговори на любовьта ми съ любовь. Поискахъ іж отъ баща й. Всички схизматици въ града хрипнжхж на кракъ и рѣкохж: «не бива българка да се дава на гръкъ.» Момата заплака, и виждамъ че отъ любовь ще полудѣе. Мислихъ, мислихъ, па рѣшихъ да іж открадн и забѣгнж въ далечни страни. Откраднжхъ іж; прѣоблѣкохъ себе си и неіж въ селски дрехи и въ такъвъ каяфетъ избѣгахме двама отъ Лозенъградъ въ Одринъ. Тамъ съвършено случайно се срѣщнжхъ съ Анастасияди, добриятъ вашъ приятель. Подробно му расказахъ любовната си история. Той ме напжти въ Хасково при васъ, като ме увѣри, че вие ще ме спасите, т. е., ще ме улесните да се вѣнчеіж съ любимата мома, за да могж вѣнчанъ да се завърнж въ родния си градъ,— съ тона на страдалецъ расказа измислената прѣзъ деня любовна история Ивановиятъ Костадинъ.

— Много добрѣ сте сторили. Кждѣ се намира сега момата?

— Въ единъ ханъ, тукъ близко находящъ с[illegible] не знамъ какъ се казва.

— Да не сте іж оставили въ хана на Кощи ч[illegible]аджи, — съ интересъ запита Хаджията.

— Тадѣва, нѣкждѣ си, близко е, много близко е[illegible]нътъ. Въ мрачината пристигнжхме та добрѣ

не можахъ да го разгледамъ, па и за името му не питахъ. Въ механата на хана случайно намѣрихъ човѣкъ нѣкой си, дадохъ му бешликъ за да ме доведе до вашата кѫща. Тоя сѫщиятъ човѣкъ ме чака при вънкашнитѣ порти, за да ме отведе на хана, — отговори Аргириядисъ та исгърси дърта брадата лъжа.

— Утрѣ рано доведѣте момата дома: нека между снахитѣ ми и дъщеритѣ ми прѣкара весело врѣмето си, докато наредимъ работата, — чистосърдечно каза Хаджи Ставри.

— Благодарѭ ви, каза Аргириядисъ и учтиво се поклони на хасковското гръкоманско свѣтило.

— За васъ лично съмъ приготвилъ 50 турски лири подаръкъ и толкова ще платѫ на свещеницитѣ, които ще извършѫтъ вѣнчалниятъ обредъ, — притури Аргириядисъ къмъ благодарностьта си.

— Тукашнитѣ учители-схизматици съ историческитѣ си сказки много православни християни отцѣпихѫ отъ нашата църква, та тя, църквата ни, е доста усиромашала; добрѣ ще сторите, ако подарите на кассата ѝ, по случай вѣнчавката ви. нѣколко лири, — испроси Примо доброволна помощь.

— И вамъ, и на църквата и на поповетѣ по 50 лири ще дарѭ, — каза Аргириядисъ, ст[illegible] и полечка, замислено, закрачи изъ широката [illegible]апезария.

Три куршума се забихж въ гжрдитѣ на Прима.

Утрѣ прѣзъ кое врѣме могж да доведж тука момата? — спрѣ се въ срѣдъ трапезарията и запита Аргириядисъ.

— Зараньта въ единъ часа. Ще ви чакамъ въ градината на кьошчето Ще ми бжде приятно наедно да си пиемъ кафето и да си поговоримъ върху работата, — каза Примо и съ ржцѣ, по владишки, изплеска.

Иванъ Мечката се изправи на вратата.

— Иване, отведи тоя човѣкъ въ хана на Кошти чорбаджи и утрѣ рано около единъ часътъ ще отидешъ да го доведешъ тукъ, — заповѣда господарьтъ на слугата си.

Иванъ съ маханье на глава даде знакъ на селянина да го послѣдва. Аргириядисъ измѣри очно разстоянието между себе си и Прима, вѣжливо се приближи до него на раскрачъ разстояние; спокойно бръкнж въ дѣсния си селски джебъ, нѣщо лъснж въ юначната му ржка . . . На мѣсто «сбогомъ, лека нощъ», три думи, които трѣбваше да каже въ случая, той, Аргириядисъ, наниза три куршума въ лѣвата гжрда на гъркоманина . . . Узуновъ, безъ да трепне, насочи револвера на Стефана Славковъ въ гжрдитѣ на Хадши Ставря; спокойно дръпнж курока, евза се пукнж, револверътъ избълва огънь, оловено зърно се зжби въ лѣвата гжрда, гърмежъ се чу въ писанитѣ конаци»; втора евза се пукнж, револверътъ втори пжть избълва огънь, второ оло-

вено зърно се заби малко по-долу отъ първото; третя евза се пукнѫ, трети куршумъ се заби въ тлъстата гѫрда на хаджията, трети гърмежъ се зачу въ «писанитѣ конаци»; трапезарията се напълни съ барутенъ димъ и замириса на развалени яйца . . . Примо се вкамени на мѣстото си: съ настръхнѫла, като четина коса, съ отворени уста, съ опулени, стъклени очи, както това се случва съ хората въ врѣме на ужасъ, той, сѣкашъ прикованъ, остана на мендерлика . . . Иванъ Мечката намѣсто да се хвърли върху убийцата на господаря си, въ страха си силно притвори вратата на трапезарията, замандали ѭ отъ вънка и нададе викъ колкото го гласъ държи . . . . Крадликовъ се приближи до мнимо умрѣлия Прима; прѣзъ дима отъ барута, който въ гѫсти кѫлба се въртѣше около голѣмата му глава, го разгледа, увѣри се въ моменталната му смърть и спокойно се запѫти къмъ вратата.

— Отвори, отвори, Иване,— повика той на Мечката, който се дерѣше та викаше на помощь домашнитѣ.

Вратата се не отворихѫ; Ивановиятъ Костадинъ се опита да изхвръкне прѣзъ прозореца, да прискочи зида и да ѣхне враната коня на Георгя Минчевъ; но прозорцитѣ на трапезарията сѫ запрѣчени съ яки желѣзни прѫти. Дръпнѫ веднъжъ, дважъ, трижъ Аргириядисъ —
лѣзната решетка, ала тя и не мисли да се
чини на волята му. Той отново се завърнѫ
вратата и се опита съ сила да ѭ отвори —
ѭ искърти.

Умрѣлиятъ въскръснѫ.

Примо не бѣ умрѣлъ отъ моментална смърть, както си помисли Ивановиятъ Кестадинъ. Той само за нѣколко минути бѣ примрѣлъ. Трита куршума едвамъ пробихѫ дебелата хабена джелетка и не отидохѫ по-навѫтрѣ отъ лойния пластъ на лѣвата гѫрда. Когато Аргириядисъ се опитваше да изкърти вратата нѣщо тежко, около сто оки, се хвърли върху гърба му, захапа го за врата, стиснѫ го въ желѣзнитѣ си рѫцѣ, силно го метнѫ въ срѣдата на трапезарията, и съ все сила се тръшнѫ отгорѣ му. Това бѣ мнимо умрѣлиятъ Примо, пробуденъ отъ писъцитѣ на женурята и дѣчурлигата. У възкръснѫлия Прима, въ случая на самозащита, бѣхѫ въскръснѫли всичкитѣ му физически сили, що разполагаше на младини. Аргириядисъ и Примо се сборихѫ на животъ и смърть. Узуновъ напрегнѫ послѣднитѣ си юнашки сили, изправи се въ цѣлъ ръсть съ жъртвата си, метнѫ Прима на пода, изпразднн четвъртия патронъ въ него (куршумътъ удари въ пода) и едвамъ сега се сѣти за ножа на Георгя Минчевъ

Кйоръ Хаджи Иванъ Малджията услужи на съсѣда си.

Револвернитѣ гърмежи, писъкътъ на жену-ıа и дѣчурлигата, гърмещиятъ гласъ на Ивана, ıчко на минутата достигнѫ до ухото на кйоръ ıжи Ивана. Той на часа захвърли хавана на

една страна, заграби дебела суровица-мешовица въ ржка, и по стълбата, що се опираше на зида (за която стълба прѣди малко мъмрѣше жена си) се прѣхвърли въ Хаджи Ставреви широки двори. Женурята го посрѣщнахж съ молбата: «хаджи, спасявай хаджията!» . . .

Кйоръ Хаджи Иванъ, кърджалийски гигантъ, отвори вратата на трапезарията, прѣдъ окото му блѣснж слѣдната картина: Примо простртѣнъ на пода, селянинъ нѣкой си го ѣхнжлъ и вади ножъ да го прободе въ гърдитѣ. Малджията силно замахнж съ дебелата суровица-мешовица, ржката на селянина сѣкашъ увѣхнж, ножътъ паднж на пода. Втори пжть Малджията замахнж и силно удари по тила непознатия нему селянинъ. Аргириядисъ изблѣщи очи и полумъртавъ се прострѣ въ срѣдата на трапезарията. Примо бѣ спасенъ. Малджията не се задоволи само съ първитѣ два сполучливо нанесени удари, той нанесе, дѣто завърне, още нѣколко силни удари по полумъртвия трупъ на селянина; сетнѣ силно се тръшнж на грждния му кошъ, заплю лицето му и чакъ тогава се заинтересува за здравието на съсѣда си.

— Хаджи, раненъ съмъ, съ куршумъ съмъ ударенъ. Пазвахата ми е пълна съ кърви; спасѣвайте ме,—обади се Примо, бидѣйки прострѣнъ на пода.

Първа медицинска помощь.

Снахитѣ и дъщеритѣ съ клетви на уста хълтахж въ трапезарията. Малджията имъ за

вѣда: «вода, вода, вода дайте, да измиемъ ранитѣ, да изчистимъ кървитѣ».

Малджията, въ качеството си на хекиминъ, признатъ за такъвъ отъ простолюдието, се запретнѫ да дава първа медицинска помощь на пострадалия си съсѣдъ. Спрѣ кървитѣ, изми ранитѣ, съ нѣщо си ги посипа; привърза ги и расположи, по нѣкакъвъ си начинъ, само нему извѣстенъ, хаджията върху мендерлика. Расположи го и му заповѣда да не мърда, инакъ, кръвьта му ще истече! . . .

Женурята съ плачове, викове се въртѭтъ около спасения отъ смърть хаджия и съ клетви на уста гледатъ полумъртвия трупъ на гатанката-селянинъ. Въ изстъплението си тѣ заплюхѫ едвамъ дишящия трупъ, ритахѫ го, кълнѣхѫ го съ двѣтѣ си рѫцѣ и въ сѫщо врѣме молѣхѫ Бога да даде животъ и здравье на ранения Хаджия.

По заповѣдь на Малджията, Мечката донесе вѫже и яката свърза рѫцѣтѣ и краката на полумъртвия селянинъ.

Молбата на Прима.

Кйоръ Иванъ проводи Ивана Мечката да доведе градския докторъ, а той, Малджията, откато настани Прима на мендерлика, се завзе съ азглеждание нѣщата на Аргириадиса. Захванѫ ъ револверътъ. Малджията макаръ и да бѣ обиолилъ Бѣлото и Черно морета, ала въ живота и не бѣ виждалъ револверъ. Сега, днесь на 3 Іай прѣзъ нощьта, му се прѣдстави случай да

види «Новата система пищовчета, прилични на свински крачета». Взема въ ржка Малджията «свинското краче» па начена да го барника; револверътъ изгърмѣ, куршумътъ пролетѣ край главата на една отъ кълнѣщитѣ селянина снахи.

— Я гледай, туй свинско краче, сѣкашъ, топъ гърми, — каза Малджията и го захвърли на мендерлика.

Малджията взѣ ножа на Георгя Минчевъ, разгледа го, прѣмѣри го съ педя и каза: «тъкмо педя и чеперекъ. И колко остъръ е пущината!»...

На млади години Малджията е убивалъ хора, едни за пари, други отъ мъсть. Сега въ него отново възкръсна кръвожадното чувство. Приближи се до полумъртвия Аргириядисъ, запърши му главата като на Гьорговско агне и посегна да го заколи. Примо хрипна и силно отблъсна съсѣда си Хаджи Ивана. Жинурята отново испищѣха, завикаха... «Моля ти се хаджи, остави да живѣе тозъ човѣкъ: той не е самъ; той има другари, той е подпратенъ отъ моитѣ душмани душата ми да вземе, ала слава Богу, ти да си живъ, азъ тѣхната ще взема.... Моля ти се хаджи, остави, не убивай тоя невиненъ човѣкъ» — каза Примо и отново се тръшна на мендерлика съ силни болки, чувствовани по цѣлата снага, най-много въ дѣсната гжрда, дѣто три куршума още живо се мърдаха... Малджията миря задоволи се само да ритне жестоко два п[illegible] безчувствения трупъ на Аргириадиса и отн[illegible] се залови да настанява Прима на мендерлика да спре новото бликванье на кръвьта.

Градскиятъ лѣкарь, по народность грькъ, свършивши цариградската медицинска школа, протеже и лакей на Хаджи Ставря, съ нѣколко инструменти въ ржка нахълта въ трапезарията, оцапана съ човѣшки кърви и потънжла въ локви отъ вода.

— Каква злочестина ви е постигнжло?—съ тона на извънредно растревоженъ човѣкъ запита гръкътъ докторъ.

— Раненъ съмъ, раненъ съмъ, злѣ съмъ раненъ, докторе: спасявайте живота ми,—съ сълзи на очи завика и заплака оплашениятъ за живота си Примо.

— Бждѣте спокойни: послѣдната дума на медицината ще употрѣбимъ, за да ви спасимъ живота, толкова нуженъ за прѣуспѣванието на великата грцка идея, — каза докторътъ и се запретнж да разглежда, чисти и привързва ранитѣ.

— Куршумитѣ утрѣ ще извадимъ; за сега съ тия привръзки ще прѣкарате нощьта, — каза докторътъ слѣдъ като привърза по своему ранитѣ и поглади успокоително челото на Прима.

— Докторе, имамъ голѣма молба къмъ тебе, — каза Примо съ умиление.

— На ваше расположение съмъ.

— Дайте животъ на човѣка, който се опи-
те да ми отнеме живота.

Докторътъ, треперайки като листата на Хаджи
авревата трепетлика, се приближи до безчув-
зения трупъ на «благородния гръкъ»: пипнж му
лса, вслуша се въ дихапието му, вгледа се въ

страдалческото му лице и високо каза: «той скоро ще свърши».

— Молѭ те, докторе, дай животъ на тоя човѣкъ: той не е виновенъ; виновни сѫ ония, които сѫ го пратили да ме убие, — почти расплакано каза Примо.

Докторътъ заповѣда, Малджията бѣгомъ се запѫти къмъ частната аптека на хекимчето Георгя за нишадъръ-руху. Докато се завърне Малджията, гръкътъ докторъ се опита съ стедена вода да свѣсти «грьока Аргириадисъ». Разгѫрди го и излѣ кофа вода върху главата му и гѫрдитѣ му. Аргириядисъ опули очи и се вгледа на около си.

— Живъ е, живъ е: нѣма да умре, — радостно извика докторътъ и отскокнѫ на раскрачъ разстояние отъ въскръснѫлия Аргириядисъ.

Гатанката-селянинъ се огледа на лѣво на дѣсно, съ голѣмитѣ си черни очи стрѣлнѫ доктора и женурята и отново се унесе.

Полицията.

Кйоръ Хаджи Иванъ отивайки за аптеката на Георгя хекимчето срѣщнѫ, съвършено случайно, юзбашията, който съ голѣма сопа въ рѫка бѣ посѣтилъ Духлевата свадба, и сега се завръщаше въ конака отъ къмъ българската махала, нарицаема «Гюлъ-махле». Расправи му кѫдѣ и за какво отива и каква злочестина постигнѫла Хаджи Ставря. Приставътъ (юзбашията) съ десеть души стражари (заптии)

часа нахълтж въ Хаджи Ставреви широки двори. Низкопоклонно се прѣдстави на ранения конашки чорбаджия и попита за прѣстжпника; показахж му унесения Аргириядисъ и му расправихж отъ начало до край историята на дохождането му и опитванието му да извърши убийство. Приставътъ се приближи до яко свързания съ дебело вжже селянинъ, ритнж го нѣколко пжти съ кракъ, а по реброто го сбута съ дебелата си сопа. Унесениятъ селянинъ и знакъ не даде, че кракъ и сопа се досѣгатъ до неговата снага . . .

— Молж ти се докторе, спаси живота на човѣка, който ми нанесе три куршума: потрѣбенъ ми е неговия животъ, —потрети молбата си Примо.

Въ трапезарията нахълта Иванъ Малджията съ нишадъръ-руху въ ржка. Докторътъ се завзе да свѣстява и спасява отъ смърть «гърка отъ Кжркъ-клисия.» Чрѣзъ поливанье, растриванье и въздѣйствие на нишадъръ-руху той пробуди унесения Аргириадисъ. Ивановиятъ Костадинъ се пробуди: ококори голѣмитѣ си черни очи, разтвори поздри, намръщи чело, сви вѣжди та изгледа хората що го заобикалѣхж. Едвамъ сега, слѣдъ удара въ тила, той се сѣти, видѣ и разбра дѣ се намира, кои сж около му и въ какво по-
›жение се намира самъ той. Слѣдъ като раз-
›а това живо мръднж и седнж на задницата
ι. Докторътъ трепнж, женурята отново нададохж
ікъ, заптиитѣ се спуснжхж, та заграбихж въ ржзтѣ си яко свързания селянинъ. По молбата на

Прима тѣ го турихѫ на мендерлика, въ кьошето, срѣщоположно на онова, въ което бѣ настаненъ той отъ Малджията.

Обискъ, распитванье, онѣмяванье.

Приставътъ заповѣда, женурята изпразднихѫ трапезарията, заптиетата направихѫ обискъ на хванѫтия Гатанка-селянинъ. Тѣ разтършувахѫ селското му рухо. Намѣрихѫ: въ левия джебъ малко, прилично на биволско око фенерче, тамъ же намѣрихѫ селска шарена кърпа, на която въ единъ отъ крайщата бѣхѫ завързани петь английски лири; подъ рупаланската му риза, намѣрихѫ нова-новиничка копринена риза *), облѣчена прѣди нѣколко дена; подъ копринената риза, запъхано подъ лѣвата мишца намѣрихѫ кожено джузданче (единъ видъ портмоне), а подъ дѣсната мисца малка мошемица въ видъ на муска, съ нѣщо си пълна-пълниничка; въ пояса му намѣрихѫ кутия съ 25 револверни патрона. Всички тия нѣща, заедно съ револвера и ножа, прибрахѫ на една страна и почнѫхѫ да ги разглеждатъ. Въ мѣшиненото джузданче намѣрихѫ два документа: единътъ написанъ на български езикъ съ голѣмъ печатъ на политѣ, на печата изобразенъ разяренъ левъ; другиятъ написанъ на тур-

---

*) Прѣдметната риза бѣ подарена Узунову отъ Тео- Жечкова на първи Май. Като го гледаше такъвъ голъ-опърп[illegible] непрѣблеченъ, съжали се за него и за брата си Василя, к[illegible] така също скиташе по чужбина, та съ голѣма молба го за[illegible] да приеме нейния малъкъ подаръкъ.

ски, съ обикновененъ печать на политѣ, на печата тура — държавниятъ гербъ на турското царство. Първиятъ документъ бѣ пълномощното, дадено Узунову отъ М. Грекова (глед. стр. 168), вториятъ бѣ лъжовното му тескере, издадено, ужка, отъ цариградското паспортно писалище. Растворихѫ мускообразната мошамица; докторътъ съ ужасъ на лице извика:

— Оставѣте, това е най-лютата отрова!...—

Развързахѫ вѫзела на шарената кърпа, намѣрихѫ петь английски лири.

Слѣдъ това юзбашията се опита да направи първитѣ полицейски дознания. Съ сърдитъ тонъ той почнѫ да пита Гатанката-човѣкъ, който, сега, слѣдъ второто свѣстяванье, добрѣ разбираше всичко, що се вършеше около му.

— Отгдѣ сте?

— ! ! . . .

— Какъ се казвате?

— ! ! . . .

— Отъ каква народность сте?

— ! ! . . .

— Защо мълчите?—Ей сега ще заповѣдамъ на заптиитѣ да те прибиѭтъ като куче, — изрѣва въ яда си приставътъ, за дѣто Гатанката-човѣкъ мълчи като пънь на строгитѣ му полицейски запитвания.

— Молѭ ви, много ви молѭ, господине приѵъ, да не биете прѣстѫпника, — извика съ тона покорна молба раненият Примо.

Приставътъ послуша и не посегнѫ да удари чащия като пънь селянинъ.

— Кой ви даде тия книжа!

— ! ! . . . .

— Въ тескерето ви пише, че сте отъ Цариградъ, отъ махалата Панджаклии и че се казвате Георги Аргириядисъ (глед. стр. 35—36). Мюслюманинъ ли сте, или християнинъ? Казвайте, че нѣмамъ врѣме да чакамъ до срѣдъ нощъ тукъ.

— ! ! . . . .

Тозъ мюхурь (печатъ), съ левъ по срѣдата, на кое царство е гербъ?

— ! ! . . . .

— Тази отрова за кого носите?

— ! ! . . . .

— Защо посегнахте върху живота на Хаджи Ставря?

— ! ! . . . .

— Кой ви даде тая шарена кърпа, съ тия петь английски лири?

— ! ! . . . .

Отъ спокойното гледанье и опорито мълчанье, по зададенитѣ питания, всички се убѣдихѫ, че Гатанката-човѣкъ, сега за сега, не желае да говори. Докторътъ, като взе прѣдъ видъ причината на паданьето му въ дълбока несвѣсть — ударътъ съ яко дърво по тила — допуснѫ, че хванѫтиятъ Аргириядисъ, отъ силно нервно сътресение е изгубилъ способностьта да говори.

— Възможно е да е онѣмѣлъ отъ си ударъ на Хаджи Ивана,—каза докторътъ и , съвѣтъ да се отложи распитванието за по-бл приятни обстоятелства.

Хаджията расказа на юзбашията, съ каква измама се е промъкнжлъ въ дома му «онѣмѣлиятъ човѣкъ»; за какво сж се разговорѣли; казалъ му, Аргириядисъ, и го увѣрилъ, че мома нѣкаква си оставилъ въ хана на Кошти чорбаджи и т. н. т. Отъ показанията на Хаджията юзбашията смѣло тегли заключението, че «онѣмѣлиятъ човѣкъ» има другари, че тѣ сж настанени въ хана на Кошти чорбаджи. Заповѣда на онбашията (старшия) да отиде въ жандармската казарма, да вдигне около десетина въоржжени стражари, да обсади хана и да чака заповѣдитѣ му.

По молбата на Прима докторътъ написа протоколъ. Въ протокола подробно се вписа положението, намѣрено отъ юзбашията при влизането му въ трапезарията. Вписа се здравословното състояние на Прима и онова на «онѣмѣлия човѣкъ». Слѣдъ това се направи подробенъ описъ на нѣщата, намѣрени върху прѣдрешения Аргириядисъ. Както протокола, така и описа се подписахж отъ страна на Прима и пристава. Нѣщата, заедно съ револвера и ножа, завързахж въ бохча и ги прѣдадохж въ ржцѣтѣ на юзбашията.

Бѣлѣжка. Въ първо издание на IV-та книжка има отговоритѣ на Узунова. Отъ направената справка узнахме, че Узуновъ въ дома на Прима се прѣсторилъ глухъ на юзбашийскитѣ запитвания.

ърсихж убийци намѣрихж крадци.

На 3 Май, въ тъмнината, вечерьта, въ два ъ по турски, трима конника незабѣлѣзано влѣ- ъ въ Хасково и отседнжхж прѣдъ портитѣ у

хана на Кошти чорбаджи. Тодето — ханджийчето — весело посрѣщнѫ кѫснитѣ си гости-селяни и ги настани както всѣки гости-селяни. Понеже бай Иванъ си бѣ отишълъ, а Костадинъ рѣдко стъпваше въ стаята — спѣше и се хранѣше нѣкѫдѣ си въ махалата — то Тодето, по икономически съображения, рѣши та настани въ стаята на Костадина новитѣ си гости. Въ стаята на Костадина се намирахѫ седлото на Сивча, и китеното черджe, подарено Узунову отъ дѣда Митя Триндафилътъ. Кѫснитѣ гости не допуснахѫ услужливото Тоде да имъ снеме и отнесе дисагитѣ въ стаята. Всѣки прѣдпазливо сне дисагитѣ отъ коня си и съ голѣма прѣдпазливость ги отнесе въ показаната стая. Слѣдъ като се навечерѣхѫ, кѫснитѣ гости заключихѫ съ ключъ стаята си, прострѣхѫ на земята китеното черджe на Костадина, върху него послахѫ селскитѣ си кабаници, притеглихѫ къмъ себе си пълнитѣ съ нѣщо си дисаги и почнѫхѫ да броѭтъ пари. Това бѣхѫ трима крадци изъ Харманлийската околия, които крадѣхѫ едъръ и дребенъ добитъкъ, и го прѣпродавахѫ по разнитѣ говежди пазари. Прѣди два дни тѣ бѣхѫ обрали нѣкой си богатъ евреинъ (името му не помнимъ), който се скиталъ по селата да раздава на селянитѣ пари съ лихва. Бѣхѫ взели отъ него голѣма сума кара грошове въ ермеличета и бешлици. Днес бѣхѫ домъкнѫли въ Хасково съ цѣль да си дѣлѭтъ плѣчката и да ѭ прѣобърнѫтъ въ з

Часътъ е петь, по турски, прѣзъ но Лоена свѣщь трепти въ стаята на Костя

Крадцитѣ броѫтъ крадѐнитѣ пари, шеги си пускатъ, смѣѭтъ се и смѣтатъ въ колко лири ще се прѣобърнѫтъ откраднѫтитѣ ирмиличета и бешлици. Тодето спи долѣ въ кафенето на дървената пейка и сънува че нѣколко черни, рунтави, едри кучета го гонѭтъ — и хѫ, хѫ ще го стигнѫтъ и направѭтъ на парчета. Прѣдъ хана се спрѣхѫ взводъ стражари, добрѣ въорѫжени, и по заповѣдь на старшия вземахѫ позиция. Ханътъ бѣ заобиколенъ отъ всѣ страни. Юзбашията, съ голѣма сопа въ рѫка, придруженъ отъ добрѣ обвързания съ вѫже Аргириядисъ и отъ нѣколко заптии, се яви прѣдъ хана на Кощи чорбаджи. Аргириядиса сложихѫ върху дървената пейка у градинката «Интелигенция», на която пейка по цѣли дни играехѫ табла Кощи чорбаджи и Янаки Тодевъ. Юзбашията съ голѣмата сопа три пѫти силно удари у вратитѣ на кафенето и извика: «ханджи, отвори»! . . .

Тодето хрипнѫ, запали газеничето и се защура изъ кафенето. Вратитѣ още по-силно се потропахѫ. Тодето попита. Отговори му се, че полицията иска да притършува хана. Тодето, треперѣйки като листо трепетликово, отвори вратитѣ и на хана и на кафенето. Нѣколко отъ заптиитѣ нахълтахѫ, покатерихѫ се по стълбитѣ къмъ стаитѣ. Свѣщьта въ стаята на Костадина снѫ. Слѣдъ малко врѣме нѣщо изплющѣ на амидитѣ: крадцитѣ прѣзъ прозореца на ста- се опитахѫ да избѣгатъ. Приставътъ извика: момчета, убийцитѣ бѣгатъ по керамидитѣ; ѣляйте въ тѣхъ! . . .

Неравенъ залпъ, насоченъ по адресса на убийцитѣ, изпращѣ, въ тъмнината изъ гърлата на десеть пушки. Единътъ отъ крадцитѣ извика: не стрѣляйте, прѣдавамъ се. Другиятъ въ страха си се търкулнѫ отъ покрива долѣ на земята. Крадцитѣ бѣхѫ хванѫти. Стаята имъ притърсихѫ, задагнахѫ дисагитѣ съ паритѣ, заедно съ тѣхъ задигнѫхѫ китеното черджe на дѣда Митя Трандафилътъ, седлото и юздата на бая Станча Петровъ, подарени Узунову заедно съ Сивча. Колкото коньe имаше въ обора изведохѫ ги прѣдъ хана. Наедно съ коньетѣ на крадцитѣ изведохѫ и Сивча на Костадина. Прѣдъ хана свѣтнѫхѫ ламби, свѣщи. Отъ близката махала, по гласа на пушкитѣ, се набра свѣтъ. Крадцитѣ навързахѫ съ вѫжета. Приставътъ накара убийцитѣ (за сега крадцитѣ сѫ убийци за пристава) да кажѫтъ кой конь кому принадлежи. Всѣки си показа коня. Сивчо останѫ сираче.

— Бе, ханджи, чий е тоя конь?—троснѫто попита юзбашията Тодето.

— Ефендимъ, то, randкончето, е на единъ мендизинъ (инжинеръ) отъ село Алмалии, — каза Тодето та излъга.

— Ела тукъ, виждъ, познавашъ ли тоя селянинъ? каза приставътъ и доведе Тодето до вързания Аргириядисъ.

Тодето позна Костадина и отъ стр[illegible] смущение примрѣ на мѣстото си. Но бър[illegible] тъмнината, се съвзе и каза: «пръвъ г[illegible] виждамъ».

— Въ хана днесь, надвечерь, той [illegible]

вилъ мома, прѣдрешена въ селски дрехи. Гдѣ е момата?

— Никаква мома не е дохождала на хана ми, — успокоително каза Тодето.

Навързанитѣ крадци доведохж при Аргириядиса и ги питахж, познаватъ ли другаря си, когото сж пратили да убива Хаджи Ставря Примо. Съ клетва на уста крадцитѣ увѣрявахж пристава, че пръвъ пжть виждатъ такъвъ човѣкъ, ала пристава бѣ убѣденъ, че тѣ сж негови сжщински другари по убийството.

По гърмежитѣ на пушкитѣ и глъчката, що се дигнж прѣдъ хана на Кошти чорбаджи, дойдохж нѣколко души отъ Духлевитѣ свадбари. Отъ крѣсъцитѣ, псувнитѣ и расправиитѣ на пристава съ хванжтитѣ крадци, тѣ разбрахж слѣдното: четирма души селяни искали да убижтъ Хаджи Ставря. Единътъ отъ тѣхъ влѣзълъ въ кжщата му, стрѣлялъ въ него и се хванжлъ, другитѣ трима чакали въ хана, заптиитѣ ги издебнжли и ги хванжли. Такъва новина тѣ занесохж на свадбата. Чорбаджиитѣ съзаклетници потънжхж въ дънъ земя и на ума си рѣкохж: «Богъ да прости Узунова».

— Другитѣ трима селяни, кои ли ще бжджтъ, аджеба? Да не сж ония, за които той ни казваше, че ще ги прати отъ Загорско за да свършжтъ работата на Хаджията? — пришепнж [illegible] ти на Георгя.

— Не знамъ, — отговори Георги и умърлу- се запжти за дома си.

Отъ гърмежитѣ на пушкитѣ живущитѣ въ

училището учители се събудихж; по халати наскочихж въ широкия училищенъ салонъ и се вслушахж въ глъчката, що ставаше прѣдъ Костадинчовия ханъ. Архимандритъ Хрисантъ и той искочи на салона по бѣли гащи, за да узнае причинитѣ на гърмежитѣ и глъчката. Звукарьтъ, като не знаеше сжщинската причина на станжлото произшествие, допустнж, че това ще да сж турци,—офарди-чапкжни—които сж мърсували по българската махала; караколътъ (полицейскиятъ постъ) ги е срѣщнжлъ, искалъ е да ги затвори, тѣ сж се противили и караколътъ е гръмнжлъ не въ тѣхъ, а на възбогъ, за да ги сплаши. Събесѣдницитѣ на Звукаря се съгласихж на това тълкувание и отидохж да продължжтъ съня си.

На пжть за Хасковския затворъ.

Между навързанитѣ разбойници Сивчо видѣ своя любезенъ ѣздачъ; жалостно изцвили, нѣщо, по конски му каза. Костадинъ съ болка на сърдце за послѣдень пжть изгледа милия си Сивча. Въ качеството му на «инжинерско конче,» Сивча отведохж въ обора, а другитѣ коньe натоварихж съ краденитѣ пари. Върху единъ отъ натоваренитѣ коньe заптиитѣ метнжхж китеното черджe, тъкано отъ снахитѣ на дѣда Митя Триндафилътъ.

Отъ височинитѣ на градската кула, що стърчи по срѣдъ пазаря, часовната камбана се об ; шесть пжтя тя наредъ удари; пѣтли полуно пропѣхж; хванжтитѣ убийци подкарахж къмъ ницата. Заобиколени отъ заптии и редифи

вързани единъ у други, крадцитѣ закрачихѫ къмъ затвора. На чело на нощната процесия вървѣ Тодето ханджийчето, въ качеството му укриватель (ятакъ) на убийцитѣ; слѣдъ него вървѫтъ обирачитѣ на евреина, въ качеството имъ другари на Аргириядиса; слѣдъ тѣхъ натоваренитѣ коньe, а слѣдъ коньетѣ съ наведена глава едвамъ пристъпва гръкътъ отъ Лозенградъ. Нощьта е тъмна, като рогъ. Лоени свѣщи, въ рѫцѣтѣ на стражаритѣ, мигѫтъ-трептѭтъ изъ тъмнината по тѣсната и крива, главна хасковска улица. Отъ хана на Кошти до конака (управлението) има километъръ разстояние. Срѣщу гръкоманската църква, до портитѣ на Хр. Златаровъ, денонощно бъбли махленска чешма. Тукъ, при чешмата, процесията се спрѣ. Аргириядисъ на турски езикъ се обади, поиска да пие вода и да подложи на чучура подутата си глава. Приставътъ му позволи, Аргириядисъ се освѣжи и слѣдъ това бодро закрачи слѣдъ коня, наметнѫтъ съ китеното черджe.

Съ запалени свѣщи въ рѫка полицейскитѣ тържествено прѣминѫхѫ гръкоманската махла; кръшнѫхѫ на лѣво, минѫхѫ моста, нагазихѫ въ чаршията и се запѫтихѫ къмъ конака.

На 6 Януарий, видѣхме, че пѫтникъ нѣкой си, самъ-саминичъкъ, гази прѣспи по Казанлъшко поле, бори се съ бурята и на юнашки крилье ле за Търново. Това бѣ чорбаджи Цвѣтковиятъ си (глед. стр. 31—41), когото днесь, на 3 Май, пı ь нощьта, виждаме съ растъртена глава да кı и къмъ хасковския тъменъ затворъ. . .

По пжтя Габрово-Търново, Узуновъ, подъ името Крадликовъ, бѣ съпровождань отъ двамина человѣкоубийци изъ Зелено-дърво (глед. стр. 58—65), а на 3 Май, прѣзъ нощьта, подъ името Аргириядисъ, виждаме, че го съпровождатъ трима крадци и множество отъ редифи и заптии.

— —

Въ качеството си замѣстникъ на Левски, прѣиспълненъ съ крилати надежди, Узуновъ до 3 Май, посѣти градове и села по коритото на Марица, и посѣ, изобилно, сѣмето на смута. Съ горещата си и сърдечна рѣчь той стопли сърдцата на изстинжлитѣ отъ Араба-Конашката поразия съзаклетници, разбуди заспалитѣ, насърдчи малодушнитѣ. . . .

Добрѣ, много добрѣ, бѣ подзелъ Узуновъ дѣлото на Левски, ала сждбата, закрилницата на турското царство, му завидѣ. Въ злобата си тя го проводи въ Хаджи Ставревитѣ писани конаци, за да му оскуби крильетѣ и съ наведена и растъртена глава да го прѣдаде въ жестокитѣ ржцѣ на Саида-Циганката.

По срѣдъ нощь, на 3 Май, Саидъ-Циганката, ключарь на хасковския затворъ, сърдито растворн тъмния затворъ, злобно посрѣщнж замѣстника на Левски, окачи на врата му тежка верига и го привърза като мечка къмъ дебелия стълпъ на затвора...

Узуновъ смѣташе на 4 Май (слѣдъ убр[illegible] то) да осъмне въ Чирпанъ, ала писано [illegible] на мѣсто въ Чирпанъ, да усъмне въ ха[illegible] затворъ. . . .

СЪДЪРЖАНИЕ.

А. Узуновъ.